355

LACTA
FIRMIA
OPERA

156

Ec 775
n 116

i18486605

Gelasius censuit hos Lactantij libros apocryphos quod nonnullis erroribus sint respersi.

¶ Lactantii Firmiani de diuinis institutionibus aduersus gentes. Rubricę primi libri incipiunt.

QVãta sit & fuerit semp cognitio ueritatis. Et ꝙ nec sine religione sapientia: nec sine sapientia sit ꝓbanda religio. Capitulũ primum. Magno & excellenti ingenio uiri.
De errore philosophorum euacuantium prouidentia; : & publica statuentium fide. Cap. ii. Suscepto igitur.
An potestate unius dei mundus regatur: an multorum. Cap. iii. Sit igitur nostri operis.
Quod sub uno humili deo particulares plures esse non possunt. Cap. iiii. Quod si quis profecto.
De testimoniis poetarum. Cap. v. Sed omittamus.
De testimoniis ꝓphetaꝝ & philosophoꝝ. Et de testimoniis Cotte põtificis trimegisti. Et de decẽ Sibyllis. Cap. vi. Nũc ad diuina testimonia.
De testimonio Apollinis & deorum. Cap. vii. Apollo enim.
De caecitate eoru; qui plures deos opinantur. & unde hic error habuit originem. & ꝙ corpus deo non est necessarium: nec propagatio liberorum. Cap. viii. His igitur tot & tantis testibus.
De Hercule & gestis eius: atq; ortu ei⁹ ex Ioue & Alcmena: & morte eius. Cap. viiii. Hercules qui ob uirtutem.
De Esculapio. Apolline. Neptuno ac Marte. & Castore. Polluce te atq; Mercurio. Cap. x. Esculapius & ipse.
De ipi⁹ Iouis parentibus: & ortu: & uita eius flagitiosissima: morte & sepultura: & opificio poetarũ. Cap. xi. Quis est igitur.
Quomodo stoici figmenta poetarum ad philosophicam transferant rationem. Cap. xii. Quoniam reuelauimus.
Quomodo poetae & historici euacuant stoicorum traditõnem de Ioue & Saturno & aliis diis. Cap. xiii. Si ergo uane.
Quid inde Ennius doceat in sacra historia. Cap. xiiii. Nunc.
Qua ratione homines dii cęperint nominari. Cap. xv. Quib⁹ ex.
Qua rõe dii eẽ nõ pñt quos sexus discernit. Et ꝙ in natura; dei ñ accidit aut sex⁹ aut coit⁹: aut officiũ gñãdi. Cap. xvi. Potera;
Quod stoici fidem historiarum : & poetarum figmenta inani fisiculatione peruertunt: & quae miseriae : & turpitudines de diis referantur. Cap. xvii. Ob has rationes.

a z

de la Libreria de S. Isidro del Campo

BIBLIOTECA DE LA UNIVERSIDAD DE SEVILLA

Quomodo refellantur hi: qui deos esse factos ex hominibus mẽtiuntur. Cap. xviii. Hoc in loco.
Quod deos uanos & deũ uerũ nemo simul potest colere. Capitu. xviiij. At enim dicet aliquis.
De propria romanorum religione. Cap. xx. Venio nunc.
De sacrificiis & ministeriis eorum. Cap. xxi. Diximus de diis.
Quis auctor prędictarum uanitatũ in italia apud romanos fuerit: & quis apud alias gentes. Cap. xxij. Harum uanitatum.
Quo tempore cęperint uane superstitõnes: quibus sub auctoribꝰ. Cap. xxiij. Nunc quoniam uanorum.

Lactantij Firmiani de origine erroris.
Rubricę libri. ij. incipiunt.

QVod rationis obliuio: & ignorãtia sui facit homines ingratos ueri dei: qui colitur in aduersis: & in prosperis cõtemnitur. Cap. i. Quanq̃ p̃mo libro.
Quę fuerit prima causa fingendi simulacra. Et ꝙ uerissima dei imago est homo. Et ꝙ extra se deum nemo fideliter colit. Cap. .ij. Quę igitur amentia.
Quod Cicero & alii q uidebantur sapientes: cęteris deterius peccauerint. Cap. iij. Sed quid prodest.
Quod nil maiestatis & reuerentię habeant idola. Cap. iiij. Quid
Quod solus oĩum creator uerꝰ deꝰ ẽ: solusq̧ colẽdꝰ: nec elemẽta: nec corpa cęlestia aliqd diuinitatis hñt: in quo & stoici desipiunt: q stellas deos putãt: q̃ nõ sua uolũtate mouẽtur: sed dei. Et qua rõe eas sic fieri uoluit. Cap. v. Quanto igitur rectius est.
Quod nec terra nec aqua nec pars aliqua mundi: nec totus ipse deus est animatus: sicut stoici mentiuntur: qui quod astruunt pariter & euertunt. Cap. vi. Simili modo si terra.
Quod dupliciter peccant insipientes. Et ꝙ auaritia sub optentu religionis colitur: pręualente ratione traditione maiorum: & q fuerint maiores: quorum auctoritas pręiudicat ueritati. Cap. vij. Duplici ergo ratione.
Quod ratione potius innitendum est: & quę miracula scripta sũt ad cõfirmationem erroris multoꝝ. Cap. viij. Quare oporteret.
Quod per inuidiam diaboli intrauit mors: & pullulant radices.

errorum. & ꝙ deus ipse natura est: qui materiam ꝑmordialem & omnia fecit ex nibilo. Cap. ix. Exponam igitur omnium.

Quod deus quatuor elementa distinxit: & quatuor qualitates & quatuor tempora: & quod ex calore & bumore sit uita: & quare hoīes igne: cętera aīalia aqua magis utanť. Ca. x. Nūc quoniā.

Quod creato mundo: facta animalia propter homines sunt: & tā dem homo ipse. Et quid sit quod poetę finxerunt Deucalionem homines reparasse. Et ꝙ Aristoteles falsum putauit mūdum eē ęternum. Et q̄ sunt tres partes. Cap. xi. Consummato igitur.

Quod non de terra uel sponte nata sunt aīalia: sed dispositōne di uina cui⁹ fecisset de⁹ nos cōscios si scire expediret. Ca. xij. Aiūt

Quare duo sex⁹ mūdi mioris id ē hoīs: & q̄d sit mors ei⁹ ꝑma: q̄d secūda: & de ꝑmoꝝ parētū culpa & pęna. Cap. xiij. Cū ğ marē.

Quod non liber pater fuit inuētor uini: sed Noe post diluuiū. & quę fuit origo gentium. & qui ꝑmi habuerint scientiam astroꝝ: & ignorantiam dei. Cap. xiiij. Deus autem postea.

De inquinatione angelorum: & duobus generibus dęmonū: qui se persuaserunt ut deos coli: quos etiā familiares philosophi ha buerunt ut Socrates. Cap. xv. Cum ergo numerus.

Quod hi prodesse putātur cū nocere desinunt: nec possunt aliq̄d in eos qui in fide solidati sunt: sed sancti subiecti eis tanq̄ serui obediunt. Cap. xvi. Quarum omnium fallaciarum ratio.

Quod hi astrologiam aurispicinā & omnes artes reprobas inue nerunt: & persuaserunt cultum idolorum per miracula & uarias fallaciarum tendiculas. Cap. xvij. Eorum inuenta.

Cur deus humano generi sic patiatur illudi. & ꝙ tribus de causis uana est deorum religio. Cap. xviij. Dicet aliquis.

Quod in cultu simulacrorum nulla pōt esse religio: nā a simula tione id est a fallacia dicta sunt. Cap. xix. Quicunq; igitur.

Breuis epilogus quo docet gentibus superatis: sibi a philosophis grauius imminere certamen. Cap. xx. Peracta est igitur.

Lactantii Firmiani de falsa sapientia
Rubricę tertii libri foeliciter incipiunt.

COmmendatur īprimis ueritas: & oī ꝑfertur eloquentię: & quare eā non sint assecuti philosophi aperitur. & quare stilo

simplici: sacra scribantur eloquia. Et ꝙ philosophis tūc maxime credendum est: cum suam ignorātiam profitētur. Ca.i. Vellē

Quod ipso nomine philosophię cōiicitur ꝙ̄ inanis fuerit gentiliter philosophantium occupatio. Cap.ij. Nunc quo.

Ex quibus rebus philosophia constet. & quis fuerit autor achademicę sectę quę nihil recti diffinit: ꝙ̄ solam opinionem eē in philosophia gentilium: qui ideo plus audent: quia errores eorum nō arguit nisi deus. Cap.iij. Videamus tamen.

Quomodo Zeno & Socrates totam philosophiam sustulerūt de medio: & quasi quodam ciuili bello suis cōfecta est armis. Ca.iiij. Recte igitur.

Cōtra achademicos multa scire & natura rerum & uitę necessitas cogit. Cap.v. Sunt enim multa.

Quomodo sapientia in medio errantium fuerit. & achademici cōtra physicos: & physici contra achademicos dimicauerunt. Et ꝙ̄ sint assistatarū exempla quęstionum. Et ꝙ rōes cęlestium siue naturalium scire non possunt. Cap.vi. Immo uero inter.

De morali philosophia: & quare sicut utilior: ita & cęteris philosophię partibus sit facilior: quę fuerint omniū philosophorum fere sententię de summo bono. Cap.vii. Transeamus.

Quod uera sapientia docet summum bonum hominis non eē animi uel corporis uoluptatem: aut aliquod eorū quę a philosophis sunt proposita. Cap.viij. Quid ergo.

Quid sit uere sapientis summum bonum. & ꝙ̄ uitiosa fuerit ratio Anaxagorę ad quid natus sit homo. Cap.ix. Primum ut.

Quod ea ꝙ̄ uidēt hoīs eē ꝑꝑa: cęteris quoq; aīalibus coīa sūt: hōi uero ꝑꝑum ē deū noscere & colere. Cap.x. Sūmum igit̄ bonum

Quod deus fecit hominē cupidum religionis & sapientię: quorū alterum constare sine altero non pōt. & ꝙ nihil eorum quę mortales appetunt: summum bonum sit. Cap.xi. Constat igitur.

De duplici pugna corporis & animę: & hostibus utriusque. Et ꝙ uirtus non propter se appetenda est: sed propter uitam ęternam: quę summum bonum est. & uirtutem necessario sequitur: & in pręsenti haberi non potest. Cap.xij. Sed quęritur quid.

Quod anima immortalis: & quare diuina traditio logicam nō desiderat: aut philosophiam: sed ethicam solam: in qua docenda summi philosophi errauerunt. & quare philosophia non sit dux

uitę & uirtutū parens: expultrix & ultrix uitiorum: quod tamē Cicero & alii astruere conati sunt. Cap. xiij. Res exigere.
Quod Lucretius & alii errauerunt opinati sapientiam inuentam esse ab homine: & nec datam hominibus a creatore. & quomodo Cicero suis uerbis conuincitur. & ꝙ philosophia nec uerum docet: nec ad recte uiuendum instruit. Cap. xiiij. Rectius itaqȝ.
Quod in eodem errore fuit Seneca. Et quid philosophia secundū ipsuȝ. Et ꝙ sicut deus unus & ueritas una: ita una est & simplex sapiētia: & qūo phōꝝ oīo pugnet cū uita. Cap. xv. Eodē duct⁹.
Quod recte docentes & male uiuentes teste Cicerone non utilitatem ex philosophia: sed inanem percipiūt delectationem. & ꝙ sapientia seipsam semper exercet in bonis actibus. & quare nō philosophię sed sapientię ipi iugiter īsistēdū sit. Ca. xvi. Verum
Quę fuit ipsa doctrina epicuri q̄ morib⁹ omnium appositissima loquebaᷣ. & qūo Leucippum & Democritum habuerit autores erroris & fabros athomorum & assertores uoluptatis. Ca. xvij. Dixi de philosophis.
Quomodo pytagorici & stoici contrario epicureis errore desipāt sic animarū immortalitatem statuentes: ut eas in uaria corpora transire mentiantur: & uoluntariam mortem persuaserūt inanitē philosophantibus. Cap. xviij. Alii autem.
Quod Cicero & alii sapientissimi immortalitatem animarū sed infideliter docent. & ꝙ mala uł bona mors sit pōderanda ex ante acta uita & gratia dei. Cap. xix. At illi qui de.
Quod Socrates in eo fuit cordatior cęteris quia a scrutinio cęlestium & naturalium causis disputationem suspendit: in quibus temere cōsumitur īgenium & tempus: sed & in multis desipiunt: quorū subiitiuntur exempla. Cap. xx. Videamus nunc.
Quod Plato didicerit a Socrate: quod si optineret: humani generis periret societas. Cap. xxi. Videamus tamen quid.
Quod dogma Platonis nō erat nisi criminis fons & fomes & uirtutum omnium exterminium. Cap. xxij. Restat.
De minorib⁹ philosophis: & quaten⁹ īuicē rōe ex reꝝ cōtemptu pficiāt & erroris assertores sint. Cap. xxiij. Cum igitur in tanta.
De antipodibus quos ideo esse finxerūt: ꝙ opinati sunt mundum esse rotundum. Cap. xxiiij. Quid illi qui esse contrarios.
Quot & quanta prędicenda sunt: & alias necessarias gentiliter

philosophātibus: ut philosophiam nullus assequatur aut rarus: Cap. xxv. Nunc pauca.
Quod doctrina cęlestis sapientiam sola largitur: quam natura cō munis appetit: & q̄rens philosophiā non inuenit. & q̄ efficax sit lex dei & ecclesię sacramenta. Cap. xxvi. Quod ergo.
Quod philosophi sępe recte pręcipiunt: & interdum uident uerū Et quare non sit eis credendum in quo solo nitatur conditio cre aturę & unde: necnon aut fortunę. & quomō philosophi suis ī ui cem gladiis pereuut. Cap. xxvij. Quid ergo? nihil ne illi.
Quod fortuna nihil est: quā philosophi nonmodo deam: sed deū mentiuntur. & quomodo hūc errorem dęmones immiserint eis q deū nesciebant aut contemnebant. Ca. xxviij. Qua propter.
Item repetitio de fortuna & natura eius & diffinitione eius. Ca. xxix. Sed repetamus id quod omisimus.
Epilogus quo docet quomodo transeundum sit a uanitate philo sophorum recedentibus: & ad ueram sapientiam aspirantibus scilicet ad uerbum dei in quo sola ueritas inuenitur: & uirtus & beatitudo: & ab eis que dicta sunt: ad dicenda transitum facit. Cap. xxx. Docui quantum mea mediocritas tulit.

Lactantii Firmiani de uera sapientia
Rubricę libri quarti foeliciter incipiunt.

QVomodo unius sęculi error in omnem sit transfusus ętatē & orbem occupauerit. & gręcia post gloriam septem sapien tum studio perquirendę ueritatis exarserit: & studiosi ei⁹ se ma luerint philosophos q̄ sapientes appellari. Ca. i. Cogitanti.
Quod ibi est quęrenda sapientia ubi gentibus est stulticię titul⁹ Et quare pytagoras & plato litterarum persecutores non accesse runt ad iudeos. Cap. ij. Quare si neq; illi fuere.
Quod sapiētia & religio ī separabilit̄ cohęrēt: & q̄ necesse ē eosdē nō diūsos eē secretarios sapiētię & numinis sacerdotes. & quare cōtra naturā sit colere plures deos. & quare necessitate naturę oē dn̄m eē unū unicuiq;: sic & p̄rē unū. Ca. iij. Deorū igit̄ cultus.
Quod sapiētia spectat ad filios: religio ad seruos: & utriusq; fons deus unus solus & uerus: qui īgratū abdicat filium: & fugitiuū punit seruum. Cap. iiij. Quibus rebus apparet.

Quod oracula prophetarum sollicite inspicienda sunt: quos diuinitus esse locutos rerum multo ante prędictarū cōuincit euētus. Et quo tēpore ꝓphetauerit Moyses. Quot annis Iosue rexerit populū. Quot ꝑfuerint iudices. q̄ diu regnauerint reges. Quo tēpore dominatus Cyrus. Quod in philosophis & sapientię fundamentum. Cap. v. Nunc quoniam docui.
Quod deus creator omnium coomnipotentem genuit filium: & ꝑ eum creauit uniuersa: testes sunt Sibylla & Trismegystus: oracula cōsona ꝓphetis & sapiētissimo Salomoni. Ca. vi. Deus igit̄.
Quod nomen filii & angelis aūt hominib⁹ sit ignotū: licet nomē habeat quod non ab utrisq; adoratur. & unde dicatur Iesus & unde christus. Cap. vii. Fortasse quęrat aliquis.
Quod filius bis natus est: ęternaliter de patre: temporaliter de uirgine matre: sed natiuitate inexcogitabili & ineffabili. & quare dicatur uerbum: & in quo ab aliis āgelis differat: & quare illi nō dicantur uerbū dei uel uerba. & quare hominis spiritus dissolubilis. & quid Dauid & Salomon prophetauerit de hoc uerbo. & ꝙ Salomon pręcesserit troianum bellum. & q̄d Iohānes euangelista de eodem uerbo. Cap. viij. Imprimis enim.
Quod melius a gręcis logos q̄ a latinis uerbū. & q̄d de deo senserint gētiles philosophi Zeno & Trismegyst⁹. Ca. ix. Sȝ melius
De secunda natiuitate filii quā prophetę multo ante prędixerunt & quomodo eductus sit israel ab ęgypto. & quibus ingratus beneficiis caput bouis in memoriam Apis dei ęgyptiorū figurauerit. & quis ordo publicarum fuerit potestatum usq; ad domini passionem. Cap. x. Imprimis igitur.
Quę fuerit causa incarnationis christi. Cap. xi. Cum sępe.
De conceptu & partu uirginis prędicto a prophetis. de passione resurrectione: & ascensione: & iudicio. Cap. xij. Descendens.
Quod filius a patre est secūdum deitatem: & ꝙ geminę substantię esse cōuincitur: tum ex operibus propriis: tum ex oraculis ꝓphetarum: & etiam Apollinis Millesij testimonio. & quare nec ad Salomonem: nec ad alium q̄ ad christum referri possunt uaticinia prophetarum. Cap. xiij. Summus igitur deus.
De ęterno christi sacerdotio: ꝙ prophetę sicut & cętera ꝓdixerūt sic exprimentes Iesuȝ christū: ut oracula nec ad filiū Naue: nec ad filiū Iosedech ualeāt retorq̄ri. & de uiis quas docuit xp̄us: q

nunq̄ suum honorem quęsiuit: sed patris. Cap.xiiij. Quibus.
De baptismo christi & miraculis quę gessit in carne ante passionē quę non modo a prophetis pręnunciata sunt: sed etiam uaticinio Sibyllarū: sicut Cicero & Varro testant̄: sed oracula ante christi aduentum non potuerunt intelligi. Cap.xv. Quoniam de.
De passione christi quę iudęis est scandalo: & stulticię gentibus quomodo summam uirtutem cōtineat: & uerā & singularem sapientiā & ueritatē sicut ꝓphetę fuerūt ꝓlocuti. Ca.xvi. Venio
Quod calumniati sunt eum quasi legis destructorem. & quid pręfigurauerit circuncisio. & quare in illo iussa sit fieri membro & quare prohibitum sit carne suilla uesci. Cap.xvii. Sed ire.
Quę causa & quis fuerit ordo dominicę passionis. & quibus sit ꝓnuuciata oraculis. Cap.xviii. Cum igitur ea.
De miraculis quę in passione domini contigerunt. de sepultura & resurrectione. & a quibus testimoniis prophetarum fides roboretur istorum. Cap.xix. Quid amplius de facino.
Quod ꝑfecto ī galileā dn̄s p⁹ resurrectōe; discipulis scripturarū reserauit arcana. & quare lex uet⁹ dicat̄ testamētū: nec potuerit ītelligi an̄ mortē dn̄i. & ꝙ nouū testamētū ueteris adipletio ē. & qb⁹ h̄ an̄ ꝑdictū sit testimoniis. Cap.xx. Profectus ergo.
De ascensione domini: diuisione discipuloru; ad nascētis ecclesię fundamentum iaciendum & roborandum. & de miraculis eorū & quomodo Petrus & Paulus romam uenientes: prophetauerūt regem in breui uēturum: qui hierosolymam destrueret & iudęos deleret: eodem modo quo postea contigit. Cap.xxi. Ordinato
Quod argumentis reuincendi sunt qui diuinis detrahūt sacramētis. & quibus argumentis utantur infideles: ut dominicę incarnationis fidem euacuent. Cap.xxii. Confirmati sunt.
Quod pręceptoris morū uacillat auctoritas: si nō facit ipse quod docet: sicut in pharisęis patet qui contra sua pręcepta uiuebant sed christus primo fecit quod postea docuit. Ca.xxiij. Quicūq;
Quod cęlestem doctorē perfectu; esse oporteat. & quare ꝑfectus eē nō possit sine corporis assūptione mortalis. Ca.xxiiij. Age.
Quod christus licet mortalitatem nostram sumpserit non tamen natus est ut alii hoīes: sed ex carne uirginis. & quare cu; īmunis esset a culpa: sponte subierit poenam. Cap.xxv. Discant igitur.
De misterio dominicę crucis & uirtute & significatione eorū quę

chriſtus geſſit aut pertulit .& quomodo pſiguratus ſit in immo latione agni legalis. Cap.xxvi.Dixi de humanitate.

De potētia ſigni crucis quātę efficacię ſit inuocatō noīs crucifixi. & quātū a dęmoniis timeat̄ ſignū crucis. Ca.xxvij.Nūc ſat. ē.

De uera & ſingulari religione:& unde dicatur religio:uel ſecūdu; Ciceronem uel alios. Cap.xxviij.Quę cum ita ſe habeant.

De unitate patris & filii:ut liq̄at qūo unius dei pn̄t eſſe cultores q duos colūt:alterū p̄rem:alterū filiū:p̄remq; īmortalē: filiū mortalē:de quo ſuperius dictū eſt. Cap.xxix. Fortaſſe q̄rat aliqs.

De hęreſibus quas nō modo prophetę:ſed etiam xp̄us & apoſtoli prędixerunt emerſuras eſſe uitādas.& q illa ſola eccleſia catholica eſt & uera:in qua eſt confeſſio & medicina peccatorum per poenitentiam & fidei ſacramenta. Cap.xxx.Sed quoniam

¶ Lactantii Firmiani de iuſticia libri quinti Rubrice incipiunt.

QVod iniquū & īpiū eſt an̄ dānare:uel perſonam uel cām: q̄ q de merito ei⁹ cognoſcere.& quare ſapīa iūgēda ſit religioni.& quare ſapīa hui⁹ mūdi litteras ſacras cōtēpſerit.& q eloq̄ntia fuit ſęculo:& pleruq; ut āplius eluceſcat ex induſtria īpugnat ueritatē: q̄ fere ſemp̄ idoneis aſſertorib⁹ īdiget. Ca.i.Non eſt apud me.

Quod ex defectu doctorum data eſt temerariis hominibus audacia impugnandi ueritatem ignotam:& hoc ꝓbat exemplo duorum philoſophorum quos uiderat in bithynia. Ca.ii.Ergo qa.

Quod a diſcipulis chriſti uolūtas mentiendi abfuit: qui uitam exercebant cōtrariam uitiis.& quid reſpōdēdum fuit blaſphemię eorum:qui chriſtum magum fuiſſe mentiti ſunt:& ſibi ipis contraria docuerūt. Cap.iij.Abfuit ergo ab his fingendi.

Quare hoc opus incoeptum ſit:& contra quos: & ad quid proſit. Cap.iiij.Hi ergo de quibus dixi cum pręſente.

De iuſticia quam nonmodo philoſophi : ſed etiam poetę qui eos pręceſſerunt tantis quęſierunt uiribus.& qūo ꝓ uero haberi debeat non figmento poetico:q iuſticia terras incolebat regnante Saturno : & aurea fuiſſe ſęcula:ſed Ioue regnante iuſticiam eſſe fugatam. Cap.v.Nunc reddenda eſt.

Quod cupiditas fons malorum omnium expulsas iusticia suas id est iniquissimas promulgauit leges. & quomodo sub Ioue natu rę consortes seruituti subiecerit audax: auara: ambitiosa: super ba: & crudelis impietas hominum: & aureum expulit sęculum: quod sola facit puritas uerę religionis. Capitulum sextū. Quo rum omnium.

De aduentu christi aureum sęculum restituentis in electis: id est ueram reformantis religionem. & ꝙ uirtus innotescat: & probaẽ exercitio uitiorum: ut liquidum sit quare deus mala esse permi serit. Cap. vii. Sed deus ut parens.

Quare iusticia quę improbatio est non uideatur ab hominibus. & ꝙ homo dei templum est non aurum uel lapides. & ꝙ deus uir tutibus colendus ē nō corruptibilibus donis. & ꝙ omía mala ex eo proueniunt: ꝙ plures dii coluntur: quia si unus solus uere co leretur: omnes iura fraternitatis agnoscerent & exercerent. Ca. viij. Qui ergo putant.

Quod iniqui iusticiam quam sibi abesse sentiunt: omnibus abeē putant. & in eos qui iustiores & innocentissimi sunt: atrocius se uiunt id est in seruos christi mensuram patrum implentes: qui caput omnium iustorum christum occiderunt: eo ꝙ dissimilitu do uitę criminosę sitiat sanguinē innocentiū. Ca. ix. Nōnunq̃.

De impia iniquorum qui deum nesciunt pietate. & quid & ubi sit uera pietas: quam deorum cultores assequi nequiunt propter sub iectas causas. Cap. x. Operepretium est.

Quod persecutores christianorum non modo bestię fuerint: sed ipsis bestiis brutiores & truciores. Quibus & quare tormentis martyres afficiant. Cap. xi. His igitur hominibus.

Quomodo ipsi carnificibus grati facti sunt: q diligunt inimicos & ꝙ expetibilius est esse bonum & malum putari: q̃ malum esse & uideri bonum. Cap. xii. Quid his facias.

Quod ex eo pateat iusticia christianę religionis & ueritas fidei: ꝙ de cultoribus deoruꝫ crescit ecclesia: sed de ecclesia nec minis nec tormentis cōpelli possit ad cultū deorum: licet quidā sacrificasẽ se ex infirmitate legantur inuiti: qui tamen postea per poeniten tiam in quo nouatiani confutanẽ surrexerunt fortiores. & ꝙ pati entia martyrum solidissimum est christianę religionis fundamē tum. Cap. xiij. Cum autem noster numerus.

De uera uirtute christianorum: qui in culmine patientię cõstituti philosophos laudatores patientię antecedunt uirtute patiendi. et q̄ uanum & stultum est imiginatam terramq; ut deum colere. Cap.xiiij. Sed est uera uirtus

Quare sapientes habentur pro stultis. & quomodo in duabus p̄cipue uirtutibus pietate scilicet & ęquitate iusticia constet. & q̄d pietas secundum Trismegystũ. & quid ęquitas secundum Ciceronem quarũ neutram assequi potuerunt romani: uel gręci: nec aliqui nisi christiani. Cap.xv. Quę nunc causa.

De ęquitate christianorum: quam philosophi non habentes: nec ĩuenire: nec defendere potuerunt. Cap.xvi. Duobus igitur.

Quomodo Carneades & iura pro utilitate sancita: & ueram in hominibus iusticiam nisi forte stultis collegerit inueniri nõ posse. & ciuilis iusticia sapientiam quidem habeat sed iniustam: naturalis aũt iusta sit utiq;: s; sapiã; oĩno nõ habẽt. C.xvii. Exposui

Contra Carneadem q̄ nec stultus potest esse iustus: nec sapiens ĩiustus. & q̄ innocentibus & iustis deus semper optime cõsulit & necessaria prouidet: quę patent ex diffinitione stulticię & sapientię & quę sit cognatio hoĩs & dei. Ca.xviij. Quod ad pręs.

Quod ignoratio immortalitatis & dei ueri pręḋictorum causa errorum est: & mortem meretur ęternam. & q̄ homo non sit hoĩs genitor: sed minister generatiõis. Et quare deus ueram sapientiam uoluit sub specie stulticię occultari. Capi.xix. Sed nimirũ.

De insania eorum qui deos colunt: & non audent ratione contendere cum fidelibus. Et quare sacramentorum suorum silentium ĩdicant. Et q̄ religio per patientiam defendenda est: & ratiõe potius q̄ seuitia: ferro: uel igne. Et quãtũ & ĩ q̄bus differunt religionis uerę cultus & falsę. Cap.xx. Discant igitur.

Quod hostes suos adorat stulta gẽtilitas: quorũ cultus nõ modo christiani: sed & philosophi & domestici cultores deorum destruunt. Cap.xxi. Isti autem.

Quare maligni spiritus instigent cultores suos in p̄secutionẽ fidelium & quare uera religio uideatur inanis. Cap.xxii. Non ergo

Quare deus electos suos tradita impiis potestate uexari patiatur. Cap.xxiij. Longum est uniuersas.

Quod bonorum tortores torquebuntur: & malas bestias de terra auferat deus. Cap.xxiiij. Quicquid ergo aduersum.

Lactantii Firmiani de uero cultu libri sexti Rubricę incipiunt.

QVod innocentia uerissimus dei cultus est: quã carnalis homo corpori deditus nescit. Cap.i.Quod erat officium.

Quod deũs nec esurit nec sitit nec in tenebris est:ut ei oporteat hostias immolari aut uina offerri uel lumina. & quare hęc offerãtur diis gentium quę fidem rectam & ueram innocentiam offerre nesciunt. In qbus cõsistit dei cultus. & ꝙ ĩtra omnia q̃ ad cultũ dei pertinent pręstantissimũ est:hoĩes ad ueritateẽ & iusticiã erudire. & quare nolit ab elementis ĩcipere. Ca.ij.Mactãt igit᷑.

De duabus uiis quarum altera uirtutum altera uitiorum est : quę in littera pythagorica figurãtur:& fidelius tractantur a christianis q̃ a philosophis. & de duob⁹ ducibus uiarũ. Ca.iij.Duę sũt.

De uia uirtutis quę in elisios cãpos deducere dicit᷑: & uitiorũ quę ad impia tartara ducit:& ducibus utriusq₃. Cap.iiij.Vna est.

De falsa diffinitõe phię:quã autore Lucilio posuerũt philosophi: & uera differẽtia scientię & uirtutis. Ca.v.Sed priusquam.

Quod philosophi nescierunt quid esset bonum aut malum :quia fontem boni lucidum nesciebant:nec intellexerunt quis debeat rerum & operum finis esse. & quomodo cõstet Lucilium falso diffiniuisse uirtutis officia. Cap.vi.Dixi quod erat.

Quod in uia erroris est species sapientie & uirtutis. & ꝙ uia ueritatis & sapientię est simplex & angusta & ardua:& deum habet ducem. Cap.vij.Nam illi omnes.

Quare a philosophis ueritas inueniri non poterat:nec ab his qui terrenis dediti sunt : sed ab electis inuenitur per legem dei : cui põt Ciceronis diffinitio adaptari. Cap.viij.Hęc est uia.

Quod caput religionis & uiã ueritatis ẽ deũ fidelit᷑ noscere et fidelit᷑ colere.& quare diũsę leges sint a gẽtib⁹ ĩstitutę : & qs sẽsuũ ĩtegritate uigeat:quã gr̃a largit᷑ poti⁹ q̃ natura. C.ix.Cui⁹ legis.

Quod religio deo misericordia homini debet᷑. & quas causas ędificandi ciuitates & conueniendi socialiter:& inuentionis uerborum falso cõmenti sunt. Cap.x.Dixi quid debeatur.

In quos precipue sit humanitas exercenda:& in quibus liberalitatibus imaginariis pereant opera:& quę impensa pręstantis. Ca.xi.Conseruanda est.

A quo sit speranda & expetenda: & quę & quanta sit uerę libera
litatis merces. & q̃ inanis & nulla falsę: & qui sunt gradus hu-
manitatis. Cap.xii. Hęc est illa perfecta iusticia.
De premio: & ꝙ in necessitate ex pręcibus pauperũ quisq; teneat̃
a deo: & tribus gradibus uirtutis. Cap.xiij. Quotiens igitur.
Quod philosophi uera caruerunt humanitate: qui cum stoicis eã
inter morbos animę posuerunt. Cap.xiiij. Si ergo.
Quomodo peripathetici uincant stoicos & doceant affectuũ na-
turalium stimulos euelli non posse sed mitigari. & ꝙ ea quę bru
tis animalibus data sunt singulo homini insita sunt uniuersa:
& q̃uo stoici mẽtis affectiones diffiniant. Cap.xv. Hęc enim.
Quomodo peripathetici errauerũt. & ꝙ bonus usus affectuũ uir
tus est: malus uitiũ. & ꝙ usus ipse ex cã pẽsandꝰ ẽ. Ca.xvi. At e
Quod ea quę philosophi uitia putãt uirtutes sunt: si tamen refe
rantur ad finem debitũ id est ad deũ. & ꝙ insani sunt qui huma
nam naturã ingentis affectibus spoliare nituntur. Ca.xvii. Sz.
Quomodo pręcepta dei quibꝰ insistendum est a philosophis dis
sidẽt ĩstitutis: & q̃uis sit patientię titulus. Cap.xviij. Sed omit.
Quod peripathetici stoicis obuiant in defensione affectuum. Et
quę sint tres furię quas poetę finxerunt: & quis earum usus sit
& abusus. Cap.xix. Stoici cum affectus ex homine.
De quinq; sensuũ uoluptatibus. & quare plus uoluptatis datũ sit
homini a natura q̃ cęteris animantibus. & primum de uoluptate
uisus & de spectaculis euitandis. & de ludorũ & speculorum au
ctoribus. Cap.xx. Restat ut contraria quinq;.
De uoluptate aurium: & quid sibi uelit diuinorum eloquiorum
simplicitas: quę omnibus carminibus & floribus pompisq; uer
borum pręferenda est. Cap.xxi. Aurium uoluptas.
De uoluptate olfatus & gustus: quẽ uir prudens euitare debet ut
laqueos & tendiculas mortis. Cap.xxii. Ad uoluptates.
De uoluptate tactus: & quare sit ĩ hoĩe uehemẽtior q̃ ĩ cęteris aĩali
bꝰ: & q̃tas p eũ diabolꝰ turpitudĩes ĩgerat & spicula gehẽnę & d̃
licito coitu et illicito et q̃re ĩtra oĩa aĩantia sola mlr̃ pꝰ ɔceptũ sit
patiẽs uiri. & qs sit cõtinẽtię ul' ĩcõtinẽtię fructꝰ. C.xxiii. Vẽio
De poenitentia & fructu eius & conscientię stimulis: & districto
dei iudicio. ex quibus sacrificiis: & ĩ qua ara possit placari. Ca.
.xxiiij. Nec tamen deficiat aliquis.

BIBLIOTECA U... DE SEVILLA

De differentia doni & sacrificii diuini: & forma laudandi deum: & orationis forma & fructu. Cap.xxv. Nunc de sacrificio.

¶ Lactantii Firmiani de beata uita Rubricę libri septimi incipiunt.

QVid dictum in pręcedentibus libris: quid restat dicēdū in ultīo q̄ sūt credituri ueritati & q̄ nō & quare. Ca.i. Bn̄ hēt
Quod aureum sęculum idest foelicissimus status futur⁹ est post iudicium. & quare ratio mūdi nō pōt ab homine apprehendi. & ꝙ ueram sapientiam non assequitur quis beneficio naturę: sed gratię. Cap.ij. Disputatione summi dei.
Quantum errauerunt stoici de ratione mundi & auctore omnium deo & homine per quem factus mundus. & q̄ manifeste contra Epicurum rationibus doceatur mundum & omnia quę in eo sūt dei prouidentia gubernari. Cap.iij. Et quoniam de.
Quod omnis res ad aliquem usum facta est: etiam illa quę omnino uidentur esse mala: quare homo creatus sit corpore fragilis & capax rationis. Cap.iiij. Sed de prouidentia satis.
Quare hō creatus sit: & quare ex cōtrariis cōstet. & ꝙ ei domicilium cōstitutū est in medio: & uita duplex ꝓponit᷑. quarū alteram ministrat natura: alterā largitur gratia. & q̄d significet ꝙ hō primum quadrupedibus cōformatur: & postea erigit᷑: & tandē utit᷑ exercitio rationis. Cap.v. Reddamus nunc rationem.
Item quare mundus creatus sit: quare homo q̄ inanis sit cultus deorum. Cap.vi. Nunc totam rationem.
Quare philosophi nequiuerunt comprehendere ueritatem integre quam tamen sicut exempla declarant particulatim comprehēderunt tamen se defendere nequiuerunt. Cap.vij. Quam summa;
De immortalitate animę: & quibus eam argumentis Plato sit conatus astruere. Cap.viij. Vnum est igitur.
Quę sit de immortalitate animę fidelis assertio. & ꝙ laborum uirtutumq; finis beata ęternitas est. Cap.ix. His itaq; argu.
Item de immortalitate animę: & ꝙ uirtus semel habita perpetuat᷑ & amitti non potest: & ꝙ uita duplex est: & item mortes duę homini pręponuntur. Cap.x. Transeamus nunc.
De resurrectione corporum mortuorum & morte & animarum

perpetuitate. Cap.xi.Impletis ergo temporibus.

Itē de īmortalitate aīę cōtra Lucretiū & Epicurū.& de dr̄ia mētis & aīę:& corporū resurrectione. Cap.xii.Nunc argumento.

Quibus testimoniis īmortalitas animę approbatur & futurum iudicium dei.& quantum aristoxenus alios uicerit in errore. Ca. xiij.Declaraui ut.

De fine mundi & errore caldęorum.de ętate mundi:& ꝙ post sex ętates:idest sex mille annorum status mundi mutabitur & renouabitur.& ꝙ mille anni sunt unus dies dei.& ꝙ post mille ānos regnabunt electi dei in terra post iudicium. Cap.xiiij. Quoniā de immortalitate.

Quod submersio Pharaonis & ęgyptiorum:& liberatio hebręorū de seruitute ęgypti prefigurauit liberationem electorum & reprobationem damnatorum:quę futura est in fine mundi. Et ꝙ signa multa sicut illam ita & hanc pręcedent liberationem.Et ꝙ romanum imperium ante delebitur.& ꝙ in asiam summa potestas omnium reuertetur.& quibus ętatum gradibus roma creuerit & deficiat. Cap.xv.Est in arcanis sanctarū litterarum.

Quomodo imperii uentura sit destructio:& quę illi signa pręcessura sint secūdū uaticinia ꝓphetaꝝ & Sibyllę. Ca.xvi.Qūo aūt

De aduentu magni prophetę qui Helias dicitur:& quomodo īterficietur ab Antichristo:& resurget die tertia & ascēdet in cęlum: Et de persecutione ecclesię quā inferet Antichristus.& de miraculis eius. Cap.xvii.Sed planius.

Quomodo hęc prenunciata sunt:& uaticiniis prophetarū:& oraculis gentilium uatū:& uersibus sibyllinis. Cap.xviij. Hęc ita.

Quomodo christus & quibus signis pręcedentibus descendet de cęlo ut interficiat antichristum:& tyrannos:& impios deleat de terra:& ꝙ uigilię nocturnę christianorum ideo institutę sunt:ꝙ christus de nocte uenturus est.& ꝙ dii & cultores eorum dabuntur īcendio ut sibylla pędixit. Cap.xix. Oppresso igitur orbe

Quomodo aperiantur inferi & resurgent mortui. & qui iudicādi sunt:& qui non.& quomodo hęc sibylla pędixit.& qua ratione anima cum immortalis sit patibilis esse possit secūdum stoicos Cap.xx.Post hęc aperientur.

De potentia dei quę pro merito cuiusq; pōt & homines & angelos punire.De carnis immortalitate post resurrectionē.de differētia

ignis gehennalis & ignis communis. & quid in electis quid in reprobis operetur. Cap.xxi.Primum igitur.
Quod hęc a quibusdam dicũtur esse poetica: & unde ad notitiaȝ uenerint poetarum: q̃bus de cãis corruperint ueritatem: & lethęum amnẽ & alia fantastica induxerint. Cap.xxij. Figmenta.
De resurrectione: & ꝙ pythagoras & alii philosophi ĩepte locuti sunt: & de anastasi: mentiẽtes animas in uaria transire corpora. Cap.xxiij.Non igitur renascentur.
Quod secundum uaticinia Sybillę post iudicium ꝑ mille annos regnabit in terra filius dei cũ electis suis in sancta ciuitate quaȝ cõstituet. & ꝙ diabolus uincieť mille ãnis: & omnis creatura mãsuescet & ad iucunditatem seruiet homini: & christus ab oĩbus coletur ut deus & dominus. Cap.xxiiij.Nunc reliqua sub.
Quod non restant ex quarundam scripturarum assertione nisi ducenti anni usqȝ ad rerum innouationem. & ꝙ finis non aderit nisi roma destructa. Cap.xxv.Hęc sunt quę a.
Quod elapsis mille annis aurei sęculi post iudicium soluetur iteȝ diabolus: & concitabit gentes ut sanctam expugnent ciuitatem: & obsidebunt eam. & quomodo eam omnino deus destruet & pęnis ęternis tradet: electis hominibꝰ translatis ad gloriam angelorum post resurrectionem secũdam. Cap.xxvi.Diximus.
Exhortatio ut omnis properent ad suscipiendam cum religione sapientiam: per quas ad beatissimam peruenitur ęternę uite beatitudinem. Cap.xxvij.Quoniam decursus propositi.

Lactantii Firmiani de ira dei sequuntur Capitula foeliciter.

PRohemium in quo pręmittens ordinem dicendorum ad habendam ueritatem docet deũ eẽ cognoscẽdũ. Capitulũ .i. Animaduerti sępe.
De gradibus per quos ad ueritatem ascenditur: & qui de ipsis gradibus deiiciantur. Cap.ij.Nam cum sint gradus.
Quod nullus asseruit deum irasci & gratia non moueri. Ca.iij. Primum illud.
Contra epicurum disputat qui negabat deum irasci: gratificari: & omnia prouidere. Cap.iiij.Quod sequitur.

Contra stoicos dicentes in deo fore gratiam sed non iram. Cap. .v. Existimantur stoici.
Quod deus irascitur. Cap. vi. Hę sunt de deo:
Quod philosophi errant. & ꝙ homines ab aliis animantibus maxime differunt religione: q̄ hominis est ꝓpria. Cap. vij. Cũ sępe
Contra epicurum religionem subuertentem. & ꝙ religio sit habẽda. Cap. viij. Dissoluitur autem.
Varias opiniones de mundi opificio: & gubernatione enumerat. Cap. ix. Cum sententię philosophorum.
Quod mundus dei prouidentia factus sit & gubernetur. Ca. x. Qui nolunt diuina prouidentia.
Vtrum unius dei an plurium deorum prouidentia mũdus regatur & constet. Cap. xi. Quoniam constitit.
Quod religio sit: & hominis sit. Cap. xij. Nunc quoniam.
Quod omnia tam bona q̃ mala hominis gratia facta sunt. Cap. .xiij. Si consideret aliquis.
Cur deus fecerit hominem. Cap. xiiij. Sequitur ut.
Vnde ad hominem peccata perueniant. Cap. xv. Hic fortasse.
Quę materia sit in deo miserationis: gratię: uel irę. Cap. xvi. Quęrit quispiam.
Quod deus admĩstrat mundum: & regit hominum actus: & ꝑ cõsequens irascitur. Cap. xvij. Deus inquit epicurus.
Quod sine ira peccata non corriguntur. Cap. xviij. Quid opus.
Quod homo ex corpore uitia: & ex anima uirtutes habeat. & ꝙ cũ uelit deus homines bonos: eoꝝ uitiis irascitur. Cap. xix. S; quo.
Quod malorum foelicitas irę dei nõ contradicat. & ꝙ sit deus patientissimus. Cap. xx. Si potest igitur.
Si deus irascitur: cur hominem irasci ꝓhibeat. Cap. xxi. Superest.
Epilogus & inductio auctoritatum Sibyllę erithręę ad iram dei probandum. Cap. xxij. Hęc habui.
Auctoritatibus aliarum Sibyllarum iram dei probat. Cap. xxiij. Verum quia plures.
Concludit deum amandum: uerendum: honorificandum & metuendum. Cap. xxiiij. Quapropter nemo.

Lactantii Firmiani de opificio dei
uel formatione hoĩs Capitula sequũtur.

PRohemiale capitulũ ad Demetrianum in quo narrat cur hoc opus assumpserit. Cap.i.Quam minime.
Quę deus hõi: & q̃ cęteris aĩantibus dedit. Cap.ij.Dedit ei.
Contra epicuros disputat: q opera naturę damnabant: & precipue q hõ cęteris animãtib⁹ imbecillior oriatur. Cap.iij. Vnde ego
Contra epicuros cõquerentes hoĩes morbis & immaturę morti sb iectos. Cap.iiij.Idem queruntur hominem.
De differentia creationis animalium brutorum & hominis secun dum corpus. Cap.v.In principio cum deus.
Contra epicurum qui ex athomis fortuito concurrentibus compa ctum fabricatumq; hominẽ disputauit. Cap. vi. Non possum
De dei prouidentia circa uniuersalem hominis fabricam. Cap. .vij.Deus igitur solidamenta.
De forma hominis: & omniũ membrorum habitudĩe: sed specia liter de auribus & oculis. Cap.viij.Nunc rationem.
Contra eos qui sensus falsos esse contendunt. Cap.ix. Libet hoc.
Ad oculoꝝ fabricã redit: & oĩum mẽbroꝝ habitudinẽ: sed spãlit̃ quę usque ad uentrem per cutem apparent.
Cap.x.Sed nos ad dei.
De uisceribus & intestinis usque ad membra genitalia. Cap.xi. Sequitur necessario.
De membris conceptionis: & ipsius conceptus physica ratione. Cap.xij.De utero quoque & conceptione.
Contra illos qui per uoluptatem membris genitalibus abutuntur & subditorum membrorũ forma. Cap.xiij.Poteram nunc.
Quod de multis q̃ sunt in corpore ratio sciri nequit. Cap.xiiij. Multa esse constat in corpore.
De obscura uocis ratione. Cap.xv.De uoce autem.
Vbi sit mentis sedes: & qua ratione corpori coniungatur. Cap. xvi.Mentis quoque rationem.
Quod anima sit ęterna: & quid sit secũdum philosophoꝝ uarias opiniones. Cap.xvij Superest de anima.
Vtꝝ animus & anima sint idem. Cap.xviij.Sequitur alia.
De origine animę: & an sit. Cap.xix.Illud quoque in.
Cur deus dedit spiritum temptatorẽ. Cap.xx.Ante omnia.
Operis conclusio: & ueritatem superari non posse. Cap.xxi. Hęc ad te Demetriane.

Lactantij Firmiani errata pmi libri qbus ipse. deceptus est per fratrem Antonium Raudēsem. theologum collecta & exarata sunt.

Primus error: quando dicit: & quidē uniuersaliter fieri nō posse qn omne quod sit: aliquando esse coeperit. Cap. vij.

Secundus error: quando ex pręcedenti errore credidit deum seipsum genuisse & fecisse. Ibidem.

In. ij. libro errata.

Primus error: quando dicit angelos non statim a mundi pncipio ad hominū tutelā esse decretos. Cap. xv.

Secundus error: dum dicit deum angelis pręcepisse: ne terrę contagione macularentur. Ibidem.

Tertius error dū dicit diabolū angelos paulatī ad uitia pellexisse. Ibidem.

Quartus error: quando dicit angelos dei mulierum congressibus inquinatos: & filios genuisse. Ibidem.

Quintus error: qn̄ dicit oēs animas cęlo creatas esse. Cap. ix.

Sextus: qn̄ dicit cęlum stelliferum eē supremū: & esse sedem ipsius conditoris: & ibi superos omnes habitare. Cap. x.

Septimus error: quando dicit deum posuisse solem & lunā in firmamento. Ibidem.

Octauus: qn̄ dicit aīam ex dei sbstātia eē decisā. Ca. xi. & . ca. xiij

Nonus: quando dicit deum infinitas aīas seu infinitam multitudinem animarum a pricipio procreasse. Cap. xi.

Pulchra contentio inter Ciceronem & Lactantium de materia prima Ille ęternam esse dicit: hic creatā nititur cōprobare. Ca. ix.

Sequitur incidens materia de īduratōne cordis humani: de causa quoque prędestinationis reprobationisque. Cap. ix.

Decimus: quando dicit deum post diluuium instituisse: ut hoīes post centum uiginti annos non amplius uiuerent. Cap. xiiij.

Arguit Aristotelē q mūdi ęternitatē posuit: ipe aūt a deo pductā eē testat: qd cū uerissime dicat: tn̄ ista exilit ita un̄ adūsus eum philosophū arguit: ut somniare potius q̄ litigare ne dicā disputar uideatur. Cap. xi.

Scribit de diluuio tempore Deucalionis: & quid antea dixerit de diluuio: obliuiosus esse dignoscitur. Cap. xi.

stolide, si totum audisset & non etiam crederet quid tandem esset in platone culpandum.

Errata tertii libri.

PRimus error in philosophia: quãdo dicit si antipodes essent capita deorsum haberent: pedes uero sursuz. Et ubi uere sint antipodes ibi docetur. Cap.xxiiii.

Secundus quando Platoni dat uitio eum audisse dicere matrimonia esse coïa: sed tã illustrem phũm nequaq̃ intellexit. Cap.xxi.

Sequit̃ defensio Platonis aduersus Aristotelem q̃ Platonez ipsuz & Socratem reprehẽdit: q̃ uoluerit uxores eẽ cõmunes. C.xxi.

Item Platonis alia defensio contra Aristotelem: q̃ illum & socratem damnat q̃ uoluerit facultates esse cõmunes. Cap.xxi.

Tertius: quando dixit omnẽ phiam abiiciendam: & eam prolixius insectatur de laudibus Socratis & Platonis. Cap.xiiii.

hic asinus defensionem vocat ubi opinor impossibilem platonis rationem, quasi lactantius eam approbaret, ac non validissime confutaret.

Quarti libri errata.

PRimus: quando spiritus sancti omnino negat sũstantiã & ibi incipit tractatus de trinitate p̃sonarũ. Cap.vi.

Secundus error: quãdo dicit ex deo deũ. s. filium ex prolatione potuisse generari. Cap.viii. & etiam.xiii. & Cap.vi.

Tertius error: qñ ait q̃ pater filiũ & filius patrẽ facit. Cap.xxx.

Quartus est: qñ ait q̃ integrũ corpus christi e patibulo tractum ẽ ne lesum & diminutũ ad resurgẽdũ ĩhabilie redderet̃. C.xxv.

Quintus error est: quãdo dicit christum in galileam p̃fectum noluisse se iudeis ostendere: ne adduceret eos in poenitentiã & improbos resanaret. Cap.xx.

Sextus error est. quando dicit Pilatum in christum mortis sententiam nequaq̃ pertulisse. Cap.xviii.

Septimus error: quando dicit christũ in principio adolescẽtię a Iohanne esse baptizatum. Cap.xv.

Octauus error est: quãdo dicit nihil credendum quod oculis mortalibus cernitur: quia mortale sit necesse est. Cap.xxiiii.

Nonus error est: quando dicit deum uirtutem docere nõ posse q̃ expers corporis non faciet quę docebit. Cap.xxiiii.

Decimus: quãdo dicit christum soluisse legẽ Moysi. Cap.xvii.

Libri sexti errata.

PRimus error est: quando dicit eos esse stultissimos: qui cãdelas & cereos in ecclesia succẽdunt. Cap.ii.

Secundus error est: quãdo dicit non esse congruens deuz in nostrum adiutorium inuocari debere. Cap.ultimo.

Reprebendit Lactantius Ciceronem: q dixerit eum uirum bonu; esse q p sit quibus possit: noceat nemini nisi lacessitus iniuria: sed ibi Cicero defēdit: Lactanti⁹ uero iure rep̄bēdit. Ca.xviij.

Quartus: quādo dicit si quis liberos ob pauperiē non poterit educare: sanctius est ut se ab uxoris congressione contineat: q̄ sceleratis manibus dei opera corrumpat. Cap.xx.

Disputatio pulchra ubi Lactantius reprebendit Ciceronem nō recte sensisse de liberalitate & bospitalitate & multis aliis: uerum calumniator est: non ueritatis assertor. Cap.xii.

Errata septimi libri.

PRimus error est: quādo dicit completis sexmillibus annoꝝ mundu; desituru; esse. Cap.xiiij.

Secundus: dū dicit q omnis expectatio de fine mundi non amplius a se q̄ ducentorum uidetur annoꝝ. Eodē loco: & Cap.xxij.

Tertius error: & deridēdus est dum dicit: q incolumi urbe roma de interitu mundi nibil esse metuendum. Cap.xxv.

Quart⁹: de diuinatōe & astrologia mľta ícidēter & pulchra dicūt p Lactātiū: nescit quo oraculo diuinare p̄sūpserit. Cap.xv.

Quintus quādo de fine septimi millesimi: & fine ducētorū annorum sibimet aduersatur & contradicit. Cap.xxv.

Sextus quādo mille annos illos famosissimos qbus diabolus carcerandus est: quid sibi uelint nō ítelligit sed delirat. Ca.xxiiij.

Septimus error est: quādo dicit bomines post iudicium ad paradisun deliciarum redituros. Cap.xxvi.

Octauus error est: fortasse somniaret: quādo dicit romanorum imperium in Asiam reuersurum iterum. Cap.xv.

Nonus: quādo dicit q qui in die iudicii erūt uiui: nequaq̄ morieť sed p mille ānos ísinitā mľtitudinē generabūt. Cap.xxiiij.

Decimus est: quādo dicit q gentes in iudicio non extinguentur omnino. Cap.xxiiij.

Vndecimus est: quando dicit q peracto iudicio: ciuitas sancta pulcberrima a deo in medio terrę cōstituetur. Cap.xxiiij.

Duodecim⁹ error ē: qñ íplicat í suis eloqis duos í fine mūdi Anticbristos eē uēturos: nec íprudēs errorē suū pcepit. Cap.ultío.

Xiij. quādo cęlum mediū in tempesta nocte & non ex tenebrosa aperiri debere quādo dominus ad iudicium uenerit. Cap.xix.

Xiiii. quādo putat dominū cbristū comitātibus angelis adusum

ãticbristũ i aerẽ descẽsuꝝ: & q̃rto ꝑlio illũ supari debere. C.xix.

Decimusqntus est: quãdo credit ante diem iudicii christũ uẽturũ de cęlo cum antichristo conflicturum: & ita aduentus duos imprudẽs ponit admodum propinquos. Cap.xxiij.

Xvi. q̃ cõtra Platonẽ disserere & disputare de mundo contemnit. sed friuolis & exilibus nimium argumentis. Cap.i.

Xvij. quãdo dicit in resurrectione uniuersali nõ erit caro illa quã deus homini superiecit huic terrenę similis. Cap.xxiiij.

Xviii. quãdo dicit deum in fine mundi factuꝝ. ne sol per triduũ occidat. & de Lactantii eloquẽtia uideatur: quid Seneca multis annis ante pręsenserat. Cap.penulti.

Xix. error est: quãdo non a deo iudicandos dicit: sed tantum eos qui in dei religione uersati sunt. Cap.xxv.

XX. error: quando dicit ꝙ illi quos plena iusticia & maturitas uirtutis incoxit ignem iudicii non sentient. Cap.xxi.

XXi. error est quando dicit animas usq; ad diem iudicii in una cõmuniq; custodia detineri reclusas. Eodem loco.

Vicesimussecundus est: quãdo dicit ꝙ qui ab inferis suscitabuntur hi pręerunt uiuentibus ueluti iudices. Cap.xxiiij.

Vicesimustertius est: quando credit ętatem auream propositam a poetis esse ueram: quidem p⁹ diẽ iudicii eẽ futurã. Cap.ij.

Vltimus error est: quando dicit duo iudicia uniuersalia: duasq; resurrectiones uniuersales esse futuras: tempus aũt intermediũ esse mille annorũ plenũ oĩ iusticia & pace omnibusq; deliciis: quo tempore finito scilicet in fine septimi millesimi soluet̃ diabolus & persequetur fideles ut prius. Capitulo ultimo.

His carminibus: frater Adã genuensis increpat fratrem Antoniũ

Hic male corripuit stolidis Antonius ausis
Auctorem: in uariis causa pianda locis.
Non erat in tenebris errantis imaginis astrum
Dicere: uel nitidum luce carere iubar.
Deniq; cum sanctę ecclesię pia lumina: constet
Obsequio: ex tanto conticuisse uiro.
Tu uero eloquio lingua interdicta latino:
I cubitum: nam te pensitat eleborum.

L. Coelij Lactācij firmiani diuinaꝝ institutionū aduersus gētes
liber prim⁹ de falsa religione ad Cōstātinū Imꝑatorē.

Quāti sit: & fuerit semꝑ cognitio ueritatis: & ꝙ nec sine religi
one sapiētia: nec sine sapiētia sit ꝓbāda religio. Ca. i.

MAgno & excellenti ingenio uiri cū sese doctrinę
penitus dedidissent: qcquid laboris poterat im
pendi: cōtemptis omnib⁹ publicis & p̄uatis acti
onibus: ad īqrendę ueritatis studiū contulerūt:
existimātes multo esse pręclarius humanaruꝫ di
uinarūqꝫ rerum inuestigare ac scire rationē: q̄ struēdis opib⁹ aut
cumulādis honoribus inhęrere. Quibus rebus qm̄ fragiles ter
renęqꝫ sunt: & ad solius corporis ꝑtinent cultū: nemo melior:
nemo iustior fieri pōt. Erāt qdem illi ueritatis cognitōe dignis
simi: quā scire tantopere cupiuerūt: atqꝫ ita ut eaꝫ rebus omnib⁹
anteponerēt. Nam & abięcisse quosdā res familiares suas & re
nunciasse uniuersis uoluptatib⁹ cōstat: ut solā nudāqꝫ uirtuteꝫ:
nudi expeditiqꝫ sequerenť: tm̄ apud eos uirtutis nomē & aucto
ritas ualuit: ut in ea omne summi boni premiū pręd icarēt. Sed
neqꝫ adepti sunt id qđ uolebāt: & operā simul atqꝫ industriaꝫ ꝑ
diderūt: ꝙ ueritas idest arcanū summi dei: qui fecit omnia inge
nio ac ꝓpriis nō pōt sensib⁹ cōprehēdi: alioquin nihil inter deuꝫ
hominemqꝫ distaret: si cōsilia & dispositiones illius maiestatis
ęternę cogitatio assequeretur humana. Quod ꝙ fieri non potu
it: ut homini per seipsum ratio diuina notesceret: nō est passus
hominem deus lumen sapientię requirentem diutius oberrare:
ac sine ullo laboris effectu uagari per tenebras īextricabiles: ape
ruit oculos eius aliquando: & notionem ueritatis munus suū fe
cit: ut & humanā sapiētiam nullam esse monstraret: & errāti ac
uago uiā cōsequendę immortalitatis ostenderet. Verum quo
niam pauci utunť hoc cęlesti beneficio ac munere: quod obuolu
ta in obscuro ueritas latet: eaqꝫ uel contemptui doctis est: ꝙ ido
neis assertoribus eget: uel odio indoctis ob insitā sibi austerita
tem: quam natura hominum procliuis in uicia pati non potest.
Nā ꝙ uirtutibus amaritudo permixta est: uicia uero uoluptate
condita sunt: illa offensi: hac deliniti feruntur in pręceps: ac bo
norum specie falsi mala ꝓ bonis amplectunť. Succurrendū esse

bis erroribus credidi: ut & docti ad uerã sapientiam dirigant: & indocti ad uerã religionẽ. Quę pfessio mlto melior: utilior gloriosior putãda est: q̃ illa oratoria in q̃ diuersati: nõ ad uirtutẽ: sed plane ad argutã malitiã iuuenes erudiebamus. Multo qppe nũc recti⁹ de pręceptis cęlestib⁹ disserãm⁹: qb⁹ ad cultũ uerę maiestatis mẽtes hominũ ĩstruere possum⁹. Nec tam de reb⁹ humanis bene meret: q scıẽtiã bene dicẽdi affert: q̃ q pie atq; innocenter docet uiuere: iccirco maiore in gloria philosophi: q̃ oratores fuerũt apud grecos. Illi enĩ recte uiuẽdi doctores sunt existimati: qd' est longe pręstabilius: qm̃ bene dicere ad paucos ptinet: bene aũt uiuere ad omnes. Multũ tñ nobis exercitatio illa fictarũ litiũ cõtulit: ut nũc maiori copia & facultate dicẽdi causaz ueritatis perorem⁹: quę licet possit sine eloquẽtia defendi: ut est a multis sępe defensa: tñ claritate ac nitore sermonis illustrãda & quodãmodo disserẽda est: ut potẽtius in animos influat: & ui sua instructa: & luce oratõis ornata. De religione itaq; nobis: rebusq; diuinis instituit disputatio. Nã si quidã maximi oratores professionis suę quasi ueterani decursis operib⁹ actionũ suarũ: postremo se philosophię tradiderũt: eãq; sibi requiem laboꝝ iustissimã putauerũt: si animos suos in eaꝝ rerũ quę inueniri ñ poterãt inqsitione torquerẽt: ut nõ tam ociũ sibi q̃ negociũ quęsisse uideant: Et qdem multo molestius q̃ in quo fuerãt añ uersati: quãto iustius ego me ad illã piam: uerã: diuinã sapiẽtiã q̃si ad portũ aliquẽ tutissimum conferã: in qua omnia dictu prona sunt: auditu suauia: facilia intellectu: honesta susceptu. Et si quidã prudẽtes & arbitri ęqtatis institutiones ciuilis iuris cõpositas ediderũt: quib⁹ ciuiũ dissidentiũ lites cõtentionesq; sopirẽt, quãto melius nos & recti⁹ diuinas institutiones litteris psequemur: in qb⁹ nõ de stillicidiis: aut aquis arcẽdis: aut de manu cõserẽda: s; de spe: de uita: de salute: de ĩmortalitate: de deo loq̃mur ut supstitões mortiferas: erroresq; turpissimos sopaim⁹. Qd' opus nũc nominis tui auspicio inchoamus Cõstãtine impator maxime: qui primus romanoꝝ prĩcipũ repudiatis errorib⁹ maiestatẽ dei singularis ac ueri & cognouisti & honorasti. Naz cũ ille dies foelicissimus orbi terraꝝ illuxisset: quo te deus summ⁹ ad beatum imperii culmen euexit: salutarez uniuersis & optabilem principatum preclaro initio auspicatus es. Cum euersam

al'. diu uersati

sopiamus

sublatamq; iusticiã reducẽs:teterrimũ alioꝝ facinus expiasti: ꝑ
quo facto dabit tibi de⁹ foelicitatẽ:uirtutẽ:diuturnitatẽ:ut eadẽ
iusticia qua iuuenis exorsus es gubernaculũ reipublicę etiã senex
teneas tuisq; liberis ut ipse a patre accępisti tutelã romani nomi
nis tradas. Nã malis q adbuc aduersus iustos & alijs terraꝝ ꝑti
bus sęuiũt:quãto serius tãto uebemẽtius idẽ omnipotẽs merce
dẽ sceleris exoluet:q ut est erga pios ĩdulgẽtissim⁹ pr̃:sic aduer
sus impios rectissimus iudex:cuius religionẽ cultũq; diuinũ cu
piens defendere, Quẽ potius appellẽ? Quẽ alloquar? Nisi eũ ꝑ
quẽ reb⁹ bumanis iusticia ac sapiẽtia restituta est? Omissis ergo
buiuse terręne pbilosopbię auctorib⁹ nibil certi asserentib⁹: ag
grediamur uiã rectã:quos quidẽ si putarẽ satis idoneos ad bene
uiuendũ duces esse:& ipe sequerer:& alios ut sequerent̃ borta
rer:sed cũ inter se magna cõcertatione dissideant: secũq; ipsi ple
rũq; discordẽt:apparet eoꝝ iter nequaq̃ esse directũ: siquidẽ si
bi quisq; ut est libitũ proprias uias impresserũt: cõfusionemq;
magnã quęrentibus ueritatẽ reliquerũt. Nobis autem qui sacra
mentũ uerę religionis accępimus:cũ sit ueritas reuelata diuinit⁹
cũ doctorẽ sapientię:ducẽq; ueritatis deum seq̃mur:uniuersos
sine ullo discrimine uel sexus uel ętatis ad cęleste pabulũ conuo
camus. Nullus enim suauior animo cibus est:q̃ cognitio uerita
tis: cuius asserendę atq; illustrandę septem uolumina destinaui
mus:q̃uis ea res infiniti pene sit operis & immensi: ut si qs bęc
dilatare atq; exequi plenissime uelit:tanta illi rerũ copia exupe
ret:ut nec libri modũ nec finem reperiat oratio. Sed nos iccirco
breuiter omnia colligemus:q omnia quę allaturi sum⁹ tam cla
ra sunt & lucida:ut magis mirum esse uideatur: tam obscuram
uideri bominibus ueritatem:& bis pręcipuę:qui sapientes uul
go putantur:uel q tantũmodo instruendi nobis bomines erũt:
boc est ab errore quo sint implicitiad rectiorem uiã reuocãdi.
Quod si fuerimus(ut spero) assecuti mittemus eos ad ipsũ do
ctrinę uberrimum fontem ac plenissimũ:cuius baustu atq; po
tu conceptam uisceribus sitim sedent: ardoremq; restinguant.
Erũtq; illis omnia facilia:prona:manifesta:modo ne pigeat ad
percipiendam sapientię disciplinã legendi uel audiendi patien
tiam cõmodare. Multi enim uarijs superstitionibus pertinacit̃
inbęrentes obturant se contra manifestam ueritatem:non tã de

ſuis religionibus quas praue aſſerūt bene meriti, ꝗ de ſe male: q cū habeāt iter rectū: deuios ſequūtur anfractus: planū deſerunt ut ꝑ pręcipitiū labāt: lucē relinquūt: ut in tenebris cęci ac debiles iaceant. His conſulendum eſt ne contra ſe pugnēt: uelintꝗ ſe tan dem ab inueteratis erroribus liberari: quod utiꝗ faciēt: ſi quare ſint nati aliquando ꝓuiderint: hęc eni ꝫ prauitatis eſt cauſa: igno ratio ſui: quam ſi quis cognita ueritate diſcuſſerit: ſciet quo refe renda: & quemadmodū ſibi degenda ſit. Cuius ſcientię breuiē ſummam circūſcribo: ut neꝗ religio ulla ſine ſapientia ſuſcipiē da ſit: nec ulla ſine religione probanda ſapientia.

Capitulum. ij. De errore philoſophorum euacuantium prouidentiam: & publica ſtatuentium fide.

SVſcępto igiē illuſtrādę ueritatis officio: nō putaui adeo neceſſariū ab illa quęſtione principium ſumere: quę uide tur prima eſſe natura. Sit ne prouidentia: quę rebus omnibus cō ſulat: an fortuitu uel facta ſint omnia uel gerantur? Cuius ſenten tię auctor eſt Democritus: confirmator Epicurus. ſed & antea Pythagoras: qui deos in dubium uocauit: & poſtea Dyagoras qui excluſit: & alij nonnulli qui non putauerunt deos eſſe: quid aliud effecerunt: niſi ut nulla eſſe prouidētia putaretur: quos ta men cęteri philoſophi: ac maxime ſtoici: acerrime retuderūt do centes: nec fieri mundū ſine diuina ratione potuiſſe: nec cōſtare niſi ſumma ratione regeretur. Sed & M. Tul. ꝗuis academicę diſciplinę defenſor eſſet, de prouidentia gubernatrice rerum: & multa ſępe diſſeruit: ſtoicorū argumenta cōfirmās: & noua ipſe afferens plurima: quod facit: tum in omnibus ſuę philoſophię libris: tum maxime in his qui ſunt de natura deoꝝ. Nec difficile ſane fuit paucoꝝ hominum praue ſentientiū redarguere menda cia: teſtimonio populoꝝ atꝗ gētiū in hac una re nō diſſidētiū. Nemo eſt enim tam rudis: tam feris moribus: qui nō oculos ſu os in cęlū tollēs: tam & ſi neſciat cuius dei prouidentia regatur, hoc om̄e quod cernitur: aliquam tamen eſſe intelligat ex ipſa re rum magnitudine: motu: diſpoſitione: conſtantia: utilitate: pul chritudine: comparatione. Nec poſſe fieri quin id quod mirabi li ratōe conſtat: niſi cōſilio maiore aliquo ſit inſtructū. Et nobis

utiq; facillimũ est exequi hãc ptẽ quãlibet copiose. Sȝ q multuȝ inter phos agitata res est: & prouidẽtiã tollẽtib⁹: satis respõsuȝ uidet̃ ab hominibus argutis & eloquẽtib⁹: & de solertia diuinę p uidẽtię p totũ hoc opus: qđ suscępim⁹ sparsim dicere nos neces se est. Omittam⁹ hãc in pręsenti questionẽ: quę cũ cęteris sic co hęrȝ: ut nihil a nobis disseri uideat̃: ut ñ sil' de puidẽtia disserat̃.

Capi. iij. An potestate uni⁹ dei mũd⁹ regat̃: an multorum.

SIt igitur nostri operis exordium quęstio illa cõsequẽs ac secũda. Vtrum potestate unius dei mundus regat̃: an ne multorum. Nemo est: q deũ sapiat rationem: qui secum putet: q nõ unũ esse intelligat: q & condiderit omnia: & eadeȝ quę cõ didit uirtute moderet̃. Quid enim multis opus est ad mũdi re gimen sustinendum: nisi forte arbitremur si plures sint: minus habere singulos neruorum atq; uirium? Quod quidẽ faciunt hi q esse multos uolunt: q necesse est imbecilles esse: si qdẽ singuli sint auxilio reliquoꝝ: tantę molis gubernaculum sustinere non possent. Deus aũt q ẽ ęterna mens: ex omni utiq; parte perfectę cõsumatęq; uirtutis est. Quod si uerũ est: un⁹ sit necesse est. Po testas enĩ uel uirtus absoluta retinet suã propriã firmitatẽ. Id au tem solidũ existimandũ est: cui nihil decedere: id perfectuȝ: cui nihil possit accedere. Quis dubitet potentissimum esse regem: q totius orbis habeat imperiũ? Neq; immerito cũ illi⁹ sint: quę ubiq; sint omnia: cum ad eum solum omnes undiq; copię cõge rantur. At si plures partiãtur orbem: minus certe opum: minus uirium singuli habebunt: cum intra pręscriptam portionem se quisq; contineat. Eodem modo etiam si dij plures sunt minus ualebunt: alijs tantundem in se habentibus. Virtutis aũt pfecta natura in eo põt esse: in quo totũ est q in eo in quo pars exigua de toto est. Deus uero si pfectus est: q perfectus est: ut esse debet non potest esse nisi unus: ut in eo sint omnia. Deorũ igitur uir tutes ac potestates infirmiores sint necesse est: q tantuȝ singulis deerit: quantum in cęteris fuerit: ita quanto plures tãto minores erunt. Quid quod illa summa reꝝ potestas ac diuina uis: ne sel' quidem diuidi potest. Quicquid enim capit diuisionem & in teritum capiat necesse est. Si autem interitus procul est a deo: q

b 3

incorruptibilis est: & ęternus: consequens est. ut diuidi potestas ęterna nō possit: deus ergo unus est, si nihil aliud esse potest: qđ tantūdē capiat potestatis. At hi tñ qui multos esse arbitrant̃: officia dicūt inter se partitos: de quibus omnib⁹ suo loco disputabimus. Illud interi3 qđ ad pręsentē locū pertinet teneo. Si partiti sunt officia inter se: eodē reuoluit̃ res: ut ex his qlibet sufficere omnibus nequeat. Perfectus igit̃ nō erit: qui cessantibus cęteris nō pōt omnia gubernare. Ita fit ut ad regendū mundū uni⁹ perfecta uirtute magis op⁹ sit: q̄ imbecillitate multoꝝ. Qui aūt putat hāc tantā magnitudinē non posse ab uno regi: fallit̃ enim: nec quāta sit potestas diuinę maiestatis intelligit; si existimat singularem deum qui facere mundū potuit: eundem regere nō posse, quem fecit. At si concipiat animo: quāta sit diuini huius operis immensitas: cū antea nihil esset: tñ uirtute atq; cōsilio dei ex nihilo esse conflatā, Quod opus nisi ab uno inchoari pficiq; non potuit: iam intelliget mlto facilius ab uno regi: qđ est ab uno cōstitutum. Dicat fortasse aliquis: ne fabricari quidem tam immēsum opus mundi nisi a pluribus potuisse. Quanlibet multos: quālibet magnos faciat: qcqd in mltis magnitudinis: potestatis uirtutis: maiestatisq; posuerit: id totum in unum confero: & in uno esse dico: ut tantum in eo sit istarum rerum: quantu3 nec excogitari: nec dici potest. Qua in re quoniam aut sensu defecim⁹ & a uerbis: quia neq; tantę intelligentię lucem pectus humanu3: neq; explanationem tantarum capit lingua mortalis: idipsū nos intelligere oportet ac dicere. Video rursus quid econtrario dici posset, tales esse illos plures: qualem nos uolumus unu3. At hoc fieri nullo pacto potest: quoniam singulorum potestas progredi longius non ualebit: occurrētibus sibi potestatibus cęteroꝝ. Necesse est enim ut suos quisq; limites: aut transgredi nequeat: aut si transgressus fuerit: suis alterum finibus pellat. Non uidēt qui deos multos esse credunt fieri posse: ut aliquid diuersu3 uelīt: ex qua re disceptatio inter eos & certamen oriatur: sicut Homerus bellantes inter se deos finxit: cum alii troiam capi uellent: alii repugnarent. Vnius igitur arbitrio mundum regi necesse ē: nisi & singularum partium potestas, ad unam prouidentiam referatur: non poterit summa ipsa cōstare: vno quoq; currēte nihil amplius: q̄ quod ad eum proprie pertineat. Sicut nec res quide3

nec res quidẽ militaris nisi unũ habeat ducẽ atq; rectorẽ. Q; si in uno exercitu tot fuerit imperatores: quot legiones: quot cohortes: quot cunei: quot alę p̃mũ nec instrui poterit acies uno quoq; periculũ recusãte: nec regi facile ac tẽperari: q; suis ꝓpriis cõsiliis utant̃ oẽs: quoꝝ diuersitates plus noceant q̃ prosint. Sed in hoc reꝝ naturę imperio nisi un⁹ fuerit ad quẽ totius summę cura referat̃: uniuersa soluent̃ & corruẽt. Dicere aũt multoꝝ arbitrio regi mũdũ tale est: quale si quis affirmat in uno corpore multas mentes: quoniã multa & uaria sunt ministeria mẽbrorũ: ut singulos corporis sensus singulę mentes regere credantur. Itẽ multi affectus quibus commoueri solemus: uel ad iram: uel ad cupiditatem: uel ad lętitiam: uel ad metum: uel ad miserationem: ut in his omnibus totidem mentes putentur operari.

¶ Capitulum. iiii. Quod sub uno humili deo particulares plures esse non possunt.

QVod si quis profecto dicat: ne ipsam quidem, quę una est habere uideatur: quod si in uno corpore tantarũ reꝝ gubernationem mens unam possideat: & uniuersis semel intenta est: cur aliquis existimet mundum non posse ab uno regi: a pluribus posse? Quod q; intelligunt isti assertores deorum: ita eos pręesse singulis rebus ac partibus dicunt: ut tñ unus sit rector eximius. Iaꝫ ergo cęteri dii nõ erũt: sꝫ satellites ac ministri: quos ille unus maximus & potens omnium, officiis his prefecerit: & ipsi eius imperio ac nutibus seruiant: si uniuersi pares non sunt non igit̃ dii oẽs sunt. Nec enim potest hoc idem esse quod seruit & quod dominatur. Nam si deus est nomẽ summę potestatis incorruptibilis esse debet: ꝑfectus: impassibilis: nullę rei subiectus: ergo dii nõ sunt: quos parere uni maximo deo necessitas cogit. Sed quia non frustra falluntur: qui hoc ita putant causam huius erroris paulopost aperiemus. Nũc unitatem diuinę potestatis testimoniis cõprobem⁹. Prophetę qui fuerũt admodum multi unũ deũ prędicãt: unũ loquũtur: quippe qui uni⁹ dei spiritu pleni: quę futura essent pari & consona uoce prędixerunt. At enĩ ueritatis expertes nõ putãt his esse credẽdũ: illas enĩ non diuinas sed humanas uoces fuisse aiunt: uidelicet q; de uno deo

prǫconiū faciunt:aut insani aut mēdaces fuerūt. Atqui impleta esse implerisq; quotidie illoꝝ uaticinia uidem⁹: & in unā sentē tiā cōgruēs diuinatio docet nō fuisse furiosos. Quis enī mentis emotǫ:nō modo futura prǫcinere:s; etiā cohǫrētia loqui possit? Num ergo fallaces erant:q talia loquebantur? Quid ab his tam lōge alienū fuit:q̄ ratio fallendi,cū cǫteros ab omni fraude cohi berēt? Iccirco enī a deo mittebanť:ut & prǫcones essent maiesta tis eius: & correctores prauitatis humanǫ. Prǫterea uolūtas fin gēdi ac mentiēdi eoꝝ est,q opes appetūt:lucra desiderāt:quǫ res ꝓculdubio ab illis sanctis uiris abfuit. Ita enī delegato sibi offi cio functi sunt:ut derelictis omnib⁹ ad tutelā uitǫ necessariis: nō modo in futuꝝ:sed in die quidē laborarēt cōtenti tēporali cibo, quē deus subministrasset: & hi nō modo quǫstū ullū habuerūt sed etiā cruciatū atq; morte;. Amara sunt enim uiciosis ac male uiuentibus prǫcǫpta iusticiǫ. Itaq; hi quoꝝ peccata & arguebanť & prohibebanť,excruciatos eos acerbissime necauerūt. Ergo a q bus abfuit studiū lucri:abfuit etiam uoluntas & causa fallendi. Quid q aliqui eorū principes:aut etia; reges fuerūt: in quos ca dere non posset suspicio cupiditatis ac fraudis: & tamē prǫco niū dei singularis eadem q̄ cǫteri diuinationem fecerunt.

Capitulum. v. De testimoniis poetarum.

SEd omittam⁹ sane testimonia ꝓphetarum: ne minus ido nea probatio uideatur esse de quib⁹ his omnino nō credi tur. Veniamus ad auctores: & eos ipsos ad ueri ꝓbationē testes citemus:quibus cōtra nos uti solēt,poetas dico ac philosophos. Ex his unum deum probemus necesse est:nō quod illi habuerīt cognitam ueritatem:sed q ueritatis ipsius tanta uis est:ut nemo possit esse tam cǫcus:qui non uideat ingerentē se oculis diuina; claritatem. Poetǫ igitur q̄uis deos carminibus ornauerint: & eo rum res gestas amplificauerint summis laudib⁹: sǫpissime tamē confitentur spiritu,uel mente una contineri regiq; oīa. Orpheus qui & uetustissimus poetarum & ǫqualis ipsorum deorum siq dem tradunt inter argonautas cum Tindaridis & Hercule naui gasse,deum uerum, προτόγονον, & magnum primogenitum appellat: quodāte ipsum nihil sit genitu;:sed ab ipso sint cūcta

generata. Eundē etiā. φανῆτα nomināt. i. apparētē: q̄ cū adhuc
nihil esset, prim⁹ ex infinito apparuerit & extiterit: cui⁹ origine;
atq; naturā q̄ cōcipere animo nō poterat: ex aere immēso natu;
esse dixit. πρωτόγονος φαέθων περι μηκίτος ἤερος υἱός.
Aliud enī amplius qd̄ diceret nō habebat. Hūc ait esse omnium
parentē: quoꝝ cā cęlū cōdiderit: liberisq; prospexerit: ut haberēt
habitaculū sedēq; cōem. ἔκτισεν ἀθανάτοις δόμον ἄφθιτον
idest condidit immortalib⁹ domū incorruptibilē. Natura igit̄
& ratione ducēte intellexit esse pręstātissimā potentiā cęli ac ter
rę cōditricē. Nō poterat enī Iouē dicere esse principē reꝝ: q̄ erat
Saturno genitus: neq; Saturnū ipsum: q cęlo natus ferebat̄. Cęlū
aūt tanq̄ deū primū cōstituere nō audebat: quod uidebat eē ele-
mentū mundi: quod ipsu; eguerit auctore. Hęc enī ratio ꝑduxit
ad illū deū primogenitū: cui assignat & tribuit principatū. Ho
mer⁹ nihil nobis dare potuit: quod ꝑtineat ad ueritatē: q̄ huma
na potius q̄ diuina cōscripsit. Potuit Hesiodus: q deorū genera
tionē vnius libri opere cōplexus est: sed tñ nihil dedit: nō a deo
cōditore sumēs exordiū: s; a chao quod est rudis inordinatęq;
materię cōfusa cōgeries: cū explanare ante debuerit chaos ipsu;
unde: quando: quomō esse: aut constare coepisset. Nimirū sicut
ab aliquo artifice disposita: ordinata: effecta sunt omnia: sic ip
sam materiā factam esse ab aliquo necesse est. Quis igit̄ hanc ni
si dominus fecerit: cuius potestati subiacent omnia! Sed refugit
hoc ille, dum horret incognitam ueritatem. Non enī musarū in
stinctu sicut uideri uolebat in helicone carmen illud effudit: sed
meditatus uenerat etiā paratus. Nostrorū primus Maro nō lon
ge fuit a ueritate: cuius de summo deo: quem spiritum ac mentē
nominauit: hęc uerba sunt. Principio cęlum ac terras camposq;
liquētes: Lucentēq; globum lunę: titaniaq; astra: Spiritus intus a
lit: totamq; infusa per artus, Mens agitat molē: & magno se cor
pore miscet. At ne quis forte ignoret: quisnā esset ille spiritus: q
tantum haberet potestatis declarauit alio loco dicens. Deū nāq;
ire per oēs terrasq; tractusq; maris: cęlūq; profundum. Hinc pe
cudes: armenta: uiros: genus omne ferarū: Quēq; sibi tenuis na-
scentem arcessere uitas. Ouidius quoq; in principio preclari ope
ris sine ulla nominis dissimulatione: a deo quē fabricatorē mun
di: quem rerum opificem mūdū fatet̄ instructum. Quod si uel

Orpheus uel hi nostri quę natura ducente senserũt in perpetuũ defendissent: eãdem quã nos seqmur doctrinã cõprehẽsa uerita te tenuissent. Sed hactenus de poetis, ad philosophos ueniam⁹: quoꝝ grauior est auctoritas: certiusq; iudiciũ: q̃ nõ rebus cõmẽ ticijs: sed inuestigandę ueritati studuisse creduntᷣ. Thales Milesi us: qui vn⁹ e septem sapiẽtiũ fuit: qui prim⁹ omniũ quęsisse de causis naturalibus traditᷣ: aquã esse dixit: a qua nata sint omnia: deum autem esse mẽtem: qui ex aqua cuncta formauerit. Ita ma teriam omnium rerum posuit in humore: principiũ & causam nascẽdi posuit in deo. Pythagoras ita diffiniuit q̃d esset deus: animus qui per uniuersas mundi partes omnemq; naturã cõme ans atq; diffusus: ex quo omnia quę nascuntᷣ animalia uitã capi unt. Anaxogoras deum esse dixit infinitam mentem: quę per se ipsam moueatur. Antisthenes multos q̃dẽ esse populares deos: unũ tamen naturalẽ summę totius artificem. Cleantes & Anaxi menes ęthera dicũt esse summũ deũ: cui opinioni poeta noster assensit. Tum pater omnipotens foecundis imbribus ęther. Cõ iugis in gremiũ: lętę descendit & omnes, Magnus alit magno p̃ mixt⁹ corpore foetus. Crysippus naturalẽ uim diuina ratõe prę ditã: interdum diuinã necessitatẽ deũ nũcupat. Itẽ Zenon diui nam naturalemq; legem. Hoꝝ enĩ omniũ sententia q̃uis sit incer ta eodẽ tamen spectat: ut prouidentiam unam consentiant: siue enim natura: siue ęther: siue ratio: siue mens: siue fatalis necessi tas: siue diuina lex: siue q̃cquid aliud dixeris: idẽ est quod a no bis dicitᷣ deus. Nec obstat appellationũ diuersitas: cũ ip̃a signi ficatione ad unum omnia reuoluantᷣ. Aristoteles q̃uis ipse secũ dissideat ac repugnantiã sibi & dicat & sentiat: in summum ta men, unam mentem mundo pręesse testatur. Plato q̃ omniũ sa piẽtissimus iudicatur: monarchiam plane aperteq; defendit: nec ęthera: aut rationem: aut naturam: sed ut est deum nominat ab eo mundũ hũc perfectum atq; mirabilem esse fabricatũ: quẽ Ci cero secut⁹ atq; imitat⁹ in plurimis, deũ frequẽtᷣ cõfitetur: ac sup̃ mum uocat in his libris: quos de legibus scripsit: ab eoq; mun dum regi argumentatur: cum disputat de natura deorum. Hoc modo, nihil est prętantius deo: ab eo igitᷣ mundum regi necesse est. Mulli igitur est naturę obędiens aut subięctus, deus: omnem ergo regit ipse naturam. Quid autem sit deus in consolatõe dis

finit. Nec uero deus ipse qui intelligit a nobis alio modo intelli gi potest: nisi mens soluta quędā libera & segregata ab omni cō cretione mortali: omnia sentiēs & omnia mouēs. Anneꝰ quoq; Seneca q̇ ex romanis: uel acerrimus stoicus fuit: q̄ sępe summu; deum merita laude prosequtur! Nam cum de immatura morte dissereret. Nō intelligis inquit auctoritatē ac maiestatē iudicis tui: rectoris orbis terrarū cęliq; & deoꝝ omniū deū: a quo ista numina quę singula adoramus: & colimꝰ suspēsa sunt. Itē in ex hortationibꝰ. Hic cū prima fundamēta molis pulcherrimę iace ret & hoc ordiret: quo neq; maius qcq̄ nouit natura: nec meliꝰ ut omnia sub ducibꝰ suis irēt: q̄uis ipse p totū se corpus intēderat: tñ mīstros regni sui deos genuit: & q̄multa alia de deo nostris similia locutꝰ est: quę nūc differo: quę alio loco oportuna sunt. Nūc satis est demōstrare summo ingenio uiros attigisse uerita tē ac pene tenuisse: nisi eos retrorsu; infucata prauis opinionibꝰ cōsuetudo rapuiss; : q̄ & deos alios eē opinabāt. Et ea q̄ in usu; hoīs deꝰ fecit tāq̄ sensu prędita essent p dijs habēda & colenda credebant.

Capitulū. vi. De testimonijs pphetaꝝ & philosophoꝝ. Et de testimonijs Cottę pōtificis Trismegysti. Et de. x. Sibyllis.

Nunc ad diuina testimonia trāseamꝰ: sed prius unū pferā: quod est simile diuino: & ob nimiā uetustatē: & quod is quem nominabo ex hominibus inter deos relatus est. Apud Ci ceronē Claudius Cotta pōtifex disputās cōtra stoicos de religi onibꝰ & de uarietate opinionū: quę solēt esse de dijs: ut more a cademicoꝝ omnia faceret incerta: quinq; fuisse Mercurios ait: & enumeratis p ordinē quatuor: quintum fuisse eū a quo Argꝰ occisus sit: ob eamq; causam in ęgyptum pfugisse: atq; ęgyptijs leges ac litteras tradidisse. Hunc ęgyptij. πνοῦτκα. appellant, a quo apud eos primus anni sui mensis idest september nomē ac cępit. Idem condidit oppidum: quod etiam nunc gręce uocat Mercurij ciuitas: & faemate seruant & colunt eū religiose. Qui tam & si homo fuerit antiquissimꝰ tamen & instructissimꝰ om ni genere doctrinę: adeo ut ei multarum rerum & artium scien tia Trismegysto cognomē imponeret: hic scripsit libros & qui dem multos ad cognitionem diuinarum rerum pertinentes: in

quibus maiestatem summi ac singularis dei asserit: hisdē᷑ no
minibus appellat: quibus nos deū & patrē. Ac ne qs nomē ei⁹ re
quireret. ἀνώνυμον. i. sine nomine esse dixit: eo ꝙ nomīs ꝓprie
tate nō egeat ob ipsaȝ. s. unitatē ipsi⁹: hęc uerba sunt. ὁ δὲ θεὸς
εἷς: εἷς ὀνόματος οὐ προσδεῖται, ἐστὶ γὰρ ὁ ὢν ἀνώνυ
μος. i. Deus aūt un⁹: un⁹ aūt nomine: est enī qui est sine nomīe.
Deo igit̄ nomē nō est: ꝙ solus est: nec opus est proprio uocabu
lo: nisi cū discrimen exigit multitudo: ut unam quā᷑ personaȝ
sua nota & appellatione designes. Deo auteȝ ꝙ semper unus est
propriū nomē est deus. Supest de respōsis carminibus᷑ sacris
testimonia: quę sunt multo certiora proferre. Nam fortasse hi
contra quos agim⁹: nec poetis putāt esse credēdū: tanꝗ uana fin
gentibus: nec philosophis q errare potuerūt: ꝙ & hi homīes fue
rūt. M. Varro quo nemo unꝗ doctior: ne apud grecos quidē:
ne᷑ apud latinos dixit, in libris rerū diuinarū: quos ad. C. Cęsa
rē scripsit pōtificē maximū: cū de quindecim uiris loqueret̄: Si
byllinos libros ait nō fuisse unius Sibyllę: sed appellari vno no
mine Sibyllinos: ꝙ oēs foeminę uates, Sibyllę sunt a ueterib⁹ nū
cupatę: uel ab unius delphidis noīe: ul' a cōsiliis deoꝝ enūciādis.
σιούς enī deos nō θεούς, & cōsiliū nō βουλὴν: sȝ βουλίαν
appellabant ęolico genere sermonis. Itaq; Sibyllam dictam esse
quasi. θεόβουλην. Cęterum Sibyllas decem numero fuisse:
eas᷑ omnes enumerauit sub auctoribus: qui de singulis scripti
tarunt. Primam fuisse de Persis cuius mentioneȝ fecit Nicanor:
qui res gestas Alexandri macedonis scripsit. Secundam Liby
cam: cuius meminit Eurypides in Lamię prologo. Tertiaȝ Del
phicam: de qua Chrysippus loquitur in eo libro: quem de diui
natione composuit. Quartam Cumęam in Italia: quam Neui⁹
in libris belli punici: Piso in annalibus nominat. Quintam Eri
thręam: quam Appollodorus Erithręus affirmat suam fuisse ci
uem: eam᷑ grais Iliū petentibus uaticinatam & perituram esse
troiā: & Homerum mendacia scripturū. Sextam Samiā: de qua
scripsit Eratosthenes in antiquis annalibus Samioꝝ reperisse se
scriptū. Septimam Cumanaȝ noīe Amolthеā: quę ab aliis Hero
phyle uel Demophyle nominetur: eam᷑ nouem libros attulisse
ad regem Tarquiniuȝ Priscum: ac pro eis trecentos philippeos
postulasse: regem᷑ aspernatum precii magnitudinē: & mulieris

insaniam derisisse illá in conspectu regis tres cōbusisse: ac ꝑ reliqs idē preciū postulasse. Tarqniū multomagis mulierē insanire putasse: quę denuo trib⁹ alijs exustis cū in eodē precio ꝑseueraret: motū esse regē: ac residuos trecētis aureis emisse: quoꝝ postea numerus sic auctus: capitolio refecto: quod ex ōnibus ciuitatibus & italicis & gręcis & pręcipue eritbreis coacti allatiqꝫ sunt romā: cuiuscūqꝫ Sibyllę noīe fuerūt. Octauā Hellespōtiacā in agro troiano natā uico marinesso circa oppiduꝫ girgithium quā scribit Heraclides Pōticus, Solonis & Cyrri fuisse tēporib⁹. Nonā Phrygiā: quę uaticinata sit Ancyre. Decimā Tiburteꝫ nomine Albumeā: quę tiburi colitur ut dea iuxta ripas amnis anienis: cui⁹ in gurgite simulacbrū eius inuētū esse dicit̃ tenēs in manu librū. Harū omniū Sibyllarū carmina: & ferunt̃: & babent̃ pręterq̃ Cumeę cui⁹ libri a romanis oculunt̃: nec eis ab ullo nisi qndecim uiris inspici fas est. Et sunt singularū singuli libri: q ꝙ Sibyllę nomine inscribunt̃ unius esse credunt̃: suntqꝫ cōfusi: nec discerni: ac suū cuiqꝫ assignari pōt. Nisi eritbręę: quę & nomen suū carmini ueꝝ inseruit: & eritbręā se nomīat: ubi prelocuta ē: cū esset orta babylonię: sed & nos cōfuse Sibyllā dicem⁹ sicubi testimonijs earum fuerit abutendum. Omnes igitur bę Sibyllę vnū deum pręd icāt maxime tamen eritbrea: quę celebrior inter cęteras ac nobilior babet̃. Siquidē Fenestella diligētissimus scriptor de quindecim uiris dicēs ait. Restituto capitolio retulisse ad senatum. C. Curionem cōsuleꝫ: ut legati eritbreas mitterēt qui carmina Sibyllę conquisita romā deportarent. Itaqꝫ missos esse. P. Gabinum. M. Octatilium. L. Valerium: qui descriptos a priuatis uersus circa mille roman deportarunt: id supra ostendimus dixisse Varronem. In bis ergo uersib⁹ quos legati romā attulerūt: de uno bęc sunt testimonia. εἶσ θεόσ, ὃσ μόνοσ ἐςί, ὁ Δὲ ὑπερμεγέθησ ἀγένητοσ. i. unus deus: qui solus principatur: isqꝫ amplissimus increatus. Hunc esse solum deū summum qui cęlum fecerit luminibusqꝫ distinxerit. ἀλλά θεόσ μόνοσ, εἶσ, πανυπέρτατόσ, ὃσ πεποίηκεν οὐρανόντε, ἥλιόν τε, ἀςέρασ, ἠδὲ σελήνην, καρποφόρον γαῖαν τε, καί ὕδατοσ οἴδματα ποντου. i. Sed deus solus unus eminētissim⁹ qui fecit cęlum: solemqꝫ & stellas lunamqꝫ: fructiferam terrā & aquę tumores ponti. Qui quomodo solus sit ędificator mūdi

& artifex rerum: uł quę in eo sunt, solum coli oportere testatur. αὐτὸν τὸν μόνον ὄντα, σέβεσθε ἡγήτορα κόσμου: ὃς μόνος εἰς αἰῶνα καὶ αἰῶνος ἔτυχεν. i. Ipsũ: qui sol⁹ est coli te principem mundi: q̃ solus est in sęculo atq; a sęculo factus. Itẽ alia Sibylla quęcũq; est, cũ pferre se ad hoĩes, dei uocẽ, diceret: sic ait. μόνος γάρ εἰμι θεὸς: καὶ οὐκ ἔστι θεὸς ἄλλος. i. Sol⁹ enĩ de⁹ sum: & nõ est alius. Exequerer nũc testimonia cęterarũ: nisi & hęc sufficerẽt: & illa opportunioribus locis reseruarem. Sed cũ defendam⁹ cãm ueritatis apud eos: qui aberrãtes a ueritate falsis religionib⁹ seruiũt: qđ genus pbatõis aduersus eos magis adhibere debem⁹: q̃ ut eos deoꝝ suoꝝ testimoniis reuĩcam⁹?

Capitulum. vii. De testimonio Apollinis & deorum.

APollo enim quem pręter cęteros, diuinum maximeq; fatidicum existimant: colophone respondens quod delphis credo emigrauerat amoenitate ductus asię: quęrẽti cuidã quis esset: aut quid esset omnino deus: respondit uiginti & unũ uersibus: quorum hoc principiũ est. αὐτοφυής, ἀδίδακτος, ἀμήτωρ, ἀστυφέλικτος, οὔνομα, μηδὲ λόγῳ χωρούμενον, ἐν πυρὶ ναίων τοῦτο θεός, μικρὰ δὲ θεοῦ μερὶς ἄγγελοι ἡμεῖς. idest. Ex se ortus, indoctus, sine matre, inexpugnabile nomẽ: nec uerbo capiendũ, in igne habitãs: modica aũt dei portio angeli nos. Nunqđ potest suspicari de Ioue esse dictum quare matrẽ habuit & nomẽ? Quid qđ Mercurius ille ter maximus cuius supra mẽtionẽ feci nomõ. ἀμήτορα. i. sine matre: ut Apollo sed ἀπάτορα. sine patre quoq; appellãt deum: q̃ origo illi nõ sit aliũde: nec enĩ põt ab ullo generari (esse) qui ipse uniuersa generauit: satis ut opinor & argumentis docui & testibus cõfirmaui: quod per se satis clarum est. Vnum esse regẽ mũdi: unũ patrem: unum deũ. Sed fortasse quęrat aliquis a nobis idem illud: quod apud Ciceronem quęrit Hortensius. Si deus unus est quę esse beata solitudo queat: tanq̃ nos qui unum esse dicim⁹ desertum ac solitarium esse dicamus? Habet enim ministros: quos uocamus nuncios. Et est illud uerum, quod dixisse in exhortationibus Senecã supra retuli, genuisse regni sui mĩstros deũ. Verũ hi neq; dii sunt: neq; deos se uocari: aut coli uolũt: quippe q

quare matrem alii qui [illegible] matrem habuit pot nomen

nihil preter iussum ac uolūtatē dei faciāt. Nec tñ illi sunt: q uul go colunt: quoꝝ & exiguus & certus est numer⁹. Q si cultores deoꝝ ipsos eos se colere putant: quos summi dei ministros ap pellamus: nihil est ꝙ nobis faciāt inuidiā qui unum dicam⁹ mul tos negemus. Si eos multitudo delectat: nō duodecim dicim⁹: aut trecētos sexagintaquinq; (ut Orpheus) sed innumerabiles eē. arguim⁹ eoꝝ errores in diuersum: qui tam paucos putant. Sciāt tñ quo nomīe appellari debeāt: ne deū ueꝝ uiolēt: cuius nomen exponūt dū plurib⁹ tribuūt. Credāt Apollini suo: q eodē illo re spōso: ut Ioui pncipatū: sic etiā ceteris dijs abstulit nomē. Terti us enī uersus ostēdit dei mīstros: nō deos: sed ueꝝ angelos ap pellari oportere: de se qdē ille mētitus est: q cū sit e numero de monum, angelis se dei aggregauit: deniq; in alijs respōsis demo nem se esse cōfessus est. Nam cum interrogaretur: quomodo si bi supplicari uellet: ita respōdit. πάνσοφε, παντοδίδακτε, δαιδαλουστροφὲ, κλυθὶ δαῖμον. idest: omnia sapiēs: omnia docte: qui per multa uersaris exaudi demon. Itē rursus cū pces in Apollinem smintbiū rogatus exprimeret ab boc uersu exor sus est. ἁρμονίη κόσμου, φαεσολεκαὶ σοφὲ δαιμον. idest captatio mundi fere totius sapientie demon. Quid ergo super est nisi ut sua cōfessiōe uerberib⁹ ueri dei: ac poene sbiaceat sem piterne? Nam in alio respondit. Δαίμονεσ οἱ φοιτῶσι, περὶ χθονα, καὶ περὶ πόντον, ἀκάματοι δάμανται ὑπαὶ μασ τιγηθεοιο. i. demones qui pergunt circa terram & circa pōtum infessi domantur sub uerbere dei. De utrisq; generibus in secun do libro disseremus: interim nobis sat est: quod dum se bono rare uult: & in celo collocare confessus est id: quod res se babet quomodo sint appellandi: qui deo semper assistunt. Retrabāt ergo se bomines ab erroribus & abiectis religionib⁹ prauis pa rentē suū: dominūq; cognoscāt: cuius nec uirtus existimari pōt nec magnitudo pspici: nec principiū cōprebēdi: cū ad illū men tis būane intentio, & acumē & memoria puenerit: que si subdu ctis & cōsūmatis oībus uijs substitit, Heret, deficit: nec ē aliqd ulterius quo pgredi possit: ueꝝ ꝙ fieri nō potest: quin id qd sit aliquando esse coeperit: consequens est: ut quoniam nibil ante illū fuit: ipse ante omnia ex seipso sit pcreatus: ideoq; ab Apol line. αὐτόφυησ. idest ex se ort⁹. A Sibylla. αὐτογενησ. idest

Δία ὀλυσρεφὶ

ueros

ὑπο.

θέν.

cauto lege

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA SEVILLA

ex se genitus. & ἀγένητος. idest ingenit⁹. & ἀποίητος. id est nõ fact⁹ noĩaẽ: qđ Seneca hõ acut⁹ĩ exhortatõib⁹ uidit. Nos inqt aliũde pẽdem⁹. Itaq3 ad aliquẽ ꝓspicim⁹: cui qđ est optimũ in nobis debeam⁹. Ali⁹ nos edidit: ali⁹ instruxit: de⁹ ipe se fecit.

Capitulũ. viij. De cęcitate eoꝝ qui plures deos opinantur: & unde hic error habuit originem: & ꝙ corpus deo non est necessarium: nec propagatio liberorum.

His igitur tot & tantis testib⁹ cõprobaẽ unius dei potestate ac prouidẽtia mundũ gubernari: cuius uim maiestatemq3 tantã esse dicit in thimęo Plato: ut eam neq3 mẽte cõcipere neq3 uerbis enarrare quisq̃ possit: ob nimiam & ĩęstimabilẽ potestatem. Dubitet ergo aliqs an qcq̃ difficile aut impossibile sit deo: qui tanta tanq3 mirifica opera prouidentia excogitauit: uirtute cõstituit: ratione perfecit: nunc autem spiritu sustentet: potestate moderetur: inexcogitabilis: ineffabilis: & nulli alij satis notus q̃ sibi. Vnde mihi de tanta maiestate sępius cogitanti qui deos colunt interdum uideri solent: tam cęci: tam incogitabiles: tam excordes: tam nõ multum a mutis animalibus differentes: qui credant eos: qui geniti sunt maris ac foeminę coitu aliquid maiestatis diuinęq3 uirtutis habere potuisse: cum Sibylla Erithręa dicat οὐ δύναται, ἀνδρὸς ἐκ μηρῶν, μήτρας τε, θεὸς τετυπωμένος εἶναι. i. Nõ potest ex uiri semĩe & matrice deus formatus esse. Quod si uerum sicuti est: apparet Herculem: Apollinẽ: Liberum: Mercurium: Iouẽq3 ipsum cũ cęteris homines fuisse: qñ sunt ex duobus sexibus nati. Quid est autem tam remotũ a deo qđ id opus quod ipe ad ꝓpagandam sobolẽ mortalib⁹ tribuit: & ꝙ sine sbstãtia corporali nullũ põt esse. Dij ergo si sunt immortales et ęterni: qd op⁹ est altero sexu nimiꝝ ut generenẽ ipa ꝓgenie q̃ op⁹ est cũ successione nõ egeãt: q futuri sunt semp. Nã ꝓfecto in homĩb⁹ cęterisq3 animalibus diuersitas sexus coitio & generatio nullam habet aliam rationem nisi ut omnia genera uiuẽtium (quoniã sunt conditione mortalitatis obitura) mutua possint successione seruari. Deo autem: qui est sempitern⁹: neq3 alter sexus: neq3 successio necessaria est. Dicet aliquis ut habeat ministros: uel in quos ipse possit dominari. Quid ergo op⁹ est

sexu foemineo: cũ de⁹ q est omnipotẽs (ut uocat̃) sine usu & ope
ra foeminę possit filios ꝓcreare? Nã si qbusdã minutis aĩalibus
id pręstitit: ut sibi e foliis natos, e suauib⁹ herbis ore legãt: cur ex
istimet aliqs ipm deũ nisi ex ꝑmixtione sexus alteri⁹ non posse
generare? Illos igit̃ quos imperiti & insipiẽtes tãq̃ deos & nũcu
pãt & adorãt, Nemo est tam incõsiderat⁹: q nõ intelligat fuisse
mortales. Quomõ ergo inqt aliqs: dii crediti sunt? Nimirũ qꝛ re
ges maxĩ ac potẽtissimi fuerũt ob merita suarũ uirtutũ: aut mũe
rũ: aut artiũ reptarũ: cũ cari fuissẽt his: qb⁹ iperitauerãt: ĩ memo
riã sunt cõsecrati: qd̃ si qs dubitet: res eorũ gestas & facta cõside
ret: quę uniuersa tam poetę q̃ historici ueteres prodiderunt.

Capitulum. ix. De Hercule: & gestis eius: atq; ortu eius ex Ioue & Alcumena & morte eius.

HErcules q ob uirtutẽ clarissimus & quasi african⁹ inter de
os habebat̃: nonne orbẽ terrę quẽ pagrasse ac purgasse nar
rat̃ stupris; libidinibus; adulteriis inqnauit? nec mirũ cũ esset ad
ulterio genit⁹ Alcũmenę. Quid tandẽ potuit in eo esse diuini: q
suis ipse uiciis mãcipatus: & mares & foeminas cõtra oẽs leges
infamia; dedecore; flagitio affecit? Sed ne illa qdẽ quę magna &
mirabilia gessit, talia iudicãda sunt: ut uirtutib⁹ diuinis tribuen
da uideant̃? Quid enim tã magnificũ si leonẽ aprũq; superauit:
si aues sagittis deiecit: si regnũ stabulũ egessit: si uirginẽ uicit:
cingulũq; detraxit: si equos feroces cũ domino interemit? Ope
ra sunt ista fortis uiri: hoĩs tñ: illa enĩ quę uicit fragilia & mor
talia fuerũt. Nulla est enĩ (qd̃ ait orator) tanta uis quę non ferro
aut uiribus debilitari frangiq; possit. At animũ uincere: iracũdi
am cohibere fortissimi est: quę ille nec fecit unq̃ nec potuit. Hęc
qui faciat nõ mõ ego eũ cũ summis uiris cõparo: s; similimum
deo iudico. Vellem adiecisset de libidine: luxuria: cupiditate:
insolentia: ut uirtutem eius impleret: quem similem deo iudica
bat. Non enim fortior iudicandus est: qui leonẽ: q̃ qui uiolentiã
& in seipso inclusã ferã superat iracũdiã: aut q rapacissimas
uolucres deiicit: q̃ qui cupiditates auidissimas coercet. Aut qui a
mazonem bellatricem: q̃ q libidinẽ uincit pudoris; ac famę de
bellatricẽ: aut q fimũ de stabulo: q̃ qui uicia de corde suo egerit.

mendum subest nam dicendum opinor regium stabulum.

quę magis sunt pernitiosa: quam domestica & ppria mala sunt: q̃ illa quę uitari poterāt & caueri. Ex quo fit ut ille solus uir fortis debeat iudicari: q tēperās & moderat⁹ est & iustus. Quod si co gitet aliqs quę sint dei opera: iā hęc oīa quę mirant̄ homīes in eptissimi ridicula iudicabit. Illa enī nō diuinis uirtutibus quas ignorāt: sed infirmitate suarū uiriū metiunt̄: nā illud quidē ne mo negauit: Herculē nō tm̄ Heuristeo seruisse regi qd' aliq̄tenus honestū uideri potest: sꝫ etiā impudicę mulieri Omphalę: quę illū uestib⁹ suis indutū sedere ad pedes suos iubebat pensa faciē tem. detestabilis turpitudo: sed tanti erat uoluptas. Quid tū in quiet aliqs: poetis ne credendū putas? Quid ni putē? Nō enī ista Lucillius narrat: aut Lucianus: q diis & hominib⁹ nō pepcit: sed potissimum: qui deoꝝ laudes canebāt: ergo qbus credemus? si fi dē laudantibus nō habemus? Qui hos mentiri putat proferat a lios qb⁹ credam⁹ auctores, q nos doceant: qui sunt isti dii? Quo mō: unde orti? Quę sit uis eoꝝ? Qui numerus? Quę potestas? Quid in his admirabile? Quid cultu dignum? Quid deniqꝫ cer tius ueriusqꝫ mysterium? nullus dabit. Credamus igitur istis q non ut reprębenderent sunt locuti: sed ut pręedicarēt: nauigauit er go cum argonautis: expugnauitqꝫ troiam. Iratus Laomedonti, ob negatam pro filię mercedem salute. Vnde quo tempore fue rit apparet. Idem furore atqꝫ insania percitus: uxorem suā cum liberis interimit: hunc homines deum putāt? Sed Philotecte ei⁹ hęres nō putauit: qui facem supposuit arsuro: qui artus suos & neruos cremari ac dissoluer̄ uidit. Qui ossa eius ac cineres in oe teo monte sepeliuit: pro quo munere sagittas eius accępit.

.dissolui.

Capitulū. x. De Esculapio: Apolline: Neptuno: ac Marte & Castore: Polluce atqꝫ Mercurio.

Esculapius & ipse non sine flagitio Apollinis natus: quid fecit aliud diuinis honorib⁹ dignū: nisi quod sanauit hipoly tū? mortē sane habuit clariorē: qd a deo meruit fulminari. Hunc Tarquitius de illustribus uiris disserens: ait incertis parētib⁹ na tum, expositum & a uenatoribus inuētum canino lacte nutritū chironi traditu; didicisse medicinā: fuisse aūt meseniū: sed epi dauri moratū. Tulli⁹ etiā Cinosuris ait sepultū. Quid Apollo

pater eius? Nonne ob amorẽ quo flagrabat turpiſſime gregẽ pauit alienũ? & muros laomedonti extruxit: cu; Neptuno mercede cõductus quę illi negari potuit impune: ab eoq; p̃mo Rex pfidus qcqd cũ dijs pepigiſſet didicit abnegare? Idẽ formoſu; puerũ: & dũ amat uiolauit: & dũ ludit occidit. Homicida Mars: & p gratiã cędis crimine ab atheniẽſibus liberatꝰ: ne uidereť nimis ferus: & immanis adulteriũ cũ Venere cõmiſit. Caſtor & Pollux dũ alienas ſpõſas rapiũt eſſe gemini deſierũt: nã liuore iniurię cõcitatus Idas alteꝝ gladio trãſuerberauit: & eoſdẽ poetę alternis uiuere alternis mori narrãt: ut iã ſint nõ deoꝝ tm̃: ſed omniũ mortaliũ miſerrimi: qbus ſemel mori non licet. Hos tñ Homerus ambos ſimpliciter (nõ ut poetę ſolẽt) mortuos eſſe teſtať. Nã cũ faceret in muris aſſidentẽ Priamo Helenã cũctos gręcię principes recognoſcere: ſolos aũt ſe fratres ſuos reqrere. ſbięcit orationi eiꝰ huiuſmõi uerſu;. Hęc ait: aſt alios retinebat terra ſupultos. Fur ac Nebulo Mercuriꝰ quid ad famã ſui reliqt niſi memoriã fraudum ſuaꝝ? Cęloꝝ dignus q; paleſtrã docuit & lyram primus inuenit. Liberum patrem in ſenatu deorũ ſummę auctoritatis primęq; eſſe ſententię neceſſe eſt: quia pręter Iouem ſolus omnium triumphauit: exercitu; duxit: indos debellauit: ſed inuictus ille imperator inclytꝰ maximus ob amorem ac libidinem turpiſſime uictus eſt. Delatus enim cretam cum ſemiuiro comitatu. nactus eſt impudicam mulierem in littore ac fiducia uictorię indicę uir eſſe uoluit: ne nimium mollis eſſe uideretur: atq; illa; patris proditricẽ fratris interemptricẽ ab alio relictam & repudiatam in coniugium ſibi uẽdicauit & libera; fecit: & cum ea pariter aſcendit in cęlum. Quid omnium horũ pater Iupiter: qui in ſolenni pręcatione optimus maximꝰ nominatur? Nonne a prima ſua pueritia impius ac pene parricida deprębẽditur? Cum patrẽ regno expulit: ac fugauit: nec expectauit mortem decrepiti ſenis cupiditate regnãdi? Et cũ paternum ſolium per uim: p arma cępiſſet: bello eſt a titanibus laceſſitus: qd humano generi prĩcipiũ fuit maloꝝ: quibus uictis: & pace in ppetuum cõparata: reliquam ſuã uitam in ſtupris adulterijſq; cõſumpſit. Omitto uirgines quas imminuit: id enĩ iudicari ſolet tolerabile. Amphitrionẽ ac Tindarũ p̃terire nõ poſſũ: quoꝝ domos dedecore atq; ĩfamia pleniſſĩas reddidit. Illud uero ſũmę

BIBLIOTECA PROVINCIAL DE LA UNIVERSIDAD DE SEVILLA

impietatis ac sceleris quod regiu; pueru rapuit ad stupru. Paru eni uidebat si in expugnada foeminaru pudicitia: maculosus ac turpis esset: nisi etia sexui suo iniuria faceret: hoc est ueru adulteriu qd fit cotra natura: hęc qui fecit uiderimus an maxim9 certe optimus no est: qd nomen a coruptoribus: ab adulteris: ab incestis abest: nisi forte nos erramus homines: qui talia facietes sceleratos uocamus ac pditos: omnibusq; poenis dignissimos iudicamus. Stultus autē. M. Tul. qui. C. Varri adulteria obięcit. Eadē enim Iupiter quē colebāt admisit. Qui. P. Clodio sororis incestum. At illi optimo maximo eadē fuit soror & coiunx.

Capitulum. xi. De ipsius Iouis parentibus & ortu & uita ei9 flagitiosissima: morte & sepultura & opificio poetaꝝ

QVis est igitur tam excors: q hunc in cęlo regnare putet: q ne in terra quidē debuit! No insulse quidā poeta triūphū cupidīs scripsit: quo in libro nō modo potentissimum deoruꝫ cupidinem: sed etiam uictorem facit. Enumeratis enī amoribus singulorum: quibus in potestatē cupidinis ditionēq; uenissent: instruit pompā in qua Iupiter cum cęteris dijs ante currum triumphantis ducitur cathenatus. Elegāter id quidē dicitur a poeta figuratum: sed tamen nō multū distat a uero. Qui enim uirtutis est expers: qui cupiditatibus: ac libidinibus malis uincitur: non cupidini (ut ille finxit) sed morti subięctus est sempiternę. Sed omittamus de moribus dicere: rem considiremus: ut intelligāt homīes: in quibus miseri uersentur erroribus. Regnare in cęlo Iouē; uulgus existimat: id doctis pariter & indoctis psuasuꝫ est. Quod & religio ipsa & precatōes & hymni: & delubra & simulachra demonstrant. Eundem tamen Saturno & Rhea genitum confitentur. Quomodo potest deus uideri: aut (ut ait poeta) hominum rerumq; repertor! ante cuius ortum infinita hominum milia fuerunt: eorum scilicet qui Saturno regnante uixerunt: ac priores luce quam Iupiter sunt potiti. Video alium deum regem fuisse primis temporibus: alium consequentibus. Potest ergo fieri: ut ali9 sit postea futurus. Si enim regnum prius mutatum est: cur desperem9 & posterius posse mutari nisi forte Saturnus regnare potuit fortiorem Iupiter non potest ?

Atq diuinū imperiū aut semp īmutabile est:aut si est mutabile quod fieri nō pōt semp utiq; mutabile ē. Pōt enī Iupit regnum amittē:sicut & pr̄ ei9 amisit:ita plane, Nā cū idē neq; uirginibus neq; maritatis unq̄ pepcisset:& abstinuit se tn̄ una thetide:quod respōsū fuit maiorē pr̄e suo futuꝝ:qsqs ex illa nat9 eēt:& pmū in eo prudētia nō dei (cui nisi themis futura dixisset, ipā nesciret,) Si autem diuinus nō sit:ne deus quidem sit:unde ipsa diuinitas nominatur:ut ab homine humanitas. Deinde conscientia imbecillitatis qui timuit utiq; maiorem:quod q fecit, scit utiq; pfecto nō esse se maximum:quod quidem pōt aliquid maius existere. Idem per stygiam paludem sanctissime iurat. Vna superstitio superis quę reddita diuis. Quę ē ista superstitio? Aut a quo reddita est? Ergo aliqua potestas maxima est:quę peierātes deos puniat:quę tanta formido est paludis infernę:si sunt immortales? Quid metuunt eam:quam uisuri nō sunt:nisi quos mori necesse est? Quid igitur homines oculos suos in cęlū tollunt? Quid superbos deierant:cum ipsi superbi ad inferos deuoluant:ibiq; habeant quod uenerentur & adorent? illud uero quale est esse fata quibus dij omnes & ipse Iupiter pareat:si parcarum tanta uis est:ut plus possint q̄ cęlestes uniuersi:quāq; ipse rector ac dominus:cur non illę potius regnare dicantur: quarum legibus ac statutis parere omnes deos necessitas cogit? Nunc cui dubium est: quin is qui alicubi res obsequitur maximus non sit? Nam si sit nō accipiat fata:sed faciat. Nunc ad illud quod omiserā redeo. In una itaq; sola fuit continentior cū eam reperiret:& nō uirtute aliqua:sed metu successoris. Quę fortitudo utiq; eius ē? qui sit mortalis & imbecillis:& nihil quippe q potuit & tūc cū nasceretur extingui:sicut frater eius antegenitus extinctus est (qui si uiuere potuisset, nunq̄ minori concessisset imperium: ipse autem furto seruatus:furtimq; nutritus ζεύσ siue ζήν appellatus est:nō ut isti putāt a feruore cęlestis ignis:uel ꝙ uitę sit dator:uel ꝙ animantibus inspiret animas: quę uirtus solius dei est: quam enim possit inspirare animam:qui ipse accipit aliūde? Sed quod pm9 ex libris Saturni maribus uixerit. Potuerunt igitur homines alium deum habere rectorem, si Saturnus non fuisset ab uxore delusus. At enim poetę ista finxerunt. Errat quisquis hoc putat:illi enim de hominibus loquebantur: sed ut eos ornarent quorum

memoriã laudibus celebrabant: deos esse dixerũt. Itaq; illa poti us ficta sũt, q̃ tanq̃ de diis, nõ illa q̃ tãq̃ de hominib⁹ locuti sũt: qđ clarꝫ fiet exẽplo: qđ ĩferem⁹. Danaen uiolaturus Iupit̃ aureos nũmos largiter ĩ sinu ei⁹ ĩfudit: hęc stupri merces fuit. At poetę q quasi de deo loquębãt̃: ne auctoritatẽ creditę maiestatis infrin gerẽt finxerũt ipm in aureo imbre delapsũ: eãdẽ figura: qua im bres ferreos dicunt: cum multitudinẽ telorum sagittarũq; descri bunt: rapuisse dicit̃ in aq̃la catamitũ: poeticus color est: sed aut per legionẽ rapuit cuius ĩsigne aq̃la ẽ: aut nauis ĩ qua est ĩpositus tutelam habuit in aq̃la figuratã: sĩ taurũ figuratũ cum rapuit & transuexit Europã: eodem mõ conuertisse ĩ bouem traditur Io Inachi filiã: quę ut irã Iunonis effugeret ut erat iã setis obsita iã bos tranasse dicitur mare: in ęgyptumq; uenisse: atq; ibi recępta pristina forma dea facta: quę nunc Isis uocatur. Quo igitur ar gumento probari potest! nec Europam in tauro sedisse: nec Io factam bouem: quod certus dies habetur in fastis: quo Isidis na uigium celebratur: quę res docet nõ tranasse illam: sed nauigas se. Igitur qui sapere sibi uidentur: quia intelligunt uiuum terrę numq; corpus in cęlo esse non posse: totam ganymedeã fabulã pro falso repudiant: nam sentiunt in terra id esse factum: q̃a res ac libido ipsa terręna est. Non ergo res ipsas gestas finxerũt poe tę: quod si facerent essent uanissimi: sed rebus gestis addiderũt quendam colorem. Non enim obtrectantes illa dicebant: sed or nare cupientes: hinc homines decipiuntur, maxime: quod dum hęc omnia ficta esse arbitrantur a poetis, colunt quod ignorant: nesciunt qui sit poeticę licentię modus: quousq; progredi fingẽ do liceat: cum officium poetę sit in eo: ut ea quę gesta sunt uere in aliquas speties obliquis figurationibus cum decore aliquo cõ uersa traducant. Totum autem quod referunt fingere: idest ineptũ esse: & mendacem potius q̃ poetam: sed finxerunt ista: q̃ fabulo sa creduntur. Num etiam illa: quę de diis foeminis deorumq; cõ nubiis dicta sunt? Cur igitur sic figurantur: sic coluntur: nisi for te non tantum ut poetę: sed ut pictores fictoresq; imaginum men tiuntur! Si enim hic Iupiter: qui a uobis dicitur deus: non is est: q ex Saturno & ope natus est: nõ oportuit nisi soli⁹ simulachrũ ĩ tẽplis oĩb⁹ collocari. Quid sibi mulierũ effigies uolunt! Quid sexus ĩfirm⁹! ĩ quẽ si cecidit ipe Iupit̃: eũ uero ipi lapides hoĩem

fatebuntur. Mentitos aiunt esse poetas: & his tamē credunt: imo uero nō eē mētitos re ipā ꝓbant. Ita enim deoꝝ simulachra cōfin gunt: ut ex ipā diuersitate sexus appareāt uera eē: q̄ dicūt poetę. Nā q̄d est aliud argumētū imago catamiti: & effigies aqlę: cum añ pedes Iouis ponūť ī tēplis: & cū ipo pariť adoranť: nisi ut ne fandi sceleris ac stupri memoria maneat ī ęternū? Nō igiť a poe tis totū fictū est: aliquid fortasse traductū & obliqua figuratio ne obscuratum: quo ueritas inuoluta tegeretur: sicut illud de sor titione regnorum. Aiunt enim Ioui cęlum obtigisse: Neptuno mare: inferna Plutoni. Cur non terra potius in sortem tertiam uenit nisi ꝙ in terra gesta res est? Ergo illud in uero est: quod re gnum orbis ita partiti sortitiq; sunt: ut orientis imperium Ioui cederet: Plutoni cui cognomen agesilao fuit: pars occidentis ob tingeret. Eo ꝙ plaga oriētis ex qua lux mortalibus datur superi or: occidentis autem īferior esse uideatur. Sic ueritatem mēdacō uelauerunt: ut ueritas ipsa persuasioni publicę nihil denegaret. De Neptuni sorte manifestum est: cuius regnum tale fuisse dici mus: quale. M. Antonii fuit infinitū illud imperium: cui totius orę maritimę potestatem senatus decreuerat: ut prędones perse queretur: ac mare omne paccaret. Sic Neptuno maritima omnia cum insulis obuenerunt. Quomodo id probari potest? nimirū ueteres historię docent. Antiquus auctor Euhemerus qui fuit ex ciuitate messana res gestas Iouis & cęterorū: qui dii putantur col legit: historiamq; contexuit ex titulis & inscriptionibꝰ sacris: q̄ in antiquissimis templis habebantur: maximeque in fano Iouis tripbili: ubi auream columnam positā eē ab ipso Ioue titulus in dicabat: in qua columna sua gesta perscripsit: ut monumēta eēnt posteris rerum suarum: hanc historiam interpretatus est Ennius & secutus: cuius hęc uerba sunt. Vbi Iupiter Imperiu; neptuno dat maris: ut insulis omnibus: & quę loca sunt secūdū mare om nibus regnaret. Vera sunt ergo quę loquunť poetę: sed obtentu aliquo specieq; uelata. Potest & modos olympus figurā poetis dedisse: ut Iouē diceret cęli regnu; eē sortitum: quod olympus ambiguū nomē ē: & mōtis & cęli. In olympo aūt Iouē habitas se docet historia eadē: quę dicit eadē tēpestate Iupiter in monte olympo maximam partem uitę colebat: et eo ad eum in ius ueni ebāt: si q̄ res in controuersia erant. Itē si quis quid noui īuenerat:

c z

quod ad uitam humanam utile esset: eo ueniebat atq; Ioui osten debat. Multa ĩ hũc modũ poetę trãsferũt: nõ ut ĩ deos mentiant: quos colũt: sed ut figuris uersicoloribꝰ uenustatẽ: ac leporem carminibꝰ suis addãt: q aũt nõ ĩtelligũt quõ: aut quare quidq; figuret, Poetas uelut mẽdaces & sacrilegos ĩsequũt: hoc errore decępti etiã philosophi: ꝙ ea q̃ de Ioue ferũt minime cõuenire ĩ deu; uidebãt, duos Ioues fecerũt: unum naturalem: alterũ fabulosu;. Viderũt ex parte ꝙ erat uerum: eum. s. de quo poetę loquuntur hominem fuisse. In illo aũt naturali Ioue uulgari consuetudine religionis inducti errauerunt: ꝙ in deũ nomen hominis trãstulerunt: qui (ut supra diximus) quia solus est non indiget nomine. Iouẽ aũt illũ eẽ: qui sit ex ope Saturnoq; natum: negari non põt. Vana igitur persuasio est eoꝝ: qui nomen Iouis summo deo tribuunt. Solent enim quidam errores suos hac excusatione defendere. Qui cõuicti de uno deo cum id negare non possunt: ipsu; se colere affirmãt. Verum hoc sibi placere: ut Iupiter nominet: quo quid absurdius? Iupiter enim sine contubernio coniugis filięque: non solet coli. Vnde quis sit apparet: nec fas est: id nomẽ eo transferri: ubi nec Minerua est ulla nec Iuno. Quid ꝙ huius nominis proprietas: non diuinam uim exprimit: sed humana;. Iouem enim Iunonenque a iuuando esse dictos Cicero interpretatur. Et Iupiter quasi iuuans pater dicitur: quod nomen in deum minime congruit: quia iuuare hominis est: opis aliquid conferentis in eum qui sit alienus: & exigui beneficij. Nemo sic deum precatur: ut se adiuuet: sed ut seruet uitam salutemque tribuat: quod multo plus est: ac maius est: q̃ iuuare. Et quoniam de patre loquimur: pater dicitur filios iuuare cum eos generat. aut educat. Illud enim leuiꝰ est q̃ ut eo uerbo magnitudo paterni beneficij exprimatur: quanto id magis inconueniens est deo: qui uerus est pater: per quem sumus: & cuius toti sumus: a quo fingimur: animamur: illuminamur: qui nobis uitam impartit: salute; tribuit: uictum multiplicem sbministrat: non intelligit beneficia diuina: qui se iuuari modo a deo putat. Ergo non imperitꝰ mõ: sed etiã impiꝰ est: qui nomine Iouis uirtutem summę ptãtis im minuit. Quare si Iouem ex rebus gestis & ex moribus hoĩem fuisse in terraq; regnasse deprehendimus: superest ut mortẽ quoq; eius inuestigemus. Ennius in sacra historia descriptis omnibus

Ζευσ κρονου.

que in uita sua gessit ad ultimū sic ait. Deinde Iupiť postq̄ terras
q̄nq̄es circuiuit: oībusq; amicis atq; cognatis suis īperiū diuisit:
reliq̄tq; hōibus leges: mores: frumētaq; parauit: multaq; alia bo
na fecit: īmortali gloria memoriaq; affect⁹ sēpitńa monumenta
suis reliq̄t: ętate p̄sūmata ī creta uitā cōsūmauit: et ad deos abiit.
Eūq; curetes filij sui decorauerūt curauerūtq; eū: & sepulchꝝ ei⁹
ē ī creta ī oppido genoso: & diciť Vesta hāc urbē creauisse ī quo
sepulchro ei⁹ est inscriptū antiq̄s litteris gręcis. ξευσ κρονου. i.
latine, Iupiter Saturni. Hoc certe non poetę tradunt: sed antiqua
rum rerum scriptores: quę adeo uera sunt: ut ea sibyllinis uersi
bus confirmentur: qui sunt tales. Δαίμονεσ ἀψύχουσ, νεκ
ύων εἴδωλα καμόντων, ὧν κρήτη κάνχημα τάφουσ
ἠδλιο μοροσ ἔζει. i. dęmones inanimes cadauerum simulachra
mortuorum: quoꝝ sepulchra habet creta male peritura. Cicero
de natura deoꝝ cum tres Ioues a theologis enumerari diceret: ait
tertium fuisse cretensem Saturni filium: cuius in illa insula sepul
chrum ostendiť. Quomodo igiť pōt deus alibi esse uiuus: alibi
mortuus: alibi habere templum: alibi sepulchrum? Sciāt ergo ro
mani, capitolium suum: id est summum caput religionum suaꝝ
publicarum, nihil esse aliud q̄ inane monumentum. Veniamus
nunc ad eius patrē: qui añ regnauit: & qui fortasse plus habebat
in se: q̄ ex coitu tātoꝝ elementoꝝ genitus esse dicať. Videamus
q̄d in eo fuerit deo dignū. In p̄mis illud quod aureum sęculum
narratur habuisse: q̄ iustitia sub eo fuerit in terra. Teneo aliq̄d ī
eo quod in eius filio non fuit. Quid enī tā cōueniēs deo q̄ iustū
regimen ac piū sęculū? Sed cū eadē rōe natū eē cogito: nō possū
putare deū summū: q̄d uideam eē aliq̄d antiquius, cęlū atq; terram.
At ergo deum quęro ultra quē nihil est omnino: qui fons & ori
go sit rerum. Hic sit necesse est: qui cęlum ipsum cōdidit: terrāq;
fundauit. Saturnus autem si ex his natus est ut putatur: quemad
modum potest esse deus p̄ncipalis: qui aliis ortum suum debet?
Aut quis prefuit mundo: antequam Saturnus gigneretur? Sed
hoc poeticum est (ut dicebam ante) figmentum: nec enim fieri po
terat: ut elementa insensibilia tantoq; interuallo separata in unū
coirent ac filium procrearent: aut is qui natus esset non potentis
simum genitoribus similis existeret: sed eā formam gereret: quā
parētes sui ñ habebāt. Queram⁹ ergo q̄d ueritatis sb̄ hac figura

lateat. Minutius foelix in eo libro q octauius inscribitur sic argu mētatus ē. Saturnū cū fugat⁹ eēt a filio ī italiāq; uenisset, cęli filiū dictū, q̄ soleam⁹ eoꝝ, quoꝝ uirtutē miremur ad eos, q repētine aduenerīt de cęlo cecidisse dicē: terrę aūt q̄ ignotis parentib⁹ natos filios nominem⁹. Sūt hęc qdē similia ueri nō tñ uera: q̄ constat etiā tūc regnaret ita eē habitū. Potuit & sic argumentari. Saturnū cū potētissim⁹ rex eēt ad retinēdā parētū suoꝝ memoriam nomina eoꝝ cęlo terręq; indidisse: cū hęc prius aliis uocabulis appellarent: qua rōne et montibus & fluminibus nomina sūt imposita. Neq; enī cum dicunt poetę de progenie Athlantis aut Inachi fluminis: id potissimum dicūt homines ex rebus sensu carentibus potuisse generari: sed eos utiq; significant: q nati sūt ex his hominibus: qui uel uiui uel mortui nomina mōtibus aut fluminibus indiderunt. Nam id apud ueteres maxime gręcosque usitatum fuit: sic maria eorum traxisse nomina accipimus: qui deciderant in ea: ut Egeum Icarium hellespontu; et in latio Auētinus uocabulum monti dedit ī quo sepultus est. Tyberinus uel tyberis amni quo mersus est. Non ergo mirandu; si nomina eorum cęlo terręq; attributa essent: qui reges generant potentissimos. Apparet ergo non e cęlo natum esse: quod fieri non potest sed ex eo hoc homine: cui nomē Vrano fuit: quod esse ueꝝ Trismegystus auctor est: q cum diceret admodum paucos extitisse: ī quib⁹ esset perfecta doctrina, in his, Vranum, Saturnū, mercuriū, noīauit cognatos suos. Hęc ille, q̄ ignorauit alio traduxit historiā: qui quomodo potuerit argumentari ostendi: nunc dicā quo modo: ubi: a quo sit hoc dictum. Non enim Saturnus hoc: sed Iupit̄ fecit, in sacra hostoria sic Ennius tradit. Deinde Paneū deducit in montem: qui uocatur cęli stella. Postq̄ eo ascēdit cōtemplatus est late terras: ibiq; in eo monte arā creat cęlo: primusque ī ea ara Iupiter sacrificauit: in eo loco suspexit in cęlum: quod nūc nos nominamus: idque quod supra mundum erat: quod ęther uocabatur, de sui aui nomine cęlo nomen indidit. Idq; Iupiter quod ęther uocatur placans, primus cęlum nominauit: terręque hostiam: quā ibi sacrificauit totā adoleuit. Nec hic tantū sacrificasse Iupit̄ inuenitur. Cęsar quoq; in arato refert Agloastenem dicere Iouem: cum ex insula naxo aduersus titanas proficisceretur & sacrificiu; faceret in littore: aquilā ei in auspiciū aduolasse

qua; uictor bono omine acceptã tutele sue sbiugarit. Sacra uero historia & añ cõsedisse illi aqlã ĩ capite:atq; ei regnũ portẽdisse testat̃. Cui ergo sacrificare Iupiter potuit nisi celo auo:quẽ dicit Eubemerus ĩ occeania mortuũ: & ĩ opido aulatia sepultum?

¶ Capitulum.xii. Quomodo stoici figmenta poetarum ad philosophicam transferant rationem.

QVoniam reuelauimus mysteria poetaꝝ, & Saturni parẽtes inuenimus, ad uirtutes eius & facta redeamus. Iustus in regno fuit: ꝑmum ex hoc ip̃o iã deus nõ est: q fuit. Deniq; quod ne iustus quidem fuit: sed impius nõ modo in filios: quos necauit uerum etiam in patre;: cui dicitur abscidisse genitalia: quod forsitan uere acciderit. Sed homines respectu elementi: quod dicit̃ celum totam fabulam explodũt: tanq̃ ineptissime fictam: quam tamẽ stoici (ut solent) ad rationem physicam conãtur traducere: quorum sententiam Cicero de natura deoꝝ differens posuit. Celestem, inquit, altissimam ethereãq; naturã: id est ignea;: que per sese oĩa gigneret: uocare uoluerũt ea parte corporis: q̃ cõiunctione alterius egeret ad procreandum: que ratio in Vestam potuit conuenire: si mas diceretur. Iccirco enim uirginem putãt Vesta; quia ignis inuiolabile sit elementum: nihilque nasci posse ex eo: quippe qui omnia que arripuerit assummat. Ouidiꝰ ĩ fastis. Nec tu aliud Vestam q̃ uiuam intellige flammam. Nataque de flamma corpora nulla uides. Iure igitur uirgo est: que semina nulla remittit nec capit: & comites uirginitatis amat. Vulcanoque id potuit ascribi: qui quidem putatur ignis: et tamen poete eum nõ absciderunt. Potuit & soli: in quo est natura & causa gignentiũ: na; sine solis igneo calore: neq; nasci quicq̃: augeri potest: ut nulli aliĳ elemento magis opus sit genitalibus q̃ calori: cuius fetu cõcipiuntur: nascuntur: sustentantur omnia. Postremo etiam si ita sit; ut uolunt, qui magis abscissum celo putemus: q̃ omnino sine genitalibus natum? Nam si per se gignit non indigebat utiq; genitalibus: cum Saturnum ip̃m procrearet. Si uero habuit: & a filio abscissa sunt: ortꝰ rerum & natura omnis interisset. Quid q; ipsi Saturno non diuinum modo sensum: sed humanum quoq; adimunt: cum affirmant esse eum Saturnum: qui cursum & conuersionem spaciorum ac temporum continet? Eũq; grece idip̃m

neq; augeri potest.

nomen habere κρόνον enĩ dicit̃:q est idẽ quod spaciũ tẽporis. Saturn⁹ enĩ ẽ appellat⁹ ꝙ saturet̃ ãnis. Hęc Ciceronis uerba sunt exponẽtis sniã stoicoꝝ:q̃ q̃ uana sit cui uis ĩtelligẽ promptissimũ ẽ. Si enĩ Saturn⁹ cęli ẽ fili⁹:quõ potuit aut tẽpus e cęlo gigni? aut cęlũ a tempore abscĩdi?aut postea tẽp⁹ ĩperio spoliari a filio Ioue:aut quomodo Iupiter natus est ex tempore:aut quibus annis saturari possit ęternitas:cui nullus est finis?

Capitulũ.xiii. Quomodo poetę & historici euacuant stoicorum traditionem de Ioue & aliis dijs.

SI ergo uanę sunt istę rationes philosophoꝝ:quid supest nisi ut uere factum esse credam⁹:idest hominem ex homine abscissũ: nisi forte aliqs existimet dictũ fuisse:qui timuit coheredem:cum si quid diuinitatis habuisset non patris genitalia debuerit amputare:sed propria:ne Iupiter nasceretur:qui eum regni possessione priuauit. Idem sororem suam Rheam:quam latine Opem dicimus:cum haberet uxorem : responso uetitus eẽ dicitur mares liberos educare:quod futurũ esset:ut a filio pelleret̃:quã rem metuens natos sibi filios non utiqꝫ deuorabat :ut ferunt fabulę:sed necabat:q̃q̃ scriptũ sit in historia sacra Saturnũ & Opem:cęterosqꝫ tunc homines humanam carnem solitos hęsitare. Verum primum Iouem leges hominibus moresqꝫ condẽtem edicto prohibuisse ne liceret eo cibo uesci:quod si uerũ est quę potest in eo fuisse iusticia? Sed fictum sane putemus Saturnum filios deuorasse modo cum aliqua ratione. Nũc iccirco qđ ait uulgus comedisse filios eum qui extulerit sepulturęque mandauerit. Ops autem cum Iouem peperisset subtraxit infantẽ:eũqꝫ nutriendum furtim misit in cretam. Rursum imprudentiam reprehendam necesse est. Cur enim responsum ab alio accępit potius? Cur in cęlo constitutus in terra non uidebat? Cur cum coribantes cymbalis fefellerunt? Postremo cur extitit aliqua uis potẽtior aut maior:quę illius uinceret potestatem? Nimirum senex a iuuene facile uictus est:ac spoliatus imperio:fugit igitur expulsus:& in italiam nauigio uenit cum errasset diu: sicut Ouidius ĩ fastorum libris refert. Causa ratis super est tuscum rate uenit ad amnem: Ante pererrato falcifer orbe deus. Hunc errantem atque

quod.

ęsitare.

ęsitare, nõ hęsitare nam frequentatiuum est ab ędo. ss.

inopem Ianus excępit: cuius rei argumēta sunt nummi ueteres:
in quibus est cum duplici fronte Ianus. Et in altera parte nauis:
sicut idem poeta subiecit. At bona posteritas puppim formauit in
ęre: hospitis aduentum testificata dei. Omnes ergo non tantum
poetę: sed historiaꝝ quoqꝫ ac reꝝ antiquarum scriptores homi
nem fuisse consentiunt: qui res eius in Italia gestas memorię pro
dideũt. Gręci Diodorus & Tallus: latini Nepos & Cassius &
Varro: nam cum agresti quodam more in Italia uiueretur: is ge
nus indocile ac dispersum montibus altis, composuit: legesque
dedit: latium & uocari maluit; his quoniam tutus latuisset ĩ oris.
Censet ne aliquis deum esse: qui pulsus est: qui fugit: qui latuit?
Nemo tam stultus est: qui enim fugit aut latet & uim & morteꝫ
timeat necesse est. Orpheus quia temporibus eius recentior fuit
aperte Saturnum in terra & apud homines regnasse cõmemorat
πρώτισος μὲν ἄναξεν ἐπὶ χθονίοων κρόνος ἀνδρῶν. ἐκ
δὲ κρόνου γένετ᾽ ἄναξ μέγας εὐρύοπα ζεύς: idest primus
quidem regnauit terrestrium Saturnus uirorum: ex Saturno aũt
generatur ipse rex magnus latus uisibus Iupiter. Item noster Ma
ro. Aure⁹ hanc uitam in terris Saturnus agebat. Et alio loco, Au
rea, ut perhibent, illo sub rege fuere Sęcula sic placida: populos in
pace regebat. Neqꝫ superius dixit in cęlo egisse uitam: neqꝫ inferi
us superos in pace rexisse. Vnde apparet illum regem fuisse ter
rẽnum: quod alibi apertius declarat. Aurea cõdet sęcula: qui rur
sus latio regnata per arua Saturno quondam. Ennius quidem in
Euhemero non primum dicit regnasse Saturnum: sed Vranum
patrem. Initio inquit primus in terris imperium summũ Celus
habuit: is id regnũ una cũ fratrib⁹ suis instituit atqꝫ parauit. Nõ
magna dissentio: si q̄dē maximoꝝ auctoruꝫ de filio ac patre du
bitatio est: sed tñ utrũqꝫ fieri põt: ut & primus Vranus eminere
ĩter cęteros potētia coeperit: & ꝑncipatũ habē non regnũ: postea
Saturnus maiores sibi opes compauit: ac regiuꝫ nomē asciuerit.

Capitulum. xiiij. Quid inde Ennius doceat ĩ sacra historia.

Nunc quoniã ab his quę retulimus aliquãtulum sacra histo
ria dissentit apiamus ea q̄ ueris litteris cõtinētur: ne poeta
rum ineptias in accusandis religionib⁹ sequi ac ꝓbare uideamur.

i. exinde

Hęc enĩ uera sunt: Exin Saturnus uxorem duxit Opem. Titan q maior natu erat: postulat ut ipse regnaret: ubi Vesta mat eorũ ibi
& sorores Ceres atq; Ops suadẽt Saturno: ut de regno non cõcedat fratri. Ibi Titã: q facie deterior esset: q̃ Saturn⁹: iccirco & ꝙ uidebat matrẽ atq; sorores suas operã dare: ut is Saturnus regnaret: cõcessit ei ut is regnaret. Ita ꝙ pact⁹ ẽ cũ Saturno uti: si quid libeꝝ uirilis sexus ei natũ eẽt: ne quẽ educaret: id ei⁹ rei cã fecit: uti ad suos gnatos regnũ rediret. Tũ Saturno fili⁹: q p̃m⁹ nat⁹ ẽ eu; necauerũt. Deinde posteri⁹ nati sũt gemini Iupiť atq; Iuno. Tũc Iunonẽ Saturno ĩ cõspectu dedere: atq; Iouẽ clã abscõdũt: dãtq; eum Vestę educandum celantes Saturno. Itẽ Neptunũ clam Saturno Ops parit: eumq; clanculum abscondit: ad eundem modũ tertio partu Ops parit geminos Plutonem & Glaucam. Pluto latine est Diespiter: alii Orcbum dicũt: ibi Glaucam filiã Saturno ostendunt: ac filium Plutonem celant atq; abscondunt. Deinde Glauca parua emoritur. Hęc utiq; scripta sunt Iouis fratru;: atq; eius stirps aut cognatio in hunc modum nobis ex sacra scriptione traditum est. Item paulopost hęc refert. Deinde Titan postq̃ resciuit Saturno filios procreatos atque educatos esse clam seducit secum filios suos: qui Titani uocantur: fratremque suum Saturnum atque Opem comprehendit: eosque muro circumegit & custodiam his apponit. Hęc historia q̃ uera sit: docet Sibylla eritbręa: eadem fere dicens nisi ꝙ in paucis: quę ad rem non pertinent discrepat. Iupiter ergo liberatur summi sceleris crimine: ꝙ patrem uinxisse compedibus perhibetur. Id enim Titã patruus fecit: ꝙ ille contra pactionem iusq; iurandu; mares liberos sustulisset. Reliqua historia sic contexitur: Iouem adultum cum audiuisset patrem atq; matrem custodiis circumseptos: atq; in uincula coniectos uenisse cũ magna cretęnsium multitudine titanũq; ac filios eius pugnando uicisse: parentes uinculis exemisse: patri regnum reddidisse: atq; ita in cretam remeasse. Post hęc deinde Saturno datam sortem: ut caueret ne filius eum regno expelleret: illũ eleuandę sortis atq; effugiẽdi pericui gr̃a insidiatu; Ioui ut periculi
eũ necaret. Iouẽ cognitis insidiis regnum sibi denuo uendicasse ac fugasse Saturnum: qui cum iactatus esset per omnes terras persequentibus armatis: quos ad eũ cõprehendendum uel necandu; Iupiter miserat: uix in Italia locum in quo lateret inuenit.

Capitulū.xv. Qua ratione homines dij coeperīt nominari.

QVibus ex reb⁹ cū constet illos hoīes fuisse: nō est obscuruꝫ qua rōe dij coeperīt noīari. Si enī nulli reges añ Saturnum uel Vranū fuerūt ꝑpt̄ hominū raritatē: q agrestē uitā sine ullo rectore uiuebāt: nō ē dubiū qn illis tēporibus hoīes regē ipm totāq; gētē sūmis laudib⁹ ac nouis honoribus ictare coeperunt: ut etiā deos appellarēt: siue ob miraculū uirtutis (hoc uere putabant rudes adhuc & simplices) siue ut fieri solet in adulatione p̄sentis potētię siue ob bñficia: qbus erant ad hūanitatem cōpositi. Deinde ipsi reges cū cari fuissent his: quoꝝ uitā cōposuerāt, magnum sui desiderium mortis reliquerunt. Itaq; homines eorum simulachra finxerunt: ut haberent aliquod ex imaginū cōtemplatione solatium: progressiq; longius per amorem meriti, memoriā defunctoꝝ colere coeperunt: ut grām referre benemeritis uiderent: & successores eorum allicerent ad bene imperandi cupiditatem: quod Cicero de natura deorum docet dicens. Suscępit autem uita hominum consuetudoq; communis: ut beneficiis excellētes uiros, in cęluꝫ fama ac uoluntate tolleret. Hinc Hercules: hinc Castor: hinc Pollux: hinc Aesculapius: hinc liber. Et alio loco, atq; alio in plerisq; ciuitatibus intelligi potest acuendę uirtutis grā: aut quo libentius reipublicę causa periculuꝫ adiret optimus qsq;, uirorum fortium, memoriam, honore deorum immortaliū consecratam. Hac scilicet ratione romani Cęsares suos consecrauerunt: & mauri suos reges. Sic paulatim religiones esse coepere, dum illi primi qui eos nouerant eo ritu: eos liberos ac nepótes: deinde omnes posteros imbuerunt. Et hi tamē summi reges ob celebritatem nominis in prouintiis omnibus colebantur. Priuatī uero singuli populi, gentis, aut suę urbis cōditores: seu uiri fortitudine insignes erāt: seu foeminę castitate mirabiles sūma uene ratione coluerunt: ut ęgyptii Isidem: mauri Iubam: macedones Cabyrim: poeni Vranū: latini Faunum: sabini Xanctū: romani Quirinū: eodē utiq; mō Athenę Mineruā: samos Iunonem: paphos Venerem: lemnos Vulcanū: naxos Liberꝝ: Apollinē delphos. Sic per populos atq; regiones uaria sacra suscępta sūt: duꝫ grati homines eē ī suos principes cupiunt. Et quod alios honores, uita carentib⁹ deferant, inuenire non possunt. Pręterea pietas

[margin notes: iactare; chari; mortis; eorum . seu . suos]

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA SEVILLA

eorum; q̃ successerant plurimũ contulit ad errorẽ: qui ut diuina stirpe nati uiderẽt, diuinos honores parẽtib⁹ detulerũt: deferriq; iusserũt. An nõ põt aliqs dubitare quõ religiones deoꝝ sint isti/ tutę: cũ apud Maronẽ legat Aeneę uerba sociis iperãtis? Nunc pa teras libate Ioui, precibusq; uocate Anchisen genitorẽ: cui nõ tan tũ imortalitatẽ: ueꝝ etiã uentoꝝ tribuit ptãtem. Poscamus uẽtos atq; hęc mea sacra quotannis: urbe uelit posita templis sibi ferre dicatis. Idem. s. de Ioue, Liber & Pean & Mercurius & Appollo fecerunt. Ac postea de his ipsis successores eorum, accesserunt etiam poetę & compositis ad uoluptatem carminibus in cęlum eos sustulerunt: sicut faciunt qui apud reges etiam malos panegi ribus mendacibus adulantur: quod malum a gręcis ortũ est: quo rum leuitas instructa, dicendi facultate et copia: incredibile ẽ quã tas mendaciorum nebulas excitauerit. Itaq; admirati ęos et susce perunt primi, sacra illorum & uniuersis gentibus tradiderunt. Ob hanc uanitatem Sibylla sic eos increpat. ἑλλάσ δὴ τῆ πέ/ ποίθασ ἐπ᾽ἄνδρασ ἐν ἡγέμονασ, πόρσ τι δὲ δῶρα ματαία καταφθιμένοισ ἀνατιθῆσ· θύεισ εἰδώλοισ, τίσ σοί ἐν νῷ πλάνην ἔβαλεν, ὥστε σε τάδε ποιεῖν μεγάλου θεοῦ προσώπου ἀπολελιμμένου. i. gręcia quid confidis in uiros principes? quid dona inania mortuis acquiris? immolas idolis? qui tibi in mentẽ errorẽ imposuit, dei faciem relinquẽti? Marcus Tullius qui nõ tantu; perfectus orator: sed & philosophus fuit: si quidẽ solus exstitit Platonis imitator in eo libro: quo seipm de morte filię consolatus est: nõ dubitauit dicere deos qui publi ce colerentur homines fuisse. Quid ipsius testimonium eo de bet grauissimum iudicari: quod & augurale habuit sacerdotiu; & eosdem se colere uenerariq; testatur. Itaq; intra paucos uersi culos duas res nobis dedit. Nam dum imaginem filię eodem se modo consecraturum esse profiteretur: quo illi a ueteribus sunt consecrati: et illos mortuos esse docuit: originem uanę supstitõ nis ostendit. Cum uero, inquit, & mares & foeminas cõplures ex hominib⁹ in deoꝝ numero esse uideamus: & eorum in urbibus atq; agris augustissima delubra ueneremur: assentiam eoꝝ sapiẽ tię: quoꝝ igeniis & iuentis omnem uitam legibus & istitutis ex cultã cõstitutãq; habem⁹. Quod si ullũ unq̃ animal con secrãdũ fuit: illud profecto fuit. si Cadmi aut Amphitrionis progenies

panegiricis .i. laudationibus

scilicet deos ag cis confictos

aut Tyndari ĩ cęlũ tollẽda fama fuit: huic idẽ honos certe dicandus ẽ: qđ ꝗdẽ faciã. Teq; omniũ optimã doctissimãq; approbãtib⁹ dĳs ĩmortalib⁹ ĩpis ĩ eorũ coetu locatã ad opinionẽ omniũ mortaliũ cõsecrabo: fortasse dicat aliqs ꝑ nimio luctu delirasse Ciceronẽ. Atq oĩs illa oratio & doctrina & exemplis & ĩpo loquẽdi genere pfecta nõ ęgri: sed cõstãtis animi ac iudicĳ fuit. Et hęc ĩpa sñia nullũ ꝓfert iuditiũ doloris. Neq; enĩ illũ puto tam uarie: tam copiose: tã ornate scribere potuisse: nisi luctum ei⁹ & ratio ĩpa & cõsolatio amicoꝶ & temporis lõgitudo mitigasset. Quid ꝙ idem dicit in libris de republica: idẽ de gloria. Na; de legibus: quo in opere Platonẽ secutus, leges uoluit ponere: quib⁹ putaret usuram esse iustam: & sapientem ciuitatem, de religione ita sanxit. Diuos & eos qui cęlestes semper habiti sunt: colunto: & illos: quos ĩ cęlo merita locauerunt: Herculem: Libeꝶ: Aesculapium: Pollúcem: Castorẽ: Quirinũ. Item in tusculanis cum diceret totum pene cęlũ humano genere cõpletum: si uero inquit scrutari uetera: ut ex illis ea quę scriptores grȩce prodiderũt eruere coner: ipsi illi maiorum gentium dĳ qui habentur: hinc a nobis profecti in cęlum reperientur. Quare quorum demonstrantur sepulchra in gręcia reminiscere: quoniam es initiatus q̃ tradantur sepulchra mysterĳs. Tũ deniq; quã hoc late pateat ĩtelliges testatus est: uidelicet Attici conscientiam, ex ipsis mysteriis ĩtelligi posse: ꝙ omnes illi homines fuerunt: q coluntur: et cũ de Hercule: Libero: ęsculapio: Castore: Pollúce incunctanter fatent̃. De Appollĩe ac Ioue patribus eoꝶ, Itẽ de neptuno, uulcano, marte & Mercurio: quos maioꝶ gentiũ deos appellauit, timuit apte cõfiteri. Et iccirco ait late hoc patere ut idẽ de Ioue cęterisq; antiqorib⁹ dĳs intelligamus: quoꝶ memoriã si eadem ratione ueteres consecrauerunt: qua se imaginem nomenq; filię consecratum esse dicit, ignosci merentibus potest: credentibus non põt. Quis enim tam demens qui consensu & placito innumerabilium stultorum, aperiri cęlum mortuis arbitretur: aut aliquem (quod scelerato homini placuit Antonio) deus Quirinus), quia hoc ipse non habeat dare alteri posse! Apud romanos deus Iulius ꝙ hostoribus uisum est: cum alter gemini fratris extiterit: alter patrię parricida: quod si consul non fuisset Antonius. C. Cęsar pro suis in rempublicam meritis: etiã defuncti hominis honore

inditium
scilicet, uolo
melius forte quę tradantur mysterĳs sepulchris
quidem
ob ignorantiam
dederit
histo-
germani

caruisset. Et qdem cõsilio Pisonis soceri: & .L. Cęsaris ꝑpinqui q uetabãt fun⁹ fieri. Et Dolobellę cõsul' q colũnã ĩ foro: idest ~~in~~ titulũ ei⁹ euertit: ac foꝝ expiauit. Nã Romulũ desiderio suis fu isse, declarat Enni⁹: apud quẽ popul⁹ amissũ regẽ dolẽs hęc loq tur. O Romule Romule dic q̃lẽ te patrię custodẽ dĳ genuerũt: Tu ꝑduxisti nos ĩtra luminis oras. O pr̃: o genitor patrię: o san guinẽ dĳs oriũdũ: ob h̾ desideriũ facili⁹ creditũ ẽ Iulio Procu lo mẽtiẽti: q sbornatus a patribus est ut nunciaret plebi suę uidis se se regem humano habitu augustiorem: eumq; mãdasse ad po pulum ut sibi delubrum fieret: se deum esse & Quirinum uoca ri: quo facto & ipsi populo persuasit Romulum ad deos abiis se: & senatum suspitione cędis regię liberauit.

¶ Capitulũ. xvi. Qua ratione dĳ esse nõ possunt: quos sexus discernit. Et ꝙ in naturam dei non accidit: aut sexus: aut coitus: aut officium generandi.

POteram his quę retuli esse contentus: sed supersunt adhuc multa suscepto operi necessaria. Nam quanuis ipso religi onum capite destructo uniuersa sustulerim: libet tamẽ prosequi cętera & redarguere plenius inueteratam persuasionem: tandem homines pudeat suorum ac poeniteat errorum. Magnum hoc opus & homine dignum. Religionum, animos, nodis exoluere pergo: ut ait Lucretius: qui quidem hoc efficere non poterat: q̃re nihil ueri afferebat. Nostrum est hoc officium: qui & uerum de um asserimus: & falsos refutamus. Illi ergo qui poetas finxisse de dĳs fabulas opinantur: et deas foeminas esse credunt et colũt: reuoluuntur imprudentes ad id quod negauerant: coire illos ac parere. Nec enim fieri potest: quin duos sexus, generandi causa sint instituti. Recępta uero sexuum diuersitate non intelligunt consequens esse: ut concipiant: quod in deum cadere non potest. sed ut isti putant: nã & Iouis esse filios dicunt & cęterorum deo rum. Nascuntur ergo et quotidie quidẽ dĳ noui: nec enim uĩcũť ab hominibus fęcunditate. Igitur deoru; innumerabilium plena sunt omnia: nullo scilicet moriente. Nã cũ uis hominũ ĩcredibil' numerus sit inęstimabilis: quos tamen sicuti nascuntur mori ne cesse est. Quid deoꝝ eẽ tandem putemus: q tot sęculis nati sunt:

immortalesq̧ manserunt? Cur ergo tam pauci colunt; nisi forte arbitramur nō generādi cā: sed tantūmodo capiēdę uoluptatis duos eē sexus deoꝝ: & ea exercē: q̄ homūculos & facē & pati pudet? Cū uero dicāt aliq ex aliqb⁹ nati: cōsequēs ē ut semp nascātur: si qdē aliqñ sunt nati: uel si aliqñ nasci desierunt scire nos cōuenit; Cur aut qñ desierint: non illepide Seneca in libris moralibus philosophię. Quid ergo est, inqt, q̄re apud poetas fallacissimus Iupiť desierit liberos tollere? Vtꝝ sexagenari⁹ fact⁹ est: & illi lex papia tabulā imposuit? An imperauit ius triū liberorum: an tandem illi uenit in mentem ab alio expectes, alteri quod feceris? Et timet ne quis sibi faciat: quod ipse Saturno? At isti q deos asserunt uideant quomodo respondeant huic argumento quod inferemus. Si duo sunt sexus deorum: sequitur concubit⁹. Si coeunt: & domos habeant necesse est. Nec enim carent uirtute ac pudore: ut hoc promiscue aut in propatulo faciant: sicut multa uídemus facere animalia. Si domos habent consequens est: ut & urbes habeant: & quidē auctore Nasone qui ait. Plebs habitat diuersa locis, ac fronte potētes Cęlicolę, clariq̧ suos posuere penates. Si habent urbes: & agros igitur habebunt. Iam quis nō uideat quę sequantur: arare illos & colere quod uictus causa fit: ergo mortales sunt: quod argumentum idem retrouersuʒ ualet. Si enī agros non habent: nec urbes quidem. Si urbes non: nec domos q dem. Si domibus carent: ergo & concubitu. Si concubit⁹ ab his abest: et sexus igitur foemineus. In dijs aūt uidem⁹ & foeminas esse ergo dij non sunt. Dissoluat hoc argumentum si quis pōt. Ita enim res rem sequitur: ut hęc ultima necesse sit confiteri. Sed ne illud quidem dissoluet aliquis ex duobus sexib⁹ alter fortior alter infirmior est. Robustiores enim mares sunt: foeminę imbecilliores. Imbecillitas autem non cadit in deum: ergo nec foemineus sexus. Huic additur superioris argumenti extrema illa conclusio: ut dij non sint: quoniam in dijs & foeminę sunt.

¶ Capitulū. xvij. Quod stoici fidem historiaꝝ & poetarum figmenta inani physiculatiōe peruertūt: & quę miserię & turpitudines de dijs referantur.

OB has rationes stoici alio uersū deos interpretantur. Et q̄ non uident quid sit in uero, conantur eos cum rerum

an.
imperauit.
muta.
climax figura.
aliorsum.

naturalium ratione cõiungere: quos Cicero secutus de diis: ac religionib⁹ eoꝝ hāc sniam tulit. Videtis ne igit̃: ut a physicis reb⁹ bñ atq; utilit̃ iuentis tracta rō ē ad cõmenticios ac fictos deos: q̄ res genuit falsas opiniones erroresq; turbulētos supstitiones pene aniles: & formę enī deoꝝ nobis: & ętates: & uestit⁹ ornatusq; noti sũt. Genera pterea, coniugia: cognatiões oēs: oĩaq; traducta ad siĩitudinē ĩbecillitatis hũanę. Quid plani⁹? Quid ueri⁹ dici pōt Romanę philosophię pnceps: & amplissimo sacerdotio p̄dit⁹ cõmēticios ac fictos deos redarguit: quoꝝ cultus supstitiones pene aniles esse testat̃: falsis opinionibus erroribusq; turbulētis implicatos esse homines quęritur? Nam totus liber tertius de natura deoru; omnes funditus religiones euertit ac delet. Quid ergo a nobis expectatur amplius? Num eloquentia superare possumus Ciceronem? minime id quidē: sed fidutia illi defuit ignoranti ueritatem: quod ipse simpliciter in eodem opere confitet̃. Ait enim facilius se posse dicere quid non sit: q̄ quid sit: hoc est falsa se intelligere uera nescire. Clarum est igitur homines fuisse illos: qui dii putantur. Et eorum memoriam post mortem consecratam: ideo etiam ętates diuersę sunt: & certę imagines singulorum q̄ in eo habitu, & ętate singulorum simulachra configurata sunt: in qua quenq; mors deprehendit. Consideram⁹ si placet erũnas infęlicium deorum: Isis filium perdidit: Ceres filiam expulsam & per orbem terrę iactatam: Latona uix insulam parua; in qua pareret inuenit: Deum mater & amauit formosum adolescentē & eundem cum pellice deprehensum exectis uirilib⁹ se ĩ uiꝝ reddidit. Et nũc a gallis sacerdotibus sacra eius celebrantur. Iuno Pellices acerrime persecuta est: quia parere ipa nõ potuit ex fratre. Insulam samũ scribit Varro prius parthenia nominatam, ꝙ ibi Iuno adoleuerit: ibiq; etiā Ioui nupsit: itaq; nobilissimum & antiqssimũ templum eius est Sami: & simulachrum in habitu nubentis figuratum: & sacra eius anniuersaria nuptiaru; ritu celebrantur. Si ergo adoleuit: si fuit uirgo primo postea mulier: hominem fuisse qui non intelligit, pecudē se fateret̃? Quid loquar obscoenitatem Veneris omnium libidinibus prostitutę: non deorum tãtum: sed etiam hominum? Hęc enim ex famoso Martis stupro genuit Harmoniam: ex Mercurio hermaphroditum: qui est natus Androginus: ex Ioue cupidine;: ex Anchisa

Aeneam ex buthe Herichen. Ex Adone qde; nullũ potuit q etiã tũ puer ab apro ictus, occisus ẽ: q̃ pma ut ĩ historia sacra cõtinet artẽ meretriciã ĩstituit: auctorq; mulierib⁹ ĩ cypro fuit: uti uulgo corpoꝝ q̃stu; facerẽt. Qđ icc irco ĩperauit, ne sola pręt alias mulieres ĩpudica & uiroꝝ appetẽs uideret. Etiã ne habet hęc aliqd numinis: cui⁹ plura numerãt adulteria q̃ part⁹. Sed ne illę quidẽ uirgines illibatam castitatem seruare potuerunt. Vnde enim putemus Erithithonium eẽ natũ: an ex terra: ut poetę uideri uolũt? At res ipsa clamat. Nam cu; Vulcanus dĳs arma fecisset: eiq; Iupiter optionem dedisset pmii quod uellet postulandi: iurassetq; ut solebat per infernam paludem: se nihil negaturum: tum faber claudus Mineruę nuptias postulauit. Hic Iupiter optimus maximus tanta religione constrictus abnuere non potuit: Mineruam tamen monuit repugnare pudicitiamq; defendere: tu; in illa colluctatione Vulcanum in terram profudisse aiunt semẽ unde sit Erichthonius natus: idq; illi nomen impositum: ἀπὸ τῆς ἔριδος καὶ χθονός. idest ex certamine atq; humo. Cur igitur uirgo eum puerum cum dracone conclusum & obsignatum tribus uirginibus cecropidis commendauit: euidẽs ut opinor incestũ: quod nullo modo tolerari possit. Altera cum pene amatorem suum perdidisset: qui erat turbatis distractus ęquis: pręstantissimum medicum Aesculapium curando iuueni aduocauit: eumq; sanatũ secretis alma recondit sedibus. & Nymphę egerię: nemoriq; relegat. Solus ubi in syluis italis ignobil' ęuum exigeret: uerſoque ibi nomine uirbius esset. Quid sibi uult hęc tam diligens tam solicita curatio? Quid secretę sedes? Quid relegatio uel tam longe: uel ad mulierem: uel ad insolitudinem? Quid deinde nominis commutatio? Postremo quid equoru; tam ptinax abominatio? Quid significãt hęc omnia nisi cõsciẽtia; stupri: aut amorẽ minime uirginalem? Erant plane: cur tantum laborem pro tã fideli iuuene susciperet: qui amanti nouercę obsequm pnegaret.

¶ Capitulum. xviij. Quomodo refellantur hi qui deos esse factos ex hominibus mentiantur.

HOc in loco refellendi sunt etiam hi qui deos ex hominib⁹ esse factos non tantum fatentur: sed ut eos laudent etiam

gloriant̃ aut uirtutis gr̃a:ut Herculē:aut munerū:ut Cererem ac
Libeꝝ:aut artiū repertaꝝ:ut Aesculapiū uel Mineruā. Hęc uero
q̃ īepta sint:q̃q; nō digna ,ppt̃ q̃ hoīes īexpiabili se scelere cōtami
nent:hostesq; deo uero fiāt:q̃ cōtēpto mortuoꝝ sacra suscipiūt
ex singulis reb⁹ ostēdā. Virtutē eē dicūt:q̃ hoīem tollat in cęlū:
nō illā de qua philosophi dixerūt:quę posita est in bonis animi
sed hanc corporalem quę dicitur fortitudo:quę quoniam pręci
pua in Hercule fuit:immortalitatem meruisse creditur. Quis tā
stulte ineptus est:ut corporis uires diuinum uel etiam humanū
bonum iudicet:cum sint et maiores,pecudibus attributę:ut uno
morbo sępe frangātur:uel ipsa senectute oculi minuantur et cor
ruant? Itaq; idem ille cum deformari ulceribus thoros suos cer
neret:nec sanari se uoluit:nec senem fieri:ne quādo seipo minor
aut deformior uideretur. Hunc ergo quo uiuum seipsum com
busserat,ascendisse in cęlum putauerunt:eaque ipsa quę stultissi
me admirati sunt,simulachris & imaginibus compressa & con
secrata posuerunt:ut imperpetuum uanitatis eorum monumen
ta pręstarent:qui ob necē bestiarum deos fieri credidissent. Sed
hęc grecorum fortasse culpa fit:qui res leuissimas pro maximis
semp habuerūt. Quid nostri num sapientiores:q athleticā qdē
uirtutem cōtemnunt? quia nihil obest sed regiam:quia late solet
nocere:sic admirant̃ ut fortes & bellicosos duces in deoꝝ coetu
locari arbitrentur. Nec esse ullā aliā ad īmortalitatem uiā:q̃ exer
citus ducere:aliena uastare:urbes delere,oppida excidere:liberos
populos aut trucidare:aut subijcere seruituti:uidelicet quo plures
homines afflixerint:spoliauerint:occiderint:eo se nobiliores &
clariores putant:& inanis glorię specie capti sceleribus suis nomē
uirtutis imponunt. Iam mallem ut a feraꝝ cędibus deos sibi fin
gerent:q̃ immortalitatem tam cruentam probarent. Si quis unū
hominem iugulauerit pro contaminato ac nefario habetur. Nec
ad terrenum hoc domicilium deorum admitti eum fas putant.
Ille autem qui infinita hominum milia trucidauerit:cruore cam
pos mundauerit:flumina īfecerit:non mō in templū:sed etiā in
cęlum admittitur. Apud Enniū sic loquit̃ Africanus. Sic fas ce
dendo cęlestia scandere cuiq̃ est:mihi soli cęli maxima porta pa
tet:scilicet quia magnam partem generis humani extinxit ac per
didit. O quātus in tenebris Africane uersat⁹ es:uel poti⁹ o poeta

qui per cędes & sanguinē patere hominib⁹ ĩ cęlū ascensū putaue
ris. Cui uanitati etiā Cicero assentit. Est uero ĩquit Africane: naꝫ
& Herculi eadē ipa porta patuit, tāq̄ ipe plane, cū id fieret ianitor,
fuerit ĩ cęlo: eqdē statuere nō possū dolēdū ne poti⁹, ridendū an
putē: cū uideā & graues & doctos & (ut sibi uident) sapiētes ui
ros: ĩ tā miserādis erroꝶ fluctib⁹ uolutari: sed hęc ē uirtus q̄ nos
ĩmortales facit: mori qdē malĩ q̄ exitiū eē q̄plurimis: si aliť para
ri ĩmortalitas nō pōt: nisi ꝑ sanguinē: quid fiet: si omnes ĩ cōcor
diam cōsenserĩt. Quód fieri pōt: si pernitioso & impio furore
proiecto ĩnocentes esse ac iusti uelĩt. Num igitur nemo erit cęlo
dignus? Num peribit uirtus: quia hominibus in homines sęuire
non dabitur? Sed isti qui euersiones urbium populorumqꝫ sum
mam gloriam computant: ocium publicum non ferent: rapient
sęuient: & iniurĳs insolenter illatis, hūanę societatis foedus irrū
pent: ut habere hostem possint: quē sceleratius deleant q̄ lacesse
rint. Nunc ad reliqua pergamus. Nomē deorū Cereri ac Libero
traditio munerum fuit. Possum diuinis docere litteris: uinum
atqꝫ fruges ante progeniem cęli; atqꝫ Saturni fuisse in usu; homi
num: sed ab his sane inuenta esse fingamus. Num potest plus ui
deri aut maius collegisse fruges: hitqꝫ fractis panem facere docu
isse: aut uuas de uitibus lectas expressisse: uinumqꝫ fecisse: q̄ fru
ges ipsas aut uites generasse aut protulisse de terra? Reliquerit
hęc sane deus humanis ingenĳs eruenda: tamen fieri non potest
quin ipsius sint omnia: qui tribuit sapientiam homini: ut inueni
ret & ipsa illa: quę possent inueniri primus inuenit. Artes quoqꝫ
suis inuentoribus immortalitatem peperisse dicuntur: ut Aescu
lapio medicina: Vulcano fabrica. Colamus igitur & illos q ful
lonicā sutrināqꝫ docuerūt. Cur aūt figulino reptori honos non
habetur? An quia isti diuites uasa samia cōtemnunt? Sunt & alię
artes quaꝝ repertores humanę uitę plurimū profuerūt. Cur non
etiam illis attributa sunt templa? sed nimirum Minerua est: quę
omnes reperit. Ideoqꝫ illi opifices supplicant. Ergo ab his sordi
bus Minerua ascendit in cęlum. Est uero causa cur quisq̄ derelin
quat eum: qui terram cum animantibus: cęlum cuꝫ astris & lumi
nibus exorsus est: ut eaꝫ ueneretur: quę telā docuit ordiri. Quid
ille qui uulnera in corporibus sanare docuit? Num potest esse
prętantior: q̄ qui corpora ipsa formauit? sentiendi aut uiuendi

rationem dedit. Herbas deniq; ipsas & cętera quibus medendi ars constat: excogitauit atq; protulit.

¶ Capitulum.xix. Quod deos uanos & deum uerum nemo simul potest colere.

AT enim dicet aliquis & huic sũmo: qui fecit omnia: & illis qui partem proferunt suam, uenerationem esse tribuendã. Primum nec factum est unq̃: ut qui hos colit etiam deum coluerit: neq; fieri potest: quoniam si honos idem tribuitur aliis: ipse ideo non colitur: cuius religio est, illum esse unum, ac uerum deũ credere. Clamat summus poeta eos omnes: qui inuentas uitam excoluere per artes apud inferos esse: ipsumq; illum medicinę repertorem talis & artis ad stygias undas fulmine esse detrusũ: ut intelligamus quãtum ualeat pater omnipotens: qui etiã deos fulminibus extinguat: sed homines ingeniosi hanc secum habebãt fortasse rationem: quia deus fulminari non potest: apparet non esse factum: ĩmo uero quia factum est apparet hominem fuisse non deum. Mendacium enim poetarum non in facto sed in nomine. Metuebant enim malũ si cõtra publicã psuasionẽ faterent̃ qd' erat ue℞. Qd' si hoc cõstat ĩter ipos, ex hominib⁹ deos factos: cur ergo nõ credunt poetis: si qñ illo℞ fugas & uulnera: & mortes: et bella: & adulteria describũt? Quib⁹ ex reb⁹ ĩtelligi dat̃ nõ potuisse ullo pacto fieri deos: q ne hoĩes qdem, pbi fuerunt: eaq; in uita sua gesserunt quę mortem pariunt sempiternam.

¶ Capitulum.xx. De propria romanorum religione.

VEnio nunc ad proprias romanorum religiones: quoniam de communibus dixi. Romuli nutrix Lupa, honorib⁹ est affecta diuinis. Et ferrem si animal ipsum fuisset: cuius figuram gerit. Sed auctor est Liuius: larentinę eẽ simulachrum: & qdem non corporis: sed mentis ac morum. Fuit enim Faustuli uxor: & ppt̃ uulgati corporis uilitatem Lupa ĩter pastores: idest meretrix nuncupata ẽ: unde etiã Lupanar dicit̃. Exemplũ scilicet athe niensium, in ea figuranda, romani secuti sunt: apud quos meretrix quędam nomine Leęna cum tyrannum occidisset: quia nefas erat simulachrum constitui meretricis in templo: animalis

effigiem posuerunt: cuius nomē gerebat. Itaq ut illi monumen tū ex noīe: sic isti ex ꝓfessione fecerūt. Huius nominis etiā dies festus dicat⁹ est, & larētilinalia cōstituta. Nec hāc solā Romani meretricē colūt: sed Faulam quoq quã Herculis scortū fuisse Verrius scribit. Iam quanta ista immortalitas putanda sit: quā etiam meretrices assequātur. Flora cū magnas opes ex arte mere tricia quęsiuisset: populū Romanū scripsit hęredē: certāq pe- cuniā reliquit: cuius ex ānuo foenore suus natalis dies celebraret̃ editione ludorū quos appellāt floralia. Quod q senatui flagi tiosum uidebat̃ ab ipso nomine argumentū sumi placuit: ut pu dēdę rei quędā dignitas adderet̃. Deā finxerūt esse: quę florib⁹ pręsit: eāq oportere placari: ut fruges cū laborib⁹: aut uitib⁹ be ne prosperēq florescerēt. Eū colorē secutus in fastis poeta non ignobilē nymphā fuisse narrauit quę sit coloris uocitata: eamq Zephyro nuptā quasi dotis loco id accępisse muneris a marito ut haberet omniū florū ptātem. Honeste quidē ista dicunt̃: sed inhoneste turpiterq credūt̃. Nō debēt cū ueritas q̄rit̃, huiusmo di nos uelamēta decipere. Celebrant̃ ergo illi ludi cū omni lasci uia cōueniētes memorię meretricis. Nam pręter uerboꝝ licētiã quibus obscoenitas oīs effundit̃: exuūtur etiā uestibus populo flagitante meretrices: quę tunc mimorum funguntur officio: eti am in conspectu populi usq ad satietatem impudicorum lumi nū cū pudendis motibus detinentur. Cloacinę simulacbriū in cloaca maxima repertum Tatius consecrauit: & quia cuius esset effigies ignorabat ex loco illi nomen imposuit. Pauorem pallo remq Tullius Hostilius figurauit & coluit. Quid de hoc dicā nisi dignum fuisse, quę semper deos suos sicut optari solet) pręsentes haberet. Ab hoc illud. M. Marcelli de cōsecratione hono ris atq uirtutis, honestate nominum differt, re congruit. Eadem uanitate, mentem quoq inter deos Senatus quoque collocauit: quam profecto si habuisset, eiusmodi sacra nūquam suscępisset Magnum Cicero audaxq cōsilium suscępisse gręciã dicit: q cu pidinū & amoꝝ simulachra in gymnasijs cōsecrasset: adulat⁹ est uidelicẽ Athico: & irrisit hoīe familiarē. Nō est enim illud ma gnū aut omnino cōsiliū dicēdū fuit: sed impudicoꝝ hominum perdita & deplorata nequitia: qui liberos suos: quos erudire ad honesta deberent: prostituerunt libidini iuuentutis: a quibus

scilicet, quis nõ uidet

simulachrum

flagitiorum deos,& in illis potissimu; locis: ubi nuda corpora corruptorũ lumĩb⁹patẽt:& in illa coli ętate uoluerunt :quę sim plex & improuida prius irretit: & in laqueos põt cadere q̃ caue re.Quid mirũ si ab hac gẽte uniuersa flagitia manarunt: apud quã ipsa uicia religiosa sunt:eaq; nonmõ nõ uitant:uerũ etiã co lunt.Et ideo huic sentẽtię,tanq̃ grecos prudẽtia uinceret,adiecit: Virtuttes enĩ oportere non uicia consecrari.Quod si recipis o Marce Tulli,nõ uides fore ut irrũpãt uicia cũ uirtutibus: q; ma la bonis adhęrẽt & in animis hominũ potentiora sunt:quę si ue tas cõsecrari:respõdebit tibi eadẽ illa grecia se alios deos colere ut,psint,alios ne noceãt.Hęc enim excusatio semp est eorum:q mala sua pro dijs habent:ut Romani rubiginem ac febrem: si er go uicia cõsecrãda nõ sunt:in quo tibi assentior:ne uirtutes qui dem.Non enim per se sapiunt:aut sentiunt:neq; intra parietes: aut ędiculas luto factas: sed intra pectus collocandę sunt: & in terius comprehendendę ne sint falsę:si extra hominem fuerint collocatę.Itaq; pręclaram illam legem tuam derideo: quam po nis his uerbis.Ast illa propter quę datur homini ascensus in cę lum:mentem:uirtutem:pietatem:fidem: earumq; laudum delu bra sunt.An quin hęc separari ab homine non possunt?Si enim colenda sint:in homine ipo necesse est sint. Si aũt sint extra ho minẽ:quid opus est ea colere quibus careamus. Virtus colenda est nõ imago uirtutis:& colẽda est nõ sacrificio aliquo:aut thu re:aut precatione solemni:sed uolũtate sola aut proposito.Na; quid est aliud colere uirtutem:nisi eam comprehendere animo & tenere:quod unusquisq; simul accępit uelle consequitur? Hic solus uirtutis est cultus:nam religio & ueneratio nulla alia nisi unius dei tenenda est.Quid igitur opus est o uir sapientissime superuacuis extructionibus loca occupare:quę possint humanis usibus cedere?Quid sacerdotes constituere uana & insensibilia cultores?Quid immolare uictimas?Quid tantos sumptus: uel fingendis uel colẽdis imaginibus impendere?Firmius & incor ruptius templum est pectus humanum:hoc potius ornetur:hoc ueris illis numinibus impleatur. Has ergo falsas consecrationes sequitur quod necesse est.Qui enim uirtutes sic colunt: idest q umbras atque imagines uirtutem consectantur:ea ipsa quę uera sunt:tenere non possunt.Itaq; nulla in quoquã uirtus est,uicijs

quod

uirtutum.

ubiq; dominantibus nulla fides: omnia pro se quoq; rapiente p fidia: nulla pietas nec cõsanguineis: nec parẽtibus: parcente auari tia & cupiditate in uenenũ & ferrũ ruẽte; nulla pax: nulla cõcor dia; publice bellis sęuiẽtibus: priuatis ĩimicitijs usq; ad sangui nẽ furẽtibus: nulla pudicitia, libidinibus effrenatis omnẽ sexum & oẽs corporis ptes cõtaminãtibus nec tñ desinũt ea colere quę fugiũt & oderũt. Colũt enĩ thure ac summis digitis: quę senti bus intimis colere debuerũt: qui error oĩs ex illius principalis ac summi boni ignoratione descendit. Vrbe a gallis occupata, ob sessi ĩ capitolio Romani cũ ex mulierũ capillis tormẽta fecissẽt. ędẽ Veneri caluę cõsecrarũt. Nõ igit intelligũt q̃ uanę sint reli giones: uel ex eoipso q eas his ineptijs cauillant. A lacedęmoniis fortasse didicerãt: deos sibi ex euentis fingere. Qui cum messa nos obsiderẽt: & illi furtim deceptis obsessorib⁹ egressi ad diri piendã lacedęmonẽ cucurrissent: a spartbanis mulieribus fusi fu gatiq; sunt. Cognitis aũt bostium insidijs lacedęmonij sequebã tur. His armatę mulieres obuiã longius exiuerũt: quę cũ uiros suos cernerent parare se ad pugnã: qui putarent messenios esse: corpora sua nudauerunt. At illi uxoribus cognitis & aspectu in libidinem concitati sicut erant armati permixti sunt utiq; p miscue. Nec enim uacabat discernere: sic iuuenes hasdem antea missi cum uirginibus: ex quibus sunt partbenij nati. Propter hu ius facti memoriã ędem Veneri armatę simulachrũ posuerũt. Quod tam&si ex causa turpi: tamen honestius uidet armatam Venerem cõsecrasse: q̃ caluam. Eodẽ tempore Ioui quoq; pasto ri ara apposita est: q eos in quiete monuisset ut ex omni frumẽ to quod habebant panem facerent: & in bostium castra iactarẽt eoque facto soluta esset obsidione: desperantibus gallis inopia subigi posse Romanos. Quę ista religionum derisio est: si eo rum defensor essem quid tam grauiter queri possunt: q̃ deo no men in tantum uenisse contemptum: ut turpissimis nominibus ludibrio habeatur? Quis non rideat fornacem deam: uel poti⁹ doctos uiros celebrandis fornacalibus operari? Quis cũ audiat deam mutam, tenere risum queat? Hanc esse dicunt ex qua sint nati lares: & ipsam laram nominãt uel larundam. Quid pręsta re colenti potest: quę loqui nõ potest? Colitur & cęca: quę Her culi fecit indiciũ de furto boũ: diuinitatem cõsecuta q perdidit

tormenta hec in parte sunt, quibus lapides torquentur.

dei.

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA SEVILLA

fratrē. Et Cunina quę infantes tuetur in cunis ac fascinas summo uet. Et Sterculi⁹ q stercorādi agri rōem primus induxit. Et Tutinus in cui⁹ sinu pudēdo nubētes pręsidēt ut illa⁊ pudicitiā p̄ or de⁹ delibasse uideat̄. Et mille alia portēta: ut iam uaniores q hęc colēda susceperīt quā ęgyptios eē dicam⁹: q monstruosa & ridicula quędā simulachra uenerāt̄ & colūt: hęc tñ aliquā habēt imaginē. Quid q lapidē colūt informē atq̧ rudē: cui nomē erat Termin⁹. Hic est quē p Ioue Saturn⁹ dicit̄ deuorasse: nec īmerito illi honos tribuit̄. Nā cū Tarqni⁹ capitoliū facere uellet: eoq̧ in loco multo⁊ deo⁊ sacella essent: cōsuluit eos p auguria: utrū Ioui cedere uellēt: & cedētib⁹ cęteris solus Termin⁹ māsit. Vnde illū poeta capitolij īmobile saxū uocat. Iam ex hoc ipo q̄ magnus Iupiter inuenit̄ cui nō cessit lapis: ea fortasse fiducia q̧ illū de paternis faucib⁹ liberauerat. Facto itaq̧ capitolio supra ipm Terminū foramē est in tecto relictū: ut q̧ non cessaret libero cęlo frueret̄: quo ipsi neq̧dē fruebātur: qui lapidē frui putauerūt. Et huic ergo publice supplicatur quasi custodi finiū deo: qui ñ tantum lapis sed etiam stipes interdum est. Quid de his dicam qui colunt talia: nisi ipsos potissimū lapides ac stipites esse!

¶ Capitulum. xxi. de sacrificijs & mysterijs eorum.

DIximus de dijs ipsis: q coluntur. Nūc de sacrificijs: ac mysterijs eo⁊ pauca dicēda sunt. Apud cypros autē humana⁊ hostiam Ioui Theucrus immolauit. Idq̧ sacrificiū posteris tradidit: quod est nuper Adriano imperante sublatum. Erat lex apud tharos, inhumanam & feram gentem: ubi Diane hospites īmolarent: & id sacrificium multis temporibus celebratum est. Galli Esum atq̧ Theutantem humano cruore placabant. Nec latini quidem huius immanitatis expertes fuerunt. Siquide⁊ latialis Iupiter: & nunc sanguine colitur humano. Quid ab his boni precantur qui sic sacrificāt! Aut quid tales dij hominibus pręstare possunt! quorum poenis propiciantur: sed de barbaris nō est adeo mirādum: quorum religio cum moribus cōgruit. Nostri uero qui semper mansuetudinis & humanitatis gloriam sibi uendicauerunt: nonne sacrilegis, his sacris, immaniores reperiunt̄! Hi enim potius scelerati sunt habēdi: qui cū sint liberalium

disciplinarũ studijs expoliti ab humanitate desciscũt: quã q ru
des & imperiti ad mala facinora bonoꝝ ignoratõe labunť. Ap
paret tñ antiquũ esse hũc immolandoꝝ hominũ ritũ. Siqdem
Saturnus in latio eodẽ genere sacrificij cult⁹ est: nõ qdem ut ho
mo ad arã immolareť: sed uti in tiberim de ponte miluio mitte
retur: qđ ex responso quodã factitatũ, Varro auctor est. Cuius
respõsi ultimus uers⁹ ẽ talis. καί κεφαλάσ κροΔῃ καί τῶ πα
τρί πέμπετε φῶτα. & capita Saturnio & patri mittite lũina:
idest hominem. Quod quia uidetur ambiguum: & fax illi &
homo iaci solet. Verum id genus sacrificij ab Hercule cum ex
Hispania rediret dicitur esse sublatum ritu tamen ꝑmanente:
ut pro ueris hominibus imagines iacerentur ex scirpo: ut Oui
dius in fastis docet. Donec inde uenit thiryntius arua quot ãnis
Tristia: Leucadio sacra parata modo. Illum stramineum in a
quaꝫ misisse quirites. Herculis exemplo corpora falsa iace. Hęc
sacra uestales uirgines faciunt: ut ait idem. Tum quoqꝫ priscoꝝ
uirgo simulachra uirorum. Mittere roboreo scyrpea põte solet
Nam de infantibus qui eidem Saturno immolabantur propter
odium Iouis: quid dicam? Non inuenio tam Babaros tam ima
nes fuisse homines: ut parricidium suum: idest tetrum atqꝫ exe
crabile humano generi facinus sacrificium uocarent: cum tene
ras atqꝫ innocentes animas: quę maxime est ętas parentib⁹ dul
cior sine ullo respectu pietatis extinguerẽt: immanitatemqꝫ om
nium bestiarum: quę tamen foetus suos amãt feritate superarẽt.
O dementiã insanabilem: quid illis isti dij amplius facere non
possent: si essent iratissimi q̃ faciunt propicij? Cuꝫ suos cultores
parricidijs inquinãt: orbitatibus mactãt: humanis sensibus spo
liãt. Quid põt esse his homĩbus sancti? Aut qđ in ꝓphanis locis
faciẽt: q inter aras deoꝝ summa scelera cõmittunt? Pescenius fe
stus in libris historiaruꝫ per satyram refert, Carthaginẽses Satur
no humanas hostias solitos immolare: & cum uicti essent ab A
gathocle rege siculorũ iratũ sibi deũ putauisse: itaqꝫ ut diligẽti
us piaculũ soluerẽt: ducentos nobiliũ filios immolasse. tantũ re
ligio potuit suadere maloꝝ: quę peperit scelerosa atqꝫ impia fa
cta. Cui ergo dementissimi homini illi sacrificio consulebant: homines.
cum tantam partem ciuitatis occiderent: quantam fortasse ne
Agathocles quidem uictor occiderat? Ab isto genere sacroꝝ nõ

d 3

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA SEVILLA

martis, legendum potius.

minoris insanię iudicanda sunt publica illa sacra: quorum alia sũt matris, in quib⁹ homĩes suis ipsis uirilib⁹ litãt. Amputato enim sexu nõ uiros se nec foeminas faciũt. Alia uirtutis: quã eãdẽ bellonã uocãt: in qbus ipsi sacerdotes non alieno sed suo cruore sacrificãt. Sectis nãq humeris & utraq manu districtos gladios exerẽtes currũt: & efferunt & insaniũt. Optime igit Quĩtilian⁹ in phatico istud inqt. Si de⁹ cogit irat⁹ est: etiã ne hęc sacra sunt? Nõne satius est pecudũ mõ uiuere, q̃ deos tam impios: tam prophanos: tã sanguinarios colere? S; unde isti errores: & hęc tanta flagitia manauerũt: suo loco disserem⁹. Interim uideam⁹ & cętera quę carẽt scelere: ne studio insectãdi uideamur eligere peiora. Isidis ęgyptia sacra sunt q̃tenus filiũ puulũ uel pdiderit uł inuenerit. Nã pmo sacerdotes eius deglabrato corpore sua pectora tundũt: lamentant sicut ipsa cũ perdidit fecerat. Deĩde puer pducitur quasi inuẽtus, & in lęticiã luct⁹ ille mutat. Ideo lucan⁹. Nunq̃ satis quęsit⁹ Osiris, semp enĩ pdũt: semp & inueniũt. Refertur ergo in sacris imago rei quę uera gesta est: quę pfecto (si qd sapimus) declarat mortalẽ mulierẽ fuisse ac pene orbã: nisi unicũ reperisset: qd illũ ipsum poetã minime fugit apud quem Põpeius adolescẽs morte patris audita hęc loqt. Euoluã busto, iam numen gẽtibus Isim. Et tectum ligno spargam per uulgus Osirim. Hic est Osiris quem Serapym & Serapidem uulgus appellat. Solẽt enĩ mortuis cõsecratis nõia immutari: credo ne qs putet eos homines fuisse. Nam & Romulus post mortẽ Quirinus dict⁹ est. Et Ledea Nemesis: & Circę Marica: & Ino postq̃ se pręcipitauit Leucothea materq Matuta: & Melicertes filius eius Palęmõ atq portun⁹. Sacra uero Cereris Heleusinę nõ sũt his dissimilia. Nam sicut ibi Osiris puer planctu matris inquiritur: ita hic ad incestu; patrui matrimonium rapta proserpina: quam quia facibus ex ęthnę uertice accẽsis quęsisse in Sicilia Ceres dicit: idcirco sacra eius ardentium thędarum iactatione celebrãtur. Apud lãpsacum priapo lętabilis uictima est asellus: cuius sacrificij ratio in fastis hęc redditur. Cu; dij omnes ad festu; matris magnę conuenissent: epulisq satiati noctem lusibus ducerẽt quieuisse humi Vestam somnumq coepisse: ibi Priapum somno ei⁹ ac pudicitię insidiatũ: sed illam ĩ tempestiuo clamore aselli quo Silenus uehebat excitatã, libidinẽ uero insidiatoris

phatico.

esse detectam. Hac de causa lãpsacenos asellum Priapo quasi in
ultionẽ mactare cõsueuisse. Apud Romanos uero eũdẽ, uestali
bus sacris in honorẽ pudicitię cõseruatę panib⁹ coronari. Quid
turpius? Quid flagitiosius: q̃ si Vesta beneficio asini uirgo est? sit
At poeta fabulã finxit. Nũ ergo illud est uerius? Quid referunt quod.
hi q phenomena scripserũt: cũ de duabus cancri stellis loquũtur
quas gręci ὀνόυσ uocãt asellos fuisse: q Liberũ patrẽ trãsuexe
rint cũ amnem trãsire nõ posset: quoꝝ alteri hoc pręmiũ dede
rit: ut humana uoce loqueret̃. Itaq; inter eũ Priapũq; ortum esse
certamẽ: de obsceni magnitudine Priapũ uictũ & iratũ intere
misse uictorẽ. Hoc uero multomagis ineptũ est: sed poetis licet
qcqd uelint. Nõ excutio tam deforme mysteriũ: nec Priapũ de
nudo: ne qd appareat risu dignũ. Finxerũt hęc sane poetę: s; ne
cesse est alicui⁹ turpitudinis tegẽdę gratia ficta sint. Quę sint er
go quęramus. At ea ꝑfecto manifesta est. Nã sicut lunę thaurus
mactatur: quia similiter habet cornua, & placat equo persis radi
i. solem. is hyperiona cinctum: ne detur celeri uictima tarda deo. Ita in
hoc ꝙ magnitudo membri uirilis enormis est: non potuit eni;
mõstro aptior uictima reperiri: q̃ quę ipsu; cui mactatur posset
imitari. Apud Lindum quod est oppidum rhodi: Herculis sa
cra sunt: quoꝝ a cęteris longe diuersus est ritus. Siquidem non
Euphemia (ut Gręci appellãt) sed maledictis & execratione cele
brantur. Eaq; pro uiolatis habent: si qñ inter solemnes ritus uel
impudenti alicui exciderit bonum uerbũ. Cui⁹ rei hęc rõ reddi
tur: si tamen ulla esse in rebus uanissimis potest: Hercules cũ eo
delatus esset famẽq; pateretur: aratorem quẽdam aspexit operã
tem: ab eoq; petere coepit ut sibi unũ bouem uenderet. Enĩuero
ille negauit fieri posse: quia spes sua omnis colendę terrę duob⁹
illis iumentis niteretur. Hercules solita uiolentia usus: ꝙ unũ ac
cipere non potuit: utrũq; sustulit. At ille infoelix cũ boues suos
mactari uideret: iniuriam suam maledictis ultus est: q̃d homini
eleganti & urbano gratissimum fuit. Nã dum comitibus suis
epulas apparat: dũq; alienos boues deuorat illum sibi amarissi
me conuiciantẽ cum̃ risu & cachinis audiebat. S; postq̃ Herculi
diuinos honores ob admirationem uirtutis deferri placuit a ci
uibus ei ara posita est: quam de facto βούζυγον. idest bouis iu
gũ nominauit: ad quã duo uincti boues immolarẽtur: sicut illi iuncti

quos abstulerat aratori: eumq; ipsum sibi cõstituit sacerdotẽ ac precepit ut hisdẽ maledictis semp in celebrãdi sacrificiis uteret̃ q; negaret se nũq̃ epulatũ iocũdius. Hęc iam nõ sacra sunt: s; sacrilegia in qbus id sanctũ dicit̃: qđ in aliis si fiat seuerissime uindicat̃. Ipsius aũt chretici Iouis sacra qd aliud qđ quõ sit aut subtractus patri aut nutrit⁹ ostẽdũt? Capella enim Amalthee Nymphequę uberib⁹ suis aluit infantẽ: de qua Germanicus Cęsar in arathęo carmine sic ait. Illa putat̃ nutrix eẽ Iouis si uere Iupiter ĩfans ubera chretee mulsit fidissima caprę: Sidereq; claro gratũ testat̃ alũnũ. Huius capellę corio usu; esse pro scuto, Iouem contra titanas dimicantẽ, Musęus auctor est: unde a poetis ęgiochus nominat̃. Ita qcqd est gestũ in abscõdendo puero idipsu; per imaginẽ gerit̃ in sacris. S; & mr̃is eius mysteriũ idẽ cõtinet qđ Ouidi⁹ exponit in fastis. Ardua iam dudũ resonãt tinnitib⁹ idę. Tutus ut infãti uagiat ore puer. Pars clipeos sudibus: galeas pars tundit inanes. Hoc curetes habẽt: hoc coribãtes opus. Res latuit prisciq; manẽt imitãtia facti. Ęra deę comites, raucaq; terga mouent. Cymbala ꝑ galeis: ꝑ scutis tympana pulsant. Tibia dat phrygios: ut dedit ante modos. Hãc totã opinionẽ quasi a poetis fictã Salustius respuit: uoluitq; ĩgeniose interp̃tari, Cur altores Iouis dicantur curetes fuisse, sic ait: q; p̃ncipes diuini ĩtelligẽdi fuerũt, uetustatẽ ut cętera ĩ maius cõponẽtẽ altores Iouis celebrauisse. Quãtũ errauerit homo eruditus iam res ipsa declarat. Si enim princeps est Iupiter: & deorum: & religionũ: si añ illum nulli dii colebant̃ uulgo, q; nõdum nati fuerãt qui colũtur, apparet, Curetes ex diuerso principes fuisse diuini nõ intelligendi per quos error omnis inductus est: & dei ueri memoria sblata. Ex ipsis itaq; mysteriis & ceremoniis intelligere debuerunt hominibus se mortuis supplicare. Non igitur exigo ut aliquis poetarũ fictionibus credat: qui hos mentiri putat põtificũ iporum scripta cõsideret: & qcquid est litterarũ ad sacra ptinẽtium reuoluat plura fortasse q̃ nos afferimus; inueniet, in qbus intelligat inania: inepta: cõmẽticia esse omnia quę pro sanctis habent̃ Si qs autem p̃cepta sapiẽtia deposuerit errorẽ: ꝑfecto ridebit ineptias hominũ pene dementiũ: illos dico qui uel inhonesto saltatu tripudiãt: uel qui nudi uncti coronati aut p̃sonati aut luto obliti currunt. Quid de scutis iam uetustate putridis dicam?

dicitur

quam

ueneratur scilicet

diuina

percepta

Que cũ portãt deos ipos se gestare humeris suis arbitrant̃. Nã Furius Bibaculus inter precipua pietatis exẽpla numerat̃. Qui cũ pretor esset: tũ lictoribus preeũtibus ancille portauit: cũ haberet magistrat⁹ beneficio muneris eius, uacationẽ. Nõ ergo ille Furius: sed plane furiosus fuit: qui eũ preturã hoc ministerio se putauit ornare. Merito igit̃ cũ hec a uiris non imperitis ac rudibus fiãt: Lucreti⁹ exclamat. O stultas hominũ mẽtes. O pectora ceca: q̃libet in tenebris uite: quãtisq; periculis degit̃: hoc eui qd̃cunq; est. Quis hec ludibria nõ derideat qui habeat aliquid sanitatis! Cũ uideat homĩes uelut mẽte captos ea serio facere: que si quis faciat in lusu, nimis lasciuus & ineptus esse uideatur.

¶ Capitulum. xxij. Quis auctor predictarũ uanitatum in italia apud Romanos fuerit: & quis apud alias gentes.

HArum uanitatũ apud Romanos auctor & cõstitutor Sabinus ille rex fuit: qui maxĩe animos hominũ rudes atq; imperitos: nouis supstitionibus implicauit: quod ut faceret aliq̃ cũ auctoritate: simulauit cũ dea Egeria nocturnos se habere cõgressus. Erat quedã spelunca peropaca in nemore aricino: unde riuus perenni fonte manabat. Huc se remotis arbitris inferre cõsueuerat: ut mentiri posset monitu dee cõiugis ea sacra populo se tradere: que acceptissima dijs essent: uidelicet astutiam Minois uoluit imitari: qui se in antrum Iouis recõdebat: & ibi diu moratus: leges tãq̃ sibi a Ioue traditas afferebat: ut homines ad parendũ nõ modo imperio sed etiã religione cõstringer;. Nec difficile sane fuit psuadere pastoribus. Itaq; põtifices: flamines salios: augures creauit: deos per familias descripsit: sic noui populi feroces animos mitigauit: & ad studia pacis a rebus bellicis auocauit. S; cũ alios falleret: seipsum tamen non fefellit: nã post annos plurimos Cornelio & Bebio consulibus in agro scribe Petilij sub ianiculo arce due lapidee sunt reperte a fossoribus: quarũ in altera corpus Nume fuit: in altera septẽ latini libri de iure põtificio. Itẽ greci totidem de disciplina sapiẽtie scripti: q bus religiones nõ eas modo: quas ipe instituerat: sed omnes preterea dissoluit. Qua re ad senatum delata decretum est: ut hi libri abolerentur. Ita eos. Q. Petilius pretor urban⁹ in concione

populi cōcremauit. Insipienter id quidē. Quid enī pfuit libros esse cōbustos: cū hoc ipsum qꝓ sunt ideo cōbusti: qꝓ religionibus derogabāt memorię sit traditū? Nemo ergo tūc in senatu ñ stul tissim⁹. Potuerāt enim & libri aboleri: & res tñ in memoriam nō exire. Ita dū uolūt etiā posteris approbare q̄ta pietate defen derint religiones: auctoritatē religionū ipsarū testando minue rūt. Sed ut Pompilius apud Romanos institutor ineptarū reli gionū fuit: sic ante Pompiliū Faunus in latio: q & Saturno auo nefaria sacra cōstituit: & Picum patrē inter deos honorauit: & sororē suā Fautam Faunā eandēq; cōiugem cōsecrauit. Quam Gabius Bassus fatuā nominatā tradidit: qꝓ mulieribus fata cane re cōsueuisset: ut Faunus uiris. Eandē Varro scribit tantę pudi citię fuisse: ut nemo illā quoad uixerit pręter suū uirū mas uide rit: nec nomē eius audierit. Idcirco illi mulieres in operto sacri ficāt: & bonam deam nomināt. Et. C. Sex. Clodius in eo libro quē gręce scripsit refert, Fauni hāc uxorē fuisse: quę qꝓ cōtra mo rem decusq; regium clam uini ollam ebiberat & ebria facta erat uirgis mirtheis a uiro usq; ad mortē cęsā. Postea uero cū eū fa cti sui poenituerit: & desideriū ei⁹ ferre ñ posset: diuinū illi hono rē detulisse: idcirco in sacris ei⁹ obuolutā uini amphorā poni. Reliquit ergo posteris Faunus quoq; nō parū erroris: quem ta men prudentes quiq; pręspiciunt. Nam Lucilli⁹ eorū stulticiā: qui simulachra deos putāt esse: deridet his uersibus. Terricolas lamias Fauni quas Pompiliusq; īstituęre, Numęq; tremit omnia ponit. Vt pueri infantes credunt signa omnia aena. Viuere & eē homines: sic isti omnia ficta Vera putant: credunt signis cor inesse aenis. Pergula pictorū: & cętera: Poeta quidē stultos ho mines infantibus comparauit: at ego multo imprudentiores eē dico. Illi enim simulachra homines dicunt uel putant: hi deos. Illos ętas facit putare quod non est: hos stulticia. Illi utiq; breui desinunt falli: hoꝝ uanitas & durat semp & crescit. Sacra liberi patris primus Orpheus induxit in gręcia: primusq; celebrauit ī monte boetię thebis: ubi liber natus est proximo. Qui cum fre quenter citharę cantu personaret: Citheron appellatus est. Ea sa cra etiam nunc orphica nominantur: ī quibus ipse postea dilace ratus & carptus est. Et fuit per eadē tempora quibus Faun⁹. Sed quis etate pręcesserit dubitari potest: siquidem per eosdē annos

Latinus Priamusq; regnarunt. Item patres eorum Picus & Lau
medon: quo regnante Orpheus cū argonautis ad Iliensiū littus
accessit. Procedamur igiť ulterius & quęramus: qs ōnino colen
doꝝ deoꝝ prim⁹ auctor extitit. Didim⁹ in libris ἐξηγήσεωσ
πινδαρικῆσ .i. narrationis pindaricę ait. Melissea chretensiuȝ
regē primū dijs sacrificasse ac ritus nouos sacroꝝq; pōpas intro
duxisse. Huius ducis fuisse filias: Amaltheā & Melissaȝ: quę Io
uem pueꝝ caprino lacte ac melle nutrierūt. Vnde poetica illa fa
bula originē sumpsit: aduolasse apes atq; os pueri melle cōples
se. Melissam uero a patre primā sacerdotē matri magnę cōstitu
tā: unde adhuc eiusdē matris antistites Melissę nuncupanť. Hi
storia uero sacra testať ipm Iouē postq̄ rerū potit⁹ est: in tantaȝ
insolentiā uenisse: ut ipse sibi fana multis in locis constitueret.
Nā cū terras circuiret: in quācūq; regionē uenerat: reges princi
pesue populoꝝ hospitio sibi & amicitia copulabat: & cū a quo
q; digredereť: iubebat sibi Fanū creari hospitis sui nomine: q̄
si ut posset amicitię & foederis memoria cōseruari. Sic cōstitu
ta sunt tēpla Ioui Athabirio, Ioui Labiriādo. Athabirius enī &
Labiriādus hospites eius atq; adiutores in bello fuerunt. Itē Io
ui Laprio: Ioui Molioni: Ioui Cassio: & quę sunt in eundē mo
dū: qđ ille astutissime excogitauit: ut & sibi honorē diuinū: &
ut hospitibus suis ꝑpetuū nomē acqreret cū religione cōiūctū.
Gaudebāt ergo illi, & huic imperio eius libenter obsequebanť:
& nominis sui gratia ritus annuos: & festa celebrabant. Simile
quiddā in sicilia fecit Aeneas: cū cōditę urbis Aceste hospitis no
men imposuit: ut eam postmodū lętus ac libēs Acestes diligerȝ
augeret hornaret. Hoc modo religionē cultus sui ꝑ orbeȝ terrę
Iupiter seminauit: & exemplū cęteris ad imitandū dedit. Siue
igiť a Melisseo (sicut Didimus tradidit) colendoꝝ deoꝝ ritus ef
fluxit: siue ab ipo quoq; Ioue: ut Euhemerus tradit. De tēpore
tamen cōstat qn̄ dij coli coeperint. Melisseus quidē multum
antecessit ętate: quippe qui educauerit Iouem pronepotē. Et id
circo fieri potest: uel ut ante uel ut adhuc puero Ioue deos cole
re instituerit: idest alumni sui matrē & auiaȝ tellurem: quę fuit
Vrani coniunx: patrem Saturnum. Et ipse hoc exemplo atq; in
stituto Iouem ad tantam superbiam prouexerit: ut postea sibi
diuinos honores auderet assumere.

πινδαρικῆσ

Melissus rex, qui omnium primus, sacrificasse dicitur

¶ Capitulum.xxiij. Quo tempore uanę superstitiones: qui bus sub auctoribus.

Nunc qm̄ uanarū sup̄stitionū originē deprehēdimus: sup est ut etiā tēpora colligamus: per quę fuerint illi: quoꝝ me moria colit̄. Theophilus in libro de temporibus ad Auctboli cum scripto ait in historia sua Tallum dicere: ꝙ Belus quem ba byloni & assyri colūt autiquior troiano bello fuisse inueniatur CCC.xxij.annis: Belū aūt Saturno ęqualē fuisse: & utrūq; uno tēpore adoleuisse. Quod adeo uerū est: ut ratione ipsa colligi possit. Nam & Agamemnon qui gessit bellum troicum: Iouis abnepos fuit: & Achilles Aiaxq; ꝑnepotes: & Vlixes eodē gra du ꝓximus. Priamus quidem longa serie: sed auctores quidam tradunt Dardanū & Iasiū Corynthi filios fuisse: nō Iouis. Nec enim si ita fuisset: ad usus impudicos Ganymedē pronepotem suū habere potuiss3. Itaq; parētibus illoꝝ: quos supra nomīaui: si cōgruenter annos diuidas. numerus cōsentiet. Ab excidio au tem Troianę urbis colligunt̄ anni mille quadringēti septuagin ta. Ex hac temporum ratione manifestum est ante annos nō am plius q̄ mille octingentos natum esse Saturnu3: qui & sator om nium deorum fuit. Non ergo isti glorientur sacrorū uetustate: quorum & origo & ratio & tēpora deprehēsa sunt. Restant ad huc aliqua quę ad arguendas religiones falsas plurimū ualeant: sed iam finem facere libro decreui: ne modū excedat. Ea eni3 ple nius sunt exequenda: ut omnibus refutatis quę ueritati uidentur obstare: ut homines qui bonoꝝ ignorātia uagant̄ incerti: ad reli gionem uerā possumus imbuere. Primus aūt sapiētię gradꝰ est falsa intelligere. Secundus uera cognoscere. Ergo apud que3 hęc prima institutio nostra ꝑfecerit: qua falsa deteximus: excitabit̄ ad ueri cognitionem: quia nulla est homini iocūdior uoluptas & erit iam sapiētia cęlestis disciplinę dignus: quarę ad cogno scenda cętera libens ac paratus accesserit.

¶ L. Coelij Lactancij firmiani diuinaꝝ institutionū aduersus gen tes liber de origine erroris ad Cōstantinū imperatorē.

Q rationis obliuio: & ignorātia sui: facit homines ingratos ueri dei: qui colitur in aduersis & in ꝓsperitate cōtēnit̄. Ca.i.

Vanq̃ primo libro religiones deoruʒ falsas esse mõstrauerim: q̃ hi quorum uarios dissimilesq̃ʒ cultus: p̱ uniuersam terrã cõsensus hominũ stulta p̃suasione suscępit: mortales fuerint: functiq̃ʒ uita, diuinę necessitati morte cõcesserint: tamẽ ne qua dubitatio reliquatur: hic secũdus liber fontem ipsum patefaciet erroꝝ: causasq̃ʒ omnes explicabit: quibꝰ decepti homĩes & primitꝰ deos crediderĩt: & postmodũ inueterata p̃suasione in suscęptis prauissime religionibus p̱seuerauerint. Gestio enĩ coniunctis manibꝰ: & hominum impia uanitate detecta, singularis dei asserere maiestatẽ. suscipiẽs utilius & maius officiũ: scilicet reuocãdi homines a prauis itineribus: & in gratiã secũ ipsos reducendi: ne se (ut quidã philosophi faciũt) tãtopere despiciant. Neue se infirmos & superuacuos: & nihil & frustra omnino natos putent: quę opinio plerosq̃ʒ ad uicia cõpellit. Nã dum existimãt nulli deo nos esse curę: aut post mortẽ nihil esse futuros: totos se libidinibus adiiciũt. Et dũ licere sibi putãt: hauriẽdis uoluptatibus sitienter incũbunt: per quas imprudentes in laqueos mortis incurrãt. Ignorãt enim quę sit hominis ratio: q̃ si tenere uellẽt: in primis deum suum agnoscerent: uirtutem iusticiamq̃ʒ sequerentur: terręnas figmentis animas suas non substernerent: mortiferas libidinum uoluptates nõ appeterent. Deniq̃ʒ seipos magni ęstimarent: atq̃ʒ intelligerẽt plus esse in homine q̃ uidet: cuius uim conditionemq̃ʒ nõn aliter posse retineri: nisi cultum ueri parentis sui: deposita prauitate, suscęperint. Et quidem (sicut oportet de summa reru ʒ sępenumero cogitans) admirari soleo, maiestatem dei singularis: quę continet regitq̃ʒ omnia: in tantaʒ uenisse obliuionem: ut quę sola coli debeat: sola potissimum negligatur. Homines autem ipsos ad tantam cęcitatem esse deductos: ut uero ac uiuo deo, mortuos ãteferãt: terręnos autem in terraq̃ʒ sepultos, ei qui fundator ipsius terrę fuit: & tamen huic impietati hominum, posset uenia concedi: si omnino ab ignorãtia diuini nominis ueniret hic error. Cum uero ipsos deorum cultores: sępe uideamus deum summuʒ & cõfiteri & prędicare q̃ sibi ueniam sperare possint impietatis suę: qui nõ agnoscunt cultum eius: quem prorsus ignorari ab homine fas nõ est? Nam & cum iurant: & cum optant: & cum gratias agunt non Iouem

melius, naturę q̃ diuinę.

quam antea, scilicet esse a.

terrenis.

aut deos multos: sed deū nomināt adeo ipsa ueritas, cogente natura, etiā ab inuictis peccatorib⁹ erūpit. Quod quidē nō faciūt in prosperis rebus. Nā tū maxīe deus ex memoria hominū elabitur: cū beneficiis eius fruētes honorē dare diuinę indulgentię debēt. At uero si qua necessitas grauis presserit: tūc deū recordātur. Si belli terror infremuerit: si morboꝝ pestifera uis incubuerit: si alimēta frugibus lōga siccitas denegauerit: si sęua tempestas: si grādo ingruerit ad deū confugiūt: a deo petit̃ auxilium: deus ut subueniat oratur: si q̄s in mari, uento sęuiēte iactat̃, hūc inuocāt: si q̄s aliq̄ ui afflictat̃: hūc potius iplorāt. Si q̄s ad extremam mendicandi necessitatē deductus, uictū precibus exposcit, deuꝫ solum obtestatur: & per eius diuinum atqꝫ unicum nomē, hominum sibi misericordiaꝫ quęrit. Nunq̄ igitur dei meminerunt: nisi dum in malis sunt. Postq̄ metus deseruit: & pericula recesserunt: tum uero alacres ad deorum templa concurrunt: his libant: his sacrificant: hos coronant. Deo autem: quem in ipsa necessitate implorauerunt: ne uerbo quidem gratias agūt: adeo ex rerum ꝓsperitate luxuria: ex luxuria uero ut uicia omnia: sic impietas aduersus deum nascitur. Qua nam istud ex causa fieri putemus: nisi esse aliquam peruersam potestatem: quę ueritatis sit semper inimica: quę humanis erroribus gaudeat: cui unicum ac perpetuum sit opus effundere tenebras: & hominum cęcare mētes: ne lucem uideant: ne deniqꝫ in cęlum aspiciant: ac naturā corporis sui seruent. Nam cum cęteri animantes pronis corporib⁹ in humū spectēt: ꝙ rationem ac sapiētiā non accęperunt: nobis autem status erectus: sublimis uultus ab artifice deo datus sit: apparet istas religiones deorū non esse rationis humanę: ꝙ curuant cęleste animal ad uenerāda terręna. Parens ille noster unus & solus cum fingeret hominem: idest animal intelligens & rōis capax: eum uero ex humo subleuauit, ad contemplationem sui artificis erexit: quod optime ĩgeniosus poeta signauit. Pronaqꝫ cum spectent animalia cętera terram. Os homini sublime dedit cęlumqꝫ uidere, Iussit, & erectos ad sidera tollere uultus. Hinc utiqꝫ. ἄνθρωπος greci appellauerunt: ꝙ sursum spectet. Ipsi ergo sibi renunciant: seqꝫ hominum nomine abdicant: q̄ non sursum aspiciant; sed deorsuꝫ: nisi forte ad idipsum ꝙ recti sumus, sine cā homini attributū putāt. Spectare nos cęluꝫ deus uoluit:

yy b4

utiq̄ꝫ nō frustra:nā & aues & ex mutis pene oīa cęlū uidēt:sꝫ no
bis ꝓpriȩ datū est cęlū rigidis ac stātibus uidere: ut religionem
ibi quęramꝰ:ut deū cuiꝰ sedes illa est:quē oculis nō possumꝰ aīo
cōtēplemur:qđ ꝑfecto nō faciūt:qui ęs aut lapidē:quę sunt terra
uenerant̃.Est aūt prauissimū:cū ratio corporis recta sit: qđ est
temporale:ipsum uero animuꝫ qui ęternus humilem fieri:cum
figura & statꝰ nihil aliud significēt:nisi mentē homīs eo specta
re oportere quo multū:& animū tam rectū esse debere q̄ corpꝰ: uultum.
ut id cui dominari debet imitetur:uerū homines & homīs sui
& rationis obliti:oculos suos ab alto deiiciūt:soloq̄ꝫ defigunt:
atq̄ꝫ timēt opa digitoꝝ suoꝝ:q̄si qcq̄ eē possit artifice suo maiꝰ.

Capitulum.ii.Quę fuerit prima causa fingendi simu
lachra.Et ꝙ uerissima dei imago est homo:& ꝙ extra
se deum nemo fideliter colit.

QVę igitur amētia est:aut ea fingere quę ipsi postmodū
timent: aut timere quę finxerint?Non ipsa inquiunt ti
memus:sed eos ad quorum imaginē ficta est: & quoꝝ nomibꝰ
cōsecrata sunt.Nempe ideo timetis:ꝙ eos esse in cęlo arbitrami
ni.Neq̄ꝫ enim si dii sunt aliter fieri potest.Cur igitur oculos in
cęlū nō tollitis:& aduocatis deoꝝ nominibus in aperto sacrifi
tia celebratis?Cur ad parietes & ligna & lapides potissimum q̄
illos spectatis:ubi eos esse credātis?Quid sibi tēpla? Quid arę
uolunt?Quid deniq̄ꝫ ipsa simulachra:quę aut mortuorum: aut
absentium monumenta sunt?Nam omnino fingendarum simi
litudinum ratio idcirco ab hominibus inuenta est:ut posset eo
rum memoria retineri:qui uel morte subtracti ꝑel absentia fue
rant separati.Deos igitur in quorum numero reponemus?Si in
mortuorum : quis tam stultus ut colat ? Si in absentium : colen
di ergo non sunt:si nec uident:quę facimus:nec audiunt quę pre
camur.Si autem dii absentes esse non possunt: qui quoniam di
uini sunt:in quacunq̄ꝫ mundi parte sunt uidentq̄ & audiunt uni
uersa.Superuacua ergo sunt simulachra illis ubiq̄ꝫ pręsentibus:
cum satis sit audientium nomina precibus aduocare. At enim
pręsentes non nisi ad imagines suas adsunt : ita plane quemad
modum uulgus existimat:mortuoruꝫ animos circa tumultꝰ & tumulos
corporū suoꝝ reliqas aberrare:sed tamē postq̄ deus ille pręsto

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA SEVILLA

esse coepit: iam simulachro eius opus nõ est. Quero enim si qs imaginẽ hominis peregre cõstituti cõtẽplet̃ sępius: ut ex ea sola tiũ capiat absentis: num idẽ sanus esse uideat̃: si eo reuerso atq; pręsente in cõtẽplanda imagine pseueret: eaq; potius q̃ ipsi⁹ hominis aspectu frui uelit? Minime pfecto. Et tñ hominis imago necessaria tum uidet̃ cũ pcul abest: supuacua futura cũ pręsto est. Dei aũt cuius spiritus ac numen ubiq; diffusus, abesse nunq̃ põt, semp, utiq; imago supuacua est: sed uerent̃ ne oĩs eoꝝ religio inanis sit & uacua: si nihil in pręsẽti uideãt quod adorẽt: & ideo simulachra cõstituũt: quę q mortuorum sunt imagines: similia mortuis sunt: omni enim sensu carẽt. Dei aũt in ęternũ uiuẽtis uiuũ & sensibile debet esse simulachꝝ. Quod si a similitudine id nomen accępit: qũo possunt ista simulachra deo similia iudicari: quę nihil sentiũt nec mouent̃? Itaq; simulachru; dei non illud est: qđ digitis hominis: & lapide aut ęre: aliaue materia fabricat̃: sed ipse homo: quoniã & sentit & mouetur: & multas magnasq; actiones habet. Nec intelligunt homines ineptissimi q si sentire simulachra & moueri possent: ultro adoratura homines fuissent: a qb⁹ sunt expolita: quę essent aut incult⁹ & horridus lapis: aut materia informis ac rudis: nisi fuissent ab homĩe formata. Homo igit̃ illoꝝ quasi parens putãdus est: p cuius manus nata sunt: p quẽ speciem: figurã: pulchritudinem habere coeperunt. Et ideo melior est q fecit q̃ illa: quę facta sunt: & tamen factorem ipm nemo suscipit aut ueretur. Quę fecit, timet: tanq̃ plus possit esse in opere q̃ in opifice. Recte igit̃ Seneca in libris moralibus simulachra inqt deoꝝ uenerant̃: illis supplicant: genu posito illa adorant: illis per totum assident diem aut astant: illis stipem iaciunt: uictimas cędunt: & cum hęc tantopere suscipiant: fabros q illa fecere contẽnũt. Quid inter se tam contrarium: q̃ statuarium despicere factorem: statuam adorare: & eũ ne in conuictu qdem admittere: qui tibi deos faciat? Quam ergo uim: quã potestatẽ habere possunt: cum ipse q fecit illa non habeat: sed ne hęc qdem dare his potuit: quę habebat, uidere: audire: loqui: moueri? Quisq̃ne igitur tam ineptus est: ut putet aliquid esse in simulachro dei: in quo ne hominis quidem quicq̃ est pręter umbram? sed hęc nemo considerat: infecti sunt enim persuasione: ac mentes eorum penitus fucum stulticię perbiberũt.

Adorant ergo insensibilia qui sentiunt: irrationabilia q sapiũt: exanima q uiuũt: terręna q oriunę e cęlo. Iuuat ergo uelut in ali qua sublimi specula constitutũ: unde uniuersi exaudire possint Persianũ illud pclamare. O curuę in terras aĩę & cęlestiũ inanes· cęlũ poti9 intuemini: ad cui9 spectaculũ uos excitauit ille artifex uerus de9: ille uobis sublimẽ uultũ dedit: uos in terrã curuami: uos altas mẽtes & ad parentẽ suũ cũ corporib9 suis erectas ad in feriora deprimitis: tanq̃ uos poeniteat non quadrupedes esse na tos: fas nõ est cęleste animal cũ terrẽnis in terramq; uergentibus adęquari. Quid uos beneficiis cęlestibus orbati: proniq; in hu mum uestra sponte pcumbitis? Humi enim miseri uolutamini: cũ deorsu; quęritis quod in sublimi quęrere debuistis. Nã ista mortalium digitoꝝ ludicra, & fragilia figmenta: ex quolib; ma terię genere formata, qd aliud sunt terra ex qua nata sunt? Quid ergo rebus inferioribus subiacetis? Quid capitibus uestris terrã superponitis? Cu; ergo uos terrę sũmittitis humilioresq; facitis ipsi uos ultro ad inferos mergitis: ad mortemq; damnatis: q; ni hil terra inferius & humilius: nisi mors & inferi: quę si effugere uellẽtis subięctam pedibus uestris terram contemneritis: corpo ris statu saluo, qd idcirco rectum accępistis: quo oculos atq; mẽ tem cum eo qui fecit, conferre possetis. Contẽnere autẽ & calca re terram: nihil aliud est: q̃ simulachra nõ adorare: q; de terra fi cta sunt. Ite; diuitias non cõcupiscere: uoluptates corporis sper nere: quia opes & corpus ipsum cuius hospitio utimur terra est Vanum colite ut uiuatis. Moriatur enim necesse est: qui se su amq; animam mortuis adiudicauit.

Capitulum. iij. Quod & alij qui uidebantur sapientes: cęteris deterius peccauerunt.

SEd qd prodest ad uulgus & ad hoĩes imperitos hoc mõ cõcionari: cũ uideam9 etiã doctos & prudẽtes uiros cũ re ligionũ intelligant uanitatẽ: nihilominus tamẽ etiã in his ipsis quę dãnant colendis: nescio qua prauitate pręstare. Intelligebat Cicero falsa esse quę hoĩes adorarent. Nã cũ multa dixisset quę ad euersionem religionum ualerent: ait tamen non esse illa uul go disputanda: ne suscępta publicę religionis disputatio talis

extinguat. Quid ei facies: qui cũ errare se sentiat: ultro ipẽ in la-
pides impingat ut populus oĩs offendat: ipse sibi oculos eruat:
ut oẽs cęci sint: qui nec de aliis bene mereat quos patit errare: nec
de seipõ q alienis accedit errorib⁹: nec utit tandẽ sapiẽtię suę bo
no: ut factis impleat: qd mente pcepit: sed prudẽs & sciẽs pedẽ
laqueo inserit: ut simul cũ cęteris quos liberare ut prudẽtior de
buit & ipse capiat: quin potius si qd tibi Cicero uirtutis est: ex
perire populũ facere sapientẽ. Digna res est: ubi omnes eloquen
tię tuę uires exeras. Nõ enim uerendũ est ne tibi in tam bona cã
deficiat oratio: q sępe etiã malas copiose ac fortiter defendisti:
sed nimirũ Socratis carcerẽ times: ideoq patrocinium ueritatis
suscipere nõ audes. At mortẽ ut sapiẽs cõtẽnere debuisti. Et erat
multo pulchrius: ut ob bene potius dicta q̃ ob maledicta more-
reris. Nec tibi laudis plus philippicę afferre potuerunt: q̃ discus
sus error humani generis & mẽtes hominum ad sanitatẽ tua di-
sputatione reuocare. Sz cõcedamus timiditati quę in sapiẽte esse
nõ debet. Quid ergo ipse in eodẽ uersaris errore? Video te ter-
rena & manu facta uenerari. Vana esse intelligis: & tñ eadem fa
cis: quę faciũt ipsi quos ipse stultissimos confiteris. Quid igit
pfuit uidisse te ueritatẽ: quã nec defensurus esses: nec secuturus?
Sed si libenter errant hi qui errare se sentiunt: quantomagis uul
gus indoctum? quod pompis inanibus gaudet: animisq puerili
bus spectat omnia, oblectatur friuolis: & specie simulachrorũ
capitur: nec ponderare secum unamquãq rem põt: ut intelligat
nihil colendum esse quod oculis mortalibus cernitur: q necesse
est mortale sit? Nec mirandum esse si deum non uideant: cum
nc hominem quidem ipsi nequidem hominem uideant: quem uidere se credunt. Hoc
enim quod oculis subiectũ est: non homo sed hominis recępta
culũ est: cui⁹ qualitas & figura nõ ex lineamẽtis uasculi quo cõti
netur: sed ex factis & moribus peruidetur. Qui ergo colunt si
mulachra: corpora sunt hominibus carentia: q se corporalibus
dediderũt: ne uidẽt plus aliquid mẽte q̃ corpe: cũ sit animi offi
cium ea subtilius cernere quę acies corporalis non potest intueri.
Quos hoĩes idẽ ille philosoph⁹ ac poeta grauiter accusat: tanq̃
humiles & abiectos q contra naturę suę rationẽ ad ueneranda se
terrena psternãt. Ait enĩ. Et faciũt aĩos humiles formidĩe diuũ
Depressosq premũt ad terrã. Aliud quidem ille cũ hoc diceret

xxby

sentiebat: nihil utiq; esse colendū q dii humana nō curēt. Deniq; alio loco religiones deo℞ & cultus inane esse officiū cōfitetur. Nec pietas ulla est uelatū sępe uideri. Vertere se ad lapide; atq; oēs accedere ad aras: Et ꝓcūbere humi ꝓstratū & pādere palmas Ante deū: delubra nec aras sanguine multo, Spargere quadrupedū: nec uotis nectere uota. Quę ꝑfecto si cassa sunt: nō oportet sublimes & excelsos aīos auocari atq; in terrā premi: s; nihil aliud q̄ cęlestia cogitare. Impugnatę sunt ergo a prudētiorib⁹ falsę religiones: q sentiebāt eē falsas: s; nō est inducta uera: q q̄lis aut ubi esset ignorabāt. Itaq; sic habuerūt tanq̄ nulla esset oīo: q uerā nō poterāt inuenire. Et eodē mō inciderūt in errorē mlto maiorē q̄ illi q falsā tenebāt. Nā & isti fragiliū cultores q̄uis sint inepti: q cęlestia cōstituūt in rebus corruptibilibus atq; terrenis: aliqd sapiētię retinēt: & habere ueniā possunt: q sūmū hoīs officiū: & si nō re ipā: tn̄ ꝓposito tenēt: siqdē hominū atq; mutorū uel solū uel certe maximū in religiōe discrimē est. Hi uero q̄to fuerūt sapiētiores q intellexerūt falsę religiōis errorē: tanto facti sūt stultiores: q eē aliquā uera; nō putauerūt. Itaq; qm̄ facili⁹ ē de alienis iudicare q̄ de suis: dū alio℞ pręcipitiū uidēt: nō ꝓspexerūt qd añ suos pedes eēt. In utraq; igit̄ pte: & sūma stulticia inuenit̄ & odor qdā sapientię: ut possit dubitare quos dicas potissimū stultiores: illos neq falsa; religionē suscipiūt: an eos q nullā. S; ut dixi uenia cōcedi posset impitis: & q se sapientes esse nō fateant̄: his uero ñ pōt: q sapiētiā ꝓfessi stulticiam potius exhibēt. Non sum equidem tam iniquus: ut eos putem diuinare potuisse: ut ueritatē per seipos inuenirent: qđ fieri ego non posse cōfiteor: sed hoc ab his exigo: ratione ipsa pręstare potuerunt. Facerēt enim prudentius si & intelligerēt esse aliquā uerā: & falsis impugnatis apte ꝓnunciarēt eā quę uera esset ab hominibus non teneri. S; mouerit eos fortasse illud qđ si q̄ uera esset religio: exerceret se uīdicare: ne pateret̄ eē aliud qcq̄. Videre enī nullo modo potuerāt: quare aut a quo: & queādmodu; religio uera opprimeret̄: quod est diuini sacramenti & cęlestis archani. Id uero nisi doceatur: aliquis scire nullo pacto potest. Summa rei hęc est. Imperiti & insipientes falsas religiōes ꝓ ueris habent quia neq; uerā sciūt: neq; falsa; intelligūt. Prudētiores uero: qa ueram nesciunt: aut in his quas falsas eē intelligunt ꝑseuerant: ut

quod

exerceret se et vindicaret ne ...

aliquid tenere uideant̃:aut omnino nihil colunt ne incidāt in er
rorē:cū idipm̄ maximi sit erroris:uitā pecudū sub figura hoīs
imitari:falsū; uero intelligere:est q̄dē sapiētię: sȝ humanę: ultra
hūc gradū p̄cedi ab hoīe nō poterit. Itaq̧ multi phōꝝ religiōes
(ut docui) sustulerūt:ueꝝ aūt scire diuinę ē sapientię. Homo aūt
p̄ seipm̄ puenire ad hāc sapiētiā nō pōt:nisi doceat̃ a deo. Philo
sophi q̄d summū fuit hūanę sapiētię assecuti sunt:ut ītelligerēt
q̄d n̄ sit:illud asseq̄ nequerūt ut dicerēt q̄d sit. Nota Ciceronis
uox est:utinā tam facile uera inuenire possem:q̄ falsa cōuincere.
Quod q̄ uires humanę cōditōis excedit:eius officij facultas no
bis est attributa:q̄bus tradidit deus sciāȝ ueritatis. cui explicādę
q̄tuor posteriores libri seruiēt. Nūc interim falsa ut coepim⁹ de
tegamus.

Capi.iiij. Quod nil maiestatis & reuerentię habeāt idola.

QVid igitur maiestatis possunt habere simulachra:quę fu
erūt ī homūculi p̄tāte:uł ut aliud fierēt:uł ut oīo nō fierēt?
idcirco apud Horaciū Priapus ita loq̄t̃. Olim trūcus erā ficul-
nus inutile lignū. Cū faber incert⁹ scānū faceret ne Priapū. Ma
luit esse deū:de⁹ inde ego furū auiūq̧ maxīa formido. Quis n̄
sit tāto hoc custode securus? Fures enī tā stulti sunt:ut Priapi tē
tiginē timeāt:cū aues ipsę quas terrore falcis aut inguinis abigi
existimāt simłachris fabrefactis.i. hoīuȝ plane silib⁹ insideāt:ni
dificēt:inq̄nēt. Sȝ Flacc⁹ ut satirici carmīs scriptor derisit hoīuȝ
uanitatē. Veꝝ hi q̄ faciūt:seriā se rē facere opinant̃. Deniq̧ poe-
ta maxim⁹:hō in cęteris prudēs:in solo nō poetice:sȝ anilit̃ desi
piuit:cū ī illis emēdatissimis libris etiā fieri hoc iubet. Et custos
fuꝝ atq̧ auiūq̧ cū falce saligna. Hellespōtiaci seruet tutela Pria-
pi. Adorāt ergo mortalia:aut a mortalib⁹ facta:frāgi enī crema
ri possunt ac p̄ire: nam & tectis uetustate labētib⁹ sępe cōminui
solēt: & cōsumpta incēdio dilabunt̃ ī cinerē: & plerūq̧ nisi sua
illis magnitudo sbuenerit:aut custodia diligēs sepserit in prędā
furib⁹ cedūt. Quę igit̃ insania est:ea timere: p̄ q̄b⁹ aut ruinę aut
ignes aut furta timeantur? Quę uanitas aliquā ab his spectare tu
telam:quę tueri semetipsa nō possunt? Quę p̄uersitas ad eorum
presidia decurrere:quę ipsa cū uiolant̃ multa sunt:nisi a colenti
bus uindicent̃? Vbi ergo ueritas est:ubi nulla uis adhiberi pōt
religiōi:ubi nil q̄ uiolari possit app̄ȝ:ubi sacrilegiū fieri n̄ pōt?

Quicq̃d aũt oculis manibusq; ſbiectũ eſt:id uero ꝙ fragile eſt:
ab oĩ rõe ĩmortalitatis eſt alienũ. Fruſtra igiť hoĩes auro:ebore:
gemmis deos excolũt & exornãt:q̃ſi uero ex his reb⁹ nullã poſ ullam.
ſint cape uoluptatẽ. Quis uſus ẽ pcioſoꝝ muneꝝ nihil ſẽtiẽtib⁹?
mortuis. An ille q̃ mortuus? Pari enĩ rõe defũctoꝝ corpa odorib⁹ ac prę
cioſis ueſtib⁹ illita & cõuoluta humi cõdũt qua deos honorãt:
q̃ neq; cũ fierẽt ſentiebãt:neq; cũ colũť ſciũt. Nec enĩ ſenſum,cõ
ſecratione,ſũpſerũt. Nõ placebat Perſio:ꝙ aurea uaſa templis in
ferãť:ſupuacuum putãti eẽ ĩter religiones:ꝙ nõ ſanctitatis:ſed
auaritię ſit ĩſtrm. Illa enĩ ſati⁹ ẽ deo,quẽ recte colas ĩferre p̱ mune
re, Cõpoſitũ ius,fas ꝙ animi ſanctoſq; receſſus Mẽtis,& ĩcoctũ
generoſo pect⁹ honeſto. Egregie ſapienterq; ſenſit:ueꝝ illud ri
diculũ ſbdidit. Hoc eſſe auꝝ in templis ꝙ ſint Veneri donatę a
uirgine pupę:quas illa,omittẽ fortaſſe cõtempſit. Nõ uidebat.n.
ſimulachra ĩpa & effigies deoꝝ,Polycleti & Eufranoris & Phy
dię manu,ex auro atq; ebore pfectas, Nihil aliud eſſe q̃ grandes
pupas:nõ a uirginib⁹(quaꝝ luſibus uenia dari põt)ſed a barbatis
hominib⁹ cõſecratas. Merito igiť etiã ſenũ ſtulticiã Seneca deri
det. Nõ inq̃t bis pueri ſumus ut uulgo diciť;ſed ſemp̱,ueꝝ h̃ iter
eſt:ꝙ maiores nos ludimus. Ergo his ludicris & ornatis & grã
dibus pupis:& unguẽta & thura & odores inferũt:his opimas
& pingues hoſtias immolãt:qb⁹ eſt q̃dem os:ſed carent officio
dẽtiũ. His peplos & indumẽta precioſa:quibus uſus uelaminis
nullus eſt. His aurũ & argentum cõſecrãt:quę tã non habent qui
accipiũt:q̃ qui illa donarũt. Nec immerito Dionyſius ſicilię ty
rannus:poſt uictoriã,grecia potitus,deos tales cõtempſit:ſpolia
uit:illuſit. Si quidẽ ſacrilegia ſua,iocularibus etiã dictis,proſeq̃
batur. Nam cũ Ioui olympio aureũ amictũ detraxiſſet:laneum
iuſſit imponi dicens:ęſtate eſſe graue aureum:hyeme frigidum:
laneum uero utriq; tempori aptum. Idem auream barbam detra
hens:et Aeſculapio incõgruẽs:& iniquũ eẽ ait,Cũ apollo pr̃ ei⁹
imberbis eſſet adhuc ac lęuis,priorẽ filiũ,q̃ patrẽ,barbatũ uideri.
Item pateras & exuuias:& parua quędã ſigilla quę ſimulachro
rũ protentis manib⁹ tenebantur detrahebat:& accipe ſe illa non
auferre dicebat. Per q̃ enim ſtultũ eſſe & ingratũ:nolle accipere
ab his ultro porrigentibus:a quibus bona ſibi hoĩes precarẽtur.
Hęc enim fecit impune:ꝙ rex & uictor fuit. Quĩ etiam ſecuta ẽ

eum solita foelicitas. Vixit enĩ usq; ad senectutẽ: regnũq; p ma nus filio tradidit. In eo igit̃ q boĩes sacrilegia uindicare non po terãt: oportuit deos ipsos sui uĩdices eẽ. At si humil' qd tale cõ miserit: huic p̃sto sũt flagella: ignes: eculei: cruces: et quicqd exco gitare iratis & furẽtib⁹ licз. Sed cũ puniũt dep̃hẽsos ĩ sacrilegio ipsi de deoꝝ suoꝝ ptãte diffidũt. Cur enĩ nõ illis potissimũ relĩ quãt ulciscẽdi sui locũ: si eos posse aliqd arbitrãt̃: qnetiã putant illoꝝ numine accidisse: ut p̃dones reꝝ sacraꝝ dep̃hẽsi tenerẽt̃: & ſ̨euiũt nõ tã ira q̃ metu: ne si deoꝝ iniuriã nõ uĩdicauerĩt: ipsos expectãt pene ĩcredibili. s. uanitate: q nocituros sibi deos putant ob aliena scelera: q ip̃is a qbus uiolati spoliatiq; sunt: p se ipsos nihil nocẽ potuerũt. At enĩ sępe ip̃i quoq; in sacrilegos uĩdicaue runt, põt id uel casu accidisse: q aliqñ nõ sẽper: sed tamen paulo post: quando id acciderit ostẽdam. Sed quęro cur illi tot & tan ta sacrilegia in Dionysio non uindicauerint: qui non furtim sed palam deos ludibrio habuit? Cur hũc tã potentẽ sacrilegũ a tem plis, a ceremoniis: ab imaginib⁹ suis nõ ãcuerit? Cur etiam sacris rebus ablatis p̃spere nauigauit: quod, ioco, ipse testatus est ut so lebat? Videtis ne, inqt comitibus suis, naufragium timẽtib⁹: q̃ p̃ spera sacrilegis nauigatio ab ip̃is diis ĩmortalib⁹ tribuat̃? Sed hic fortasse a Platone didicerat deos nihil eẽ. Quid. C. Verres quẽ Tullius accusator ei⁹ eidẽ Dionysio: & Phalaridi: & tyrãnis oĩ bus cõpat: nonne omnem siciliã cõpilauit sublatis deoꝝ simula chris ornamẽtisq; phanoꝝ? Ociosũ est p̃seq singula. Vnũ libet cõmemorare: in quo accusator, omnib⁹ eloquẽtię uiribus: omni deniq; conatu uocis & corporis deplorauit. De Cerere uel cathi nensi uel ętherẽsi: quaꝝ alterius tanta fuit religio: ut adire tẽpli ei⁹ secreta penetralia, uiris nefas eẽt. Alterius antiquitas tãta fuit: ut omnes historię loquãt̃ ipsam deã fruges ĩ ęthnę solo, p̃mũ re perisse: filiãq; ei⁹ uirginẽ ex eodẽ loco raptã. Deniq; gracchanis tẽporib⁹ turbata republica & seditiõib⁹ & ostentis cũ reptũ eẽt in carminib⁹ sibillynis: antiquissimã Cererẽ debere placari: lega ti sunt ęthnã missi. Hęc igit̃ Ceres uel religiosissima q̃ uidẽ ma ribus, ne adorandi qdã gratia licebat, uel antiqssima, quẽ: S. P. Q. R. sacrificiis donisq; placauerat: ex arcanis & uetustis penetrali bus a. C. Verre ĩmissis latronib⁹ seruis impune s̃blata ẽ: idẽ uero cum affirmaret se a siculis ut causam p̃uĩcię susciperet oratũ: bis

uerbis usus est sese iam ne deos quidem in suis urbibus ad quos confugerēt habere: ꝙ eorum simulachra sanctissima. C. Verres ex delubris religiosissimis sustulisset. Quasi uero si Verres ex urbibus delubrisq; sustulerat: de cęlo quoq; sustulerat. Vñ apparet istos deos nihil habere in se amplius: q̄ mām de qua sunt fabricati: nec īmerito ad te. M. T. hoc est ad te ipsum hominē siculi cōfugerūt quoniā triēnio sunt exp̄ti deos illos nihil ualere. Essent enī stultissimi: si ad eos ob defendēdas iniurias hominū cōfugissent. Qui. C. Verri ne ꝓ seipsis irati eē potuerūt. At. n. Verres ob hęc facinora dānat⁹ ē: nō ğ dij uidicauerunt: sed Ciceronis īdustria qua uel defensores eius opp̄ssit: uel gratię restitit. Quid ꝙ apud ipsum Verrem nō fuit ulla dānatio: sed uacatio: ut queādmodū Dionysio deoꝝ spolia gestāti: dij īmortales bonā dederāt nauigationē: sic etiā Verri bonā q̄etē tribuisse uideantur: in qua sacrilegijs suis trāquille frui posset. Nā fremētibus postea ciuilib⁹ bellis, sb optētā dominationis ab omni p̄iculo & metu remotus: alioꝝ graues casus & miserabiles exit⁹ audiebat: & q cecidisse solus omnibus stantib⁹ uidebatur: is uero uniuersis cadentibus solus stetit: donec illum & opibus sacrilegio partis & uita saciatū: ac senectute cōfectum: ꝓscriptio triumuiralis afferret eadē scilicet quę Tullium uiolatę deoꝝ maiestatis ultorem. Quinetiam foelix in eo ipso fuit: ꝙ an̄ suā mortem crudelissimum exitum sui accusatoris audiuit: dijs uidelicet ꝓuidentibus: ut sacrilegus ac prędo ille religionum suaꝝ nō an̄ moreret: q̄ solatium de ultione cępisset.

¶ Capitulū. V. Q᷒ solus omniū creator uerus de⁹ est: solusq; colēdus: nec elemēta nec corpa cęlestia aliqd diuinitatis habēt: ī quo & stoici desipiūt: q stellas deos putāt: quę nō sua uoluntate mouentur: sed dei: & qua ratione eas sic fieri uoluit.

QVanto igit̃ rectius est, omissis insensibilibus, et uanis, oculis eo tēdere: ubi sedes: ubi habitatio est dei ueri: q terram stabili firmitate suspendit: qui cęlum distinxit astris fulgentib⁹: qui solem rebus humanis clarissimum: ac singulare lumē in argumētū suę unicę maiestatis accēdit. Terris aūt maria circūfundit: flumina sempiterno lapsu fluere p̄cępit: iussit & extēdi campos subsidere ualles: fronde tegi syluas: lapidosos surgere montes

Quę utiq; oīa non Iupiter fecit: q añ annos mille septingētos natus ē: sed ille opifex reꝝ, mūdi melioris origo: q uocať de⁹: cuius ꝓncipiū qm̄ nō pōt cōꝓhendi: nec q̄ri debet qdē. Satis ē homini ad plenā ꝑfectāq; prudētiā: si deū eē ītelligat: cui⁹ ītelligētię uis & sūma hęc ē: ut suscipiat & honorificet cōem parētem generis humani: & reꝝ mirabiliū fabricatorē. uñ qdā hebetis obtusiq; cordis: elemēta, quę & facta sūt & carēt sensu tāq̄ deos adorant: q cū dei opa mirarētur: cęlū cū luminib⁹ uariis: terrā cū campis & mōtib⁹: maria cū fluminib⁹: & stagnis: & fontib⁹: eaꝝ rerū admiratiōe obstupefacti: & ipi⁹ artificis obliti: quē uidē nō poterāt: ei⁹ opa uenerari & colere coeperūt: nec unq̄ ītelligē querūt: quāto maior q̄to mirabilior sit: q illa fecit ex nihilo: quę cū uideant diuinis legibus obsequentia: commodis atq; usibus hominum perpetua necessitate famulari: tamē illa deos existimant esse ingrati aduersus bñficia diuina: q deo & pr̄i īdulgētissimo: sua sibi opa prętulerūt. Sed qd miruȝ si aut barbari: aut īperiti homines errāt: cū etiā pħi & stoicę disciplinę ī eadē sint opinione: ut oīa cęlestia, q̄ moueť, ī deoꝝ numero habēda eē cēseanť. Siqdē Lucillius stoicus apud Ciceronē sic loquitur. Hanc igiť in stellis cōstantiā: hāc tantā, in tā uariis cursib⁹ in omni ęternitate, cōuenientiā tempoꝝ: non possum intelligere sine mente: rōne: consilio: quę cū in sideribus esse uideamus: non possumus ea ipsa non in deorū numero ponere. Item paulo superius. Restat inq̄t ut motus astroꝝ sit uoluntarius: quę qui uideat, nō indocte solum: uerum etiā impie faciat si deos esse neget. Nos uero & qdē cōstanť negamus: ac uos o pħi nō solū īdoctos: & īpios: uerū etiā cęcos & ineptos: deliros probamus: q ignorātiam impitorum uanitate uicistis. Illi enī solem & lunam: uos etiam sidera deos putatis. Tradite igiť nobis stellaꝝ mysteria: ut aras & tēpla singulis eriganus: ut sciamus: quo quāq; ritu: quo die colamus: q̄bus noīb⁹ quibus precibus aduocemus: nisi forte nullo discrimine tam innumerabiles: tā minutos deos aceruatim colere debemus. Quid q; argumentū illud quo colligunt uniuersa cęlestia deos eē incōtrarium ualet. Nam si deos eē idcirco opinanť: q; cętetos & rōnabiles cursus habent: errāt. Ex hoc enī apparet deos non esse: q; exorbitare illis a pręstitutis itineribus non licet. Cęterum si dii essent: huc atq; illuc passim sine ulla necessitate ferrentur: sicut

i. et. exigamus. scilicet e[…] certis.

animātes in terra: quoꝝ ꝗ liberę sunt uolūtates: huc atq; illuc uagant̃ ut libuit: et quo quāq; mens duxerit eo fert̃. Nō ē igit̃ astrorū mot⁹ uolūtari⁹ sed necessari⁹: ꝗ pręstitutis legib⁹ officiisq; deseruiūt: sed cū disputaret de cursib⁹ sideꝝ: quos ex ipa reru; ac tēpoꝝ cōgruētia ītelligebat nō eē fortuitos, existimauit uoluntarios eē, tāq̃ nō possēt tā disposite, tā ordinate moueri: nisi sensus illis ineēt officiū sui sciēs. O q̃ difficilis ē ignorātib⁹ ueritas: & q̃ facilis sciētib⁹. Si mot⁹ inqt astrorum fortuiti nō sūt: nihil aliud restat: nisi ut uolūtarii sint: immo uero ut nō eē fortuitos manifestum est: ita nec uolūtarios. Qūo igit̃ in cōficiēdis itineribus cōstātiā sua; seruant: nimiꝝ de⁹ uniuersi artifex sic illa disposuit: sic illa machinatus ē: ut ꝑ spacia cęli diuina & admirabili rōe decurrerēt: ad efficiēdas succedētiū sibi tempoꝝ uarietates. An Archimedes siculus cōcauo ęre similitudinē mūdi ac figurā potuit machinari: in quo ita solē: ac lunāq; cōposuit: ut īęquales motus & cęlestibus similes: cōuersionib⁹ singulisq; quasi dieb⁹ efficerēt: & nō mō accessus solis & recessus: uel incrementa diminutionesq; lunę ueꝝ etiā stellaꝝ: uel errantiū uel uagaꝝ: dispares cursus orbis ille dū uertit̃ exhiberet; Deus ergo illa uera non potuit machinari & efficere: quę potuit solertia hominis imitatione simulare? Vtrum ne igitur stoicus si astrorum figuras in illo ęre pictas effictasq; uidisset: suo illa consilio moueri diceret: ac non potius artificis ingenio? Inest ergo sideribus ratio: ad pagēdos meatus suos apta: sed dei est illa ratio: q & fecit & regit omnia: non ipsorum siderum quę mouentur. Nam si sole; stare uoluisset, perpetuus itaq; dies esset. Item si motus astra nō haberēt: quis dubitat sempiternā noctem fuisse futuram? Sed ut diei ac noctis uices essent: moueri ea uoluit: & tam uarie moueri: ut nō modo lucis ac tenebrarum mutuę uicissitudines fierēt: quibus laboris & qetis alterna spacia cōstarēt: sed etia; frigoris & caloris & diuersoꝝ tempoꝝ uis ac potestas: uel generandis uel maturandis frugibus conueniret. Quam solertiā diuinę ꝑtātis in machinandis itinerib⁹ astroꝝ: ꝗ ꝓbi non uidebāt: aīalia esse sidera putauerunt: tāq̃ pedibus & spōte, non diuina ratione, procederent. Cur aūt excogitauerit illa deus: quis non intelligit? Scilicet ne solis lumine decedente: nimium cęca nox terris atq; horrentibus tenebris ingrauesceret: noceretq; uiuentibus. Itaq; & cęlum simul

mira uarietate distinxit: & tenebras ipsas multis minutisq; luminibus tempauit. Quáto igit Naso sapiétius: q̃ illi q sapiétię studere se putant: q sentit a deo lumina illa ut horroré tenebrarũ depelleret ĩstituta. Is eũ libꝝ quo phęnomena breuit cõphẽdit: his trib⁹ uersib⁹ terminauit. Tot numero taliq; de⁹ simulachra figura: Imposuit cęlo perq; atras sparsa tenebras: Clara pruinosę iussit dare lumina nocti. Quod si fieri non põt: ut stellę dñ sint: g̃ nec sol qdẽ ac luna dñ eẽ possunt: qm̃ luminibus astroꝝ nõ rõne differũt: sed magnitudine. Quod si hi dñ nõ sunt: g̃ nec cęlũ; qdem in quo illa oĩa continẽtur.

Capitulũ. Vi. Quod nec terra: nec aqua: nec pars aliqua mũdi: nec totus ipse deus est animatus stoici mentiuntur: qui quod astruunt pariter & euertunt.

Similimodo si terra quã calcamus: quam subigimus & colimus ad uictũ: deus non est: nec campi qdem ac montes dñ erunt. Sed hi nõ sunt: g̃ non tellus quidem uniuersa deus uideri põt. Item si aqua quę seruit aĩantibus ad usum bibendi aut lauandi: deus nõ est: nec fontes quidem: ex quibus aqua pfluit. Si fontes nõ sunt: ne flumina qdẽ: q̃ de fontib⁹ colligũtur. Si flumina quoq; dñ non sunt: g̃ & mare: quod ex fluminibus constat deus haberi nõ põt. Q; si neq; cęlũ: neq; terra: neq; mare: q̃ mũdi ptes sunt: dñ eẽ possunt: ergo ne mũdus qdem totus deus est: quem idem ipsi stoici & animanté & sapiẽtem eẽ contendunt. Et ppterea deũ in quo tã incõstantes fuerũt: ut nihil dictũ sit ab his: qd nõ ab hisdem fuerit euersũ. Sic enĩ argumẽtant fieri nõ posse ut sensu careat: quod sensibilia ex se generat. Mũdus autem generat hominẽ: q est sensu preditus: g̃ & ipsum sensibilẽ esse. Item sine sensu esse non posse: cui⁹ pars habeat sensũ. Igitur q hõ sensibil est: etiã mũdo, cuius pars homo est, inesse sensũ. Propositiões qdem uerę sunt: & sensibile esse quod sensu preditum gignat: & habẽ sensũ: cui⁹ pars sensu aucta sit: sed assũptiões falsę: quibus argumenta concludunt: q neq; mundus generat hominem: neq; mundi homo pars est: nã hominẽ a pncipio idem deus fecit: qui & mundũ: & nõ est mundi pars homo: sicut corporis membꝝ. Potest enĩ mundus esse sine homine: sicut urbs & domus. Atq ut dom⁹ uni⁹ hominis habitaculũ ẽ: & urbs unius populi: sic &

mundus domiciliũ totius humani generis. Et aliud ē qđ icolit: aliud qđ icolit. Sed illi dum studēt id qđ falso susceꝑant cõfirmare, & sensibilē eē mũdũ: & deũ: argumẽtoꝝ suoꝝ cõsequẽtia nõ uiderũt. Nã si mũdi pars ē hõ: & sensibilis ē mũdus ꝙ sẽtit, Ergo ꝙ mortalis ē hõ: mortalis sit mũdus necesse est: nec tãtum mortalis: sed etiã oĩb⁹ morbis & passionib⁹ sbiect⁹. Et econtrario si de⁹ ē mũdus: & ꝑtes ei⁹ utiqꝫ ĩmortales sũt: ḡ & hõ de⁹ ē: ꝙ ꝑs ē (ut dicitis) mũdi. Si hõ, ḡ iumẽta & pecudes: & cetera gña bestiaꝝ: & auiũ: & pisciũ: quoniã illa eodeꝫ mõ sentiũt: & mundi ꝑtes sunt? At hoc tolerabile est. Nã & hec colunt egyptij: sed res eo ꝑuenit: ut & rane & culices & formice dij eē uideantur: ꝙ & ipsis inest sensus: & ex parte mũdi sunt: ita semper argumẽta ex falso petita: ineptos & absurdos exitus habent. Quid ꝙ ĩdẽ ipsi aiunt: deoꝝ & hominũ cã mundum esse constructuꝫ: quasi cõmunem domum. Ergo nec mundus deus est nec animãs: si cõstructus est: animans enim nõ construitur: sed nascitur. Et si est edificatus; & sic utiqꝫ tanq̃ domus tanq̃ nauis. Est ergo aliquis artifex mundi deus: & seorsum erit mundus q factus est: seorsũ ille qui fecit. Iam illud q̃ repugnans & absurdum: ꝙ cum celestes ignes ceteraqꝫ mundi elementa deos esse affirment, Item ipsum deum mundum dicunt, Quomodo potest ex deorum multorũ aceruo unus deus cõfici? si astra dij sunt: mundus ergo non deus sed domicilium deorum est. Si uero mundus deus est: ḡ illa oĩa que sunt in eo dij non sunt: sed dei mẽbra: que utiqꝫ sola, dei nomen accipere non possunt. Nec enim recte quis dixerit membra hominis unius, multos homines esse: sed tamen non est similis comparatio animalis & mundi. Animal enim quia sensu ꝑdituꝫ est: etiã membra eius habent sensum: nec nisi a corpore diuulsa putrescunt. Cuius igitur rei similitudinem gerit mundus? Nimirum ipsi docent cum factum esse non diffitentur: ut esset diis & hominibus quasi cõmunis domus. Si ergo est constructus ut domus: nec ipse deus est: nec elemẽta que sunt partes eius: ꝙ neque domus habere dominium sui potest: neqꝫ illa de quibus domus constat. Non tantum igitur ueritate: sed etiam uerbis suis reuincuntur. Sicut enĩ domus in usum habitandi facta per se nihil sentit dominoqꝫ subiecta est: qui eam fecit aut incolit: ita mundus per se nihil sentiens: factori deo subiacet: q eum in usuꝫ sui fecit.

Capitulum. Vij. Quod dupliciter peccant insipiẽtes. Et ꝙ auaritia sb̃ optẽtu religionis colit̃, ꝓualẽte rõe traditõe maiorũ, & qui fuerint maiores: quoꝝ auctoritas preiudicat ueritati.

D Vplici ĝ rõe peccat̃ ab insipiẽtib⁹. Primũ ꝙ elemẽta idest dei opera, deo ꝓferũt. Deinde ꝙ elementoꝝ ipoꝝ figuras hũana specie cõp̃bensas colunt. Nã solis luneq; simulachra, hũanum ĩ modũ formãt. Itẽ ignis & terrę & maris, q̃ illi Vulcanũ; uestã; Neptunũ uocãt; nec elemẽtis ipis ĩ aperto litãt. Tãta hoĩes imaginũ cupiditas tenet: ut iã uiliora dicãt illa q̃ uera sũt: auro, gemmis & ebore delectãtur. Hoꝝ pulcbritudo & nitor pstrigit oculos: nec ullã religionẽ putãt: ubicũq; illa nõ fulserit. Itaq; sb̃ optẽtu deoꝝ auaricia & cupiditas colit̃. Credũt enĩ deos amare quicqd ipi cõcupiscũt: qcqd est, ꝓpt̃ quod furta; & latrocinia; & homicidia quotidie sęuiũt: ꝓpt̃ quod bella ꝑ totũ orbẽ populos urbesq; sb̃uertunt. Consecrant ergo diis manubias & rapinas suas: quos certe necesse est imbecilles esse: ac summę uirtutis expertes: si subięcti sunt cupiditatibus. Cur enim cęlestes eos putemus: si desiderãt aliquid de terra! Vel beatos: si aliqua re indigent! Vel incorruptos: si uoluptati habent ea: in quibus appetendis, cupiditas hominum non immerito damnatur! Veniunt igitur ad deos: non tam religionis gratia: quę nulla potest esse in rebus male partis & corruptibilibus: q̃ ut aurum oculis hauriant: nitorem leuigati marmoris aut eboris aspiciant: ut ĩsignes lapillos & coloribus uestes: uel distincta gemmis fulgentibus pocula insatiabili contemplatione contrectent. Et quanto fuerint ornatiora templa & pulchriora simulachra: tanto plus maiestatis habere credãtur: adeo religio eorum nihil aliud est: q̃ qđ cupiditas hũana mirat̃. Hę sũt religiones quas sibi a maioribus suis traditas ꝑtinacissime tueri ac defendere ꝑseuerant: nec considerãt quales sint: sed ex hoc ꝓbatas atq; ueras esse cõfidunt: ꝙ eas ueteres tradiderũt: tantaq; est auctoritas uetustatis: ut inquirere in eam, scelus eẽ dicat̃. Itaq; credit̃ ei passim tãq̃ cognitę ueritati. Deniq; apud Ciceronẽ sic dicit Cotta Lucillio. Hebes Balbe: qd Cotta: qd pontifex sentiat: fac nunc ego intelligam: quid tu sentias: a te enim, philosophe, rõnem religionis accipere debeo. Maioribus aũt nostris etiã nulla rõe reddita rationis, est credẽ. Si credis cur

ergo rationē requiris, quę pōt efficere ne credas? Si rōnē requiris & quęrendā putas: ḡ nō credis? Ideo enī q̄ris ut eā seq̄ris cū inue neris: docet te ecce rō: nō eē ueras religiones deoꝝ, qd facies? Ma iores ne poti⁹ an rationē sequeris? Quę q̄dē tibi nō ab alio īsinu ata: sed a te ipso īuēta & electa ē: cū oēs religiōes radicit⁹ eruisti. Si rōnem mauis: discedere te necesse ē ab īstitutis & auctoritate maiorū: quoniā id solum rectum est, quod ratio pręscribit. Si autē pietas maiores sequi suadet: fatere igitur & stultos illos fu isse: qui excogitatis contra rationem religionibus seruiunt, & te ineptum qui id colas quod falsū esse cōuinceris. Sed tamen q̄m nobis tantopere maioꝝ nomen opponitur: uideamus tamē qui fuerint maiores illi, a quorum auctoritate discedi nefas dicitur. Romulus urbem cōditurus: pastores inter quos adoleuerat con uocauit: cūq; is numerus cōdendę urbi parum idoneus uideret: constituit asylum. Eo passim confugerūt: ex finitimis locis pessi mi quiq; sine ullo cōditōis discrimine. ita cōflauit; ex his oībus populū, legitq; ī senatum eos: q ętate anteibant: & patres appella uit: quorum cōsilio gereret oīa: de quo senatu Propertius elegiaꝝ scriptor hęc loq̄tur. Buccina cogebat priscos ad uerba quirites. Centū illi in prato sępe senatus erat: Curia prętexto nunc q̄ nitet alta senatu: Pellitos habuit, rustica corda, patres. Hi sunt patres quorū decretis eruditi ac prudētes uiri deuotissime seruiebant: idq; ueꝝ ac īmutabile omnis posteritas iudicet: ꝗ centum pelliti senes senatū esse uoluerūt: quos tamen (ut in primo libro dictū est) Pompilius illexit ut uera crederent esse sacra: quę ipse trade bat. Est uero ꝗ illorum auctoritas tanti habeat̄ a posteris: quos nemo cū uiuerēt neq; sūm⁹ neq; īfim⁹ affinitate dignos iudicauit.

Capitulū. Viij. Quod ratione poti⁹ ínitendū ē: & quę mi racula scripta sunt ad confirmationem erroris multorum.

QVare oportet, cū in ea re eē maxie in qua uitę ratio uersat̄, sibi quēq; cōfidere: suoq; iudicio ac ꝑpriis sensib⁹ niti ad inue stigādā & ꝑpendendā ueritatē: q̄ credentem alienis errorib⁹ de cipi, tanq̄ ipm rationis exptem: dedit oībus deus ꝓ uirili portio ne sapientiam: ut & inaudita inuestigare possent & audita ꝑpen dere. Nec ꝗ nos illi temporibus antecesserunt, Sapientia quoq;

ãcesserunt: quę si oībus ęqualit̃ datur, occupari ab ãcedentib⁹ nõ põt: illibabilis ē tāq̃ lux & claritas solis: ꝙ ut sol oculoꝝ: sic sapiētia lumē ē cordis hũani. Quare cũ sapē, idest ueritatē q̃rere oib⁹ sit īnatũ, sapiētiã sibi adimũt: q sine ullo iudicio īuēta maiorũ ꝓbãt: & ab aliis pecudũ more ducũt: sed hĩ fallit ꝙ maiorũ noīe posito nõ putãt fieri posse, ut aut ipi plus sapiãt: ꝙ minores uocãt: aut illi desipuerīt: ꝙ maiores noiant. Quid g̃ īpedit quin ab ipsis sumam⁹ exēplũ? Aut q̃uo illi qui falsa īuenerãt posteris tradiderũt: sic nos q ueꝝ īuenim⁹ posteris meliora tradam⁹. Sup est ingens q̃stio cui⁹ disputatõ nõ ab ingenio sed a sciētia uenit: quę plurib⁹ explicãda erit: ne qd dubiũ omnino reliquat. Nam fortasse aliquis ad eã cõfugiat: q̃ a multis et nõ dubiis traduntur auctoribus eos ipsos quos docuimus deos nõ eē: maiestateꝫ suã persępe ostendisse: & ꝓdigiis: & somniis: auguriis: & oraculis: & sane m̃lta enumerari possunt digna miracula. Imprimis illud quod Actius Nauius sũmus augur cũ Tarquiniũ Priscũ cõmoneret: ut nihil noui facere īciperet, nisi prius esset inaugurat⁹: eiq; Rex, artis eius eleuans fidem, diceret ut consultis auibus renũciaret sibi: utrũ ne fieri posset id qd' ipe aĩo cõcępisset, affirmaretq; Nauius posse. Cape igit̃ hãc, inqt, cotem, eamq; nouacula disiice: at ille incunctãter accępit ac secuit. Deinde illud quod Castor & Pollux bello latino, apud lacum Iuturnę uisi sũt, equoꝝ sudoreꝫ abluentes, cum ędes eoꝝ: quę iuncta fonti erat, sua sponte patuisset. Iidem bello macedonico equis albis insidētes Publio Vatieno romam nocte uenienti se obtulisse dicuntur: nũciãtes eo die regem Persen uictum atq; captũ: quod paucis post dieb⁹ litterę Pauli, ueꝝ fuisse docuerũt. Illud etiã mirabile ꝙ simulachrũ fortunę muliebri non semel locutũ esse tradit̃. Itẽ Iunonis monetę cum captis ueiis unus ex militibus ad eam transferendam missus, iocabũdus, ac ludens interrogaret utruꝫ ne romã migrare uellet? Respondit uelle: Claudia quoq; proponitur in exemplo miraculi. Nam cũ ex libris sibyllinis, idęa mater eēt accita, & in uado tiberini fluminis, nauis in qua uehebatur hęsisset: nec ullo modo aut ulla ui commoueretur: Claudiam ferunt quę semꝑ impudica esset habita ob nimios corporis cultus, deam sũmissis genib⁹ orasse: ut si se castam iudicaret suum cingulum sequeretur. Ita nauī quę ab omni iuuētute non ualuit cõmoueri ab una muliere

[Marginalia:] aliter, illabibilis

[Marginalia:] huic obiectioni respondetur infra c. 17 huius met libri.

[Marginalia:] alias mulieri

esse commotam. Illud eque mirum quod Lue sequiente Aesculapius Epidauro accitus, urbem romam diuturna pestilentia liberasse perhibetur. Sacrilegi quoque numerari possunt: quorum presentibus poenis iniuriam suam dii uindicasse creduntur. Appius Claudius censor cum aduersus responsum ad seruos publicos sacra Herculis transtulisset: luminibus orbatus est. Et potitiorum gens que perdidit, intra unius anni tempus extincta est. Item censor Fuluius cum ex Iunonis lacinie templo marmoreas tegulas abstulisset: quibus dee edem fortune equestris quam rome fecerat, tegeret et mente captus est, Et amissis duobus filiis in illirico militantibus summo animi merore consumptus est. Prefectus etiam M. Antonii Turullius cum apud choos euerso Aesculapii luco classem fecisset: eodem postea luco a militibus Cesaris est interfectus. His exemplis adiungitur Pirrhus: qui sublata ex thesauro Proserpine locrensis pecunia, naufragium fecit, a uicinis dee littoribus illisus est: ut nihil preter eam pecuniam incolumem reperiretur. Ceres quoque Millesia multum sibi apud homines uenerationis adiecit. Nam cum ab Alexandro capta ciuitas esset: ac milites ad eam spoliandam irrumpissent, omnium oculos repente obiectus fulgor ignis extinxit. Reperiuntur etiam somnia que uim deorum uideantur ostendere. Tiberio namque Attinio homini plebeio qui per quietem obuersatus esse Iupiter dicitur: & precepisse ut consulibus et senatui nunciaret, ludis circensibus proximis, presultorem sibi displicuisse, quod Antronius maximus quidam diuerberatum seruum sub furca medio circo ad supplicium duxerat: ideoque ludos instaurari oportere: quod cum ille neglexisset eodem die filium perdidisse: ipse autem graui morbo esse correptus. Et cum rursus eandem imaginem cerneret querentem satis ne poenarum pro neglecto imperio pependisset, lectica delatus ad consules: & omni re in senatu exposita recepisse corporis firmitatem: suisque pedibus domum rediisse. Illud quoque somnium non minoris admirationis fuit: quo Cesar Augustus dicitur esse seruatus. Nam cum bello ciuili brutiano, implicitus graui morbo abstinere proelio statuisset medico eius Artorio, minerue species obseruata est: monens ne propter corporis imbecillitatem castris se contineret Cesar. Itaque in acie lectica platus est. Eodem die a Bruto castra capta sunt. Multa preterea exempla similia possunt proferri: sed uereor ne si fuero in propositione rerum contrariarum diutius immoratus: aut oblitus esse propositi uidear: aut crimen loquacitatis incurram.

Capitulũ.ix. Quod ꝑ inuidiã diaboli intrauit mors & pullulant radices errorum. Et ꝙ deus ipse natura est qui materiam primordialem & omnia fecit ex nibilo.

EXponã igiť oĩum istoꝝ rõnem quo facili⁹ res difficiles & obscurę ĩtelligantˀ: & bas oẽs simulati numinis pſtigias reuelabo: qb⁹ ĩducti boĩes a ueritatis uia lõgius recesserunt: sed repetã lõge lati⁹ ut si qs ad legẽdũ expers ueri & ignar⁹ accesserit: Instituatˀ atq; intelligat, ꝙ tãdẽ sit caput boꝝ: & cã maloꝝ: & lumine accępto suos ac toti⁹ generis bũani pſpiciat errores. Sicut mater sine exemplo genuit auctorẽ suum: sic ĩeffabiliť pr̃ genuisse credẽdus ẽ coęternũ. De matre nat⁹ ẽ: q añ iam fuit, de patre q aliquando non fuit: boc fides credat: intelligentia non requirat. Ne autem non inuentum putet incredibile: aut repertum nõ credat singulare. Cum esset deus ad excogitandum prudẽtissimus ad faciendum solertissimus anteq̃ ordiretur boc opus mundi: quoniã pleni & cõsũmati boni fons in ipõ erat: sicut est semper ut ab eo bono tãq̃ riuus oriretur: lõgeq; pflueret, pduxit simile; sui spiritu; qui esset uirtutibus dei patris pręditus. Quomodo autem id uoluerit: in quarto docere conabimur libro. Deinde fecit alterum in quo ĩdoles diuinę stirpis nõ pmansit. Itaq; suapte inuidia tanq̃ ueneno infectus est: & ex bono ad malũ trãscendit: suoq; arbitrio quod a deo illi liberu; datum fuerat contrarium sibi nomen asciuit. Vnde apparet cunctorum malorum fontem esse liuorem. Inuidit enim illi antecessori suo: qui deo patri perseuerando tum cõprobatus etiam & cárus est. Hunc ergo ex bono ꝑ se malũ effectũ gręci διαβόλον.i. diabolũ appellãt: nos criminatorẽ uocamus: ꝙ crimina in q̃ ipse illicit ad deu; deferat. Exorsus igitur deus fabricam mundi, illum primu; & maximũ filium pręfecit operi uniuerso: eoq; simul & consiliatore usus ẽ: & artifice in excogitandis: ornandis: pficiẽdisq; rebus: quonia; is & prudẽtia: et puidẽtia: & ratione: & potestate pfectus est: de quo nũc partius q̃ alio loco: & uirtus: & nomẽ eius: & ratio inenarrãda nobis erit. Nemo quęrat ex qb⁹ ista, materijs: tã magna: tam mirifica opera de⁹ fecerit. Omnia enim fecit ex nibilo: Nec audiendi sunt poetę: qui aiunt cbaos in principio fuisse: idest cõfusionem rerum atq; elemẽtorum. Postea uero deum dirimisse

omnē illā cōgeriē: singulisq; reb⁹ ex cōfuso aceruo sepatis, ī ordinemq; descriptis, īstruxisse mūdū parit̄ & ornasse: qb⁹ facile est rñdere, ptātē dei nō ītelligentib⁹: quē credūt nihil efficē posse nisi ex mā̄ sbiacente ac parata: in q̄ errore etiā phi fuerūt. Nā Cicero de natura deoꝝ disputās ait sic. Primū igit̄ nō est pbabile eā materiā rerum: unde orta sunt omnia, eē diuina puidētia effectā: sed habere & habuisse uim: & naturam suā: ut igitur faber cum quid ędificaturus est: non ipse facit materiam: sed ea utitur quę sit parata fictorq; ita cera. Sic isti puidentię diuinę, materiā prę sto esse oportuit nūquā ipse faceret: sed quam haberet paratam q; si non est a deo materia facta: ne terra quidem: & aqua: & aer: & ignis a deo factus est. O q̄ multa sunt uicia ī his decē uersib⁹. Primum q; is qui in aliis disputationibus & libris fere omnibus puidentię fuerit assertor: & qui acerrimis argumentis impugnauerit eos: qui prouidentiam non esse dixerunt, Idem nunc quasi proditor aliquis aut transfuga prouidentiam conatus est tollē: in quo si contradicere uelis: nec cogitatione opus est: nec labore, sua illi dicta recitanda sunt. Nec enim ab ullo poterit Cicero q̄ a Cicerone uehementius refutari. Sed concedamus hoc mori & instituto academicorum: ut liceat hominibus ualde liberis dicere ac sentire quę uelint: sententias ipsius consideremus. Nō est inquit pbabile materiam rerum a deo factam. Quibus hoc argumentis probas? Nihil enī dixisti quare hoc non sit pbabile. Itaq; mihi econtrario uel maxime probabile uidetur: nec tamen temē uidetur cogitanti plus esse aliquid in deo: quem profecto ad imbecillitatem hominis redigis: cui nihil aliud q̄ opificiū cōcedis. Quomodo igitur ab homīe diuina illa uis differret: si ut homo sic etiam deus ope indigeat aliena? Indiget autem si nihil moliri potest: nisi ab altero illi materia ministretur: quod si fit imperfectę utiq; uirtutis est: & erit iam potentior iudicandus materię institutor. Quo igitur nomine appellabitur qui potentia deū uincit? Siquidē maius est propria facere: q̄ aliena disponere. Si aūt fieri non potest ut sit potentius deo quicq̄: quē necesse est pfectę esse uirtutis potestatis rationis: Idem igitur materię fictor est: qui & rerum ex materia constantium (neq; enim deo non faciēte & inuito) esse aliquid: aut potuit aut debuit. Sed probabile est inquit materiam rerum & habere & habuisse uim & naturā suā.

quã uim potuit habere nullo dante:quã naturã nullo generante? Si habuit uim:ab aliquo eã assũpsit. A quo aũt sumẽ nisi a deo potuit? Si habuit nãm,q̃ utiq3 a nascẽdo dicit:nata ẽ:a quo autẽ nisi a deo potuit pcreari? Natura enĩ qua dicitis orta eẽ oĩa,si cõsiliũ nõ habet:efficẽ nihil põt. Si aũt gñandi aut faciẽdi potẽs ẽ:habet ẽ cõsiliũ:& ppterea deus sit necesse est. Nec alio nomine appellari põt ea uis:in qua inest & puidẽtia excogitãdi & solertia potestasq3 faciẽdi. Meli9 igit Seneca omniu3 stoico4 acutissimus:q uidet nil aliud eẽ nãm q̃ deum. Ergo,inquit,deũ non laudamus:cui naturalis est uirtus:nec illam didicit ex ullo? imo laudabimus:quãuis enim naturalis illi sit:sibi illam dedit:quonia3 deus ipsa natura est. Cum igitur ortum rerum tribus naturę:ac detrahis deo,in eodem luto hęsitans uersuram soluis. A quo.n. fieri negas:ab eodem plane fieri,mutato nomine confiteris. Seq̃tur ineptissima comparatio:ut enĩ faber inquit cum quid ędificaturus est:non ipse facit materiam:sed utitur ea quę sit parata:fictorq3 item cera. Sic isti prouidentię diuinę materiam esse psto oportuit:nõ quã ipse faceret:sed quam haberet paratam:immo uero non oportuit. Erit enim deus minoris potestatis si ex parato facit,quod est hominis. Faber enim sine ligno nihil ędificabit quia lignum ipsum facere non potest. Non posse autem,imbecillitatis est humanę:deus uero facit sibi ipe materiam:quia potest. Posse enim dei est:nam si non potest:deus non est. Homo facit ex eo quod est:q3 per mortalitatẽ ĩbecillis est:per imbecillitatem definitę ac modicę potestatis. Deus aũt fecit ex eo qđ non est:q3 per ęternitatem fortis est:per fortitudinem potestatis immensę:quę fine ac modo caret,sicut uita factoris. Quid ergo mirum si facturus mundum deus:prius materiam de qua faceret pręparauit ex eo quod non erat:quia nefas esset deum aliunde aliquid mutuari:cum in ipso uel ex ipso sint omnia. Nam si est aliquid añ illum factum:& quicq̃ non ab illo factum est:potestatem dei et nomen amittet. At enim materia nunquam facta ẽ,sicut deus qui ex materia fecit hũc mundum. Duo igitur constituuntur ęterna:& quidem inter se contraria:quod fieri sine discordia & pernicie non põt. Collidant enim necesse ẽ ea:quorum uis & ratio diuersa ẽ:sic utraq3 ęterna esse non poterunt:si repugnant:q3 supare alterum necesse est:ergo fieri nõ potest:quin ęterni natura sit

simplex:ut ide oia uelut ex fonte descẽderit. Itaq; aut de⁹ ex mã ortus ẽ:aut mã ex deo. Quid hoꝝ sit ueri⁹ facile est intelligi. Ex his enĩ duob⁹ alteꝝ sensibile ẽ:alteꝝ caret sensu. Ptãs faciendi aliqd nõ põt esse nisi in eo qđ sentit:qđ sapit:qđ cogitat:qđ mouetur. Nec incipi aut fieri aut consũmari quicq̃ põt:nisi fuerit rõne preuisu;:Et quẽadmodum fiat anteq̃ est:aut quẽadmodum constet postq̃ fuerit effectum. Deniq; is facit aliquid qui habet uolũtatem ad faciendum:& manus ad id quod uoluit implendum. Quod autem insensibile est:iners & torpidũ semper iacet:nihil inde oriri põt:ubi nullus est motus uoluntarius. Nam si omne animal ratione constat:certe nasci ex eo non põt:quod ratione p̃ditum nõ est:nec aliunde accipi potest id:quod ibi unde petitur non est. Nec tamẽ commoueat aliquem:q animalia quędam de terra nasci uidentur. Hęc enim nõ terra per se gignit:sed spirit⁹ dei sine quo nihil gignitur. Non ergo deus ex materia:quia sensu prędítum ex insensibili:sapiens ex bruto:impatibile de patibili:expers corporis de corporali nũq̃ potest oriri:sed materia potius ex deo est. Quicquid enĩ est solido & contractabili corpore:accępit externa; uim:quod accępit uim dissolubile est:qđ dissoluitur interibit:quod interit ortum sit necesse est. Quod ortum est habuit fontem unde oriretur:idest factorem aliquem sentientem:prouidum:peritumque faciendi:is est profecto nec ullus alius q̃ deus. Qui quoniam sensu:ratione:prouidentia:potestate:uirtute pręditus est:& animantia & inanimata creare & efficere põt:quia tenet quomodo quicq; sit faciendum. Materia uero semp fuisse nõ põt:quia mutationẽ non caperet:si fuisset. Quod enim semper fuit:semper esse nõ desinit:& unde abfuit p̃ncipiũ abesse hinc etiã finẽ necesse est. Quinetia; facilius est ut id quod habuit initium fine careat:q̃ ut habeat finẽ:quod initio caruit. Materia ergo si facta non est:nec fieri ex ea quicq̃ potest. Si fieri ex ea non potest:nec materia quidem erit. Materia enim est ex qua fit aliquid. Omne autem ex quo fit:quia recipit opificis manum destruitur:& aliud esse incipit. Ergo quoniam fine; habuit materia:tum cu; factus est ex ea mundus:& initiũ quoq; habuit. Nã quod destruitur:ędificatũ est:qđ soluit̃:alligatum:quod finitur:incoeptũ est. Si ergo ex commutatione ac fine materia colligit̃ habuisse p̃ncipiũ:a quo alio fieri nisi a deo potuit?

hac [illegible] ratiocinatione, demum ipsum, an[illegible] omne originis initium, con[illegible] [illegible]

Fuit enim rudentibus huic auctori impegit tam impium atque foedum errorem si q. dixisset, cum tam contrarium sensum habuisse, et inter hec verba deinde ... potius hoc sensisse credendum sit, quod preter deum cetera cuncta ortum habuisse.

Solus igit deus est q factꝰ nõ est: & idcirco destruere alia potest ipse destrui nõ põt: pmanebit semp in eo qd' fuit: q nõ ẽ aliunde gñatꝰ: nec ortꝰ: nec natiuitas eiꝰ ex aliqua re alia pẽdet: q̃ illũ mutata dissoluat. Ex seipo ẽ ut i p diximꝰ libro. Et iõ talis ẽ qualeꝫ se eẽ uoluit ipassibilis: imutabilis: icorruptꝰ: beatꝰ: ęternus. Iã uero illa cõclusio q̃ sñiam terminauit Tullius multo absurdior: q si mã inquit a deo nõ est facta: nec terra qdem: & aqua: & aer: & ignis a deo factus est. Quã callide piculum pręteruolauit. Sic .n. superiꝰ illud assũpsit tanq̃ pbatione non indigeret: cũ id multo esset incertius: q̃ illud ppter quod assũptũ ẽ. Si nõ est inqt a deo facta mã: nec mundus a deo factus est. Ex falso maluit colligere quod falsum est: q̃ ex uero quod uerum. Et cum debeant incerta de certis pbari: hic pbationẽ sumpsit ex incerto ad euertẽdũ qd' erat certum. Nam diuina prouidentia effectum eẽ mundũ: ut taceam de maxio Trismegisto q hoc pręedicat. Taceã de carminibus Sibyllaꝝ: quę idẽ nũciant. Taceã de pphetis: q opus mundi & opificiũ dei uno spiritu ac pari uoce testãt. Etiã inter phos pene uniuersos cõuenit. Idẽ etiã pythagorici: stoici: pipatetici: q sũt pncipales oĩum disciplinę. Deniq a pmis illis septẽ sapientibus: uti a Socrate usq ad platonẽ p cõfesso etiã idubitato hitũ ẽ, donec unꝰ multis post seculis, extitit delirus Epicurus, q auderet negare id qd' ẽ euidẽtissimũ, studio. s. inueniẽdi noua, ut nomie suo cõstitueret disciplinam: & q nihil noui potuit repire: ut tñ dissentire a cęteris uidẽt: uetera uoluit euertẽ: in quo illũ circũlatrantes phi oẽs coarguerũt. Certius ẽ igit mũdũ puidẽtia istructũ: q̃ mãm puidentia cõglobataꝫ. Quare non oportuit putare: idcirco mũdum non eẽ diuina puidentia factum: q mã eius diuina puidentia facta non sit: sed q mundus diuina puidentia sit effectus: etiam mãm esse factam diuinitus. Credibilius est enim mãm potius a deo factam: q deus oĩa põt: q̃ mũdum a deo non esse factũ: q sine mẽte, rõe, cõsilio, nihil fieri põt. Veꝝ hęc nõ Ciceronis est culpa: sed sectę. Cũ eni suscępisset disputatiõem qua deoꝝ nãm tollẽt: de qua phi garriebant: oẽm diuinitateꝫ ignorãtia ueri putauit eẽ tollẽdaꝫ. Itaq deos potuit tollẽ: q non erant. Cũ aũt puidẽtiã diuinaꝫ: q̃ ẽ in uno deo, conaretur euertere: quia contra ueritatem niti coeperat: ~~sed~~ deficientibus argumentis in hanc foueaꝫ necessario decidit: unde se extricare nõ posset. Hic g

illũ teneo hęrentẽ:teneo defixũ:quo Lucilli⁹ q cõtra differebat obmutuit. Hic est ergo cardo reꝝ:hic uertũť oĩa. Explicꝫ se Cotta si põt ex hac uoragine: ꝓferat argumẽta qb⁹ doceat semper fuisse mãm:quã nulla ꝓuidẽtia effecerit. Ostẽdat qũo qcq̃ põderosũ & graue aut eẽ potuerit sine auctore:aut ĩmutari ualuerit: ac desierit eẽ qđ semꝑ fuit:ut ĩcipet eẽ qđ nũq̃ fuit. Quę si docuerit tũ demũ assẽtiar ne mũdũ qdẽ diuina ꝓuidẽtia cõstitutũ: & tñ sic assentiar:ut aliis illũ laq̃is teneã. Eodẽ .n. quo nollet reuoluet:ut dicat & mãm de q̃ mũd⁹ ẽ:& mũdũ q de mã est, nã extitisse:cũ ego ipsam nãm deũ esse contendam. Nec enim potest facere mirabilia:idest maxima ratione cõstantia:nisi qui habet mẽtem:prouidentiam:potestateꝫ:ita fiet:ut deus fecerit omnia: nec quicq̃ esse possit omnino:quod nõ originem a deo traxerit. At idem quotiens Epicureus est:& nõ uult a deo factũ esse mundũ quęrere solet qbus manibus:quibus machinis:quibus uectibus: qua molitione, hoc tantum opus fecerit. Videret fortasse si eo tempore potuisset esse, quo deus fecit. Sed ne perspiceret homo dei opera:noluit eum inducere in hunc mundum nisi ꝑfectis oĩbus, sed ne induci quidem poterat. Quomodo enim subsisteret cũ fabricaretur desuꝑ cęlũ:terra subter fundaretur:cum fortasse humida uel nimis corporata rigorib⁹ concresceret:uel igneis caloribus incocta & solidata duresceret? Aut quomõ uiueret sole nõdũ instituto:nec frugibus ac animalibus natis? Itaqꝫ necesse fuit hominẽ postremo fieri:cum iam mundo cęterisqꝫ rebus manus summa esset ĩposita. Deniqꝫ sanctę litterę docent hominem fuisse ultimũ dei opus:& sic inductũ fuisse in hũc mũdũ:quasi in domũ ĩã paratã & instructã. Illius enim causa facta sunt oĩa. Idem etiã poetę fatentur. Ouidius perfecto ĩã mundo & uniuersis animalib⁹ figuratis hoc addidit. Sancti⁹ his aĩal mentisqꝫ capatius alte:Deerat adhuc:et quod dominari in cętera posset. Natus homo est:a deo nefas extimandum est ea scrutari q̃ deus uoluit eẽ celata. Veꝝ ille non audiendi aut discendi studio requirebat:sed refellẽdi qꝛ cõfidebat neminẽ id posse dicere. Quasi uero ex hoc putãdũ sit nõ esse hęc diuinit⁹ facta:qꝛ qũo fcã sint nõ põt ꝓuideri. An tu si educat⁹ ĩ domo fabrefacta & ornata nullã unq̃ fabricã uidisses:domũ illã putasse nõ ab hoĩe eẽ ędificataꝫ: qꝛ qũo edificatur ignorares? Idem profecto de domo quęreres

quod nūc de mundo reqris: qbus manib⁹ qb⁹ ferramētis homo tāta eēt opa molit⁹: maxīe si saxa īgentia: īmēsa cemēta: uastas co lūnas opus totū sblime & excelsū uideres. Nōne hęc tibi huma nar uiriū modū uiderēt excedere: q̄ illa nō tā uiribus q̄ rōe atq artificio facta eē nescires? q si hō q̄ nihil pfectū est tn̄ plus efficit rōe q̄ uires ei⁹ exiguę patiāt: qd ē cur īcredibile tibi eē uideat: cū mundus dicit fact⁹ a deo: in quo q pfect⁹ est nec sapiētia potest habere terminum: nec fortitudo mensuram? Opera ipsius uiden tur oculis quomodo aūt illa fecerit nec mēte qdem uidētur: q ut Hermes ait mortale immortali temporale perpetuo: corruptile incorrupto propinquare non pōt: idest ppius accedere & intelli gentia subsequi. Et ideo terrenum adhuc animal rer cęlestium p fectionē nō capit: quia corpore quasi custodia septū tenet: quo minus soluto ac libero sensu cernat oīa. Sciat igit q̄ inepte faciat qui res inenarrabiles quęrit: hoc est enī modum conditionis suę trāsgredi: nec intelligere quousq homini liceat accedere. Deniq cū aperiret homini ueritatē deus ea sola scire nos uoluit: quę int fuit hominē scire ad uitā consequendam. Quę uero ad curiosā & pfanā cupiditatem pertinebāt reticuit ut arcana essent. Quid ergo quęris quę nec potes scire? Nec si scias beatior fias. Perfecta est in homine sapiētia: si & deū eē unū: & ab ipo eē facta uniuer sa cognoscat.

Capitulū. x. Quod deus quatuor elementa distinxit & qua tuor qualitates: & quatuor tempora: & q ex calore & humore sit uita: & quare homines igne: cętera animalia aqua magis utant

NVnc quoniam refutauimus eos qui de mundo & factore eius deo aliter sentiūt q̄ ueritas habet: ad diuinam mundi fabricā reuertamur: de qua in arcanis sanctę religionis litteris tra ditur. Fecit igitur deus pmū oīum cęlum: & in sblime suspēdit quod esset sedes ipsius dei conditoris. Deinde terrā fundauit ac cęlo subdidit: quā homo cum cęteris animaliū generibus incole ret. Eā uoluit humore circūflui & cōtineri: suūq uero hītaculū distīxit claris luminib⁹: & īpleuit sole. s. lunęq orbe fulgenti & astror micātiū splēdētib⁹ signis adornauit: tenebras aūt q ē his cōtrarium cōstituit in terra. Nihil enim per se continet luminis nisi accipiat a cęlo: in quo posuit lucem perennem: & superos et

uitam perpetuã. Et cõtra in terra tenebras & inferos & mortem. Tanto enĩ hęc ab illis supiorib⁹ distãt: quantũ mala bonis & uicia uirtutib⁹. Ipsi⁹ quoq; terrę binas partes contrarias inter se di uersasq; cõstituit. s. orietẽ occidẽtemq;: ex qbus oriẽs deo accẽse tur: q; ipse luminis fons & illustrator est rex: & qd' oriri nos facit et ad uitã sempiternã. Occidẽs aũt cõturbatę illi prauęq; menti ascribit: qd' lumẽ abscõdat: qd' tenebras semp inducat. Et quod homines faciat occidere atq; interire peccatis. Nã sicut lux oriẽtis est: in luce aũt uitę ratio uersat: sic occidẽtis tenebrę sunt. In tene bris autem mors & interitus continetur. Deinde alteras partes eadem ratione dimensus est meridiem ac septentrionem: quę par tes illis duabus societate iunguntur. Ea enim quę est solis calore flagrantior: proxima est & cohęret orienti. At illa quę frigori bus & perpetuo gelu torpet: eiusdem est cuius extremus occa sus. Nam sicut contrarię sunt lumini tenebrę: ita frigus calori: ut igitur calor lumini est proximus: sic meridies orienti, ut frig⁹ tenebris: ita plaga est septentrionis occasui. Quibus singulis par tibus suum tempus attribuit: Ver scilicet orienti: Aestatem me ridionali plagę: Occidentis autumnus est: Septentrionis hiber nus. In his quoq; duabus partibus meridionali & septentriona li figura uitę & mortis continetur: quia uita in calore est: mors ĩ frigore. Sicut autem calor ex igne est: ita frigus ex aqua. Secũdum harum partiũ dimẽsionẽ diem quoq; facit ac noctem: quę spatia et orbes temporum perpetuos ac uolubiles quos uocam⁹ annos alter na per uices successione cõficiant. Dies quem primus oriẽs illumini strat: dei sit necesse est: ut omnia quęcũq; meliora sunt. Nox aũt quam occidens extremus inducit: ei⁹ scilicet quẽ dei esse ęmulum diximus. Quę duo etiã in hoc pręscius futurorum deus fecit: ut ex his & uerę religionis: & falsarum superstitionum imago quędam ostenderet. Nam sicut sol qui oritur in diem licet sit unus: unde solem esse appellatũ Cicero uult uideri: q; obscuratis sideribus solus appareat: tamen q; uerum ac perfectę plenitudinis lumẽ est: et calore potissimo: & fulgore clarissimo illustrat omnia: ita ĩ deo licet sit unus: & maiestas & uirtus & claritudo perfecta ẽ. Nox autem quam prauo illi Antitheo dicimus attributam eius ipsius mul tas & uarias religiones per similitudinem demonstrat. Quãuis enĩ stellę innumerabiles micare ac radiare uideant: tamẽ quia nõ

ſunt plena ac ſolida lumina nec caloris pferũt quicq̃:nec tenebras multitudine ſua uincunt. Duo igiť illa pncipalia inueniunť:q̃ di uerſam & cõtrariã ſibi habẽt ptãtem:calor & humor: quę mira biliť deus ad ſuſtẽtãda & gignẽda oĩa excogitauit. Nã cũ uirt⁹ dei ſit in calore & igni:niſi ardorẽ uimq; ei⁹ admixta humoris ac frigoris mã tempaſſet:nec naſci quicq̃:nec cohęrere potuiſſet qn ſtatĩ cõflagratiõe ĩteriret:quicqd.eẽ coepiſſet. Vñ phi quidã & poetę,diſcordi cõcordia,mundũ cõſtare dixerũt :ſed rõnem penitus non uiderũt. Heraclius ex igne nata eſſe oĩa dixit. Tales Mileſius ex aqua. Vterq; uidit aliquid:ſed errauit tamẽ uterq; : quod alterutrum ſi ſolum fuiſſet:neq; aqua naſci ex igne potuiſ ſet:neq; rurſus ignis ex aqua:ſed eſt uerius ſimul ex utroq; pmi xto cuncta generari. Ignis quidem permiſceri cum aqua non po teſt:quia ſunt utraq; inimica: & ſi cõminus uenerint:alterutrum quod ſuperauerit conficiat alterum neceſſe eſt:ſed eorum ſubſtã tię permiſceri poſſunt. Subſtantia ignis,calor eſt: aquę humor. Recte igitur Ouidius. Quippe ubi temperieʒ ſũpſere humorq; calorque,concipiunt: & ab his oriuntur cuncta duobus. Cumq; ſit ignis aquę pugnax,uapor humidus oĩs: Res creat & diſcors cõcordia foetibus apta eſt. Alterum enim quaſi maſculinum ele mentum eſt:alterũ quaſi foemininum: alterum actiuũ : alterum patibile. Ideoq; a ueteribus ĩſtitutum eſt:ut ſacramento ignis et aquę, nuptiarum foedera ſanciantur:quod foetus animantium calore & humore corporentur:atq; animentur ad uitam. Cum enim conſtet omne animal ex anima & corpore:materia corpo ris in humore eſt:animę calore. Quod ex auium foetibus datur ſcire: quos craſſi humoris plenos niſi opifex calor fouerit : nec humor poteſt corporari :nec corpus animari. Exulibus quoq; ignis & aqua interdici ſolebat. Adhuc enĩ uidebatur nefas: q̃uis malos tamen homines ſupplicio capitis afficere. Interdicto igiť uſu earum reꝝ:quibus uita cõſtat hominum:perinde habebatur ac ſi eſſet qui eam ſententiam excęperat morte mulctatus. Adeo iſta duo elemẽta prima ſunt habita:ut nec ortum hominis:nec ſi ne his uitam crediderĩt poſſe conſtare. Horũ alterũ nobis com mune eſt cũ cęteris animantibus:alteruʒ ſoli homini datũ. Nos enĩ quoniã cęleſte atq; ĩmortale animal ſum⁹:igne utimur: q no bis ĩ argumẽtũ ĩmortalitatis dat⁹ eſt:qm̃ ignis e cęlo ẽ: cuius nã

ꝙ mobilis est: & sursum nititur: uitę continet rationem. Cętera uero aīalia qm̄ tota sunt mortalia: tantūmodo aqua utuntur: qđ est elementū corporale atq; terrenū: cuius nā ꝙ mobilis ē: ac deorsū; uergēs: figurā mortis ōndit: iō pecudes neq; ī cęlū suspiciunt: neq; religiones sentiūt: qm̄ ab his usus ignis alienus est. Vn̄ aūt uel qūo deus hęc duo ꝑncipalia: ignem & aquā uel accēderit uel eliquauerit: solus scire potest qui fecit.

Capitulū. xi. Quod creato mundo facta animalia ꝑpter homines sunt: & tandem homo ipse. Et qđ sit ꝙ poetę finxerunt Deucalionem homines reparasse: Et ꝙ Aristoteles falsum putauit mundum esse ęternum. Et quę sunt tres partes.

Consūmato igitur mundo: animalia uarii generis dissimilibus formis: & magna & minora uti fierent impauit. Et facta sunt bina: idest diuersi sexus singula: ex quorum foetibus & aer: & terra: & maria completa sunt. Deditq; his omnibus generatim deus alimenta de terra: ut usui esse hominibus possent. Alia nimirum ad cibos: alia uero ad uestimentum. Quę aūt magnarū sunt uiriū: ut in excolēda terra iuuarent: unde dicta sunt iumenta: ita rebus omnibus mirabili descriptiōe cōpositis: regnū; sibi ęternum parare constituit: & innumerabiles animas ꝑcreare quib⁹ īmortalitatem daret. Tum fecit ipse sibi simulachrum sensibile atq; ītelligens: idest ad imaginis suę formam: qua nihil potest esse perfectius: hominē; figurauit ex limo terrę: unde homo nuncupatus est: ꝙ sit factus ex humo. Deniq; Plato humanā formā; theoidē esse ait. Et Sibylla quę dicit. εικων εστ ανθρωπος εμη λογον ορθον εχουσα. i. imago est homo mea, rationem rectam habens. De hac hominis fictione poetę quoq; quāuis corrupte: tamen non aliter tradiderūt. Nāq; hominē de luto a Prometheo factum eē dixerunt. Res eos non fefellit: sed nomē artificis. Nullas enim litteras ueritatis attigerāt: sed quę ꝑphetarum uaticinio tradita, in sacrario dei continebanť: ea de fabulis & obscura opinione collecta & deprauata, ut ueritas a uulgo solet uariis sermonibus dissipata corrumpi: nullo addente aliqđ aliud quod audierat, carminibus suis cōprehenderūt. Et hᵒ qdē inepte ꝙ tā mirabile: tamq; diuinū opificiū homini dederūt. Quid. n.

opus fuit hominem de luto fingi: cum posset eadem ratione generari qua ipse Promoetheus ex Iapetho natus ē? Qui si fuit hō generare hominem potuit: facere non potuit. De diis aūt illum non fuisse, poena eius, in caucaso monte, declarat. Sed neq; patrē ipsius Iapethum: patruumq; Thitana, quisq̄ deos nuncupauit: q̄ regni sublimitas penes Saturnum solum fuit: per quam diuinos bonores cum omnibus suis posteris consecutus est. Multis argumentis hoc figmentum poetarum coargui potest. Factū est diluuium: ad perdendam tollendamq; ex orbe terrę maliciam cōstat inter omnes. Idem enī & p̄hi poetę scriptoresq; rerum antiquarum loquuntur: in eo maxīe cum p̄phetarū sermone consentiūt. Si ergo cathaclismus, a deo ideo factus est: ut malicia: q̄ p nimiā multitudinē increuerat, perderet̄: qūo fictor hominis Promoetheus fuit: cuius filium Deucalionem iidem ipsi ob iustitiam solum esse dicunt seruatum? Quomodo unus gradus & una progenies orbem terrę tam celeriter potuit hominibus implere? Sed uidelicet hoc quoq; sic corruperunt: ut illud superius: cum ignorarent in quo tempore cathaclism⁹ sit factus in terra: & quis ob iustitiam meruerit, genere hūano pereunte, saluari: & quomodo aut cum quibus seruatus sit: quę omnia p̄phetice litterę docent. Apparet ergo falsum esse quod de opificio Promoethei narrāt. Verū q̄ poetas dixeram non omnino mentiri solere: sed figuris inuoluere & obscurare: q̄ dicāt, nō dico esse mētitos: sed p̄mum omnium Promoetheum simulachrum hominis formasse de pingui & molli luto, Ab eoq; natā eē primo artem statuas & simulachra fingendi. Siquidem Iouis temporibus fuit: quibus primū templa cōstitui & noui deoꝝ cultus esse coeperunt: sic ueritas fucata mendacio est: & illud quod a deo factū ferebat̄, homini qui opus diuinum imitatus est coepit ascribi. Cęterū fictio ueri ac uiui hominis e limo dei est: quod Hermes quoq; tradidit: q nō tantum hominē ad imaginem dei factū eē dixit a deo: sed etiam illud explanare tentauit: q̄ sbtili rōe, singula quęq; in corpore hominis mēbra formauerit: cū eorum nihil sit qd' non tantundem ad usus necessitatē: quantū ad pulchritudinē ualeat. Id uero etiā stoici, cum de prouidentia dixerunt, facere conant̄: & secutōs eos Cicero pluribus quidē locis: sed tamen materiam tam copiosā & uberem strictim contigit: quam ego nunc idcirco pretereo: q̄

nuper proprium de ea re librū ad Demetrianū auditorem meu;
scripsi. Illud hͦ loco ꝓterire nō possū: ꝙ errātes philosophi qdā
aiunt hoīes cęteraq; aīalia sine ullo artifice orta esse de terra. Vn̄
illud uirgilianū ē. Terrea ꝓgenies duris caput extulit aruis. Et hi
maxīe fuerūt ī ea snīa: q esse ꝓuidētiā negāt. Nā stoici aīantium
fabricā diuinę solertię tribuūt: Aristoteles aūt labore se ac mole
stia liberauit dicens semꝑ fuisse mūdū. Itaq; & hūanū genus &
cętera quę in eo sunt initium nō habere: sed fuisse semꝑ: ac semꝑ
fore. Sed cum uideamus singula quęq; aīalia quę añ non fuerunt
incipere esse & esse desinere: necesse est totum genus aliquando
eē coepisse: aliquādo desinituꝝ esse ꝙ coepit. Omnia enim tribꝰ
temporibꝰ contineri necesse est: ꝓterito: pręsenti: futuro. Pręteri
ti est origo: pręsentis sb̄stātia: futuri dissolutio. Quę omnia in
singulis hominibus apparent: & incipimꝰ enī cum nascimur: &
sumus cum uiuimus: & desinimus cum interimus. Cloto colu;
baiulat Lachesis trahit: Atropos ocaet. Vn̄ etiā tres parcas eē uo
luerunt: unā quę uitā hominibus ordiat: alterā q̄ cōtexat: tertia;
quę rumpat ac finiat. In toto aūt genere hominum: ꝙ solum pręꝫ
sens tempus apparet: ex eo tamen & pręteritum: idest origo col
ligit: & futuꝝ idest dissolutio. Nam quoniam ē: apparet aliqn̄
coepisse: esse. n. nulla res sine exordio potest: et ꝙ coepit apparet
quandoq; desitura Nec enī potest id totū eē immortale: quod
ex mortalibus constat. Nā sicut uniuersi per singulos interimus,
fieri potest: ut aliquo casu omnes simul: uel sterilitate terraru;: q̄
accidere uel ꝑticulatim solet: ul' pestilentia ubiq; diffusa: quę sin
gulas urbes atq; regiones plerūq; populat: uel incendio in orbe;
misso: quale iā fuisse sb̄ Phętonte dicit: uel diluuio aquaru;: qua
le sub Deucalione traditur: cum pręter unum hominem, genus
omne deletum est. Quod diluuium si casu accidit: profecto po
tuit accidere: ut & unus ille qui superfuit interiret. Si autem diui
nę prouidentię nutu: quod negari non potest: ad reparandos ho
mines reseruatus est: apparet in dei potestate esse: uel uitā uel īte
ritū generis humani. Quod si uult potest accidere in totū: ꝙ ꝑ
partes occidit: apparet aliquando esse ortum: & fragilitas ut ini
tium: sic declarat & terminum. Quę si uera sunt: non potuit de
fendere Aristoteles: quo minus habuerit & mūdus ipe ꝑ̄ncipiū.
Quod si Aristoteli Plato & Epicurus extorquēt: & Platoni &

Aristoteli qui semp fore mundum putauerũt: licet sint eloquentes: ingratis tamen idem Epicurus eripiet: ꝙ sequit̃ ut habeat & finẽ. S; hęc ĩ ultio libro pluribꝰ: nũc ad hoĩs originẽ recurramꝰ.

¶ Capitulũ. xii. Quod nõ de terra uel sponte nata sunt animalia: sed dispositione diuina: cuiꝰ fecisset deꝰ nos cõscios si scire expediret.

AIunt certis cõuersionibꝰ cęli: & astroꝝ motibꝰ maturitatẽ quãdã extitisse aĩaliũ serẽdoꝝ. Itaq; terrã nouã, semẽ genitale retinẽtẽ: folliculos ex se quosdã ĩ uteroꝝ similitudinẽ ꝓtulisse. De qbꝰ Lucretiꝰ. Crescebãt uteri, terrã radicibꝰ apti. Eosq;, cu; maturassẽt, nã cogẽte ruptos: aĩalia tenera ꝓfudisse. Deinde terrã ipam hũore quodã, q eẽt, lacti similis exuberasse: eoq; alimento aĩantes eẽ nutritos. Qũo aũt uim frigoris aut caloris ferre aut uitare potuerũt: aut omnino nasci cum sol exureret: frigus abstringeret: Nõ erant, inqunt, in principio mundi hyems nec ęstas: sed ꝑpetua tempies et uer ęquabile. Cur ergo nihil hoꝝ fieri etiã nũc uidemus? ꝙ semel fieri necessarium fuit: ut animalia nascerẽtur. Postq̃ uero eẽ coeperũt: concessa his facultate generãdi: & terra parere desiit: & temporis conditio mutata est. O q̃ facile est mendacia redarguere. Primũ ꝙ nihil põt esse in hoc mundo: qđ non sic permaneat ut coepit. Nec enim sol & luna & astra tunc non erant: aut cũ essent, meatus nõ habebãt: aut nõ diuina moderatio, quę cursus eoꝝ temperat, & gubernat, cũ ipis simul coeperit. Deinde (ꝙ si ita sit ut dicũt) ꝓuidẽtiam eẽ necesse ẽ: & in idipsum ĩcidũt quod maxime fugiũt. Nõdũ enĩ natis aĩalibus aliqs utiq; ꝓuidit ut nascerent̃: ne orbis terrę desertus aut incultus horrẽt. Vt autẽ de terra sine officio parentum nasci possent: necesse est magna rõe esse ꝓuisum. Deinde ut humor ille concretus de terra in uarias imagines corpoꝝ fingeret̃. Itẽ ut e folliculis qbꝰ tegebãtur accępta uiuẽdi sentiẽdiq; rõe: tanq̃ ex aluo matrũ ꝓfunderentur: mira inexplicabilisq; ꝓuisio est. Sed putemus id quoq; casu accidisse: illa certe quę sequũt̃ fortuita eẽ nõ possũt: ut terra cõtinuo lacte manaret: ut aeris temperies eẽt ęq̃lis: q̃ si cõstat idcirco eẽt facta: ut aĩalia recẽter edita uł haberẽt alimẽtũ: uł nõ haberent piculũ: necesse ẽ ut aliqs diuina nescio q̃ rõe ꝓuiderit. Quis autẽ põt prouidere nisi deus? Videamus tamen an idipsum quod dictitant fieri potuerit: ut hoĩes nascerentur e terra. Si consideret

aliquis q̃diu & q̄bus educet infans: ĩtelliget ꝑfecto non potuisse terrigenas illos pueros sine ullo educatore nutriri. Fuit n. necesse q̃pluribus mẽsibus iacere ꝓiectos: donec confirmatis neruis mouere se: locũq; mutare possẽt: qđ uix ĩtra unius ãni spaciũ fieri potest. Iã uide utrũ ne ĩfans eodẽ mõ & eodẽ loco q̃ ẽ effusus iacẽ ꝑ multos mẽses ualuerit: an nõ humore illo terrę q̃ alimẽti grã ministrabat̃: & sui corporis purgamẽtis ĩ unũ mixtis: obrutus corruptusq; moreret̃. Itaq; nullo mõ fieri põt: qn ab aliquo fuerit educatus: nisi forte aĩalia oĩa nõ tenera nata sũt: sed ex creta qđ ut dicerent, nũq̃ uenit illis ĩ mẽtẽ. Omnis ẽ illa ratio impossibilis & uana est: si tamen ratio dici potest: qua id agit̃ ut nulla sit rõ. Qui enim dicit omnia sua sponte esse nata: nihilq; diuinę ꝓuidentię tribuit: hic profecto rationem non asserit sed euertit. Quod si neq; fieri quicq̃ sine ratione neq; nasci potest: apparet diuinã esse ꝓuidẽtiã: cuius ẽ ꝓpriũ quod dicit̃ ratio. Deus igit̃ rerũ omnium machinator, fecit hominẽ: qđ Cicero q̃uis expers cęlestiũ lr̃arũ uidit tñ: q libro de legibus primo hoc idem tradidit, quod prophete: cuius uerba subieci. Hoc aĩal prouidum, sagax, multiplex, acutũ, memor, plenũ rationis & cõsilii: quẽ uocamus hominem, p̃clara quadam conditione generatum esse a summo deo solus. Est enim ex tot animantium generibus atq; naturis particeps rõnis & cogitationis: cum cętera sint omnia exptia. Vides ne hominem quãuis longe a ueritatis noticia remotum: tñ quoniam imaginem sapientię tuebatur: intellexisse non nisi a deo hominẽ potuisse generari: sed tamen diuinis, opus est, testimoniis, ne minus, humana sufficiant. Sibylla, hominem dei opus esse, testatur: ὅσ μόνοσ ἐστὶ θεὸσ κτιστὴσ ἀκράτητοσ ὑπάρχων, αὐτὸσ δ᾽ ἐστήριξε τύπον μορφῆσ μερόπων τε, αὐτὸσ ἔμιξε φύσιν πάντων γενέτη βιότοιο. i. qui solus est deus creator liber, ipse autem statuit figuram formę homini. Ipse miscuit naturam omnium in generatione uitę. Eadem tamen sanctę lr̃ę cõtinẽt. Deus ergo ueri patris officio functus ẽ: ipe corpus effinxit: ipse aĩam q̃ spiramus infudit: illius ẽ totũ quicqd sumus. Qũo id effecerit, si nos oporteret scire, docuisset: sicut docuit cętera q̃ cogitationẽ nobis & pristini erroris & ueri luminis attulerunt.

¶ Ca. xiii. Quare duo sexus mũdi minoris idest hõis: & qd sit mors eius p̃ma: qd secũda: & de p̃morũ parẽtũ culpa & poena.

CVm ergo marem ad similitudinē suā primū finxisset: tu; etiā foeminā cōfigurauit ad ipsius hominis effigiē: ut duo īter se pmixti sexus: ppagare sobolē possent: & omnē terrā multitudine opplere. In ipsi9 aūt hōis fictiōe illarū duaꝝ materiaꝝ: quas īter se diximus eē cōtrias: ignis & aquæ cōclusit pfecitq; rōnem. Ficto enī corpore spirauit ei animā de uitali fonte spirit9 sui, qui est perennis: ut ipsius mūdi ex cōtriis cōstātis elemētis similitudinē gereret. Constat enī ex anima & corpore: idest quasi ex cęlo & terra: quādo qdē anima qua uiuimus, uelut e cęlo orit a deo, corpus è terra: cui9 e limo diximus esse formatum. Empedocles quē nescias utrum ne inter poetas an īter philosophos numeres: q de rerum natura uersib9 scripsit: ut apud romanos Lucretius & Varro, quatuor elemēta cōstituit: idest ignē: aerē: aquā et terrā: fortasse Trismegystum secutus, q nostra corpora ex his quatuor elementis constituta esse dixit a deo. Habere nāq; in se aliquid ignis: aliquid aeris: aliquid aquę: aliquid terrę: & neque ignem esse: neq; aerem: neq; aquam: neq; terram: quę quidem falsa non sunt. Nā terrę ratio in carne est: humoris in sanguīe: aeris in spiritu: ignis in calore uitali: sed neq; sanguis a corpore secerni pōt: sicut humor a terra: neq; calor uitalis a spiritu: sicut ignis ab aere: adeo rerum omnium duo sola reperiunt elementa: quorum omnis ratio in nostri corporis fictiōe cōclusa est. Ex rebus igit diuersis ac repugnantibus homo factus est sicut ipse mūd9 ex luce ac tenebris: ex uita & morte: quę duo inter se pugnare in homine pręcępit: ut si anima supauerit: quę ex deo orit sit īmortalis: & in ppetua luce uersetur. Si aūt corpus uicerit aīam ditioniq; subięcerit: sit in tenebris sempiternis & in morte: cuius non ea uis est ut iniustas aīas extinguat oīo: sed ut puniat in ęternum. Eā poenā, secundā mortē noīamus: q̄ est & ipsa ppetua: sicut & īmortalitas. Primā sic diffinim9. Mors est naturę aīantiū dissolutio: uel ita. Mors ē corporis aīęq; seductio. Secundā uero sic. Mors est ęterni doloris ppessio: uel ita. Mors ē aīaru; p meritis ad ęterna supplicia dānatio. Hęc mutas pecudes nō attingit: q̄rū aīę nō ex deo cōstātes: sed ex cōmuni aere morte soluunt. In hac igit societate cęli atq; terrę: quoꝝ effigies ī hōie expssa ē: supiorē ptē tenent ea q̄ sūt dei: aīa. s. quę dominium corporis habet: inferiorem autem ea quę sunt diaboli. Corpus utiq; quod q terrenū

est:animę debet esse sbiectum:sicut terra cęlo. Est eni terra quasi uasculũ quo tanq̃ domicilio temporali hic spirit⁹ cęlestis utat̃. Vtriusq; officia sũt:ut hoc qđ ẽ ex cęlo, & deo, ĩperet:illud uero qđ ex terra ẽ:diabolo seruiat. Qđ qdẽ nõ fugit hõie;: neq; Salustiũ q ait. Sed oĩs nr̃a uis ĩ aĩo et corpore sita ẽ:animi ĩperio:corporis seruitio magis utimur:recte si ita uixisset ut locutus ẽ. Seruiũt.n. foedissimis uoluptatib⁹:suãq; ipe sentẽtiã, uitę prauitate, dissoluit. (seruiuit.) Qđ si aĩa ignis ẽ (ut ostẽdimus) ĩ cęlũ debet eniti, sicut ignis, ne extiguat̃: hoc ẽ, ad ĩmortalitatẽ q̃ in cęlo ẽ. Et sicut ardẽ ac uiuere nõ põt ignis:nisi aliqua pingui mã teneat̃, ĩ qua habeat alimentũ:sic animę materia, & cibus est sola iusticia: q̃ tenet̃ ad uitã. Post hęc deus hoĩem, qua exposui rõe, generatũ, posuit ĩ padiso.i.in horto fęcũdissimo & amoenissimo:quẽ ĩ ptib⁹ orientis omni genere ligni árboꝝq; cõseruit:ut ex eaꝝ uarijs fructibus aleretur:expersq; omniũ laboꝝ deo patri sũma deuotione seruiret. Tum dedit ei certa mãdata q̃ si obseruasset, immortalis maneret:si transcendisset, morte afficeret̃. Id aũt pręceptum fuit, ut ex arbore una, quę fuit in medio padisi non gustaret:ĩ qua posuerat intelligentiã; boni & mali. Tũ criminator ille inuidens operibus dei:oẽs fallacias & calliditates suas ad decipiẽdũ hominẽ ĩtendit, ut ei adimeret ĩmortalitatẽ:et p̃mo mulierẽ dolo illexit: ut uẽtitũ cibũ sumeret: & p eã ipi quoq; homini psuasit:ut trãscẽderet dei legẽ. Percepta igit̃ sciẽtia boni & mali, pudere eũ nuditatis suę coepit, abscõditq; se a facie dei, quod antea non solebat. Tũ deus, sentẽtia in peccatores lata, eiẽcit hominẽ de paradiso:ut uictũ sibi labore cõquireret:ipsũq; paradisũ igni circũuallauit: ne hõ posset accedere: donec summum iudiciũ faciat in terra: & iustos uiros cultores suos in eũdẽ locũ reuocet, morte sublata:sicut sacrę lr̃ę docẽt & Sibylla eritbręa cũ dicit. οἱ δὲ θοὸν τιμῶν (θέον.)
τεσ ἀληθινόν, ἀένταόν τε ζωήν, κληρονομοῦσι τόν, αἰῶνοσ
χρόνον. αὐτοὶ οἰκοῦντεσ παράδεισον ἐριθηλέα κῆπον
Qui autem deum honorant uerum:sapientiam utiq; uitam hęreditario iure possident sęculi tempus, ipsi habitantes ad paradisum similiter florentissimum hortum. (sempiternam legendum) Verũ quoniã hęc extranea sũt, tota in exñea operis hui⁹ parte tractabimus. (externa.) Nũc ea quę p̃ma sũt explicemus. Mors itaq; secuta est hoĩe; secũdũ dei sñia; qđ etiã Sibylla ĩ carmĩe suo doc; dicẽs. ἄνθρωπον πεπλάσθαι

θεόυ παλάμαισ, ὅν καὶ πλάνησεν ὄφισ δολίωσ, ἐπιμοί
ραν ἀνελθέυι τόυθανάτου, γνῶσιν τε λαβεῖν ἀταθοῦ τεκα
κοῦτε. i. hoīem factū dei manibꝰ quē & seduxit serpēs dolose ad fatū ascēdere mortis: notionēq; boni & mali. hoīēm plasmatam, dei ipiꝰ palmis: quē dolis fefellit serpēs: ut uim mortis īcurreret: & sciētiā accipē boni & mali. Sic fcā hōis uitā ē: & p oēm sciētiā publicatū: cū Varro nō ignoraret, argumētari nixus est: cur putarēt antiq mille ānos uictitasse. Ait enī apud ęgyptios p annis mēses haberi: ut nō solis p duodecī signa circuitꝰ faciat annum: sed lunę, q orbē illū signiferu;. xxx. dierum spatio lustrat: quod argumentum perspicue falsum est. Nemo enim tunc millesimum annum transgressus est. Nunc uero qui ad centesimū perueniunt: quod fit sępissime: mille certe ac ducentis mensibus uiuunt. Et auctores idonei tradūt ad cētū. xx. annos pueniri solē. Sed q ignorabat Varro cur aut quādo uita hōis esset diminuta ipse diminuit, cū sciret mille & . cccc. mēsibꝰ posse uiuē hominē.

Capitulū. xiiij. Quod nō Liber pater fuit inuentor uini: sed Noe post diluuium. Et quę fuerit origo gentium. Et qui primi habuerint scientiam astrorum & ignorantiam dei.

Deus aūt postea cum uideret orbem terrę malitia & sceleribus oppletum: statuit humanū genus diluuio perdere: sed tamen ad multitudinem repandam delegit unū: quod corruptis omnibus quod singulare iustitię superat exemplum. Hic cū sexcentoꝝ eēt annorum: fabricauit arcam sicut pręcęperat ei deus: in qua ipse cum cōiuge ac tribus filiis totidēq; nuribꝰ reseruatus est, cum aqua uniuersos montes altissimos operuisset. Deinde orbe siccato execratus in iustitiā ꝑoris sęculi deus: ne rursus lōgitudo uitę, cā eēt excogitandoꝝ maloꝝ: paulatī p singulas progenies diminuit hominis etatē: atq; in centū et. xx. annis metā collocauit: quam transgredi non liceret. Ille uero cū egressus eēt ex archa: ut sanctę litterę docēt: terrā studiose coluit: atq; uineā sua manu seuit. Vnde arguūtur q auctorē uini Libeꝝ putant. Ille enim non modo Liberum: sed etiā Saturnū atq; Vranū mltis āncessit ętatibus. Qua ex uinea cum ꝑmū fructum coepisset: lętus factus bibit usq; ad ebrietatem: iacuitq; nudus: quod cum uidisset unus ex filiis cui nomē fuit Cham: nō texit pr̄is nuditatē: sed egressus

etiã fratrib⁹ indicauit. At illi sumpto pallio intrauerunt auersis uultibus patrẽq; texerũt. Quę cũ facta recognouisset pr̃: abdicauit atq; expulit filium. At ille profugus in eius terrę parte consedit: quę nunc arabia nominatˀ. Eaq; terra de nomine suo chenaan dicta est: & posteri eius chananei. Hęc fuit p̃ma gens quę deum ignorauit: quoniã p̃nceps eius & conditor cultũ dei a patre non accępit: maledict⁹ ab eo. Itaq; ignorantiã diuinitatis, minorib⁹ suis reliquit. Ab hac gente ꝓximi quiq; populi multitudine ĩcrescente fluxerunt. Ipsius autem patris posteri hebręi dicti: penes quos religio dei resedit. Sed & ab his postea multiplicato in immensum numero: cũ eos angustię locoꝝ suoꝝ capere nõ possẽt: tũ adolescẽtes uel missi a parentibus: uel sua sponte: cũ reꝝ penuria cogeret, ꝓfugi ad quęrendas sibi nouas sedes huc atq; illuc dispersi: omnes insulas et orbẽ totum repleuerũt: et a stirpę sanctę radicis auulsi: nouos sibi mores atq; instituta ꝓ arbitrio cõdiderunt. Sed omniũ p̃mi q̃ ęgyptũ occupauerãt, cęlestia suscipẽ atq; adorare coeperũt. Et q; domicilijs non tegabantur propter aeris qualitatẽ: nec ullis in ea regione nubibus sb̃texitˀ cęlũ: cursus siderum & defectus notauerũt: dũ ea sępe uenerantes curiosius atq; liberius intuerentur. Postea deinde portentificas aĩaliũ figuras quas colerent cõmenti sunt q̃buſdam ꝓdigiis ĩducti. Quorum mox auctores aperiemus: Cęteri aũt qui per terram dispersi fuerunt admirãtes elementa mundi, cęlum, solẽ, terram, mare, sine ullis imaginib⁹ ac templis uenerabanˀ. Et his sacrificia in aperto celebrabãt: donec ꝓcessu tempoꝝ potẽtissimis regib⁹ templa & simulachra fecerũt. Eaq; uictimis & odorib⁹ colere ĩstituerunt: sic aberrãtes a notitia dei gẽtes eẽ coeperũt. Errant igiˀ q̃ deoru; cultus, ab exordio reꝝ fuisse cõtendũt: & p̃orẽ eẽ gentilitatem q̃ dei religionem: quã putãt posteri⁹ ĩuentã: q; fontẽ atq; originem ueritatis ignorant. Nunc ad principium mundi reuertamur.

¶ Capitulũ. xv. De inquinatione angelorũ: & duobus generibus dęmonum: qui se persuaserũt ut deos coli: quos etiam familiares philosophi habuerunt ut Socrates.

QVm ergo numerus hominũ coepisset ĩcrescere: ꝓuidẽs deus ne fraudib⁹ suis diabol⁹: cui ab ĩitio dederat terrę ꝑtãtẽ

Caute legendum hoc cap

uel corrumperet uel disperderet hoīes: quod in exordio fecerat: misit angelos ad tutelā cultūq; generis hūani: qb⁹ pcępit añ omnia: ne terrę cōtagione maculati sbstātię cęlestis amittēt dignitatem. s. id eos facē phibuit: qđ sciebat eē facturos: ut ueniā sperare nō possent. Itaq; illos cū hōib⁹ cōmorātes: dominator ille terrę fallacissim⁹, cōsuetudine ipa paulatī ad uicia pellexit: & mulierū cōgressib⁹ ingnauit. Tū ī cęlū ob peccata (qb⁹ se īmerserāt) non recępti, ceciderūt ī terrā: sic eos diabolus ex angelis dei suos fecit satellites ac ministros. Qui aūt sūt ex his pcreati: q: neq; angeli neq; hoīes fuerūt: sed mediam quandā naturā gerentes: non sunt ad inferos recępti: sicut in cęlum parentes eorum: ita duo genera dęmonum facta sunt, Vnum cęleste: alterum terręnum. Hi sunt immundi spiritus, maloꝝ quę gerunt, auctores: quoꝝ idem diabolus est pnceps. Vñ Trismegystus illū dęmonarchen uocat. Dęmonas aūt grāmatici dictos aiunt: quasi δαήμονας. idest peritos ac rerū scios. Hos aūt putant deos eē: sciunt illi quidem futura multa: sed nō omnia: quippe qb⁹ penitus cōsiliū dei scire nō liceat. Et ideo solent respōsa ī ābiguos exit⁹ temperare. Eos poetę & sciūt eē demonas, & loquūtur. Hesiodus ita tradit. τοὶ μὲν δαίμονες εἰσί Διὸς μεγάλου, διὰ βουλὰς ἐσθλοὶ ἐπιχθόνιοι φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων. i. hi quidē dęmones sūt Iouis magni: ppter uoluptatem boni terrestris custodes mortaliū hominū. Quod iccirco dictū ē: quoniā custodes eos hūano generi de⁹ miserat: sed ipi cū sint pditores hominum: custodes tñ se uocari uolūt: ut ipi colanť: & de⁹ nō colať. Philosophi quoq; de his dixerūt. Nā Plato etiā naturas eoꝝ ī simposio exprimere conatus est. Et Socrates esse circa se assiduū dęmona loquebať: q puero sibi adhęsisset: cuius arbitrio & nutu sua uita regereť. Magorum quoq; ars omnis, ac potentia horum aspiratōnibus constat: a quibus inuocati, uisus hominū pręstigiis obcęcātibus fallunt: ut non uideant ea quę sunt: & uidere se putēt illa q̄ non sunt. Hi (ut dico) spirit⁹ cōtaminati ac pditi per omnē terrā uaganť: & solatium pditionis suę, perdēdis hominib⁹ opantur. Itaq; omnia, insidiis, fraudib⁹, errorib⁹ complent. Adhęrent enī singulis hominibus: & oēs ostiatī domos occupāt: ac sibi geniorū nomē assumūt: sic enī latino sermone dęmonas interptanť. Hos in suis penetralibus cōsecrant. His quotidie profundunt: et

sciētes demonas uenerant̄:quasi terrestres deos : & q̄si depulso
res maloꝝ:q̄ ipi faciūt & irrogāt. Qui quoniā sūt spirit⁹ tenues
& icōphēsibiles:isinuāt se corporib⁹ hominū:& occulte i uisce
rib⁹ operti ualitudinē uiciāt:morbos citāt:sōniis aīos terrēt: men
tes furorib⁹ quatiūt:ut hoīes his malis cogant ad eoꝝ auxilia de
currere

¶ Capitulum.xvi. Quod hi ꝓdesse putant̄ cū nocere desinūt:
nec possūt aliqd̄ i eos q̄ in fide solidati sunt:sed sanctis s̄biecti:
eis tanq̄ seruis obediunt.

QVarū omniū fallaciaꝝ ratio,ex ꝑtibus ueritatis obscura ē.
Prodesse eni eos putant:cum nocere desinunt:qui nihil ali
ud possunt q̄ nocere. Dicat fortasse aliquis colēdos esse ergo,ne
noceant:si quidem possunt nocere. Nocent illi quidem: sed his
a quibus timentur:quos manus dei potens & excelsa non ꝓtegit,
qui ꝓphani sunt a sacramento ueritatis. Iustos aūt.i.cultores dei
metuūt:cuius nomine adiurati de corporibus excedūt:quorum
uerbis tanq̄ flagris uerberati:nō modo demonas eē se confitent̄,
sed etiam nomina sua ędunt:illa quę in templis adorātur: quod
plerunq3 coram cultoribus suis faciunt: non utiq3 in obprobriū
religionis:sed honoris sui:quia nec deo per quē adiurantur: nec
iustis,quorum uoce torquentur,mentiri possunt. Itaq3 maximis
sępe ululatibus ęditis:uerberari se & ardere & iam iāq3 exire ꝓ
clamant. Tantū habet dei cognitio ac iustitia ꝑtātis:cui ergo no
cere possunt:nisi his quos habēt i sua ꝑtāte? Deniq3 affirmat,eos
Hermes;q̄ cognouerūt deū:nō tātū ab icursionib⁹ demonū tu
tos eē:ueꝝ etiam ne fato quidem teneri. μία φυλακὴ ἐυσέβεια
ἐυσεβοῦσ γὰρ ἀνθρώπου, οὔτε δάιμων κακὸσ, οὔτε ἑιμαρ
μένη κρατεῖ, θεὸσ γὰρ ῥύεται τὸν ἐυσεβῆ ἔκ παντὸσ κα
κοῦ. τὸ γὰρ ἓν καὶ μόνον ἐν ἀνθρώποισ ἐστὶν ἀγαθὸν ἐυσέ
βεια.i.una inquit custodia pietas. Pium enim homini est nec dę
mon malus : nec fatum tenet : nam deus liberat pium ab omni
malo:qd̄ piū unū & solū in omnib⁹ bonū est pietas. Quid sit
aūt pietas:alio loco his uerbis testatur dicens. ἡ γὰρ ἐυσέβεια
γνῶσισ ἐστὶ θεοῦ.i.pietas notio est dei. Asclepius autē audi
tor eius eandem sententiā lati⁹ explicauit:i illo sermone ꝑfecto
quē scripsit ad regē. Vterq3 uero demonas eē affirmat iīmicos
& uexatores hoīum : quos iō Trismegystus angelos malignos

appellat:adeo nō ignorāt ex cęlestibus,deprauatos terrenos esse coepisse

¶ Capitulū.xvii. Quod hi astrologiam aruspicia et omnes artes reprobas inuenerunt & persuaserunt cultum idoloru; per miracula; & uarias fallaciarum tendiculas.

EOrum inuenta sunt astrologia: & aruspicia : & auguratio & ipsa quę dicuntur oracula & necyomantia: & ars magica & quicquid pręterea malorum exercent homines: uel pala;: uł occulte: quę omnia per se falsa sunt: ut Sibylla erithrea testatur. ἐπεί πλάνη πάντα τά δ᾽ἔστιν ἅπερ ἄφρονεσ ἄνδρεσ ἐρευνῶσι κατά ἦμαρ .i. quia error hęc omnia sunt quę stulti homines scrutātur quotidie. Sed idē ipsi auctores pręsentia sua faciunt: ut uera esse credantur. Ita hominū credulitatem, mentita diuinitate, deludunt: quod illis uerum aperire non expedit. Hi sunt qui imagines & simulachra fingere docuerunt: qui ut & hominū mētes a cultu ueri dei auerterent: & fictos mortuoꝝ regū uultus et ornatos exqsita pulchritudīe statui cōsecrariq; fecerūt: & illoꝝ sibi nomina quasi psonas induerūt aliquas: sed eos magi & hi quos uere maleficos uulgus appellat: cū artes suas execrabiles exercent: ueris suis nominibus cient illis cęlestibus : quę in litteris sanctis leguntur. Hi porro incesti ac uagi spiritus : ut turbent omnia & errores humanis pectoribus offundunt : serunt ac miscent falsa cum ueris. Ipsi enim, cęlestes multos finxerūt eē unūq; regē omniū Iouē: eo ꝙ multi sunt spiritus angeloꝝ ī cęlo & unus parens ac dominus omniū de⁹: sed ueritatē, mentitis nominib⁹ īuolutam: ex oculis abstulerūt. Nā deus (ut in principio docui) neq; nomine cum solus sit eget: neq; angeli cū sint īmortales dici se deos aut patiūtur aut uolunt: quoꝝ unū solūq; officiū est seruire nutibus dei: nec omnino quicq̄ nisi iussu facere. Sic.n. mundū regi a deo dicimus: ut a rectore prouintiam: cuius apparitores nemo socios esse in regenda prouintia dixerit : ꝗuis illorū ministerio res gerať. Et hi tñ possunt aliquid pręť iussa rectoris p ipsius ignorantiā: quę est cōditionis humanę. Ille aūt ꝑses mundi & rector uniuersi: qui scit omnia: cuius diuinis oculis nihil septū est: solus habet reꝝ omniū cū filio suo ptātē : nec est in angelis quicq̄: nisi parendi necessitas. Itaq; nullū sibi honorē tribui uolunt: quorū honor in deo est. Illi autem qui desierūt a dei

ministerio: ꝙ sunt ueritatis inimici & pręuaricatores: dei nomẽ sibi & cultũ deoꝝ uẽdicare conãť: nõ quo ullũ honorem deside rẽt. Quis. n. honor ꝑditis ẽ? Nec ut deo noceãt cui noceri nõ po test: sed ut hominib⁹ quos nitũť a cultu & noticia uerę maiesta tis auertẽ: ne ĩmortalitatẽ adipisci possint: quã ĩpi sua neqtia per diderũt. Offundũt itaq; tenebras: et ueritatẽ caligine obducunt. ne dominũ: ne patrẽ suũ norĩt: & ut illiciãt facile: in tẽplis se oc culũt: & sacrificiis oĩb⁹ ꝓsto adsũt. Edũtq; sępe ꝓdigia: qb⁹ ob stupefacti homines fidẽ cõmodẽt simulachris diuinitatis ac nu minis. Inde est ꝙ ab áugure lapis nouacula ĩcisus est: & ꝙ Iuno ueiensis migrare se romã uelle, rñdit: ꝙ fortuna muliebris picu lum denũciauit: ꝙ Claudię manũ nauis secuta ẽ: ꝙ ĩ sacrilegos et Iuno nudata: et Locrensis Proserpina: & Ceres Milesia uindica uit: & Hercules de Appio: & Iupiter de Atinio: & Minerua de Cęsare. Hinc ꝙ serpẽs urbẽ romã pestilẽtia liberauit Epidauro arcessit⁹. Nam illuc dęmoniarches ipẽ ĩ figura sua sine ulla dissi mulatõe perduct⁹ est: si qdẽ legati ad eã rẽ missi draconẽ secum mirę magnitudinis attulerũt. In oraculis aũt uel maxime fallũt quoꝝ pręstigias ꝓbani a ueritate ĩtelligere non possunt: ideoq; ab illis attribui putãt: & ĩperia: & uictorias: & opes: & euentus ꝓsperos reꝝ. Deniq; ipsoꝝ nutu sępe rẽpublicã ꝑiculis ĩminenti bus liberatam. Quę ꝑicula & responsis denunciauerũt: & sacri ficiis placati auerterunt: sed omnia ista fallacię sunt. Nam cu; dis positiones dei pręsentiant: quippe qui ministri eius fuerunt: ĩter ponunt se in his rebus: ut quęcũq; a deo uel facta sunt uel fuerũt, ipsi potissimum facẽ aut fecisse uideãť. Et quotiẽs alicui populo uel urbi secundum dei statutũ boni quid impendet: illi se id fa cturos: uel ꝓdigiis: uel sõniis: uľ oraculis pollicẽť: si sibi templa: si honores: si sacrificia tribuantur. Quibus datis cum illud acci derit: quod necesse est: summã sibi pariunt ueneratõem. Hic tem pla deuouẽtur: & nouę imagines cõsecrãť: mactãť greges hostia rũ. Sed cũ hęc facta sunt: nihilomin⁹ tñ & uita & salus eoꝝ qui hęc fecerit ĩmolanť. Quotiens aũt ꝑicula impendent: ob aliquã se ĩeptam & leuem causam ꝓfitẽtur iratos: sicut Iuno Varroni: ꝙ formosum puerum in templo Iouis ad exuuias tenendas col locarat: & ob hanc cãm romanũ nomen apud Cannas pene dele tum est: quod si Iuno alterũ Ganymeden uerebatur: cur iuuent⁹

romana luit poenas? Vel si dij tantũmodo duces curãt: cęteram mltitudinẽ negligũt. Cur Varro solus euasit: q͂ h͛ fecit? Et Paul⁹ q̃ nihil meruit occisus ẽ? Videlicet nil tũc romanis accidit fatis Iunonis iniq̃: cũ Hanibal duos exercit⁹ populi romani & astu et uirtute cõfecit. Nã Iuno audere nõ poterat aut carthaginẽ defendere: ubi arma ei⁹ & currus fuit: aut romanis nocẽ: ꝙ ꝓgeniẽ troiano a sanguine duci audierat: tirias olĩ q̃ uerteret arces. Sed illorũ sũt isti lusus: q̃ s͛b noĩbus mortuoꝝ delitescẽtes uiuẽtib⁹ plagas tẽdũt. Itaq͂ siue illud ꝑiculũ qđ ĩminet uitari põt; uideri uolũt id placati auertisse: siue nõ põt, id agũt ut ꝓpt̃ illoꝝ cõtẽptũ accidisse uideatur. Itaq͂ sibi apud homines, q̃ eos nesciunt, auctoritatẽ ac timorẽ pariũt. Hac uersutia & his artibus notitiam ueri ac singularis dei apud oẽs gẽtes ĩueterauerũt. Suis enĩ uiciis ꝑditi sęuiũt & grassant̃ ut ꝑdãt. Iccirco etiã hũanas hostias excogitauerũt: ipi hostes hũani generis: ut q̃mltas deuorarẽt animas.

notitia ueri ac singularis dei apud omnes gentes inueterauit.

Capitulum. xviij. Cur deus humano generi sic patiatur illudi. Et ꝙ tribus de causis uana est eorum religio.

DIcet aliquis, cur ergo deus hęc fieri patitur: nec tã malis succurrit erroribus: ut mala cum bonis pugnent: ut uicia sint aduersa uirtutib⁹: ut habeat alios quos puniat: alios quos honoret? Vltimis enim temporibus statuit de uiuis ac mortuis iudicare: de quo iudicio mihi erit in ultimo libro disputatõ. Differt ergo donec ueniat temporum finis: quo effundat iram suam in potestate ac uirtute cęlesti: sicut uatum prędicta priorum, terribili monitu horrificant. Nunc autem patitur homines errare: & aduersum se quoq͂ impios esse: ipse iustus & mitis & patiens. Nec enim fieri potest: ut non is in quo perfecta sit uirtus: sit etiã perfecta patientia. Vnde quidã putãt: ne irasci q̃dẽ deũ omnino, ꝙ affectibus, qui sunt ꝑturbationes animi, s͛biect⁹ nõ sit: ꝙ fragile ẽ oẽ animal: qđ afficit̃ & cõmouetur. Quę persuasio ueritatẽ atq͂ religionem funditus tollit. Sed seponatur interim locus hic nobis de ira dei differendi: ꝙ & uberior est materia: & opere ꝓprio latius exequenda. Illos ergo nequissimos spirit⁹ q̃squis ueneratus fuerit & secutus: ne cęlo nec luce potiat̃: quę sunt dei: sed in illis decidet q̃ in distributione reꝝ attributa esse ipsi malorũ

principi, disputauimus: in tenebras. s. & inferos: & in suppliciũ sempiternũ. Docui religiones deoꝝ triplici rõe ꝟanas esse. Vna ꝙ simulachra ipsa q̃ colunť: effigies sint hominũ mortuoꝝ. Est aũt ꝑuersũ & incongruẽs: ut simulachrũ hõis a simulachro dei colať. Colit enĩ qđ est deteri⁹ & ĩbecilli⁹: Tũ inexpiabile facinus eẽ: desere uiuẽtem: ut defunctoꝝ monumẽtis seruias: q nec uitã nec lucẽ dare cuiq̃ possunt qua ĩpi carent. Nec eẽ aliũ quenq̃ deũ pręter unũ: cui⁹ iudicio ac potestati omnis anima ſbięcta sit. Altero ꝙ ipse imagines sacrę: quibus inanissimi homines seruiũt: omni sensu carent: quoniam terra sint. Quis autem nõ ĩtelligat nefas esse: rectum animal curuari ut adoret terram! Quę idcirco pedibus nostris subięcta est: ut calcanda nobis nõ adoranda sit: qui sumus ideo excitati: & ex ea statũ ſblimen pręter cęteras animantes accępimus: ut non reuoluamur deorsum: nec hũc cęlestẽ uultum ꝓiciamus ad terram: sed oculos eo dirigamus: quo illos naturę suę conditio direxit: nihilq̃ aliud adoremus: nihil colamus: nisi solum artificis parentisq̃ nostri unicum nomen: qui ꝓpterea hominem rigidum figurauit: ut sciamus nos ad superna & cęlestia prouocari. Tertio ꝙ spiritus qui pręsunt ipsis religionibus: cõdẽnati & abięcti adeo per terram uolutentur: qui non tantum nihil pręstare cultoribus suis possunt: quoniam rerũ potestas penes unum est: Veꝝ etiã mortiferis eos illecebris & erroribus perdant: quoniã hoc illis quotidianũ est opus: tenebras hominib⁹ obducere: ne q̃rať ab his uerus deus. Non igiť colẽdi sũt ꝙ sententię dei ſbiacent. Est enĩ piaculũ maximum abdicere potestati eorum: quibus si iustitiã sequare potentior esse possis: & eos adiuratione diuini nominis expellere ac fugare. Quod si apparet religiones istas tot modis esse uanas: quibus docui: manifestum est eos q uel mortuis supplicãt: uel terrã ueneranť: uel spiritib⁹ ĩpuris aĩas suas mãcipãt rõem hominũ nõ tenẽ: eosq̃ ĩpietatis ac sceleris sui supplicia pẽsuros: q rebelles aduersus parẽtẽ generis hũani deũ susceptis inexpiabilib⁹ sacris fas oẽ uiolauerũt.

¶ Capitulũ. xix. Quod in cultu simulachrorũ nulla potest eẽ religio: nam a simulatione: idest a fallacia dicta sunt.

QVicũq̃ igiť sacramẽtum hominis tueri: rationẽq̃ naturę suę nitiť optinere: ipse se ab humo suscitet & erecta mente

oculos suos tendat in cęlũ nõ sb pedibus quęrat deũ: nec a uesti giis suis eruat qđ adoret: q̃ qcq̃d hõi sbiacet: ĩfra hoĩe; sit necesse ẽ: sed q̃rat ĩ sblimi: q̃rat ĩ sũmo: q̃ nihil põt hõie mai⁹ eẽ: nisi qđ fuerit supra hoĩe;: de⁹ aũt maior ẽ hõie, supra ergo nõ ĩfra ẽ. Nec in ima poti⁹: sed ĩ sũma regione q̃rend⁹ ẽ. Quare nõ ẽ dubium: q̃n religio nulla sit: ubicũq̃ simulachrũ ẽ. Nã si religio ex diui nis reb⁹ ẽ: diuini aũt nihil ẽ: nisi ĩ cęlestib⁹ reb⁹. Carẽt g̃ religiõe simulachra: q̃ nihil põt eẽ cęleste in aere qđ fit ex terra. Qđ q̃dẽ de noĩe ipo apparere sapiẽti põt. Quicq̃d enĩ simulat̃: id falsum sit necesse ẽ: nec põt unq̃ ueri nomẽ accipere: qđ ueritatẽ fuco & imitatõe mẽtitur. Si aũt oĩs imitatio nõ res potissimũ seria: sed quasi ludus ac iocus est: non religio in simulachris: sed minus religionis ẽ. Pręferendum est igitur uerum omnib⁹ falsis. Calcã da terręna ut cęlestia consequamur. Ita enĩ res se habet: ut q̃sq̃ animam suam, cuius origo de cęlo est: ad ĩferna & ima ꝓstraue rit: eo cadet quo se ipse deięcerit. Ideoq̃ oportet rõnis ac stat⁹ sui memorem: non nisi ad sup̃na niti semp̃ ac tendere. Quod qui fe cerit hic plane sapiens: hic iustus: hic hõ: hic cęlo deoq̃ dignus iudicabitur: quẽ suus parẽs nõ humilẽ: nec ad terrã more quadru pedũ abięctũ: sed stãtẽ poti⁹ ac rectũ sicut eum fecit agnouerit. quisquis cadat

¶ Capi. xx. Breuis Epilogus quo docet gentibus superatis: si bi a philosophis grauius imminere certamen.

PEracta est igit̃ ni fallor: magna & difficilis suscępti operis portio: & maiestate cęlesti suggerẽte nobis dicẽdi faculta tem, ĩueteratos depulimus errores. Nũc uero maior nobis ac dif ficilior cum philosophis ꝓposita luctatio ẽ: quorum sũma do ctrina & eloquentia quasi moles aliqua mihi opponit̃. Nam ut illic multitudine ac prope cõsensu omniũ gentiũ p̃mebamur: ita hic auctoritate pręstãtiũ omni genere laudis uiroꝝ. Quis aute; nesciat plus esse momenti in paucioribus doctis: q̃ in plurib⁹ im peritis! Sed non est desperandũ: istos quoq̃ de sententia deo ac ueritate ducibus posse depelli. Nec tã pertinaces fore arbitror: ut clarissimum solem sanis ac patẽtibus oculis uidere se negẽt: mõ illud uerũ sit: quod ipsi solẽt profiteri studio ĩuestigãdę uerita tis se teneri. Efficiã profecto: ut quęsitã ueritatẽ diu & aliq̃n ĩuẽ tam eẽ credãt: & hũanis ingeniis inueniri non potuisse fateãtur.

L.Coelii lactantij firmiani diuinaꝝ institutionū aduersus gẽtes libro .iii. de falsa sapientia ad Constantinum Impatorem.

Cõmẽdat̃ ĩ primis ueritas: & omnium ꝑfert̃ eloquẽtię. Et quare nõ sint eã assecuti philosophi apitur. Et quare stilo simplici sacra scribãt̃ eloq̃a. Et ꝙ pħis tũc maxĩe credẽdũ ẽ: cũ suã ignorãtiam profitentur. C.i.

Ellẽ mihi (quoniã ueritas in obscuro latere adhuc existimat̃: uel errore atq; ĩperitia uulgi uarijs et ineptis supstitiõib⁹ seruiẽtis: ul' pħis prauitate ingenioꝝ turbãtib⁹ eã poti⁹ q̃ illustrãtibus) & si nõ q̃lis in Marco Tullio fuit: ꝙ ꝑcipua & admirabil' fuit: aliquã tñ ꝓximã eloquẽtię cõtigẽ facultatẽ: ut quãtũ ueritas ui sua ꝓpa ualeat: tãtũ ĩgenij quoq; uirib⁹ nixa exercẽt se aliqñ: et discussis cõuictisq; tã publicis: q̃ eoꝝ q sapiẽtes putãt̃ erroribus hũano generi clarissimũ lumẽ ĩferret. Qđ q̃dẽ duab⁹ ex causis fieri uellẽ: uel qđ magis possẽt credẽ hões ornatę ueritati q̃ etiã mẽdacio credũt; capti orationis ornatu lenocinioq; uerboꝝ: uel certe ut ipsi philosophi suis armis potissimũ: q̃bus placere sibi & confidere solent, opprimerent̃ a nobis: sed quoniã deus hanc uoluit rei esse naturam: ut simplex & nuda ueritas eẽt luculẽtior quia satis ornata per se est: Ideoq; ornamentis extrinsecus additis fucata corrumpit̃: Mendaciũ uero specie placet aliena: ꝙ p se corruptũ uanescit ac defluit: nisi aliunde ornatu quęsito circũlitum fuerit ac politum: ęquo animo fero ingenium mihi mediocre fuisse concessum. Verum ego non eloquentię sed ueritatis fiducia suscępi hoc opus, maius fortasse q̃ ut possit meis uiribus sustineri: quod tamen etiam si ego defecerim, deo cuius est hoc munus adiuuante: ueritas ipa complebit. Etenim cum sciam maximos quosq; oratores a causidicis mediocribus sępe uictos: ꝙ tanta est potentia ueritatis: ut seipsam quanuis in rebus exiguis sua claritate defendat: Cur hanc ego in maxima causa ab ingeniosis quidem illis ac disertis uiris: sed tamen falsa dicentibus opp̄ssum iri putem? ac nõ illa si minus oratione nostra: quę de tenui fonte admodum exilis emanat: lumine tamen suo clara & illustris appareat? Nec si philosophi doctrina litterarum mirabiles extiterint: ego illis etiam scientiam ueri, cognitionemque concesserim: quam nemo cogitando aut disputando assequi potest.

Neq; enim nunc reprehendo eoru; studium: qui ueritatem scire uoluerũt: q natura͂ hominis de⁹ ueri adipiscendi cupientissima͂ fecit: sed id arguo: id reuico: q honesta͂ illo⁊ & optima; uolũta tem nõ sit secut⁹ effect⁹: q neq; qd eẽt ue⁊ ipm sciebãt: neq; qũo aut ubi aut qua mẽte q̃rendũ: ita dũ succurrẽ hũanis errorib⁹ cu piunt: ipi se ĩ plagas & errores maximos ĩduxerũt. Ad h̃ igitur me opus coarguẽdi p̄hiam: susceptę materię ordo ip̄e deduxit. Nã cũ error omnis: aut ex religione falsa oriat̃: aut ex sapientia: in eo conuincendo necesse est utrunq; subuertere. Cum enim sit nobis diuinis litteris traditum: cogitationes hominum philoso pho⁊ stultas esse: idip̄m re & argumẽtis docẽdũ est: ne q̃s bone sto sapientię nomine inductus: aut inanis eloquentię splendore deceptus: humanis malit q̃ diuinis credere: quę quidem tradita sũt breuit̃ ac nude. Nec enĩ decebat alit̃, ut cum de⁹ ad hominem loqueret̃, argumẽtis assereret suas uoces: tanq̃ fides ei non habere tur: sed ut oportuit est locutus: quasi re⁊ omniũ maxim⁹ iudex cuius non est argumentari: sed pronunciare uerum. Ipse ut de⁹: nos autem cum ad res singulas testimonia diuinę uocis habea mus: profecto monstrabimus: quanto certioribus argumentis possunt uera defendi: cum etiam falsa sic defendant̃: ut uera sole ant uideri: quare non est quod philosophis tãtũ honoris habea mus; ut eorum eloquentiam pertimescamus. Loqui enĩ bene po tuerunt ut homines eruditi: uere autem loqui nullo modo: quia ueritatem non didicerant ab eo qui eius potens esset. Nec sane magnum aliquid efficiemus: q illos ignorantię redarguemus: quam ipsi sępissime confitentur: in eo solo quoniam eis non cre ditur: in quo solo credi debuit, conabor ostendere nunq̃ illos tã ueridicos fuisse: q̃ cum sententiam de sua ignoratiõe dixerunt.

¶ Capitulum. ii. Quod ipso nomine philosophię conuĩcitur: q̃ inanis fuerit gentiliter philosophantium occupatio.

N Vnc quoniam duobus superiorib⁹ libris religionũ falsi tas demõstrata ẽ: necnon origo ip̄a toti⁹ erroris exposita: hui⁹ libri mun⁹ ẽ: philosophia͂ quoq; ostẽdere: q̃ inanis & falsa sit ut omni errore sb̃lato: ueritas patefacta clarescat. Ordiamur itaq; a communi philosophię nomine: ut ipso capite destructo

facilior nobis aditus pateat,ad excidendu; omne corpus:si tamē potest corpus uocari:cuius partes ac mēbra discordēt nec ulla cō page inter se cohęreant:sed quasi disięcta & dissipata palpitare potius q̄ uiuere uideātur. Philosophia est ut nomen indicat: ipsiq; diffiniunt studium sapientię. Vnde igiť probem magis, philosophiam non esse sapientiam:q̄ ex ipsius nominis significatione:Qui enim sapientię studet:utiq; nondu; sapit: sed ut sapere possit studet. In cęteris artibus studiū qd efficiat et quo tendat apparet:quas cum discendo aliquis assecutus est:iam nō studiosus artificii:sed artifex nominatur. At enim uerecūdię causa studiosos se sapiētię:nō sapiētes uocauerūt. Immo uero Pythagoras qui hoc primus nomen inuenit: cum pauloplus saperet q̄ illi priores:qui se sapientes putauerunt intellexit nullo humano studio posse ad sapientia; perueniri:& ideo non oportere incōprehensę atq; imperfectę rei pfectum nomen imponi. Itaq; cum ab eo quęrereť:quēnam se profiteretur. Respondit philosophū i.quęsitorem sapientię. Si ergo philosophia sapientiam quęrit nec ipsa sapientia est:quia necesse est aliud esse quod quęrit:aliud quod quęritur:nec quęsitio sapientię recta est:quia nihil potest inuenire. Ego uero ne studiosos quidem sapientię philosophos esse concesserim:quia illo studio ad sapientiam non puenił. Nā si facultas inueniendę ueritatis huic studio sbiaceret:et si esset id studium tanq̄ iter ad sapientiam:aliqñ esset inuenta. Cum uero tot temporibus:tot ingeniis in eius inquisitione cōtritis,non sit cōprehensa:apparet nullam esse ibi sapientiam. Non ergo sapiētię student:qui philosophanť:sed ipsi studere se putant:q illud quod quęrunt:ubi aut quale sit nesciunt. Siue ergo sapientię student:siue non student:sapientes non sunt:quia nunq̄ reperiri potest:quod aut non recte quęritur:aut omnino non quęritur.

¶ Capitulum.iii. Ex quibus rebus philosophia constet. Et qs fuerit auctor academicę sectę:quę nihil recte diffinit,q̄ solā opinionem esse in philosophia gentilium,qui ideo plus audent: qa errores eorum non arguit nisi deus.

VIdeamus tamen idipsū,possit ne h' studio reperiri aliqd an nil:Duabus rebus uidetur philosophia cōstare,scientia: &

opinatiõe:nec ulla alia re. Sciẽtia uenire ab ĩgenio nõ põt:nec co
gitatione cõphendi:q̃ in seipso habere ꝓpriã sciẽtiã:nõ homi
nis sed dei est. Mortalis autem natura nõ capit scientiã:nisi q̃ ue
niat extrĩsecus. Idcirco enĩ oculos:& aures:& ceteros sensus pa
tefecit in corpore, diuina solertia:ut ꝑ eos aditꝰ sciẽtia ꝑueniret
ad mentem. Nã causas naturaliũ reꝝ disq̃rere:aut scire uelle: sol
utꝝ ne tantus quãtus uideatur:an multis partibꝰ maior sit q̃ oĩs
hęc terra. Item luna globosa sit:an cõcaua. Et stellę utrum ne co
hęreant cęlo : an per aerem libero cursu ferantur. Cęlum ipsum
qua magnitudine:qua materia constet:utrum quietum sit an mo
bile:an incredibili celeritate uoluatur. Quanta sit terrę crassitu
do:aut quibus fundamentis librata & suspensa sit. Hęc inquam
disputando & coniecturis uelle compręhendere : tale est profe
cto:quale si disserere uelimus:qualem esse arbitramur cuiuspiã
remotissimę gentis urbem:quam nunquam uidimus : cuiusque
nihil aliud q̃ nomen audiuimus : si nobis in ea re scientiam uen
dicemus : quę non potest sciri:nonne insanire uideamur:qui af
firmare id audiamus:in quo reuinci possumus? Quãto magis q̃ audeamus
naturalia quę sciri ab homine non possunt: si scire se putant : fu
riosi dementesq; sunt iudicandi? Recte ergo Socrates & eum se
cuti academici, scientiam sustulerunt:quę nõ disputantis: sed di
uinantis est. Superest ut opinatio in philosophia sola sit. Nam
unde abest scientia:id totum possidet opinatio. Id enim opinať
quisq; quod nescit. Illi autem qui de rebus naturalibꝰ disputãt :
opinantur ita esse ut disputant. Nesciunt igitur ueritatem : quo
niam scientia certi est:opinatio incerti. Redeamus ad illud supe
rius exemplum. Age opinemur de statu & qualitate urbis illius:
quę nobis rebus omnibus pręter nomen ignota est. Verisimile
est in plano sitam lapideis moeniis:ędificiis sublimibus:uiis plu
ribus : magnificis ornatisq; delubris. Describamus si placet mo
res habitumq; ciuiũ. Sed cũ hęc dixerimus alius contraria dispu
tabit:& cum hic quoq; perorauerit:surget & tertius:& alii dein
ceps:& opinabunť multo disparia:q̃ nos sumus opinati. Quid
ḡ erit ex oĩbus ueri certius? Fortasse nihil. At oĩa sunt dicta:q̃ in
reꝝ natura cadunt:ut necesse sit aliquid eoꝝ esse uerum:at nescie
tur:quis uerum dixerit: potest fieri:ut omnes ex parte aliqua er
rauerint : ex parte attigerint ueritatem. Stulti ergo sumus si

hoc disputatione queramus. Potest enim supuenire aliquis: qui opiniones nostras derideat: nosq; pro insanis habeat: q uelimus id qd nescim⁹ q̃le sit opinari. Verū nō opus est: longe posita cō quirere. Vnde nemo fortasse ueniat: q nos redarguat. Age opinemur: qd nūc in foro geraẜ; qd in curia lōgu; est id quoq; dicam⁹: interposito uno pariete qd fiat: nemo potest id scire: nisi q audi uerit aut uiderit. Nullus eni; audet id dicere: q nō statim uerbis sed re ipa pręsenti refutabiẜ. At q hoc idem faciūt philosophi: q disputāt in cęlo quid agaẜ: sed eo se id impune facere arbitrātur: quia null⁹ existit qui errores eorum coarguat. Quod si existimarent descensurum esse aliquē: qui eos delirare ac mentiri doceret: nunq̃ quicq̃ de his rebus quas scire non possent disputarēt. Nec tamen ideo foelicior putanda est eorum imprudentia & audacia quia non redarguunẜ. Redarguit eni; deus: cui soli veritas nota est: licet conniuere uideatur: eamq; hominū sapientiam pro summa stulticia computat.

¶ Capi. iiij. Qūo Zeno & Socrates totā philosophiam sustulerūt de medio: & q̃si quodā ciuili bello suis cōfecta est armis.

Recte igitur Zeno ac stoici: opinationem repudiarunt. Opinari enim te scire quod nescias: non est sapientis: s; temerarij potius ac stulti. Ergo si neq; sciri quicq̃ potest (ut Socrates docuit) nec opinari oportet (ut Zeno) tota philosophia sublata est. Quidem q non tantum ab his duobus euertitur: qui philosophię principes fuerunt: sed ab omnibus ut iam uideatur: iam pridem suis armis esse confecta: in multas sectas philosophia diuisa est: & omnes uaria sentiunt: in qua ponimus ueritate;? in omnibus certe non potest: designemus quanlibet nempe in ceteris omnibus sapientia non erit. Transeamus ad singulas. Eodē modo quicquid uni dabimus. cęteris auferemus. Vnaqueq; eni; secta omnes alias euertit: ut se suaque confirmet. Nec ulli alteri sapere concedit: ne se desipere fateatur: sed sicut alias tollit: sic ipsa quoq; ab alijs tollitur omnibus. Nihilominus enim philosophi sunt: qui eam stultciię accusant. Quācunq; laudaueris: ueramq; dixeris: a philosophis uituperatur ut falsa. Credemus ne igitur uni: se suāq; doctrinā laudāti: an multis unius alterius ignorātiā

Stulticia

culpantibus? Rectius ergo sit necesse est: quod plurimi sentiunt: q̄ quod unus. Nemo enim potest de se re recte iudicare: qđ nobilis poeta testat̃. Ita enim cōparatam esse hominum naturā omnium: aliena ut melius uideāt & diiudicēt q̄ sua. Cum igit̃ omnia incerta sint: aut omnibus credendū sit: aut nemini. Si nemini: sapientes ergo nō sunt: quia singuli sapientes esse se putāt: si omnibus: ęque nō sunt sapientes: quia singuli ab omnib⁹ esse negant̃ sapiētes. Pereūt igit̃ uniuersi hoc mō: & tāq̄ spartiatę illi poetarū: sic se inuicē iugulāt: ut nemo ex omnibus restet: quod eo fit: quia gladiū habent: scutum nō habēt. Si ergo singulę sectę multarum sectarū iudicio, stulticię conuincuntur: omnes igitur uanę atq; inanes reperiuntur. Ita seipam philosophia cōsumit & cōficit. Quod cū intelligeret Archesilas academię cōditor reprehēsiones omniū inter se collegit: cōfessionēq; ignorantię claroꝝ philosophorū: armauitq; se aduersus omnes. Itaq; cōstituit nouam nō philosophandi philosophiā. Eo igit̃ auctore: duo philosophię genera esse coeperūt. Vnū illud uetus quod scientiam sibi uendicat. Alterū nouū repugnās: quod eam detrahit. In his duobus generibus uideo dissidiū: & quasi ciuile bellum! sapientiam quę distrahi nō potest: in qua parte ponemus? Si natura rerū sciri potest: hęc tironū caterua interibit: si non potest, ueterani cōficient̃: si pares fuerūt: nihilomin⁹ peribit dux omniū philosophia, quia distracta est. Nihil eni potest sine interitu suo sibi esse cōtrarium. Si autē (ut docui) nulla potest esse in homine interna & propria scientia: ob fragilitatem conditionis humanę Archesilę man⁹ uincit: sed ne ipa qdē stabit: q; nō pōt omnino nihil sciri.

Capitulum. v. Contra academicos multa scire & natura rerū & uitę necessitas cogit.

SVnt enim multa quę natura ipsa nos scire: & usus frequēs & uitę necessitas cogit. Itaq; pereundum est nisi scias quę ad uitam sunt utilia, ut appetas: quę periculosa, ut fugias & uites. Preterea multa sunt quę usus inuenit. Nam solis ac lunę uarij cursus: & meatus siderum: & ratio temporum deprehensa est: & natura corporum a medicis, herbarūq; uires: & ab agricolis natura terrarum: necnon imbriū futuroꝝ: ac tempestatum signa, collecta

sunt. Nulla deniq̧ ars est: quę nō scientia cōstet. Debuit ergo Archesilas si q̄d saperet distinguere: quę sciri possent: quęue nesciri. Sed si id fecisset ipse se in populū redegisset. Nā uulgus interdū plus sapit: q̄ tantū quātū opus est sapit: a quo si quęras utrū sciat aliq̄d; an nihil: dicet se scire quę sciat: fatebit̄ se nescire quę nesciat. Recte ergo aliorū sustulit disciplinas: sed nō recte fundauit suā. Ignoratio enim rerū omniū nō potest esse sapiētia: cuius est scire propriū. Ita cū philosophos expugnauerit: ac docuerit nihil eos scire: ipse quoq̧ nomen philosophi p̄didit: q̄a doctrina eius est nihil scire. Nā q̄ alios rep̄hendat quod nesciāt, ipse debet sciēs esse. Cū autē nihil sciat: quę puersitas: quęue insolentia est: ob idipsum se philosophū cōstituere propter q̄d cęteros tollat? Possunt enī sic respōdere: si nihil nos scire cōuincis: & ideo non esse sapientes: quia nihil sciamus: ergo ne tu q̄dem es sapiēs: quia te quoq̧ cōfiteris nihil scire. Quid ergo promouit archesilas nisi q̄ confectis omnibus philosophis: seip̄m quoq̧ eodem mucrone transfixit? Nusq̄ ne igitur sapientia est?

Capitulū. vi. Quomodo sapientia in medio errantiū fuerit. Et academici cōtra physicos: & physici cōtra academicos dimicauerint. Et quę sint assistatarū exempla quęstionum. Et q̄ rationes cęlestium siue naturalium scire non possunt.

Ymmo uero īter philosophos fuit: sed nemo uidit. Alii putauerunt scire posse omnia: sapiētes utiq̧ non fuerunt. Alii nihil: ne hi quidem sapientes fuerunt, illi: quia plus homini dederūt: hi quia minus, utriusq̧ in utrāq̧ partem modus defuit. Vbi ergo sapientia est: ut neq̧ te omnia scire putes quod dei est: neq̧ omnia nescire quod est pecudis. Est enim aliquid mediū quod sit hominis: idest scientia cum ignoratione coniuncta & temperata. Scientia in nobis ab anima est: quę oritur e cęlo: ignoratio a corpore quod est e terra. Vnde nobis & cū deo: & cum animalibus est aliqua communitas. Ita quoniam ex his duobus cōstamus elementis: quorum alterum luce preditum est: alterum tenebris. Pars nobis data est scientię: pars ignorantię: per hunc quasi pontem transire sine cadendi periculo licz. Nam si illi omnes q̄ in alteram partem inclinauerunt: aut dextro: aut sinistro uersus

ceciderũt. Vtraq; aũt pars quõ errauerit dicã. Academici contra physicos ex rebus obscuris argumentati sunt nullã esse scientiã: & exemplis paucarũ rerũ incõprehẽsibiliũ cõtẽti: amplexi sunt ignorantiã: tanq̃ scientiã totam sustulissent: quia in parte sustulerãt: physici contra ex his quę aperta sunt: argumentum trahebant sciri posse: cõtentiq; pspicuis retinebant sciẽtiã: tanq̃ totã defendissent: quia ex parte defenderãt. Ita neq; hi clara: neq; illi obscura uiderũt: sed utriq; dum solã scientiã consertis manibus: uel retinẽt uel eripiũt: nõ uiderunt in medio constitutã fore: quę illos ad sapiẽtiã transmitteret. Verũ Archesilas ignorantię magister: cũ Zenoni obtractaret principi stoicorũ: ut totã philosophiam euerteret (auctore Socrate) suscepit hãc sententiam: ut affirmaret nihil sciri posse. Itaq; coarguit ~~ad~~ existimatõem philosophoꝝ: q putassent ingeniis suis erutã esse atq; inuentã ueritatẽ: uidelicet ꝙ mortalis fuerat illa sapiẽtia: paucisq; ante temporibus instituta; ad summũ iam incrementũ ꝑuenerat: ut iam necessario cõsenesceret ac periret, repẽte exstitit academia tãq̃ senectꝰ philosophię quę illã cõficeret iam deflorescentẽ. Recte uidit Archesilas arrogãtes uel potius stultos esse: q putẽt sciẽtiam ueritatis cõiectura posse cõprehẽdi: sed tamen falsa dicentẽ redarguere nõ põt, nisi qui scierit ante quid sit uerum: ꝙ Archisilas ueritate non cognita facere conatus: introduxit genus philosophię assistatum: quod latine instabile siue inconstans possumus dicere. Vt enim nihil sciendum sit: aliquid sciri necesse est. Nam si omnino nihil scias idipsuʒ nihil sciri posse, tolletur. Itaq; qui uelut sentẽtię loco pronunciat: nihil sciri tanq̃ perceptũ pfitetur & cognitum: ergo aliquid sciri potest. Huic simile est illud ꝙ in scholis ꝑponi solet in asystati generis exemplum somniasse quendam, ne somnis crederet. Si enim crediderit: tum sequitur ut non sit credenduʒ si aũt non crediderit: tum sequitur ut credendum sit. Ita si nihil sciri potest: necesse est idipm̃ sciri: ꝙ nihil sciatur: si auteʒ scitur, posse nihil sciri: falsum est ergo ꝙ dicitur nihil sciri posse. Sic inducitur dogma sibiipsi repugnãs: seq; dissoluens. Sed homo uersutus cęteris philosophis: uoluit sciẽtiã eripere: ut eam domi absconderet. Nam sibi illã profecto non adimit: qui aliquid affirmat: ut cęteris adimat: sed nihil agit. Apparet enim, ac fureʒ suum prodit. Quãto faceret sapientius ac uerius: si exceptõe facta

obtrectaret

diceret causas:rationesq; dũtaxat reꝝ cęlestiũ seu naturalium q sunt abditę nesciri posse:q null⁹ doceat:nec quęri oportere qa inueniri quęrẽdo nõ possunt. Qua exceptõe interposita:& phy sicos admonuisset:ne quęrerẽt ea quę modum excederẽt cogita tionis humanę:& seipsũ calũnię inuidia liberasset:& nobis cer te dedisset aliquid quod sequeremur. Nunc aũt quõm ab his se quẽdis nos retraxerit:ne uelim⁹ plus scire q̃ possum⁹:nõ minus a se quoq; ipso retraxit. Quis enĩ uelit laborare:ne qcq̃ sciat:aut eiusmodi suscipere doctrinã:ut etiã communẽ scientiã perdat? quę si doctrina est:sciẽtia est necesse,ut cõstet. Si nõ est:quis tam stultus:ut discẽdũ id putet:in quo aut nihil discit: aut omnino dediscit? Quare si neq; omnia sciri possunt q physici putaue runt;neq; nil,q academici:philosophia omnis extincta est.

Capitulum. vij. De morali philosophia: & quare sicut utili or:ita & cęteris philosophię ptibus sit facilior: quę fuerint omniũ philosophoꝝ fere sententię de summo bono.

TRanseamus nũc ad alterã philosophię partẽ quã ipsi mo ralẽ uocãt:in q̃ toti⁹ philosopię ratio cõtinet. Si qdẽ in il la physica sola oblectatio est:in hac etiã utilitas. Et quoniã in di sponẽdo uitę statu:formãdisq; moribus piculo maiore peccat: maiorẽ diligẽtiã necesse est adhiberi:ut sciam⁹ qũo nos oporte at uiuere. Illic enĩ põt uenia cõcedi:q siue aliqd dicũt:nihil psũt siue delirãt:nihil nocẽt. Hic uero null⁹ discidio:null⁹ errori est loc⁹. Omnes unũ sentire oportet:ipamq; philosophiã uno q̃si ore pręcipe:q si qd fuerit erratũ:uita omnis euertit in illa pori parte:ut periculi minus ita plus difficultatis est:q obscura rerũ ratio cogit diuersa & uaria sentire. Hic ut periculi pl⁹: ita min⁹ difficultatis:q ipe usus reꝝ & quotidiana experimẽta possunt docere:qd sit uerius & meli⁹. Videam⁹ ergo utrũne cõsentiãt: aut qd nobis afferãt:quo rectius uita degat. Non necesse est om nia circuire. Vnũ eligam⁹ ac potissimũ:qd est summũ ac pncipa le:in quo totius sapiẽtię cardo uersat. Epicurus summũ bonũ in uoluptate animi esse censet. Aristippus in uoluptate corporis Chaliphon & Dynomachus cyrenaici; honestatẽ cuz uoluptate iunxerũt. Diodorus in priuatõe doloris:summũ bonũ posuit

ali̅ hieron.

certe intelligas de diuo hieronymo nostro

Hieronym⁹ ĩ nõ dolẽdo. Peripathici aũt in bonis animi & cor poris & fortunę. Erilli summũ bonũ est sciẽtia. Zenonis cũ na tura cõgruenter uiuere: quorundã stoicoꝝ uirtutẽ seq. Aristote les in honestate ac uirtute summũ bonũ collocauit. Hęc sunt fe re omniũ sentẽtię. In tãta diuersitate quẽ seq̃mur? Cui credim⁹? credemus. Par est omnib⁹ auctoritas. Si eligere possumus qđ est meli⁹: iaꝫ nõ est philosophia nobis necessaria: qꝛ sapientes iam sum⁹: q de sapiẽtiũ sentẽtijs iudicem⁹. Cũ uero discẽdi sapientię cã uenia mus: qd possum⁹ iudicare q nõdum sapere coeperim⁹: maxime cum presto assit academicus: q nos pallio retrahat ac uetet cuiq̃ credere: nec tamen afferat ipse quod sequamur.

¶ Capi. viij. Quod uera sapiẽtia docet summũ bonũ hõis nõ esse animi uel corpis uoluptatẽ: aut aliqd eoꝝ quę a philoso phis sunt ꝓposita.

Quid ergo supest: nisi ut omissis litigatõib⁹ furiosis ac pti nacib⁹: ueniam⁹ ad iudicẽ illum: scilicet datorẽ simplicis & qetę sapiẽtię, q nõ tm̃ formare nos ac inducere in uiã possit: ueꝝ etiã de cõtrouersijs istoꝝ ferre sententiã? Hęc nos docet qd sit hoĩs ueꝝ ac summũ bonũ: de quo prius q̃ dicere incipio: il lę oẽs sentẽtię sunt refellendę: ut appareat neminẽ illoꝝ fuisse sa pientẽ. Cũ de officio hoĩs agaꝛ: oportet summũ summi aĩalis bonũ in eo cõstitui: qđ cõe cum cęteris aĩalibus esse nõ possit: sꝫ ut feris dẽtes: armentis cornua: uolucrib⁹ pẽnę propria sunt: sic homini aliqd suũ debet ascribi: sine quo rationeꝫ suę cõdtõnis amitterent. amittat. Nã qđ uiuendi aut generãdi cã datum est omnib⁹, qdeꝫ, bonum quidem bonũ naturale, summũ tñ nõ est: nisi qđ est unicuiqꝫ generi ꝓpri um. Sapiẽs ergo nõ fuit: q summum bonũ credidit animi uolu ptatẽ: qm̃ siue ulla securitas siue gaudium est: cõis est omnibus. s. animalib. Aristippo ne respondẽdum quidẽ duco: quẽ ~~in~~ corporis semp uoluptatẽ tuentem, nihilqꝫ aliud q̃ uentri & ueneri seruienteꝫ: ne mini dubiũ est hominẽ nõ fuisse. Sic enĩ uixit: ut nihil inter euꝫ pecudẽqꝫ distaret: nisi unum qđ loquebatur: qꝛ si asino aut cani: aut sui, facultas loquẽdi tribuaꝛ: quęrasqꝫ ab his quid sibi uelint cũ feminas tam rabide cõsectanꝛ: ut uix diuelli queãt: cibos etiã potumqꝫ negligant: Cur aut alios mares uiolenter abigant: aut ne uicti quideꝫ assistãt: sed a fortioribus sępe contriti: eo magis absistant

insectent? Cur nec imbres: nec frigora ptimescát: laborẽ suscipi ant: periculũ nõ recusent? Quid aliud respõdebũt: nisi summũ bonũ esse corporis uoluptatẽ: eã se appetere: ut afficiant suauis simis sensib⁹ eosq; esse tanti: ut assequendorũ causa: nec labore; sibi ullũ: nec uulnera: nec mortẽ ipam recusandã putent. Ab his ne igit̃ pręcepta uiuẽdi petem⁹: q̧ hoc idẽ sentiunt: qđ aię ratõis expertes? Aiũt cyrenaici uirtutẽ ipsam ex eo ipo esse laudandã: q̧ sit effigies uoluptatis. Verꝝ ergo inqt obscoenus canis: aut sus il le lutulẽtus. Nã ideo cũ aduersario summa uiriũ cõtẽtõe depu gno: ut uirtus mea pariat mihi uoluptatẽ: cui⁹ expers sim: neces se est si uictus abscessero. Ab his ergo sapere discem⁹: quos a pe cudib⁹ ac beluis nõ sñia sed lingua discernit? Priuatõe; doloris summũ bonũ putare: nõ plane pipathetico ꝝ ac stoicoꝝ: sed cyni coꝝ phõꝝ est. Quis enĩ nõ intelligat ab ęgrotis: & in aliquo do lore positis: esse hoc disputatũ? Quid tã ridiculũ: q̃ id habere p summo bono: qđ medic⁹ possit dare? Dolẽdũ est ergo ut fru amur bono: & qdẽ ğui ac sępe: ut sit postea nõ dolore iucũdi⁹. Miserrimus est igit̃ q nunq̃ doluit: q̧ bono caret: que; nos foeli cissimũ putabam⁹: q̧ malo caruit. Ab hac uanitate ñ lõge absuit q õnino nihil dolere summũ bonũ dixit. Na; pręter qđ omne animal doloris est fugiẽs: qs põt sibi hoc bonũ pręstare: qđ no bis ut eueniat nihl aliud possumus q̃ optare? Sũmum aũt bonũ nõ põt efficere quenq̃ beatũ: nisi semp fuerit in ipsi⁹ ptãte. Hoc aũt nõ uirt⁹ homini: nõ doctrina: nõ labor: s; natura cũctis ani mantibus pręstat. Qui uoluptatẽ cũ honestate iũxerũt: cõionẽ hãc effugere uoluerũt: sed effecerũt repugnãs bonũ: qm̃ q uolu ptati deditus est: honestate careat necesse est: q honestati studet, uoluptate. Peripatheticorũ bonum nimium multiplex exceptis animi bonis: quę ipsa quę sint: magna cõtentio est, cõe cũ beluis potest uideri. Nam corporis idest incolumitas: indolentia: uali tudo: nõ minus sunt mutis: q̃ homini necessaria: ac nescio an eti am magis, q̧ homo & medelis & ministerijs subleuari põt: mu ta nõ possunt. Itẽ quę appellãt fortunę bona: nã sicut hõi opib⁹ ad uitã tuendã: ita illis pręda & pabulis est opus: ita inducẽdo bonũ: qđ nõ sit in hominis ptãte totũ hominẽ alienę ditioni sb iugauerũt. Audiam⁹ etiã Zenonẽ (nã is ĩterdũ uirtutẽ somniat) Sũmũ inquit est bonũ: cũ natura cõsentanee uiuere. Beluarum

igitur nobis more uiuendũ est. Nã quę abesse debent ab homie in his oĩb⁹ deprehẽdunť: uoluptates appetũt: metuũt: fallũt: insi dianť: occidũt. Et qđ ad rẽ maxie attinet: deũ nesciũt. Quid er go me docet: ut uiuã secũdũ naturã: q̃ ipsa in deteri⁹ ꝓna est: & qbusdã blãdimẽtis leniorib⁹ in uicia pręcipitat: uel si aliã muto rũ: aliã hoĩs dicit esse naturã: q̃ homo ad uirtutẽ sit genit⁹: non nihil dicit: sȝ tñ nõ erit diffinitio sũmi boni: q̃ nullũ est aĩal: qđ nõ secũdũ naturã uiuat. Qui sciẽtiã sũmũ bonũ fecit: aliqđ hõi ꝓpium dedit: sȝ sciẽtiã alteri⁹ rei grã hõies appetũt nõ ꝓpter ipaȝ. Quis enĩ scire cõtẽt⁹ est: nõ expetẽs aliquẽ fructũ sciẽtię? Artes iõ discunť: ut exerceanť. Exerceť aũt uel ad sbsidia uitę: uľ ad uo luptatẽ: uel ad gloriã. Nõ ẽ igiť summũ bonũ qđ nõ ꝓpter se ex petiť. Quid interest: utrũ sciẽtiã sũmũ bonũ putem⁹: an illa ipsa quę sciẽtia ex se parit: idest uictũ: gloriã: uoluptatẽ: quę nõ hõi sunt ꝓpria: & iõ ne summa qdẽ bona? Nã uoluptatis & uictus appetẽtia nõ hõi solũ: sȝ etiã mutis inest. Quid cupiditatis glo rię? Nõne in equis dep̄hẽdiť: cũ uictores exultẽt: uicti dolẽt? Tã tus amor laudũ: tãtę uictoria curę. Nec ĩmerito summus poeta expiẽdũ eẽ ait. Et q̃s cui q̃ dolor uicto, quę gloria palmę? Quid si ea quę parit sciẽtia cõia sũt cũ aliis aĩalib⁹? nõ ẽ ergo sũmũ bo nũ sciẽtia. Pręterea nõ mediocre hui⁹ diffinitõis ẽ uiciũ: q̃ sciẽ tia nuda poniť. Incipiẽt enĩ beatiores uideri: q artẽ aliquã scierĩt immo uero q & res malas scierĩt: & tã beat⁹ sit q uenena didice rit tpare: q̃ q mederi. Quęro igiť ad quã rẽ scientia referẽda sit? Si ad causas reꝝ naturalium: quę beatitudo erit mihi ꝓposita: si sciero unde nil⁹ oriať: uel qcqd de cęlo physici delirãt? qđ q̃ eaꝝ rerũ nõ est scĩa: sȝ opinatio quę ꝑ ingenia uaria est? Restat ut sci entia bonoꝝ ac maloꝝ sũmũ bonũ sit. Cur ergo scĩaȝ maluit: q̃ ipaȝ sapiẽtiã summũ bonũ dicere: cũ sit utriusq; significatio & uis eadẽ? Nemo tñ usq; ad summũ bonũ dixit eẽ sapiẽtiam: qđ meli⁹ dici potuit. Nã scĩa paꝝ est ad bonũ suscipiendũ: maluq; fugiẽdũ: nisi accedat & uirtus. Multi enĩ phõꝝ cũ de bonis ma lisq; disserērẽt: aliter tñ q̃ loquebanť natura cogẽte, uixerũt: quia uirtute caruerũt. Virt⁹ aũt cũ scĩa cõiũcta: sapiẽtia ẽ. Supest ut eos etiã refellam⁹: q uirtutẽ ipaȝ sũmũ bonũ putauerũt: in q̃ opi nione etiã M. Tul. fuit in quo mltũ ĩcõsiderati fuerũt. Nõ eniȝ uirt⁹ ipa ẽ sũmũ bonũ: sȝ effectrix & mř ẽ sũmi boni: qm̃ peruẽiri

cuiq;

usq; adhuc .i. hatenus.

ad illud sine uirtute nō pōt. Vtrūq; intellectu est facile. Quero enī utrū ne ad preclarū illud bonū facile peruenīri putēt: an cū diffi cultate ac labore expediāt accumē suū, errorēq; defendāt. Si faci le ad illud: ac sine ullo labore perueniri pōt summū bonū nō est. Quid enī nos cruciem⁹? Quid cōficiam⁹ enitēdo dieb⁹ & nocti b⁹? Qn̄ qdē tā in prōptu id qd̄ querim⁹ iacet: ut illud qlibet sine ulla cōtētōe animi dep̄hēdat? S; si cōe quoq; ac mediocre quodli bet bonū nō nisi labore assequimur: qm̄ bonorū natura ī arduo po sita ē: malorū ī precipiti, Sūmo igit̄ labore sūmū bonū asseq ne cesse ē: qd̄ si uerissimū ē: ergo altera uirtute op⁹ ē ut perueniamus ad eā uirtutē: que dicit̄ sūmū bonū: qd̄ ē incōgruēs & absurdū ut uirt⁹ p seipā; perueniat ad seipā;. Si nō pōt ad ullū bonū nisi p laborē perueniri: apparet uirtutē eē p quā peruenia†: qm̄ ī suscipien dis p̄ferēdisq; laborib⁹: officiū eq; uirtutis ē. Ergo sūmū bonu; nō pōt eē id p qd̄ necesse ē ad aliud perueniri. S; illi cū ignorarēt qd efficeret uirt⁹: aut quo tēderet: honesti⁹ aūt nihil reperirēt: sb stiterūt in ipsi⁹ uirtutis noīe: quā nullo ꝓposito emolumēto: ap petēdā esse dixerūt: ut bonū sibi cōstituerūt q̄ bono indigerēt. Aristoteles ab his nō lōge recessit: q uirtutē cū honestate sūmu; bonū putauit: q̄si ulla uirtus possit esse inhonesta: ac nō si quid habuerit turpitudīs uirtus esse desinat: sed uidit fieri posse: ut de uirtute prauo iudicio sentiat̄ male: & iō existimatōi hōīnū suiēdū putauit. Quod q facit: a recto bonoq; discedit: q nō est in nr̄a ptāte: ut uirtus ꝓ suis meritis honestet̄. Nam qd est hone stas: nisi honor ppetu⁹: ad aliquē secundo populi rumore dela tus? Quid ergo fiet? si errore ac prauitate hōīnū: mala existīatio sbseq̄tur? Abijciem⁹ ne uirtutē: q flagitiosa & turpis ab īsipiēti bus iudicet̄? Que qm̄ inuidia p̄mi ac uexari pōt: ut sit ip̄m ꝓpri um ac ppetuū bonum: nullo extrīsecus adiumēto īdigere debet, quin suis p se uirtutibus nitat̄ & cōstet. Itaq; nec ullū ei ab hoīe bonū sperādum ē: nec ullum malum recusandum. Venio nunc ad uere sapiētie sūmū bonū: cui⁹ natura hoc mō det̄mināda est.

Capi. ix. Quid sit uere sapiētis summum bonum. Et q̄ uicio sa fuerit ratio Anaxagore ad qd nat⁹ sit homo.

PRimum ut soli⁹ hōis sit: nec cadat in ullum aliud aīal. Dei de ut soli⁹ animi, nec cōicari possit cum corpe. Postremo

ut nõ possit cuiq̃ sine sciẽtia & uirtute cõtingere. Quę circũscriptio illas oẽs sciẽtias excludit ac soluit. Eorũ eni q̃ dixerũt nihil tale est. Dicã nũc qd sit: ut doceã qđ instituí phõs oẽs cęcos atq; insipiẽtes fuisse: q qđ est hõi summũ bonũ cõstitutũ: nec uidere nec intelligere: nec suspicari aliquãdo potuerũt. Anaxagoras cũ ab eo quęreret: cui⁹ rei cã nat⁹ esset: respõdit solis ac cęli uidẽdi. Hãc uocẽ admirant oẽs: ac philosopho dignã iudicant. At ego hũc puto nõ inueniẽtẽ qd respõderet effudisse hoc passim ne taceret. Quod qdem secũ si sapiẽs fuisset: cõmẽtatũ & meditatũ habere debuit: qꝛ si qs rationẽ sui nesciat: ne hõ sit qdẽ: sed putemus nõ ex tẽpore dictũ illud effusum. Videam⁹ in trib⁹ uerbis quot & quãta peccauerit. Primũ qꝛ omne hoĩs officium in solis oculis posuit: nihil ad mẽtẽ referẽs: sed ad corp⁹ oĩa. Quid si cęcus fuisset: officiũ ne hoĩs amitteret: qđ fieri sine occasu animę nõ põt. Quid cęterę corpis ptes: unde carebũt suis quoq; muneribus? Quid qđ plus est in auribus q̃ in oculis sitũ: qm̃ doctrina & sapiẽtia pcipi aurib⁹ solis põt: oculis solis nõ põt. Cęli ac solis uidẽdi cã natus es. Quis te in hoc spectaculũ induxit: aut qd cęlo: rerũq; naturæ uisio tua cõfert? Nimirũ ut hoc immẽsum & admirabile opus laudes? Cõfitere ergo rerũ omniũ esse constitutorẽ deũ: q te in hũc mũdũ quasi testẽ laudatorẽq; tanti sui operis induxit. Magnũ esse credis uidere cęlum atq; solẽ. Cur ergo gratias nõ agis ei: q huius beneficii auctor est? Cur nõ ipsius uirtutẽ: prouidẽtiã: ptãtemq; metiris aĩo: cuius opa miraris? Etenim necesse est ut multo mirabilior sit: q mirabilia pfecit. Si te qspiam uocasset ad coenã: in eaq; optime acceptus esses: nõ san⁹ uidereris: si pluris faceres ipsam uoluptatẽ: q̃ uoluptatis auctorem. Adeo philosophi ad corpus oĩa referũt: nihil prorsus ad mentẽ nec uidẽt amplius: q̃ qđ sb oculis uenit. Atqui remotis omnib⁹ officijs corporis in sola mente ponẽda est hoĩs ratio. Non ergo ideo nascimur: ut ea que sunt facta uideamus: sed ut ipsum factorem rerum omniũ cõtemplemur: idest mente cernamus. Quare si quis hominẽ qui uere sapit interroget: cuius rei gratia nat⁹ sit Respondebit intrepidus ac paratus: colendi se dei gratia natum: qui nos ideo generauit: ut ei seruiamus. Seruire autem deo nihil aliud est: q̃ bonis operibus tueri: & cõseruare iusticiã: sed ille ut homo diuinarũ rerũ imperitus: rẽ maximã redegit ad minimum:

duo ſola diligēda quę ſibi dicerꝫ intuēda. Quod ſi natū ſe eſſe dixiſſet:ut mūdū intuereť:q̄q̄ oīa cōprehēderet:ac maiori utere tur ſono: tñ nō impleſſet hōis officiū:ꝙ quāto pluris eſt aīa q̄ corpꝰ:tāto pluris eſt deꝰ q̄ mūdus:ꝙ mūdū deus fecit & regit. Nō ergo mūdus oculis:ꝙ utrūq; eſt corpꝰ:ſed deus aīa cōtēplā dus eſt:ꝙ deꝰ ut eſt ipſe immortalis:ſic animū uoluit eē ſempi ternū. Dei aūt cōtēplatio eſt uenerari & colere cōem parētē ge neris humani. Quod ſi a phis abfuit,pięctiq; in terrā fuerūt di uina ignorādo:exiſtimādus eſt Anaxagoras ad ea quę uidenda natū eſſe ſe dixit:nec cęlū uidiſſe nec ſolem. Expedita eſt igitur hominis ratio:ſi ſapiat cuius ꝓpria eſt humanitas. Nam ipſa hu manitas quid eſt niſi iuſticia? Quid eſt iuſticia niſi pietas? Pie tas autem nihil aliud eſt q̄ dē parentis agnitio.

Capi.x. Quod ea quę uidenť hōis eē ꝓpria:cęteris quoq; aīa libus cōia ſunt:hōi uero ꝓpriū eſt deū noſcere & colere.

SVmmū igiť bonū hoīs in ſola religione eſt. Nā cętera etiā quę putanť eſſe homini ꝓpria:in cęteris quoq; aīalibꝰ reperiunť. Cum enī ſuas uoces ꝓpriis inter ſe notis diſcernunt. atq; dinoſcūt:colloq uidenť:ridēdi quoq; ratio apparet in his aliqua:cū deuulſis auribus:cōtractoq; rictu & oculis in laſciuiā reſolutis:aut homini alludūt:aut ſuis quiſq; cōiugibus ac foeti bus ꝓpriis. Nōne aliqd amori mutuo:& indulgētię ſimile im ptiūt? Iā illa quę ſibi ꝓſpiciūt in futuꝝ:& cibos reponūt: habēt utiq; prudētiā:rōis quoq; ſigna in mltis deprēdunť. Nā quādo utilia ſibi appetūt:mala cauēt:pericula uitāt: latibula ſibi parāt: in plures exitus diſparentia,ꝑfecto aliqd intelligunt. Poteſt ali qs negare illis ineē rōem:cū hoīeꝫ ipſuꝫ ſępe deludant? Nam qui bus generādi mellis officium eſt:cū aſſignatas incolunt ſedes:ca ſtra muniūt:domicilia īenarrabili arte cōponūt:regi ſuo ſuiūt. Neſcio an in his ſit ꝑfecta prudētia. Incertū eſt igiť: utꝝ ne illa quę hōi tribunť:cōia ſint cū aliis uiuētibus. Religiōis certe ſunt expertia. Eqdeꝫ ſic arbitror uniuerſis aīalibus eſſe datā rationē ſꝫ mutis tātūmō ad uitā tuēdā:homini aūt ad ꝓpagādā. Et ꝙ in hoīe ipſa ratio ꝑfecta eſt:ſapiētia noīať:quę in hoc eximiuꝫ facit hoīem:ꝙ ſoli datū ē hōi ītelligere diuina. Qua de re Ciceronis

uera est snia. Ex tot inqt generib⁹ nullū est aial pręter hoiem: qđ habeat noticiā aliquā dei. Ipsisq̧ i hoib⁹ nulla gēs ē: neq̧ tā īmā sueta: neq̧ tā fera: quę nō etiā si ignoret: qualē deū haberi deceat, tn̄ habēdū sciat. Ex quo efficit̄ ut is agnoscat deū: q unde ortus sit q̄si recordet̄. Qui ergo philosophi uolūt animos omni metu liberare: tollūt etiā religionē & orbāt hoīe3 suo ꝓprio ac singulari bono: qđ est a recte uiuēdo atq̧ ab oī humanitate disiunctū: q̧ deus ut cūcta uiuētia subięcit hōi: sic ipm̄ hōie3 sibi. Na3 qd est cur iidē disputēt: eo dirigendā esse mentē: quo uultus erectus est? Si enī nobis in cęlū spectādū est: ad nihil utiq̧ aliud: q̄ ob religionē: si religio tollit̄: nulla nobis ratio cū cęlo est. Itaq̧ aut eo est spectandū: aut in terra ꝓcūbendū. In terrā ꝓcūbere nisi uelim⁹ ~~: q dē~~ nō possum⁹: quoꝝ stat⁹ rectus est: in cęlū igit̄ spectandū est: quo natura corporis ꝓuocat. Quod sic cōstat esse faciendū: aut ideo est faciēdū: ut religioni seruiamus: aut ideo: ut rationē reꝝ cęlestiū cognoscam⁹. Sed rōem reꝝ cęlestiū cognoscere nullo mō possum⁹: q̧ nihil eiusmōi pōt cogitādo inueniri sicut supra docui. Religioni ergo seruiēdū est: quā q nō suscipit: ipse se ꝓsternit in terrā: & uitā pecudū secut⁹ humanitate se abdicat. Sapiētiores ergo imperiti: q etiā si errāt in religione diligenda: tn̄ naturę suę cōditionisq̧ meminerint.

Capi. xi. Quod deus fecit hominē cupidū religionis & sapientię: quoꝝ alteꝝ cōstare sine altero n̄ potest. Et q̧ nihil eoꝝ quę mortales appetunt summum bonum sit.

Constat igitur totius humani generis consensu, religione3 suscipi oportere: sed quomodo in ea erret̄ explicādum ē. Naturā homīs deus hāc esse uoluit: ut duarum rerum cupidus & appetēs esset: religionis & sapiētię: sed homīes ideo fallunt̄: q̧ aut religionē suscipiunt omissa sapientia: aut sapiētię soli studēt, omissa religione: cum alteꝝ sine altero esse non possit ueꝝ. Cadunt ergo ad multiplices religiones: sed ideo falsas: q̧ sapiētiā reliquerūt: quę illos docere poterat: deos multos eē nō posse. Aut student sapientię: sed ideo falsę: quia religionē summi dei omiserunt: q eos ad ueri scientiā potuit erudire. Sic homīes q alteruꝝ suscipiūt, uitā deuiā maximisq̧ erroribus plenā sequunt̄.

qm̄ in his duob⁹ inseperabiliter connexis: & officiū hōis: & ueritas oīs inclusa est. Miror itaq̧ nullū oīno phōꝝ extitisse: q̄ sedē ac domiciliū sūmi boni reperiret. Potuerunt enī sic quęrere, Quodcūq̧ est summū bonū: necesse ē oīb⁹ esse ꝓpositū. Voluptas ē quę appetit̄ a cūctis: sꝫ hęc & cōis est cū beluis: & honesti uim nō hꝫ: & satietatē affert: & nimia nocet: & ꝓcessu minuitur ętatis: & multis nō cōtigit: Nā q̄ opib⁹ carēt: quorū maior ē numerus: etiā uoluptate careāt necesse est. Nō ē igit̄ summū bonū: sꝫ ne bonū qdē uoluptas? Quid diuicię? Multo magis. Nam & plerūq̧ & paucioribus casu: & inertib⁹ sępe: & nōnūq̄ scelere cōtigunt & optant̄ ab his q̄ eas iam tenēt. Quid regnū ipm̄? ne id qdē? Nō enī cūcti hoīes regnare possūt: & necesse est uniuersos sūmi boni capaces esse. Quęram⁹ igit̄ aliqd: qd̄ ꝓpositū sit omnibus. Num uirtus negari nō pōt: quin & bonū nō sit: & omnium certe bonū? Sꝫ si beata eē nō pōt: q̧ uis & natura eius ī malorū ꝑferētia posita est: nō est ꝑfecto sūmū bonū. Quęramus aliud: at nihil uirtute pulchri⁹: nihil sapiētia digni⁹ inueniri potest. Si enī uicia ob turpitudinē fugiēda sunt: uirt⁹ igit̄ appetēda ē ob decorē. Quid ergo? Potest ne fieri ut qd̄ bonū: qd̄ honestū esse cōstat: mercede ac pręmio careat: sitq̧ tam sterile: ut nihil ex se cōmodi pariat? Labor ille magn⁹ & difficultas & eluctatio aduersus mala: qbus hęc uita plena est: aliqd magni boni pariat necesse est. Id uero quid eē dicem⁹: num uoluptatē? At nihil turpe ex honesto nasci potest. Num diuitias? Num potestates? At ea quidem fragilia sunt & caduca. Num gloriam? Num honoreꝫ? Num memoriā nominis? At hęc oīa nō sunt in ipā uirtute: sed ī aliorum existimatōe atq̧ arbitrio posita. Nā sępe uirtus & inuisa est: & malo afficitur. Debet autem id bonuꝫ qd̄ ea nascitur ita cohęrere: ut diuelli atq̧ abstrahi ne queat: nec aliter summuꝫ bonum uideri potest: q̄ si & proprium sit uirtutis & tale ut neq̧ adīci quicq̄: neq̧ detrahi possit. Quid qd̄ in his omnib⁹ cōtennēdis, uirtutis officia cōsistūt? nā uoluptates: opes: potētias: honores: eaq̧ oīa quę ꝓ bonis habēt̄ nō cōcupiscere: nō appetere: n̄ amare: qd̄ cęteri faciunt, uicti cupiditate, idest profecto uirtus. Aliud ergo sublimius atq̧ pręclari⁹ efficit: nec frustra his pręsētib⁹ bonis reluctāt̄: nisi qd̄, maiora & ueriora desiderat, non desperemus inueniri posse, Modo uerset se cogitatio in oīa. Neq̧

(marginal notes in hand: "ex ea"; "reluctatur"; "scilicet, tantummodo.")

enim leuia: aut ludicra pręmia petuntur.

¶ Capitu. xij: De duplici pugna corporis & animę & hostibus utriusq;: Et q uirtus nō ppter se appetēda est: sed ppter uitā ęternā quę summū bonū est. Et uirtutē necessario seqt & in pręsenti haberi non potest.

SEd qritur qd sit: propter qd nascimur: qd efficiat uirtus: possumus sic inuestigare. Duo sunt ex qbus homo cōstat: anim⁹ & corpus. Multa sunt ppria animi: multa ppria corporis multa utriq; cōia: sicut est ipsa uirtus: quę quotiēs ad corpus refert: discernēdi gratia fortitudo nomiat. Quoniā igit utriq; sb iacet fortitudo: utriq; pposita dimicatio est: & utriq; ex dimicatōe uictoria. Corpus q solidū est: & cōprehēsibile: cum solidis & cōprehēsibilibus cōfligat necesse est. Anim⁹ aūt q tenuis & inuisibilis est: cū his cōgredit hostibus: q uideri tangiq; non possunt. Qui sunt aūt hostes animi: nisi cupiditates: uicia: peccataq;? quę si uicerit uirtus ac fugauerit: immaculat⁹ erit anim⁹ ac purus. Vnde ergo colligi pōt: qd efficiat animi fortitudo? Nimiꝝ ex cōiūcto & pari: hoc est ex corporis fortitudine. Quod cū in aliquā cōgressiōe; certamēq; uenerit: qd aliud ex uictoria q̄ uitā petit? Siue enī cū homine: siue cū bestia dimices: pro salute certatur. Ergo ut corp⁹ uincēdo id assequtur: ut nō intereat: sic etiam anim⁹ ut pmaneat: & sicut corp⁹ ab hostibus suis uictu; morte mulctat: ita superatus a uiciis anim⁹ moriat necesse est. Quid ergo intererit inter animi corporisq; dimicatōe;: nisi q corp⁹ temporalē uitā expetit: anim⁹ sempiternā? Si ergo uirt⁹ p seipa; beata nō est: qm̄ in pferēdis (ut dixi) malis: tota uis ei⁹ est: si oīa quę pro bonis cōcupiscunt negligit: si summ⁹ eius gradus ad mortem patet: quandoquidē uitā quę optatur a cęteris sępe respuit: mortemq; quā cęteri timēt: fortiter suscipit. Si necesse est aliqd ex se magni boni pariat: quia sustentati & supati usq; ad mortē labores sine pręmio esse non possunt. Si nullū pręmium quod ea dignum sit in terra reperitur: quandoquidem cuncta quę fragilia sunt & caduca spernit. Quid aliud restat: nisi ut cęleste aliquid efficiat: quia terręna uniuersa contēnit: & altiora nitatur: quia humilia despicit? Id uero nihil aliud potest esse q̄ immorlitas. Merito ergo philosophorum non obscuris Eucliles: qui fuit conditor megaricorū disciplinę: dissentiēs a cęteris id esse

summū bonum dixit: qđ simile sit & idem semp. Intellexit pfe cto quę sit natura summi boni: licet id nō explicauerit qđ sit: id est autē immortalitas. Nec aliud omnino qcq̄: q; sola nec immi nui: nec augeri: nec immutari pōt. Seneca quoq; imprudēs īcidit ut faterer nullū esse aliud uirtutis pręmium: q̄ immortalitatem: laudās enī uirtutē in eo libro quē de immatura morte cōscripsit, Vna inqt res est uirtus quę nos immortalitatē donare possit: & pares dijs facere. Sed & Stoici quos secut⁹ est negāt sine uirtu te effici quēq̄ beatū posse: ergo uirtutis pręmiū beata uita est: si uirtus (ut recte dictū est) beatā uitā facit. Nō est igir (ut aiūt) p pter seipam uirtus expetenda: sed ppter uitā beatā: quę uirtutē necessario sequir. Quod argumētum docere eos potuit: qđ esš summū bonū. Hęc autē uita pręsens & corporalis beata esse nō pōt: q; malis est subięcta per corpus. Epicurus deū beatū & in corruptū uocat: q; sempitern⁹ est. Beatitudo enī pfecta esse deb; ut nil sit quod eam uexare: ac imminuere: aut immutare possit. Nec aliter quicq̄ existimari beatum pōt: nisi fuerit incorruptū. Incorruptum autē nihil est: nisi quod est immortale. Sola ergo immortalitas beata est: qa corrumpi ac dissolui nō pōt. Quod si cadit in hominem uirtus (quod negare nullus potest) cadit & beatitudo. Nō pōt enī fieri ut sit miser: qui uirtute est pręditus. Si cadit beatitudo: ergo & immortalitas cadit in hominē: quę beata est. Summum igir bonum: sola immortalitas inuenir: qa nec aliud animal: nec corpus attingit. Nec potest cuiq̄ sine scien tię uirtute idest sine dei cognitione ac iusticia puenire. Cui⁹ ap petitio q̄ uera: q̄ recta sit: ipsa uitę huiusce cupiditas ī dicat: quę licet sit tēporalis & labore plenissima: expetitur tamē ab omni bus & optar. Hanc enī tam senes q̄ pueri: tam reges q̄ infimi: tā deniq; sapiētes q̄ stulti cupiūt. Tāti ē (ut Anaxagorę uisū est) cō templatio cęli ac lucis ipsius: ut quascunq; miserias libeat susti nere. Cum igitur laboriosa hęc & breuis uita: non tantum ho minum: sed etiam cęterorum animātium consensu magnum bo num esse ducatur. Manifestum est eandē summū ac pfectum fie ri bonū si & fine careat & omni malo. Deniq; nemo unq̄ extitis set: q hāc ipam breuē cōtemneret: aut subiret mortē: nisi spe uitę longioris. Nā illi qui pro salute ciuiū uoluntarie se neci optule rūt sicut Thebis Meneoch⁹, Athenis Codrus. Romę Curci⁹ &

immortalitatē.

mures,duo Decij:nunq̃ mortē uitę cōmodis prętulissent:nisi se immortalitatē opinione ciuiū cōseq putauissēt. Qui tñ & si ne scirēt immortalitatis uiā:res tñ eos nō fefellit. Si enī uirt⁹ diuiti as & opes ideo contēnit:q᷑ fragiles sunt:uoluptates ideo q᷑ breues:ergo & uitā fragilē breuēqꝫ iō cōtēnit:ut solidā & ꝑpetuā cōsequat̃. Ipsa ergo cogitatio ꝑ ordinē gradiēs & uniuersa cōsiderās:ꝑducit nos ad eximiū illud & singular̃:(cui⁹ causa nascimur) bonū. Quod si fecissent philosophi:si nō qđ semel apprehēderāt tueri ꝑtinacit̃ maluissent:ꝑfecto ꝑuenissent ad uerū,hoc,ut ostēdi mō. Quod si nō fuit eorū q cęlestes aīas una cū corporib⁹ extinguūt:illi tñ q de immortalitate disputant animi:intelligere debuerūt. Ideo ꝓpositā nobis eē uirtutē:ut ꝑdomitis libidinib⁹ rerꝫqꝫ terrestriū cupiditate superata:purę ac uictrices aīę ad deū idest ad originē suā reuertant̃. Idcirco enī soli animātiū ad aspectū cęli erecti sum⁹:ut summū bonū nostrū in summo deo esse credam⁹. Ideo religionē soli capim⁹:ut ex hoc sciamus humanū spiritū nō eē mortalē:q᷑ deū q est immortalis & desiderat & agnoscit. Igit̃ ex omnib⁹ philosophis:q aut ꝓ summo bono sciētiā:aut uirtutē sunt amplexi:tenuerūt qdē uiā ueritatis:sed nō ꝑuenerūt ad summū. Hęc enī duo sunt:quę simul efficiāt illud qđ querit̃:sciētia id pręstat:ut qūo:& quo ꝑueniēdū sit nouerimus:uirtus ut ꝑueniam⁹. Alterū sine altero nihil ualet. Ex sciētia enī uirtus:ex uirtute summū bonū nascitur. Beata igitur uita quam philosophi quęsiuerunt semper & quęrunt:siue in cultu deorum:siue in pilosophia:nulla est. & ideo ab his non potuit reperiri:quia summū bonum nō in summo quęsiuerūt:sed in imo. Sūmum autē qd est nisi cęlum & deus:unde animus orit̃? Imū quid est nisi terra:unde corpus est? Itaqꝫ licet quidam philosophi summum bonum non corpori sed animo dederint, tamē quoniam ad illud hanc uitam retulerūt:quę cum corpore terminatur:ad corpus reuoluti sunt:cuius est omne hoc temp⁹ quod trāsigitur in terra. Quare non immerito summū bonum non cōprehenderunt:quia q̃cquid ad corpus spectat:& immortalitatis est expers:unum sit necesse est:nō cadit ergo in hominē beatitudo illo modo quo philosophi putauerunt:sed ita cadit nō ut tūc beatus sit cū uiuit in corpore:quod utiqꝫ ut dissoluat̃ necesse ē corrūpi:sꝫ tūc cū aīa societate corporis liberata in solo

mendum, credo, subesse.

ſpiritu uiuit. Hoc uno beati eſſe in hac uita poſſum⁹: ſi minime beati eſſe uideamur: ſi fugientes illecebras uoluptatũ: ſoliq₃ uirtuti ſeruientes: in omnibus laborib⁹ miſeriiſq₃ uiuam⁹: quę ſunt exercitia & coroboramẽta uirtutis: ſi deniq₃ aſperã illã uiã difficilemq₃ teneamus: quę nobis ad beatitudinem patefacta eſt. Sũmum igiť bonum: quod beatos facit, non poteſt eſſe, niſi in ea religione atq₃ doctrina: cui ſpes immortalitatis adiuncta eſt.

¶ Capi. xiij. Quod anima immortalis: & q̃re diuina traditio logicã non deſiderat aut philoſophiam: ſed ethicã ſolã in q̃ docẽda ſummi philoſophi errauerũt. Et quare philoſophia non ſit dux uitę & uirtutum parens: expultrix & ultrix uiciorum quod tamen Cicero & alij aſtruere conati ſunt.

RES exigere uideť hoc loco: ut quoniã docuim⁹ immortalitatẽ eſſe ſummũ bonũ: idipm immortalẽ eſſe animã comprobem⁹. Qua de re ingẽs inter philoſophos diſceptatio ẽ: nec qcq̃ tñ explicare, aut probare potuerũt, hi q ueꝝ de aĩa ſentiebãt, exptes enĩ hui⁹ diuinę eruditionis, nec argumẽta uera, qb⁹ uincerẽt attulerũt: nec teſtimonia qb⁹ ꝓbarẽt: ſed oportunius hãc quęſtionẽ tractabim⁹ in ultimo libro: cũ de uita beata nobis erat diſſerẽdũ. Supeſt pars illa tertia philoſophię: quã uocãt logicã id eſt rationalẽ: in q̃ tota dialetica & omnis loquẽdi ratio cõtineť. Hãc diuina eruditio nõ deſiderat: qꝛ non in lingua, ſed in corde ſapiẽtia eſt. Nec ĩtereſt q̃li utať ſmone: res enĩ nõ uerba quęrunť. Et nos nõ de grãmatico aut oratore: quoꝝ ſciẽtia eſt quomodo loqui deceat: ſed de ſapiẽte diſſerimus: cuius doctrina eſt quõ uiuere oporteat: qꝛ ſi neq₃ phyſica illa ratio neceſſaria ẽ, neq₃ hęc logica, qꝛ beatos facere nõ poſſunt: reſtat ut in ſola ethica totius philoſophię uis cõtineať: ad quã ſe abięctis omnibus Socrates cõtuliſſe dicitur. In qua etiam parte quoniã philoſophos erraſſe docui: qui ſummũ bonũ (cuius capiendi gratia generati ſunt) nõ cõprehẽderunt: apparet falſam & inanẽ eſſe omnẽ philoſophiã: quia nec inſtruit ad iuſticię munera: nec officiũ hoĩs rationẽq₃ confirmat. Sciant igitur errare ſe: qui philoſophiam putant eſſe ſapientiam: non trahanť auctoritate cuiuſq̃: ſed ueritati potius: & faueant & accedant. Nullus hic temeritati locus eſt: in ęternũ

ſtulticię poena ſubeũda eſt, ſi aut pſona inanis, aut opinio falſa
deceperit. Homo aũt q̃liſcũq; eſt ſi ſibi credit: hoc eſt ſi hõi cre-
dit (ut nõ dicã ſtultꝰ) qui ſuũ nõ uideat errorẽ: certe arrogãs eſt:
ꝗ ſibi audeat uẽdicare quod humana cõditio nõ recipit. Ille ipſe
romanę linguę ſummꝰ auctor quãtũ fallat: licet ex illa ſentẽtia ꝓ
uidére: qui cũ in libris officioꝝ philoſophiã nihil aliud eẽ dixiſ
ſet q̃ ſtudiũ ſapiẽtię: ipſam autem ſapiẽtiã rerum diuinaꝝ & hu
manarũ ſcientiã: tum adiecit: cuius ſtudiũ: qui uituperat haud ſa
ne intelligo ꝗd nam ſit quod laudãdũ putet. Nam ſi oblectatio
quęrit animi: requieſq; curarũ: quę cõferri cũ eoꝝ ſtudiis poſſunt:
qui ſemꝑ aliꝗd inꝗrunt: quod ſpectet & ualeat ad bene beateq;
uiuẽdũ? Si uero ratio cõſtãtię uirtutiſq; ducit: aut hęc ars eſt: aut
nulla omnino per quã eas aſſequamur. Nullam dicere maximaꝝ
rerum artem eſſe: cum minimarũ ſine arte nulla ſit, hominum eſt
parum conſiderate loquentiũ: atq; in maximis rebus errantium.
Si aũt eſt aliqua diſciplina uirtutis: ubi ea quęrat: cũ ab iſto gene
re diſcẽdi diſceſſeris? Et ꝗdem tam & ſi operã dederim: ut quã
quãtulancumq; tulũcũq; dicendi aſſequerer facultatem propter ſtudiũ dicendi:
tamen eloquens nunq̃ fui: quippe qui forum ne attigerim ꝗdem,
ſed neceſſe eſt ipſa me faciat eſſe bonitas eloquentem: ad quã di-
ſerte copioſeq; defendendam: ſciẽtia diuinitatis & ipſa ueritas
ſufficit. Vellem igit Ciceronem pauliſper ab inferis ſurgere: ut
uir eloquentiſſimus ab homunculo non diſerto doceretur. Pri-
† attendum est, in quit se non intelligere est
mum ꝗdnam ſit quod laudandum putet: qui uituperat id ſtudi
um quod uocatur philoſophia. Deniq; neq; illam eſſe artem qua
uirtus & iuſticia diſcatur: nec aliã ullã ſicut putauit. Poſtremo
quoniã eſt uirtus diſciplina, ubi quęrenda ſit: cũ ab illo diſcendi
generẽ diſceſſeris: quod ille nõ audiendi diſcẽdiq; gr̃a quęrebat,
A quo enim poſſet audire: cũ ſciret id nemo? Sed ut in cauſis fa-
cere ſolebat interrogatione uoluit urgere: ad confeſſionẽq; dedu
cere: tanq̃ conſideret reſponderi prorſus nihil poſſe: quo minus
philoſophia eſſet magiſtra uirtutis. Quod ꝗdem in tuſculanis
diſputationibꝰ apte ꝓfeſſus eſt: ad eã ipam cõuerſa oratõe tanq̃
ſe declamatorio dicẽdi genere iactaret. O uitę philoſophia dux
inquit. O uirtutis indagatrix expultrixq; uitiorũ: quid nõ modo
nos: ſed omnino uita hominũ ſine te eſſe potuiſſ;? Tu inuẽtrix
legũ: tu magiſtra morũ ac diſciplinę fuiſti. Quaſi uero aliꝗd ꝓ

seipa sentiret: ac nõ poti⁹ ille laudãdus esset q eã tribuit. Potuit eodẽ mõ grãs agere cibo & potui: q̄ sine his rebus constare uita nõ possit: in qbus ut sensus, ita beneficij nihil est: atqui ut illa corporis alimenta sunt: sic animę sapientia.

Ca. xiiij. Quod Lucretius & alij errauerũt opinati sapiẽtiã inuentã esse ab homine: & nec datã hominib⁹ a creatore. Et qũo Cicero suis uerbis cõuincit. Et q̄ philosophia nec uer̃ docꝫ: nec ad recte uiuendũ instruit.

Rectius itaqꝫ Lucretius cũ eũ laudat q sapiẽtiã primus inuenit: sed hoc inepte: q̄ ab homine inuẽtã putauit: q̄si uero illaꝫ alicubi iacentẽ, homo ille, quẽ laudabat, iuenerit: tãq̄ tibias ad fontẽ (ut poetę aiũt), q̄ si repertorẽ sapientię ut deũ laudauit, (Ita enĩ dicit. Nemo (ut opinor) erit mortali corpe cret⁹. Nã sicut ipa petit maiestas cognita rerũ: dicẽdũ est deus ille fuit. Deus inclyte memini) tñ nõ erit sic laudãd⁹ de⁹, q̄ sapiẽtiã inuenerit: sꝫ q̄ hominẽ fecerit q posset capere sapiẽtiã. Minuit enĩ laudẽ: q ptẽ laudat ex toto: sꝫ ille ut hoĩeꝫ laudauit: q tñ ob id ipm deberꝫ p deo haberi q̄ sapere iuenerit. Nã sic ut ait. Nõne decebit hũc hoĩem diuũ numero dignarier esse? Vnde apparet: aut Pythagorã uoluisse laudare: q se prim⁹ ut dixi phũm noĩauit: aut Milesiũ Thalẽ q de rer̃ natura prim⁹ tradit disputasse. Sꝫ dũ hoĩeꝫ quęrit extollere: rẽ ipam depssit. Non enĩ magna si ab hoĩe potuit iueniri: uerũ põt ut poetę dari uenia. At ille idẽ pfect⁹ orator sũmusq̄ philosoph⁹ (ne grecos rephẽdã) quor̃ leuitatẽ semp accusat: & tñ sequit ipaꝫ sapiẽtiã: quã alias donũ: al's inuẽtũ deor̃ uocat: poetice figuratã laudat in faciẽ. Grauit etiã quęrit extitisse aliquos q eaꝫ uituparẽt. Quisq̄ ne inqt uituperare uitę parẽtem: & hoc parricidio se inqnare audeat: & tã ipie ingrat⁹ eẽ? Nos ergo Mar. Tul. parricidę sum⁹: & insuẽdi, te iudice, in culeũ: q in phiam negam⁹ parẽtẽ esse uitę. An tu q aduersus deũ tã ipie ingrat⁹ es? Nõ hũc cuius effigiem ueneraris in capitolio sedentẽ: sed illũ q mũdum fecit hoĩemq̄ figurauit: q sapiẽtiã quoq̄ ipaꝫ iter cętera cęlestia sua beneficia largit⁹ est. Magistrã tu uirtutis: aut parentẽ uitę uocas: ad quã si qs accesserit: m'lto sit icertior necesse est: q̄ prius fuerit. Cui⁹ enĩ uirt⁹, quę ipsa ubi sita sit: adhuc philosophi non expediũt? cui⁹ uitę, cũ ipsi doctores ante fuerint senectute ac morte cõfecti: q̄ cõstituerit qũo uiui deceat? cui⁹ ueritatis idagatricẽ

profiteri potes qui sepe testaris: cũ tãta multitudo fuerit philoso phorum: sapientem tamẽ extitisse adhuc neminẽ? Quid ergo te magistra illa uitę docuit? An ut potentissimũ cõsulẽ maledictis incesseres: eũq; hostem patrię uenenatis orationibus faceres? Sed omittamus illa quę possunt excusari fortunę nomine. Studuisti nempe philosophię: & q̃dem sic ut nullus unq̃ diligẽtiꝰ: quippe q̃ omnes cognoueris disciplinas: sicut ipse gloriari soles: eamq; ipã latinis litteris illustraueris: imitatorẽq; te Platonis ostẽderis. Credo igit̃ quid didiceris: aut in qua secta ueritatẽ deprehẽderis? In academia scilicet quã secutus es: quã pbasti: at hęc nihil docet nisi ut scias te nihil scire. Tui ergo te libri arguũt: q̃ nihil a philosophia disci possit ad uitã. Hęc tua uerba sunt. Mihi aũt nõ modo ad sapientiam cęci uidemur: sed ad ea ipsa: quę aliqua ex parte cerni uideantur hebetes & obtusi. Si ergo philosophia est magistra uitę: cur tibi cęcus & hebes & obtusus uidebare: quem oportuit illa docentẽ & sentire & sapere: & in clarissima luce uersari? At quã cõfessus fueris philosophię ueritatẽ: docẽt ad filiũ cõposita pręcepta: qbꝰ mones philosophię q̃dẽ pręcepta noscẽda: uiuẽdũ aũt esse ciuiliter. Quid tam repugnãs dici potest? Si noscẽda sunt pręcepta philosophię: ideo utiq; noscẽda sũt: ut recte sapiẽterq; uiuamꝰ. Vel si ciuiliter uiuẽdũ est: nõ est igit̃ philosophia sapiẽtia: siq̃dem melius est ciuiliter q̃ philosophice uiuere. Nam si sapiẽtia est quę dicitur philosophia: stulte pfecto uiuit: qui nõ secundũ philosophiã uiuit. Si aũt non stulte uiuit: qui ciuiliter uiuit: seq̃tur ut stulte uiuat q philosophice uiuit. Tuo itaq; iudicio philosophia stulticię inanitatisq; damnata est. Idẽ in consolatione: idest in opere nõ ioculari: Hãc de philosophia sententiã tulisti. Sed nescio q uos teneat error: aut miserabilis ignoratio ueri. Vbi est ergo philosophię magisteriũ? Aut q̃d te docuit illa uitę parens: si uerũ miserabiliter ignoras? Quod si hęc erroris ignorationisq; confessio: pene inuito tibi ab intimo pectore cõpressa est: cur nõ tibi aliquãdo uerũ fatearis philosophiã: quã tu nihil docentem in cęlum laudibus extulisti: magistram uirtutis esse non posse?

Cap. xv. Quod in eodẽ errore fuit Seneca. Et quid phia secundũ ipm. Et q̃ sicut deus unus & una ueritas: ita una est & simplex sapientia. Et q̃uo phoꝝ oratio pugnet cũ uita.

S

EOdem ductus errore Seneca (Quis enim uerā uiā teneret errāte Cicerone) Philosophia (inqt) nihil aliud est q̄ recta uiuendi ratio: uel honeste uiuēdi sciētia: uł ars rectę uitę agēdę. Nō errabim⁹: si dixerim⁹ phiā esse legē bene honesteq; uiuēdi. Et q dixerit illā regulā uitę: suū illi reddidit. Hic plane nō respexit ad cōe philosophię nomē: quę cū sit in pluris sectas disciplinasq; diffusa: nihilq; habeat certi: nihil deniq; de quo uniuersi una mēte, ac uoce cōsentiāt. Quid pōt esse tam falsū; q̄ regulā uitę phiam uocari: in q̄ diuersitas pręceptoꝶ rectū iter īpediat & turbet? Aut legē bene uiuēdi: cui⁹ capita lōge dissonāt: aut sciētiā uitę agēdę: in q̄ nihil cōtraria sępe dicendo: q̄ ut nemo qcq̄ sciat. Quęro enim utrū ne academiā philosophiā putet esse an non? Negaturū nō arbitror: quod si est: nihil ergo illoꝶ cadit in philosophiam: quę ut oīa reddat incerta legē abrogat: artem nullā putat: rationem subuertit: regulā deprauat: sciētiam fundit⁹ tollit: falsa igitur illa omnia: q: in rem semp incertā: & adhuc nihil explicātē cadē nō possūt. Nulla itaq; ratio uel scientia uł lex bene uiuēdi: nisi in hac unica & uera & cęlesti sapiētia cōstituta est quę philosophis fuerit ignota. Nam illa terrena quoniam falsa est: fit uaria & multiplex: sibiq; tota cōtraria est. Et sicut unus est huius mundi cōstitutor & rector deus: una ueritas: ita unā esse ac simplicem sapientiam necesse est: q: quicqd est uerū ac bonū id perfectum esse nō potest: nisi fuerit singulare. Quod si philosophia uitā posset instruere: nulli nisi philosophi essent boni. Et qui eā nō didicissent: essent omnes semp mali: cū uero innumerabiles existant: & semp extiterint qui sunt aut fuerint sine ulla doctrina boni. Ex philosophis perraro fuerit: qui aliquid in uita fecerit laude dignū. Quis est tandem qui nō uideat eos homines uirtutis, qua ipsi egent, nō esse doctores? Nam si quis mores eoꝶ diligēter inquirat: inueniet iracūdos: cupidos: libidinosos: arrogantes: proteruos: & sub obtentu sapiētię sua uicia celātes: domi faciētes ea quę in scholis arguissent. Fortasse mentior accusandi grā: nōne idipsū Tullius & fateť & queriť? Quotus inqt qsq; philosophoꝶ inueniť, q sit ita morat⁹, ita animo ac uita cōstitut⁹, ut ratio postulat: q disciplinā uerā nō ostentationē scientię, sed legē uitę putet: qui obtemperet ipse sibi, & decretis pareat suis. Videre autem licet alios tanta leuitate & iactatione:

ut his fuerit nō didicisse melius:alios pecūię cupidos,alios glo
rię,multos libidinū seruos,ut cū eoꝝ uita & uiciis mirabilit̄ pu
gnet oratio. Nepos Cornelius ad eundē Ciceronē ita scribit.
Tantū abest ut ego magistrā esse putē uitę,philosophiā:beatę
uitę pfectricē:ut nullis magis existimē opus esse magistros ui
uēdi:q̄ plerisq; q in ea disputanda uersant̄. Video enī magnam
ptem eoꝝ:q in schola de pudore & cōtinētia pręcipiāt argutissi
me:eosdē in omniū libidinū cupiditatib⁹ uiuere. Itē Seneca ī ex
hortatōibus. Pleriq; inquit philosophoꝝ tales sunt diserti in cō
uiciū suū:quos si audias in auaritiā:in libidinē:in ambitōe; per
orātes:in iudiciū suū putes ꝓfessos. Adeo redūdant ad ipos ma
ledicta in publicū missa:quos nos nō alit̄ intueri decet,q̄ medi
cos:quoꝝ tituli remedia habēt,pixides uenena. Quosdam uero
nec pudor uiciorum tenet:s; patrocinia turpidini suę fingūt:ut
etiā honeste peccare uideant̄. Faciet(inqt sapiēs idē Seneca)etiā q̄
nō ꝓbabit:ut etiā ad maiora trāsitū inueniat:nec relīquet bonos
mores:s; tēpori aptabit:ut q̄bus alii utunt̄ in gloriā aut uolupta
tē;utat̄ agendę rei cā. Deinde paulopost. Omnia quę luxuriosi
faciūt:quęq; imperiti:faciet & sapiēs:s; nō eodē mō:eodēq; pro
posito. Atqui nihil interest quo animo facias:quod fecisse uicio
sum est:ꝗ facta cernunt̄:animus nō uidet̄. Aristippo cirenaicoꝝ
magistro cū Laide nobili scorto fuit cōsuetudo:quod flagitiu;
grauis ille philosophię doctor sic defendebat:ut diceret multū
inter se & cęteros Laidis amatores interesse:ꝗ ipse haberet Lai
de;:alii uero a Laide haberent̄. O pręclara & imitanda bonis sa
pientia. Huic uero liberos in disciplinā dares:ut discerēt habere
meretricem. Aliquid inter se ac perditos interesse dicebat:scilic;
ꝗ illi bona sua perderent:ipse gratis luxuriaret̄. In quo tamen sa
pientior meretrix fuit:quę sic philosophu; habuit pro Lenone
iuuentus. ut ad se omnis inuentus,doctoris exemplo,& auctoritate,cōcur
reret corrupta sine ullo pudore. Quid ergo īterfuit:quo animo
philosophus ad meretricē famosissimā cōmearet:cū enī popul⁹
& riuales sui uiderēt omnibus pditis neqorē! Nec satis fuit ita
uiuere:s; docere etiā libidines coepit:ac mores suos de lupanari
ad scholā trāstulit:differēs uoluptatē corporis eē sūmū bonu;.
Quę doctrina execrabilis & pudēda:nō in corde philosophi:
sed in sinu meretricis est nata. Nam quid ego de cinicis loquar!

Quibus in propatulo coire cum cõiugibus mos fuit. Quid mirũ si a canibus quorũ uitam imitant᷑: etiã uocabulũ nomẽq; traxerũt? Nullũ igit᷑ in hac disciplina magisteriũ uirtutis est: cũ etiã illi qui honestiora precipiũt: aut non faciũt ipsi que suadẽt: aut si faciunt quod raro accidit: nõ disciplina eos ad rectum: sed natura producat: que sepius etiã indoctos impellit ad laudem.

¶ Capitulũ. xvi. Quod recte docentes & male uiuẽtes teste Cicerone nõ utilitatẽ ex philosophia: sed inanẽ pcipiũt delectationẽ. Et q̃ sapiẽtia seipsã semp exercet in bonis actib⁹. Et q̃re nõ philosophie sꝫ sapiẽtie ipsi iugiter insistendũ sit.

Verũ enĩ cũ se ppetue desidie tradãt: nullãq; uirtutẽ capessant: & oẽ; suã uitã nihil aliud q̃ in eloquẽtia peragãt: qd aliud q̃ inertes putari debẽt? Sapiẽtia aũt nisi in aliquo actu fuerit: quo uim suã exerceat: inanis & falsa est. Recteq; Tulli⁹ ciuilis uiros q rẽpublicã gubernẽt: q urbes aut nouas cõstituãt: aut cõstitutas eqtate tueant᷑: q̃ salutẽ libertatẽq; ciuiũ; uel bonis legibus; uel salubrib⁹ cõsilijs; uel iudicijs grauib⁹ cõseruent; philosophie doctorib⁹ prefert: Bonos enĩ facere oportet, potius q̃ inclusos in angulis faciẽda precipere; que ne ipsi qdẽ faciũt q loquũtur. Et quoniã se a ueris actibus remouerũt: apparet eos exercẽde lingue cã: uel uacandi gratia artem ipsam philosophie repperisse. Qui autem docent tm̃ nec faciũt: ipsi preceptis suis detrahũt põdus. Quis enĩ obtẽperet: cũ ipsi preceptores doceãt non obtẽperare? Bonũ est aũt recta & honesta precipere: sꝫ nisi & facias mendaciũ est: & est incõgruẽs atq; ineptũ nõ in pectore, sed in labijs habere bonitatẽ. Nõ ergo utilitatẽ ex philosophia: sed oblectationẽ petunt. Quod quidẽ Cicero testatus est. Profecto inquit omnis istorũ disputatio q̃q̃ uberrimos fontes uirtutis & sciẽtie cõtineat: tñ collata cũ horũ actis pfectisq; rebus: uereor ne tm̃ uideatur attulisse negocijs hominũ quãdã oblectationẽ ocij. Vereri quidẽ non debuit cum uerum diceret: sed quasi timeret ne proditi mysterij reus a philosophis citaret᷑, Nõ est ausus cõfidenter pronunciare quod fuit uerũ: illos non ideo disputare ut doceãt: sed ut se oblectẽt in ocio: qui qm̃ auctores sunt rerũ gerendarũ: nec ipsi quicq̃ gerunt: p loquacibus sunt habendi. Sed

profecto q̄ nihil boni ad uitā afferebāt: nec ipsi decretis suis op tēperauerūt: nec qsq̄ p̄ secula inuent⁹ est: q eorum legib⁹ uiueret. Abūtiēda est igit̄ oīs philosophia: q̄ nō studendū sapientię: q̄ fine ac mō carȝ: sed sapiendū qdem est: & mature. Nō enī nobis altera uita cōcedit̄; ut cū querā m⁹ in hac sapientiam, in illa sapere possimus: in hac utrūq; fieri necesse est: cito inueniri debet: ut ci to suscipi possit: ne quid pereat ex uita: cuius finis incert⁹ est. Ci ceronis Hortensius cōtra philosophiā disserēs: circūuenit̄ argu ta cōclusione: qui cum diceret philosophandū non esse: nihilo minus philosophari uidebat̄: quoniā philosophi est quid in ui ta faciendū uel non faciendū sit disputare. Nos ab hac calumnia immunes ac liberi sumus: qui philosophiā tollim⁹: q̄ humanę cogitationis inuentio est: sophiā defendim⁹: q̄ diuina traditio est. Eamq; ab omnib⁹ suscipi oportere testamur. Ille cū philoso phiā tolleret: nec melius aliqd afferret: sapientiā tollere putabat̄: eoq; facili⁹ de sapiētia pulsus est: q̄ cōstat hominē nō ad stultici am: sȝ ad sapiētiā nasci. Preterea illud quoq; argumentum cōtra philosophiā ualet plurimū: quo idem est usus Hortēsius ex eo posse intelligi phiam nō esse sapiētiā: qđ principiū & origo ei⁹ appareat. Quādo inquit philosophi esse coeperūt? Thales (ut o pinor) primus recēs: hęc qdē ętas. Vbi ergo apud antiquiores la tuit amor iste inuestigādę ueritatis? idē Lucretius ait, Deniq; na tura hęc rerū, ratioq; reperta est: Nuper & hac primum cū p̄mis ipse repertus. Nunc ego sum in patrias q possum uertere uoces. Et Seneca. Nondū sunt inquit mille anni ex quo initia sapientię nata sunt: multis ergo seculis humanum genus sine ratōe uixit. Quod irridens Persius. Postq̄ inquit sapere urbi cū pipere & palmis uenit, tanq̄ sapiētia cū saporis mercibus fuerit inuecta: q̄ si secundum hominis naturā est: cū homīe esse coeperit necesse est. Si uero nō est: nec capere qdem illā possit humana natura: sȝ q̄ recępit: igit̄ a principio fuisse sapiētiā necesse est. Ergo philo sophia q̄ nō a principio fuit: nō est eadē uera sapiētia: sed uideli cet gręci q̄ sacras ueritatis litteras nō attigerāt: queādmoduȝ de prauata esset sapiētia nesciuerūt. Et ideo cum uacare sapiētia hu manam uitā putarēt: philosophiā commenti sunt: idest latenteȝ atq; ignotā sibi ueritatem disserēdo eruere uoluerūt: qđ studiū per ignorantiam ueri sapientiam putauerunt.

Cap. xvij. Que fuit ipsa doctrina Epicuri que morib⁹ omniũ appositissima eloq̃bat. Et quo Leucippũ & Democritũ habuerit auctores errori & fabros athomo & assertores uoluptatis.

D Ixi de philosophia q̃ breuiter potui: nũc ad philosophos ueniam⁹: nõ ut cũ eisdẽ certem⁹: q stare nõ pñt: sz ut eos fugientes atq deiectos nostro cãpo inseq̃mur. Epicuri disciplina multa celebrior semp fuit q̃ cetero: nõ q ueri aliqd afferat: sed q multos ad populare nomẽ uoluptatis inuitat. Nemo enĩ non in uicia pronus est. Preterea ut ad se multitudinẽ cõtrahat: apposita singulis qbusq moribus loq̃. Desidiosum uetat litteras discere: aua populari largitione liberat: ignauum phibet accedere ad rẽpublicã: pigrũ exercere: timidũ militare. Irreligiosus audit deos nihil curare: inhuman⁹ & suis cõmodis seruiẽs iubet nihil cuiq̃ tribuere. Omnia enĩ sui cã facere sapientẽ: fugiẽti turbã solitudo laudat. Qui nimiũ parcus est: discit aqua & polenta uitaz posse tolerari. Qui odit uxorẽ: huic enumerant celibatus bona. Habẽti malos liberos: orbitas predicat. Aduersus impios parẽtes nullũ uinculũ esse nature. Impatiẽti ac delicato, dolorez esse omniũ malo maximũ dicit, forti etiã in tormẽtis beatũ eẽ sapientẽ. Qui claritati ac potentie studet: huic precipit reges colere. Qui molestiã ferre nõ põt: huic regiã fugere. Ita homo astut⁹ ex uariis diuersisq modis circuluz cogit: & dum studet placere omnibus; maiori discordia secũ ipse pugnauit; q̃ inter se uniuersi. Vnde aũt disciplina eius tota descendat: quã originẽ habeat, explicãdũ est. Videbat Epicurus bonis aduersa semper accidere: pauptatem: labores: exilia: carorũ amissiones: malos cõtra bonos esse: augeri potẽtia: honoribus affici: uidebat innocẽtiaz minus tutã: scelera impune committi. Videbat sine dilectu morũ sine ordine ac discrimine anno seuire mortẽ: sed alios ad senectutem puenire: alios infantes rapi: alios iam robustos interire: alios in primo adulescentie flore immaturis funeribus extingui, in bellis potius meliores & uinci & perire. Maxime aũt cõmouebat homines in primis religiosos grauiorib⁹ malis affici. His aũt qui aut deos omnino neglexerũt: aut nõ pie coluerũt: uel minora icõmoda euenire uel nulla: ipsa etiã sepe templa fulmĩbus cõflagrare: quod Lucretius querit cũ dicit de deo. Tũ fulmina

mittat,& ędes. Ipse suas disturbet,& in deserta recedēs Sęuiat
exercēs telū:qđ sępe nocētes Pręterit,examīatq; indignos inq;
merētes. Quod si uel exiguā ueritatis aurā colligere potuisset:
nunq̄ diceret ędes illū suas disturbare,cū ideo disturbet,q₂ non
sunt suę. Capitoliū qđ est romanę urbis & religionis caput sū-
mū,nō semel,s; sępius fulmīe ictū cōflagrauit. Homīes aūt in
geniosi qd de hoc existimauerint:ex dicto Ciceronis apparet:q
ait diuinit⁹ extitisse illā flammā:nō quę terrestre illud domicili
um Iouis deleret:s; quę sublimius magnificētiusq; deposceret.
Qua de re etiā in libris cōsulatus sui,eadē dixit:q₂ quę Lucreti⁹.
Nā pr̄ altitonās stellāti nixus olympo:Ipse suas arces atq; īclita
tēpla petiuit,Et capitolinis iniecit sedibus ignes. Pertinaci ergo
stulticia nō modo uim maiestatēq; ueri dei nō intellexerūt: sed
etiā impietatē sui erroris auxerūt:q tēplum cęlesti iudicio,sępe
dānatu;, restituere cōtra fas omne contenderint. Cū hoc igitur
cogitaret Epicurus earum rerum uelut iniquitate inductus(Sic
enim causam rationemq; ignoranti uidebať)existimauit nullam
esse prouidentiā. Quod cū sibi p̄suasisset:suscępit etiā defendē
dum:sic in errores inextricabiles se ipse inclusit. Si enim proui-
dentia nulla est:quomodo tam ordinate tam disposite mūdus
effectus est? Nulla,inqt,dispositio est:multa enī facta sunt aliter
q̄ fieri debuerūt:& inuenit hō diuin⁹,quę repręhēderet:quę sin
uacaret gula si uacarūt refellere,facile ostenderē,nec sapientē hunc fuisse
nec sanū. Itē si nulla prouidentia est:quomō animaliū corpora
tam prouidenter ordinata sunt:ut singula queq; mēbra mirabili
ratōe disposita:sua officia cōseruent? Nihil inqt in procreandis
animalibus p̄uidētię ratio molita est. Nam neq; oculi facti sunt
ad uidendū:neq; aures ad audiendum:neq; lingua ad loquēdū:
neq; pedes ad ambulandū:qm̄ prius hęc nata sunt q̄ esset loqui:
audire:uidere:ambulare. Itaq; non hęc ad usu; nata sunt: s; usus
ex illis natus est. Si nulla prouidentia est:cur imbres cadunt: fru
ges oriuntur:arbusta frondescūt? Non inqt semp̄ animantium
causa ista fiunt:quoniam prouidentię nihil prosunt:sed oīa,sua
spōte fieri necesse est. Vnde ergo nascuntur:aut quomodo fiūt
oīa quę gerūtur? Nō est,inqt,prouidētię opus:sunt eni; semina
per inane uolitātia:quibus inter se temere conglobatis uniuersa
gignūtur atq; cōcrescunt. Cur igitur illa non sentimus:aut non

cernimus? Quia nec colorē habēt inqt: nec calorē ullū: nec odo rē: saporis quoq; & humoris expertia sunt: & tā minuta ut seca ri ac diuidi neqant. Sic eū q in pncipio falsū susceperat: conse quētiū reꝝ necessitas ad delirameta pduxit. Vbi enī sūt: aut un de ista corpuscula? Cur illa nemo preter unū Leucippū somnia uit? a quo Democrit⁹ erudit⁹ hereditatē stulticie reliquit Epicu ro. Que si sint corpuscula: & qdē solida ut dicūt? sb oculos cer te uenire possunt. Si eadē est natura omniū: qūo res uarias effici unt? Vario inqt ordine ac positione coueniūt: sicut litteræ. q cū sint pauce: uarie tamen collocate innumerabilia uerba cōficiunt. At littere uarias formas habēt. Ita inqt & hec ipa primordia: nā sunt aspera: sunt hamata: sunt leuia. Secari ergo & diuidi pnt: si aliqd inest illis, qd emineat. Si aūt leuia sunt & humoris idigēt, cohęrere nō possunt. Hamata igit esse oportet: ut possint īuicē cōcatenari. Cū uero tā minuta esse dicant: ut nulla ferri acie disij ci ualeāt: qūo hamos aut āgulos habēt? Quos q extāt necesse est posse diuelli. Deinde quo foedere inter se: qua mēte coueniūt: ut ex his aliquid cōstituat: si sensu careant: nec coire tam disposite possunt? Quia nō potest qcq rationale pficere nisi ratio. Quā multis coargui hec uanitas potest: sed properat oratio. Hic est ille qui genus humanum ingenio superauit: & oēs extinxit stel las: ut exort⁹ ethere⁹ sol. Quos eqdē uersus nūq sine risu legere possum. Non enim de Socrate aut Platone hoc saltim dicebat: qui uelut reges habent philosophorum: sed de homine quo sa no ac uigenti nullus eger ineptius delirauit. Itaq; poeta inanissi mus leonis laudibus murē nō ornauit: s; obruit & obtriuit. At idē nos metu liberat mortis: de qua hec ipsius uerba sunt expssa Quādo nos sum⁹ mors nō est. Quādo mors est: nos nō sum⁹ Mors ergo nihil ad nos: q argute nos fefellit: quasi uero transa cta mors timeat: qua iam sensus ereptus est: ac non ipsum mori quo sensus eripit. Est igitur temp⁹ aliquod quo & nos iam nō sumus: & mors tamen nondū est: idq; ipsū uidet miserum esse q & mors esse incipit: & nos esse desinim⁹. Nec frustra dictū est: mors misera nō est. Adit⁹ ad mortē est miser: hoc ē morbo tabescere: ictū ppeti: ferrū corpore excipere: ardere igni: dētib⁹ bestiaꝝ laniari. Hec sunt que timent: nō q mortē afferūt: sed q dolorē magnum. Quin potius effice ne dolor malū sit: omniū

corpusc. Litteræ.

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA

inqt maloꝝ maximũ est. Quid ergo nõ possũ nõ timere: si id qđ mortẽ antecedit aut efficit malũ est? Quid ꝙ totũ illud argumẽtũ falsũ est: ꝙ nõ intereũt animę? Vere, inqt nã qđ cũ corpore nascit̃: cũ corpore intereat necesse est. Iã superi⁹ dixi differre hũc locũ meli⁹: & operi ultimo reseruare: ut hãc Epicuri ꝑsuasionem: siue illa Democriti: siue Dicearchi fuit: argumẽtis & diuinis testimonijs redarguã. Verum ille fortasse impunitatẽ uicijs suis spopõdit: fuit enĩ turpissimę uoluptatis assertor: cui⁹ capiẽdę cã nasci hominẽ putauit. Quis cum hoc affirmari audiat: uicijs & sceleribus abstineat? Nã si peritur ę sũt animę: appetamus diuitias: ut oẽs suauitates capere possim⁹. Quę si nobis desunt: ab his q habent auferamus clam: dolo: ui. Eo magis si humanas res nullus deus curat: quãdocũꝗ spes impunitatis arriserit: rapiamus: necem⁹: sapientis est enĩ malefacere: si & utile sit & tutũ: qm̃ si qs in cęlo deus est: nõ nascit̃ cuiꝗ. Aeque stulti est bñ facere: ꝙ sicut ira nõ cõmouet̃: ita nec gr̃a tangit̃. Voluptatib⁹ igit̃ quoquomõ possimus seruiam⁹. Breui enĩ tempore nulli erim⁹ omnino. Ergo nullũ diẽ: nullũ deniꝗ temporis punctũ fluere nobis sine uoluptate patiamur: ne ꝙ ipĩ quãdoꝗ perituri sum⁹ idipm̃ qđ uixim⁹ pereat. Hoc ille tam&si nõ dicit uerbo: re tamen ipa docet. Nã cũ disputat oĩa sapienter sua causa facere: ad utilitatem suam refert omnia quę agit. Itaꝗ qui audit hęc flagitia: nec boni qcq̃ faciendũ putabit: qm̃ benefacere ad utilitatẽ spectat alienã: nec a scelere abstinẽdũ: ꝙ maleficio pręda cõiũcta est. Archipirata qsq̃ uel latronũ ductor: si suos ad grassandũ cohortet̃: quo alio sermone uti põt: q̃ ut eadem dicat quę dicit Epicurus: deos nihil curare. Nõ ira nõ gratia tangi: inferorum poenas nõ esse metuẽdas: ꝙ animę post mortẽ occidãt: nec ulli omnino sunt inferi: uoluptatẽ esse maximũ bonũ: nullã esse humanã societatẽ: sibi quẽꝗ cõsulere: neminẽ esse q alterum diligat nisi sua causa: mortem non esse metuẽdam forti uiro: nec ullũ dolorem: qn etiam si torqueatur: si uratur: nihil se curare dicat. Est plane cur quisq̃ putet hãc uocem uiri esse sapientis: quę potest latronibus aptissime commodari.

Capitulum. xviij. Quomodo pythagorici & stoici cõtrario epicureis errore desipiant: sic amniarũ imortalitatem statuẽtes ut eas in uaria corpora transire mentiant̃. Et uoluntariã mortẽ

persuaserũt inaniter philosophantibus

ALiĳ aũt cõtraria his dixerũt: supesse aĩas post mortẽ & hi sunt maxime Pythagorici: ac stoici: qbus & si ignoscẽdũ est: ꝙ uerũ sentiũt: nõ possum tñ nõ reprehẽdere eos: q nõ scientia: sed casu inciderũt in ueritatẽ. Itaqꝫ in eo ipso qđ recte sentiebãt aliqd errarũt. Nã cũ timerẽt: argumentũ illud quo colligit̃ necesse est: ut occidãt animę cũ corporibꝰ: ꝙ cũ corporibꝰ nascũtur. Dixerũt nõ nasci aĩas: sꝫ insinuari potius in corpora: & de aliĳs in alia migrare corpora. Nõ putauerunt aliter posse fieri: ut supsint animę post corpora: nisi uideãt̃ fuisse añ corpora. Par igit̃ ac prope similis errorẽ partis utriusqꝫ: sed hęc in preterito falsa est: illa in futuro. Nemo enim uidit qđ est uerissimũ: & nasci aĩas: & nõ occidere: ꝙ cur id fieret: aut quę ratio esset, homĩes nescierũt. Multi ergo ex his: qui ęternas esse animas suspicabantur: tanq̃ in cęlũ migraturi essent: sibiipsis manus intulerunt: ut Cleantes & Crysippus: ut Zeno & Empedocles: qui se in ardentis ęthnę specũ in tempesta nocte deiẹcit: ut cũ repẽte nõ apparuisset: abĳsse ad deos crederet̃. Et ex romanis Cato: qui fuit in oĩ sua uita socraticę uanitatis imitator. Nã Democritus in alia fuit ꝑsuasione: sed tamen sponte sua lęto caput obuius obtulit ipse: quo nihil sceleratius fieri põt. Nã si homicida nefariꝰ est: ꝙ hominis extinctor est: eidem sceleri obstructꝰ ẽ q se necat: ꝙ hominẽ necat. Immo uere maius esse id facinus existimãdũ est: cuius ultio deo soli subiacet. Nã sicut in hãc uitã nõ nostra spõte uenimus: ita rursus ex hoc domicilio corporis qđ tuendũ nobis assignatũ est: eiusdẽ iussu nobis recedẽdũ est: q nos in hoc corpꝰ induxit: tam diu habitaturos: donec iubeat emitti: & si uis aliqua inferat̃: ęqua mente patiendũ est: cũ extincta innocẽtis anima inulta esse nõ possit: habeamusqꝫ iudicẽ magnũ: cui soli uindicta integra semper est. Homicidę igit̃ illi oẽs philosophi: & ipse romanę sapientię princeps Cato: q anteq̃ se occiderꝫ: ꝑlegisse platonis librũ dicit̃: q ẽ scriptus de ęternitate animarũ. Et ad summum nefas, philosophi auctoritate cõpulsus est. Et hic tamẽ aliquã moriendi cãm uidet̃ habuisse: odiũ seruitutis. Quid Ambrachiotes ille: q cũ eũdẽ librũ ꝑlegisset: pręcipitẽ se dedit: nullã aliã ob cãꝫ: nisi ꝙ Platoni credidit? Execrabilis prorsus ac fugienda doctrina: si abigit homĩes a uita. Quod si scisset Plato

atq; docuisset: a quo: & quõ: & qbus: & quę obfacta: & quo tẽpore immortalitas tribuat: nec Theobritũ impegisset in mortẽ uolũtariã: nec Catonẽ: sed eos ad uitam & ad iusticiã poti⁹ erudisset. Nam Cato uidet mihi cãm quęsisse moriẽdi: nõ ut tã cęsarem fugeret: q̃ ut stoicoꝝ decretis obtẽperaret quos sectabat: nomẽq; suũ grandi aliquo facinore clarificaret: cui qd mali accidere potuerit: si uiuerit nõ inuenio. (uiueret) C. enĩ; Cęsar ut clẽmẽs erat: nihil aliud efficere uolebat: etiã in ipo belli ciuilis ardore: q̃ ut bene mereri de repub. uideret: duob⁹ optimis ciuib⁹ Cicerone & Catone seruatus. (seruatis) Sed redeam⁹ ad eos q morte pro bono laudãt. De uita quereris q̃si uixeris: aut unq̃ tibi ratio cõstiterit: cur omnino sis natus. Nõne igitur tibi uerus ille & cõis omnium pater terẽtianũ illud iure increpauerit! Prius disce qd sit uiuere: si displicebit uita: tum istoc utitor: indignaris te malis esse subięctũ q̃si qcq̃ merearis boni: q prẽ;: q dominũ: q regẽ tuũ nescis: q quãuis clarissimã lucẽ intuearis oculis: mente tamen cęcus es: & in ꝓfundis ignorantię tenebris iaces. Quę ignorãtia efficit: ut quosdã dicere nõ puderet: iccirco nos esse natos: ut scelerũ poenas lueremus: quo qd delirius dici possit nõ inuenio. Vbi enĩ; uel quę scelera potuim⁹ admittere: q omnino nõ fuimus! Nisi forte credem⁹ inepto illi seni: q se in priori uita Euforbiũ fuisse mẽtitus est. Hic credo ꝙ erat ignobili genere natus: familiam sibi ex Homeri carminib⁹ adoptauit. O mirã & singularẽ Pythagorę memoriã. Et o miserã obliuionẽ nostrũ omniũ: q nesciam⁹ ꝙ ante fuerim⁹. S; fortasse uel errore aliquo uel gr̃a sit effectũ: ut ille solus lethęũ gurgitẽ nõ attigerit: nec obliuiõis aquã gustauerit: uidelicet senex uanus (sicut ociosę aniculę solẽt) fabulas tanq̃ infantibus credulis finxit. Quod si bene sensisset de his qbus hęc locutus est: si hoĩes eos existimasset: nunq̃ sibi tam petulanter mentiẽdi licẽtiã uẽdicasset: s; deridẽda hoĩs leuissimi uanitas. Quid Ciceroni faciem⁹: q cũ in principio cõsolatõis suę dixisset luendorũ scelerũ cã nasci hoĩes! Iterauit idipsum postea: quasi obiurgãs eũ: q uitã nõ esse malis poenã putet! Recte ergo ꝓfat⁹ est (prefatus) errore ac miserabili ueritatis ignorãtia se teneri.

Capi. xix. Quod Cicero & aliĳ sapiẽtissimi immortalitate; animarum sẽ (scd) infideliter docent. Et ꝙ mala uel bona mors sit ponderãda ex anteacta uita & gratia dei.

a T illi q̃ de mortis bono disputát:q̄ nihil ueri sciũt:sic ar
gumẽtant̃.Si nihil est post mortẽ:nõ est malum mors: au
fert enĩ sensũ mali.Si aũt supsunt animę:etiã est bonũ:q̄ ĩmor
talitas seq̃t:quã sentẽtiã Cicero de legib⁹ sic explicauit.Gratule
murq̧ nobis:qm̃ mors aut leuiorẽ q̃ q̃ est in uita:aut certe nõ de
teriorẽ est allatura statũ.Naʒ sine corpore animo uigẽte,diuina
est uita:sensu carẽte nihil pfecto est mali.Argute ut sibi uidetur
q̃si nihil esse aliud possit.At qn utrũq̧ hoc falsuʒ est.Docẽt eniʒ
diuinę litterę nõ extingui aĩas:sed aut pro iusticia prępmio affi
ci:aut poena pro sceleribus sempiterna.Nec enim fas est: aut euʒ
qui scelerat⁹ in uita foeliciter fuerit,effugere quod meretur: aut
eum qui ob iusticiam miserrimus fuerit,sua mercede fraudari.
Quod adeo uerum est:ut idem Tullius in cõsolatione nõ easdẽ
sedes incolere iustos atq̧ impios prędicauerit. Nec enĩ omnib⁹
inq̃t ĳdem illi sapientes arbitrati sunt:eundeʒ cursum in cęlo pa
tere. Nam uicĳs & sceleribus cõtaminatos deprimi in tenebras
atq̧ coeno iacere docuerũt:castos autẽ animos:puros:integros:
incorruptos:bonis etiam studĳs atq̧ artibus expolitos:leui quo
dam & facili lapsu ad deos:idest ad naturam similem sui peruo
lare.Quę sententia superiori illi argumento repugnat.Illud enĩ
sic assumptum est:tanq̃ necesse sit omnem hominem natum im
mortalitate donari.Quod igit̃ erit discrimẽ uirtutis ac sceleris
si nihil interest:utrũ ne Aristides sit aliquis,an Phalaris? Vtruʒ
Cato an Catilina?Sed hãc repugnãtiã rerũ,sententiãq̧ non cer
nit:nisi q̃ tenet ueritatẽ.Si q̃s igit̃ nos roget:utꝝ mors ne sit bo
num an malũ:respondebimus qualitateʒ eius,ex uitę ratione,pẽ
dere.Nã sicut uita ipsa bonũ est:si cũ uirtute uiuat̃:malum si cũ
scelere:ita & mors ex pręteritis uitę actibus põderanda est. Ita
fit ut si uita ĩ dei religiõe trãsacta sit:mors malũ nõ sit,q̄ trãsla
tio est ad ĩmortalitatẽ:si aliter:malũ sit necesse est:qm̃ ut dixi)
ad ęterna supplicia trãsmittit.Quid ergo dicemus: nisi errare
illos q̃ aut mortẽ appetũt tanq̃ bonũ:aut uitã fugiũt tãq̃ malũ?
Nisi q̄ sunt iniq̃ssimi q̃ pautiora mala nõ cõpensant bonis plu
rib⁹.Nã,cũ omnẽ uitã p exq̃sitas & uarias traducãt uoluptates,
mori cupiũt,si q̃d forte his amaritudinis supuenit,& sic habent
tanq̃ illis nunq̃ fuerit bene:si aliquando fuerit male.Damnãt igi
tur uitã omnẽ bonis plenaʒ: quę nihil aliud q̃ malis opinantur.

Hinc nata est inepta illa sententia: hāc esse mortē: quā nos uitam
putam⁹: illā uitā quā nos pro morte timeamus. Ita p̄mū bonuꝫ
esse nō nasi: secundū citius mori. Que ut maioris sit auctorita-
tis sileno attribuit. Cicero ī cōsolatōe. Nō nasci inqt lōge opti-
muꝫ: nec ī hos scopulos īcidē uite. Proximū aūt si natus sis: q̄p-
mū mori tanq̄ ex incēdio effugere uiolentiā fortune credidisse
se illi uanissimo dicto. Exinde apparet ꝙ adiecit aliqd de suo
ut ornaret. Quero igit: cui esse optimū putet nō nasci: cū sit nul
lus omnino q sentiat? Nam ut bonū sit aliqd aut malū sensus ef
ficit. Deinde cur omnē uitā nihil aliud esse q̄ scopulos & incēdi
um putauerit: quasi aut in nostra fuerit potestate ne nasceremur:
aut uitā nobis fortuna tribuat nō deus: aut uiuēdi ratio qcq̄d si-
mile incēdio habere uideat. Nō dissimile Platonis illud est: qđ
aiebat se grās agere nature: primū ꝙ hō natus esset potius q̄ mu-
tū aīal: deinde ꝙ mas potius q̄ foemina: ꝙ grecus q̄ barbar⁹: po-
stremo ꝙ atheniēsis non theban⁹: & ꝙ tēporibus Socratis. Dici
nō pōt quantā mētib⁹ cecitatē: quantosq; pariat errores ignora
tio ueritatis. Ego plane cōtenderim nūq̄ qcq̄ dictū esse in rebus
humanis deliri⁹: q̄si uero si aut barbarus: aut mulier: aut asian⁹:
deniq; nat⁹ esset idē ipse Plato nō esset: ac nō illud ipsuꝫ qđ nat⁹
fuisset. Sed Pythagore uidelicꝫ credidit: q ut uetarꝫ homies ani-
malib⁹ uesci: dixit animas de corporibus in alioꝝ aīaliū corpo-
ra cōmeare: qđ etiā uanū & impossibile est. Vanū ꝙ necesse nō
fuit: ueteras aīas in noua corpora inducere: cū idē artifex qui p̄-
mas aliquādo fecerat: potuerit semꝑ nouas facere. Impossibile
ꝙ recte rōis aīatam immutare naturā stat⁹ sui nō pōt: quā ignis
aut deorsum niti: aut in trāuersum fulmīs mō flammā suā fun-
dere. Existimauit ergo homo sapiēs fieri potuisse: ut aīa q̄ tunc
erat in Platone: in aliqđ mutū aīal includeret: eētq; humano sen
su predita ut intelligeret ac doloret: incōgruēti se corpore onera
tā. Quāto sani⁹ faceret: si grās se agere diceret: ꝙ ingeniosus: ꝙ
docilis natus esset: ꝙ in his opibus ut liberaliter erudiret. Nā ꝙ
athenis nat⁹ est: qd in eo beneficij fuit? An nō plurimi extiterunt
in alijs ciuitatib⁹ excellēti ingenio atq; doctrina uiri: q meliores
singuli q̄ oēs athenienses fuerūt? Quāta hominum milia fuisse
credamus q & athenis nati: & temporibus Socratis: indocti tm̄
ac stulti fuerūt? Nō enim aut parietes aut locus: in quo quisq; est

effusus,ex utero cociliat homini sapiētiam. Quid uero attinuit Socratis se tēporibus natū gloriari? Num Socrates ingenia discē tibus potuit dare? Nō uenit in mente; Platoni,Alcibiadē quoq; & Cricia; eiusdē Socratis assiduos auditores fuisse:quo℞ alter hostis patrię acerrimus fuit:alter crudelissim⁹ omniū tyráno℞.

¶Capitulū.xx.Quod Socrates in eo fuit cordatior cęteris: q̄ a scrutinio cęlestiū & naturaliū causis disputationem suspen dit:in q̄bus temere cōsumit ingenium & tempus: & ī multis desipiunt:quo℞ subijciuntur exempla.

V Ideam⁹ nūc q̄d in Socrate ip̄o tam magnū fuerit:ut hō sa piens merito gratias ageret illis temporib⁹ esse senatū: nō inficior fuisse illū paulo cordatiorē:q̄ cęteros q̄ naturā rerū pu tauerūt ingenio posse cōprehēdi.In quo illos non tm̄ excordes fuisse arbitror:sed etiā impios q̄ in secreta illi⁹ cęlestis prouidē tię,curiosos oculos uoluerūt immittere.Romanę & in plerisq; urbib⁹ scim⁹ eē q̄dā sacra:q̄ aspici a uiris nefas habeť. Abstinēt igiť aspectu:q̄b⁹ illa cōtaminati nō ē:& si forte uľ errore uľ casu quopiā,uir aspexit:p̄mo poena ei⁹:deīde īstauratōe sacrificij sce lus expiať.Quid his facias:q̄ incōcessa scrutari uolūt? Nimirū mľto sceleratiores q̄ arcana mūdi,& hoc cęleste tēplū p̄phanari īpijs disputatōib⁹ q̄rūt:q̄ q̄ ędē Vestę:aut bonę deę:aut Cereris ītrauerit: q̄ penetralia q̄uis adire uiris nō liceat:tn̄ a uiris fabrica ta sunt.Hi uero nō tm̄ īpietatis crimē effugiūt:s; q̄d est multo in dignius eloquētię famā:aut ingenij gloriā cōsequūtur.Quid si aliq̄d inuestigare possent? Sūt enī tā stulti in asseuerādo:q̄ īpro bi in q̄rēdo :cū neq; inuenire q̄cq̄ possūt,nec defendere:etiā si in uenerint.Nā si ue℞ uel fortuito uiderit q̄d sępi⁹ cōtingit:cōmit tūt ut ab alijs id,p̄ falso refellať.Nō enī descēdit aliq̄s de cęlo: q̄ sentētiā,de singulo℞ opinionibus ferat: quapropter nemo dubi tauerit eos qui ista cōquirāt:stultos,ieptos,īsanos esse. Aliquid ergo Socrates habuit cordis humani:qui cū intelligeret hęc nō posse inueniri,ab eiusmodi quęstionibus se remouit. Vereor q̄ in eo solo: mľta enī sunt eius non mō laude īdigna:s; etiā rep̄hē sione dignissima:in q̄b⁹ fuit suo℞ simillim⁹. Ex his unū eligā

roma
contaminari
uereor

quod ab omnib⁹ sit probatũ celebre hoc prouerbium Socrates habuit. Quod supra nos nihil ad nos. Procũbam⁹ igitᷣ in terrã: & man⁹ ad pręclara opera nobis datas cõuertam⁹ in pedes. Nihil ad nos cęlũ: ad cui⁹ cõtẽplationẽ sumus excitati: nihil deniq; lux ipa ptineat. Certe uictus nostri cã, de cęlo est. Qđ si hoc sensit nõ esse de rebus cęlestibus disputandũ: ne illoꝝ qdẽ rõem poterat cõprehẽdere: quę sub pedib⁹ habebat. Quid ergo num errauit in uerbis? Verisimile nõ est: s; nimiꝝ id sensit qđ locutus est: religioni minime seruiendũ: qđ si aperte diceret: nemo pateretᷣ. Quis enim nõ sentiat hunc mundũ tam mirabili ratione pfectũ: aliq̃ prouidẽtia gubernari? Quãdoqdem nihil est qđ possit sine ullo moderatore cõsistere. Sic dom⁹ ab habitatore dilabitᷣ. Nauis sine gubernatore abit pessum. Et corpus relictum ab aĩa defluit: ne dũ putemus tantã illã molẽ: aut cõstrui sine artifice: aut stare sine rectore tã diu potuisse. Quod si publicas illas religiones uoluit euertere: nõ improbo: qn etiã laudabo: si ipse qđ est meli⁹ inuenerit: uerũ idẽ p canẽ & anserẽ deierabat. O hominẽ scurrã (ut ait Zeno Epicureus) ineptũ: pditũ: desperatum: si cauillari uoluit religionẽ dementem: si hoc serio fecit: ut aĩal turpissimũ pro deo haberetᷣ. Quis iam supstitiones ęgyptiorũ audeat reprẽhẽdere: quas Socrates athenis auctoritate confirmauit sua? Illud uero nõne sũmę uanitatis: q᷑ añ mortẽ familiares suos rogauit: ut Aesculapio gallũ quẽ uouerat pro se sacrarent? Timuit uidelicet ne apud Rhadamãtum receptorẽ reus uoti fieret ab Aesculapio. Demẽtissimũ hominẽ putarẽ: si morbo affectus perisset: cũ uero hoc san⁹ fecerit: est ipe ĩsan⁹ q eũ putet eẽ sapiẽtẽ. En cui⁹ tẽporibus natũ esse se hõ sapiẽs gratuletur.

¶ Capitulũ. xxi. Quod Plato didicerit a Socrate: quod si obtineret: humani generis periret societas.

VIdeamus tamen quid illum Socrates docuerit: qui cũ totã physicam repudiasset: eo se cõtulit ut de uirtute atq; officio quęreret. Itaq; nõ dubito: qn auditores suos iusticię pręceptis erudierit. Docẽte igitᷣ Socrate nõ fugit Platonẽ: iusticię uim in ęqtate cõsistere. Siqdẽ omnes pari cõditione nascunᷣtᷣ: ergo inquit, nihil priuati ac pprij habeãt: sed ut pares esse possint: quod

iusticię ratio desiderat: oīa in cōe possideāt: ferri hoc pōt q̄diu de pecunia dici uidet: qđ ipm q̄ impossibile sit & q̄ iniustū: po terā multis rōibus ostendere. Cōcedam⁹ tñ ut possit fieri. Oēs ení sapiētes erūt & pecuniā cōtemnēt. Quo ergo illū cōitas ista pduxit? Matrimonia quoq; inqt, cōia esse debebūt: s. ut ad eādē mulierē multi uiri tanq̄ canes cōfluant: & is utiq; obtineat: q ui ribus uicerit. Aut si sapiētes sunt ut philosophi: expectēt ut uici bus tāq̄ lupanar habeāt. O mirā Platonis ęqtatē. Vbi est igitur uirtus castitatis? Vbi fides cōiugalis? Quę si tollas: oīs iusticia sublata est. At idē dixit beatas ciuitates futuras fuisse: si aut phi losophi regnarēt: aut reges philosopharent. Huic ergo tā iusto tam ęquo uiro regnū dares: q alijs sustulisset sua: alijs cōdonasset aliena: prostituisset pudicitiā mulierū: q null⁹ unq̄ nō mō rex: sed ne tyrann⁹ quidē fecit: Quam uero intulit rationem turpissimi huius consilij? sic inquit, Ciuitas concors erit: & mutui amoris constricta uinculis: si omnes omnium fuerint: & mariti & p̄res & uxores & liberi. Quę ista cōfusio generis humani est! Quo modo seruari potest caritas: ubi nihil est certum quod ametur? Quis aut uir mulierem: aut mulier uirum diliget: nisi habitaue rint semper una: nisi deuota mens & seruata inuicem fides indi uiduā fecerit caritatem? Quę uirtus in illa promiscua uoluptate locum non habet. Item si omnes omnium liberi sint: quis ama re liberos tāq̄ suos poterit: cū suos esse aut ignoret aut dubitet? Quis honorē tanq̄ patri deferet: cū unde nat⁹ sit nesciat? Ex quo fit: ut nō tantum alienū pro patre habeat: sed etiā patrē pro alie no. Quid q uxor potest esse cōis: filius uero non potest? quem concipi non nisi ex uno necesse est. Perit ergo illi uni cōmunitas, ipsa reclamente natura. Supest ut tātummō cōcordię causa uxo res uelint esse cōmunes. At nulla uehementior discordiarū est causa: q̄ unius foeminę a multis maribus appetitio: quod Plato si ratione nō poterat: exemplis certe potuit admoneri: & muto rū animaliū quę ob hoc uel acerrime pugnēt: & hominum qui semper ob eam rem grauissima inter se bella gesserūt.

Charitas

Charitatem.

Capitulū. xxij. Quod dogma Platonis non erat nisi crimi nis fons & fomes & uirtutum omnium exterminium.

r

REstat ut cõmunio ista nihil aliud habeat: prȩter adulteria & libidines: propter quas funditus euertẽdas: est uirtus uł maxime necessaria. Itaq; nõ inuenit concordiã: quã quȩrebat: ꝙ nõ uidebat unde oriat̃. Nã iusticia in extrapositis nihil momenti habet: nec in corpore quidem: sed tota in hominis mẽte uersatur. Qui ergo uult homines adȩquare: nõ matrimonia: nõ opes subtrahere debet: sed arrogantiã: supbiã: tumorẽ: ut illi potẽtes & elati pares esse se, etiã mẽdicissimis sciãt. Detracta enim diuitibus insolentia & iniquitate: nihil intererit: utrũ ne alij diuites: alij pauperes sint: cũ animi pares sint: quod efficere nulla alia res prȩter religionẽ dei potest. Putauit igit̃ se inuenisse iusticiã: cu; eam prorsus euerteret: ꝙ nõ rerũ fragiliũ: sed mẽtium debet esse cõmunitas. Nam si iusticia uirtutũ omniũ est mater: cu; illȩ singulȩ tollunt̃: ipsa subuertit̃. Tulit aũt Plato ante oĩa frugalitatẽ: quȩ utiq; nulla est: ubi proprij nihil habeat̃. Tulit abstinentiam: si quidẽ nihil fuerit, quo abstineat̃, alienũ. Tulit tẽperantiã: tulit castitatem: quȩ uirtutes in utroq; sexu maxime sunt. Tulit uerecũdiã: pudorem & modestiam: si honesta & legitima esse incipiunt: quȩ solẽt flagitiosa & turpia iudicari. Sic uirtutem cum uult omnib⁹ dare: omnibus ademit. Nam rerũ proprietas, & uiciorũ & uirtutum materię cõtinet: cõmunitas aũt nihil aliud q̃ uiciorũ licentiam. Nam uiri qui multas mulieres habent: nihil aliud dici possũt q̃ luxuriosi ac nepotes. Itẽ mulieres quȩ a multis habent̃: non utiq; adulterȩ: ꝙ certũ matrimoniũ nullũ est: si; prostitutȩ ac meretrices sint necesse est. Redegit ergo humana; uitã ad similitudinẽ nõ dico mutoꝝ: sed pecudũ ac bȩluarũ. Nã uolucres pene omnes faciunt matrimonia: & paria iungunt̃: & nidos suos tanq̃ geniales thoros cõcordi mẽte defendũt: & foetus suos ꝙ certi sunt amãt: & si alienos obiecȩris abigũt. At hõ sapiẽs cõtra mortẽ hominũ cõtraq; naturã: stultiora sibi, quȩ sequeret̃, elegit. Et quoniã uidebat in cȩteris animalib⁹ officia marium foeminarũq; nõ esse diuisa: existimauit oportere etiã mulieres militare: & cõsilijs publicis interesse & magistratus gerere: & imperia suscipere. Itaq; his arma & equos assignauit: consequẽs est; ut lanã & telã uiris, & infantiũ gestatões: nec uidit ĩpossibilia esse: quȩ diceret ex eo: ꝙ adhuc in orbe terrȩ neq; tã stulta neq; tam uaria ulla gens extiterit: quȩ hoc modo uiueret.

materiam

morem

Capi. xxiij. De minoribus philosophis: & quatenus inuicem ratione, ex rerum cõtemptu pficiãt & erroris assertores sint.

CVm igit̃ in tanta uanitate ipsi philosophoꝝ principes deprehẽdant̃: qd illos minores putabimus: q nunq̃ sibi tã sapientes uideri solẽt: q̃ cũ pecunię cõtemptu glorient̃? Fortis animꝰ: sꝫ expecto qd faciãt: & quo ille cõtẽptus euadat. Tradita sibi a parẽtibꝰ patrimonia: tanq̃ malũ fugiũt ac deserũt. Et ne in tẽpestate naufragiũ faciãt: in trãquillo se ultro pręcipitãt: nõ uirtute, sꝫ peruerso metu fortes: sicut illi q cũ timẽt ne ab hoste iugulent̃, ipsi se iugulãt: ut mortẽ morte deuitẽt. Sic isti unde possẽt gloriã libertatis acqrere: sine honore sine gratia perdũt. Laudat̃ Democritꝰ ꝙ agros suos dereliquerit: eosqꝫ pascua publica fieri passus sit: probarem si donasset. Nihil aũt sapienter fit, quod si ab oĩbꝰ fiat, inutile est ac malum: sed hęc negligentia tolerabilis. Quid ille qui patrimoniũm in numos redactum effudit in mare? Ego dubito utrum ne sanus an demens fuerit. Abite inquit in pfunduꝫ malę cupiditates: ego uos mergã: ne ipse mergar a uobis. Si tantus pecunię contẽptus est? fac illã beneficium: fac humanitatem: largire pauperibus. Potest hoc quod pditurus es multis succurrere, ne fame, aut siti aut nuditate moriant̃. Imitare insaniã salteꝫ furorẽqꝫ Tuditani: sparge populo diripiẽda. Potes & pecuniã effugere: & tamẽ bene collocare: ꝙ saluum est qcqd pluribus pfuit. Zenonis autem paria peccata qs pbat? Sed omittamus id quod est ab oĩbus semp irrisuꝫ. Illud satis est ad cohercendũ furiosi homĩs errorẽ: ꝙ inter uicia & morbos misericordiã posuit. Adimit nobis affectuꝫ: quo ratio humanę uitę pene omnis continet̃. Cũ enim natura hominis imbecillior sit q̃ cęteroꝝ aĩaliũ: quę uel ad pferẽdã uim tẽporum: uel ad incursiones a suis corporibus arcendas: naturalibus munimẽtis, puidẽtia cęlestis armauit, Homini aũt ꝙ nihil istoꝝ datũ est: accępit p istis omnibus, miserationis affectum: qui plane uocat̃ humanitas: q̃ nosmet inuicem tueremur. Nã si hõ ad cõspectũ alterius hominis efferaret̃ (quod facere uidemus animantes quarum natura soliuaga est) nulla esset hominũ societas: nulla urbium condẽdaꝝ uel cura uel ratio: sic neqꝫ uita qdem satis tuta cum cęteris animalibus exposita: esset imbecillitas hominũ & ipi inter semetipos

thales erat hic milesius qui numos in mare proiecit.

inseruit, intelligendum nam mendum subest.

beluarũ more seuirẽt. Nõ minor in aliis demẽtia. Quid enĩ dici põt de illo q nigrã dixit eẽ niuẽ? q̃ cõsequẽs erat ut etiã picẽ albã esse diceret? Hic est ille q se iccirco natũ esse diceret: ut cęlũ ac solẽ uideret: q in terra nihil uidebat, sole lucẽte. Xenophanes dicentib⁹ mathematicis orbẽ lunę duo de uiginti ptib⁹ maiorẽ esse q̃ terrã: stultissime credidit: & ꝙ huic leuitati fuit consentaneum: dixit intra cõcauũ lunę sinũ, esse aliã terrã: & ibi aliud genus hominũ simili mõ uiuere, quo nos in hac terra uiuim⁹. Habẽt igĩ illi lunatici hoĩes alterã lunã: quę illis nocturnũ lumẽ exhibeat: sicut hęc exhibet nobis. Et fortasse hic noster orbis, alteri⁹ inferioris terrę luna sit. fuisse Seneca inter stoicos ait: q deliberarent utꝝ ne soli quoq; suos populos darẽt: inepte. s. qui dubitauerit. Quid enĩ pderet si dedisset? S; credo calor deterrebat: ne tanta; multitudinẽ periculo cõmitteret: ne si ęstu nimio perissent ipsi⁹ culpa euenisse tanta calamitas dicerẽ.

concauum

Capitulũ. xxiiii. De antipodibus quos ideo esse finxerũt: ꝙ opinati sunt mundum esse rotundum.

Errat Lactantius negans antipodas contra veram philosophiam nedixerint quod fidem est istius capitis sententia.

QVid illi q esse cõtrarios uestigiis nostris antipodas putãt? Nunqd aliquid loquũtur? Aut est quisq̃ tam ineptus: qui credat esse homines: quorum uestigia sint superiora q̃ capita? Aut ibi quę apud nos iacent uniuersa pendere: fruges & arbores deorsu; uersus crescere: pluuias & niues & grãdines sursu; uersus cadere in terrã. Et mirãt aliquis ortos pensiles inter septem mira narrari: cum philosophi & agros & maria & urbes & mõtes pẽsiles faciãt. Huius quoq; erroris aperiẽda nobis origo est. Nam semp eodẽ mõ fallunĩ. Cũ enim falsum aliquid in principio sumpserũt, uerisimilitudine inducti: necesse ẽ eos in ea quę consequuntur currere: sic incidunt in multa ridicula: quia necesse est falsa esse: quę rebus falsis congruunt. Cum aũt primis habuerint fidem: qualia sunt ea quę sequunĩ nõ circũspiciũt: s; defendunt omnimõ: cum debeant prima illa utrum ne uera sint an falsa: ex cõsequentibus iudicare. Quę igĩ illos ad antipodas ratio pduxit? Videbant siderum cursus in occasum meantiu;: solẽ atq; lunã in eandem partẽ semp occidere: atq; oriri semper ab eadem. Cũ aũt nõ perspicerent quę machinatio cursus eorũ temperaret: nec quomõ ab occasu ad orientem remeant. Cęlum

aũt ipſum in oẽs fere partes putarẽt eſſe deuexum: qđ ſic uideri ꝓpter immenſam latitudinem neceſſe eſt. Exiſtimauerũt rotundum eſſe mundum ſicut pilam. Et ex motu ſiderũ opinati ſunt cęlũ uolui: ſic aſtra ſolemq̃ cũ occiderint uolubilitate ipa mũdi ad ortũ referri. Itaq̃ ętbereos orbes fabricati ſunt: quaſi ad figurã mũdi: eoſq̃ celarũt portentuoſis q̃buſdam ſimulachris quę aſtra eſſe dicerent. Hãc igiť cęli rotũditatẽ illud ſequebať: ut terra in medio ſinu eius eſſet incluſa: ꝙ ſi ita eſſet terrã ipã globo ſimilẽ: neq̃ enĩ fieri poſſet: ut nõ eſſet rotũdũ: qđ rotũdo incluſũ teneret: Si aũt rotũda etiã terra eſſet: neceſſe eſſet: ut ĩ oẽs cęli partes eãdẽ faciẽ gerat: ideſt montes erigat: cãpos tendat: maria cõſternat: Quod ſi eſſet: etiã ſequebať illud extremum: ut nulla ſit pars terrę quę non ab hoĩbus: cęteriſq̃ animalibus incolatur. Sic pẽdulos iſtos antipodas cęli rotunditas adinuenit. Quod ſi quęras ab his qui hęc portenta defendũt: qũo nõ cadũt oĩa in inferiorẽ illã cęli partẽ? Hãc reſpõdẽt reꝝ eſſe naturã: ut põdera in mediũ ferant: & ad mediũ cõnexa ſint oĩa: ſicut radios uidemus in rota. Quę aũt leuia ſunt ut nebula: fum⁹: ignis: a medio deferãtur ut cęlũ petãt. Quid dicã de his neſcio: q̃ cũ ſemel aberrauerint: cõſtãter in ſtulticia pſeuerãt: & uanis uana defendunt: niſi ꝙ eos ĩterdũ puto ioci cã philoſophari: aut prudẽtes & ſcios mẽdacia defendẽda ſuſcipere: q̃ſi ut ingenia ſua in malis reb⁹ exerceãt uľ oſtẽdãt. At ego multis argumẽtis ꝓbare poſſem: nullo mõ fieri poſſe: ut cęlũ terra ſit inferi⁹: niſi & liber iã cõcludẽdus eſſet: ut adhuc aliqua reſtarẽt quę magis ſint pręſenti operi neceſſaria. Et qm̃ ſinguloꝝ errores ꝑcurrere nõ eſt vni⁹ libri op⁹ ſatis ſit pauca enarraſſe: ex qb⁹ poſſint q̃lia ſint cętera intelligi.

¶ Capi. xxv. Quot & quãta prędicẽda ſũt: ~~& alias neceſſarias~~ gẽtiliť philoſophãtib⁹ ut phiam nullus aſſequať aut rarus.

NVnc pauca nobis de philoſophia in cõmuni dicẽda ſunt: ut cõfirmata cã peroremus. Summus ille noſter Platonis imitator exiſtimauit phiam non eſſe uulgarem: ꝙ eam non niſi docti homĩes aſſeq poſſent. Eſt inqt philoſophia paucis cõtenta iudicibus: multitudinẽ cõſulto ipſa fugiens. Non eſt igiť ſapientia ſi ab hominum coetu abhorreret: quoniam ſapientia ſi

bomini data eſt:ſine ullo diſcrimine oĩbus data eſt:ut nemo ſit ꝓrſus:q̄ eã capere nõ poſſit. At illi uirtutẽ bumano generi datã ſic amplexabant̃:ut ſoli oĩum publico bono frui uelle uiderent̃: tã inuidi q̄ſi uelĩt deligare oculos:aut effodere cęteris ne ſolẽ uideãt. Nã q̄d eſt aliud bomĩb⁹ negare ſapiẽtiã:q̄ mẽtib⁹ eoꝝ ueꝝ ac diuinũ lumẽ auferre? Q̄ď ſi natura boĩs ſapiẽtię capax ẽ:oportuit & opifices & ruſticos & mulieres:& oẽs deniq̃ bumanã q̄ formã gerũt doceri ut ſapiãt:populũq̃ ex omni lingua & cõditione & ſexu & ętate cõflari. Maximũ itaq̃ argumẽtũ eſt pbiloſopbiã neq̃ ad ſapientiã tendere:neq̃ ipãꝫ eẽ ſapiẽtiã: qď myſteriũ eius barba tm̃ celebrat̃ & pallio. Senſerũt boc adeo ſtoici:q̄ & ſeruis & mulierib⁹ pbiloſopbãdũ eſſe dixerũt. Epicur⁹ quoq̃ q̄ rudes omniũ litterã ad pbiloſopbiã ĩuitat. Itẽ Plato q̄ ciuitatẽ de ſapiẽtib⁹ uoluit cõponere. Conati q̄dẽ ſunt illi facere qď ueritas exigebat:ſ; nõ potuit ultra uerba ꝓcedi. Primũ q꜡ multis artibus opus eſt: ut ad pbiloſopbiaꝫ poſſit accedi. Diſcendę litterę iſtę cõmunes ꝓpter uſuꝫ legendi:q꜡ in tãta reꝝ uarietate: nec diſci audiẽdo poſſunt omnia:ne memoria cõtineri. Grãmaticis quoq̃ nõ parũ operę uel dandũ eſt:ut rectã loquendi rationem ſcias. Id multos annos auferat neceſſe eſt. Nec oratoria quidem ignorãda eſt:ut ea quę didiceris: ꝓferri atq̃ eloq̄ poſſis. Geometria quoq̃ ac muſica & aſtrologia neceſſaria eſt:q꜡ bę artes cum pbiloſopbia bñt aliquã ſocietatẽ:quę uniuerſa ꝑdiſcere neq̃ foeminę poſſunt:q̄bus intra puberes annos officia mox n̄ſibus domeſticis ꝑfutura diſcenda ſunt. Neq̃ ſerui q̄b⁹ ꝑ eos annos uel maxime ſeruiendũ eſt:q̄bus poſſunt diſcere:neq̃ paupes: aut opifices:aut ruſtici:q̄bus in diẽ uictus labore eſt quęrẽdus. Ob eã cauſam Tullius ait abborrere a multitudine pbiloſopbiam. At enim rudes Epicurus accipiet. Quomodo ergo illa quę de principiis reꝝ dicunt̃ intelligẽt:quę ꝑplexa & inuoluta uix etiã politi bomĩes aſſequũt̃? In rebus igit̃ obſcuritate implicitis: & ingenioꝝ uarietate cõfuſis:& eloquentiũ uiroꝝ exq̄ſito ſermone fucatis:quis imperito ac rudi loc⁹ eſt? Deniq̃ nunq̄ ullas mulieres pbiloſopbari docuerũt:pręter unam ex omni memoria Tbeniſten. Neq̃ ſeruos pręter unum Pytbagoram:quem male ſeruientem redemiſſe ac docuiſſe tradunt̃. Enumerãt etiam Platonem ac Diogenẽ:qui tamen ſerui nõ fuerũt:ſed bis ſeruitus euenerat.

legendum, redemptum fuiſſe

ſut eni

lx b1

ſunt enim capti: platonē quidē redemiſſe Aniceris q̄dam tradit̄ ſeſtertiis octo. Itaq; inſectatus eſt cōuiciis hūc ipm̄ redemptorē Seneca : ꝙ Platonē paruo exiſtimauerit furioſus ut mihi quide; eſtimauerit. uidet̄: qui homini fuit iratus ꝙ non multā pecuniam perdidit. ſ. aurum appendere debuit tanq̄ pro mortuo Hectore: aut tantum in genere nummorum: quantū uenditor non popoſcit. Ex barbaris uero nullum pręter unū Anacharſim Sytham: qui philoſo scitham phia; ne ſomniaſſet quidē: niſi & linguam & lr̄as an̄ didiciſſet.

Cap.xxvi. Quod doctrina cęleſtis ſapiētiā ſola largit̄: quā natura cōmunis appetit: et q̄rens philoſophiā nō īuenit. Et q̄ efficax ſit lex dei: & eccleſię ſacramenta.

QVod ergo illi poſcēte natura faciendum eſſe ſenſerūt: ſed tamen neq; ipſi facere potuerunt: neq; a philoſophis fieri poſſe uiderunt. Sola hęc efficit doctrina cęleſtis: quę ſola ſapientia eſt. Illi ſcilicet perſuadere cuiq̄ potuerunt: qui nihil perſuadēt etiam ſibi? Aut cuiuſq̄ cupiditates opprimēt: temperabunt ira;: libidinem cohercebūt: cū ipſi & cedant uiciis: & fateantur plus ualere naturam? Dei autem pręcępta quia & ſimplicia et uera ſūt: quantū ualeant in animis hominum: quotidiana experimenta demonſtrant. Da mihi uirum: qui ſit iracundus: maledicus: effrenatus: pauciſſimis dei uerbis tam placidum q̄ ouem reddam. Da cupidum: auarum: tenacem: iam tibi eum liberalem dabo: & pecuniam ſuam plenis manibus largientem. Da timidum doloris ac mortis: iam cruces & ignes: & pericula & taurum contemnet. phalaridis, scilicet Da libidinoſum: adulterū: ganeonē: iam ſobriū: caſtū: continētē uidebis. Da crudelem & ſanguinis appetentem: iam in ueram clęmentiā furor ille mutabit̄. Da iniuſtum: inſipientem: peccatore;: continuo & ęquus & prudens & innocēs erit. Vno enī lauacro malicia omnis abolebit̄: tanta diuinę ſapientię uis eſt: ut in hōis pectus infuſa: matrem delictoꝝ ſtulticiā uno ſemel īpetu expellat. Ad quod efficiēdū: nō mercede: nō liberis: non lucubrationibus opus ē. Gratis iſta fiūt facile; cito, mō pateāt aures: & pectus ſapiētiā ſitiat. Nemo uereat̄: nos aquam nō uendimus: nec ſolem mercede pręſtamus. Dei fons uberrimus atq; pleniſſimus patet cunctis: & hoc cęleſte lumen uniuerſis oritur: quicūq; oculos habent. Num qs h̄ philoſophorum: aut unq̄ pręſtitit: aut pręſtare

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA SEVILLA

si uelit pōt? Qui cū ętates suas in studio philosophię conterant: neq; aliū quēq̄ neq; seipsos si natura paululū obstitit possunt facere meliores. Itaq; sapiētia eoꝝ ut plurimū efficiat: nō excidit uicia: sed abscōdit. Pauca uero dei pcępta sic totū hoiem imutant: & exposito uetere nouum reddūt: ut nō cognoscas eundē esse.

Cap. xxvii. Quod philosophi sępe recte pcipiūt: & iterdū uidēt ueꝝ. Et quare nō sit eis credendū, in quo solo nitaſ cōditō creaturę et unde: necnō aut fortunę. Et qūo phi suis iuicē gladiis pereunt.

QVid ergo: Nihil ne illi simile pcipiunt? Immo pmulta & ad uerum frequenter accedunt: sed nihil ponderis habent illa pręcępta: quia sunt humana: & auctoritate maiori: idest diuina, illa carent. Nemo igitur credit: quia tam se hominem putat eē qui audit: q̄ est ille qui pręcipit. Pręterea nihil apud eos certi est: nihil quod a scientia ueniat. Sed cum omnia coniecturis aganſ: multa etiam diuersa & uaria proferantur: stultissimi ē hominis pręceptis eoꝝ uelle parere: quę utrū uera sint an falsa dubitatur: & ideo nemo paret: quia nemo uult ad incertu; laborare. Virtutem esse stoici aiunt: quę sola efficiat uitā beatā. Nihil pōt uerius dici: sed quid si cruciabiſ aut dolore efficieſ? Poterit ne qsq̄ iter carnifices beatus eē? Immo uero illatꝰ corpori dolor, materia uirtutis est: itaq; ne i tormētis qdē miser ē. Epicurus mlto fortiꝰ: sapiens inqt semp beatꝰ ē: & uelut iclusus in phalaridis tauro hāc uocē emittet: suaue ē & nihil curo: qs eū nō irriserit? Maxie q; homo uoluptariꝰ personam sibi uiri fortis imposuit: & qdē supra modū. Non eni fieri pōt: ut qsq̄ cruciatus corporis p uoluptatibus ducat: cum satis sit ad officium uirtutis implendu; perferre ac sustinere. Quid dicitis stoici? Quid tu Epicure? Beatꝰ ē sapiēs etiam cum torqueſ: si propter gloriam patientia non fruatur? In tormentis enim fortasse morietur: si propter memoriam aut nō sentiet si occidūt animę: aut si sentiet: nihil ex ea cōsequeſ. Quis ergo alius fructus est in uirtute? Quę beatitudo uitę: ut ęquo animo morianſ? Bonū mihi affertis unius horę aut fortasse momēti: pter quod nō expediat in tota uita miseriis & laboribus confici. Quātum aūt temporis mors occupat, quę cum uenit: utrum ęquo animo: an iniquo eam sbieris: iā nihil refert. Ita fit: ut nihil

aliud ex uirtute capteť nisi gloria. Sed hęc aut supuacua et breuis est: aut prauis hominū iudiciis non sequetur. Nullus igitur ex uirtute fructus est: ubi uirtus mortalis est & caduca. Itaq; q hęc locuti sunt: umbram quādā uirtutis uiderūt: ipam uirtutem nō uidebant. Deflexi enī fuerūt ī terrā: nec uult⁹ suos ī altū erigebāt: ut eā possent ītueri: q̄ sese cęli regionib⁹ ostētabat. Hęc cā ē, cur p̄ cęptis eoꝝ nullus obtēperet, quoniā aut ad uicia erudiūt, si uolu ptatē defēdūt, aut si uirtutē asserūt: neq; peccato poenā minanť: nisi soli⁹ turpitudinis: neq; uirtuti ullū p̄miū polliceť: nisi soli⁹ honestatis & laudis: cū dicāt nō ꝓpter aliud: sed ꝓpter seipsam expetendam esse uirtutem. Beatus est igitur sapiens in tormētis: sed cum torquetur pro fide: pro iusticia: pro deo: illa patientia doloris beatissimum faciet. Est enim deus qui sol⁹ potest hono rare uirtutem: cuius merces immortalitatis sola est: quam q non appetūt: nec religionem tenent: cui ęterna subiacet uita. Profecto neq; uirtutis uim sciunt: cuius premium ignorāt: neq; in cęlum spectant: quod ipsi se facere putant: cum res non inuestigabiles q̄ runt: quia ratio in cęlum spectandi nulla alia est: nisi aut religio nem suscipere: aut animam suam immortale; esse credere. Quis quis enī aut deū colendū esse intelligit: aut immortalitatis spem sibi propositam habet: mens eius in cęlo est. Et licet id non aspi ciat oculis: animę tamen lumine aspicit. Qui autem religionem non suscipiunt: terreni sunt: quia religio de cęlo est. Et q anima; putant cum corpore interire: ęque in terram spectant: quia ultra corpus quod est terra nihil amplius uidēt: quod sit immortale. Nihil igitur prodest hominem esse fictū: ut recto corpore spe ctet in cęlum: nisi erecta mente deum cernat: & cogitatio eius in spe uitę perpetuę tota uersetur.

Capi. xxviii. Quod fortuna nihil est quā philosophi non modo deam: sed deū mentiunť. Et quomodo hunc errorem dę mones immiserint eis qui deum nesciebāt: aut contemnebant.

QVapropter nihil aliud est in uita, quo ratio: quo, conditio nostra nitatur: nisi dei, q nos genuit, agnitio: & religiosus ac pius cultus. Vnde quoniam philosophi aberrauerunt: sapien tes utiq; nō fuerūt. Quęsierunt illi qdem sapientiā: sed quia non rite quęrebant: ꝓlapsi sunt lōgius: & in maxīos errores īciderūt:

ut etiam cõmunem ſapiẽtiam nõ tenerẽt. Nõ enĩ tantũ religionẽ
aſſerere uoluerũt: uerꝫ etiã ſuſtulerũt, dũ ſpecie uirtutis falſę ĩdu
cti: conãẽ amicos oĩ metu liberare: q̃ religiõis euerſio naturę no
men ĩuenit. Illi enĩ cũ aut ignorãt a quo eẽt effect⁹ mũd⁹: aut per
ſuadere uellẽt nihil eẽ niſi diuina mẽte ꝑfectũ: naturã eẽ dixerũt
reꝝ omniũ matrẽ: quaſi dicerẽt oĩa ſua ſpõte eẽ nata: quo uerbo
plane ĩprudentiã ſuã cõfitẽtur. Natura enĩ, remota ꝓuidentia &
poteſtate diuina prorſus nihil eſt. Quod ſi deum naturam uo
cant: quę peruerſitas eſt: naturam potius q̃ deũ nominare. Si aũt
natura ratio eſt: uel neceſſitas uel conditio naſcendi: non eſt ꝑ ſe
ipſam ſenſibilis: quia neceſſe eſt mentem diuinam: quę ſua pro
uidentia naſcendi ꝑncipium rebus omnibus prębeat. Aut ſi natu
ra eſt cęlum atqꝫ terra: & omne quod natum eſt: non eſt de natu
ra: ſed dei opus. Non diſſimili errore credunt eẽ fortunã: quaſi
deam quandã ꝛes humanas uariis caſibus illudentem: qꝫ neſciunt
unde ſibi bona & mala eueniant. Cum ~~ae~~ ſe compoſitos ad prę
liandum putant: nec ullam tamen rationẽ reddunt: a quo & quã
ob cauſam: ſed tantum cũ fortuna ſe digladiari momẽtis omni
bus gloriantẽ. Iã quicũqꝫ alios cõſolati ſunt ob interitũ omiſſio
nemqꝫ carorum: fortunę nomen acerrimis accuſationibus ꝓſci
derũt: nec omnino ulla eoꝝ diſputatõ de uirtute ẽ: in qua nõ for
tuna uexeẽ. Marcus Tullius in ſua conſolatione pugnaſſe ſe ſem
per cõtra fortunam loquitur: eamqꝫ a ſe eſſe ſuperatam: cum for
titer inimicoꝝ ĩpetus retudiſſet: nec tũ q̃dem ſe ab ea fractũ: cum
domo pulſus patria caruit. Tũ aũt cum amiſerit cariſſimam fili
am: uictum ſe a fortuna turpiter confiteẽ. Cedo inquit: & manũ
tollo. Quid hoc homine miſerius: qui ſic iaceat? ĩſipienter inq̃t:
ſed qui ꝑfiteẽ ſe eſſe ſapientẽ? Quid ergo ſibi uult aſſumptõ no
minis? Quid eſt cõtempt⁹ ille reꝝ: qui magnificis uerbis prętẽdi
tur? Quid diſpar cęteris habitus? Aut cur omnino pręcępta ſapi
entię dantur: ſi nemo qui ſapiat adhuc inuentus eſt? Et quiſq̃ no
bis inuidiam facit: quia philoſophos negamus eſſe ſapientes: cũ
ipſi nec ſcire ſe quicq̃: nec ſapere fateatur? Nam ſi quando ita de
fecerint: ut ne affigere quidem quicq̃ poſſint: quid faciunt in reb⁹
cęteris? Tum uero ignorantię admonentur: & quaſi furibundi
exiliunt: & exclamãt ſe cęcos eſſe & excordes. Anaxagoras pro
nunciat circunfuſa eſſe tenebris omnia. Empedocles anguſtas

esse sensum semitas queritur: tanq̃ illi ad cogitandum rheda & quadrigis opus esset. Democritus quasi in puteo quodam sic alto ut fundus sit nullus: ueritatem iacere demersam ꝑnimirum stulte ut cetera. Non enī tanq̃ in puteo demersa est ueritas: quo uel descendere uel etiam cadere illi licebat: sed tanq̃ in summo montis excelsi uertice: uel potius in celo quod est uerissimum. Quid enī ē cur eā poti⁹ ī imū depressam diceret: q̃ ī summū leuatā: nisi forte mētē quoq; ī pedib⁹ aut in imis calcibus constituē malebat poti⁹: q̃ ī pectore aut ī capite? Adeo remotissimi fuerūt ab ea ueritate: ut eos ne status qdē sui corporis admoneret: ueritatē illis in sūmo eē q̃rendā. Ex hac desperatōe cōfessio illa Socratis nata ē: q̃ se nihil scire dixit nisi h̓ unū: ꝙ nihil sciat. Hīc academię disciplina manauit: si tñ disciplina dici pōt: in qua ignoratio & discitur et docetur. Sed ne illi quidem: q scientiā sibi assumpserūt: id ipsum quod se scire putabant constanter defendere potuerunt. Qui quoniam ratio illis non quadrabat: per ignorātiam reꝝ diuinaꝝ tam uarii tam incerti fuerūt: sibiq; sępe cōtria differētes: ut qd sentirēt quid uellēt: satis statuere ac diiudicare non posses. Quid igitur pugnes aduersus homines eos: q suo sibi gladio pereūt? Quid labores: ut eos destruas: quos sua ipsos destruit atq; afficit oratio? Aristoteles, inqt Cicero, ueteres philosophos accusans ait, eos aut gloriosissimos, aut stultissimos fuisse: qui existimauissent philosophiā suis ingeniis eē ꝑfectā: sed se uidē ꝙ paucis annis magna accessio facta eēt, breui tēpore phīam plane absolutā fore. Qd' igit̄ fuit illud tēpus? Quo ī ore? Qñ ē? aut a qbus absoluta? Nam ꝙ ait stultissimos fuisse, qui putauissent ingeniis suis perfectam esse sapientiam: uerum est: sed ne ipse qdem satis prudenter: qui aut a ueteribus coeptā: aut a nouis auctā: aut mox a posterioribus perfectum iri putauit. Nunq̃ enim potest inuestigari: quod non per uiam suam quęritur.

¶ Capitulum. xxix. Item repetitio de fortuna & natura eius et diffinitione eius.

SEd repetamus id quod omisimus. Fortuna ergo nihil ꝑ se est: ~~tanq̃~~ nec sic habendū ē: tanq̃ sit ī aliquo sensu. Si quidem fortuna est accidentium rerum subitus atq; inopinatus euētus. Veꝝ philosophi ne aliquādo non errent: in re stulta uolunt

esse sapientes: qui fortunę sexum mutant: eam qꝫ non deam sicut uulgus: sed deū esse dicūt. Eundē tñ īterdū naturam: īterdū fortunam uocāt. Quid mlta (inqt idē Cicero) efficiat inopinata nobis ꝑpter obscuritatē ignorationēqꝫ causaꝝ? Cū igiť causas ignorent ꝑpter quas fiat aliqd: etiā ipm q faciat ignorēt necesse ē. Idē in opere ualde serio: in quo ꝑcepta uitę deprompta ex phia filio dabat. Magnā īquit eē fortunę uim in utrāqꝫ partē qs nesciat? Nā & cū ꝓspero flatu ei9 utimur: ad exit9 ꝑuenim9 optatos. Et cum reflauerit: affligimur. Primū q negat sciri posse qcq̄: sic h' dixit tanq̄ & ipse & omnes sciant. Deinde q etiā quę clara sunt: dubia conantur efficere: hoc putauit esse claruꝫ: quod illi esse debuit uel maxime dubium: nam sapienti omnino falsum est. Quis inquit nescit? Ego uero nescio. Doceat me si pōt quę sit illa uis: q flatus iste: & qui reflatus. Turpe igiť est hominē ingeniosum id dicē: quod si negas probare nō possit. Postremo qꝫ is qui dicit assensus eē retinendos: qꝫ stulti sit hominis reb9 incognitis temē assētire: licet plane uulgi & īperitorum opinionibus credidit: q fortunam putant esse: quę tribuit hominibus bona & mala. Nam simulacbruꝫ eius cū copia & gubernaculo fingunt: tāq̄ hęc & opes tribuat: & humanaruꝫ rerum regimen obtineat: cui opinioni & Virgilius assensit: qui fortunam omnipotētem uocat. Et historicus q ait: sed ꝑfecto fortuna in oī re dominať. Quid ergo cęteris diis loci supest? Cur nō aut ipa regnare diciť: si plus pōt: aut sola coliť si oīa: ul' si tantū mala immittit? Aliquid causę ꝑferāt: cur si dea sit: hominibus īuideat: eosqꝫ perditos cupiat: cū ab his religiose colať? Cur ęquior sit malis: iniqor aūt bonis: cur insidietur affligat: decipiat: & exterminet? Quis illā generi hominum uexatricem cōstituit perpetuā? Cur deniqꝫ tā malā sortita sit ꝑtātem: ut res cūctas ex libidine magis q̄ ex uero celebret obscuretqꝫ? Nec inq̄ philosophos inquirere oportuit potius q̄ temere innocentem accusare fortunam: quę etiam si sit aliqua nihil tamen afferri ab his potest: cū hominib9 tā īimica sit q̄ putatur. Itaqꝫ illę omnes orationes quibus iniqtatem fortunę lacerāt: se suasqꝫ uirtutes coñ fortunā supbissime iactāt: nihil sunt aliud q̄ deliramēta incōsideratę leuitatis. Quare nō inuideāt nobis qbus aperuit ueritatem deus: qui sicut scimus nihil esse fortunā: ita scimus eē prauum ac subdolū spiritū: q sit inimic9 bonis: hostisqꝫ iusticię

qui contraria faciat q̃ de⁹ :cuius inuidię causam in secũdo libro explicauimus. Hic ergo insidiat̃ uniuersis:sed eos qui nesciũt deum errore impedit:stulticia obruit:tenebris circũfundit:ne quis possit ad diuini nominis peruenire noticiam : in quo uno & sapientia cõtinet̃ & uita ꝑpetua. Eos aũt qui deum sciũt : dolis & astutia aggreditur:ut cupiditate ac libidine irrbetiat:aut peccatis blandiẽtib⁹ deprauatos ĩpellat ad mortem:uel si dolo nihil ꝓfecerit:ui et uiolẽtia deiicere conat̃. Iccirco enĩ in ꝑmordiis trãsgressionis non statim ad poenã detrusus a deo est:ut hoĩem malitia sua exerceat ad uirtutẽ:quę nisi agitet̃:nisi assidua uexatõe roboretur:nõ põt esse pfecta. Si qdem uirtus est perferrẽdoꝝ malorũ fortis ac inuicta patientia. Ex quo fit:ut uirt⁹ nulla sit:si aduersarius desit. Huius itaqꝫ peruersę potestatis cũ uim sentirent uirtuti repugnantem:nomen ignorent:fortunę uocabulum sibi inane finxerũt. Quod q̃ longe a sapientia sit remotũ:declarat Iuuenal' his uersibus. Nullum numẽ habes si sit prudentia:sed nos Te facimus fortuna deam:cęloqꝫ locamus. Stulticia igitur & error & cęcitas:et(ut Cicero ait)ignoratio rerum atque causarum:naturę ac fortunę nomina induxit. Sed ut aduersarium suũ nesciũt: sic nec uirtutem quidem sciunt:cuius scientia ab aduersarij notione descendit:quę si coniuncta est cum sapientia:uel(ut ipsi aiunt)eadem ipsa sapientia est:ignorent necesse est in quib⁹ rebus sita sit. Nemo enĩ põt ueris armis instrui:si hostem coñ quem fuerit armandus ignorat:nec aduersarium uincere:qui in dimicando nõ hostẽ uerũ:sed umbram petit. Prosternet̃ enĩ qui alio intentus: uenientem uitalibus suis ictũ:nec prędiderit ante nec cauerit.

Cap.xxx. Epilogus quo docet qũo trãseũdum sit a uanitate philosophoꝝ recedẽtib⁹:& ad uerã sapiẽtiã aspirãtib⁹.s.ad uerbũ dei:in quo solo ueritas inuenitur:& uirt⁹ & beatitudo:& ab eis quę dicta sunt:ad dicenda transitum facit.

Docui q̃tũ mea mediocritas tulit:lõge deuiũ philosophos iter a ueritate tenuisse:sentio tñ q̃multa pręterierim :quia non erat mihi ꝓpria coñ philosophos disputatio:sed huc necessario diuertendum fuit:ut ostenderem tot & tanta ingenia in rebus falsis esse consumpta:ne quis forte a prauis religionibus exclusus : ad eos se conferre uellet:tanquã certi aliquid reperturus.

Vna igit̃ spes homini: una salus in hac doctrina quā defendim⁹ posita est. Omnis sapientia hominis in hoc uno est: ut deum cognoscat et colat. Hoc nostꝝ dogma: hęc sententia ē. Quāta itaq; uoce possum testificor: proclamo: denuncio. Hoc ē illud quod philosophi omnes in tota sua uita quęsierunt: nec unquam tamē inuestigare: comprehendere: tenere ualuerunt: quia aut prauam religionē tenuerūt: aut totam penitus sustulerunt. Facessant igit̃ illi omnes: qui humanam uitam nō instruunt sed turbant. Quid enim docent? Aut quem instruunt: qui seipsos nundum īstruxerūt? Quem sanare egroti? Quem regere cęci possunt? Huc ergo nos omnes quibus est cura sapientię, conferamus. An expectabimus donec Socrates aliq̄d sciat? An Anaxagoras lumē ī tenebris inueniat? Aut Democritus ueritatem de puteo extrahat? Aut Empedocles dilatet animi sui semitas? Aut Archesilas & Carneades uideant: sentiant: percipiant? Ecce uox de cęlo ueritatem docens: & nobis sole ipso clarius lumē ostendens. Quid nobis iniq sumus: & sapientiā suscipere cunctamur: quam docti homines cōtritis inq̄rendo ętatibus suis: nūquam reperire potuerunt? Qui uult sapiens ac beatus esse: audiat dei uocem: discat iusticiam: sacramētū natiuitatis suę norit: humana cōtēnat: diuina suscipiat: ut summū illud bonu; ad quod natus est, possit adipisci. Dissolutis religionibus uniuersis: & omnibus quęcunq; in earū defensionem dici uel solebant uel poterant refutatis: deinde conuictis philosophię disciplinis: ad ueram religionem nobis sapientiāq; ueniēdum est: quoniam est (ut docebo) utrunq; coniunctum: ut eam uel argumentis: uel exemplis: uel idoneis testibus asseram⁹. Et stulticiam quam nobis isti deoꝝ cultores obiectare non desinunt: ut nullam penes nos: sic totā penes ipsos esse doceamus. Et quanq̄ prioribus libris cū falsas arguerim religiones: & hic cum falsam sapientiam tollerem: ubi ueritas sit ostenderim: planius tamen quę religio: & quę sapientia uera sit liber ꝓxim⁹ īdicabit.

nondum

hic incipit liber 4

L. Coelij Lactantij diuinaꝝ institutionū aduersus gētes liber quartus in quo docetur quę religio: & quę sapientia uera sit.

Quomodo uni⁹ sęculi error ī omnē sit trāsfusus ętatē: & orbē occupauerit: & grecia post gloriā septem sapiētiū studio ꝑquirendę ueritatis exarserit: & studiosi ei⁹ se maluerīt philosophos q̄ sapientes appellari. C. ꝓmū.

COgitanti mihi: & cũ animo meo ſępe reputan
ti ꝑorē illũ generis hũani ſtatũ: & miꝝ pariter
& ĩdignũ uideri ſolet: qđ uni⁹ ſęculi ſtulticia
religiones uarias ſuſcipiẽtis: deoſq; mltos eſſe
credẽtis: in tantã ſubito ignorationẽ ſui uentũ
eſt: ut ablata ex oculis ueritate: neq; religio ueri
dei: neq; hũanitatis rõ teneret̃: hominib⁹ nõ ĩ cęlo ſũmũ bonum
quęrẽtib⁹: ſed in terra: quã ob cãm ꝓfecto ſęculoꝝ ueteꝝ mutata
foelicitas ẽ. Coeperũt enĩ relicto parẽte & cõſtitutore omnium
deo, ĩſenſibilia digitoꝝ ſuoꝝ figmenta uenerari: q̃ prauitas qd ſe
fecerit: qd maloꝝ attulerit: res ipa declarat. Auerſa nãq; a ſũmo
bono: qđ iõ beatũ & ſempiternũ ẽ: ꝙ uideri tãgi cõphẽdi nõ po
teſt: & a uirtutib⁹ ei bono cõgruẽtib⁹: q̃ ſũt ęque immortales: ad
hos corruptos & fragiles deos lapſi: & ſtudẽtes his reb⁹ qb⁹ ſo
lũ corpus ornat̃: alit̃: delectat̃: mortẽ ſibi ꝑpetuã cũ dijs et cũ bo
nis corporib⁹ q̃ſierũt: ꝙ morti corpus oẽ ſbiectũ ẽ. Inſecuta eſt
igit̃ huiuſmodi religionis iniuſticia & ĩpietas ſicuti fuerat neceſ
ſe. Deſierũt enĩ uult⁹ ſuos ĩ cęlũ tollere: ſed deorſũ mẽtes homi
nũ depſſę terrenis ut religiõib⁹: ſic etiã bonis ĩhęrebãt. Secutũ ẽ
diſcidiũ generis humani & fraus & nefas oẽ: ꝙ ſpretis ſempiter
nis atq; ĩcorruptis bonis: q̃ ſola debẽt ab homine cõcupiſci: tem
poralia & breuia maluerũt: maiorq; ad malũ hominib⁹ fides fu
it: q prauũ recto ꝙ pſentius fuerat ptulerũt. Sic hũanã uitã ꝑori
bus ſęculis in clariſſima luce uerſatã, caligo & tenebrę cõphende
rũt. Et qđ huic prauitati cõgruẽs erat: poſtq̃ ſblata ſapiẽtia ẽ: tum
demũ homines ſapientum ſibi nomẽ uẽdicare coeperũt: tũ aũt
nemo ſapiẽs uocabat̃: cũ oẽs erãt: uterq; nomẽ illud publicũ ali-
qñ q̃uis ad paucos redactũ: tũ uim ſuã retineret. Poſſent enĩ for
taſſe pauci illi uel ingenio ul' auctoritate: uel aſſiduis hortamẽtis
liberare populũ uicijs & errorib⁹. Sed adeo ĩ totũ ſapientia occi
derat: ut ex ipa nominis arrogãtia, nullũ eoꝝ q uocaret̃, apparuit
fuiſſe ſapientẽ. Et tñ ꝑuſq̃ hęc phia quę dicit̃ eẽt inuenta: ſeptem
fuiſſe tradunt̃ primi omnium: qui quia de rebus naturalibus quę
rere ac diſputare ſunt auſi: ſapiẽtes haberi appellariq; meruerũt.
O miſerum calamitoſumq; ſęculũ: quo ꝑ orbẽ totũ ſeptem ſoli
fuerunt: qui hominum uocabulo cierentur. Nemo enim poteſt
iure dici homo: niſi qui ſapiens eſt. Sed ſi cęteri omnes pręt̃ ipos

ſtulti fuerūt:ne illi quidē ſapientes:ꝗ nemo ſapiēs eſſe uere iudicio ſtultoꝝ pōt:adeo ab his abſuit ſapientia:ut ne poſtea q̄dem ĩcreſcēte doctrina:& multis magniſq; ingeniis in idipm̄ ſemꝑ intentis nō potuerit ꝑſpici ueritas & cōpbēdi. Nā poſt illoꝝ ſeptē ſapiētū gloriā:ĩcredibile ē quāto ſtudio ĩq̄rēdę ueritatis gręcia oīs exarſerit: Ac p̄mū nomē ip̄m ſapiētię arrogās putauerit:ſ; ꝗ nō ſapiētes:ſed ſtudioſos ſapiētię uocauerūt:quo facto & illos q̄ temere ſapiētū ſibi nomē aſciuerāt:erroris ſtulticięq; dānauerūt:& ſe quoq; ipſos ignorātię:quā q̄dē nō diffitebāť. Na; ubicūq; reꝝ natura ĩgeniis eoꝝ quaſi manus oppoſuerat: ne rōnem poſſent aliq̄ reddere,teſtificari ſolebāt nihil ſcire ſe: nihil cernē. Vñ multo ſapiētiores ĩueniūť:q ſe aliq̄ ex ꝑte uiderūt:q̄ illi qui ſapere crediderant.

¶ Cap.ii. Quod ibi ē q̄renda ſapiētia ubi gētib⁹ ē ſtulticię titulus. Et quare Pythagoras & Plato litteraꝝ ꝓſecutores nō acceſſerunt ad iudęos.

QVare ſi neq; illi fuere ſapiētes:q ſunt appellati:neq; poſteriores:q nō dubitauerūt inſipiētiā cōfiteri:q̄d ſupeſt niſi ut alibi ſit q̄renda ſapiētia:quare nō ē,ubi q̄rebať,ĩuēta. Quid autē putemus fuiſſe cauſę:cur tot ĩgeniis:totq; tēpori⁹ ſūmo ſtudio & labore q̄ſita non reperireť:niſi ꝗ eā philoſophi extra fines ſuos quęſierūt? Qui quoniā ꝑagratis & exploratis oīb⁹ nuſq̄ ullā ſapiētiā cōpbēderūt:& alicubi eē illā neceſſe ē:apparet illic potiſſimū eē quęrēdā,ubi ſtulticię titulus apparet:cui⁹ uelamēto deus, ne arcanū ſui diuini operis in ꝓpatulo eēt,theſauꝝ ſapiētię & ueritatis abſcondit. Vñ eq̄dē ſolem⁹ mirari:ꝗ cu; Pythagoras & poſtea Plato:amore indagandę ueritatis accenſi:ad ęgyptios & magos & perſas uſq; penetraſſent:ut earū gētiū ritus & ſacra cognoſcerent. Suſpicabāť enī ſapiētiam in religione uerſari: & ad iudęos tantū nō acceſſerūt:penes quos tūc ſolos erat: & quo facilius ire potuiſſent? Sed auerſos eē arbitror diuina ꝓuidētia neſcire poſſent ueritatē:ꝗ nōdū fas erat alienigenis hominib⁹ religionē dei ueri iuſticiāq; cognoſcere. Statuerat enī de⁹ appropinquante ultimo tēpore ducē magnū cęlit⁹ mittere:q eā ꝑfido ĩgratoq; populo ablatā externis gentibus reuelaret. Qua de re in hoc libro aggrediar diſputare:ſi prius oſtendero ſapientiam cum religione ſic cohęrere:ut diuelli utrunq; non poſſit.

Capitulum.iiij. Quod sapientia & religio inseparabiliter cohęrent: & q necesse est eosdem nō diuersos esse secretarios sapientię & numinis sacerdotes. Et quare contra naturam sit colere plures deos. Et quare necessitate naturę oportet dominum esse unum unicuiq; sic & patrem unum.

Deorū igit̄ cultus in priore libro docui non habuisse sapientiā nō mō: q diuinū animal hominē terrenis fragilibusq; substernit: sed q nihil ibi deserit̄: qd̄ pficiat ad mores excolendos uitāq; formādam: nec habet inqsitionē aliquā ueritatis: sed tantūmodo ritū colendi: qui nō officio mentis: sed ministerio corporis constat. Et ideo nō est illa uera religio iudicanda: quia nullis iusticię uirtutisq; pręceptis erudit: efficitq; meliores. Ita philosophia (q ī illis religionē; idest summā pietatem nō habet) nō est uera sapientia. Nā si diuinitas quę gubernat hunc mundū incredibili beneficentia genus hominū sustentat: & quasi paterna indulgentia fouet: uult pfecto grām sibi referri & honorē dari. Nec cōstare homini ratio pietatis potest: si cęlestib⁹ beneficiis extiterit ĭgrat⁹: quod nō ē utiq; sapiētis. Quoniā igitur (ut dixi) philosophia & religio deoꝝ disiuncta sunt & longe discreta: siquidem alii sunt pfessores sapientię: per quos utiq; ad deos non adit̄, Alii religionis antistites: per quos sapere nō discitur: apparet nec illam esse ueram sapientiā: nec hanc religionē: iccirco nec philosophia potuit ueritatem comprehendere: nec religio deorum rationē sui qua caret reddere. Vbi aūt sapiētia cū religione inseparabili ~~nec~~ nexu cohęret: utrūq; eē ueꝝ necesse est. Quę iā et in colēdo sapere debemus: idest scire qd nobis: & qūo sit colendum: & in sapiendo colere: idest re & actu qd̄ scierim⁹ implere. Vbi ergo sapientia cū religione cōiungitur: ~~ubi s.~~ ibi de⁹ colit̄ unus: ubi uita & act⁹ oīs ad unū caput & ad unā sūmā refert̄. Deniq; iidē sūt doctores sapientię: q & dei sacerdotes. Nec tn̄ moueat queq̄ q sępe factū ē & fieri pōt: ut philosophus aliqs deoꝝ suscipiat sacerdotiū: qd̄ cū sit: nō tn̄ cōiūgit̄ phīa cū religione: sed etiā phīa inter sacra cessabit: & religio quando philosophia tractabitur. Illa enī religio muta est: nō tātū quia mutorum est: sed quia ritus eius in manu & in digitis eius: & nō ī corde aut in

lingua, sicut nostra quę uera est. Iccirco & in sapientia religio: & in religione sapiētia ē: ergo nō pōt segregari: q͛ sapere nihil aliud ē: nisi deū ueꝝ iustis ac piis cultib⁹ honorare. Multoꝝ aūt deorū cult⁹ nō eē secūdū naturā: etiā hꝰ argumēto colligi pōt & cōphēdi. Omnem deū q ab hoīe colit͛: necesse ē īter solēnes rit⁹ & pcatio nes, prēm nūcupari: nō tātū honoris grā sed & rōis: q͛ & antiq or ē hoīe: q͛ uitā, salutē, uictūq; pstat ut pr͛. Itaq; & Iupit͛ a pcāti bus pr͛ uocat͛: & Saturn⁹ & Ian⁹ & Liber & cęteri deīceps: quod Lucillius ī deoꝝ cōsilio irridet: uti nemo sit nostrū: qn aut pater optim⁹ diuū: aut Neptun⁹ pr͛: Liber: Saturn⁹ pater: Mars: Ian⁹: Quiriu⁹ pr͛: sic & hoc nomē pater dicat͛ ad unū: qd͛ si natura nō patit͛: ut sint uni⁹ hōis plures patres, Ex uno enī pcreat͛: ergo de os etiā mltos colere coñ naturā ē: cōtraq; pietatē. Vn⁹ ergo colē dus ē: q pōt uerus pr͛ nominari. Idē etiā domin⁹ sit necesse ē: q̄re sicut pōt indulgere: ita etiā cohercere. Pater ideo appellād⁹ ē: qa nobis multa & magna largitur. Dominus ideo: quia castigandi & puniendi habet maximam potestatem. Dominu; uero eunde; esse qui sit pater: etiam iuris ciuilis ratio demonstrat. Quis enī poterit filios educare: nisi habeat in eos dominij ptātē? nec īmeri to paterfamilias dicit͛: licet tantū filios habeat: uidelicet nomē pa tris complectitur etiam seruos: quia familiam sequit͛: & nomen familię complectitur etiam filios quia pater antecedit. Vnde ap paret eundem ipsum & patre; seruoꝝ & dominū filioꝝ. Deniq; & fili⁹ manumittit͛ tāq̄ seruus: & seruus liberat⁹: patroni nomē accipit tāq̄ fili⁹. Qd͛ si ppterea paterfamilias nominat͛: ut appare at eum duplici potestate prędituū: quia & indulgere debet q͛ pat͛ ē: & cohercere q͛ dominus: ergo idē seruus est q & fili⁹: & idem dominus qui & pater. Sicut igitur naturę necessitate non potest esse nisi unus pater: ita nec dominus nisi unus. Quid enim faciet seruus si multi domini diuersa imperauerit? ergo cōtra ratione; cōtraq; naturā sunt religiones multoꝝ deoꝝ. Si qdem nec patres multi possunt eē nec domini: deos aūt & patres & dominos nū cupari necesse ē. Teneri ergo ueritas nō pōt: ubi hō idē multis pa trib⁹ dominisq; subiectus est. Vbi animus in multa dispersus huc atq; illuc diuagat͛. Nec habere ullā firmitatē religio pōt: quā do certo & stabili domicilio caret. Cultus ergo deoꝝ ueri eē nō possunt: eodē mō quo matrimoniū dici non potest: ubi mulier

i: cum sit hoc nomen pater unius tantum.

uiros multos habet: sed hęc aut meretrix aut adultera nominabitur. A qua enĩ pudor: castitas: fides abest: uirtute careat necesse ẽ: sic & religio deoꝝ impudica est & incesta: quia fide caret: quia bonos ille instabilis & incertus, caput atq; originem non habet.

¶ Cap. iiij. Quod sapiẽtia spectat ad filios: religio ad seruos & utriusq; fons deus un⁹ solus & uerus: q ĩgratũ abdicat filium & fugitiuum punit seruum.

Q Vibus rebus apparet q̃ inter se coniuncta sint sapientia & religio: sapientia spectat ad filios: quę exigit amorem: religio ad seruos: quę quidem exigit timorem. Nã sicut illi patreȝ diligere debent & honorare: sic hi dominũ colere: & uereri. Deus autem q unus est quoniã utranq; personã sustinet & patris & domini: & amare eũ debemus: quia filii sumus: & timere: quia serui. Nõ põt igiť nec religio a sapientia separari: nec sapiẽtia a religione secerni: quia idem deus est: quia & ĩtelligi debet: quod est sapientiæ; & honorari quod est religionis. Sed sapiẽtia pręcedit: religio sequitur: quia prius est deum scire: cõsequẽs colere. Itaq; in duob⁹ nominibus una uis est: q̃uis diuersa esse uideanť. Alteꝝ enĩ positum est in sensu: alterũ in actu: sed tñ similia sunt duobus riuis, uno fonte manãtibus. Fons aũt sapientię & religionis deus est: a quo hi duo riui si aberrauerĩt, accrescãt necesse ẽ: quẽ q nesciunt nec sapiẽtes esse possunt: nec religiosi. Sic fit ut philosophi & q deos colunt similes sint; aut filiis abdicatis aut seruis fugitiuis: neq; illi patrem quęrũt: neq; hi dominũ: & sicut abdicati hęreditatem non assequunť: & fugitiui ĩpunitatẽ, Ita neq; philosophi immortalitatẽ accipiunt: quę est regni cęlestis hęreditas: idest sũmum bonũ: qď illi maxĩe quęrũt: neq; cultores deoꝝ poenã sempiternę mortis effugient: q̃ aĩaduersio ueri domini, aduersus fugitiuos suę maiestatis ac nominis. Deũ uero esse patrem: eũdẽ q; dominum utriq; ignorauerunt tam cultores deoꝝ: q̃ ipsi professores sapientię: quia aut nihil oĩno colẽdũ putauerũt: aut religiones falsas approbauerũt: aut etiã si uim ptãtem q; summi dei intellexerũt: ut Plato: qui ait unũ esse fabricatorem mundi deum: & Marcus Tullius qui fatetur hominẽ pręclara quadã cõditiõe a summo deo esse generatum: tamẽ et debitũ tanq̃ summo patri non reddiderũt: quod erat consequens atq; necessariũ. Deos aũt

qui

arescant.

que est animaduersio.

neq; patres neq; dominos esse non posse: nō tantum multitudo (ut supra ostēdi) sed etiā rō declarat: qua neq; fictū esse ab his ho minē tradit̃: neq; deos ipsos antecedere originem hominis inue nitur. Si quidē, fuisse in terra homines anteq̃ Vulcanus & Liber & Appollo: & ipse Iupiter nascerent̃, apparet. Sed ne Saturno si cto hominis: neq; cęlo patri ei⁹ assignari solet: qd' si nullus eorū qui colūtur formasse a pncipio: atq; īstituisse hominē traditur. Null⁹ igit̃ ex his pr̄ hominis nūcupari pōt: ita nec de⁹ qdē. Ergo fas nō ē uenerari eos a qb⁹ nō sit hō generat⁹: q; neq; a multis pōt generari. Vnus igit̃ ac solus coli debet: q Iouē: q Saturnum: qui cęlum ipsum terrāq; antecessit. Is enī necesse ē hominē figuraue rit: qui añ hominē cęlū terrāq; pfecit. Solus pater uocandus est: qui creauit: solus dominus nūcupandus: q regit: qui habet uitę ac necis uerā ac perpetuā ptātē: quē q nō adorat & insipiēs seru⁹ ē: q deū suū aufugiat: & ipius filius: q suū ue℞ prēm uel oderit uel ignoret.

¶ Cap. v. Quod oracula ppheta℞ solicite inspiciēda sūt: quos diuinit⁹ eē locutos, re℞ multo añ pdicta℞ cōuicit euētus. Et quo tempore pphetauerit Moyses. Quot ānis Iosue rexerit populū. Quot pfuerint iudices: q̃ diu regnauerit reges. Quo tēpore do minatus Cyrus. Quod in pphetis & sapientię fundamentum.

audendum.

Nunc quoniam docui sapientiam & religionē nō posse de duci: superest ut de ipsa religione ac sapientia disseramus. Sentio quidem q̃ sit difficilis de rebus cęlestibus disputatio: sed tamen audiendum est ut illustrata ueritas pateat. Multiq; ab erro re atq; interitu liberentur: qui eā, sub uelamento stulticię, latente; aspernant̃ ac respuunt. Sed priusq̃ incipiā de deo et operibus ei⁹ dicere: pauca mihi de pphetis ante dicēda sūt: quo℞ testimoniis nunc uti necesse est: qd' in prioribus libris, ne facerem, temperaui. Ante omnia qui ueritatem studet cōprehendere: non mō intelli gēdis pphetā℞ uocibus animū debet intēdere: sed etiā tempora, p quę quisq; illo℞ fuerit, diligentissime inquirere: ut sciat & quę futura prędixerunt: & post quot annos prędicta completa sint nec difficultas in his colligendis inest ulla. Testati enim sunt sb quo, quisq; rege, diuini spiritus fuerit passus instinctum: multiq; scriptos libros de temporibus ediderūt: initiū faciētes a ppheta

Moyse qui troianũ bellũ ſeptingẽtis fere annis añceſſit. Is autem cũ ꝑ ãnos quadragĩta populũ rexiſſet: ſucceſſorẽ habuit Ioſuen: q ſeptẽ & uiginti annis tenuit ꝑ̃ncipatũ. Ex inde ſub iudicib⁹ fuerunt ꝑ annos tricentoſſeptuaginta. Tũ mutato ſtatu reges habẽ coeperũt: qbus ĩperiũ tenẽtib⁹ ꝑ annos quadringẽtoſſexaginta uſq; ad Sedechię regnũ oppugnati a rege babylonico: captiq; iudęi diuturnũ ſeruitiũ ꝓtulerũt: donec ſeptuageſimo poſt anno Cyrus maior captiuos iudęos terris ac ſedib⁹ ſuis redderet: q ꝑ id tẽpus ĩ perſas ſuſcępit ĩperiũ: quo rome Tarqnus ſuperbus. Quare cũ oĩs tẽpoꝝ ſeries ex iudaicis & ex gręcis romaniſq; hiſtoriis colligatur: etiã ſinguloruʒ prophetarum tempora colligi poſſunt: quorũ tamen ultimus Zacharias fuit: quem conſtat ſub Dario rege ſecũdo anno regni ei⁹ octauo menſe ceciniſſe: adeo antiquiores eſſe gręcis ſcriptoribus prophetę reperiũť. Quę oĩa eo ꝓfero ut erroreʒ ſuum ſentiant: qui ſcripturã ſacrã coarguere nitunť: tanq̃ nouã & recens fictam: ignorantes ex quo fonte ſanctę religionis origo manauerit. Quod ſi quis collectis proſpectiſq; temporibus fundamẽtũ doctrinę ſalubriter ięcerit: & ueritatem penitus cõprehẽdet: & errorẽ cognita ueritate deponet.

Capitulũ. vi. Quod deus creator omniũ coomnipotentem genuit filium: & per eum creauit uniuerſa: teſtes ſunt Sibylla & Triſmegyſtus: oracula conſona prophetis & ſapientiſſimo Salomoni.

Deus igitur machinator conſtitutorq; rerum ſicuti in ſecundo libro diximus: anteq̃ pręclarum hoc opus adoriretur: ſanctũ et incorruptibilẽ incõprehẽſibilẽ ſpiritũ genuit: quẽ filiũ nuncuparũt. Et q̃uis alios poſtea ĩnumerabiles ꝑ ip̃m creauiſſet quos angelos dicimus: hunc tamen ſolum primogenitum diuini nominis appellatione dignatus eſt patria ſcilicet uirtute ac maieſtate pollentem. Eſſe autem ſummi dei filium: qui ſit poteſtate maxima pręditus: non tantum congruentes in unum prophetarum uoces: ſed etiam Triſmegyſti pręcatio: & Sibyllarum uaticinia demõſtrãt. Hermes ĩ eo libro q λόγος τέλειος ĩſcribiť his uſus ẽ ṽbis. ὁ κύριος καὶ τῶν πάντων ποιητής, ὃν θεὸν καλεῖν νενομίκαμεν: ἐπεὶ τὸν δεύτερον ἐποίησε θεὸν ὁρατὸν καὶ αἰσθητόν. αἰσθητὸν δὲ φημὶ οὐ διὰ τὸ αἰσθέσθαι

Marginal notes (manuscript): a moyse usq; ad captiuitatem babylonicam 877 anni fuere. — pertulerunt — ποιητής.

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA SEVILLA

αὐτον. περὶ γὰρ τούτου οὐκ ἔςιν, πότερον αὐτὸς αἰσθοι-
το, ἀλλ᾽ ὅτι εἰς αἴσθησεις ὑποπέμπει καὶ εἰς νοῦν. ὅτι οὖν
τοῦτον ἐποίησε πρῶτον καὶ μόνον καὶ ἕνα, καλῶς δὲ ἀν- αὐτῷ.
τῷ ἐφάνη, καὶ πληρέςατος πάντων τῶν ἀγαθῶν, ἡγάσθη
τε καὶ πάνυ ἐφίλησεν ὡς ἴδιον τόκον. Idest dominus &
uocari omnium creator: quem deum uocare censemus: quia secundum
fecit deum uisibilem et sensibilem. Sensibilem autem nõ ideo ꝙ
ipse sentit dicitur: de hoc enĩ nõ ẽ utꝝ ipe sentiat: sed ꝙ in sensus
submittit & mẽtẽ: q ergo eũ fecit pmũ & unũ & solũ: bonus ei
uisus ẽ & plenissimus omniũ bonorum: sanctificauitqꝫ & ama-
uit quasi filiũ. Sibylla eritbrea in carminis sui pncipio: qđ a sum
mo deo exorsa ẽ: filiũ dei ducẽ & ĩperatorẽ omniũ his uersibus
pdicat. παντοτρόφον, κτίςην, ὅς γλυκὺ πνεῦμα ἅπασι κα-
θεῶν. τέθετο, καὶ ἡγήτορα θεόν πάντων ἐποίησε. i. õniũ nutrito
rẽ creatorẽqꝫ: qui dulcẽ spiritũ oib⁹ apposuit: ac pncipẽ omniuꝫ
deoꝝ fecit. Et rursus in fine eiusdẽ carminis. ἄλλον αὐτὸν ἔδωκε
θεὸς πιςοῖς ἀνδράσι γεραίνειν: idest alterum dedit deus
fidelibus uiris honorarem, ipsum tuum cognosce deum q dei fi
lius ẽ. Et alia Sibylla pcepit hũc oportere cognosci. αὐτὸν σοῦ
γινῶσκε θεὸν, θεοῦ υἱὸν ἐόντα. Videlicet ipse dei filius: q p Sa
lomonẽ sapientissimũ regẽ diuino plenũ, locut⁹ ẽ: eaqꝫ sbiecim⁹
Deus cõdidit me ĩ initio suaꝝ uiaꝝ ĩ opera sua añ secula: fũdauit
me in pncipio añq terrã faceret: anteq abyssos cõstitueret: pusq p
derent fontes aquaꝝ: ante omnes colles genuit me: dominus fecit
regiones & terras inhabitabiles sub cęlo. Cum pararet cęlos ad
eram illi: & cum secerneret suã sedẽ: cũ sup uẽtos faceret ualidas
nubes: & cũ cõfirmatos poneret mõtes sub cęlo: quãdo fortia fa
ciebat fundamenta terrę: erã penes illũ disponens: ego erã cui ag
gaudebat: quotidie autẽ iocũdabar añ faciem eius: cum lętaretur
orbe perfecto. Iccirco aũt Trismegyst⁹ δημιουργὸν τοῦ θεοῦ
idest creatorẽ dei: & Sibylla. σύμβουλον. i. cõsiliariũ appellat:
q tãta sapiẽtia sit ĩstruct⁹ a deo patre: ut cõsilio & manib⁹ utereẽ
in fabricatione mundi.

¶ Cap. vij. Quod nomẽ filij, & angelis aut hominib⁹ sit igno
tũ: licet nomẽ habeat quod ab utrisqꝫ adoratur. Et unde dicatur
Iesus & unde Christus.

forsan queratur aliquis. F Ortasse querat aliquid hoc loco: qs sit iste tam potẽs: tam

deo carus: & quod nomē habeat: cui⁹ ꝑma natiuitas nō mō ante
cessit mundū: ueꝝ etiā prudētia dispo suerit: uirtute cōstruxerit.
Primū nos scire cōuenit nomē ei⁹ ne angelis qdē notū eē: q mo
rant̄ i cęlo: sed ipi soli ac deo patri nec añ id publicabit̄: ut ē san
ctis lr̄is traditū q̄ dispēsatio dei fuerit īpleta. Deīde nec enūciari
posse hoīs ore sicut docꝫ Hermes hęc dicēs. ἄιτιον δὲ τούτου
τοῦ αιτίου, ἡ τοῦ θείου καί ἀγεννήτου ἀγαθοῦ βούλησισ.
ἡ θεόν. προηνεγκεν οὗ τό ὄνομα ού δύναται ἀνθρωπίνω σό
ματι λαληθῆναι. i. e causa aūt hui⁹ causę diuini boni uolūtas
cuius nomen non potest humano ore fari. Et paulopost ad filiū
ἔστι γάρτισ ὦ τέκνον ἀπόρρητοσ λόγοσ σοφίασ, ὅσιοσ ὁ
σίου τοῦ μόνου κυρίου πάντων. καί προνοουμένου, ὅν εἰ
πεῖν ὑπερ ἄνθρωπον ἐστι. Est enim fili secretus quidā sermo sa
pientię sanctus de solo domino omnium: & qui ante mente ca
pitur: quem dicere supra hominem est. Sed quāuis nomen eius
quod ei a principio pater summus imposuit: nullus alius pręter
ipsum sciat: habet tamē & inter angelos aliud uocabulum: & in
ter homines aliud. Iesus quippe inter homines nominatur. Nā
christus non propriū nomen est, nuncupatio potestatis et regni.
Sed exponenda huius nominis ratio est ꝓpter ignorantium er
rorem: qui eū mutata littera χρηστόν solent dicere. Erat iudęis
ante pręceptum ut sacꝝ conficerēt ungentū: quo perungi possēt:
hi qui uocabāt̄ ad sacerdotiū uel ad regnū. Et sicut nūc romanis
īdumētū purpurę īsigne ē regię dignitatis assūptę: sic illis unctō,
sacri ungentionē ac potestatē regiā conferebat. Verum quoniaꝫ
gręci ueteres χρίεσθαι dicebant ungi: quod nunc ἀλείφεσθαι
sicut indicat homericus uersus ille quo propiciabant unxerunt
oleo τόν δὲ δμῳαὶ λοῦσαν καὶ χρίσαν ἐλαίῳ: Idest hunc
autem famulę lauerūt & unxerunt oleo: ob hanc rationē nos euꝫ
christum nuncupamus: idest unctuꝫ: q hębraice Messias dicitur.
Vnde in qbusdā gręcis scripturis: quę male de hębraicis īterp̄ta
te sunt ἠλημμένοσ: idest ungendo creatus scriptus inuenitur
ἠλημμένοσ ἀπό τοῦ ἀλείφεσθαι: idest ab ungendo curari.
Sed tn̄ utrolibet nomine rex significatur. Non ꝙ ille regnū hoc
terrenū fuerit adeptus: cuius capiendi nōdum tempus aduenit:
sed ꝙ cęleste ac sempiternū est de quo disseremus in ultīo libro:
nunc uero de prima eius natiuitate dicamus.

Ca.viii. Quod filiꝰ bis natꝰ ē:eternaliter de patre:tempora
liter de uirgine matre:sed natiuitate inexcogitabili & ineffabili.
Et quare dicatur uerbū:& in quo ab aliis angelis differat:& q̄re
illi non dicant̄ uerbum dei uel uerba. Et quare hominis spiritus
dissolubilis. Et quid Dauid & Salomon ꝓphetauerit de hoc uer
bo. Et ꝙ Salomō ꝓcesserit troianū bellū: ꝙ Iohānes euangelista
de eodē uerbo

IN primis enī testificabimur illū bis eē natū ꝑmū ī spiritū
postea ī carne. Vn̄ apud Hieremiā ita dicit̄:p̄usq̄ te forma
rem in utero noui te. Et itē apud ip̄m:beatus q erat anteq̄ nascere
tur:quod nulli alii cōtigit preter christū:q cū eēt a p̄ncipio filius
dei,regeneratus est denuo secundum carnem: que duplex natiui
tas eius,magnum ītulit humanis pectoribus errorē:circūfuditq;
1 preter quam his. tenebras ex his q̄ uere religionis sacramēta retinebāt. Sed nos id
plane dilucideq; mōstrabimus:ut amatores sapientie facilius ac
diligentius instruant̄:q audit dei filiū dici,nō debet tātum nefas
mēte cōcipere:ut ex cōnubio ac ꝑmixtione foemine alicuius deū
facit ꝓcreasse:qđ nō fecit nisi aīal corꝑale mortiq; sbiectuu. Deꝰ aūt
cū solus adhuc eēt cui ꝑmiscere se potuit? aut cū eēt tante potesta
tis:ut quicquid uellet efficeret:utiq; ad creandum societate alteri
us non indigeret? nisi forte existimabimus deum sicut Orpheus
putauit:marē eē & foeminā:ꝙ aliter generare nō quiuerit:nisi ha
beret uim sexus utriusq;:quasi aut ipse secū coiret:aut sine coitu
non potuerit ꝓcreare. Et Hermēs in eadē fuit opinione:cū dicit
ἀυτο πάτορ ἀκαι ἀυτο μητορα. Quod si ita eēt ut a ꝓphetis
pater dicit̄:sic etiam mater diceret̄. Quomodo igitur ꝓcreauit?
Primū nec sciri a quoq̄ possunt nec narrari opera diuina:sed tn̄
sancte littere docent:in qbꝰ tātū ē,illū filium dei eē sermonem:
iteq; cetoros angelos dei spiritus eē. Nā sermo est spiritus cum
quid sermo. prolatus uoce aliqd significāte probatus. Sed tn̄ quoniam spiritus & ser
mo diuersis ptibꝰ ꝓferūt̄:si qdē spiritꝰ naribꝰ:ore sermo proce
dit:magna inter hunc dei filiū:ceterosq; angelos differentia est.
Illi enī ex deo taciti spiritꝰ exierūt:q nō ad doctrinā dei traden
dam sed ad ministeriū dei creabāt̄. Ille uero cū sit & ip̄e spiritꝰ:
ore et tn̄ cū uoce ac sono ex dei ore opere ꝓcessit:sicut ꝟbū,ea rōe q̄ uoce uox
eiꝰ ad populū fuerat usus:id ē ꝙ ille magister futurus eēt doctri
ne dei:& celestis arcani ad hoīem ꝑferēdi:ꝙ ip̄m p̄mo locutꝰ ē:

ut p̲ eum ipse ad nos loqueret̃. Et ille uocẽ dei ac uoluntatem no bis reuelaret. Merito ergo sermo & uerbũ dei dicitur: q̃ pceden tem de ore suo: uocalẽ spiritũ quẽ nõ utero sed mẽte cõceperat: inexcogitabili quadã maiestatis suę uirtute ad effigiem q̃ pprio sensu ac sapientia uigeat cõprehẽdit: & alios itẽ spiritus in ange los figurauit. Nostri spiritus dissolubiles sunt: quia mortales su mus: dei autem spiritus & uiuunt & manent & sentiunt: qa ipse immortalis est: sensus & uitę dator. Nostrę uoces licet aure mi sceant̃ atq; euanescãt: tñ pleꝝq; manent lr̃is cõphensę: quanto ma gis dei uocẽ cõphendẽdum ẽ: & manere ĩ ęternũ & sensu ac uir tute cõmutari: quam de deo patre tãq̃ riuus de fonte traduxerit. Quod si qs miraẽ ex deo, deũ ꝑlatione uocis ac spirit⁹ potuisse generari: si sacras uoces ꝓphetaꝝ cognouerit: desinet ꝑfecto mi rari, Salomonẽ patremq; ei⁹ Dauid potẽtissimos reges fuisse: & eosdem ꝓphetas: etiã his fortasse sit notũ: q diuinas litteras non attigerũt: quoꝝ alter q posteri⁹ regnauit troianę urbis excidium cẽtũ & quadragĩta ãnis añcessit. Hui⁹ pr̃ diuinoꝝ scriptor hym noꝝ ĩ psalmo trigesimosecundo sic ait. Verbo dei cęli solidati sunt: & spiritu oris ei⁹ omnis uirt⁹ eoꝝ. Item rursus in psalmo quadragesimoquarto. Eructauit cor meũ uerbum bonum: dico ego opera mea regi. Cõstat uidelicet nulli alii opera dei eẽ nota nisi filio soli q ẽ uerbũ dei: & quẽ regnare ĩppetuũ necesse ẽ. Itẽ Salomõ ĩpm uerbũ dei eẽ demõstrat: cui⁹ manib⁹ opera ista mũ di fabricata sũt. Ego inqt ex ore altissimi ꝓdiui añ omnẽ creatu ram: ego in cęlis feci ut oriret̃ lumẽ ĩdeficiẽs: & nebula texi oẽm terrã. Ego ĩ altis habitaui: & thronus me⁹ ĩ colũna nubis. Ioban nes quoq; ita tradidit. In p̃ncipio erat uerbũ: & uerbũ erat apud deũ: & de⁹ erat uerbũ: oĩa p̲ ipm fcã sũt: & sine ipo factũ ẽ nihil.

credendum est.

Cap. ix. Quod melius a gręcis logos: q̃ a latinis uerbum: & qd de deo senserint gentiles philosophi Zeno et Trismegystus

SEd melius gręci. λόγον. dicunt q̃ nos uerbũ siue sermonẽ λόγος enim & sermonẽ significat & rationẽ: quia ille est uox & sapientia dei: hunc sermonẽ diuinũ ne philosophi qdem ignorauerunt. Si quidem Zeno rerum naturę dispositoreꝫ atq; opificem uniuersitatis, λόγον ꝑdicat: quẽ & fatũ & necessitateꝫ rerum & deum & animum Iouis nuncupat ea consuetudĩe: qua

solent Iouē pro deo accipere: sed nihil obstant uerba: cũ sñia cō gruat ueritati. Est enī spiritus dei: quē ille animum Iouis nomīa uit. Nam Trismegystus qui ueritatē pene uniuersam nescio quo modo īuestigauit: uirtutem maiestatemq; uerbi sępe descripsit: sic declarat illud superius exemplum: quo fatetur eē ineffabilem quēdā spiritum sanctumq; sermonem: cuius enarratio modum hominis excedat. Dixi de natiuitate pma breuiter ut potui. Nūc de secunda: quoniam controuersia ē: in ea maxime disserendum est: ut ueritatē scire cupientibus lumen ītelligentię proferamus.

Cap. x. De secūda natiuitate filii quā pphetę multū añ pdixe rūt. Et qūo educt⁹ sit israel ab ęgypto: et quib⁹ īgratus bñficiis caput bouis ī memoriā Apis dei ęgyptiorū figurauerit: et qs or do publicarum fuerit potestatum usq; ad domini passionem.

IN pmis igitur scire homines oportet sic a principio prę cessisse dispositionem summi dei: ut esset necesse appropī quante sęculi termino dei filium descēdere: ut cōstitueret deo tē plum, doceretq; iusticiam. Verūtamē nō in uirtute angeli aut po testate cęlesti: sed in figura hominis & conditione mortali, & cū magisterio functus fuisset: traderetur in manus īpioꝝ mortemq; susciperet: ut ea quoq; per uirtutem domita resurgeret: & homini quē induerat: quem gerebat: & spem uincendę mortis afferret: et eum ad pręmia immortalitatis admitteret. Hanc ergo dispositionē ne quis ignoret docebimus, prędicta esse omnia: quę in christo uidemus esse completa. Nemo asseueratōni nostrę fidē accōmo det: nisi ostendero prophetas ante multam temporum seriem p dicasse: forte ut aliquando filius dei nasceret sicut homo: & mi rabilia faceret: & cultum dei per totam terrā seminaret: et postre mo patibulo figeretur: & tertio die resurgeret. Quę oīa cū pba uero eoꝝ tempoꝝ litteris q deū summū mortali corpore uiuētē uiolauerunt, Quid aliud obstabit quo minus, ueram sapientiam, clarum sit in hac religione uersari? Nunc a principio totius sacra menti origo narranda est. Maiores nostri qui erant principes he breoꝝ, cū sterilitate, atq; inopia laborarent: transierūt in ęgyptū rei frumentarię gratia: ibiq; diutius cōmorantes intolerabili ser uitutis iugo premerent: tū misert⁹ eoꝝ deus eduxit eos ac libera uit de manu ęgyptiorū: post ānos tricentos trigīta duce Moyse

per quē postea illis lex a deo data est: in q̄ eductione ostēdit uir
tutē suę maiestatis de⁹. Traięcit enī populū medio mari rubro
pręcedēte angelo atq; scindēte aquā: ut populus p̱ siccum gradi
posset: quē (ut ait poeta) Curuata in mōtis faciē circūstetit unda.
Qua re audita tyrān⁹ ęgyptioꝝ cū magna suoꝝ manu insecut⁹
est: et mare adhuc patēs temere ingressus: coeūtib⁹ aquis cū exer
citu delet⁹ est. Hebręi uero egressi e solitudine multa mirabilia
uiderūt. Nā cū sitim paterenť: ictu uirgę rupe p̱cussa: p̱silujt fōs
aquę populūq; recreauit: quo rursus esuriētī cęlestis alimēti plu
uia descēdit: qn etiā coturnices in castra eoꝝ uēt⁹ induxit: nō ut
mō cęlesti s; etiā instructiorib⁹ epulis saturarenť. Pro his tñ di
uinis bñficijs honorē deo nō reddiderūt: s; depulsa iā seruitute
iā siti fameq; deposita: ī luxuriā delapsi ad p̱phanos ęgyptioꝝ
rit⁹ aīos trāstulerūt. Cū enī Moyses dux eoꝝ ascēdisset in mōtē
atq; ibidē quadraginta dieb⁹ morareť: aureū caput bouis quem
uocāt ipsi apim quod eos signo pręcederet figurarūt. Quo pec
cato ac scelere offensus deus impiū & ingratū populū p̱ merito
poenis ğuib⁹ affecit: & legi quā p̱ Moysen dederat subiugauit.
Postea uero cū in deserta quadā p̱te Syrię cōsedissent: amiserūt
uetus nomē Hebręi. Et qm̄ princeps eoꝝ exanimis Iudas erat iu
dęi sunt appellati: & terra quā incoluere iudęa. Et primo q̄dem
nō dominio regū subięcti fuerūt: sed populo ac legi ciuiles iu
dices pręsidebāt: nō tñ in anū cōstituti sunt: sicut romani consu
les: s; p̱petua iurisdictione subnixi. Tum sublato iudicū nomīe
potestas regalis inducta est. Verū regimē eoꝝ iudicibus tenēti
bus prauas religiones sępe susceperāt: atq; offensus ab his de⁹ to
tiēs alienigenis subiugabat: donec rursus poenitētia populi mi
tigatus liberaret eos seruitute. Itē sub regib⁹ finitimoꝝ bellis ob
delicta uexati. Postremo capti abductiq; babylonē poenas im
pietatis suę graui seruitio pępēderūt: donec Cyrus ueniret in re
gnū: q statim iudęos restituit edicto. Exinde thetrarchas habue
rūt usq; ad Herodē: q fuit sub imperio Tyberij Cęsaris: cui⁹ an
no q̄nto decimo: idest duob⁹ geminis cōsulib⁹: ante diē decimū
calēdarū apriliū iudęi Christum cruci affixerūt: hic reꝝ exitus:
hic ordo in arcanis sanctarū litterarū cōtineť: sed prius ostēdā;
qua de causa in terrā uenerit Christus: ut fundamentū diuinę re
ligionis & ratio clarescat.

K

arbitror legendum, egressi in solitudinem.

esuriente.

Capitulum.xi. Quę fuerit causa incarnationis Christi.

CVm sępe iudęi pręceptis salutarib⁹ repugnarēt: atq; a diuina lege desisterēt aberrātes ad impios cultus deoꝝ: cū de⁹ iustos & electos sancto spiritu implebat: ꝓphās in media plebe cōstituēs: ꝑ quos peccata ingrati populi uerbis minacib⁹ increparet: & nihilomin⁹ ad poenitētiā sceleris agēdā hortaret: quā nisi egissent: atq; abięctis uanitatib⁹ ad deū suū redissent: forte ut testamtū suū mutaret: idest hęreditatē uitę īmortalis ad extnas cōuerteret natōes: aliūq; sibi populū fideliorē ex alienigenis cōgregaret. Illi aūt a ꝓphetis increpati: nō mō uerba eoꝝ respuerūt, sꝫ qđ sibi peccata exprobrarēt offensi, eos ipsos exqsitis cruciatib⁹ necauerūt: q̄ oīa diuinę litterę signata cōseruant. Dicit enī ꝓpheta Hieremias. Ad uos seruos meos ꝓphetas añ lucē mittebā & nō obaudiebatis me: neq; intēdebatis aurib⁹ uestris cū dicerē uobis: cōuertat unusqsq; a uia sua mala: & neqssimis affectionibus uris: & habitabitis in terra ista quā dedi uobis & patrib⁹ uestris a sęculo usq; in sęculū. Nolite ambulare post deos alienos ut seruiatis eis: & ne incitetis me in operib⁹ manuū uestraꝝ ad disperdēdos uos. Esdras aūt ꝓpheta q fuit eiusdē Cyri tēporib⁹: a quo iudęi sunt restituti sic loqt. Desciuerūt a te & abięcerūt legē tuā post corp⁹ suū: & ꝓphetas tuos interfecerunt: q obtestabant eos ut reuerterent ad te. Itē Helias in libro basilion tertio. Emulādo emulatus sū dño deo omnipotēti: q dereliqrunt te filii israel: & altaria demolierūt: & quęrūt animā meā auferre a me: ꝓpter has illoꝝ impietates abdicauit eos impꝑpetuū: itaq; desiit ꝓphetas mittere ad eos: sed illū filiū suū primogenitū: illum opificē rerū & cōsolatorē suū labi iussit e cęlo: ut religionē sanctam dei trāsferret ad gentes: idē ad eos q deū ignorabāt: doceretq; iusticiā quā pfidus populus abięcerat: qđ iam pridē anūciauerat se esse facturū. Sic Malachias indicat dicēs. Nō est mihi uolūtas circa uos dicit dñs: & sacrificiū accęptū nō habeo ex manibus uestris: qm̄ a solis ortu usq; ad occasū clarificabitur nomen meū apud gentes. Item Dauid in psalmo xvi. Cōstitues me in caput gentiū: populus quē nō cognoui seruiet mihi. Isaias quoq; sic loqtur. Venio colligere omnes gentes & linguas: & uenient & uidebunt claritatē meam: & dimittā super eos signum. Et

forte

consultatorem

mittã ex his cõseruatos in gẽtes quę lõge sunt:quę nõ audierũt gloriã meã:& nunciabũt claritatẽ meam in gentes. Volens igit̃ de⁹ metatorẽ tẽpli sui mittere in terraꝫ: noluit eũ in potestate & claritate cęlesti mittere:ut ingrat⁹ in deũ popul⁹ in errorẽ maximũ induceret̃:ac poenas ꝑ facinorib⁹ suis lueret̃:q dñm ac deuꝫ suũ nõ recępissent:qđ olim ꝓphetę cecinerãt sic eẽ factuꝝ. Isaias enĩ,quẽ ipsi iudęi serra cõsectũ ꝗrudelissime necauerũt,ita dicit. Audi cęlũ & ꝑcipe aurib⁹ terra:qm̃ dñs locut⁹ est:filios genui & exaltaui:ipi aũt ĩpreuerũt me. Agnouit bos possessorẽ suũ:& asinus presepiũ dñi sui:israel aũt me nõ cognouit:& popul⁹ meus me nõ intellexit. Hieremias quoqꝫ similiter ait. Cognouit tẽpus suũ tutur & hyrũdo:& ruris passeres custodierũt tẽpora introit⁹ sui:populus aũt me⁹ nõ cognouit iudiciũ domini. Quo modo dicitis sapiẽtes sum⁹:& lex domini nobiscũ est? Incassũ facta est metatura falsa. Scribę cõfusi sunt:sapiẽtes trepidauerũt & capti sunt:qm̃ uerbũ dñi reprobauerũt. Ergo,ut coeperã dicere:cũ statuisset deus doctorem uirtutis mittere ad hoĩes:renasci eũ denuo in carne pręcępit,& ipsi homini similem fieri:cui dux & comes & magister esset futurus:sꝫ tñ qm̃ clęmens est & pius erga suos deus:ad eos ipsos eum misit quos oderat:ne illis in ꝑpetuum salutis uiam clauderet:sed daret hijs liberã facultateꝫ sequẽdi deũ:ut & pręmiuꝫ uitę adipiscerent̃:si secuti fuissent:qđ plurimi eoꝝ faciunt atqꝫ fecerunt:ut culpa sua in poenaꝫ mortis incurrerent:si regem suum repudiassent. Apud illos igit̃ & ex eorum semĩe regenerari eũ iussit:ne si fuisset alienigena iustam possent excusationẽ de lege prętendere:ꝙ eũ nõ suscępissent sil' ut nulla omnino gens eẽt in terra:cui spes ĩmortalitatis negaret̃.

¶Capitulum.xij. De cõceptu & partu uirginis prędicto a prophetis. De passione resurrectione & ascensione & iudicio.

DEscendẽs itaqꝫ de cęlo spirit⁹ ille spũs dei sanctã uirgineꝫ cui⁹ utero se ĩsinuaret elegit. At illa diuino spiritu hausto repleta cõcepit:& sine ullo attactu uiri repẽte uirginalis uterus intumuit. Quod si animalia quędam uento & aura cõcipere solere omnibus notũ est:cur quisq̃ mirũ putet,cum spiritu,cui est facile qđ uelit,grauatã eẽ uirginẽ dicim⁹? Quod sane ĩcredibile

posset uideri: nisi hoc futurum ante multa secula pphete cecinisset Salomon sic ait. Infirmatus est uterus uirginis: & accepit foetum & grauata est: & facta est in multa miseratione mater uirgo. Itē ppheta Isaias cuius uerba sunt hec. Propter hoc dabit deus ipse nobis signū. Ecce uirgo cōcipiet in utero & pariet filiū & uocabitur nomē eius Hemanuel. Quid de hoc manifestius dici pōt! Legebant ista iudei: q eū negauerūt. Si qs nos hec fingere arbitratur ab his reqrat: ab his potissimū sumat: satis firmū testimoniū ē ad pbadā ueritatē: quod ab ipsis phibetur & inimicis. Hemanuel nūq̄ uocatus est: sed Iesus q latine dicitur salutaris siue saluator: quia cunctis gentibus salutifer uenit: sed ppheta declarauit hoc nomine qd deus ad hoīes in carne uenturus esset. Hemanuel aūt significat nobiscū deus: scilicet q illo p uirginē nato cōfiteri homines oportebat: deum secum esse: idest in terra & in carne mortali. Vnde Dauid in psalmo octuagesimoquarto. Veritas inqt de terra orta est: q deus in quo ueritas est: terrenum corpus accepit: ut terrenis uiam salutis aperiret. Item Isaias ipse. Ipsi autem non crediderunt: & exacerbauerunt spiritum sanctum: et conuersus est eis ad inimicitiā: et ipse expugnauit: & recordatus est dierum seculi qui suscitauit de terra pastorem ouium. Quis aūt futurus esset ille pastor declarauit alio loco dicens. Exultent celi desuper & nubes induant iusticiam: aperiatur terra: & pullulet saluator. Ego enim dominus deus creaui eum. Saluator uero est (ut supra diximus) Iesus. Sed alio loco idē ppheta sic predicat. Ecce natus est nobis puer: & datus est nobis filius: cuius imperiū super humeros eius: & uocatum est nomen eius magni cōsilij nuncius. Iccirco enī missus est a deo patre: ut uniuersis gentibus que sub celo sunt: singularis & ueri dei sanctum mysteriū reuelaret ablatum perfido populo: qui aduersus deum sepe deliquit. Daniel quoq similia prelocutus est. Videbā inqt in uisu noctis: & ecce in nubibus celi ut filius hominis ueniens: & usq ad uetustū dierum peruenit. Et q assistebant optulerūt eum: & datū est ei regnū & honor & imperium: & omnis populus tribus & lingue seruiet ei & potestas eius eterna que nūq̄ trāsibit: & regnū eius qd nō corrūpetur. Quomō igitur iudei & confitentur & sperant Christū dei q hunc iccirco reprobauerūt: q ex homine natus est! Nā cū ita sit a deo cōstitutū: ut idem Christus bis ueniat in terram: semel ut

unum deũ gentib⁹ nunciet: deinde rursus ut regnet: q̃uo in secũ
dũ eius aduentũ credunt: q primũ nõ crediderunt! Atq ꝓpheta
utrosq; aduent⁹ eius paucis uerbis cõprehẽdit. Ecce inquit in nu
bibus cęli ut filius hoĩs ueniẽs: nõ dixit ut fili⁹ dei: sed ut fili⁹ ho
minis: ut ostẽderet q carne indui haberet in terra: ut suscępta ho
minis figura & cõditõe mortali doceret homines iusticiã. Et cũ
mãdatis dei funct⁹ ueritatẽ gẽtib⁹ reuelasset: mulctaret etiã mor
te: ut inferos etiã uinceret ac resignaret. Atq; ita demũ resurgens
ad patrẽ proficisceret in nube sublatus. Adięcit enim ꝓpheta &
ait. Et usq; ad ãtiquũ dierum peruenit: & oblat⁹ est ei. Antiquũ
dierũ appellauit summũ deũ: cui⁹ ętas & origo nõ pt̃ cõprehẽ
di: q solus a sęculis affuit: & erit semp in sęcula. Christum autẽ
post passionem & resurrectionẽ ascensurũ esse ad deũ patrem
Dauid in psalmo centesimonono contestatus est his uerbis. Di-
xit dominus domino meo: sede a dextris meis: quo adusq; po-
nam inimicos tuos supedaneum pedum tuorum: qui propheta
cũ rex esset: quem appellare dominum suum posset: qui sederet
ad dexterã dei: nisi Christũ filium dei qui est rex regũ & domi
nus dominoꝝ! Quod Isaias apertius ostendit dicens. Sic dicit
dominus deus Christo domino meo: cui⁹ tenui dexteraʒ obau-
dire: ante eum gentes & fortitudinẽ regum disrumpam. Aperi-
am ante illũ portas: & ciuitates nõ claudent. Ego ante te ibo: &
mõtes deplanabo: & fores ęreas cõteram: & seras ferreas cõfrin
gam. Et dabo tibi thesauros absconditos & inuisibiles: ut scias
q ego sum dominus deus q uoco nomen tuum deus israel. De-
niq; ob uirtutem & fidem quã deo exhibuit in terra: datuʒ est ei
regnũ & honor & imperium: & oẽs populi tribus linguę serui
ent ei: & potestas eius ęterna: quę nunq̃ transibit: & regnuʒ eius
nõ corrũpetur. Quod quidẽ duob⁹ modis intelligit: q & nũc
habet ꝑpetuã potestatẽ: cũ oẽs gentes & oẽs linguę nomẽ ei⁹ ue-
nerant: maiestatẽ confitent: doctrinã sequunt: uirtuteʒ imitant:
habet imperiũ: habet honorẽ: cũ oẽs tribus linguę terrę pręcep
tis eius obtẽperãt. Et idẽ postea. Cũ rursus aduenerit in potesta
te ac claritate: ut omnem animã iudicet: & iustos ad uitã restitu
at: tũc uere toti⁹ terrę regimẽ obtinebit. Tũc sublato de reb⁹ hu
manis omni malo: aureũ sęculũ (ut poetę uocant) idest iustũ ac
pacificũ temp⁹ orief: sed hęc uberius in ultimo libro dissereni⁹

cũ de secũdo aduẽtu loq̃mur: nũc de p̃mo (ut coepim⁹) explicemus.

Capi. xiii. Quod filius a p̃re est secũdũ deitatẽ: & q̃ geminę sb̃stãtię eẽ cõuincit: tũ ex opibus pp̃riis: tũ ex oraculis pp̃hetaꝝ: & etiã Apollinis Millesii testimonio. Et q̃re nec ad Salomonẽ nec ad aliũ q̃ ad Christũ referri p̃nt uaticinia pp̃hetaꝝ.

SVmmus igitur deus ac parens omniũ: cũ religionẽ suam transferre uoluisset: doctorem iusticię misit e cęlo: ut nouis cultoribus nouã legem in eo uel p eũ daret: nõ sicut ante fecerat per hominẽ: sed tñ nasci eum uoluit tanq̃ hominem: ut p omnia summo patri similis existeret. Ipse eni; deus pater & origo & principiũ rerum: qm̃ & parentibus caret. ἀπάτορα atq; ἀμήτορα. idest sine patre atq; sine matre a Trismegysto uerissime nominat̃: q̃ ex nullo sit p̃creatus. Iccirco etiã filium bis nasci oportuit ut ipse fieret ἀπάτορ atq; ἀμήτορ. In prima enĩ natiuitate sęculi ἀμήτορ fuit: q̃ sine officio matris a solo deo patre p generat⁹ est. In secũda uero carnali ἀπάτορ fuit: qm̃ sine patris officio uirginali utero procreatus: ut mediã inter deũ & hoĩem substantiã gerens: nostram hanc fragilẽ imbecilleq; naturam q̃si manu ad immortalitatem posset educere: factus est dei filius per spiritum: & hominis per carne;: idest & deus & homo: dei uirtus in eo ex operibus quę fecit apparuit: fragilitas hoĩs ex passione quã pertulit: qua; cur suscępit paulopost docebo. Integrum & deum fuisse testatur his uerbis. Fatigata est ęgyptus & negociatio ęthiopũ & saba uiri alti ad te transgredientur: & tui erunt serui & post te ambulabunt uincti compedibus: & adorabunt & te precabuntur: quoniam in te deus est: et non est ali⁹ deus pręter te: tu enim deus es & nesciebam⁹ deus israel saluator. Confundẽtur & reuerebuntur omnes qui aduersant̃ tibi: & cadãnt in confusionẽ. Item propheta Hieremias sic ait. Hic de⁹ noster & nõ deputabitur alius absq; illo: q inuenit omnem uiã prudentię: & dedit eam Iacob puero suo: & Israel dilecto sibi: post hoc in terris uisus est: & cũ hominibus uersatus est. Item Dauid in psalmo quadragesimoquarto. Thronus tuus deus in sęcula sęculorũ: uirga ęquitatis uirga regni tui. Dilexisti iusticiam & odio habuisti iniusticiã: propterea unxit te deus: deus tuus oleo

procreatus.

substantiam

exultationis. Quo uerbo & nomē ostendit: siquidem (ut supra docui) ab unctione appellat⁹ est Christ⁹. Deinde hominē fuisse eūdē Hieremias docet dicēs. Et hō est: & qs cognouit eū? Itē Isaias. Et mittet eis deus hominem & saluabit eos: iudicās sanabit eos. Sed & Moyses in numeris ita loquit̄. Orief stella ex Iacob: & exurget hō ex israel. Propterea Milesius Apollo cōsult⁹: utꝝ ne deus an hō fuerit: hoc modo respōdit grece. θνητός ἦν κατὰ σάρκα, σοφὸς τερατώδεσιν ἔργοις, ἀλλ᾽ ὑπὸ χαλδαίων κρίτων ὅπλοις συναλωθείς, γόμφοις καὶ σκολόπεσι πικρὴν ἀνέπλησε τελευτήν. Idest mortalis erat corpe: sapiēs mōstrosis operib⁹: sed sub iudicib⁹ caldeis armis cōprehēsus clauis & fustib⁹ amarꝝ finē cōpleuit. Primo qdē uersu uerū dixit: sꝫ argute cōsultorē fefellit: sacramētū ueritatis penitus nescientē. Videt̄ enī negasse illū deū: sꝫ cū fatet̄ secūdū carnē fuisse mortalē: qd̄ nō etiā cōsequēs est: ut secundū spiritū deus fuerit: qd̄ nos affirmam⁹. Quid enī fuerat necesse carnis facere mētōē: cū satis esset dicere fuisse mortalē: sꝫ ueritate pressus negare non potuit queadmodū res se haberē: sicut illud qd̄ ait fuisse sapiētē. Quid ad hoc Apollo respōdēs? si sapiēs est: ergo doctrina eius sapiētia est: nec ulla alia: & sapiētes qui [eam] sequunt̄ nec ulli alij. Cur ergo uulgo ꝓ stultis, uanis & ineptis haberemur: q sectamur magistrū etiā ipsoꝝ deoꝝ cōfessione sapiētē? Nā ꝙ ait portentifica illū opera fecisse: quo maxime diuinitatis fidem meruit: assentire nobis iam uidet̄ cū dicit eadem qbus nos gloriamur: sed colligit sei tñ, & ad demoniacas fraudes redit. Cū enim ueꝝ necessitate dixisset: iam deorū ac sui proditor uidebat̄: nisi ꝙ ab eo ueritas expresserat: mendacio fallente celasset. Ait ergo illū fecisse opera mirāda: uerū non diuina uirtute sed magica. Quid mirū si hoc Apollo ueritatē ignorantibus persuasit: cum iudei quoqꝫ cultores ut uidebantur summi dei idem potuerūt: cū ante oculos illoꝝ quotidie fierēt miracula: nec tamen tantarū uirtutū cōtemplatione impelli potuerūt: ut deū crederent: quem uidebant. propter Dauid: quem inter ceteros prophetas uel maxime legūt, in psalmo uigesimo sic eos dānat. Redde illis retributionē eorum: quoniā nō intellexerūt in operibus domini. Ex hui⁹ ipsi⁹ domo Christum generatū iri secundum carnē: & ipse Dauid & alij annūciauerūt. Apud Isaiam ita scriptū est. Et erit in die illa

radix Iesse: & qui exurget prīcipari in nationes: in eū gentes spe
rabūt: & erit reqes eoꝝ in honore. Et alio loco. Exiet uirga de ra
dice Iesse: & flos de radice eius descēdet: & reqescet sup eū spi
ritus dei: spiritus sapientię & intellectus: spirit⁹ cōsilij & forti
tudinis: spirit⁹ pietatis: & implebit illū spirit⁹ timoris dei. Iesse
aūt fuit pater Dauid: ex cuius radice ascensuꝝ esse florem pręlo
cutus est: eum scilicet de quo Sibylla dicit. ἀνθήσει δὲ ἄνθος
καθαρόν. Idest florescet aūt flos purus. Iteꝫ in Basilion libro se
cundo: ꝓpheta Nathan missus est ad Dauid uolentē deo tēpluꝫ
fabricare: & fuit uerbum ad Nathan dicens. Vade & dic seruo
meo Dauid. Hęc dicit dominus omnipotēs. Non tu ędificabis
mihi domū ad inhabitandum: sed cū impleti fuerint dies tui &
dormieris cū patrib⁹ tuis: suscitabo tuum semen post te: & para
bo semen eius: hic ędificabit mihi in nomine meo: & erigā thro
nū eius usqꝫ in sęculū. Et ego ero ei in patreꝫ & ipse erit mihi in
filium: & fidem cōsequetur domus eiusqꝫ in sęculū. Sed hęc ut
iudęi non intelligerēt illa fuit causa: ꝙ Salomō fili⁹ Dauid deo
templum ędificauit: & ciuitatem quam de suo nomine Hieroso
lymaꝫ nuncupauit. Itaqꝫ ad ipsum quę a ꝓpheta dicta sunt retu
lerunt. Salomon autem ab ipso pr̄e suo imperij regimen accępit.
Prophetę uero de eo loquebantur: qui tamen nasceretur postq̄
Dauid cū patribus suis requieuisset. Pręterea Salomonis impe
rium ꝑpetuum non fuit. Annis enī quadraginta regnauit: dein
de ꝙ nunq̄ filius dei dictus sit: sed fili⁹ Dauid: & dom⁹ quā ędi
ficauit: non fidem cōsecuta est: sicut ecclesia quę est ueꝝ templuꝫ
dei: quod non in parietibus est: sed in corde hominum ac fide:
qui credunt in eū ac uocātur fideles. Illud uero Salomoniū tem
plum quia manu factum est: manu cecidit. Deniqꝫ pater eius in
psalmo centesimouigesimoseptimo de operibus filij sui ꝓphe
tauit hoc modo. Si dominus non ędificauerit domum: sine cā
laborant qui ędificant eam. Si dominus non custodierit ciuita
tem: sine causa uigilant qui custodiunt eam.

Ca. xiiij. De ęterno christi sacerdotio quod prophetę sicut & cętera prędixerunt: sic exprimentes Iesum Christum ut oracula nec ad filium Naue: nec ad filium Iosedech ualeant retorqueri. Et de ijs quas docuit Christus qui nunq̄ suū honoreꝫ

queſiuit: ſed patris.

QVibus ex rebus apparet prophetas omnes denũciaſſe de Christo fore aliquando: ut ex genere Dauid corporaliter natus, cõſtitueret ęternum templũ deo quod appellat̃ ecclesia: & uniuerſas gentes ad religionem ueram dei cõuocaret. Hęc dom⁹ fidelis hoc immortale templũ: in quo ſi qs nõ ſacrificauerit: immortalitatis pręmiũ non habebit. Cuius tẽpli & magni & ęterni quoniã Christus fabricator fuit: idem neceſſe est habeat in eo ſacerdotiũ ſempiternum: nec põt niſi p eũ qui cõſtituit templuꝫ ad aditum templi: & ad cõſpectũ dei peruenirí. Dauid in pſalmo centeſimonono id ipſum docet dicens. Ante luciferũ genui te. Iurauit dominus & nõ poenitebit eum: tu es ſacerdos in ęternum ſecundum ordinẽ melchiſedech. Item in Baſileon libro p̃mo. Et ſuſcitabo mihi ſacerdotẽ fidelẽ: q oĩa quę ſunt in corde meo faciat. Et ędificabo ei domũ fidelẽ: & trãſibit in cõſpectu meo omnib⁹ diebus. Qui aũt futur⁹ eſſet cui de⁹ ęternũ ſacerdotiũ pollicebat̃: Zacharias etiã nomine poſito apertiſſime docuit: ſic enĩ dixit. Et oſtendit mihi dominus deus Ieſum ſacerdotem magnũ ſtãtem ante faciẽ angeli domini: & diabolus ſtabat ad dexterã ipſius ut aduerſaret̃ ei. Et dixit domin⁹ ad diabolũ imperet domin⁹ in te, qui elegit hieruſalem: & ecce titio eięctus ab igne: & Ieſus erat indutus ueſtimentis ſordidis: & ſtabat ante faciem angeli: & reſpondit & dixit ad circũſtãtes ante faciem eius. Ferte ueſtimenta ſordida ab eo & induite eum tunica talari: & imponite cydarim mũdã ſup caput ipſi⁹. Et cooperuerũt eum ueſtimẽto: & impoſuerũt cydarim mundã ſup caput ipſi⁹ Et angelus domini teſtificabatur ad eum dicens. Hęc dicit dñs omnipotens: ſi in uijs meis ambulaueris: & pręcępta mea ſerua ueris: tu iudicabis domum meam: & dabo tibi qui cõuertentur in medio horum circũſtantiũ. Audi itaq; Ieſu ſacerdos magne. Quis non igitur captos mentibus tum fuiſſe iudęos arbitretur qui cum hęc legerent & audirent: nefandas manus de ſuo intulerunt! At quippe ab eo tempore quo Zacharias fuit uſq; ad annum quintũdecimuꝫ Tiberij cęſaris quo Christus crucifixus eſt: anni quingẽti numerant̃: ſiqdem Darij & Alexandri adoleuit ętate: qui fuerunt non multo poſtq̃ tarquinius ſuperbus exactus eſt. Sed illi rurſus eodẽ modo falſi decęptiq; ſunt: putantes hęc de

Iesu esse dicta filio Naue: qui successor fuit Moysi: aut de sacerdote Iesu filio Iosedech: in quos nihil congruit eoꝝ que poeta narrauit. Nõ enĩ sordidati illi unq̃ fuerũt: cũ alter eoꝝ princeps potẽssim⁹ fuerit: alter sacerdos: aut ꝑpessi sunt aliq̃d aduersi: ut tanq̃ titio ieiect⁹ ex igne putaret̃: aut aliq̃n in cõspectu angeloruꝫ steterũt: aut ꝓpheta de preteritis loq̃bat̃ poti⁹ q̃ de futuris. Locutus est igit̃ de Iesu filio dei: ut ostẽderet eũ primo in humanitate & carne esse uentuꝝ. Hec enim est uestis sordida: ut pararet tẽplũ deo: & sicut titio igni cõburet̃: idest ab hominib⁹ cruciamẽta ꝑfert: & ad ultimũ extingueret̃. Titionẽ enim uulgo appellãt extractũ foco torrem semiustum extinctũ. Quomodo autẽ & cum quibus mandatis a deo mitteret̃ in terrã: declarauit spiritus dei ꝑ ꝓphetã docẽs futuꝝ: ut cũ uolũtate summi patris fideliter & cõstanter implesset: acciperet iudiciũ atq; imperiũ sempiternum. Si in uiis meis inquit ambulaueris: & precepta mea seruaueris: tu iudicabis domũ meã. Que fuerint ueri dei: & que precepta eius: nec ambiguũ nec obscurũ est. Deus enim cũ uideret maliciã & falsoꝝ deorum cultus ꝑ orbẽ terre inualuisse: ut iam nomen eius ex hominũ memoria fuisset pene sublatũ. Siq̃dem iudei quoq; q̃bus solis arcanũ dei creditũ fuerat: relicto deo uiuo ad colẽda figmenta irrhetiti demonũ fraudib⁹ aberrassent: nec increpiti ꝑ ꝓphetas reuerti ad deũ uellẽt: filium suũ principẽ angeloꝝ legauit ad homĩes: ut eos cõuerteret ab impiis & uanis cultibus ad cognoscendũ & colendũ uerũ deũ. Itẽ ut eoꝝ mentes a stulticia ad sapientiã: ab iniquitate ad iusticie opera traduceret. He sunt uie dei in q̃bus ambulare eũ precepit: hec precepta que seruãda mãdauit: ille uero exhibuit deo fidem. Docuit enim ꝙ unus deus sit: eũq; solũ coli oportere: nec ille unq̃ se deũ eẽ dixit ꝙ nõ seruasset fidem: si missus ut deos tolleret & unũ assereret: & induceret alios uel aliũ preter unũ. Hoc erat nõ de uno deo facere preconiũ nec eius q̃ miserat: sꝫ suũ ꝓpriũ negociũ gerere: ac se ab eo quẽ illustratur⁹ uenerat separare: ꝓpterea quia tam fidelis extitit: quia sibi nihil prorsus assumpsit: ut mandata mittentis impleret: & sacerdotis perpetui dignitatem: & regis summi honorem: & iudicis potestatem: & dei nomen accepit.

¶ Capitulum. xv. De baptismo Christi & miraculis que gessit

in carne ante passionem: quę nō modo a ꝓphetis prenūciata sūt sed etiā uaticinio Sibyllaꝝ: sicut Cicero & Varro testanť: sꝫ oracula ante Christi aduentū non potuerūt intelligi.

QVoniā de secūda natiuitate diximꝰ: q̄ se hoībus in carne mōstrauit: ueniamꝰ ad illa oꝑa mirāda: quę cū essent cęlestis uirtutis indicia: magū iudęi putauerūt. Cū ꝑmū adolescere coepit: tinctꝰ est a Iohāne ꝓpheta i iordane flumine: ut lauachro spūali ꝑeccata nō sua q̄ utiq; nō habebat: sꝫ carnis quā gerebat aboleret: ut queadmodū iudęos suscepta circūcisiōe: sic etiā gētes baptismo: idest purifici roris ꝑfusiōe saluaret: tunc uox de cęlo audita est. Filiꝰ meꝰ es tu ego hodie genui te. Quę uox apud Dauid prędicta inueniť. Et descēdet sup eū spūs dei formatꝰ in spē colūbę cādidę. Exinde maxīas uirtutes coepit oꝑari: nō ꝑstigiis magicis q̄ nihil ueri ac solidi ostētāt: sꝫ ui ac ꝑtāte cęlesti quę & iā pridē ꝓphetis nūciātibꝰ canebanť. Quę oꝑa tā multa sunt ut unus liber ad implēda oīa nō sit. ad persequenda oia non sufficeret Enumerabo igiť illa breuiť & generatim sine ulla ꝑsonaꝝ ac locoꝝ designatōe: ut ad exponendā passiōis eius crucisq; rōem possiꝫ ꝑuenire: quo iādudū festinat oratio. Virtutes eius fuerūt quas Apollo portētificas appellauit: ꝙ quacūq; iter faciebat ęgros ac debiles & omni morboꝝ genere laborātes uno uerbo: unoq; momēto reddebat īcolumes adeo ut mēbris oībus capti receptis repēte uiribꝰ roborati ipsi lectulos suos reportarēt: in qbꝰ fuerāt pauloante delati. Claudis uero ac pedū uicio aflictis: nō mō gradiendi sꝫ etiā currēdi dabat facultatē. Tū quorū cęca lumia in altissimis tenebris erāt: eorū oculos in ꝑstinū restituebat aspectū. Mutoꝝ quoq; linguas ī eloqū sermonēq; soluebat. Itē surdoꝝ patefactis auribꝰ insinuabat auditū: pollutos ac asperos maculis repurgabat. asperos Et hęc oīa nō manibꝰ aut aliq̄ medela: sꝫ uerbo ac iussiōe faciebat. sicut etiā Sibylla prędixerat. πάντα λόγω πράττων, πάσαντε νόσον θεραπεύων. idest omnia uerbo agēs: oēm infirmitatē curās. Nec utiq; mirū ꝙ uerbo faciebat mirabilia: cū ipse eēt dei uerbū cęlesti uirtute subnixū. Nec satis fuit ꝙ uires imbecillibꝰ redderet: ꝙ debilibꝰ integritatē: ꝙ ęgris & lāguētibꝰ sanitatē: nisi etiā mortuos suscitaret: uelut e somno solutos ad uitāq; reuocaret. Quę uidentes tūc iudęi dęmoniaca potētia fieri arguebāt: cum

omnia sic | futura, ut facta sunt: arcanę illoꝝ litterę cõtinerẽt. Legebant quippe tũ alioꝝ ꝓphetaꝝ: tũ Isaię uerba dicẽtis. Confortamini manus resolutę & genua debilia consolamini. Qui estis pusilli animi nolite timere: nolite metuere: dñs noster iudiciũ retribuet: ipse ueniet & saluos faciet nos. Tũc aperient̃ oculi cęcorũ: & aures surdorum audiẽt. Tũc saliet claudus sicut ceruus: & plana erit lingua mutoꝝ: ꝗ rupta est in deserto aqua: & riuus in terra sitienti. Sed & Sibylla eadẽ cecinit his uersib⁹. νεκρῶν δὲ ἀνάστασις ἔσται: καὶ χωλῶν δρόμος ὠκύς: καὶ κωφὸς ἀκούσει, καὶ τυφλοὶ βλέψουσι, λαλήσουσιν οὐ λαλέοντες. (βλέψουσι.) Idest mortuoꝝ aũt surrectio erit: & claudoꝝ curs⁹ uelox: surd⁹ audiet: cęci uidebũt: loquent̃ nõ loquẽtes. Ob has ei⁹ uirtutes & opa diuina cũ magna illũ mltitudo sequeret̃ uł debiliũ uel ęgrotoꝝ: uel eoꝝ q curãdos suos offerre cupiebãt, ascẽdit ĩ mõtẽ quẽdã desertũ ut ibi adoraꝝ: ubi cũ triduo moraret̃: ac fame populus laboraret: uocauit discipulos quęrẽs quãtos secũ cibos gestarẽt. At illi qnqꝫ panes & duos pisces in pera se habere dixerunt. Afferri ea iussit, ac multitudinẽ ꝑ qnq̃genos distributã discũbere. (facerent.) Qđ cũ discipuli faciũt: frãgebat ipse panẽ minutatim carnẽqꝫ pisciũ cõminuebat: & utraqꝫ in manib⁹ ei⁹ augebant̃. Et cũ apponi illa populo discipulis imperasset: saturata sũt qnqꝫ milia hominũ: & insuꝑ duodecim cophini de residuis fragmĩb⁹ ĩpleti. Quid aut dici aut fieri põt mirabil⁹? At id Sibylla futurũ cecinerat olĩ his uerbis. ἐν ἄρτοις ἅμα πέντε καὶ ἰχθύεσσι δυοῖσιν, ἀνδρῶν χιλιάδας ἐν ἐρήμῳ πεντάκις ἐξ ἕσσει, τὰ περισσεύοντα λαβὼν, μετακλάσματα, δώδεκα πληρώσει κοφίνους, εἰς ἐλπίδα πολλῶν. Idest panib⁹ sił qnqꝫ & piscib⁹ duob⁹: hoĩu; milia ĩ heremo qnqꝫ saciabit: & reliqas tollẽs duodecĩ cophinos ĩplebit in spẽ multoꝝ. Quęso q̇d hic potuerit (potuit.) ars magica moliri: c⁹ (cuius) peritia ad nihil aliud q̃ circũscribẽdos oculos ual;: Itẽ secessur⁹ orãdi grã sicut solebat in montẽ: pręcępit dispulis ut nauiculã sumerẽt seqꝫ pręcederẽt. At illi urgente iam uespere profecti: contrario uento laborare coeperũt. Cũqꝫ iam medium fretum tenerent: tum pedibus mare ingressus consecutus est eos tanq̃ in solido gradiens: non ut poetę Orionem mentiuntur in pelago incedentem: qui diuersa corporis parte: humero supeminet undas. Et rursus cũ obdormiuisset in naui

& uent⁹ usq; ad extremū piculū seuire coepisset: excitat⁹ e sōno silere ptin⁹ uentū iussit & fluct⁹ q maximi ferebant̄ conqescere: statimq; sub uerbo eius trāquillitas insecuta est. Mentiuntur fortasse lr̄e sancte docētes tātā fuisse in eo ptāte: ut impio suo cogeret uētos obseq: maria seruire: morbos cedere: inferos obędire. Quid qđ eędē Sibyllę carmib⁹ suis añ docuerūt: q̄rū una (cuius supra fecim⁹ mētōe;) sic ait. τοὺς ἀνέμους παύσει ἐν λόγῳ: στρώσει δὲ θάλασσαν μαινομένην, ἐν ποσὶν εἰρήνης πίστει τε πατήσας. idest uentos cōpescet: sternet aūt insanū mare pedibus pacis fideq; calcās. Et rursus alia q̄ dicit. κύματα πεζεύσει. νόσον ἀνθρώπων ἀπολύσει. ζήσει τεθνηῶτας, ἀπώσεται ἄλγεα πολλοῖς, ἐκ μιᾶς πηγῆς, ἄρτου κόρος ἔσσεται ἀνδρῶν. Idest fluct⁹ pambulabit: morbos hominū resoluet: uiuificabit mortuos: arcebit dolores a multis. Ex uiuo autē fonte panis sacietas erit uiris. His testimonijs qdā reuicti: solēt eo cōfugere: ut aiant nō illa esse carmīa Sibyllina: sed a nr̄is ficta atq; cōposita: qđ pfecto nō putabit q Ciceronē Varronēq; legerit: aliosq; ueteres q Erithreā Sibyllā cęterasq; cōmemorāt: ex q̄rū libris ista exēpla pferim⁹: q anctores obierūt anteq̄ Christ⁹ secūdū carnē nasceret̄. Veꝝ nō dubito: qn illa carmīa prioribus temporib⁹ p deliramēto sint habita: cū ea nemo intelligeret. Denūciabāt enī mōstruosa q̄dā miracula: quoꝝ nec rō nec tēp⁹ nec auctor designabat̄. Deniq; Erithrea fore ait: ut diceret̄ insana & mēdax. Ait eni; φήσουσι σίβυλλην μαινομένην, ψεύστριαν. ἐπὶ ἂν δὲ γένηται ἅπαντα, τηνίκα μου μνήμην ποιήσετε καὶ οὐκέτι μέ οὐδεὶς μαινομένην φήσει, τὴν θεοῦ μεγάλοιο προφῆτιν. i. dicent insanā uatē & mēdacē. Cū aūt facta fuerīt uniuersa: tū mei meminerīt: neq; me iam qsq̄ mēdace; dicet: dei magni pphetā. Latuerūt igit̄ multis sęculis: postea uero aīaduersa sunt quę Christi natiuitas & passio patefecit arcana: sicut etiā uoces pphetaꝝ: q̄ cū p annos mille qngentos uel eo amplius lectę fuissent a populo iudęoꝝ: nec tn̄ intellectę sunt nisi postq̄ illas Christ⁹ & uerbo & opib⁹ interptat⁹ est. Illū enī pphetę annūciauerunt: nec ullo mō poterāt q̄ illi loqbant̄ intelligi: nisi fuissent uniuersa cōpleta.

ex uno, legendum non ita dicit in graecam electionem, ἐκ μιᾶς πηγῆς. i. ex uno fonte.

¶ Capitulū. xvi. De passione Christi quę iudęis est scandalo & stulticię gentibus: quomodo summam uirtutē cōtineant:

& ueram & singularem sapientiam & ueritatem sicut prophetę fuerunt prelocuti.

V Enio nūc ad ipsa; passionē quę uelut opprobrium nobis obięctari solet: qd & hominē: & ab hominib⁹ isigni supplicio affectū & excruciatū colam⁹: ut doceā eā ipsa; passionē a deo cū magna & diuina rōe suscęptā: & in ea sola & uirtutē & ueritatē & sapiētiā cōtineri. Neq; enī si beatissim⁹ in terra fuiss; & p omnē uitam in summa foelicitate regnasset: qs q̄ illū, sapiēs aut deū credidisset: aut honore diuino dignū iudicasset: qd faciunt uere diuinitatis expertes: q caducas opes: & fragilē potentiā & alieni beneficij bona non tantum suscipiūt: ue℞ etiā cōsecrāt: & scientes memorię mortuo℞ deseruiunt: fortunam iam extinctam colentes: quā ne uiuā qdem pręsentēq; sapientes colēdā sibi unq̄ putauerūt. Nec enī pōt aliqd in rebus terręnis esse uenerabile cęloq; dignum: sed sola est uirtus: sola iusticia: quę pōt ue℞ bonū & cęleste & ppetuum iudicari: q nec datur cuiq̄ nec aufertur: qua uirtute ac iusticia quoniam Christus instructus uenit in terrā: immo uero quoniā ipse est uirt⁹: & ipse iusticia, descēdit; ut eā doceret, hominēq; formaret. Quo magisterio ac dei legatione p functⁿ ob eā ipsam uirtutē: quā simul & docuit & fecit, ab omnib⁹ gentib⁹ & meruit, & potuit deus credi. Ergo cū magn⁹ populus ad eū uel ob iusticiā quā docebat: uel ob miracula quę faciebat, subinde cōflueret: & pręcępta eius audiret: & a deo missu; deiq; filiū crederet: tū primores iudęo℞ & sacerdotes & ira stimulati: q ab eo tanq̄ peccatores increpabanť: & inuidia deprauati: q cōfluente ad eū multitudine cōtēni se ac deseri uidebāt: & q caput sceleris illo℞ fuit stulticia & errore cęcati: & immemores pręcęptorū cęlestium ac pphetaℽ coierunt aduersus eum impiūq; cōsiliū de eo tollendo cruciādoq; coeperunt: qd & pphetę multo ante descripserāt. Na; & Dauid in principio psalmo℞ suo℞ puidens in spiritu quātū facinus admissuri essent, beatū esse ait: q nō abierit in cōsilio impio℞. Et Salomon in libro sapiētię his uerbis usus est. Circūueniam⁹ iustū: qm insuauis est nobis: & exprobrat nobis peccata legis: pmittit se scientiam dei habere: & filiū dei se nominat: factus est nobis in traductione; cogitationū nostrarū: grauis est nobis etiā ad uidendum: quoniam dissimilis est alijs uita illius: & immutatę sunt uię illius:

tanq̃ nugaces existimati sum⁹ ab eo: & cōtinet se a uiis nostris: q̃
si ab immūditiis: & prefert nouissima iustoꝝ: & gloriatur se ha
bere prẽ deū. Videam⁹ ergo si sermones illi⁹ ueri sunt: & tēte
mus q̃ uētura sunt illi, cōtumeliis & tormētis interrogem⁹ eū, ut
sciam⁹ reuerētiā illi⁹: & ꝓbemus patiētiā illi⁹: morte turpissima
cōdēnem⁹ eū. Hęc cogitauerūt & errauerunt. Excęcauit enī illos
stulticia ipoꝝ: & nescierūt sacramēta dei. Nōne ita descripsit ne
fariū illud cōsiliū ab impiis initū cōtra deū: ut plane interfuisse
uideatur? Atq a Salomone q hęc cecinit usq ad id tēpus quo gesta
res est: mille ac decē āni fuerūt. Nihil nos fingim⁹ nihil addim⁹:
habebāt hęc q̃ fecerūt: legebāt in quos hęc dicta sunt: s; & nunc
heredes noīs & sceleris illoꝝ; habēt & dānatōem suā ꝓphetarū
uoce predictā: & quotidianis lectionib⁹ ꝑsonāt. Hęc aliquādo
in cor suū, quę pars est, & ipsa dānatōis, admittūt īcrepiti. Ergo
sępe a Christo iudęi exprobāte illis peccata & īiusticias: & a po
pulo pene deserti cōcitati sunt ad eū necādū: cui⁹ rei audaciā illis
dedit humilitas ei⁹. Nā cū legerēt cū quāta uirtute & claritate fi
lius dei uēturus esset e cęlo: Iesum aūt cernerēt humilē: quietū:
sordidū: & informē: nō credebāt filium dei esse: ignorātes du
os aduēt⁹ ei⁹ a ꝓphetis esse prędictos: primū in humanitate car
nis obscurū: secūdū in fortitudine maiestatis manifestū. De pri
mo Dauid ī psalmo septuagesimoprimo sic ait. Descēdet sicut
pluuia in uellus: & orietur in dieb⁹ eius iusticia: & abundantia pa
cis donec extollatur luna. Sicut enī pluuia si descendat in uellus:
aīaduerti nō pōt: q strepitum non facit: ita Christum in terram
sine cuiusq̃ suspitione uentuꝝ esse dixit: ut iusticiam doceret &
pacem. Isaias quoq ita tradidit. Domine qs credidit auditui no
stro: & brachium domini cui reuelatum est? Anūciauim⁹ coraꝫ
ipso sicut pueri: & sicut radix in terra sitiēti: non est figura eius
neq claritas: & uidim⁹ illum & non habuit figurā neq decorē
sed figura eius sine honore: & deficiēs pręter cęteros hoīes, hō
in plaga posit⁹ est sciēs ferre ībecillitatē: q auersus est & non est
cōputatus. Hic peccata nostra portat & pro nobis dolet: & nos
putauimus ipsum esse in dolore & in plaga & in uexatione: ipe
aūt uulneratus est ꝓpter facinora nostra: & infirmatus est ꝓpter
peccata nostra: doctrina pacis nostrę sup illum: liuore eius nos
sanati sum⁹: oēs nos sicut oues errauimus & deus tradidit illuꝫ

pro peccatis nostris. Et Sibylla eodē modo locuta est. οἰκτρὸσ ἄτιμοσ ἄμορφοσ ἐν οἰκτροῖσ ἐλπίδα δώσει .i. miserabilis ignominiosus īformis ut miserabilib⁹ spe; prębeat: ppt hāc humilitatē deū suū nō agnoscētes: inierūt cōsiliū detestādū: ut priuarēt eū uita: q ut eos uiuificar; aduenerat.

Capi. xvij. Quod calūniati sunt eū q̄si legis destructorē. Et qd prefigurauerit circūcisio. Et q̄re in illo iussa sit fieri menbro. Et q̄re phibitū sit carne suilla uesci.

SEd irę atq; inuidię suę quā in cordib⁹ suis gerebāt int⁹ inclusā: alias causas pręferebāt q legē dei p Moysen tradita; solueret: idest q sabbatis nō uacaret operās in salutē hominū: q circūcisionē uacue facer;: q abstinētiā suillę carnis auferret. In qbus rebus iudaicę religionis sacramenta cōsistunt. Ob hęc itaq; cętera ps populi quę nondū ad Christū secesserat a sacerdotib⁹ incitabat: ut p uim iudicaret eum q legem dei solueret: cū hoc ille nō suo iudicio sed ex dei uolūtate: ut secundū prędicta facer; pphetarū. Micheas enī nouā legem datu⁊ denunciauit hoc mō. Lex de syon: & sermo domini ex hierusalē: & iudicabit int plurimos populos & reuincet: & diriget ualidas nationes. Illa eni; prior lex quę p Moysen data est: non in monte syon: sed in mōte oreb data est: quā Sibylla fore ~~ait~~ ut a filio dei soluere ostēdit ἀλλ᾽ ὅτε δὴ ταῦτα ἅπαντα τελειωθῇ ἅπερ εἶπον εἰσ αὐτὸν πᾶσ λύεται νόμοσ. Idest sed quando hęc pfecta erūt quę dixi in ipsu; omnis lex soluet. Sed & ipse Moyses per que; sibi datam legem dum ptinaciter tuetur exciderunt a deo: s; deum non agnouerunt: prędixerat fore ut propheta maxim⁹ mitteretur a deo: qui sit supra legē: q uoluntatem dei ad homines pferat. In deuteromio ita scriptū reliquit. Et dixit domin⁹ ad me Prophetā excitabo eis de fratribus eo⁊ sicut te: & dabo uerbu; meū in os eius: & loquetur ad eos ea quę pręcępero ei: & quisqs nō audierit ea quę loquetur ppheta ille in nomine meo: ego uindicabo in eum. Denūciauit scilicet domin⁹ p ipsu; legife⁊ q filium suū: idest uiuā pręsentemq; legē missurus ess;: & illam ueterem per Moysen datā soluturus: ut denuo per eū qui esset ęternus: legem sanciret ęternam. Itē de circūcisione soluenda Isaias ita pphetauit. Hęc dicit domin⁹ uiris Iuda qui habitāt in hierusalē. Reuocate inter uos nouitatē: & ut ne seminaueritis ī spinis.

Circūcidite uos dn̄o deo uestro: & circūcidite ꝑputiū cordis uestri: ne exeat ira mea sicut ignis: & nō sit q extinguat. Itē Moyses. Ipse in nouissimis dieb⁹ circūcidet deus cor tuū ad dn̄m deum tuū amādū. Itē Iesus Naue successor ei⁹. Et dixit dn̄s ad Iesuꝫ: fac tibi cultellos petrinos nimis acutos: & sede & circūcide secūdo filios israel. Secūdā circūcisionē futurā eē dixit: nō carnis sicut fuit ꝑma, q̄ etiā nūc iudęi utūt: sꝫ cordis ac spūs, quā tradidit Christ⁹ q fuit uerus Iesus. Non enī ꝓpheta sic ait. Et dixit Iesus ad me: sꝫ ad Iesuꝫ ut ostenderet ꝙ non de eo loq̄ret: sed de Christo ad quē tunc deus loq̄bat. Christi enī figurā gerebat ille Iesus: q cū ꝑmū Auses uocaret: Moyses futura pręsentiēs iussit eū Iesum uocari: ut dux militię delect⁹ esset aduersus Amalech q oppugnabat filios israel: & aduersariū debellaret p noīs figurā: & populū in terrā ꝓmissionis induceret. Et iccirco etiā Moysi successit: ut ostenderet nouā legem p Christum Iesum datam ueteri legi successurā quę data p Moysē fuit. Nā illa carnis circicūsio caret utiqꝫ rōe: ꝙ si deus uellet sic a principio formassꝫ hominē ut ꝑputiū nō haberet: sed hui⁹ secūdę circūcisionis figura erat: significās nudādū esse pectus: idest aperto & simplici corde oportere nos uiuere: qm̄ ps illa corporis quę circūcidit habet quādā similitudinē cordis & est pudenda. Et ob hāc causaꝫ de⁹ nudari eā iussit: ut hoc argumēto nos admoneret: ne inuolutuꝫ pect⁹ haberem⁹: idest ne qd pudēdū facin⁹ intra cōscientię secreta uellemus. Hęc est cordis circūcisio de q̄ ꝓphetę loquunt: quā deus a carne mortali ad aīam trāstulit: quę sola mānsura est. Volēs enī uitę ac saluti nostrę p ęterna sua pietate cōsulere: poenitētiā nobis in illa circūcisiōe ꝓposuit: ut si cor nudauerimus: ideꝫ si peccata cōfessi: satis deo fecerimus: ueniā cōsequamur: quę cōtumacibus & admissa sua celantibus denegatur ab eo: q nō faciē sicut hō sꝫ itima & arcana pectoris intuet. Eodē etiā spectat carnis suillę interdictio: a q̄ cū deus abstinere iussit: id potissimuꝫ uoluit intelligi: ut se a peccatis atqꝫ imūdiciis abstineret. Est eniꝫ lutulētū hoc aīal & imūdū: nec unq̄ cęlū aspicit: sed in terra toto corpe piectū: & ore uētri semp & pabulo seruit: nec ullū aliū dū uiuit pręstare usuꝫ pōt sicut cętere aīantes: q uel sedēdi uehiculū ꝓstant uel in cultib⁹ agroꝝ iuuāt: uel plaustra collo trahūt: uel onera tergo gestāt: uel indumenta ex uellis suis exhibent: uel

copia lactis exuberāt: uel custodiēdis domib⁹ iuigilāt. Intdixit ergo ne porcina carnā uterēt. i. ne uitā porcoꝝ imitarēt: q ad solā morte nutriunt: ne uentri ac uoluṗtatib⁹ seruiētes: ad faciēdam iusticiā inutiles essent: ac morte afficerent. Itē ne se foedis libidinib⁹ immergerēt sicut sus quę se coeno ingurgitat: ul' ne terrenis seruiāt simulacbris ac se luto īqnēt. Luto enī se obliniūtq deos, idest q lutū terrāq₃ uenerant: sic uniuersa pręcepta legis iudaicę ad exhibendā iusticiā spectāt: qm̄ p ambagē data sunt: ut p carnaliū figurā spūalia noscerent.

¶ Capi. xviij. Quę cā & qs fuerit ordo dominicę passionis: & qbus sit prenūciata oraculis.

CVm igit ea quę de⁹ uoluit fieri: quęq₃ p. ppbetas suos mltis sęculis ante prędixit, Christ⁹ impleret: ob ea incitati & diuinas lr̄as nesciētes coierūt: ut deū suū cōdēnarēt. Quod cu₃ sciret futuꝝ ac subinde diceret oportere se pati ac infici p salute mltoꝝ: secessit tn̄ cū discipulis suis: nō ut uitaret qd necesse erat ppeti ac sustinere: s₃ ut ostēderet ꝙ ita fieri oporteret in omni p secutione: ne sua qs culpa incidisse uideat: ac denūciauit fore: ut ab uno eoꝝ pderet. Itaq₃ Iudas pręmio illect⁹ tradidit filiū dei iudęis: at illi cōprebēsu₃ ac pontio pilato: q tūc legat⁹ syriā regebat: oblatū cruci affigi postulauerūt: obijciētes ei nibil aliud nisi ꝙ diceret se filiū dei esse & regē iudęoꝝ. Item ꝙ dixerat soluere se boc tēplū qd ędificatū est ānis q̄dragintasex: ego illud sine manib⁹ in triduo resuscitabo: significās breui futurā passionē suā: & se a iudęis infectū tertio die resurrecctuꝝ. Ipse erat ueru₃ dei tēplū: ac uoces ei⁹ tāq̄ infaustas & īpias insectabant. Quę cū pilatus audisset: & ille in defensiōe₃ sui nibil dicer₃: pnūciauit nibil in eo dānatōe dignū uideri. At īiustissimi accusatores cū populo quē incitauerāt sbclamare cęperūt: & crucē ei⁹ uiolētis uocib⁹ flagitare. Tū Pōti⁹ & illoꝝ clamorib⁹ & Herodis tetrarchę īstigatōe metuētis ne regno pellerēt uict⁹ est: nec tn̄ ipse sententiā p tulit: sed tradidit eū iudęis: ut ipi de illo secūdū legē suā iudicarēt. Duxerūt ergo eū flagellis uerberatū: & pri⁹ q̄ cruci affigerēt illuserūt: indutū enī coloris punicei ueste ac spinis coronatū q̄si regē salutauerūt: & dederunt ei cibū fellis & miscuerunt ei aceti potionem. Post bęc cōspuerūt in faciē ei⁹: & palmis cęciderunt. Cūq₃ ipsi carnifices de uestimētis eius contēderent sortiti sunt

inter se de tunica ac pallio. Et cũ hęc oĩa fierẽt nullã uocẽ ex ore
suo tanq̃ si mutus esset emisit: tũ suspẽderũt inter duos noxios
mediũ: q ob latrocinia dãnati erãt: cruciq; affixerũt. Quid ego
hic in tanto facinore deplorem? Aut qb⁹ uerbis tãtũ nefas cõnq̃
rar? Nõ enĩ gabianã crucẽ describim⁹: quã. M. Tul. uniuersę elo-
quẽtię suę uerbis ac uirib⁹ uelut effusis toti⁹ ingenij fontib⁹ psecu
tus ẽ: facin⁹ indignũ eẽ pclamãs: ciuẽ romanũ cõtra oẽs leges in
cruce eẽ sblatũ. Qui q̃uis innocẽs fuerit: & illo supplicio ĩdign⁹
mortalis tñ & ab hoĩe scelesto q iusticia; ignoraret affectus est.
Quid de h⁹ crucis indignitate dicem⁹: ĩ q̃ de⁹ a cultorib⁹ dei su-
spẽsus: atq; suffixus est? Quis tã facũdus & tãta reꝝ ṽboꝝq; co-
pia ĩstruct⁹ existet: q oro tãtę affluẽtię ubertate decurrẽs: ut illa;
crucẽ merito deploret: quã mũdus ipe & tota elemẽta luxerunt?
Hęc aũt sic futura fuisse & pphetaꝝ uocib⁹ & Sibyllinis carmini
bus denũciatũ ẽ. Apud Isaiã ita scriptũ ĩuenit. Nõ sũ cõtumax
neq; cõtradico: dorsu; meũ posui ad flagella: & maxillas meas
ad palmas: faciẽ aũt meã nõ auerti a foeditate sputoꝝ. Simil: Da
uid ĩ psal. xxxiiij. Cõgregata sũt sup me flagella & ignorauerũt,
dissoluti sũt nec cõpũcti sũt: tẽptauerãt me deriserũt derisu: &
striderũt dẽtib⁹ suis sup me. Sibylla quoq; eadẽ futura mõstra-
uit. εἰσ ἀνόμουσ χεῖρασ καὶ ἀπίϛων ὕϛερον ἥξει, Δώσουσι
δὲ θεῷ ῥαπίσματα χερσὶν ἀνάγνοισ, καὶ ϛόμασι μιαροῖ
σι, πτύσματα φαρμακόεντα, δώσει δὲ εἰσ μάϛιγασ ἁπ
λῶσ ἁγνόν τότε νῶτον. Idest in man⁹ iniq̃s & ĩfideliũ postea
ueniẽt: dabũt deo alapas manib⁹ ĩcest'sis: & orib⁹ ĩmũdis expuẽt
saliuas uenenosas: dabit aũt ĩ uerbera oĩo ĩnocẽs dorsu;. Ite; de
silẽtio eius q usq; ad mortẽ ptinacit' tenuit. Isaias sic locut⁹ est.
Sicut ouis ad ĩmolãdũ ductus ẽ: & sicut agnus corã tõdẽtibus
sine uoce sic nõ aperuit os suũ. Et Sibylla supradicta. καὶ κολα
φιζόμενοσ σιγήσει, μήτισ ἐπιγνῷ τίσ λόγοσ, ἢ πόθεν ἦλθεν,
φθιμένοισι λαλήσει, καὶ ϛέφανον φορέσει τὸν ἀκάνθινον
Latinę aũt. i. & colaphos accipiẽs tacebit: ne qs agnoscat q ṽbũ
& unde uenit: ut mortuis loq̃t: & coronã portabit spineã. De ci
bo uero & potu quẽ anteq̃ eũ figerẽt illi obtulerũt. Dauid ĩ psal.
lxviij. sic ait. Et dederũt in escã meã fel: & in siti meo potauerũt
me aceto. Idẽ hoc futuꝝ etiam Sibylla cõcionata est. εἰσ δὲ τὸ
βρῶμα χολήν. καὶ εἰσ δίψαν ὄξοσ ἔδωκαν, τῆσ ἀφιλο-

ξενίησ ταῦτην, δέιξουσι τράπεζαν. Idest in cibū aūt fel: & in siti acetū dederūt: in hospitalitatis hāc mōstrabāt mēsam. Et alia Sibylla iudeā terrā his uerbis increpat. ἀυτὴ γάρ σὺ ἄφρων τὸν σὸν θεὸν οὐκ ἐνόησας, παίζοντα θνητοῖσι νοήμασιν, ἀλλὰ κάκανθαισ ἔστεψας στεφάνω φοβερήν τε χολὴν ἐκέρασας. i. Ipsa enim stulta deū tuū nō cognouisti ludētē morta lib⁹ mētib⁹: sȝ spinis corōasti corōa horridūq; fel miscuisti. Eo aūt ut iudei man⁹ dederūt deo suo eūq; interficerēt: testimonia p phetaꝝ hec antecesserūt. Apud Esdrā ita scriptū est. Et dixit Esdras ad populū. Hoc pascha saluator nr̄ ē & refugiū nr̄m cogitate: & ascēdat ī cor ur̄m qm̄ habem⁹ eū humiliare in signo: & post hec sperabim⁹ in eū ne deserat̄ hic loc⁹ ī eternū tp̄s dicit domin⁹ de⁹ uirtutū. Si nō credideritis ī eū neq; exaudieritis ānūciatōeȝ ei⁹: eritis derisio in gētib⁹: unde apparet iudeos nullā aliam spē se habere: nisi se abluerīt a sanguīe: net sperauerīt in eū ipsuȝ, quē necauerīt. Isaias, cū facin⁹ eoꝝ designat, dicit. In hūilitate iudiciū ei⁹ ablatū ē. Natiuitatē qs enarrabit? qm̄ auferet̄ a terra uita ei⁹: a facinorib⁹ ppli mei abduct⁹ ē ad mortē: & dabo malos p sepultura ei⁹: & diuites p morte ei⁹: q; facin⁹ nō fecit: neq; inuēt⁹ est dol⁹ in ore ei⁹: ppterea bēditabit mltos: & fortiū diuidȝ ip̄e spolia: propterea q; tradit⁹ est ad mortē: & int̄ facinorosos deputat⁹ est: & ip̄e peccatū multoꝝ ptulit & ppt̄ facinora illoꝝ traditus est. Dauid quoq; in psalmo. xciij. Captabūt ī aīa & sanguinē īnocētē cōdēnabūt: & fact⁹ est mihi dn̄s in refugiū. Et Hieremias. Dn̄e significa mihi & cognoscā: tūc uidi meditatōes eoꝝ ego sicut agn⁹ sine macula pduct⁹ suȝ ad uictimā: ī me cogitauerūt cogitatōeȝ dicētes. Venite mittam⁹ lignū ī panē ei⁹ & eradam⁹ e t̄ra uitā ei⁹: & nomē ei⁹ nō erit ī memoria āpli⁹. Lignū aūt crucē significat & panē corp⁹ ei⁹: q; ip̄e ē cib⁹ & uita hoīuȝ q credūt ī carnē quā portauit & ī crucē q̄ pepēdit: de q̄ tn̄ aptius ipse Moyses ī deuteronoīo ita pdicauit. Et erit pēdēs uita tua an̄ oculos tuos: & timebis die ac nocte: nō credēs uite tue. Idē rursus ī numeris. Nō q̄si hō de⁹ suspēdit̄: neq; q̄si fili⁹ hoīs minas patit̄. Zacharias etiā sic tradidit. Et ītuebūt̄ ī me quē trāsfixerūt. Item Dauid ī psal. xxi. Effoderūt man⁹ meas & pedes meos: dinumerauer̄t oīa ossa mea. Ipi aūt cōtēplati sūt & uider̄t me: diuiser̄t sibi uestimēta mea: & sr̄ uestē meā miser̄t sortē. Que utiq; ppbetā

nō de se locut⁹ ē: fuit. n. rex & nūq̄ illa ppessus ē. Spūs dei p illū
loquebat̄: q fuerat illa passur⁹ post ānos mille & qnquagīta. Tot
enī colligūt̄ āni a regno Dauid usq ad crucē Christi. S; & Salo-
mon fili⁹ ei⁹ q hierosolymā cōdidit: eā ipā; piturā eē ī ultionem
sanctę crucis ppbetauit. Q̄d' si auertimini a me dicit dn̄s: & nō
custodieritis ueritatē meā: reiiciā israbel a terra quā dedi illis: &
domū bāc: quā edificaui illis ī noīe meo piiciā illā exoīb⁹: et erit
israbel ī pditionē & ī opprobriū populo: & domus bęc erit de
serta: & oīs q trāsierit p illā admirabit̄: & dicet ppt̄ quā rē fecit
dn̄s terrę huic & domui huic bęc mala? Et dicēt q̄ reliquerūt do
minū deū suū: & psecuti sūt regē suū dilectissimū deo: & cruci
auerūt illū ī būilitate magna: ppt̄ h⁹ īportauit illis de⁹ mala bęc.

Ca. xix. De miracul' q̄ ī passiōe dn̄i cōtigerūt: et de sepultura
et resurrectōe. Et a qb⁹ testimoniis ppbetaꝝ fides roboret̄ istoꝝ.

Quid āpli⁹ de facinorib⁹ iudęoꝝ dici pōt: q̄ excęcatos tū fu
isse atq; īsanabili furore correptos: q bęc q̄tidie legētes neq;
ītellexerūt: neq; qn facerēt, cauē uoluerunt. Suspēsus igit̄ atq; affi
xus exclamauit ad dn̄; uoce magna: & ultro spūm posuit. Eadē
bora terremot⁹ fact⁹ ē: & uelū tēpli qd' sepabat duo tabernacula
scissū ē ī duas ptes: & sol repēte sbduct⁹ ē: & ab bora sexta usq;
ad borā nonā tenebrę factę sūt. Qua de re Amos ppbeta testat̄.
Et erit ī die illo dicit dn̄s, occidet sol meridie: & tenebrabit̄ dies
lucis: & cōuertā dies festos uestros ī luctum: & cantica uestra ī la
mentationē. Itē Hieremias. Exterrita ē q̄ parit & tęduit aīam: &
sbiuit sol ei cum adbuc medi⁹ dies eēt: cōfusa ē & maledicta: reli
quos eoꝝ in gladiū dabo in conspectu inimicoꝝ eoꝝ. Et Sibylla
ναοῦ δὲ σχισθήσεται πέτασμα, καὶ ἤματι μέσῳ νὺξ ἔσται
σκοτόεσσα πελώριος ἐν τρισὶν ὥραις. Idest tēpli uero ue-
lum scindetur: & medio die nox tenebrosa nimis tribus boris:
cū bęc facta essent ne pdigiis qdem cęlestibus facinus suū intel-
ligere querūt. Sed quoniā prędixerat se tertio die ab īferis resur-
rectuꝝ: metuentes ne a discipulis surrepto & amoto corpe uni
uersi resurrexisse eū crederēt: & fieret mlto maior in plebe cōfu
sio. Detraxerunt eum cruci et cōclusū in monumēto firmiter mi
litari custodia circūdederūt. Veꝝ tertio die an̄ luce; terremotu
facto repente patefactū ē sepulcbrū: & custodib⁹ quos attonitos
obstupefecerat pauor nibil uidentibus: integer a sepulcbro ac

uiuus egressus in galileã ꝑfect⁹ ẽ:ut discipulos suos q̃reret. In se pulchro uero nihil repertũ ẽ nisi exuuię:qb⁹ inuolutũ corp⁹ iclu serant. Illũ aũt apud ĩferos nõ remãsuꝝ:sed die tertio resurrectu rum ꝓphetę cecinerant. Dauid in psalmo quĩquagesimo. Nõ de relĩques aĩam meã apud ĩferos:nec dabis sanctũ tuũ uidẽ ĩteritũ Itẽ ĩ tertio. Ego dormiui & sõnũ coepi:& resurrexi:qm̃ dñs au xiliat⁹ ẽ mihi. Osee quoq; ꝓm⁹. xij. ꝓphetaꝝ de resurrectione ei⁹
osea
testificat⁹ ẽ. Hic fili⁹ me⁹ sapiẽs:ꝓpt̃ qđ nũc nõ resistet ĩ cõtribu latione filioꝝ suoꝝ:& de manu ĩferoꝝ eruã eũ. Vbi ẽ iudicium tuũ mors:aut ubi ẽ acule⁹ tuus? Idem alio loco. Viuificabit nos post biduũ die t̃tio. Etiã Sibylla ĩpositũ eẽ morti terminũ di
etiam
xit post biduũ sõniũ. καί θάνατοσ μοῖραν τελέσει τρίτον ἧμαρ ὑπνώσασ. καί τότε ἀπο φθιμένων ἀναλείξασ, εἰσ
τριτῶν ἡμερῶν.
φάοσ ἥξει, πρῶτοσ ἀναστάσεωσ κλητοῖσ ἀρχήν ὑποδείξασ. Idest & mortis fatũ finiet trium dieꝝ somno suscępto: & tũc a mortuis regressus in lucẽ ueniet ꝓm⁹ resurrectionis ĩitium ostendit. Vitã enĩ nobis acq̃siuit morte sup̃ata. Nulla igit̃ ĩpes alia cõsequẽdę ĩmortalitatis homini dat̃:nisi crediderit ĩ eũ: & illã crucẽ portãdã patiẽdamq; susceperint.

Cap. xx. Qđ ꝑfecto in galileã dñõ post resurrectionem di scipulis scripturaꝝ reserauit arcana. Et quare lex uetus dicatur te stamentum:nec potuerit ĩtelligi ante mortem domini: & quod nouũ testamentum ueteris adimpletio est: & quibus hoc ante ꝑ dictum sit testimoniis.

PRofectus ergo in galileã (noluit enĩ se iudęis ostendere:ne adduceret eos ĩ poenitẽtiã:atq; ĩpios reseruaret) Discipulis iteꝝ congregatis scripturę sanctę litteras:idest prophetiarum ar cana patefecit:quę anq̃ patereẽ perspici nullo modo poterant:q̃a ipsũ passionẽq; eius anunciabant. Iccirco Moyses:& idem ipsi ꝓ phetę legem,quę iudęis data erat:testamentum uocant: quia nisi testator mortuus fuerit:nec confirmari testamentum põt:nec sci ri quid in eo scriptũ sit:q̃ clausũ & obsignatũ est. Itaq; nisi chri stus mortẽ suscępisset:apire testamẽtũ:idest reuelari & intelligi, mysteriũ dei nõ potuisset. Veꝝ scriptura oĩs in duo testamenta diuisa est. Illud quod aduẽtũ dñi passionẽq; antecessit: idest lex & prophetę uetus dicitur. Ea uero quę post resurrectionem eius scripta sunt:nouũ testamentũ nominatur. Iudęi ueteri utũt̃:nos

nouo: sed tamen diuersa non sunt: quia nouum ueteris adipletio est: & in utroq; idem testator est christus: qui ꝓ nobis mortē suscępit: nos hęredes ęterni regni fecit: abdicato & exhęredato populo iudęoꝝ: sicut Hieremias ꝓpheta testat: cū loquit talia. Ecce dies uenient dicit dn̄s: & consūmabo domui israbel: & domui iuda testamētū nouū nō secūdū testm̄: qđ disposui patrib⁹ eoꝝ in die qua apphendi manū eoꝝ: ut illos educerē è terra ęgypti: qa ipi nō pseuerauerunt in testō meo: & ego neglexi eos dicit dn̄s. Itē alio loco similiter ait. Dereliq domū meā: dimisi hęreditatē meā ī manu inimicoꝝ eius: facta ē mihi hęreditas mea sicut leo ī sylua: dedit sup me uocē suā: iō odiui eā cū sit hęreditas ei⁹ cęleste regnū: nō utiq; ipam hęreditatē se occidisse dicit: sed hęredes q aduersus eū īgrati & ipii extiterunt: facta ē inqt hęreditas mae mea mihi sicut leo: idest pręda & deuoratio fact⁹ sū hęredib⁹ meis: q me īmolauerūt sicut pecus: dedit super me uocē suā: idest sn̄iam aduersus me mortis crucisq; dixerūt. Nā q supi⁹ ait: cōsūmaturū se domui Iuda: testamētū nouū: ostēdit uet⁹ illud testamētū qđ p Moysen ē datū nō fuisse pfectū: id quod p christū dari haberet cōsūmatū fore: domū aūt Iuda & Israbel nō utiq; iudęos significat quos abdicauit: sed nos q ab eo cōuocati ex gētibus in illoꝝ locū adoptionēq; successim⁹: & appellamur filii iudęorū: qđ declarat Sybilla cū dicit. ἰουδαίων μακάριον θεῖον γένοσ ὀυρανιώνων: Idest iudęorum beatū diuinū genus cęlestiū. Qđ aūt futuꝝ eēt id genus: Isaias docet apud quē pr̄ sūmus ad filiuȝ loquit dicens. Ego dn̄s deus uocaui te ad iusticiā: & tenebo manum tuā: & confirmabo te: & dedi te in testamētum generis mei ī lucē gentiū apire oculos cęcoꝝ: & ꝓducere ex uīculis alligatos: & de domo carceris sedentes in tenebris. Cū igit nos antea tanq̄ cęci: & tāq̄ carcere stulticię īclusi sederem⁹ ī tenebris ignorantes deū & ueritatē, illuminati ab eo sumus: q nos testamento suo adoptauit: & liberatos uīculis malis atq; in lucē sapiētię productos in hęreditatē regni cęlestis asciuit.

¶ Cap. xxi. De ascensione dn̄i: diuisione discipulorū ad nascētis eccelsię fundamentum iaciēdum & roborāduȝ: & de miracul eoꝝ: & quō Petrus & Paulus romam uenientes: ꝓphetauerunt regem inbreui uenturum: qui Hierosolymam destrueret: & iudęos deleret: eodem modo quo postea contigit.

ORdinato uero discipulis suis euãgelio: ac noĩs sui p̃dicatõne circũfudit se repẽte nubes: eũq; ĩ cęlũ sustulit quadragesimo post passionẽ die: sicut Daniel fore ostẽderat dicẽs. Et ecce ĩ nubib9 cęli ut fili9 hõis ueniẽs usq; ad uetustũ dieꝝ puenit. discipuli uero p puĩtias dispersi fũdamẽta ecclię ubiq; posuerũt: facientes & ipi ĩ noĩe magistri dei magna & pene ĩcredibilia miracula: q; descẽdẽs ĩstruxerat eos uirtute ac ptãte: qua posset nouę annunciatiõis rõ fũdari & cõfirmari: sed & futura aperuit illis oĩa q̃ Petrus & Paul9 q romę p̃dicauerũt: & ea p̃dicatio ĩ memoria; scripta pmãsit: in qua cũ mlta alia mira tũc etiã hoc futuꝝ eẽ dixerũt: ut post breue tẽpus ĩmitteret deus regem qui expugnaret iudęos: & ciuitates eoꝝ solo adęquaret: ipos aũt fame sitiq; confectos obsideret: tũ fore ut corporibus suoꝝ uescerent̃ & consumerẽt se ĩuicẽ. Postremo ut capti uenirẽt ĩ manus hostiũ: & ĩ conspectu suo acerbissime cõiuges suas uexari cernerẽt: uiolari ac pstitui uirgines: diripi pueros: allidi paruulos: oĩa deniq; igni ferroq; uastari: captiuos in perpetuum terris suis exterminari: eo q; exultauerũt sup amantissimũ & pbatissimũ dei filiũ. Itaq; post illoꝝ obitũ: cũ eos Nero interemisset: iudęoꝝ nomẽ & gentem Vespesianus extinxit: fecitq; oĩa quę illi futura p̃dixerant.

¶ Cap. xxii. Quod argumẽtis reuincẽdi sũt qui diuinis detrabunt sacramentis. Et quibus argumentis utantur infideles ut dominicę incarnationis fidem euacuent.

COnfirmata sunt (ut opinor) q̃ falsa et in credibilia putãtur: ab his quos uera cęlestiũ litteraꝝ doctrina non imbuit: sed tamen ut refellant̃ a nobis etiã illi q nimiũ, non sine malo suo, sapiunt: rebusq; diuinis fidem detrabunt: argumẽtisq; illoꝝ coarguimus errorem: ut tandẽ aliqñ peruideãt ita fieri oportuisse, sicut nos ostendimus factũ. Et q̃q̃ apud bonos iudices satis habeant firmitatis uel testimonia sine argumẽtis: uel argumẽta sine testimoniis: nos tamẽ non contenti alterutro sumus, cũ suppeditat nobis utrũq;: ne cui peruerse ingenioso aut nõ ĩtelligendi: aut cõtra differendi locũ relinquam9. Negant fieri potuisse: ut naturę immortali quicquã decederet. Negãt deniq; deo ĩdignum, ut hõ fieri uellet: seq; infirmitate carnis oneraret: ut passionibus: ut dolori: ut morti se ipse subĩceret q̃si nõ facile illi eẽt: ut citra corporis ĩbecillitatẽ se hoĩb9 ostẽderet: eosq; iusticiã doceret: si qdẽ id

coarguamus

uolebat maiori auctoritate: ut aiũt ꝓfessi dei. Tũc. n. cũctos fuis se p̃cęptis cęlestib⁹ parituros: si ad ea uirt⁹ ac ptãs dei p̃cipientis accederet. Cur igit̃ aiũt ad docẽdos hõies nõ ut de⁹ uenit? Cur se tã humilẽ ĩbecillẽq̃ cõstituit: ut ab hõib⁹ & cõtemni & pena affici posset? Cur uim ab ĩbecill' et ĩmortalib⁹ passus ẽ? Cur nõ man⁹ hominũ: aut uirtute repulit: aut diuinitate uitauit? Cur non maiestatẽ suã s̃b ipa saltẽ morte patefecit: s; ut ĩualid⁹ ĩ iudiciũ duct⁹ ẽ: ut nocẽs dãnat⁹: ut mortal' occisus? Refutabo hęc diligẽter nec quẽq̃ patiar errare. Illa. n. magna & mirabili rõe sũt fcã: q̃ qcũq̃ p̃cęperit nõ tm̃ mirari desinet deũ ab hõib⁹ eẽ cruciatũ: ueꝝ etia; facile ꝑuidebit: ne deũ qdẽ potuisse credi: si ea ipa q̃ arguit facta non essent.

Ca. xxiiii. Quod pręcęptoris moꝝ uacillat auctoritas: si nõ facit ipse quod docet: sicut in philosophis patet: qui contra sua pręcępta uiuebant: sed xp̃us primo fecit quod postea docuit.

Quicũq̃ p̃cępta dat hõib⁹ ad uitã, moresq̃ fingit alioꝝ: q̃ro debeat ne ip̃e facẽ q̃ p̃cępit an nõ debeat? si nõ fecerit soluta p̃cępta sũt. Si. n. bona sũt q̃ p̃cipiũt̃: si uitã hominũ ĩ optio statu collocãt: nõ se debet ip̃e p̃ceptor a numero cętuq̃ hominũ segregare ĩter quos habitat ip̃e. Et ipi eodẽ mõ uiuẽdũ ẽẽ quo docet eẽ uiuẽdũ: ne si alit̃ uixerit ip̃e p̃cęptis suis fidẽ detrahat, leuioreq̃ doctrinã suã faciat: si re ipa resoluat qđ ṽbis nitat̃ astrigẽ. Vnusq̃sq̃ enĩ cũ audit p̃cipiẽtẽ: nõ uult sibi ĩponi necessitatem parẽdi tã q̃ sibi ius libertatis adimat̃. Itaq̃ rñdet doctori h̃ mõ: nõ possũ facẽ q̃ iubes qm̃ sũt ĩpossibilia: uetas me irasci: uetas cupẽ: uetas libidine cõmoueri: uetas dolorẽ aut mortẽ timẽ: s; h̃ adeo coĩ natură ẽ: ut his affectib⁹ aĩalia uniuersa s̃biecta sũt: ul' si adeo putas repugnari posse naturę: & tu ipse q̃ p̃cipis fac, ut sciã fieri posse. Cũ aũt ip̃e nõ facias: q̃ ĩsolẽtia ẽ: ut hõi libero ĩponẽ uelis leges: q̃bus ip̃e nõ pareas? Prius disce q̃ doces: & añq̃ mores alioꝝ corrigas tuos corrige. Quis negat iustã eẽ hãc respõsionẽ: q̃ etiã si in cõtẽptũ ueniet huiusmodi doctor: & eludet̃ uicissim q̃ uidebit̃ & ip̃e deludẽ? Quid g̊ faciet & ille p̃ceptor: si hęc fuerint opposita: q̃uo adimet excusationẽ cõtumacib⁹: nisi ut p̃sentib⁹ factis doceat possibilia se docere? Vñ euenit ut philosophoꝝ p̃cęptis nullus obtẽperet: hoĩes. n. malũt exẽpla q̃ ṽba: q̃ loq facile ẽ: p̃stare difficile. Vtinã quidẽ tã multi bene facerent: q̃ multi loquuntur

bene: sed qui precipiūt nec faciūt: abest ab his fides: & si homies fuerīt cōtēnunt ut leues: si deus opponet ei fragilitatis hūane ex cusatio. supest: ut factis uerba firmēt: qđ & phiłosophi facē neq unt. Itaq; cū ipi pceptores uicāt affectib9: quos uici pdicāt opor tere, neminē possūt ad uirtutē quā pdicāt falso erudire. Ob eāq; cām putāt neminē adhuc pfectū eē sapiētē. i. ī quo sūme doctri ne ac sciētie sūma uirt9 & pfecta iusticia cōsēserit: qđ qdē uerum fuit. Nemo. n. post mūdū cōditū tal' extitit nisi christ9: q & uer bo sapiētiā tradidit: & doctrinā psenti uirtute firmauit.

¶ Cap. xxiiij. Quod celestem doctorē pfectū esse oporteat: et quare pfectus esse non possit sine corporis assūptione mortalis

AGe nunc consideremus an doctor e celo missus, possit nō eē pfect9: nōdū de hoc loquor quē uenisse a deo negant. Fi gamus aliquē e celo eē mittēdū: qui uitā hominū rudimentis uir tutis instituat: & ad iusticiā formet. Nemini dubium potest esse quin is doctor qui celitus mittit: tā sciētia sit rex omniū q uirtu te pfect9: ne nihil inter celeste terrenūq; differat! Nā ī homine in terna & propria doctrina eē nullo pacto pōt: nec enim mens ter renis uisceribus inclusa & tabe corporis impedita: aut cōphende re p se pōt: aut cape ueritatē nisi aliūde doceat: & si maxie possit, summā tñ uirtutē cape nequeat: & ab oīb9 uiciis resistere: quorū materia in uisceribus continetur. Eo fit ut terrenus doctor perfe ctus esse non possit. At uero celestis cui scientiā diuinitas: uirtu tem immortalitas tribuit: in docēdo quoq; sicut ī ceteris pfect9 & cōsūmat9 sit necesse ē. At id omnino fieri nō pōt: nisi morta le corpus sibi assūmat. Cur aūt fieri nō possit: rō clara est. Nā si ad homines ueniat ut deus: ut omittā q mortales oculi claritate; maiestatis ei9 conspicere ac sustinere nō possēt: ipse certe deus uir tutē docere nō poterit: quia expers corporis nō faciet q docebit: ac p hoc doctrina eius pfecta nō erit. Alioqn si uirt9 summa est dolorem patiēter p iusticia officioq; pferre: si uirt9 ē mortē ipa; et ītētatā nō metuere: & illatā fortiter sustinē. Debet ergo doctor ille perfectus & docere ista precipiēdo: & cōfirmare faciendo: q qui dat precepta uiuēdi amputare debet omniū excusationū ui as: ut īponat hominib9 parēdi necessitatē nō aliqua ui: sed pudo re: & tamen libertatem relinquat: ut & premiū sit cōstitutū parē tib9: q poterāt nō parere si uellent. Qūo ergo poterit amputari

excusatio: nisi ut qui docet faciat quę docet: & sit quasi p̄uius & manū porrigat secuturo? queādmodū pōt facē q̄ docet: si nō sit ei sil'is quē docet? Nā si nulli sbiectus sit passioni: pōt ei docenti hō sic rn̄dere. Volo eq̄dē nō peccare: sed uincor. Indutus sū enī carne fragili & ībecilla: hęc ē q̄ irascit: q̄ cōcupiscit: q̄ docet: quę mori timet. Itaq; ducor īuitus & pecco: nō q uolo sed q cogor. Sentio me etiā ip̄e peccare: sed necessitas fragilitatis īpellit: cui repugnare non possū. Quid ad hęc rn̄debit p̄ceptor ille iusticię? q̄ modo cōfutabit ac redarguet hominē q delictis suis excusatiōe; carnis ostēdet? nisi & ip̄e carne fuerit īdut⁹: ut ostēdat etiā carnē posse capere uirtutem? Cōtumacia enī redargui nō pōt: nisi exemplo: nam habere nō possūt, q̄ doceas firmitatem nisi ea prior feceris: quia natura hominū ꝓcliuis in uicia uideri uult: non modo cum uenia: sed etiā cū ratione peccare. Oportet magistrū doctoremq; uirtutis homini simillimū fieri: ut uincēdo peccatū doceat hominē uinci ab eo posse peccatū: si uero sit īmortal': exēplū ꝓponere homini nullo mō pōt. Existet enī cōstās aliquis ac dicet. Tu q̄dē nō peccas: q liber es ab hoc corpore: nō cōcupiscis: q immortali nihil est necessariū: nihil uero m'tis reb⁹ opus est: ut tuear hanc uitā. Mortē nō times: q in te ualere non pōt. Dolorē contēnis: q nullā uim pati potes. At ego mortal' utrūq; timeo: q cruciat⁹ mihi grauissimos inferūt: quos tolerare īfirmitas carnis nō pōt. Doctor itaq; uirtutis etiā hāc excusationē debuit hominib⁹ auferre: ne q̄s q peccat, necessitati potius ascribit̄ q̄ culpę suę. Ergo ut p̄fectus esse possit: nihil ei debet opponi ab eo qui docēd⁹ est: ut si forte dixerit impossibilia p̄cipis. Rn̄deat ecce ip̄e facio: ego carne īdut⁹ sū cuius ē peccare ꝓp̄ū: at ego eādē carnē gero: & tn̄ peccatū ī me nō dominat. Mihi opes cōtēnere difficile ē: q̄a ui ui alit nō pōt ī h' corpore. Ecce mihi corp⁹ ē: & tn̄ pugno contra oēm uoluptatē. Nō possū ꝓ iusticia nec dolorē ferre nec mortē: q̄a fragil' sū. Ecce & ī me dolor ac mors habet p̄tātē: & ea ip̄a q̄ times uīco: ut uictorē te faciā doloris ac mortis. Prior uado ꝑ ea q̄ sustineri nō posse p̄tēdis: si p̄cipiētē seq nō potes sequere āncedētem. Sublata h' mō oīs excusatio ē: & fateri hoīem necesse ē sua culpa iniustū eē: qui doctorē uirtutis & eūdē ducē nō sequatur. Vides ergo q̄to p̄fectior sit mortalis doctor, q̄a dux eē mortal' pōt, q̄ īmortalis: qui patientiam docere non pōt: quia subiectus

passionibus non ē. Nec h' tñ eo ptinet ut hoīem deo pferā: sed ut ostēdā neq; hoīem pfecta doctrina eē nō posse: nisi sit idē deus: ut auctoritate cęlesti necessitatē parēdi hoīb' īponat. Neq; deu; nisi mortali corpore īduat: ut pcępta sua factis adimplēdo cęteros parēdi necessitate cōstrigat. Liqdo ğ appet eū q uitę dux & iusticię sit magister: corporalē eē oportē: nec alit' fieri posse ut sit illi' plena & pfecta doctrina: nisi habeat radicē & fūdamētū, stabilisq; apud hoīes ac fixa pmaneat, Ipm aūt sbire carnis ac corporis ībecillitatē: uirtutēq; ī se recipe doctoris: ut eā sil' & vbis doceat & factis. Itē sbięctū eē morti & passionib' cūctis: qm & in passione tolerāda: et ī morte sbeūda uirtutis officia uersāt. Quę oīa (ut dixi) cōsūmat' doctor pferre debet: ut doceat posse pferri

Cap. xxv. Quod christus licet mortalitatē nostrā sūpserit: nō tñ nat' est ut alii homines: sed ex carne uirginis: & quare cum immunis eēt a culpa: sponte subierit poenā.

DIscant igit' homines & intelligant: quare deus summus cu; legatū ac nunciū suū mitteret ad erudiendā, pręcęptis iusticię suę īmortalitatē; mortali uoluerit eū carne indui & cruce affigi & morte mulctari. Nā cū iusticia nulla esset in terra: doctore; misit quasi uiuā legē: ut nomē ac templū nouū conderet: ut uerū ac piū cultū p omnē terrā uerbis et exemplo seminaret: sed tamē ut certū esset a deo missū: nō ita illū nasci oportuit: sicut homo nascit' ex mortali utroq; cōcretus: sed ut appareret illū etia; in homine esse cęlestē, creatus ē sine opa genitoris. Habebat. n. spūale; prēm deū: & sicut pr' spūs ei' de' sine matre: ita mater corporis eius uirgo sine patre fuit. Igit' de' & homo: inter deū atq; hominē medius constitutus. Vnde illū gręci μεσίτην uocant: ut hominē pducere ad deū posset: idest ad immortalitatē: qa si deus tantū fuisset (ut supius dictū est) exempla uirtutis homini pbere nō posset: si homo tantū nō posset hoīes ad iusticiā cogere nisi auctoritas ac uirt' hoīe maior accederet. Etenī cū constet homo ex carne & spiritu: & oporteat spiritū iusticię opibus emereri ut fiat ętern'. Caro quoniā terrena ē ideoq; mortal': copulatum sibi spiritū trahit secū: & ab īmortalitate ducit ad mortē. Ergo spūs, carnis expers dux eē hōi ad īmortalitatē nullo pacto poterit: qm caro īpedit spiritū quo min' deū sequat'. Est enī fragilis & subięcta peccato. Peccatum autem pabulum mortis est. Itaque iccirco

mediator aduenit: idest deus in carne: ut caro eũ sequi posset: & eriperet morti hoiem cui⁹ ẽ dominatio in carne: iõ carne se ĩduit: ut desideriis carnis edomitis doceret non necessitatis eẽ peccare: sed ꝓpositi ac uolũtatis. Vna enim nobis & magna & pręcipua cũ carne luctatio est: cui⁹ infinitę cupiditates premunt animam: nec dñm retinere patiũtur: sed eam uoluptatib⁹ & illecebris sua uib⁹ mãcipatã morte afficiũt sempiterna. Quibus ut repugnare possemus: deus nobis uiam supandę carnis: & aperuit & oñdit. Quę uirtus pfecta & oĩbus numeris absoluta coronã uĩcentib⁹: & mercedẽ expetendę nobis ĩmortalitatis imptit.

Cap. xxvi. De mysterio dominicę crucis: & uirtute et significatione eorum: quę christus gessit aut ptulit. Et qũo pręfigurat⁹ sit in immolatione agni legalis.

Ixi de hũanitate & fragilitate & passione: cur hęc deus subire maluerit: nũc ipsi⁹ crucis rõ reddẽda ẽ & uis enarrãda: qđ sũmus pr̃ a ꝑncipio disposuerit: & queãdmodũ cũcta q̃ gesta sunt ordinauerit: nõ tãtũ diuinatõ ꝓphetaꝝ: q̃ in christũ uera ꝑcessit: sꝫ etiã rõ ipsi⁹ passionis docet. Quęcũq; enĩ passus ẽ non fuerũt inania: sꝫ habuerũt figurã & significãtiã magnã: sicut etiã diuina illa opera q̃ fecit: quoꝝ uis & ptãs ualebat qdẽ ĩ pñsens: sed declarabat aliqd ĩ futuꝝ. Apuit cęcoꝝ oculos uirt⁹ cęlestis: & lucem nõ uidẽtib⁹ reddidit. Et hꝰ facto significauit fore: ut conuersus ad gẽtes q̃ deũ nesciebãt ĩsipiẽtiũ pectora illuminaret luce sapientię: & ad ueritatẽ cõtẽplãdã oculos cordis aperiret. Vere. n. cęci sũt q cęlestia nõ uidẽtes: & tenebris ignorantię circũfusi: terręna & fragilia uenerant̃. Patefecit aures surdoꝝ. Nõ utiq; hac tenus uis illa cęlestis operata ẽ: sed declarabat breui fore: ut q erant ueritatis expertes: & audirẽt & ĩtelligerẽt diuinas dei uoces. Vere enĩ surdos dixeris: q cęlestia & uera faciẽda nõ audiũt: mutoꝝ linguas in eloquiũ soluit. Admirabilis etiã cũ fieret potentia: sed inerat huic uirtuti alia significatio quę ostenderet mox futurũ: ut rerum cęlestium nuper ignari, percępta sapientię disciplina de deo & ueritate dissererẽt. Nã q rõem diuinitatis ignorat: is uere eliguis & mut⁹ ẽ: lꝫ sit omniũ disertissim⁹. Ligua. n. cũ ueꝝ loq cęperit. i. uirtutẽ maiestatẽq; dei singularis ĩterp̃tari: tũ demũ officio naturę suę fũgit̃: q̃ diu aũt falsa loqtur: ĩ usu suo non est: & ideo infans sit necesse ẽ: q diuina ꝓloqui nõ potest. Pedes quoq;

claudoꝝ ad officiū gradiendi reformauit. Laudabilꝰ diuini opis fortitudo: sꝫ figura id cōtinebat qd' cohibitis errorib⁹ uitę ſecularis ac deuię itͤ ueritatis aperiēť: ꝑ qd' graderēť hoīes ad dei grãꝫ cōſequēdā. Is.n. uere claud⁹ existimād⁹ ē: q caligine ac tenebris ī ſipiētię īplicat⁹: & quo tēdat ignar⁹: offēſibilib⁹ & caducis greſſib⁹ ꝑ uiā mortis īcedit. Itē labes & maculas īgnatoꝝ corpoꝝ repugnauit. Nō exigua īmortalꝰ potētię opa: ueꝝ id ꝑtendebat hęc uis ꝙ peccatoꝝ labib⁹ ac uicioꝝ maculꝰ īgnatos: doctrina ei⁹ purificatura eēt eruditōe iuſticię: leproſi.n. atqꝫ elephātici debēt haberi: quos uel īfinitę cupiditates ad ſcelera: ulꝰ īſatiabiles uoluptates ad flagitia cōpellūt: & dedecoꝝ maculꝰ īiuſtos labe afficiūt ſēpitna. Iacētia mortuoꝝ corpa erexit: eoſqꝫ noīb⁹ ꝑprijs īclamatos a morte reuocauit. Quid cōgruenti⁹ deo! Quid miraculo digni⁹ omniū ſeculoꝝ: q̄ decurſā uitā reſignaſſe: cōpletiſqꝫ hominū tēporib⁹ tēpora abięciſſe ꝑpetua: arcana mortis reuelaſſe! Sꝫ hęc inenarrabilꝰ poteſtas imago uirtutis maioris fuit: quę demōſtrabat tantam uim habiturā eſſe doctrinā ſuaꝫ; ut gentes in orbe toto q̄ alienę a deo ſbięctę morti fuerūt: cognitione ueri luminis animatę ad immortalitatis prēmia peruenirent. Eos enī recte mortuos existimaueris: qui datorem uitę deū neſciētes: atqꝫ animas ſuas a cęlo in terrā deprimētes, in laqueos ęternę mortis īcurrūt. Quę igiť cū faciebat ī pſens imagines erāt futuroꝝ: q̄ illęſis affectiſqꝫ corporibus exhibebat, ea ſpūaliū figurā gerebāt: ut ī pſenti uirtutis nobis terrenę opa monſtraret: & in futuꝝ ptātem ſuę cęleſtis maieſtatis oſtenderet. Ergo ſicut opa ei⁹ ſignificantiā quoqꝫ maioris poteſtatis habuerūt: ita etiam paſſio nō ſimplex nec ſupuacua nec fortuita pceſſit: ſꝫ ut illa q̄ fecit magnā uirtutē ac ptātem doctrinę ei⁹ ſignificabāt: ſic ea quę paſſus eſt odio futuram eſſe ſapientiam nunciabant. Aceti enim potus ac fellis cibus, acerbitates & amaritudines in hac uita ſectatoribus ueritatis pollicebať. Et q̄q̄ paſſio ipſa acerba & amara ſpecimē nobis futurorum tormentoꝝ dabat: quę morātib⁹ nobis ī hoc ſeculo uirtus ipſa ꝑponit: tñ illiuſmōi cibus & potus ī os doctoris noſtri ueniens: pſſuram nobis laboꝝ ac miſeriaꝝ pbeat exēplum. Quę omnia tolerari ac ꝑpeti neceſſe eſt eos qui ueritatē ſequūť: quoniam ueritas eſt acerba & inuiſa oīb⁹; q ueritatis exptes uitā ſuā mortiferis uoluptatibus dederūt. Nā corona ſpinea capiti eius īpoſita id decla

ats repurgauit.
adiecisse
que ille lesis
ats, eterne.
prebet

fore. rabat forte:ut diuinā sibi plebē de nocētib⁹ cōgregaret. Corona enī dicit circūstans ī orbe popul⁹. Nos aūt q an̄ cognitionē dei fuim⁹ iiusti spinę;idest mali & nocētes eram⁹ ignorātes qd esset bonū: & a iusticię notione atq; operibus alięni:oīa scelere ac libidine polluebam⁹. Plecti uero ex dumis & sētib⁹ sanctū dei ca flexi. put cingim⁹:q̄ cōuocati ab ip̄o circūfusi undiq; ad eū magistro et doctori deo assistim⁹:regēq; illū mūdi et oīum uiuētiū dn̄m coronam⁹. Q d'uero ad crucē spectat magna ī ea uis ac rō ē: quã nūc conabor on̄dere. De⁹ nāq;(sicut supi⁹ exposui)cū statuisset hoīem liberare:magist⁹ uirtutis legauit ī terrā:q & p̄cęptis salutarib⁹ formaret hoīes ad īnocētiā:& opib⁹ factisq; p̄sētib⁹ iusticię uiā pāderet:qua gradiēs hō & doctorē suū sequēs: ad uitam ęternā p̄ueniret. Is igit corporatus est & ueste carnis indutus : ut homini ad quē docēdū uenerat:uirtutis & exempla & īcitamēta pręberet. Sed cum ī oīb⁹ uitę officiis iusticię specimē prębuisset ut doloris quoq; patientiā mortisq; cōtēptū:qb⁹ p̄fecta & cōsūmata sit uirt⁹ traderet hōi:uenit ī manus impię nationis:cum & uitare potuisset scientia futuri quā gerebat: & repellē eadem uirtute q̄ mirabilia faciebat. Sustinuit ergo cruciat⁹ ac uerbera & spinas. Postremo etiā mortē suscipe nō recusauit:ut homo illo duce subactā & catenatā mortē cū suis terroribus triūpharet. Cur aūt sūmus pater id potissimū gen⁹ mortis elegerit : q̄ affici eum sineret:hęc rō est. Dicat enī fortasse aliqs:cur si deus fuit & mori uoluit:non saltē aliquo honesto mortis genere affectus est? Cur potissimum cruce? Cur infami genere supplicij :quod etiam homini libero quāuis nocēti uideat indignū? Primū q̄ is q humil' aduenerat:& humilib⁹ & īfirmis opē ferret:& ī oīb⁹ spem salutis ostenderet:eo genere afficiendus fuit:quo hūiles et infirmi solent:ne qs eēt omnino:q eū nō posset imitari. Deinde ut integrū corpus eius seruaretur:quem die tertio resurgere ab inferis oportebat. Nec hoc cuiq̄ ignorādum est:quod ipse ante de sua passione prędicās:etiā id notū fecerit habere se potestatē cum uellet deponēdi spiritū et resumēdi. Suffixus itaq; cū spiritū spōte deposuerat:necessarium carnifices nō putauerūt ossa eius suffringere: sicut mos eo⁊ ferebat:sed tātūmō lat⁹ ei⁹ p̄forauerunt:sicut integrū corpus patibulo detractū est:& sepulchro diligēter īclusū. Quę omnia iccirco facta sunt:ne lęsum ac diminutū corpus ad

resurgendũ inhabile redderet. Illa quoqꝫ pręcipua fuit cã: cur de
us crucẽ maluerit ꝙ illa exaltari eũ fuit necesse: & omnibus genti
bus passionem dei notescere. Naꝫ quoniã is q patibulo suspẽdit
& conspicuus est omnib⁹ & cęteris altior: crux potius electa est:
quę significaret illũ tã cõspicuũ tã sublimẽ futuꝝ: & ad eum co
gnoscendum pariter & colendum cunctę nationes: ex oĩ orbe cõ
currerẽt. Deniqꝫ nulla gens tam inhumana est: nulla regio tam re
mota: cui aut passio eius aut sblimitas maiestatis ignota sit. Extẽ
dit ergo in passione manus suas orbẽqꝫ dimẽsus est: ut iam tũc
ostenderet ab ortu solis usqꝫ ad occasũ: magnũ populuꝫ ex oĩb⁹
linguis & tribubus cõgregatũ sub alas suas eẽ uenturũ: & signuꝫ
illud maximũ atqꝫ sublime frõtibus suis susceptuꝝ. Cuius rei fi
gurã iudęi etiã nunc exhibent: cum limina sua de cruore agni no
tant. Deus enĩ ꝑcussurus ęgyptios: ut ab ea plaga ĩmunes faceret
hebręos: p̃cęperat his ut agnũ candidũ sine macula ĩmolarẽt: ac
signũ liminib⁹ suis de sanguine ei⁹ ĩponerẽt. Itaqꝫ cũ ęgyptiorũ
primogenita una nocte interissent: hebręi soli signo sanguĩs tuti
fuerũt: nõ quia cruor pecudis tãtam in se uim haberet: ut hoĩbus
saluti esset: sed imago fuit reꝝ futurarũ. Nam agnus candid⁹ si
ne macula christus fuit: idest innocẽs & iustus & sanct⁹: q ab hiſ ip̃s
dem iudęis ĩmolat⁹ saluti est omnib⁹ qui signis sanguinis: idest signum.
crucis qua sanguinẽ fudit sua in fronte cõscripserũt. Frons enim
sũmũ limẽ est hominis: & lignũ sãguine delibutũ crucis signifi
ip̃s catio ẽ. Deniqꝫ ĩmolatõ pecudis ab his ipĩs q faciũt pascha noĩat
ἀπὸ τοῦ πάσχειν: quia passionis est figura quam deus p̃scius
futuroꝝ tradidit ꝑ Moysen populo suo celebrandam: sed tamen
figura ualuit in p̃senti ad depellendũ piculũ: ut appareat quãtum
ueritas ipsa ualitura sit ad plebẽ dei ꝓtegendã in extrema totius
orbis necessitate. Quomodo aũt uel in qua plaga tuti hoĩes sint
futuri: q signuꝫ hꝰ ueri & diuini sanguinis in sũmo corporis sui
notauerunt: in nouissimo libro docebo.

¶ Ca. xxvii. De potẽtia signi crucis: q̃tę efficacię sit ĩuocatõ no
minis crucifixi. Et q̃tũ a dęmoniis timeat̃ signũ crucis.

NVnc satis ẽ de hui⁹ signi potẽtia: q̃tũ ualeat exponere q̃to
terrori sit dęmonibus hoc signũ: sciet q uiderit quatenus
adiurati ꝑ christũ de corporib⁹ q̃ obsederit fugiant. Nam sicut
ipse cũ inter hoĩes ageret: uniuersos dęmones uerbo fugabat: ho
minũqꝫ mẽtes emotas & malis ĩcursib⁹ furiatas: ĩ sensus p̃stinos

reponebat. Ita nũc sectatores ei⁹, eosdẽ spũs ingnatos de homini bus & noĩe magistri sui & signo passiõis excludũt. Cuius rei nõ difficil' ẽ ꝓbatõ. Nã cũ dũs suis ĩmolãt si assistat aliqs signatam frõtẽ gerẽs: sacra nullo mõ litãt: nec rñsa põt cõsult⁹ red dẽ uates: Et hęc sępe cã ꝑcipua iusticiã ꝑseq̃ndi mal' regib⁹ fuit. Cũ .n. qui dã ministroꝝ nr̃i sacrificãtib⁹ dñis assisterẽt ĩposito frõtibus si gno: deos illoꝝ fugauerũt: ne possẽt ĩ uiscerib⁹ hostiaꝝ futura de pĩgere. Q̃d cũ ĩtelligerẽt aruspices ĩstigãtib⁹ hisdẽ dęmonib⁹ q bus ꝓsecrarãt, cõquerẽtes ꝓphanos hoĩes sacris ĩteresse: adegerũt ꝑncipes ipsos in furorẽ, ut expugnarẽt dei tẽplum: seq; uero sacri legio cõtaminarẽt: qd' grauissimis ꝑsequentiũ poenis expiaretur. Nec tamẽ ex hoc ipõ cęci homines ĩtelligere possunt: aut hãc esse uerã religionẽ: cui ad uincẽdu; tãta uis inest: aut illã falsã quę sb sistere aut cõgredi nõ põt: sed aiunt hoc deos nõ metu ueꝝ odio facere: quasi quisq̃ possit odisse nisi eum q aut noceat: aut possit nocere: immo uero congruens maiestati fuit: ut eos quos oderãt prę sentibus poenis afficerent poti⁹ q̃ fugarent. Sed quonia; neq; accedere ad eos possunt in quibus cęlestem notam uiderint: nec his nocere quos signum ĩmortale munierit tãq̃ inexpugnabilis murus, lacessũt eos ꝑ homines & manib⁹ ꝑsequũt alienis: quos ꝓfecto si eẽ cõfitẽt, uicimus. Necesse ẽ hãc eẽ uerã religionẽ: quę & rationem dęmonu; nouit: & astutiã ĩtelligit: & uim retũdit: & eos spiritualibus armis domitos ac sbactos cedere sibi cogit. Si negãt, testimoniis poetaꝝ ac philosophoꝝ refellẽt. Q̃d si eẽ & malos eẽ ĩficias nõ eũt: qd supest nisi ut alios eẽ dicãt deos, alios dęmones? Exponãt igit nobis differẽtiã generis utriusq;: ut scia mus qd colẽdũ: qd execrãdũ sit. Habeãt ne ĩter se aliqd' cõsortiũ an uero inimici sint? Si sunt aliq̃ necessitudie copulati: quatenus eos discernemus? Aut quomõ utriusq; generis honorẽ cultumq; miscebimus? Si autẽ sunt inimici: aut dęmones deos nõ timent: aut dii dęmones fugare nõ possũt! Ecce aliqs instinctu dęmonis percitus dementię effert: insanit: ducamus istum ĩ Iouis optimi maximi templũ: uel qa sanare homines Iupiter nescit in Aescula pii uel Apollinis fanũ, iubeat utriuslibet sacerdos, dei sui nomĩe, ut nocens ille spiritus excedat ex hoĩe: nullo id pacto fieri põt. Quę igit deoꝝ uis ẽ: si sbięctos sibi dęmones nõ habẽt? At uero iidẽ dęmones adiurati ꝑ nomẽ ueri dei, ꝓtin⁹ fugiũt. Quę ratio

est ut christũ timeant: Iouẽ aũt nõ timeant: nisi quidem sunt dę mones quos uulgus deos eẽ opinaẽ? Deniq; si cõstituaẽ ĩ medio: & is quẽ cõstat ĩcursum dęmonis ꝑpeti et delphici Apollinis ua tes: eodẽ mõ dei nomẽ horrebũt: & tã celeriẽ excedet de suo uate Apollo: q̃ ex hõie spũs ille dęmonic⁹: & adiurato fugatoq; deo suo uates ĩ ꝑpetuũ cõticescet. Ergo idẽ sũt dęmones quos fatenẽ execrãdos eẽ iidẽ dij qb⁹ supplicãt. Si nobis credẽdum eẽ nõ pu tant: credãt Homero: q sũmũ illũ Iouẽ dęmonibus aggregauit: sed & aliis poetis ac p̃his q eosdem mõ dęmonas, mõ deos nũcu pãt: quoꝝ alteꝝ ueꝝ, alteꝝ falsũ ẽ. Illi enĩ neq̃ssimi spũs ubi adiu rãtur: ibi se dęmonas cõfiteẽ: ubi colũẽ: ibi se deos mẽtiũẽ: ut er rores hõib⁹ ĩmittãt: & auocẽt a dei ueri notione: ꝑ quã solã põt mors ęterna uitari. Iidẽ sũt q deijciẽdi hõis cãm uarios sibi cult⁹ ꝑuersa religione ꝑ diuersa regionũ cõdiderũt: mẽtitis tñ assum ptisq; noĩb⁹ ut fallerẽt. Nã q: diuinitatẽ ꝑ seipos affectare nõ po terãt: asciuerũt sibi noĩa potẽtiũ regũ: sb quoꝝ tituł honores si bi deoꝝ uẽdicarẽt. Qui error discuti põt: & ĩ lucẽ ueritatis ꝓtra hi. Nã si qs studet alti⁹ ĩqrere: cõgreget eos qb⁹ ꝑitia ẽ ciere ab in feris aĩas. Euocẽt Iouẽ Neptunũ Vulcanũ, Mercuriũ, Apollinẽ: pa trẽq; omniũ Saturnũ. Rñdebũt ab ĩferis oẽs: et ĩterrogati loquẽ tur: & de se & de deo fatebũẽ. Post hęc euocẽt christũ nõ aderit nõ appebit: q: nõ ampli⁹ q̃ biduo apud inferos fuit. Quid hac ꝓ batione certius proferri põt? Ego uero non dubito quin ad ueri tatem Trismegystus hanc aliqua ratione ꝑueniret: q de deo pr̃e oĩa & de filio locut⁹ ẽ multa q̃ diuinis cõtineẽ arcanis.

¶ Capitulum. xxviij. De uera & singulari religione: & unde dicaẽ religio: uel secũdum Ciceronem uel alios.

QVę cũ ita se habeãt (ut ostendim⁹) apparet nullã aliã spem uitę homini eẽ ꝓpositã: nisi ut abiectis uanitatib⁹ & erro re miserabili deũ cognoscat: & deo seruiat: nisi huic tẽpali renũ ciet uitę: ac se rudimẽtis iusticię ad cultũ uerę religionis ĩstituat. Hac enĩ cõditione gignimur: ut generati nos deo iusta & debita obsequia prębeamus: hũc solum nouerim⁹ hũc sequamur. Hoc uinculo pietatis obstricti deo & religati sumus: unde ipa religio nomẽ accepit: nõ (ut Cicero ĩterpretatus est) a religando: q ĩ libro de natura deoꝝ secũdo dicit ita. Nõ. n. p̃hi solum: uerum etiam maiores nostri superstitioneꝫ a religione sepauerũt. Nã q totos

dies precabant̃ & ĩmolabãt:ut sui sibi filij supstites essent: super
stitiosi sũt appellati. Qui aũt oĩa q̃ ad cultũ deoꝝ ptinerẽt retra
ctarẽt: & tãq̃ relegerẽt hi dicti sũt religiosi ex relegendo :tãq̃ ex
eligẽdo eligẽtes: & ex diligẽdo diligẽtes: & ex ĩtelligẽdo ĩtelligẽ
tes. His.n.oĩbꝰ inest uis legẽdi eadẽ q̃ ĩ religioso:ita factũ ẽ ĩ sup
stitioso a religioso:alteꝝ uicii nomẽ:alteꝝ laudis. Hęc ĩterp̃tatio
q̃ ĩepta sit:ex re ip̃a licet noscere. Nã si ĩ hisdẽ diis colẽdis: & reli
gio & supstitio uersat̃:exigua uel potiꝰ nulla distãtia est. Quid
enĩ mihi affert causę:cur precari pro salute filioꝝ semel religiosi,
& idem decies facere supstitiosi eẽ hoĩs arbitret̃? Si enim semel
facere optimũ ẽ:q̃to magis sępius? Si hora p̃ma:ergo & tota die
Si una hostia placabilis:placabiliores utiq; hostię plurimę: quia
multiplicata obsequia merent̃ potius q̃ offendunt? Non enim
nobis odiosi uidentur hi famuli:qui assidui ac frequentes ad ob
sequium fuerint:sed magis cari. Cur igitur sic in culpa & nomẽ
rep̃hensibile accipiat: q aut filios suos magis diligit :aut deos sa
tis honorat? Laudet̃ aũt qui minus? Quod argumẽtũ etiã ecõtra
rio ualet. Si enĩ totus dies p̃cari & immolare criminis est:ergo et
semel? Si supstites filios s̃binde optare uiciosũ ẽ:supstitiosus est
igit̃ ille q raro id optauerit? Aut cur uicii nomen sit ex eo tractũ:
quo nihil honestius:nihil iustiꝰ optari p̃ot? Nã ꝙ ait religiosos
a religendo appellatos : qui retractent ea diligenter q̃ ad cultum
deoꝝ pertineant:cur illi qui hoc sępe in die faciũt:religiosoꝝ no
men amittãt:cũ m̃lto utiq; diligentius ex assiduitate ipsa religãt
ea quibus dij colunt̃? Quid ergo ẽ? Nimiruꝫ religio ueri cultus:
superstitio falsi. Et omnino q̃d colas ĩterest:nõ quẽadmodũ co
las:aut q̃d p̃ceris. Sꝫ ꝙ religiosos deoꝝ cultores se putant cũ sint
supstitiosi:nec religionẽ possũt a supstitione discernẽ:nec signi
ficãtiã nominũ exp̃mere. Diximꝰ nomẽ religionis a uinculo pie
tatis eẽ deductũ:ꝙ hominẽ sibi deꝰ religauerit & pietate cõstrin
xerit:ꝙ nos seruire ei ut domino: & obsequi ut patri necesse est.
Eo meliꝰ ergo id nomẽ Lucretius ĩterpretatus est:q ait religionũ
se nodos soluere. Supstitiosi aũt uocant̃:nõ q filios suos supsti
tes optãt. Oẽs enĩ optamus:sed aut hi q supstitẽ memoriam de
functorum colunt:aut qui parentibus suis supstitibus colebant
imagines eoꝝ domi tãq̃ deos penates. Nam qui nouos sibi ritꝰ
assumebant:ut in deorum uicem mortuos honorarent: quos ex

hominibus in cęlũ receptos putabãt: hos supstitiosos uocabant. Eos uero qui publicos & antiquos deos colerent: religiosos nominabãt. Vñ Virgili⁹. Vana supstitio ueteꝝq; ignara deoꝝ. S; cum ueteres quoq; deos inueniamus eodem mõ consecratos esse post obitum: supstitiosi ergo qui multos ac falsos deos colunt, Nos aũt unũ deũ, religiosi qui uni & uero deo supplicamus.

Cap. xxix. De unitate patris & filii: ut liqueat qũo unius dei possũt eẽ cultores q duos colũt: alteꝝ patrẽ alteꝝ filiũ: patrẽ immortalem: filiũ mortalem: de quo superius dictum est.

FOrtasse querat aliquis: quomõ cum deum nos unu; colere dicamus: duos tamen asseueremus deũ patrẽ & deũ filiu;: quę asseueratio plerosq; in maximum impegit errorem. Quib⁹ cũ pbabilia uideãtur esse quę dicimus in hoc uno labare nos arbitrant: qđ & alteꝝ & mortalẽ deũ fateamur. De mortalitate iam diximus: nunc de unitate doceamus. Cum dicimus deũ patrẽ & deum filium: non diuersum dicimus: nec utrũq; secernimus: qa nec pater sine filio eẽ potest: nec filius a patre secerni: siqdem nec pater sine filio nuncupari: nec fili⁹ potest sine patre generari. Cũ igit & pater filiũ faciat & filius patrem: una utrique mens: unus spũs: una sbstantia ẽ: sed ille quasi exuberans fons ẽ: hic tãq̃ deflu ens ex eo riuus: ille tãq̃ sol: hic tanq̃ radius ex sole porrectus: qui quoniam summo patri & fidelis & carus est: nõ separatur sicut nec riuus a fonte: nec radius a sole: q; & aqua fontis in riuo est: & solis lumẽ ĩ radio: ęque nec uox ab ore seiungi: nec uirt⁹ aut manus a corpore diuelli põt. Cũ igit a pphetis idẽ manus dei & uirtus & sermo dicat: utiq; nulla discretio ẽ: q; & lingua sermonis ministra est: & manus in qua est uirtus: indiuiduę sunt corporis portiones. Propriore exẽplo uti libet. Cũ quis habet filiũ quem unice diligit: qui tamẽ sit ĩ domo & ĩ manu patris: licet ei nomẽ dñi ptãtemq; cõcedat: ciuili tñ iure & dom⁹ una & unus dominus noiat. Sic hic mũdus una dei dom⁹: & fili⁹ & pater: q unanimes incolũt mũdũ deus unus: q; & unus est tãq̃ duo: & duo tãq̃ unus. Neq; id miꝝ cũ & fili⁹ sit in patre: q; pater diligit filium: & pater in filio: quia uoluntati patris fideliter paret: nec unq̃ faciat aut fecerit: nisi quod pater aut uoluit aut iussit. Deniq; unum deum esse tam patrem q̃ filiũ: Isaias in illo exẽplo quod superi⁹

posuimus ostendit cũ diceret. Adorabũt te & in te ꝑcabũt: quo
niã in te deꝰ ẽ: & nõ ẽ aliꝰ deꝰ ꝑter te. Sed & alio loco similiter
ait. Sic dicit dñs deꝰ rex israhel & q eruit eũ deꝰ ęternꝰ: ego ꝑmꝰ
& ego nouissimꝰ: & ꝑter me nemo ẽ deꝰ. Cũ duas ꝑsonas ꝓpo
suisset dei regis. i. christi: & dei pr̃is q eũ post passionẽ ab ĩferis
excitauit: sicut ostẽdisse dixímꝰ Osee ꝓphetã q ait. Et de manu ĩ
ferorꝫ eruã eũ: tñ ad utrãq ꝑsonã referẽs ĩtulit: & ꝑter me nõ est
deus: cũ posset dicere ꝑter nos: sed fas nõ erat plurali numero se
parationẽ tantę necessitudinis fieri. Vnus est enĩ solus liber de
us summus carens origine: quia ipse est origo rerum: & in eo est
simul & filius & omnia continent̃. Quapropter cũ mens & uo
luntas alterius ĩ altero sit: uel potiꝰ in utroq una merito unꝰ deꝰ
uterq appellat̃: ꝙ qcqd ẽ in patre ad filium transtulit: & qcquid
est in filio a patre descẽdit. Non potest igitur ille summus ac sin
gularis deus nisi per filium coli: qui solum patrem se colere pu
tat: sicut filium non colit: ita ne patrem quidem colit. Qui autẽ
filiũ suscipit & nomẽ eius gerit: is uere cũ filio simul & patrem
colit: quoniã legatus & nuncius & sacerdos summi patris ẽ filiꝰ
Hic tẽpli maximi ianua est: hic lucis uia: hic dux salutis: hic osti
um uitę.

Cap. xxx. De heredibus quas non modo prophetę: sed etiã
christus & apostoli prędixerunt emersuras, eẽ uitãdas. Et ꝙ illa
sola ecclesia catholica ẽ & uera: in qua ẽ cõfessio & medicina pec
catorꝫ ꝑ poenitentiam et fidei sacramenta.

Sed quoniã multę heręses extiterũt: & instinctibus dęmo
num populus dei scissus est: determinãda est nobis breuit̃
ueritas: ac in suo proprio domicilio collocanda: ut si qs aquam
uitę cupit haurire: nõ ad detritos lacus deferat̃ q nõ habẽt uenã:
sed uberrimũ dei fontẽ nouerit: quo irrigatꝰ perenni luce patiat̃.
Ante omnia scire nos cõuenit: & ipsum & legatos eius prędixis
se: ꝙ plurimę sectę & heręses haberẽt existere: quę concordiam
sancti corporis rũperent: ac monuisse ut summa prudentia caue
remus: nequãdo in laqueos & fraudes illiꝰ aduersarĳ nostri cum
quo luctari nos deus uoluit inciderẽmꝰ: tñ dedisse certa mãdata
q̃ in ꝑpetuũ custodire debemus. Quorꝫ plerĩq imitatores deser
to itinere cęlesti uias sibi deuias ꝑ anfractus & pręcipitia condi
derũt: ꝑ quã partẽ plebẽ ĩcautã & simplicẽ ad tenebras mortẽq

deducerent. Quod quatenus acciderit exponā. Fuerūt quidam nostroꝝ uel minus stabilita fide: uel minꝰ docti: uel minꝰ cauti: q descidiū facerēt unitatis: & ecclesiā dissiparēt. Sed hi quoꝝ fides lubrica fuit: cū deū nosse se et colere simularēt augendis opibus: & honori studētes affectabāt maximū sacerdotiū: & a potioribꝰ uicti cadē se cū suffragatoribꝰ suis maluerūt: q̄ eos facere ꝑpositos qbꝰ cōcupierāt ipi an̄ ꝑponi. Quidā uero nō satis cęlestibus litteris eruditi: cū ueritatis accusatoribꝰ rn̄dere nō possēt: obiicientibꝰ uel īpossibile uel īcōgruēs eē: ut deꝰ ī uteꝝ se mulieris īcluderet: nec cęlestē illā maiestatē ad tātā īfirmitatē potuisse deduci: ut hominibꝰ cōtēptui: derisui: cōtumelię: & ludibrio eēt. Postremo etiā cruciamēta ꝑferret: atq; execrabili patibulo figeretur. Quę oīa cū neq; īgenio nec doctrina defēdē ac refutare possent: nec enī uim rōemq; penitꝰ ꝑuidebāt: deprauati sūt ab itinere recto & cęlestīs litteras corruperunt: ut nouā sibi doctrinā sine ulla radice ac stabilitate cōponerēt. Nōnulli aūt falsoꝝ ꝓphetarū uaticinio illecti: de qbꝰ & ueri ꝓphetę & ipe ꝑdixerāt: exciderūt a doctrina dei & traditionē uerā reliquerūt. Sed illi omnes dęmoniacis fraudibꝰ irrhetiti: quas prospicere & cauere debuerāt: diuinū nomē & cultū ꝑ īprudētiā ꝑdiderūt. Cum enī friges aut nouatiani: aut ualentiniani: aut marcionitę: aut antropiani: aut arriani: seu qlibet alij nomināt̄: christiani eē desierūt hi q christi nomine amisso: hūana & externa uocabula īduerunt. Sola igitur catholica ecclesia est q̄ ueꝝ cultū retinet. Hic ē fons ueritatis: hoc ē domicilium fidei: hoc templū dei: quo si quis nō intrauerit: uel a quo si quis exiuerit a spe uitę ac salutis ęterne alienꝰ ē. Neminē sibi oportet pertinaci concertatione blandiri. Agitur enī de uita & salute: cui nisi caute & diligenter cōsulatur: amissa & extīcta erit. Sed tn̄ q̄ singuli quiq; cętus hęreticoꝝ se potissimū christianos & suam eē catholicā ecclām putāt: sciendū est illā eē uerā in qua est religio cōfessio & poenitētia: q̄ peccata & uulnera qbꝰ ē subięcta imbecillitas carnis salubriter curat. Hęc interim paucis admonendi gratia retuli: ne quis errorem fugere cupiēs: maiori implicet̄ errore: dum penetrale ueritatis ignorat. Postea plenius & uerius contra omnes mendacioꝝ sectas ꝓprio separatoq; opere pugnabimus. Sequit̄ ut quoniam satis de religione uera & sapientia locuti sumus: in ꝓximo libro de iusticia disserams.

dissidium

h 5

L. Coelii Lactantii firmiani diuinaꝝ īstitutionū aduersus gentes Liber qntus de iusticia ad Constantinum impatorem. — hic incipit liber .5.

Q₃ iniquū & īpiū ē añ dānare pſonā: uel cām q̄ de merito eius cognoscē: & quare sapiētia sit uīciēda religioni: & quare sapiētia hui⁹ mūdi litteras sacras cōtēpserit: & ꝗ ẹloqntia sẹculo seruit: & ꝗ pleꝝq₃ ut melius ellucescat ex īdustria īpugnat ueritatē: q̄ fere semp idoneis assertoribus indiget. C.i.

On ē apud me dubiū Cōstātine īpator maxīe qn h̄ opus nosꝝ, quo singularis ille reꝝ conditor: & hui⁹ īmēsi operis rector asserit, Si qs attigerit, ex istis ieptẹ religionis: ut sūt nimia supstitiōe īpartientes: īsectet etiā maledictis: ut uix lectio fortasse pncipio affligat: pꝯciat: execret: seq₃ ī expiabili scelē cōtaminari atq₃ astrīgi putet: si hẹc aut legat patiēter aut audiat. Ob h̄ tn̄ si fieri pōt hūanitatis iure postulam⁹: ut non pus dānet: q̄ uniuersa cognouerit. Nā si sacrilegis & pditorib⁹ & ueneficis ptās defēdēdi sui dat: nec pdānari queq̄ īcognita cā licet: nō iniuste petere uidemur: ut si qs erit ille q īciderit in hẹc: si leget plegat: si audiet, sniam differat ī extremū: sed noui hominū ptinātiā: nūq̄ īpetrabimus. Timēt enī ne a nobis reuicti manus dare aliqn̄ clamante ipsa ueritate cogantur. Obstrepunt igitur: & intercedūt, ne audiant, & oculos suos opp̄mūt: ne lumē uideāt qđ offerim⁹. Quo plane ipsi diffidentiā suẹ pditẹ rationis ōndūt: cū neq₃ cognoscere neq₃ congredi audent: quia sciunt se facile supari. Et iccirco disceptatione sublata pellitur e medio sapiētia, ui geritur: ut ait Ennius. Et ꝗ student dānare tanq̄ nocentes quos utique sciunt innocentes: constare de ipsa innocentia nolunt: quasi uero maior iniquitas sit probatam innocentiam dānasse, q̄ inauditam. Sed (ut dixi) uerentur: ne si audierint damnare nō possint. Et iō cultores dei summi hoc est iustos homines torquent: interficiunt: exterminant: nec causas odioꝝ ipsi reddere possunt: qui tam uehementer oderunt: quia ipsi errant: irascuntur his qui uiam uerā sequūtur: & cū corrigere se possint: errores suos insup crudelibus factis coaceruant: innocentium cruore maculant: & dicatas deo mētes euisceratis corporib⁹ detorquēt: cū talib⁹ nūc congredi & disputare cōtēdimus. Hos ad ueritatē ab inepta psuasione

ali impatientes. — lecto — ab hoc — interpellant. — melius agitur

traducere: q̄ sanguinē facilius hauserūt: q̄ uerba iustorum. Quid igit? Operā ne ꝑdemus? Minime. Nam si lucrari hos a morte: ad quā cōcitatissime tēdūt: nō potuerimꝰ: si ab illo itinē de morte ad uitā lucēq; reuocare: quoniā ipsi saluti suę repugnāt: nr̄os tñ cōfirmabimꝰ: quoꝝ nō ē stabilis, ac solidis radicibꝰ fundata, & fixa sn̄ia. Nutant enī plurimi & maxīe: q̄ litteraꝝ aliq̄d attigerūt. Nā & ī hoc philosophi & oratores & poetę ꝑniciosi sūt: q̄ in cautos animos facile irretire possunt suauitate sermonis & carminū dulci modulatione currētiū. Ob eāq; cām uolui sapientiā cū religione cōiūgere: ne q̄d studiosis illa inanis doctrina possit officere: ut iam scientia litterarum nō mō nihil noceat religioni atq; iusticię: sed etiā prosit q̄plurimū: si is q̄ eas didicerit sit ī uirtutibꝰ instructior & ī ueritate sapiētior. Pręterea etiā si nulli aliis nobis certe ꝓderit: delectabit se conscientia: gaudebitq; mens se in ueritatis luce uersari: quod ē animę pabulū incredibili quadā iocūditate perfusum. Verum non est desperandum: fortasse nō canimus surdis. Hęc enim tam in malo statu res est: ut desint sanę mentis quibus & ueritas placeat: & monstratum sibi rectum iter & uideant & sequantur. Circūliniatur modo poculum cęlestis sapientię melle: ut possint ab īprudentibꝰ amara remedia sine offensione potari: dū illiciēs ꝑma dulcedo acerbitatē saporis asperi sub pretextu suauitatis occultat. Nā hęc īprimis causa est: cur apud sapientes & doctores & principes huius sęculi scriptura sancta, fide careat: q̄ prophetę communi ac simplici sermone ut ad populum sunt locuti. Contemnuntur itaq; ab his q̄ nihil audire ul̄ legere nisi expolitum ac disertū uolūt: nec q̄cq̄ īhęrere animis eoꝝ pōt: nisi q̄d aures blandiori sono mulcet. Illa uero q̄ sordida uidentur, anilia: inepta: uulgaria existimātur. Ideo nihil uerū putāt: nisi quod auditu suaue est: nihil credibile est: nisi q̄d potest incutere uoluptatem: nemo rē ueritate ponderat: sed ornatu. Non ergo credunt diuinis: quia fuco carent: sed ne illis quidē qui eas interpretantur: quia sunt & ipi aut omnino rudes: aut certe parum docti. Nam ut plene sint eloquentes perraro contingit: cuius rei cā in aperto est. Eloquentia enim sęculo seruit: populo se iactare, et in rebus malis placere gestit. Si q̄dē ueritatē sępius expugnare conat̄: ut uim suam mōstret: opes expetit: honores cōcupiscit: sūmū deniq; gradū dīgitatis exposcit. Ergo h̄ q̄si hūilia

despicit: arcana tanq̃ cōtraria sibi fugit: qppe q publico gaudeat & multitudinē celebritatēq; desideret. Eo fit: ut sapiētia & ueritas idoneis pconib⁹ indigeat. Et si q forte litteratoꝝ se ad eā cōtulerūt: defensioni eius nō suffecerūt. Ex his q mihi noti sūt Minuti⁹ foelix non ignobilis inter causidicos loci fuit: huius liber cui octauio titul⁹ est, declararat: quā idone⁹ ueritatis assertor esse potuisset: si se totū ad id studiū cōtulisset. Septim⁹ quoq; Tertulian⁹ fuit omni genere līaꝝ perit⁹: s; in eloquēdo paꝝ facilis & min⁹ cōpt⁹: & multū obscur⁹ fuit. Ergo ne hic qdē satis celebritatis inuenit. Vn⁹ igiť pcipuus & clarus extitit Cyprianus: q magnā sibi gloriā ex artis oratorię pfessiōe quęsierat: & admodū multa cōscripsit in suo genere mirāda. Erat enī ingenio facili: copioso: suaui: & quę sermonis maxima est uirt⁹ apto: ut discernere nō neqas: utꝝ ne ornatior ī loquēdo: an facilior in explicādo an potētior in psuadēdo quisq̃ fuerit. Hic tñ placere ultra uerba sacramētū ignorātib⁹ nō pōt: qm̃ mystica sunt quę locutus est: & ad id pręparata ut a solis fidelib⁹ audianť. Deniq; a doctis hui⁹ sęculi qbus forte scripta eius innotuerunt derideri solet. Audiui ego quēdā hoīe; disertū sane: q eū immutata una līa Coprianū uocaret quasi elegās ingeniū: & meliorib⁹ reb⁹ aptū ad aniles fabulas cōtulisset. Quod si accidit hoc ei cui⁹ eloquētia nō īsuauis est: qd tandē putem⁹ accidere illis quoꝝ sermo ieiun⁹ est & ingratus: q neq; uim psuadendi neq; subtilitatē argumentādi: neq; ullam prorsus acerbitatem ad reuincendum habere potuerūt!

Septimius.

Capitulum.ij. Quod ex defectu doctoꝝ data est temerariis hominib⁹ audacia impugnandi ueritatē ignotā: & hoc pbat exēplo duoꝝ philosophoꝝ quos uiderat in bithynia.

Ergo q; defuerūt apud nostros idonei peritiq; doctores: qui uehemēter q acriter errores publicos redarguerēt: qui causam omnē ueritatis ornate copioseq; defenderent: puocauit quosdā hęc ipa penuria: ut auderēt scribere cōtra ignotā sibi ueritatē. Omitto eos q priorib⁹ eā tēporib⁹ neqcq̃ lacesserunt. Ego cū in bithynia līas oratorias accitus docerē: contigissetq; eode; tempore ut dei templū euerteret: duo extiterūt ibidem q iacenti atq; abięctę ueritati nescio utrum superbius an importunius in

m

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA SEVILLA

ſultarent:quoꝝ alter ãtiſtitẽ ſe philoſophię ꝓfitebaẗ:ueꝝ ita uici
oſus:ut cõtinẽtię magiſter,nõ min⁹ auaritia q̃ libidinib⁹ arderet:
in uictu tã ſumptuoſus:ut ĩ ſchola uirtutis aſſertor:parſimonię
pauptatiſq; laudator:in palatio peius coenaret q̃ domi: tñ uicia
ſua capillis & pallio:&,qđ maximũ eſt uelamentũ,diuitiis pręte
gebat:quas ut augeret ad amicitias iudicũ miro ambitu penetra iudicum
bat:eoſq; ſibi repẽte,auctoritate falſi noĩs obligabat:non mõ ut
eoꝝ ſententias uẽderet:uerum etiã ut cõfines ſuos quos ędibus
agriſq; pellebat:a ſua repetẽdo hac potẽtia retardabat. Hic uero
q ſuas diſputatões morib⁹ deſtruebat:uel mores ſuos diſputati
onib⁹ arguebat:ipe aduerſus ſe g̃uis cenſor & accuſator acerri
mus:eodẽ ipo tpe quo iuſt⁹ popul⁹ nefarie lacerabaẗ: tres libros
euomuit cõtra religionẽ nomẽq; chriſtianũ. Profeſſus ante oĩa
philoſophi officiũ eſſe:erroribus hominũ ſbuenire:atq; illos ad
uerã uiã reuocare:ideſt ad cultus deoꝝ:quoꝝ numine ac maieſta
te(ut ille dicebat)mũdus gubernareẗ:nec pati hoĩes ĩperitos quo
rũdã fraudib⁹ illici:neq; ſimplicitas eoꝝ prędę ac pabulo ſit ho esset
minib⁹ aſtutis. Itaq; ſe ſuſcępiſſe hoc mun⁹ philoſophia dignũ
ut p̃ferret nõ uidẽtib⁹ lumẽ ſapiẽtię:nõ mõ ut ſuſcęptis deoru;
cultib⁹ reſaneſcãt:ſed etiã ut ptinaci obſtinatõe depoſita,corpo resipiscant
ris cruciamẽta deuitẽt:nec ſęuas mẽbroꝝ laceratões fruſtra ppeti deuitarent
uelit. Vt aũt appareret c⁹ rei gr̃a opus illud elaboraſſet: effuſus uellent
eſt in principũ laudes:quoꝝ pietas & ꝓuidentia(ut qdem ipe di
cebat)tũ in cęteris rebus humanis:tum pręcipue in defendendis
deoꝝ religionib⁹ claruiſſet:cõſultũ eſſe tandẽ rebus humanis:ut
cohibita impia & anili ſupſtitione:uniuerſi homines legitimis
ſacris uacarent:ac ꝓpicios ſibi deos experirenẗ. Vbi aũt religio
nis eius cõtra quã perorabat infirmare uoluit rõem: ineptus: ua
nus:ridiculus apparuit:q grauis ille cõſultor utilitatis alienę:nõ
modo qd oppugnaret:ſed etiam qd loquereẗ neſciebat. Nam ſi
q noſtrorũ affuerunt q̃uis temporis gratia conticeſcerẽt: animo
tamen deriſere:utpote cũ uiderẽt hominem profitentẽ ſe illumi
naturum alios cũ ipſe cęcus eſſet:reducturũ alios ab errore: cu;
ipſe ignoraret ubi pedes ſuos poneret:eruditurũ alios ad uerita
tem:cuius ille nec ſcintillã qdẽ unã uidiſſet aliquãdo:quippe cũ
ſapiẽtię profeſſor profligare ſapientiã nitereẗ. Omnes tñ id ar
guebãt:quod illo potiſſimũ tempore id operis eſſet aggreſſus:

quo furebat odiosa credulitas. O philosophū adulatorē ac tēpori seruientē. Verū hic ꝓ sua inanitate cōtēpt⁹ est: q & gratiā quā sperauit nō est adept⁹: & gloriā quā captauit in culpā reꝑhensionemq; cōuersa est. Alius eādē materiā mordacius scripsit: q erat tūc e numero iudicū: & q auctor in primis faciēdę ꝑsecutōis fuit: quo scelere nō cōtent⁹: etiā scriptis eos quos afflixerat insecutus est. Cōposuit enī libellos duos nō cōtra christianos: ne inimice insectari uideret̄: sꝫ ad christianos ut humane & benigne consulere putaretur: in qbus ita falsitatē scripturę sacrę arguere conatus est: tanq̄ esset sibi tota cōtraria. Nam quędā capita: quę repugnare sibi uidebantur exposuit: adeo multa: adeo intima enumerans: ut aliquando ex eadē disciplina fuisse uideatur. Quod si fuit, qs eū Demosthenes poterit ab īpietate defendere: cui religionis fuerat assensus & fidei: cuius nomē induerat, & sacramē ti: quod accęperat proditor factus est: nisi forte casu in man⁹ ei⁹ diuinę litterę inciderūt. Quę igitur temeritas erit id audere dissoluere: quod illi nemo interpretatus est bene: ꝙ aut nihil didicit: aut nihil intellexit? Tantū enī abest a diuinis litteris repugnātia: q̄tū ille abfuit a ueritate & fide: pręcipue tamen Paulū & Petrum lacerauit: cęterosq; discipulos tanq̄ fallacię seminatores: quos eosdem tam rudes & indoctos fuisse testatus est. Nā quosdam eorum piscatorio officio quęstū fecisse: quasi ęgre ferret ꝙ illam rem, nō aristophanes aliquis aut aristarchus cōmētat⁹ est.

¶ Capitulum. iii. Quod a discipulis Christi uoluntas mentiēdi abfuit: qui uitā exercebant contrariam uiciis. Et quod respōdendum fuit blasphemię eorum: qui Christum magum fuisse mentiti sunt: & sibiipsis contraria docuerunt.

Abfuit ergo ab his fingendi uolūtas & astutia: qm̄ rudes fuerūt. Aut qs posset indoctus apta inter se & cohęrentia fingere: cū philosophorū doctissimi Plato & Aristoteles & Epicurus & Zeno, ipsi sibi repugnantia & cōtraria dixerint? Hęc ē enī mēdacioꝝ natura: ut cohęrere nō possint. Illorū aūt traditio ꝙ uera est quadrat ubiq;: ac tota sibi cōsentit: & ideo persuadet: ꝙ cōstanti ratione suffulta est. Non igitur quęstus & commodi gratia religionem istam cōmētati sunt: quippe quā & pręceptis

& ipsa re,eam uitaꝫ secuti sunt :quę & uoluptatibus caret: & oĩa
quę habent in bonis spernit: & q nõ tm̃ mortẽ ꝑ fide subierint:
sed etiam morituros esse se & scierint & prędixerint: & postea
uniuersos qui eoꝝ disciplinã secuti essent acerba & nefanda pas-
suros. Ipsuꝫ aũt Christũ affirmauit a iudęis fugatũ: collecta no

nongentorum. ningentoꝝ bominũ manu latrocinia fecisse. Quis tantę auctori
Iconice tati audeat repugnare? Credamꝰ boc plane: nã fortasse illi boc in
somniꝫs Apollo aliqs nũciauit. Tot semp latrones perierunt &
quotidie pereũt: utiqꝫ multos & ipe dãnasti. Quis eoꝝ post cru
cem suã nõ dicã deus: sꝫ bõ appellatus est? Verũ tu forsitan ex eo
credidisti: ꝙ uos bomicidã Martẽ cõsecrastis ut deũ: qđ tñ non
fecissetis: si illũ ariopagitę in crucẽ sustulissent. Itẽ cũ facta eius
mirabilia destrueret: nec tñ negaret: uoluit ostẽdere Apolloniuꝫ
uel paria: uel maiora fecisse. Mirum ꝙ Apuleũ prętermisit: cuiꝰ apuleium
solent & multa & mira memorari. Cur igitur o delirum caput:
nemo Apolloniũ ꝑ deo colit: nisi forte tu solꝰ: illo scilicꝫ deo di
gnus: cum quo te in sempiternum uerus deus puniet? Si magus
Christus ꝙ mirabilia fecit: peritior utiqꝫ Apollonius (q ut descri
bis) cum Domicianꝰ eũ punire uellet: repente in iudicio nõ cõpa-
ruit) q̃ ille qui comprebẽsus est & cruci affixus? At enim ex boc
ipso fortasse insolentiã Christi uoluit arguere ꝙ deũ se cõstitue
rit: ut ille uerecũdior fuisse uideat: qui cum maiora faceret (ut bic
putat) tñ id sibi nõ arrogauerit. Omitto nunc ipsa opera cõpara-
re: ꝙ in secũdo & supiori libro de fraude ac pręstigiꝫs artis ma-
gicę dixi. Nego esse quenq̃ qui nõ optet in primis id sibi post
mortem contingere: quod etiam reges maximi cõcupiscũt. Cur
enim sibi bomines sepulcbra magnifica: cur statuas: cur imagi-
nes cõparant: cur aliqbus factis pręclaris: aut etiam morte pro ci
uibus suscępta: student opiniones bominum ꝓmoueri? Cur de-
niqꝫ ipse ingeniꝫ tui monumentum boc detestabili stulticia tanq̃
coeno ędificatũ cõstituere uoluisti: nisi ꝙ immortalitatẽ de me-
moria nominis speras? Stultũ est igitur id putare Apolloniũ uo
luisse: qđ optaret utiqꝫ si posset: ꝙ nemo est qui immortalitateꝫ
recuset: & maxime cũ eũ dicas & adoratũ esse a quibusdã sicut
deũ: & simulacbrum eius sub Herculis Alexiaci nomine consti
tutum ab epbesiꝫs etiã nunc bonorari non potuit: ergo post mor
tem deus credi: ꝙ & bominẽ & magum fuisse cõstabat: & ideo

alieni nominis titulo affectauit diuinitatē: ꝗ ſuo nec poterat nec audebat. Noſter uero & potuit deus credi: ꝗ magus nō fuit: & credit⁹ eſt: ꝗ uerus fuit. Nō inqͣt hoc dico iccirco Apolloniū nō haberi deū: ꝗ noluerit: ſed ut appareat nos ſapiētiores eſſe ꝙ mirabilib⁹ factis nō ſtatim fidē diuinitatis adiunxim⁹: ꝙ̄ uos ꝙ ob exigua portēta deū credidiſtis. Nō eſt mirū ſi tu ꝙ a dei ſapientia lōge remot⁹ es nihil prorſus intelligis eoꝝ quę legiſti: cū iudęi ꝙ a principio ꝓphetas lectitauerāt: ꝗbuſq; ſacramentum dei fuerat obſignatū: tn̄ qd legerint ignorauerūt. Diſce igitur ſi qd tibi cordis eſt: non iccirco a nobis deum creditum Chriſtum ꝗ mirabilia fecit: ſed ꝗ uidimus in eo facta eſſe omnia quę nobis anunciata ſunt uaticinio ꝓphetaꝝ: fecit mirabilia magū putaſſemus ut & uos nuncupatis: & iudęi tunc putauerunt: ſi non illa ipſa facturum Chriſtū ꝓphetę omnes uno ſpiritu prędixiſſēt. Itaq; deū credimus: non magis ex factis operibuſq; mirādis: ꝙ̄ ex illa ipſa cruce quā uos ſicut canes lambitis: qm̄ ſimul & illa prędicta eſt. Nō igiť ſuo teſtimonio (cui enī de ſe dicenti credi pōt?) ſed ꝓphetarū teſtimonio: qui omnia quę fecit ac paſſus eſt mlťo ante cecinerūt: fidē diuinitatis accępit: qđ neq; Apollonio neq; Apuleio: neq; cuiq̄ magoꝝ potuit: aut pōt aliquādo contingere. Cum igitur talia ignorantię ſuę deliramenta fudiſſet: cum ueritatem penitus excidere connixus eſſet: auſus eſt libros ſuos nefarios ac dei hoſtes φιλαληθεῖσ. ideſt amātes ueritatis annotare. O cęcū pectus: o mētē cimeriis (ut aiūt) tenebris acriorē: [obscuriorem] diſcipulus hic fortaſſe Anaxagore fuit: cui niues atramentum fuerūt: atq; eadem cęcitas eſt & uero falſitatis & mendacio ueritatis nomen imponere. Videlicet homo ſubdolus uoluit lupum [pelle] ſub ouis pecelle celare: ut fallaci titulo poſſet irrhetire lectorem: uerū eſto: inſcitia hoc non malitia feceris. Quā tandē nobis attuliſti ueritatē: niſi ꝗ aſſertor deoꝝ eos ipſos ad ultimū prodidiſti? Proſecutus enim ſummi dei laudes: quem regem: quē maximum: quē opificē rerum: quē fontem bonorū: quē parentē omnium: quem factorem: actorēq; uiuentium cōfeſſus es: ademiſti Ioui tuo regnum: eumq; ſumma poteſtate depulſū in miniſtrorū numerū redegiſti. Epilogus itaq; tuus arguit ſtulticię uanitatis erroris. [arguitte] Affirmas enim deos eſſe & illos tamē ſubiicis & mācipas ei deo: cuius religionem conaris euertere.

Capitulum.iiij.Quare hoc opus inceptum sit:& contra quos:& ad quid prosit.

HI ergo de qbus dixi cū pręsente me ac dolente sacrilegas suas lr̄as explicassent:& illoꝝ supba impietate stimulat⁹:& ueritatis ipsius cōsciētia:& ut arbitror deo,suscępi hoc mun⁹:ut,oībus ingenij mei uirib⁹,accusatores iusticię refutarē:nō ut cōtra hos scriberē:q paucis uerbis obtineri poterāt:sed ut oēs qui ubiqꝫ idē operis efficiūt:aut effecerūt uno simul impetu pfligarē.Nō dubito enī quin & alij plurimi:& multis in locis:& non mō gręcis:sed etiā latinis lr̄is:monumētū iniusticię suę struxerūt:qbus singulis qm̄ respōdere nō poterā:sic agendā mihi hāc cām putaui:ut etiā priores cū omnibus suis scriptis puerterē:& futuris omnē facultatē scribēdi aut respondēdi amputarē:prębeant mō aures.Efficiā pfecto ut qcunqꝫ ista cognouerit:aut suscipiat;quod ante dānauit:aut quod est proximū deridere aliquando desistat.Quanq̄ Tertulianus eandē causam plene porauerit in eo libro cui apologeticon nomen est:tamen qm̄ aliud est accusantibus respondere:quod in defensione aut negatione sola positū est:aliud instituere quod nos facimus:in quo necesse est doctrinę totius substantiā contineri:nō defugi hunc laborē:ut implerem materiā quam Cyprianus non est executus in ea oratōe:q̄ Demetrianum (sicut ipse ait) oblatrantez atqꝫ obstrepentem ueritati redarguere conatur:qua materia non est usus ut debuit. Nō enim scripturę testimonijs:quā ille utiqꝫ uanam:fictam:cōmentaticiā putabat:sed argumentis & ratione fuerat refellend⁹. Naz cum ageret contra hominem ueritatis ignaruz dilatus paulisper diuinis lectionibus:formare hunc a principio tanq̄ rudem debuit:eiqꝫ paulatim lucis principia monstrare:ne toto lumine obiecto caligaret.Naz sicut infans solidi ac fortis cibi capere uim nō potest,ob stomachi teneritudinē:sz liquore lactis ac mollitudīe alitur:donec firmatis uirib⁹ uesci fortiorib⁹ possit:ita & huic oportebat:quia nondum poterat capere diuina:prius humana testimonia offerri:idest philosophorum & historicoruz:ut suis potissimum refutaretur auctoribus.Quod quia ille non fecit raptus eximia eruditione diuinarum litterarum:ut his solis content⁹ esset,qbus fides constat:accessi deo inspirante ut ego facerē:

& simul ut uiaꝫ cęteris ad imitādū pararem: ac si horatu nostro docti hoīes ac diserti huc se cōferre coeperīt: & īgenia sua uimqꝫ dicendi in hoc ueritatis cāpo iactare maluerint: euanituras breui religiōes falsas: & occasurā esse oēꝫ philosophiā nemo dubitauerit: si fuerit oībus psuasuꝫ cū hāc solā religionē: tū etiā & solā & uerā esse sapiētiam. Sed euagatus sum longius q̃ uolebam.

Capitulum. v. De iusticia quam non modo philosophi: sed etiam poetę qui eos pręcesserunt tantis quęsierunt uiribus. Et quomodo pro uero haberi debeat non figmento poetico: q iusticia terras incolebat regnāte saturno: & aurea fuisse sęcula: sed Ioue regnante iusticiam esse fugatam.

NVnc reddenda est de iusticia ꝓposita disputatio: quę aut ipsa summa est uirtus: aut fons est ipsa uirtutis: quam non mō philosophi quęsierūt: sed poetę quoqꝫ q priores multo fuerūt: & ante natū philosophię nomen ꝓ sapiētibus habebanť. Hi plane intellexerūt abesse hāc a reb⁹ humanis: eāqꝫ finxerūt offensam uiciis hominū cessisse e terra: in cęluqꝫ migrasse, atqꝫ ut docerēt qd sit iuste uiuere (Solent enī pręcepta p ambages dare) & a Saturni tēporibus: quę illi uocāt aurea repetunt exempla iusticię, narrātqꝫ in quo statu fuerit uita humana: dū illa in terra moraretur: qď qdem nō ꝓ poetica fictione: sed pro uero habendum est. Saturno enī regnante nōdū deoꝝ cultibus institutis: nec adhuc illa gēte ad diuinitatis opinionē cōsecrata, deus utiqꝫ colebať: & ideo nō erāt neqꝫ dissentiones: neqꝫ inimicitię: neqꝫ bella. Nondūꝫ uesanos rabies nudauerat ęnses: ut germanicus Cęsar in arattheo loquiť carmīe. Nec cōsanguineis fuerat discordia nata immo nec alienigenis qdem: sed neqꝫ ulli omnino gladii q nudarentur fuerūt. Quis enī pręsente ac uigente iusticia: aut de tutela sui cū nemo insidiareť: aut de pernicię alterius cogitaret: cum nemo quicq̃ cōcupisceret? Malebāt tenui contenti uiuere cultu: ut Cicero iu suo narrat: qď est proprium nostrę religionis. Ne signare qdem aut partiri limite campum fas erat: in medium quęrebant Quippe cum deus communem omnib⁹ terram dedisset: ut cōmunē degerent uitam: nō ut rabida & furens auaritia sibi omnia uendicarent: nec ulli deesset quod omnibus nasceretur. Quod

poetę dictum sic accipi oportet: non ut existimemus nihil omnino tunc fuisse priuati: sed more poetico figuratum: ut intelligamus tam liberales fuisse homines: ut natas sibi fruges nõ includerent: nec soli absconditis incubarent: sed pauperes ad cõmunionẽ proprij laboris admitterent. Flumina iam lactis: iam flumina nectaris ibant. Nec mirũ cum prõptuaria iustoꝝ benigne paterẽt omnibus: nec auaritia intercipiẽs beneficia diuina, famen sitimq; uulgo faceret: sed omnes ęqualiter abundarẽt: cum habentes non habentibus large copioseq; donarent. Sed postq̃ Saturnus a filio pulsus in latiumq; delat⁹ est. Arma Iouis fugiẽs: & regnis exul adeptis: cũ iam populus uł noui regis metu: uel q̃ spõte deprauatus, deũ colere desisset: regemq; pro deo habere coepisset: cũ ipse propemodũ parricida exẽplo cęteris esset: ad uiolandã pietatẽ deseruit ꝓprie terras iustissima uirgo: sed non ut ait Cicero. Et Iouis in regno cęliq; in pte resedit. Quomõ enim poterat in eius regno residere aut cõmorari: qui patrem regno expulit: bello persecutus est: exulẽ toto orbe iactauit! Ille malum uirus serpentibus addidit atris: prędariq; lupos iussit: idest odium & inuidiam & dolum hominibus sęuit: ut essent tanq̃ serpẽtes uenati: tam rapaces q̃ lupi. Quod quidem uere faciunt hi qui iustos ac fideles deo, persequũtur: dantq; iudicibus sęuiendi aduersus innoxios potestatem. Fortasse aliquid eiusmodi Iupiter fecerit ad expugnandam tollendamq; iusticiã: & ideo efferasse serpentes ac lupos acuisse traditur. Tum belli rabies & amor successit habendi: neq; immerito. Sublata enĩ dei religione: boni quoq; ac mali scientiam perdiderunt: sic hominib⁹ intercidit cõmunitas uitę: & direptum foedus societatis humanę. Tum inter se manus inserere coeperunt, & insidiari: & gloriam sibi ex humano sanguine comparare.

venenati

¶ Capitulum. vi. Q̃ cupiditas, fons malorũ omninm, expulsa iusticias suas; idest iniquissimas ꝓmulgauit leges. Et quomõ sb Ioue naturę consortes seruituti subięcerit audax: auara: ambitiosa: superba: & crudelis impietas hominum: & aureum expulit sęculũ: quod sola facit puritas uerę religionis.

QVoruʒ omniũ maloꝝ fons, cupiditas erat: quę scilicet ex cõtẽptu uerę maiestatis erupit: nõ tm̃ enĩ; nõ participabant

tantum

i. impertiebantur

aliis,hi quibus aliquid affluebat:sed aliena quoq; rapiebant in pri uatū luco℞ trahentes omnia:& quę antea in usus hominū etiā sin guli laborabant:in pauco℞ domos conferebant:ut enim cęteros seruitio subiugarent in primis necessaria uitę subducere & colli gere coeperūt.Eaq; firmiter cōclusa seruare,ut beneficia cęlestia facerēt sua,non ,ppter humanitatē:quę nulla in ipsis erat:sed ut omnia cupiditatis & auaritię instrumēta cōderēt:leges etiā sibi nomine munitas:iniqssimas:iniustissimasq; sanxerūt:qbus ra pinas & auaritiā suā cōtra uim multitudinis tuerent. Tātū igit auctoritate,quantū uiribus,aut opibus,aut malicia,preualebant. Et qm̄ nullū in his iusticię uestigiū fuit:cuius officia sunt huma nitas:ęqtas:misericordia:iam superba & tumida inęqualitate gaudebant:altioresq; se cęteris hominibus,satellitum comitatu & ferro & insigni ueste fulgebāt.Hinc honores sibi & purpuras & fasces īuenerūt:ut securiū gladio℞q; terrore subnixi:q̄si iure domino℞ perculsis ac pauentibus imperarent:in hac cōditione humanā uitā rex ille cōstituit:q debellato ac fugato parēte nō re gnū:sed impiā tyrannidē,ui & hominibus armatis occupauit. Et aureū illud iustūq; sęculū sustulit:coegitq; hoīes malos & impios fieri:uel ex hoc ipso q ipsos auertit a deo ad se adoran dū:qd terror insolentissimę potestatis expresserat. Quis enim non metueret eum quem arma cingebant:quē ferri & gladioru insuetus circūdabat?Aut qui parceret alieno:q ne patri suo qdē pepcerat?Quem uero metueret qui titanū robustā excellentēq; uiribus gentem bello uicerat:occisione deleuerat? Quid mirum si omnis multitudo insolito metu pressa:in unius adulationem cōcesserat?Hunc uerebant:huic honorē maximū deferebant. Et qm̄ mores ac uicia regis imitari,genus obsequii iudicabat, Abię cerunt omnes pietatem:ne exprobrare regi scelus uiderentur,si pie uiuerent.Sic assidua imitatione corrupti:diuinum fas reliq runt:& paulatim male uiuendi cōsuetudo mos factus est. Nec iam quicq̄ ex antecedentis sęculi pio atq; optimo statu mansit: sed explosa iusticia & ueritatem secū,trahēs reliquit hoīb⁹ erro rē:ignorantiā:cęcitatē.Imprudētes igitur poetę:q eam ad cęlū confugisse cecinerūt:idest ad Iouis regnum.Si eni sęculo quod uocāt aureū iusticia in terra fuit:a Ioue utiq; pulsa est:q aureū sę culū cōmutauit.Sęculi aūt cōmutatio & expulsio iusticię nihil

m 5

aliud (ut dixi) q̄ desertio diuinę religionis putanda est: quę sola effecit ut hō hoīe; charū habeat: eūq; sibi fraťnitatis uinculo sciat esse cōstrictū. Siqdē pater idem de⁹ est oīb⁹: ut dei patris cōis beneficia cū his q nō habent partiať: nulli noceat: nullū premat: nō fores claudat hospiti: nō aurē precāti: sed sit largus: benefic⁹: liberalis: quas regias esse laudes Tullius existimauit. Hęc est pfecto iusticia: & hoc aureū sęculū: qd Ioue regnāte primū corruptum: mox & ipso & omni eius pgenie cōsecrata: deoꝝ multoꝝ cultu suscepto fuerat omne sublatū.

Cap. vii. De aduētu Christi aureū sęculū restituētis in electis, idest uerā reformātis religionē. Et q uirtus innotescat: & pbať exercitio uicioꝝ: ut liquidū sit quare deus mala esse permiserit.

SEd deus ut parens indulgētissim⁹: appropinquāte ultimo tempore nunciū misit: q uetus illud sęculū fugatāq; iusticiam reduceret: ne humanu; genus maximis & ppetuis agitareť erroribus. Rediit ergo species illius aurei temporis: & reddita q dem terrę: sed assignata paucis iusticia est: quę nihil aliud est: q̄ dei unici sola pia & religiosa cultura. Sed moueat fortasse aliquē, cur si hęc sit iusticia: nō omni humano generi sit data, nec in eā multitudo uniuersa cōsenserit: magnę hoc disputationis est: cur adeo cū iusticiā terrę daret, sit retēta diuersitas: quod & alio loco declaraui: & ubicūq; importune inciderit explicabiť. Nūc designare id breuissime satis est: uirtutē aut cerni non posse nisi habeat uicia cōtraria: aut nō esse pfectā nisi exerceatur aduersis. Hanc enī deus bonoꝝ & maloꝝ uoluit esse distantiā: ut qualitatē boni ex malo sciam⁹. Item mali ex bono: nec alteri⁹ ratio intelligi sublato altero pōt: deus ergo nō exclusit malū: ut ratio uirtutis cōstare posset. Qūo enī patientia uim suā nomēq; retineret: si nihil esset quod pati cogeremur? Quomo laudem mereref deuota sua fides: nisi esset aliquis qui a deo uellet auertere? Nam & ideo potiores esse iniustos permisit: ut cogere ad malū possent: ideo plures ut uirtus esset preciosa quod rara est. Quod quide; ipsu; Quintilianus egregie ac breuiter ostendit in capite obuoluto. Nam quę inquit uirtus esset innocentia: nisi laudem raritas dedisset? Verū q natura sic cōparatū est: ut odiū cupiditas: ira in id quod incubuerint agant cęcos supra hominem: uideť culpa

potentiores

uacare. Alioquin si natura pares, omnib⁹ effectus dedisset: & pie
tas nihil erat, hoc q̃ uerū sit: doceat necessitas ipsa rōis. Si enī uir
tus est malis: ac uiciis fortiter repugnare: apparet sine malo ac ui
cio nullā esse uirtutē: quā deus ut absolutā perfectam redderet:
retinuit id quod erat ei cōtrariū: cū quo depugnare posset. Agi
tata enī malis quatientib⁹: stabilitatē capit: & quāto frequent̄ im
pellitur: tanto firmiter roborat̄. Hęc nimiꝝ causa effecit: ut q̃uis
sit hominib⁹ missa iusticia tamen aureū sęculū non esse dicatur:
ꝙ malū non sustulit: ut retineret diuersitatem: quę sacramentū
diuinę religionis continet sola.

Capi. viii. Quare iusticia, quę improbatio est, nō uideat̄ ab ho
minibus. Et ꝙ hō dei templū est, nō auꝝ uel lapides. Et ꝙ de⁹ uir
tutibus colendus est nō corruptibilibus donis. Et ꝙ omnia ma
la ex eo ꝓueniūt: ꝙ plures dii colunt̄: ꝙ si unus solus uere colere
tur: oēs iura fraternitatis agnoscerent & exercerēt.

Qui ergo putant iustum esse neminē: ante oculos habēt iu
sticiam: sed eam nolunt cernere. Quid est enim cur illam
uel in carminibus uel in omni sermone describāt: cōquerētes ei⁹
absentiā, cū sit facillimū bonos esse si uelint? Quid uobis inaneꝫ
iusticiam depingitis: & optatis cadere de cęlo tanq̃ in aliquo si
mulachro figuratā! Ecce in conspectu uestro est: suscipite si pote
stis: eāq; in domicilio uestri pectoris cōstituite. Nec difficile nec
alienū a tēporibus existimetis. Estote ęqui ac boni: & sequet̄ uos
sua sponte iusticia quā quęritis. Deponite omnē malā cogitatio
nem de cordibus uestris: & statim uobis illud temp⁹ aureū reuer
tet̄: quod aliter consequi non potestis: ꝙ si uerū deū colere coe
peritis. Vos aūt manente cultu deoꝝ: iusticiā desideratis in ter
ra: qđ fieri nullo pacto pōt (sed ne tū q̃dē potuit: cū putatis quia
nōdū natis diis istis quos impie colitis) necesse est unius dei cul
tum fuisse per terrā: eius scilicet q execratur malitiā: exigitq; bo
nitatē: cuius templū est nō lapides aut lutū: sed homo ipse qui fi
gurā dei gestat. Quod templū nō auro & gēmaꝝ donis corrup
tibilibus: sed ęternis uirtutū muneribus ornat̄. Discite igitur si
q̃dem uobis reliquę mētis est: homines ideo malos & iiustos eē
ꝙ dii colunt̄: & ideo mala oīa reb⁹ humanis quotidie īgrauesce
re: quia deus huius mundi effector & gubernator derelictus est

ꝙ susceptę sunt cõtra quã fas est religiones impię. Postremo ꝙ neq; coli qdem uel a paucis deũ sinitis. Quod si solus de⁹ colere tur: nõ essent dissẽsiones & bella: cũ scirẽt hoĩes se uni⁹ dei filios esse: ideoq; diuinę necessitudinis sacro & inuiolabili uinculo copulatos: nullę fierẽt insidię: cũ ꝙ scirẽt eiusmõi poenas deus aĩarũ interfectorib⁹ prępararet: q clãdestina scelera & ipsas etiã cogitatões pręuidet: nõ essent fraudes: neq; rapinę: si deo pręcipiẽte didicissent: & suo & puo esse cõtenti: ut fragilib⁹ & caducis solida & ęterna pręferrẽt. Nõ essent adulteria & mulierũ pstitutões & stupra: si esset notũ oĩbus dãnari a deo, Quicqd appetit ultra generandi cupditatẽ. Nec foeminã necessitas cogeret pudorẽ suũ pphanare: ut uictũ sibi obscęnissimũ qrat cũ & mares libidinẽ cõtinerẽt: & habentiũ pia & religiosa collatio non habẽtib⁹ sbueniret. Nõ essent igit ut dixi hęc oĩa in terris mala: si ab hoĩbus in legẽ dei cõiurarent: si ab uniuersis fierẽt quę un⁹ noster popul⁹ operat: q beat⁹ esset: qq; aureus humanaꝝ rerũ status si p totũ orbẽ mãsuetudo: & pietas: & pax: & innocentia: & ęqtas: & tẽperãtia: & fides moraret. Deniq; ad regendos hoĩes: nõ opus eẽ tã multis & tã uariis legib⁹: cũ ad pfectã ĩnocẽtiã dei lex una sufficeret: neq; carcerib⁹: neq; gladiis pręsidũ: neq; terrore poenarũ: cũ pręceptoꝝ cęlestiũ salubritas humanis pectorib⁹ infusa ultro ad iusticię opera hoĩes erudiret. Nũc aũt mali hoĩes sunt ignoratõe recti ac boni: qd qdẽ Cicero uidit. Disputãs enĩ de legib⁹ sicut una inqt eademq; natura mũdus omnib⁹ partib⁹ inter se cõgruẽtibus cohęret ac nititur: sic omnes homines inter se natura confusi prauitate dissentiunt: nec se intelligunt esse cõsanguineos & subiectos oẽs sub unam eadmq; tutelã: qd si teneretur deoꝝ pfecto uitã hoĩes uiuerent. Vniuersa igit mala qb⁹ humanum genus seipsum inuicem cõficit: iniustus atq; impius deoꝝ cultus induxit. Nec enĩ poterãt retinere pietatẽ: q cõmunẽ omnium patrẽ deũ tanq̃ pdigi ac rebelles liberi abnegassent.

uincitur.

¶ Capi. ix. Q iniqui iusticiã quã sibi abesse sentiunt omnibus abesse putant: & in eos q iustiores & innocentissimi sunt: atrocius sęuiunt: idest in seruos Christi mensurã patrũ implẽtes q caput omniũ iustorum Christum occiderũt: eo ꝙ dissimilitudo uitę criminosę sitiat sanguinem innocentium.

NOnnunq̃ tñ sentiũt se malos esse: & ueteꝝ seculoꝝ statum
laudãt: & de morib⁹ suis meritisq; cõiectãt abesse iusticiã,
quã obuersãtẽ oculis suis: nõ tm̃ nõ suscipiũt nec agnoscũt: ueꝝ
etiã uiolenter oderũt: & ꝑsequũtur: & extermĩare cõtẽdũt. Fin-
gamus hanc interim nõ esse iusticiã: quã nos seqmur: q̃uo si illa
uenerit, quã uerã putãt: eã recipiẽt q laniãt? & occidunt eos quos
& ipsi fatent̃ imitatores esse iustoꝝ: q; bona operant̃ & iusta: cũ
si tãtũmõ malos occiderẽt: digni essent ad quos iusticia nõ ueni
ret: cui nulla fuit alia causa linquẽdi terrã: q̃ humani cruoris effu
sio: q̃tomagis cũ pios int̃ficiãt: & ipsos iusticię sectatores ꝓ ho
stib⁹ ducãt: immo uero plusq̃ ꝓ hostib⁹: qbus utiq; cũ aĩas eoruꝫ
& opes: & liberos ferro & igni appetãt: tñ pcit̃ uictis & est loc⁹
inter arma clęmẽtię. Aut si adeo sęuiri placuit: nihil plus in eos
fit quã ut occidant̃: uel in seruitutẽ abducant̃. Hoc uero inenarra
bile est: quod fit aduersus eos: q malefacere nesciũt. Et nulli nocẽ
tiores habent̃: q̃ q sunt ex oĩb⁹ innocẽtes. Audẽt igit̃ hoĩes ĩpro-
bissimi iusticię facere mẽtionẽ: q feras ĩmanitate uincũt: q placi-
dissimũ dei gregẽ uastãt: ceu lupi rapaces, atra in nebula: quos im
proba uẽtris exegit cęcos rabies. Veꝝ hos nõ uẽtris sꝫ cordis ra-
bies efferauit. Nec atra in nebula: sꝫ apta prędatione grassant̃: nec
eos unq̃ cõsciẽtia scelerũ reuocat: ne sanctũ ac piũ nomẽ iusticię,
ore illo uiolẽt: qđ cruore innocẽtiũ tanq̃ rictus bestiarũ madẽt.
Huius tãti & tã ptinacis odij: quã potissimũ cãm esse dicamus,
utrũ ne ueritas odiũ pariat ut ait poeta, q̃si diuino spiritu insti-
ctus? An erubescunt coram iustis & bonis esse nequã: an potius
utrũq;? Nã & ueritas ideo semper inuisa est: q; is q peccat uult ha
bere liberũ peccãdi locũ: nec aliter putat se malefactorũ uolupta
tibus securius perfrui posse: q̃ si nemo sit cui delicta nõ placeant.
Ergo tanq̃ scelerũ & malicię suę testes: extirpare funditus nitun
tur & tollere: grauesq; sibi putant: tanq̃ uita eorũ coarguat̃. Cur
enĩ sint aliqui intẽpestiue boni: q corruptis moribus publicis cõ
uiciũ bene uiuendo faciãt? cur non omnes sint ęque mali: rapaces
impudici: adulteri: periuri: cupidi: fraudulenti? quin potius au-
ferantur: quibus corã male uiuere pudet: q peccantiũ fontẽ & si
non uerbis q; tacent: tamen ipso uitę genere dissimili feriunt &
uerberãt? Castigare enĩ uidetur qcũq; dissẽtit. Nec est magnope
mirandũ: si aduersus hoĩes ista fiũt: cũ aduersus ipsũ deũ ꝓpter

eandē cām insurrexerit etiā populus in spe cōstitut⁹;nec dei ne-
scius:seqt̄q3 iustos eadē necessitas:quę ipsu3 iusticię uiolauit au-
ctorē. Vexāt ergo & exqsitis poenarum generib⁹ excruciāt:pa-
rūq3 habēt interficere quos oderunt:nisi etiā crudelitas corpori-
bus illudat:si q aūt doloris uel mortis metu:uel suapte pfidia cę-
leste sacramētū deseruerint:ad funesta sacrificia cōsenserint:eos
laudāt & honorib⁹ mactāt:ut eoꝝ exēplo cęteros illiciant. Qui
aūt magni existimauerit fidē:cultoresq3 se dei nō abnegauerit:in
eos uero totis carnificinę suę uirib⁹ ueluti sanguinē sitiāt:īcūbūt
& despatos uocāt:q corpori suo minime pcūt:q̄si qcq̄ despati⁹
esse possit:q̄ torqre ac dilaniare eū quē scias īnocētē. Adeo uero
nec pudor ullus,apud eos supest:a qbus abest oīs humanitas: &
detorquēt in hoīes iustos cōuicia sibi cōgruētia:impios enī uo-
cāt:ipsi.s.pij & ab humano sanguine abhorrētes:cū si & act⁹ su-
os considerent:& illorum quos tanq̄ impios damnāt:iam intel-
ligāt q̄ mēdaces sint:& his oībus q aduersus bonos aut dicunt:
aut faciūt digniores. Nō enī de nostro:s3 de illoꝝ numero semp
existūt:q uias obsidāt armati:maria prędenť:uel si palā crassari
nō licuit:uenena clam tēperēt:q uxores necēt ut dotes eaꝝ lucrē-
tur:aut maritos ut adulteris nubāt:q natos ex se pueros aut stran
gulēt:aut si nimiū pij fuerint exponāt:q libidines incestas nec a
filia nec a sorore:nec a matre:nec a sacerdote contineant: qui ad-
uersus ciues suos patriāq3 cōiurēt:q neq3 eculleū timeāt:q deniq3
sacrilegia cōmittāt:& deoꝝ quos colūt templa dispolient:& ut
quę leuia sunt atq3 inusitata dicam⁹: qui hereditates captent:te-
stamenta supponant:iustos hęredes uel auferāt uel excludant: q
corpora sua libidinibus pstituant:qui deniq3 immemores q na
ti sunt cū foeminis;patiētia certēt,qui sanctissimā quoq3 corpis
sui partē cōtra fas omne polluāt & pphanēt:qui uirilia sua ferro
metant:& qd' est scelerati⁹:ut sint religionis antistites qui nec ui
tę quidē suę parcant:sed extinguendas publice aīas uendant: qui
si iudices sedeant:aut immeritos perdant mercede corrupti:aut
noxios impune dimittant:qui cęlū quoq3 ipsum ueneficijs appe
tāt tanq̄ eoꝝ malitiā terra nō capiat. Hęc inq̄ & his plura scelera
utiq3 ab his fiunt:q deos colūt. Quis int' hęc tot & tanta,iusticię
locus est! Et ego de multis pauca collegi:nō ut arguerē: s3 ut ostē
derem,qui uolent scire omnia: Senecę libros in manu sumant:

qui moꝝ uicioꝝq publicoꝝ & descriptor uerissimus: & accusa tor acerrim⁹ fuit. S; & Lucilli⁹ tenebrosa; istā uitā circūscripte breuiterq depinxit: his ūsib⁹. Nūc uero a mane ad noctē festo atq ꝑfesto: Tot⁹ itē pariterq dies populusq patresq; Iactare īde forū & oēs decedeꝛ nusq̄. Vni se atq eidē studio oēs dedere & arti. Verba dare ut caute possint pugnare, dolose Blāditia certa re bonū simulare uirū se. Insidias facere ut si hostes sint oīb⁹ oēs. Nr̄o aūt pp̄lo qd hoꝝ pōt obiicere: cui⁹ Oīs religio est sine scelere ac sine macula uiuere. Cū igiꝛ uideāt se ac suos ea q̄ diximus gerere: nr̄os aūt nihil aliud operari: nisi ęquū & bonū: poterant si qd saperēt ex hoc intelligere: & illos q bonū faciūt pios eē: & se impios q nefanda cōmittūt. Neq enī fieri pōt ut q in oīb⁹ uitę suę actib⁹ nō errāt: in ip̄a summa errēt. Hoc est in religione q̄ rerū omniū caput est. Impietas enī suscępta in eo qđ est summū bonū: ꝑ cętera uniuersa frequētaꝛ eoq fieri nō pōt: ut ipsi q errāt in omni uita: nō & in religione fallātur: qm̄ pietas in summo re gulam tenens: tenorem suū seruat & in cęteris. Ita fit ut in utraq parte de conditione rerū quę geruntꝛ: q̄lis sit summa ip̄a noscaꝛ.

¶ Capi. x. De impia iniquoꝝ q deū nesciūt pietate: & qd & ubi sit uera pietas: quā deoꝝ cultores asseq neq̄unt ꝑpt᷑ subiectas cās.

Operępreciū est cognoscere illoꝝ impietatē: ut ex his q̄ clęmēter ac pie faciūt: possint intelligi q̄lia sint: quę ab his cōtra iura pietatis geruntꝛ. At ne quē uidear inclęmentꝛ incessere: aliquā mihi ꝑsonā poeticā sumā: quę scit uel maximū pietatis exēplū. Apud maronē. Rex ille quo iustior alter: Nec pietate fuit: nec bello maior & armis. Quę nobis documēta iusticię ꝓtulit: Vinxerat & post terga man⁹: quos mitteret umbris Inferias cęso sparsuros sanguīe flāmas. Quid pōt eē hac pietate demētius: q̄ mortuis humanas uictimas īmolare: & ignē cruore hominu; tanq̄ oleo pascere? S; fortasse hoc nō ipsi⁹ uiciū fuerit s; poetę: q insignē pietate uirū insigni scelere foedauit. Vbi est igiꝛ poeta illa pietas quam sępissime laudas? Ecce pius Aeneas sulmonę creatos. Quattuor hic iuuenes totidē quos educat ufens. Viuētes rapit īferias: quos īmolet ūbris: Captiuoq rogi ꝑfūdat sāguīe flammas. Cur ergo dicebat eodē ip̄o tp̄e q̄ uictos hoīes ad īmolatōe;

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA SEVILLA

mittebat? Eqdem & uiuis cōcedere uellē: cū quos uiuos habebat in ptāte: uice pecudū iubet occidi: sȝ hęc (ut dixi) culpa nō illi⁹ fuit: q lr̄as fortasse nō didicerat: sȝ tua q cū eēs erudit⁹: ignorasti tn̄ qd esset pietas: & illud ipm̄ qđ nefarie: qđ detestabiliter fecit: pietatis officiū esse credidisti: uidelicet ob hoc unū pius uocat̄: ꝙ patrē dilexit. Quid ꝙ bonus Aeneas haud spernēda precantes trucidauit, adiurat⁹ enī p eundē patrē: & spem surgētis iuli neq̄q̄ pepcit furijs accensus & ira. Quisq̄ ne igit̄ putet huc aliqd in se uirtutis habuisse: q & furore tanq̄ stipula exarserit: & maniū patris p quē rogabat̄ oblitus irā frenare nō quierit. Nullo igit̄ mō pius: q nō tm̄ nō repugnātes: sed etiā precātes interemit. Dicȝ hic aliqs: quę igit̄ aut ubi aut qualis est pietas? Nimirū apud eos qui bella nesciūt: q cōcordiā cū omni ui seruāt: amici sunt etiā inimicis: q oēs hoīes p fratribus diligūt: q cohibere irā sciūt: omnēq; animi furorē trāquilla moderatōe lenire. Quāta igit̄ caligo: q̄ta tenebraꝝ & errorū nubes, hominū pectora obduxit: q cū se maxime pios putāt: tū maxīe fiūt impij? Quanto enī religiosius terrenis istis simulachris seruiūt: tātomagis scelerati aduersum nomen diuinitatis uerę existūt. Itaq; p merito impietatis suę grauioribus malis sępe uexant̄: quoꝝ cām ꝙ nesciūt: fortunę culpa omnis ascribit̄: & locū inuenit Epicuri philosophia nihil ad deos ptinere censentis: nec gratia eos tangi: nec ira moueri: ꝙ & contēptores eoꝝ sępe uideant beatos: & cultores sępe miseros. Quod eo fit: ꝙ cū religiosi uideantur & natura boni: nihil tale creduntur mereri q̄le sępe patiunt̄. Cōsolant̄ se tn̄ accusatione fortunę: nec consentiūt quod si esset ulla: cultoribus suis nunq̄ noceret. Merito igitur huiusmodi pietatē poena cōseqtur: & offensa diuinitas scelere hominuȝ praue religiosorū: graui eos infortunio mactat. Qui licet sanctis moribus uiuāt in summa fide atq; īnocentia: tamē ꝙ deos colūt: quorū ritus impios ac prophanos deus uerus odio habet: a iusticia & a nomīe uerę pietatis alieni sūt. Nec est difficile docere: cur deorum cultores boni & iusti eē nō possint. Qūo enī sanguine abstinebunt: qui colunt cruētes deos Martē atq; Bellonā? Qūo aut parētibus parcent; qui expulsoreȝ patris sui Iouē: aut natis ex se infantibus; qui colunt saturnum? Qūo pudicitiā tuebunt̄: q colunt deā nudā & adulterā: & quasi apud deos p̄stitutā? Qūo se a rapinis & fraudibus abstinebūt:

qui mercurii furta nouerũt: docẽtis nõ fraudis esse decipere: sed astutię? Quõo libidĩes cobercebũt: q Iouẽ: Herculẽ: Libeꝝ: Apolline: cęterosq uenerãt? quoꝝ adulteria & stupra in mares & foeminas nõ tm̃ doctis nota sunt: sꝫ expmunt etiã in theatris atq cãtant: ut sint oĩbus notiora? Possunt ne int hęc iusti eẽ hoĩes: qui etiã si natura sint boni: ab ipsis tñ diis erudiant ad iiusticiã? Ad placãdũ enĩ deũ quẽ colas his reb⁹ op⁹ est: qb⁹ illũ gaudere ac delectari scias. Sic fit, ut uitã colẽtiũ de⁹ p q̃litate numinis sui formet: qm̃ religiosissimũ est cult⁹ imitari.

Capi. xi. Qꝫ persecutores christianoꝝ nõ mõ bestię fuerint: sꝫ ipis bestiis brutiores & truciores. Quib⁹ & q̃re tormẽtis martyres afficiãt.

His igit hominibus, q deoꝝ suorũ moribus cõgruũt: qꝫ grauis est & acerba iusticia: eandẽ impietatẽ suã, qua in cęteris rebus utunt: aduersus iustos uiolenter exercẽt. Nec immerito a pphetis bestię noĩant. Pręclare itaq Mar. Tul. Etenĩ si nemo ẽ inquit: q mori malit: q̃ conuerti in aliquã figurã bestię: q̃uis mentem hoĩs habiturus, quãto est miserius in hominis figura animo esse efferato? Mihi qdem tanto uidetur: quãto est pręstabilior animus corpore. Aspernantur itaq corpa bęluarũ: quib⁹ sunt ipi sęuiores: sibiq adeo placẽt qꝫ hoĩes sint nati: quoꝝ nihil nisi liniamenta & summã figuram gerunt. Nam qs caucasus: quę india: quę hircania: tã ĩmanes tã sanguinarias bestias unq̃ aluit? Quoniam feraꝝ oĩuꝫ rabies usq ad uẽtris sacietatẽ furit: fameq sedata ptin⁹ cõgescit. Illa est uera bestia: cui⁹ una iussione funditur ater ubiq cruor. Crudelis ubiq luctus ubiq pauor: & plurima mortis imago. Nemo hui⁹ tãtę bęlue ĩmanitatẽ põt p merito describere: qui uno loco rẽcubãs: tñ p totum orbẽ dentibus ferreis sęuit: & nõ tm̃ artus hominum dissipat: sed & ossa ipsa cõminuit, & in cineres fũdit: ne qs extet sepulturę locus: quasi uero id affectẽt: qui deũ cõfitent: ut ad eoꝝ sepulchra ueniatur: ac nõ ut ipi ad deũ perueniãt. Quę nam illa feritas: quę rabies: quę insania ẽ lucẽ uiuis, terram mortuis denegasse? Dico igit nihil esse miseri⁹ his hominibus: quos ministros furoris alieni: quos satellites impię iussiõis: necessitas ~~aut~~ inuenit aut fecit. Non enim honor ille aut puectio dignitatis fuit: sed hoĩs dãnatio ad carnificinã: dei uero ad poenã sempiternã. Quę aũt p totũ orbẽ singuli gesserit:

enarrare impossibile est. Quis enī uoluminū numer⁹ capiet tā infinita tā uaria genera crudelitatis! Accępta enī ptāte: p suis moribus qsq; sęuit. Alij p nimia tumiditate plus ausi sūt q̄ uidebant̄, alij suo pprio aduersū iustos odio: qdā naturali mētis feritate: nōnulli ut placerēt: & hoc officio uiam sibi ad altiora munirēt: alij ad occidēdū pręcipites extiterūt: sicut un⁹ in phrygia q uniuersū populū cū ipo pariter couēticulo cōcremauit: s; hic quāto sęuior tāto clęmētior inuenit̄. Illud uero pessimum gen⁹ est: cui clęmētię species falsa blādit̄: ille sęuior: ille grauior est carnifex: q neminē statuit occidere. Itaq; dici nō pōt: huiusmōi iudices q̄ta & q̄grauia tormētoꝝ genera excogitauerīt: ut ad effectū ppositi sui puenirent. Hęc aūt nō tm̄ ideo faciunt ut gloriari possint nullū se inocētiū pemisse. Nā & ipe audiui aliquos gloriātes: qꝺ administratio sua in hac pte fuerit incruenta: s; & inuidię cā: ne aut ipi uincant̄: aut illi uirtutis suę gloriā cōsequant̄. Itaq; in excogitādis poenaꝝ generib⁹: nihil aliud q̄ uictoriā cogitāt. Sciūt enī certamē illud esse & pugnā. Vidi ego in Bithynia pręsidem gaudio mirabilit̄ elatū: tanq̄ barbaroꝝ gentē aliquā subegisset: qꝑ un⁹ q p biēniū magna uirtute restiterat: postremo cedere uisus est. Cōtendūt igit̄ ut uincāt: & exqsitos dolores corporib⁹ īmittūt: & nihil aliud euitāt: q̄ ut ne toti morian̄t. Quasi uero mors tm̄ ~~nec~~ beatos faciat: ac nō etiā tormēta quāto fuerīt grauiora: tanto maiorē uirtutis gloriā pariat. Illi aūt ptinaci stulticia iubēt cură tortis diligēter adhiberi: ut ad alios cruciatus mēbra renouentur: & paret̄ nouus sanguis ad poenā. Quid tā piū: tā beneficu; tā humanū fieri pōt! Nō curassent tā solicite quos amarēt. Hęc ē deoꝝ disciplina. Ad hęc opa cultores suos erudiūt: hęc sacra desiderāt. Quin etiā sceleratissimi homicidę contra pios īpia iura cōdiderūt. Nā & cōstitutōes sacrilegę & disputatōes iurispitorū legūt̄ īiuste. Domiti⁹ de officio pcōsulis libro septīo, r̄scripta principū nefaria collegit: ut doceret qb⁹ poenis affici oporteret eos: q se cultores dei cōfiterent̄.

¶ Capi. xij. Qūo ipsi carnificib⁹ grati facti sunt q diligunt inimicos. Et qꝑ expetibili⁹ est esse bonū & malū putari: q̄ malū esse & uideri bonum.

QVid his faciāt: q ius uocāt carnificinas ueterū tyrannorum aduersus innocentes rabide sęuientiū? & cū sint iniusticię

crudelitatisq̧ doctores:iustos esse se tñ ac prudentes uideri uo-
lũt:cęci & bebetes ac rerũ & ueritatis ignari! Adeo ne uobis o ꝑ
ditę mẽtes inuisa iusticia ẽ,ut eã sũmis sceleribꝰ adeq̃tis! Adeo ne
apud uos perit inocẽtia:ut ne morte q̄dẽ siplici,dignã iudicetis!
s; supra oĩa facinora babeat̃:nullũ facinꝰ admittere:pectusq̧ puꝝ
ab oĩ sceleris cõtagiõe ꝑstare! Et q̄m cõĩt cũ deoꝝ cultoribꝰ loq-
mur:liceat ꝑ uos benefacere nobiscũ. Hęc ẽ enĩ lex nr̃a:boc opꝰ:
bęc religio:si uobis sapiẽtes uidemur:imitamini,si stulti cõtem-
te:aut etiã ridete si libet. Nobis enĩ stulticia nr̃a ꝓdest: q̄d latra-
tis:q̄d affligitis! Nõ iuidemꝰ sapiẽtię ur̃ę. Hãc stulticiam malu-
mus:bãc ãplectimur. Hoc nobis credimꝰ expedire ut uos diliga-
mꝰ:& in uos ipos q̄ odistis,oĩa cõferamꝰ. Est apud Ciceronẽ nõ
abborrẽs a ꝟo locꝰ ĩ ea disputatõe:q̄ babet̃ a Furio cõtra iusticiã.
Quęro inq̄t si duo sint quorũ alt̃ optimꝰ uir,ęq̄ssimꝰ: sũma iu
sticia:singulari fide:alt̃ ĩsignis scelere & audacia: & si in eo sit er
rore ciuitas:ut bonũ illũ uirũ,sceleratũ,facinorosũ,nefariũ putet:
cõtra aũt q̄ sit ĩprobissimꝰ existimet eẽ sũma ꝓbitate ac fide:proq̧
quo bac opiniõe oĩu; ciuiũ bonꝰ ille uir uexet̃:rapiat̃:manꝰ ei de-
niq̧ auferãt̃:effodiant̃ ocli:dãnet̃:uinciat̃:urat̃: extmınet̃:egeat:
postremo iure etiã optĩo oĩbꝰ miserrimꝰ eẽ uideat̃:Cõtra aũt ille
improbꝰ laudet̃:colat̃:ab oĩbꝰ diligat̃:oẽs ad eũ bonores:oĩa im
peria:oẽs opes:oẽs deniq̧ copię cõferant̃: Vir deniq̧ optimꝰ oĩ
um existĩatõe & dignissimꝰ oĩ fortuna iudicet̃. Quis tandẽ erit
tã demẽs q̄ dubitet utrũ se eẽ malit! Profecto q̄si diuinaret q̄ no
bis mala & q̃uo euẽtura essent,ꝓpter iusticiã,Hoc posuit exẽplũ.
Hęc enĩ populus noster patit̃ oĩa,errãtiũ prauitate. Ecce in eo est
errore ciuitas ul' potiꝰ orbis ĩpe totꝰ:ut bonos & iustos uiros tã
q̄ malos & ĩpios ꝑsequat̃:excruciet:dãnet:occidat. Nã q̧ ait ne-
minẽ eẽ tam demẽtẽ q̄ dubitet utrũ se eẽ malit, Ille q̄dẽ ut is qui
cõtra iusticiã disserebat boc sensit:male sapiẽtẽ malum esse cum
bona existimatõe:q̄ bonũ cũ mala. A nobis aũt absit bęc amẽtia
ut falsum uero anteponamꝰ. An boni nostri qualitas ex populi
potius pẽdebit erroribus:q̄ ex consciẽtia nostra & iudicio dei?
Aut aliq̄ nos foelicitas illiciet unq̄ ut nõ potius uerã bonitatem
cũ omni malo:q̄ falsa; cũ oĩ ꝓsperitate malimus! Sua sibi babeãt
regna reges:suas diuitias diuites (ut loq̄tur Plautꝰ) sua; uero pru
dentiam prudentes:relinquant nobis stulticia; nostrã:quam uel

ex hoc apparet eē sapiētiā: ꝙ eā nobis inuidēt. Quis enī stulto inuideat: nisi q ipe sit stultissim⁹? Illi aūt nō sūt adeo stulti: ut stultis iuideāt: sꝫ ex eo ꝙ accurate ꝙ solicite ꝑsequūt: stultos nō esse cōcedūt. Cur enī tā crudelit̄ sęuiūt: nisi ꝙ metuūt ne in dies iualescēte iusticia, cū dijs suis uariosis relīquant̄. Si ergo cultores deoꝝ sapiētes sūt nos stulti: qd metuūt ne sapiētes illiciāt̄ a stultis

Capi. xiij. Quod ex eo patet iusticia christianę religionis & ueritas fidei: ꝙ de cultoribus deoꝝ crescit ecclesia: sꝫ de ecclesia nec minis, nec tormētis cōpelli possint ad cultū deoꝝ: licꝫ qdā sacrificasse ex infirmitate legant̄ inuiti: q tn̄ postea ꝑ poenitētiā, in quo Nouaciani cōfutāt̄, surrexerūt fortiores. Et ꝙ patiētia martyrū solidissimū est christianę religionis fundamentum.

CVm aūt noster numer⁹ semꝑ de deoꝝ cultorib⁹ augeatur, nunq̄ uero ne in ipa qdē ꝑsecutōe minuat̄: qm̄ peccare homines & inqnari sacrificio pn̄t: auerti aūt a deo nō pn̄t: ualꝫ enim ui sua ueritas. Quis ē tā excors tāꝗ cęcus: q nō uideat, ꝙ̄ i utraꝗ sit pte sapiētia? Sed illi malitia & furore cęcantur ne uideāt: stultosꝗ arbitrant̄ eē q cū habeāt in sua ptāte supplicia uitare: cruciari tn̄ & mori malūt: cū possint ex eo ipso ꝓuidere nō esse stulticiā: in quā tāta hominū milia ꝑ orbē totū una & pari mēte cōsētiūt. Si enī foeminę sex⁹ infirmitate labunt̄: nā interdū isti muliebrē & anilē supstitōem uocāt: uiri certe sapiūt: si pueri si adolescētes iprouidi sunt ꝑ ętatē: maturi certe ac senes habēt stabile iudiciū. Si una ciuitas desipit: certe utiꝗ inumerabiles stulti eē nō pn̄t. Si una ꝓuīcia una natio ꝓuidētia caret: cęteras oēs habere intelligētiā recti necesse ē. Cū uero ab ortu solis usꝗ ad occasū lex diuina suscępta sit: & omnis sexus & oīs ętas & gens & regio unis ac parib⁹ animis deo seruiat: eadē sit ubiꝗ patiētia: idē contēpt⁹ mortis: intelligere debuerāt aliqd in ea re esse rōis: qd̄ non sine causa usꝗ ad mortē defendantur: aliqd fundamenti ac soliditatis: quod eam religionē non tantum iniurijs & uexatōe soluat: sed augeat semꝑ & faciat firmiorē. Nā & i hoc quoꝗ illorū malitia cōuincit̄: q euertisse se funditus religionē dei opinantur: si homines inqnauerint: cū & deo satisfacere liceat: & nullus sit tā malus dei cultor: qn data facultate ad placidū deū reuertetur:

& quidem deuotione maiore. Peccati enī cōsciētia & met⁹ poe
nę religiosiorē facit: & semper multo est firmior fides quā repo
nit poenitētia. Si ergo ipsi cū deos arbitranť sibi iratos: tñ do-
nis, sacirificijs & odorib⁹ placare eos credūt: qd est tandē qď de-
um nostrū tā mitē implacabilē putēt: ut uideať is nā christian⁹
esse nō posse: q dijs eoꝝ coact⁹ inuitusqꝫ libauerit? nisi forte con
taminatos semel putēt, animū trāslaturos: ut sua spōte iam face
re incipiāt: qď p tormēta fecerunt? Quis id officiū libens subeat:
qď ab iniuria coepit? Quis cū uideat laterū suoꝝ cicatrices non
magis oderit deos ꝓpter q̄s ęterna insignia & īpressas uiscerib⁹
suis notas gestet? Ita fit ut data diuinitus pace: & q fuerūt uniuer
si redeant: & alius ꝓpter miraculū uirtutis nouus populus acce-
dat. Nā cū uideat uulgus dilacerari hoīes uarijs tormētoꝝ gene-
rib⁹: & inter fatigatos carnifices inuictā tenere patiētiā: extimāt
id qď res est: nec cōsēsuꝫ tā mltoꝝ: nec pseuerātiā moriētiū uanā
esse: nec ipsaꝫ patiētiā sine deo, cruciat⁹ tantos posse superare: la-
trones & robusti corporis uiri, eiusmodi laceratōes pferre neq̄-
ant: exclamāt & gemit⁹ edūt. Vincunť enim dolore: qꝛ deest illis
īsperata patiētia. Nostri aūt (ut de uiris taceā) pueri & muliercu
lę tortores suos tacite uincūt: & exꝑmere illis gemitū nec ignis
pōt. Eant romani & Mutio glorienť & regulo: quoꝝ alter necā-
dū se hostib⁹ tradidit: qď captiuū puduit uiuere: alter ab hosti-
bus deꝑhēsus: cū uideret se mortē uitare nō posse: manū foco in
ięcit: ut ꝓ facinore suo satisfacerꝫ hosti: quē uoluit occidere: eaqꝫ
poena ueniā quā nō meruerat accępit. Ecce sexus fęmineus & fra
gilis ętas dilacerari se toto corpe, uriqꝫ perpetitur non necessita-
te: quia licet uitare si uelint: sed uoluntate qꝛ cōfidūt in deo.

¶ Capi. xiiij. De uera uirtute christianoꝝ: qui in culmine patien
tię cōstituti: philosophos laudatores patiētię antecedūt uirtute
patiēdi. Et qꝛ uanū & stultū est imaginatā terrāqꝫ ut deū colere.

HAec est uera uirtus: quā philosophi quoqꝫ gloriabūdi nō
re sed uerbis inanibus iactāt: disserētes nihil esse tā cōgru
ens uiri sapiētis grauitati, atqꝫ cōstātię: q̄ nullis terroribus de sen
tentia & ꝓposito posse depelli: sed tanti esse cruciari & mori:
ne fidē ꝑdat: ne ab officio discedat: ne metu mortis aut dolore

acerbo subactus aliqd faciat iniustũ:nisi forte delirare illis uide
tur. Flaccus in liricis cũ dicit. Iustũ & tenacẽ esse ꝓpositi uiruꝫ:
nõ ciuiũ ardor,praua iubentiũ:nõ uultus instãtis tyrãni,mẽte ꝗ
tit solida:quo nihil ueriꝰ dici põt:si hoc ad eos referaṫ:q nullos
cruciatꝰ nullã mortẽ recusant:ne a fide iusticiaqꝫ declinẽt:q nõ ty
rãnicas iussiões nõ pręsidũ gladios tremũt:quo minꝰ uerã & so
lidã libertatẽ,cõstãti mẽte,defendãt:quę in hoc solo tuẽda sapiẽ
tia est. Quis enĩ tã insolẽs:tã elatꝰ est:q me uetet oculos in cęlum
tollere:q impõnat mihi necessitatẽ uel colẽdi qđ nolĩ,uł qđ uelĩ
nõ colẽdi? Quid nobis iã ulterius relinqtur:si etiã hoc qđ uolũ
tate fieri oportet:libido extorquet aliena? Nemo istud efficiat:si
qd est nobis ad cõtẽnẽdã mortẽ doloreqꝫ uirtutis est. Quã con
stãtiã si tenemꝰ:cur stulti iudicamur faciẽtes ea quę philosophi
laudãt? Recte igiṫ Seneca,incõgruẽtiã hoĩbus obięctãs,ait. Sum
ma uirtꝰ illis uideṫ magnꝰ animꝰ. Et idẽ. Eũ q cõtẽnit morteꝫ ꝓ
furioso habẽt:qđ est utiqꝫ summę ꝑuersitatis. Sed hi uanaꝝ reli
gionũ cultores:eadẽ stulticia id obiiciũt:q̃ ueꝝ deũ nõ ĩtelligũt.
Quos Sibylla erithręa. κωφοῦσ καὶ ἀνοήτουσ. uocat surdos
scilicet excordes:q nec audiãt diuina nec sentiãt:sꝫ terraꝫ digitis
suis imaginatã metuant & adorent.

Capitulum. xv. Quare sapientes habentur ꝓ stultis. Et quo
modo in duabus p̃cipue uirtutibus:pietate scilicet & ęquitate iu
sticia constet. Et quid pietas secundum Trismegystuꝫ. Et quid
ęquitas secundum Ciceronem:quarum neutram assequi potue
runt Romani uel Gręci:nec aliqui,nisi Christiani.

QVę nunc causa sit:ut eos q sapientes sunt,stultos putẽt:ma
gna rõ est:nec enĩ frustra fallũṫ:quę nobis diligenter est ex
plicãda,ut errores suos tandẽ si agnoscãt. iusticia suapte natura
speciẽ quãdã stulticię habet:quod ego & diuinis & humanis te
stimoniis cõfirmare possuꝫ:sed nihil fortasse apud istos agemꝰ
nisi eos de suis doceamus auctoribus,non posse iustũ queꝗ̃ esse
(quod est coniunctũ cũ uera religione aut sapientia)nisi idem stul
tus esse uideaṫ. Carneades academicę sectę philosophus cuius
in disserendo quę uis fuerit:quę eloquẽtia:quod acumẽ:q nescit,
ipsum ex pręedicatione Ciceronis intelliget aut Lucilli:apud quẽ
disserẽs Neptunꝰ de re difficillima,ostẽdit nõ posse id explicare

nec si Carneadē ipsū ortus remittat. Is cū legatus ab Atheniēsibus Romā missus esset: disputauit de iusticia copiose audiente Galba & Catone cēsorib⁹ maximis tūc oratorib⁹. Sꝫ disputationē suā postridie cōtraria disputatōe sbuertit: & iusticiā quā pdie laudauerat sustulit: nō q̄dā philosophi grauitate: cui⁹ prudētia firma & stabilis debet esse sentētia: iꝫ q̄si oratorio exercitij genere in utrāqꝫ ptē disserēdi. Qđ ille facere solebat ut alios qdlibꝫ asserētes posset refutare. Eā disputatōeꝫ q̄ iusticia sbuertit̄ apud Ciceronē. L. furius recordat̄. Credo qm̄ de republica disserebat ut defensionē laudationēqꝫ ei⁹ induceret: sine q̄ putabat regi non posse rēpublicā. Carneades aūt ut Aristotelē refelleret ac Platonē iusticię patronos: pma ea disputatōe collegit ea oīa quę p iusticia dicebāt̄: ut posset illa sicut fecit euertere. Erat enī facillimū iusticiā radices nō habentē labefactare: ut diceret anhelāter laborare: qꝫ tn̄ nulla in terra fuit: ut qd esset: aut q̄lis a philosophis diceret̄. Atqꝫ utinā tot ac tales uiri: q̄tū eloquētię q̄tū animi: tātum etiā sciētię ad implendā defensionē summę uirtutis habuissent: cui⁹ origo in religione, rō in ęqtate est. Sed hi q primā illā ptem nesciuerūt: nec secūdā qdem tenere potuerūt. Volo aūt pri⁹ circūscripte ac breuit̄ qd sit ostēder̄: ut itelligat̄ philosophos ignorasse iusticiā: nec id qđ minime nouerāt potuisse defēdere. Iusticia q̄uis oēs simul uirtutes amplectat̄: tn̄ duę sunt omniū principales: quę ab illa diuelli separariqꝫ nō pn̄t: pietas & ęqtas. Nā fides: tempantia: pbitas: innocētia: integritas: & cęterę huiusmōi uel natura uel institutis parentū possunt inesse hisdē hoībus qui iusticiā nesciūt: sicuti semp fuerūt. Nam Romani ueteres q iusticia gloriari solebāt: his utiqꝫ uirtutib⁹ gloriabāt̄: quę (ut dixi) pficisci a iusticia possunt: & ab ipso fonte secerni. Pietas uero & ęquitas quasi uenę sunt eius. His enī duob⁹ fontib⁹ constat tota iusticia: sed caput eius & origo in illo primo est: in secundo uis omnis ac ratio. Pietas aūt nihil aliud est q̄ dei notio: sicut Trismegystus uerissime diffiniuit: ut alio loco diximus. Si ergo pietas est cognoscere deū: cui⁹ cognitionis hęc summa est ut eū colas: ignorat utiqꝫ iusticiā q religionē dei nō tenet. Qūo enī pōt eam ipsam nosse: q unde oriat̄ ignorat? Plato quidem multa de uno deo locutus est: a quo ait cōstitutū esse mūdū: sed nihil de religione: somniauerat enī deū, nō cognouerat. Quod si iusticię

n z

ecus.

non quidem philosophica grauitate

tunc

nō ōstaret

defensionē uel ipse uel qlibet alius implere uoluisset: in p̄mis deorū religiones euertere debuit: q̄ cōtrariç sunt pietati. Quod q̄dē Socrates q̄ facere tētauit in carcerē coniect⁹ est: ut iā tūc apparer͡ qd eēt futuꝛ his hoīb⁹: q iusticiā uerā, defēdere, deoq͡ singulari seruire coepissent. Altera igiť iusticię ps est ęqtas: ęqtatē nō dico utiq͡ bene iudicādi: qď & ipsu͡ laudabile est in hoīe iusto: s͡ se cū cęteris coęquandi: quā Cicero ęqlitatē uocat. Deus q hoīes generat & inspirat: oēs ęquos. i. pares esse uoluit. Eandē cōditionē uiuendi oībus posuit. Oēs ad sapiētiā genuit: oībus immortalitatē spopōdit. Nemo enī a beneficijs eius cęlestib⁹ segregatur. Nā sicut oībus unicū suū lumē ęqliter diuidit: emittit oīb⁹ fontes: uictū sūministrat: qetē somni dulcissima͡ tribuit: sic oībus ęqtatē uirtutēq͡ largiť. Nemo apud eū seruus est: nemo dn̄s. Si enī cūctis idem pater est: ęquo iure omnes liberi sumus. Nemo deo pauper est: nisi q iusticia indiget. Nemo diues: nisi q uirtutibus plenus est. Nemo deniq͡ egregius: nisi qui bonus & innocens fuerit. Nemo clarissimus: nisi qui opera misericordię largiter fecerit. Nemo pfectissim⁹: nisi q oēs gradus uirtutis impleuerit. Quare neq͡ romani: neq͡ gręci iusticiā tenere potuerūt: q̄ dispares multis gradibus homines habuerunt: a pauperibus ad diuites: ab humilibus ad potentes: a priuatis deniq͡ usq͡ ad regum sublimissimas potestates. Vbi enī nō sunt uniuersi pares: ęqtas nō est: & excludit īęqlitas ipa iusticiā: cui⁹uis oīs in eo est: ut pares faciat eos: q ad hui⁹ uitę cōditōem pari sorte uenerūt.

Capi. xvi. De ęqtate christianoꝛ: quā philosophi nō habētes nec inuenire nec defendere potuerūt.

O Vobus igiť illis iusticię fontib⁹ immunitatis: omnis uirtus & omnis ueritas tolliť: & ipsa iusticia remigrat in cęlū. Ideo nō ē ueꝛ illď bonū a philosophis reptū: q̄ ignorabāt uľ unde oriretur: uel qd efficeret: quod nullis alijs pręterq̄ nostro populo reuelatū est. Dicet aliqs. Nōne sunt apud uos alij pauperes: alij diuites: alij serui: alij domini? Nōne aliqd inter singulos inť est? Nihil. Nec alia causa est cur nobis inuicē fratrū ~~factū~~ nomen impartiam⁹: nisi q̄ pares esse nos credim⁹. Nā cū omnia humana nō corpe, s͡ spiritu metiamur: tā & si corpoꝛ sit diuersa cōditio: nobis tn̄ serui nō sunt: s͡ eos & habem⁹ & dicim⁹ spū fratres religione cōseruos. Diuitię quoq͡ nō faciunt insignes: nisi quos

possunt bonis opibus facere clariores. Diuites sunt enī non q̄ diuitias habēt: sed q̄ utunt̄ illis ad op̄a iusticię. Et q̄ paupes uident̄ eo tn̄ diuites sunt: q̄ & egēt & cōcupiscūt nihil. Cū igit̄ & liberi seruis: & diuites paupib⁹: hūilitate animi pares sum⁹: apud deum tn̄ uirtute discernimur. Tāto q̄sq; sublimior est: q̄to iustior. Si. n. iusticia q̄ parē se etiā minorib⁹ facere, quāq̄ hoc ipso pręcellat: q̄ se inferiorib⁹ coęquauit: tn̄ si nō tantū q̄si parē: sed etiā q̄si minorē se gesserit: utiq; multo altiorē dignitatis gradū deo iudice cōsequet̄. Nā pfecto in uita hac sęculari: q̄m breuia & caduca sunt oīa: et pręferūt se alteris hoīes: & de dignitate cōtendūt quo nihil foedi⁹: nihil arrogātius: nihil a sapiētis rōe semotius. Reb⁹ enī cęlestib⁹ cōtraria sunt ista uniuersa terręna. Sicut enī sapiētia hominū, sūma stulticia est apud deū: stulticia (ut docui) sūma sapiētia est: sic deo humilis & abiect⁹ est: q̄ fuerat cōspicuus & sblimis in terra. Nā (ut taceā) q̄ hęc pręsentia terrę bona: q̄b⁹ magn⁹ honor tribuit̄: uirtuti cōtraria sunt: & uigorē mētis eneruāt: quę tādē pōt firma esse nobilitas? Quę opes? Quę potentia cū possit de⁹ reges quoq; ip̄os iferiores etiā infimis facere? Et iō cōsulēs nobis de⁹: inter diuina p̄cępta illud pręcipue posuit: qui se extollit humiliabit̄: & q̄ se humiliat exaltabit̄. Cuius pręcepti salubritas docet, q̄ q̄ se apud homines planū fecerit: humileq; p̄buerit: hic apud deū p̄cellēs & insignis habeat̄. Neq; enī falsa est illa sentētia: quę apud Euripedē fert̄ in hūc modū. Quę hic mala putant̄: hęc sunt in cęlo bona.

Capi. xvij. Q̄uo Carneades & iura p utilitate sancita: & uerā in hoībus iusticiā (nisi forte stultis) collegerit inueniri nō posse: & ciuilis iusticia sapiētiā q̄dē habeat sed iniustā: naturalis aūt iusta sit utiq;: sed sapientiā omnino nō habeāt.

EXposui causā cur philosophi nec inuenire iusticiā nec defendere potuerūt. Nūc redeo ad illud q̄d intenderā. Carneades ergo q̄m erāt infirma quę a p̄hīs disserebant̄: sumpsit audaciā refellēdi: q̄ refelli posse intellexit. Ei⁹ disputatōis summa hęc fuit. Iura sibi hoīes p utilitate sanxisse, scilicet uaria pro moribus: & apud eos p tēporib⁹ sępe mutata: ius aūt naturale esse nullum: oēs & hoīes & animātes: alias ad utilitates suas natura ducēte ferri. Proinde aut nullā esse iusticiā: aut si sit aliqua summam esse stulticiā: quoniā sibi noceret alienis cōmodis cōsulens,

& inferebat hęc arguměta oĩbus populis, q̄ florerēt imperio, & romanis quoq; ipsis q̄ totius orbis potirentur dominio, si iusti uelint esse: hoc est si aliena restituāt: ad capsas esse redeūdū: & in necessitate ac miseriis iacendū: tū omissis cõibus ad ꝓpria ueniendum bant. Bonus uir, inquit, si habeat seruū fugitiuū: uel domū insalubrē ac pestilentē: quę uicia solus sciat: & ideo ꝓscribat, ut uendat: utrū ne ꝓfitebit̃ fugitiuū seruū, ac pestilentē domū uendere, an celabit emptorē? Si ꝓfitebit̃ emptori fugitiuū esse, bonus q̄dē q̄ nõ fallit, sed tñ stultus iudicabit̃: q̄ uel ꝑuo uendet u̾l omnino nõ uēdet. Si celauerit: erit q̄dem sapiēs q̄ rei cõsulet: sed idē mal⁹ q̄ fallet. Rursus si reperiat aliquē q̄ auricalcū se putet uendere cū sit illud aurū: aut plūbū cū sit argētū tacebit ne ut id ꝑuo emat? An id iudicabit ut magno? Stultū plane uidetur malle magno. Vnde intelligi uolebat & eū qui sit iustus ac bonus stultum esse & eū qui sit sapiēs malū. Et tñ sine ꝑnitie fieri posse: ut sint homines paupertate cõtēti. Transibit ergo ad maiora: in quibus nemo põt sine periculo uitę iustus esse. Dicebat enĩ nempe iusticia est hominē nõ occidere: alienū prorsus nõ attingere. Quid ergo iustus faciet si forte naufragiū fecerit: & aliquis imbecillior uiribus tabulā coeperit: nõne illū a tabula deturbabit: ut ipse cõscendat eaq; nixus euadat: cū maxime sit nullus medio mari testis? Si sapiēs est faciet: ipsi enĩ pereūdum est nisi fecerit. Si aũt mori maluerit q̄ manus inferre alteri: iam nõ iustus ille: sed stultus est, q̄ uitę suę nõ parcat dū parcit alienę. Itē si acie suorū fusa hostes insequi coeperint & iustus ille nactus fuerit aliquē sauciū equo insidentē: ei ne ꝑcet ut ipse occidatur: an deiiciet ex equo ut ipse possit hostē effugere? Quod si fecerit sapiēs, sed idem malus: si nõ fecerit iustus sed idem stultus sit necesse est. Ita ergo iusticiam cū in duas partes diuisisset: alterā ciuilē esse dicens: alterā naturalem: utrāq; subuertit q̄ illa ciuilis sapientia sit quidem: sed iusticia non sit. Naturalis autem iusticia sit quidem: sed non sit sapientia. Arguta hęc plane & uenenata sunt: & quę Marcus Tulli⁹ non potuerit refellere. Nā cum faciat Lęliū Furio respõdentem ꝓq; iusticia dicentem irrefutata hęc, tanq̄ foueā prętergressus est: ut uideat̃ idē Lęlius nõ naturalē quę in stulticię crimen ueneratur: sed illā ciuilem defendisse iusticiam: quam Furius sapiētiā quidem esse concesserat: sed iniustam.

¶ Capi.xviij. Contra Carneadem ꝙ nec stultus potest esse iust⁹ nec sapiens iniustus. Et ꝙ innocentibus & iustis deus semꝑ opti me cõsulit & necessaria prouidet: quę patent ex diffinitione stul ticię & sapientię. Et quę sit cognatio hominis & dei.

QVod ad p̃sentẽ disputatõem ꝑtinebat: ostẽdi quõ iusticia similitudinẽ stulticię gerat: ut appareat non sine cã decipi eos: q putant nostrę religionis hoĩes stultos esse: qui talia uide antur facere q̃lia ille ꝓposuit. Nũc mai⁹ ãme exigi sentio: ut ostẽ dã quare iusticiã de⁹ stultitię specie cõuolutã ex oculis hominũ uoluerit auferre. Si prius Furio respõdero: ꝙ parũ plene respon dit Lęli⁹: q ꝑfecto licet sapiens fuerit (ut uocabat̃) patrocinari tñ uerę iusticię nullo mõ poterat: ꝙ caput ipsũ fontẽq; iusticię nõ tenebat. Nobis aũt facilior est ipa defensio: qb⁹ cęlesti beneficio familiaris est: ac ꝑeni⁹ nota iusticia est: q̃q; illã nõ nomĩe sȝ re no uim⁹. Nã Plato & Aristoteles honesta q̃dẽ uolũtate iusticiã de fendere cupierũt: effecissentq; aliq̃d si conatus eoꝝ bonõs: si elo quẽtiã: si uirtutẽ ingenij diuinarũq; reꝝ doctrina iuuisset. Itaq; opus illoꝝ inane atq; ĩutile iacuit: nec cuiq̃ hominũ ꝑsuadere po tuerũt: ut eoꝝ ꝑscriptio uiueret: ꝙ fundamẽtũ a cęlo disciplina illa nõ habuit. Nostꝝ opus certi⁹ sit necesse est q̃d de⁹ docuit. Illi enĩ depingebãt uerbis: & imaginabant̃ iusticiã q̃ in cõspectu nõ erat: nec pręsentib⁹ exẽplis cõfirmare poterãt q̃ disserebant. Re spõderi enĩ posset ab audiẽtib⁹ non posse ita uiui: sicut illi sua di sputatõe ꝑscripserũt adeo ut nulli adhuc extiterĩt: q id gen⁹ uitę seq̃rent̃. Nos aũt nõ uerbis mõ sed etiã exẽplis ex uero petitis: uera esse q̃ a nobis dicunt̃ ostẽdam⁹. Sensit igit̃ Carneades q̃ sit natura iusticię: nisi ꝙ paꝝ alte ꝑspexit stulticiã nõ eẽ: quãq̃ intelli gere mihi uidear qua mẽte id fecerit. Nõ enĩ uere existimauit eũ stultũ esse q̃ iustus est: sȝ cũ sciret nõ esse: & rõem tñ cur ita uide ret̃ nõ cõprehẽderet: uoluit ostẽdere latere in abdito ueritatẽ: ut decretũ disciplinę suę tueret̃: cuius summa sentẽtia est nihil ꝑci pi posse. Videam⁹ ergo utrũ ne iusticia foedus aliquod habere cũ stulticia possit. Iustus inq̃t si aut equũ saucio: aut tabulã nau frago nõ ademerit: ut ipse animã suã liberet: stultus est. Primũ omniũ nego ullo mõ fieri posse: ut homini q quidem uere iu stus sit: eiusmodi casus eueniat: ꝙ iustus: neq; cuiq̃ irato inimic⁹

nec qcq̄ omnino appetit alienũ. Cur enĩ nauiget: aut qd petat ex aliena terra, cui sufficit sua? Cur aũt belligeret: aut se alienis furorib⁹ misceat: in cui⁹ aĩo pax cũ hoĩbus ꝑpetua uerseť? scilicet peregrinis mercib⁹: aut humano sanguine delectabiť: q neq; lucrũ sciat appetere, cui sufficit uictus: & nonmõ ipse cędẽ facere: sed intẽ esse facientibus ac spectare ducat nefas? Sed omitto ista qm̃ fieri põt ut uel inuit⁹ ad hęc subeũda cogať. Adeo ne ergo iusticia; o Furi: uel poti⁹ o Carneade (cui⁹ est illa oĩs rõ) tã inanẽ: tã superuacuã: tãq; cõtẽptã deo putas: ut nihil possit nihilq; habeat in sese qđ ad custodiã sui ualeat? sed uidelicet q sacramẽtũ hoĩs ignorant, Ideoq; ad hãc uitã tpalẽ referũt oĩa: q̃ta sit uis iusticię scire nõ possunt. Nã & cũ de uirtute disputãt: q̃uis intelligãt erũnis ac miseriis esse plenissimã: tñ expetẽdã esse aiunt sua causa. Eius enĩ pręmia quę sunt ęterna & immortalia nullo mõ uidẽt. Sic rebus omnib⁹ ad hãc pręsentẽ uitã relatis: uirtutẽ plane ad stulticiã redigũt: siqdẽ tãtos hui⁹ uitę labores frustra & inaniter suscipit. Sed hęc alio loco pleni⁹: interim de iusticia (ut coepim⁹) cui⁹ tanta uis est: ut cũ oculos in cęlũ sustulerit: a deo mereať oĩa. Recte igiť Flaccus tantã esse dixit innocẽtię uim: ut ad tutelã sui non egeat nec armis nec uirib⁹: quacunq; iter fecerit. Integer uitę scelerisq; purus: non eget mauris iaculis, nec arcu: nec uenenatis grauida sagittis fusce phretra: siue ꝑ sirtes iter ęstuosas: siue facturus ꝑ inhospitalẽ caucasu; uľ quę loca fabulosus ambit Hidaspes. Nõ põt ergo fieri: quin hominẽ iustũ inter discrimina tẽpestatũ atq; belloꝝ: cęlestis tutela custodiat, Ac ñ, etiã si cũ parricidis & nocẽtibus nauiget: ~~aut~~ malis quoq; parcať: ut una iusta & innocẽs aĩa libereť: aut certe pereũtibus cęteris sola serueť. Sed concedamus posse fieri qđ ꝓponit philosophus. Quid ergo iust⁹ faciet si nactus fuerit: aut in equo sauciũ: aut in tabula naufragũ? Nõ inuit⁹ cõfiteor: morieť potius q̃ occidet. Nec ideo tñ iusticia qđ est singulare hoĩs bonũ, stulticię nomen accipiet. Quid enĩ melius: qd clarius homini esse debet: q̃ innocẽtia: quę utiq; tãto pfectior sit necesse est: q̃to illam ꝓduxeris ad extremũ: moriq; malueris: ne qd de innocẽtię rõe minuať? Stulticia est, inquit, alienę animę parcere cũ pernicie suę. Nũ etiã ꝓ amicitia perire stultũ iudicabiť? Quid ergo familiares illi Pythagorici laudanť a nobis: quoꝝ alter se tyrãno uadem mortis ꝓ altero dedit: alter ad prestitutum

fusce pharetra

Damon & pithias pithagorici

tempus cũ iam sponsor eius duceret: presentiam sui fecit: eũq interuentu suo liberauit: quo℞ uirtus in tanta gloria nõ haberet: cũ alter ꝓ amico etiã pro fide mori uoluit: sed stulti putarent. si.
Deniq ob hãc ipsaꝫ uirtutẽ tyrãnus bis gratiã retulit, utrũq seruando: & hoĩs crudelissimi natura mutata est. Quin etiã deprecatus esse dicit: ut se tertiũ in amicitiã reciperẽt: nõ utiq tãq̃ stultos: sꝫ tanq̃ bonos & sapiẽtes uiros. Itaq nõ uideo quare cũ pro amicitia & fide mori summa gloria cõputet: nõ etiã ꝓ innocẽtia perire, sit hoĩ gloriosum. Ergo stultissimi sunt q nobis crimini dãt: mori uelle ꝓ deo: cũ ipsi eũ q ꝓ hoĩe uoluit mori: in cęlũ sũmis laudib⁹ tollãt. Deniq ut cõcludã disputatõem: nõ posse eũ dẽ stultũ esse ac iustũ: & eũ dẽ sapiẽtẽ & iniustũ, docet ipa rõ. Qui enĩ stult⁹ est: qd sit bonũ ac iustũ nescit: & iõ semp peccat. Ducit enĩ q̃si captiuus a uiciis: nec resistere ullo mõ põt: q caret uirtute quã nescit. Iust⁹ aũt ab omni peccato se abstinet: qd alter facet nõ aliter
põt: quã si habeat recti prauiq noticiã. Rectum aũt discernere a prauo, qs põt nisi sapiẽs? Ita fit ut nũq̃ possit iust⁹ eẽ, q stult⁹ est: neq sapiẽs q fuerit iniust⁹. Qđ si est uerissimũ: manifestũ est euꝫ q aut naufrago tabulã: aut equũ saucio nõ ademerit stultũ nõ eẽ, q hoc facere peccatum est a quo se sapiẽs abstinet; Videri tamen & ipse profiteor ꝑ hominũ errorẽ ignorantiũ cuiusq rei proprietatẽ. Itaq oĩs hęc questio nõ tam argumẽtis q̃ diffinitõe dissoluit. Stulticia igit est in factis dictisq ꝑ ignorãtiã recti ac boni erratio. Ergo stultus nõ est: q ne sibi qdem parcit dũmodo alteri nõ noceat: quod est malũ. Quod qdem nobis & rõ & ueritas ipsa pręscribit. In omnib⁹ enĩ uidemus animalib⁹ q sapiẽtia carẽt: conciliatricẽ esse naturã. Nocẽt igitur aliis: ut sibi prosint. Nesciunt enĩ q malũ est nocere. Homo uero qui sciẽtiã boni ac mali habet, abstinet se a nocendo etiã cũ incõmodo suo: qđ aĩal irrationale facere nõ põt. Et ideo inter summas hominũ uirtutes: innocẽtia numerat. Quib⁹ rebus apparet sapiẽtissimuꝫ esse: qui maluit perire ne noceat: ut id officiũ, quo a mutis discernit, seruet. Nã q uendẽtis errorẽ nõ redarguit: aut au℞ paruo emat: aut qui nõ ꝓfitet fugitiuũ seruũ, uel pestilentem se domum uendere: lucro & cõmodo suo consulẽs: non est ille sapiens (ut Carneades uideri uolebat) sed callidus & astutus. Calliditas & astutia in multis quoq aĩalibus sunt: uel cum insidiant aliis & dolo

capiunt ut deuorent: uel cū insidias alioꝝ uario genere deludūt. Sapientia uero in hominē solū cadit. Sapientia enī est intelligē-tia uel ad bonū rectūq; faciendū: uel abstinentia delictoꝝ, facto rūq; improboꝝ. Lucro aūt nunq̄ sapiēs studet: q bona hęc terrę na, cōtēnit: nec queq̄ falli patit: q boni uiri officiū est, errores ho minum corrigere: eosq; in uiā reducere: siqdē socialis hoīs est ac benefica natura: qua sola, cognitionem cū deo habet.

Capitulum. xix. Q ignoratio immortalitatis, & dei ueri p̄dictorū causa erroruʒ est: & mortē meret ęternam. Et q homo nō sit hoīs genitor, sʒ minister generatōnis. Et quare de⁹ uerā sapientiam uoluit sub specie stulticię occultari.

SEd nimirum hęc causa efficit: ut stultus esse uideatur: qui egere aut mori malit: q̄ noceat ul' eripiat aliqd alteri: quod hominem morte deleri putant: ex eaq; persuasione omnes tum uulgi: tū etiā philosophoꝝ nascunt errores. Si enī post mortem nihil sumus: p̄fecto stultissimi hoīs est: nō huic uitę cōsulere, ut sit q̄ diutina: & cōmodis omnibus plena. Quod qui faciat: a iu-sticię regula discedat necesse est. Si aūt supest hōi uita melior & longior: qđ & philosophoꝝ magnoꝝ argumētis: & uatū respō sis: & p̄phetaꝝ diuinis uocib⁹ discim⁹, hāc p̄sētē cū suis bonis cō tēnere sapiētis est: cuius oīs iactura immortalitate pensat. Apud Ciceronē, idē ipse iusticię defensor Lęlius: uult inquit plane uir-tus honorē: nec est uirtutis ulla alia merces. Est plane & qdē uir-tute dignissima: quā tu Lęli nequaq̄ poteras suspicari. Nihil eniʒ diuinarū noueras litterarū, quā tamē illa, inquit, accępit: facile, exi git non acerbe. Erras uehemēter si putas ab hoīe pręmium solui posse uirtuti. Cū ip̄e alio loco uerissime disseras: huic uiro quas diuitias obijcies? quę imperia? quę regna? Qui ista putat huma-na: sua bona diuina iudicat? Quis ergo te sapiētē Lęli putet: cuʒ ipse tibi loquaris cōtraria? Et paulopost adimis uirtuti, quę de-disti? sed uidelicet ignorātia ueri facit incertā labentēq; sentētiā. Deinde quod adiūgis. Sed si aut ingrati uniuersi aut inuidi mul ti: aut inimici potētes: suis uirtutē pręmiis spoliāt. O q̄ fragilem quā inanem uirtutē induxisti: si spoliari pōt suo pręmio. Quę si bona sua, diuina iudicas, ut aiebas: q possunt existere tā ingrati

inquis accepi

tam inuidi, tam potẽtes: q̃ uirtutẽ spoliare ualeãt his bonis, quę fuerint in eã collata diuinitꝰ? Ne illa se inquit multis solatiis oblectat: maximeq; suo decore seipsã sustẽtat. Quibꝰ solatiis quo decore: cũ in crimẽ sępe ueniat: & in poenã decor ille uertatur? Quid enim si (ut Furiꝰ dicebat) rapiatur: uexetur: extermineť: egeat: auferantur ei manus: effodianť oculi: damnetur: uinciatur: uratur: miseris etiam modis necetur? perdet ne suũ pręmiũ uirtus? An potius peribit ipsa? Minime. Sed & mercedem suã deo iudice accipiet, & uiuet & semper uigebit. Quã si tollas nihil potest in uita hominũ tam inutile tã stultũ uideri esse: q̃ uirtus: cuius naturalis bonitas, & honestas, docere nos põt animã non esse mortalẽ: diuinũq; illi a deo pręmiũ cõstitutũ. Sed iccirco uirtutẽ ipsã deus sub ꝑsona stulticię uoluit esse celatã: ut mysteriũ ueritatis ac religionis suę esset arcanum: ut has religiones: sapientiamq; terrenã extollentẽ se altius: sibi multũ placentẽ: uanitatis erroris q; dãnaret: ut ꝓposita deniq; difficultate: per ãgustissimos tramites ad immortalitatis prẽmiũ sublime perduceret. Docui (ut opinor) cur populus noster apud stultos, stultus habereť. Nã cruciari atq; interfici malle: q̃ thura tribus digitis cõphensa in focum iactare tam ineptum uidetur: q̃ in periculo uitę, alteriꝰ animã, magis curare q̃ suã. Nesciũt enim q̃tum sit nefas adorare aliud pręterq̃ deũ: qui condidit cęlũ atq; terram: qui humanum genus finxit inspirauit, luce donauit. Quod si seruoꝝ nequissimꝰ habetur: q dominũ suũ fuga deserit: isq; uerberibus, uinculis, & ergastulo, & cruce, & omni malo dignissimus iudicatur: & si filius eodem mõ ꝑditus, atq; impius existimatur: q patrẽ suũ dereliquerit, ne illi obsequať: ob eãq; causam dignus putatur, quod sit exhęres: & cuiꝰ nomẽ de familia in perpetuũ deleatur. Quanto magis q deũ deserit: in quẽ uocabula domini & patris ęquę uenerãda cõueniũt? Nã ille seruũ ꝑcio cõparat: quid in eũ beneficiũ cõfert, pręter alimenta, quę illi utilitatis suę grã subministrat? Et q filiũ generat: nõ habet in potestate ut cõcipiať: ut nascať: ut uiuat. Vnde apparet illũ nõ esse patrẽ: sed tm̃modo generandi ministrũ. Quibus ergo suppliciis dignus est desertor eius: q & dominus uerus & pater est: nisi quę deus ipse cõstituit: q spiritibus iniustis ęternum parauit ignẽ: quod ipse per uates suos impiis ac rebellibus comminatur?

Capi.xx.De insania eoꝝ q deos colūt: & nō audēt rōe cōten-
dere cū fidelib⁹. Et q̃re sacramētoꝝ suoꝝ silentiū indicāt. Et ꝙ
religio ꝑ patientiā defendēda est: & rōe poti⁹ q̃ sęuitia: ferro: uel
igne. Et quantū & in qbus differūt religionis uerę cult⁹, & falsę.

O Iscāt igit̃ & suaꝝ & alienaꝝ intfectores aīaꝝ: q̃ inexpiabile facin⁹ admittant. Primū ꝙ se ipos iugulāt ꝑditissimis dę monib⁹ seruiēdo: quos de⁹ in ęterna supplicia dānauit: deinde ꝙ nec ab aliis deū coli patiūt̃: sȝ auertere hoīes ad mortifera sacra cōtēdūt: nitūt̃ꝗ summa diligētia: ne q̃ sit aīa incolumis in terra quę saluo statu suo spectet in cęlū. Quid aliud dicā q̃ miseros: q prędonū suoꝝ instigationib⁹ parēt: quos deos esse opinant̃? quoꝝ neq̧ cōditōem: neq̧ originē: neq̧ noīa: neq̧ rōem sciūt: sȝ inhęrētes ꝑsuasioni uulgari libēter errāt: & stulticię suę fauēt: a qbus si ꝑsuasiōis eius rōeȝ reqras: nullā possunt reddere: sed ad maioꝝ iudicia cōfugiūt: ꝙ illi sapientes fuerīt: illi ꝓbauerint: illi scierint qd esset optimū: seq̧ ipos sensib⁹ spoliāt: rōe abdicant: dū alienis errorib⁹ credūt. Sic implicati rerū omniū ignorantia nec se nec deos suos norūt. Atq̧ utinā soli errare: soli desipe uellēt. Alios etiā in cōsortiū sui mali rapiūt: q̃si habituri solatiū de ꝑditōe multorū. Sȝ hęc ipa ignorātia efficit: ut in ꝑsequendis sapiētib⁹ tā mali sint: fingūt se illis cōsulere: illos ad bonā menteȝ uelle reuocare. Nū igit hoc sermone: aut aliq̃ rōe reddita facere nitunt̃? Minime. Sed ui atq̧ tormētis. O mira & cęca demētia in his putat̃ mala mēs esse: q fidē seruare conant̃: in carnificib⁹ aūt bona? In his ne mala mens est: q cōtra ius humanitatis: contra fas omne lacerant̃? An poti⁹ in his: q ea faciūt in corporib⁹ innocētium: quę nec sęuissimi latrones: iratissimi hostes: nec īmanissimi barbari aliquādo fecerūt? Adeo ne etiā sibi mētiunt̃: ut uicissim boni ac mali noīa trāsferant & immutēt? Quid ergo? Nō diem noctē uocāt: solē tenebras? Alioqn eadem imprudētia est bonis maloꝝ nomē imponere: sapiētib⁹ stultorū: iustis impiorū: quin immo si qua illis fiducia est: uel in ꝓhīa uel in eloquētia: armēt se ac refellant hęc nostra si possunt: congrediantur cominus: & singula quęq̧ discutiant: decet eos suscipere defensionem deorū suorū: ne si nostra inualuerint (ut quotidie inualescūt) cū delubris suis ac ludibriis deserantur. Et quoniā nihil possunt (auget̃ eniȝ

ignorantia quid mali afferat

illis religio dei q̃to magis premit̃ rõe) magis & hortamẽtis agãt.
Procedãt in mediũ pontifices: seu minores, seu maxmi flamines,
augures: itẽ reges sacrificoli: q̃q; sunt sacerdotes & antistites reli
gionũ: cõuocẽt nos ad cõtentionẽ: cohortent̃ nos ad suscipien-
dos cultus deoꝝ: ꝑsuadeant multos esse: quorũ numine ac ꝓui-
dẽtia regant̃ oĩa: ostẽdant origines & inicia sacrorũ ac deoꝝ:
qũo sint mortalib⁹ tradita: q fons, quę rõ sit, explicẽt: ꝓferãt quę
merces in cultu: quę poena in cõtẽptu maneat: quare ab hoĩb⁹ se
coli uelint: q̃d illis (si beati sunt) humana pietas cõferat. Quę oĩa
nõ asseueratõe ꝓpria (nec enĩ ualet q̃cq̃ mortalis hoĩs auctoritas)
sed diuinis aliq̃bus testimoniis cõfirmẽt: sicuti nos facim⁹: non
est opus ui & iniuria: qꝛ religio cogi nõ põt: uerbis potius q̃ uer-
berib⁹ res agẽda est, ut sit uolũtas: distringãt aciẽ ingenioꝝ suo-
rũ: si rõ eoꝝ uera est asserat̃: parati sum⁹ audire si doceãt: tacenti
bus certe nihil credim⁹: sicut nec sęuiẽtib⁹ q̃dẽ credim⁹. Imitent̃
nos: ut rõem toti⁹ rei exponãt. Nos enĩ nõ illicim⁹ (ut ipsi obię
ctant) sed docemus: ꝓbamus: ostendimus. Itaq; nemo a nobis re
tinetur inuitus. Inutilis est enĩ deo q fide ac deuotione caret: & ta
men nemo discedit: ipsa ueritate retinente. Doceant isti hoc mõ
si qua illis fiducia ueritatis est, loquant̃: discant. Audeant, inquã
disputare nobiscũ aliq̃d eiusmõi: iam profecto ab aniculis quas
cõtemnunt: & a pueris nostratib⁹ error illorũ ac stulticia ridebit̃.
Cũ enĩ sint ꝑitissimi: deoꝝq; ꝓgeniẽ & res gestas & imperia &
interitus & sepulchra de libris nouerint: ipsosq; ritus q̃bus sunt
iniciati, uel ex reb⁹ gestis hominũ: uel ex casib⁹: uel etiã ex mori-
b⁹ natos sciãt, incredibilis dementia est deos putare: quos fuisse
mortales negare nõ audeãt: uel si tã ĩprudẽtes fuerĩt ut negẽt: suę
illos ac illoꝝ lrę coarguẽt: ipsa deniq; illos sacroꝝ inicia conuin
cent. Sciãt igit̃ ex hoc ipso q̃tũ intersit inter uerũ & falsum: quã
do ipsi qui sunt eloq̃tes ꝑsuadere nõ possunt: imperiti ac ru-
des possunt: qꝛ res ipsa & ueritas loq̃tur. Quid ergo? Seuiũt ut
stulticiã suã, dũ minuere uolunt, augeãt. Lõge diuersa sunt carni
ficina & pietas. Nec põt aut ueritas cũ ui: aut iusticia cũ crudeli-
tate cõiũgi. Sed merito nõ audẽt de rebus q̃cq̃ docere diuinis: ne
& a nr̃is derideant̃: & a suis deserant̃. Nã forte uulgus cui sim-
plex ĩcorruptũq; iudiciũ est: si mysteria illa cognoscat: ĩ memo
ria mortuoꝝ cõstituta dãnabit: aliudq; ueri⁹ quod colat queret.

Hinc fida silẽtia sacris cõstituta sunt ab hoĩb⁹ callidis: ut nesciat popul⁹ qd colat. Cũ aũt nos in eoꝝ doctrinis uersemur: cur nobis aut nostris nõ credũt: q utrũq; nouim⁹: aut inuident ꝙ falsis uera ꝓferam⁹? S; defendẽda sunt inquĩt publice suscępta sacra. O q̃ inhonesta uolũtate miseri errãt. Sẽtiũt enĩ nihil esse in reb⁹ humanis religione pręstãti⁹: eãq; summa ui oportere defendi. Sed ut in ipa religiõe: sic ĩ defensiõis genere fallunt. Defendẽda enĩ religio est nõ occidẽdo: s; moriẽdo: nõ sęuitia: sed patiẽtia: nec scelere s; fide. Illa enĩ malorũ sunt: hęc bonoꝝ. Et necesse est bonũ in religione uersari nõ malũ. Nã si sanguĩe: si tormẽtis: si malo, religionẽ defendere uelis: iã nõ defendet illa: s; polluet & uiolabit. Nihil est enĩ tã uolũtariũ: q̃ religio in q̃ si aĩm⁹ sacrificantis auersus est: iã sublata iã nulla est. Recta igit rõ est: ut religione; patiẽtia uel morte defendas: in q̃ fides cõsecrata & ipi deo grata, & religioni addit auctoritatem. Nã si is q in hac terręstri militia: regi suo fidẽ seruet in aliquo egregio facinore: si postea uixerit accęptior fit & carior, Si pierit sũmã cõseqt gloriã: qd ꝓ duce sua morte occubuerit: q̃to magis impatori oĩu; deo fides seruãda est: q nõ tm̃ uiuẽtib⁹: s; etiã mortuis p̃miũ põt uirtutis exoluere. Igit dei cult⁹ qm̃ militię cęlestis est: deuotõem maximam fideq; desiderat. Quo enĩ de⁹ aut amabit colẽtẽ: si ipe nõ amet ab eo? Aut p̃stabit p̃cãti qcqd orauerit: cũ ad p̃candũ nemo neq; ex aĩo: neq; obsecrãter accedat? Isti aũt cũ ad sacrificãdũ dijs suis ueniũt: nihil intimũ nihil ꝓpriũ offerũt: nõ ĩtegritatẽ mẽtis: nõ reuerẽtiã: nõ timorẽ. Peractis itaq; sacrificijs inanib⁹: oẽ; religionẽ in tẽplo & cũ tẽplo sicut inuenerãt relinquũt. Nihilq; secũ ex ea neq; afferũt neq; referũt. Inde est ꝙ eiusmõi religiões nec bonos facere p̃nt: neq; firmę atq; ĩmutabiles esse. Traducunt itaq; ab his hoĩes facile ꝙ nihil ibi ad uitã: nihil ad sapiẽtiã: nihil ad fidẽ discit. Quę est.n. supstitio illoꝝ deoꝝ? Quę uis? Quę disciplina? Quę origo? Quę rõ? Qd fundamẽtũ? Quę s̃ba? Quo tendit: aut qd pollicet ut ab hoĩe possit fidelit seruari fortitq; defẽdi: in q̃ nihil aliud uideo: q̃ ritũ ad solos digitos ptinentẽ? Nr̃a uero religio eo firma ẽ & solida & ĩmutabilis: ꝙ iusticiã docet ꝙ nobiscũ semp est: ꝙ tota ĩ aĩo colẽtis ẽ: ꝙ mẽtẽ ipsa; ꝓ sacrificio h;. Illic nihil exigit aliud q̃ sanguis pecudũ: & fum⁹ & ĩepta libatio. Hic bona mẽs: hic puꝝ pectus: innocẽs uita. Illuc ueniũt

sine delectu adulterę: impudicę: lenę, pcaces: & obscoenę meretrices. Veniūt gladiatores: latrones: fures: uenefici: & precanť nihil aliud q̃ ut scelera impune cōmittāt. Quid enī latro sacrificās aut gladiator roget: nisi ut occidāt? Quid foenerari⁹: nisi ut fallat? Quid meretrix: nisi ut plurimum peccet? Quid adultera: nisi ut morte; uiri optet, aut ut sua impudicitia celeť? Quid lena: nisi ut multos bonis exuat? Quid fur nisi ut plura rapiat? Hic uero etiā leui cōicꝫ peccato loc⁹ nullus ē. Et si qs ad sacrificiū nō integra cōsciētia uenerit, audit q̄ de⁹ cōminať: ille q latebras cordis uidet: q peccatis semp infest⁹ est: & exigit iusticiā: q fidē poscit. Quis hic male mēti aut male preci loc⁹ est? At illi ifoelices nec ex sceleribꝰ suis intelligūt q̃ malū sit qđ colūt: q̃ q dē flagicijs oīb⁹ inqnati ueniūt ad precādū: & se pie sacrificare opinanť si cutē lauerit: tanq̃ libidinē intra pectus inclusa;, Vlli amnes abluāt: aut ulla maria purificēt. Quāto sati⁹ est mētē poti⁹ eluere q̄ malis cupiditatib⁹ sordidať: & uno uirtutis ac fidei lauachro uniuersa uicia depellere. Quod q fecerit quamlibet inqnatū ac sordidū corp⁹ gerat: satis purus est.

Capi. xxi. Q, hostes suos adorat stulta gentilitas: quoꝝ cultus nō mō Christiani: sꝫ & philosophi, & domestici cultores deorū destruunt.

ISti aūt q nesciūt qd uel qūo sit colēdū, cęci & īprudētes ī cōtrariū cadūt. Adorāt itaqꝫ hostes suos, latrones & inťfectores suos uictimis placāt: & aīas suas cū thure īpo cremandas, aris detestabilib⁹ īponūt. Irascunť etiā miseri qꝛ nō sil[es] alij pereant, īcredibili mētiū cęcitate. Quid enī uideāt: q solē nō uident? Quasi uero si dij essent: īdigerēt hoīu; auxilio, aduersus cōtēptores suos: qd ergo nobis irascūť: si illi nihil pñt: nisi qꝛ ipi deos suos destruūt: de quoꝝ ptāte diffidūt: magis irreligiosi: q̃ q oīno nō colūt? Cicero, in suis legib⁹, cū caste ad sacrificia pciperet accedere: pietatē, inqt, adbibito: opes amoueto. Ø q sec⁹ faxit: de⁹ ipe uidex erit. Recte hoc qdē. Necꝫ enī fas est despare de deo: quem ideo colas q ptātē putas. Nā qūo uindicare colētis iiuriā se pōt: q suā nō pōt? Libet igiť ex his quęrere, cui potissimū pręstare se putēt, cogēdo inuitos ad sacrificiū? Is ne quos cogūt? At non est beneficiū qđ ingeriť recusanti: sed cōsulendum est etiam uolentibus, quando quod bonū sit, nesciunt. Cur ergo tam crudeliter

uexant: debilitãt: cruciant: si saluos esse uolunt? Aut unde pietas tã impia: ut eos miseris modis aut pdãt, aut inutiles faciãt: qbus uelint esse cõsultũ? An uero diis prestãt? At non est sacrificiũ qd exprimitur ab inuito. Nisi enĩ spõte atq; ex animo fiat: execratõ est, cũ hoĩes pscriptione, iniuriis, carcere, tormẽtis adacti faciunt. Si dii sunt isti q sic coluntur: aut ppter hoc solũ colendi non sunt: q: sic coli uolũt: digni scilic; detestatõe hominũ: qb⁹ cũ lachrymis cũ gemitu: cũ sanguine, de mẽbris oĩbus fluẽte libatur. At nos cõtra: nõ expetimus ut deũ nostrũ q est omniũ creator: uelit, nolit, colat aliqs inuitus: nec si nõ coluerit irascimur: cõfidimus enim maiestati eius: q tã contẽptũ sui possit ulcisci: q̃ seruo⁊ suo⁊ labores & iniurias: & ideo cũ tã nefanda ppetimur: ne uerbo qdẽ reluctamur: s; deo remittim⁹ ultionẽ: nõ ut hi faciũt: q defẽsores se esse deo⁊ suo⁊ uideri uolũt: & sęuiũt efferate aduersus nõ colẽtes. Ex quo intelligi datur quã nõ sit bonũ deos colere: qm̃ bono potius adducẽdi hoĩes ad bonum fuerãt, nõ malo: sed q: illud malũ est: etiã officiũ eius bono caret. At enĩ puniendi sunt qui destruũt religiones. Nũ peius nos destruimus q̃ natio Aegyptiorũ q turpissimas bestiarũ ac pecudũ figuras colũt? Quedã etiã pudẽda dictu tanq̃ deos adorãt. Nũ peius, q̃ iidẽ ipsi q cum deos se colere dicãt: tñ eos publice turpiterq; deridẽt: de quibus etiã per mimos agi, cũ risu & uoluptate patiuntur? Qualis hęc religio aut quãta maiestas putãda est: quę adoratur in templis: illuditur in theatris? Et q hęc fecerint nõ poenas uiolati numinis pendunt: sed honorati etiã laudatiq; discedũt. Nũ peius nos destruimus: q̃ qdam philosophi q omnino nullos deos esse aiunt: sed omnia spõte esse nata: omnia fortuito fieri quę geruntur? Num peius q̃ Epicurei: qui esse quidem deos: sed curare qcq̃ negant: neq; irasci eos neq; gratia cõmoueri? Quibus dictis utiq; psuadent colendos omnino non esse: si qdem nec colentes respiciũt: neq; non colentibus irascuntur. Preterea cũ contra metus disserunt nihil aliud efficere conantur: q̃ ut nemo deos timeat: & hęc tamen ab hominibus & audiuntur libenter & disserunt ĩpune.

¶ Capitulum. xxii. Quare maligni spiritus instigent cultores suos in persecutionem fidelium. Et quare uera religio uideatur inanis.

Nõ ego

NOn ergo ideo aduersus nos insaniunt: ꝙ dij non colunt a nobis: a multis enī nō colunt: sed ꝙ ueritas penes nos est: q̄ (ut est uerissime dictu;) odiū parit. Quid igit existimabimus: nisi nescire illos qui patiuntur? Pergitur ergo ceco & irrationabili furore: quem nos uidemus illi nesciunt. Non enim ipsi homines ꝑsequuntur: qui causam cur irascantur innocentibus, non habent: sed illi spiritus contaminati ac perditi: quibus ueritas & nota est & inuisa: insinuant se mentibus eorū & instigant nescios in furorē. Hi enim q̄diu pax est in populo dei, fugitant iustos & pauēt. Et cū corpora hominū occupāt: animasq; diu uexant: adiurantur ab his: & nomine ueri dei fugantur. Quo audito tremunt, & exclamāt, & uri, uerberariq; se testantur. Et interrogati qui sint: quando uenerint: quomodo in hominē irrepserint, confitentur. Sic extorti & excruciati uirtute diuini nominis exulāt, propter hec uerbera & minas, sanctos & iustos uiros semꝑ oderūt: & ꝙ ꝑ se nocere his nihil possūt: publicis eos odijs ꝑsequūtur: quos sibi graues sentiūt, exercentq; seuitiā: quā uiolētissime possunt: ut aut eoꝝ fidē minuāt ꝑ dolorē: aut si id efficere non quierint: auferant omnino de terra ne sint qui possint eorū neq̄tiā cohercere. Non me fugit quid responderi ecōtrario possit. Cur ergo deus ille singularis: ille magnus: quem rerū potētem: quem dominum omniū cōfiteris, hec fieri patitur: nec cultores suos aut uindicat aut tuetur? Cur deniq; qui eum non colūt opulenti & potentes & beati sunt & honoribus regnoq; potiuntur eosq; ipsos ditioni sue ac potestati subiectos habent? Reddēda & huius rō est rei: ne quid remaneat erroris. Nam in primis hec causa est cur existimetur, religio dei uiui non habere, ꝙ inducantur homines spe terrenoꝝ ac presentium bonorum: que ad curā mentis nullo mō ꝑtinēt: quibus ꝙ carere iustos uident, & affluere iniustos, & dei cultum inanē arbitrantur: in quo inesse illa nō cernunt, & deoꝝ ritus existimāt ueros: quoniā cultores eoru; , & diuitijs: & honoribus & regnis fruant. Uerū hi qui sunt in ista existimatōe, nō ꝑspiciūt alterius uim, rationēq; hominis que tota nō in corpore sed in mente est. Nihil enim uident amplius q̄ uidetur corpus: scilicet ꝙ ꝙ uidet oculis manuq; tractabile est: imbecillū fragile mortale est: cui sunt illa oīa bona que cupiditati ac miraculo sunt opes, honores, imperia: qm̄ corpori afferunt

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA · SEVILLA

uoluptates: & ideo tam caduca sunt: q̄ corpus ipsuz. Animus uero in quo solo est homo: qm̄ subiect⁹ oculis nō est: nec bona ei⁹ inspici possunt: quę in sola uirtute sunt posita: & ideo tā stabilis & cōstans & ꝑpetuus sit necesse est: sicuti ipsa uirt⁹ in qua est animi bonum.

¶ Capitulum. xxiij. Quare deus electos suos tradita impijs potestate uexari patitur.

Longum est uniuersas uirtutū species ꝓmere: ut de singulis doceā q̄ necesse sit sapientem ac iustum uiꝝ lōge ab illis bonis abhorrere: quibus ꝙ fruunt̄ iniusti: deorū cultus ueri & efficaces esse credunt̄: quod ad pręsentē pertinet quęstionem: satis est si ex una uirtute id ꝓbemus quod intendim⁹. Nempe magna & pręcipua uirtus est patientia: quaz pariter & uulgi publice uoces: & philosophi & oratores sūmis laudibus cōcelebrant. Qd̄ si negari nō potest, quin summa sit uirtus: necesse est iustum & sapientē uirū, in potestate esse hominis iniusti, ut capiat patientiam. Patientia est enī malorū quę aut inferuntur, aut accidunt cuz ęquanimitate ꝑlatio. Ergo iustus ac sapiens: ꝙ uirtutē capit: habet in se patientiam: qua carebit omnino: si nihil patietur aduersi. Contra: qui in rebus prosperis agit, impatiēs est & uirtute maxima caret: impatientem dico ꝙ nihil patitur. Innocentiā quoqꝫ seruare nō potest: quę & ipsa iusto & sapiēti uiro ꝓpria est uirtus: sed & nocet sępe & cōcupiscit aliena: & rapit quę cupierit ꝑ iniuriā: ꝙ uirtutis expers, uicio, peccatoqꝫ subięctus est: & fragilitatis oblitus, animo insolenter elato tumet. Inde iniusti ac deum nescientes: & diuitijs & potentia & honoribus florent. Hęc eniz cuncta iniusticię pręmia sunt: ꝙ & ꝑpetua esse non possunt: & per cupiditatem uiolentiamqꝫ quęruntur. Iustus uero ac sapiens quia illa omnia humana sunt (ut est a Lęlio dictum) sua bona di iudicat: nec alienum quicq̄ concupiscit: ne quem cōtra ius humanitatis lędat omnino: nec ullam potentiam, honoremue desiderat: ne cui faciat iniuriam. Scit eniz cūctos ab eodē deo, & ab eodē cōditore generatos, iure fraternitatis esse coniunctos: sed & suo contentus & paruo: ꝙ fragilitatis suę memor nō ampli⁹ quęrit: q̄ unde uitam sustentet: & ex eoipso quod habuerit: imparti tur etiam nō habenti ꝙ pius est: pietas etiam summa uirtus est: &

accidit ex eo quod uoluptates caducas, uicio sasque cōtēnit: quam causa opes appetūt: quoniam cōtinēs est ac libidinū uictor: & nihil tumoris atque insolētię gerens: nō extollit se altius: nec erigit superbum caput: sed placidus, & cōcors & planus, & cōis est: quod cōditionem suā nouit. Cū ergo iniuriam nulli facit: nec aliena rapiat: nec sua quoque si auferant defendat cū sciat etiā illatam iniuriā moderate ferre: quod uirtute pręditus est: necesse est iustū hominem subiectū esse iniusto: & cōtumeliis ab insipiente effici sapientem: ut & ille peccet quod iniustus est: & hic in se uirtutē habeat quod iustus est. Si quis autem uolet scire plenius cur malos & iniustos deus potentes beatos, & diuites fieri sinat: pios cōtra humiles miseros inopes eē patiatur: sumat eū Senecę librū cui titulus est. Quare bonis uiris multa mala accidant: cū sit prouidentia? In quo ille multa non plane imperitia sęculari: sed sapienter ac pene diuinitus elocutus est. deus inquit, homines pro liberis habet: sed corruptos & uiciosos & luxuriose & delicate patitur uiuere: quod nō putat emēdatione sua dignos. Bonos aūt quos diligit, castigat sępius, & assiduis laboribus ad usum uirtutis exercet: nec eos caducis ac mortalibus bonis, corrumpi ac deprauari sinit. Vnde nemini debet mirum uideri si pro nostris sępe delictis castigamur a deo: immo uero cum uexamur, ac premimur: tum maxime gratias agimus indulgentissimo patri: quod corruptelam nostram non patitur longius procedere: sed plagis ac uerberibus emēdat. Ex quo intelligimus nos esse deo curę: quoniam cū peccamus irascitur. Nam cum posset populo suo & opes & regna largiri, sicut dederat añ iudeis: quorum nos successores ac posteri sumus: iccirco etiā uoluit sub aliena ditione atque imperio degere: ne rerū prosperarū foelicitate corruptus, in luxuriam laberetur: ac dei pręcepta contēneret: sicut illi maiores nostri qui sępe terręnis ac fragilibus his bonis eneruati aberrauerunt a disciplina legis, uinculaque ruperūt: prouidit ergo quatenus cultoribus suis pręstaret quietem, si mādata seruassent: & tamen eos emendaret, si pręcęptis nō obtēperassent. Itaque ne tam corrunperent otio, quam patres eorum licentia, premi eos ab his uoluit in quorum manibus eos collocauit: ut & labentes cō confirmet & corruptos ad fortitudinē repararet & fidos experiatur ac tētet. Quomodo enim pōt imperator militum suorum probare uirtutem, nisi habuerit hostem? Et illi tamen aduersarius

cur malos et iniustos deus potētes beatos et diuites fieri sinat

surgit inuito: q mortalis est, & uinci potest: deo aūt q repugnari nō pōt: ipse aduersarios nomini suo excitat: nō q cōtra ipsum deū pugnēt: sed cōtra milites eius: ut deuotionē ac fidē suorum, uel probet uel corroboret: donec pressure uerberib⁹ defluentem corrigat disciplinā. Est & alia causa cur aduersus nos psecutōes fieri sinat: ut dei populus augeat. Nec est difficile monstrare cur aut quomodo illud fiat. Primū fugāt a deoꝝ cultorib⁹ plurimi odio crudelitatis (cui etiā talia sacrificia nō horreāt?) deinde placꝫ qbusdam uirtus ac fides ipsa: nōnulli suspicant deorū cultū nō sine causa malū putari a tam multis hominib⁹: ut emori malint: q̄ id facere qđ alij faciūt ut uiuant. Aliqui cupiūt scire quidnā sit illud bonū quod ad mortē usq; defendit: qđ omnib⁹ que in hac uita iocūda & cara sunt prefert: a quo nec bonoꝝ, nec lucis amissio, nec dolor corpis, nec uiscerū cruciamēta deterrent: ualent hec plurimū sed ille maxime cause nostrorū numerū semp auxerūt, Audit circūstās populus inter ipsa tormēta dicētes nō sacrificare se lapidib⁹ humana manu factis: sꝫ deo uiuo q sit in celo. Multi hoc uerū esse intelligūt: & in pectus admittūt. Deinde ut fieri solet in rebus incertis: dū inter se inuicē querūt, que sit huius perseuerantie causa, multa que ad religionē pertinēt diuulgata ac p rumorē uicissim aucupata discunt: que q bona sunt, placeant necesse est. Preterea ultio secuta sicut semper accidit, ad credenduꝫ uehemēter impellit. Ne hec quidē leuis causa est: q immūdi demonū spiritus accepta licentia multorū se corporib⁹ immergūt, quibus postea reiectis: omnes qui resanati fuerint, adhereāt religioni cuius potentiā senserunt. He tot cause in unū collate: magnam deo multitudinem mirabiliter acquirunt.

Capitulum. xxiiij. Q, bonorū tortores torquebūtur: & malas bestias de terra auferet deus.

Q Vicquid ergo aduersuꝫ nos mali principes moliunt, fieri ipe pmittit: & tñ iniustissimi psecutores qb⁹ dei nomē cōtumelie ac ludibrio fuit: nō se putēt impune laturos: q indignationis aduersus nos, eius quasi ministri fuerūt. Punient enī iudicio dei: q accepta potestate supra humanum modum fuerint abusi: & insultauerint etiam deo superbius: eiusq; nomen eternum

ueſtigiȷ̈s ſuis ſubiecerit, impie nefarieq̄ calcādū. Propterea uindicatuꝝ ſe eos celerit᷑ pollicet᷑: & extermīatuꝝ beſtias malas de terra. Sed idē q̄uis populi ſui uexatōes & hic in ꝑſenti ſoleat uīdicare: tñ iubet nos expectare patiēter illū cęleſtis iudiciȷ̈ diē: quo ipſe ꝓ ſuis queq̄ meritis aut honoret aut puniet. Quapropt᷑ nō ſperēt ſacrilegę animę cōtēptos & multos fore quos ſic opterunt. Veniet rabioſis ac uoracib⁹ lupis merces ſua: q iuſtas & ſimplices aīas nullis facinorib⁹ admiſſis excruciauerūt. Nos tm̄mō laborem⁹: ut ab hoīb⁹ nihil aliud in nobis, niſi ſola iuſticia puniat᷑, Demus operā totis uirib⁹: ut mereamur a deo ſimul & ultioneꝫ paſſionis & pręmiū.

obterunt

hic incipit liber. 6.

¶ L. Coeliȷ̈ lactātiȷ̈ Firmiani diuinaꝝ inſtitutionū aduerſus gētes liber ſextus: de uero cultu ad Cōſtātinū imperatorem.

¶ Q᷒ innocentia ueriſſimus dei cultus eſt: quaꝫ carnalis homo corpori deditus neſcit Capitulum. i.

QVod erat officiū ſuſcępti muneris diuino ſpiritu inſtruēte: ac ſuffragante ipſa ueritate compleuimus. Cuius aſſerendę atq̄ illuſtrādę cauſa mihi & ſcientiam & fidem ipſe domin⁹ noſter impoſuit: ſine quo nec ſciri quicq̄ poteſt nec explicari. Venio nunc ad ipſum quod eſt ſummum operis huius & maximum: ut doceā quo ritu: quoue ſacrificio deum coli oporteat. Id enī eſt hominis officiū: in eoq̄ ſolo ſumma rerum & omnis beatę uitę ratio cōſiſtit: quandoq̄dē propterea facti & inſpirati ab eo ſumus: non ut cęlū uideremus & ſolē (quod Anaxagoras putauit) ſed ut artificem ſolis & cęli, deū, pura & integra mente coleremus: q̄uis autem pręcedentibus libris, ꝓ ingeniȷ̈ mediocritate defenderim ueritatem, tñ ex ritu quoq̄ ipſo elucere, uel maxime pōt. Nihil enī ſancta & ſingularis illa maieſtas aliud ab homīe deſiderat: q̄ ſolā innocētiā: quā ſi qs optulerit deo, pie ſatis religioſeq̄ litauit. Hoīes aūt neglecta iuſticia: cū ſint omnibus flagitiȷ̈s ac ſceleribus inquinati: religioſos ſe putant, ſi templa ac aras, hoſtiarū ſanguine cruentauerint: ſi focos adorauerint: ac ueteris uini perfuſione madefecerint. Quinetiā ſacris, dapes apparāt & exq̄ſitas epulas (quaſi aliquid inde libaturi) offerunt. Quicquid aſpectu earum: q̄cq̄d opere aut odore pręcioſuꝫ eſt: & hęc grata

s. eſſe deum

obtulerit

dijs suis non ex aliqua diuinitatis ratione(quam nesciunt) sed ex suis cupiditatibus iudicant: nec intelligunt terrenis operibus deum non indigere. Nihil enim sapiunt nisi terram: bonaq; & mala soli⁹ corpis sēsu, & uoluptate ꝓpendūt. Huius arbitrio ut religionē ponderāt: sic totius uitę suę acta disponunt. Et quoniā se semel a cęli contemplatione auertunt: sensumq; illū cęlestē corpori mancipauerunt. Libidinibus frena permittunt, tanq̄ secum ablaturi uoluptatem: quā momentis omnibus capere festināt: cū animus ministerio corporis, nō corpus ministerio animi, uti debeat. Idem maximum bonum iudicant opes: quas si bonis artibus assequi non possunt: malis assequuntur: fraudāt: rapiūt: spoliant: insidiantur: abiurant. Nihil deniq; moderati aut pensi habent: dummodo auro corruscent: argento: gēmis: uestibus fulgeant: auidissimo uentri, opes ingerant: stipati familiarium gregibus per domitum populū semper incedant: sic addicti & seruientes uoluptatibus, uim, uigoremq; extinguunt: & cū uiuere se maxime putant: ad mortem concitatissime properant. Nam(sicut in secundo libro docuimus) cęli ratio in animo: terrę autē in corpore est: q̄ bona negligunt animi: corporis appetunt: in tenebris ac morte uersant: quę sunt terrę atq; corporis: q̄ uita & lumen de cęlo est: cuius quoniam expertes sunt, corpori seruiendo, longe absunt ab intellectu rerū diuinarū. Eadem miseros ubiq; cęcitas premit: sicut q̄ sit uer⁹ deus: ita q̄ sit uer⁹ cultor ignorant.

Capitulum. ij. Q̄ deus nec esurit nec sitit nec in tenebris est: ut ei oporteat hostias immolari aut uīna offerri, uel lumina. Et q̄re hęc offerantur dijs gentium quę fidem rectam, & uerā innocētiā offerre nesciūt: in quibus cōsistit dei cultus. Et q̄ intra oīa q̄ ad cultum dei pertinent prestantissimum est: homines ad ueritatem & iusticiam erudire. Et quare nolit ab elementis incipere.

Mactant igitur opimas ac pingues hostias deo quasi esuriēti: profundunt uina tanq̄ sitienti: accendunt lumina uelut in tenebris agēti. Quod si suspicari aut ꝑcipere animo possent, quę sint bona illa cęlestia: quorum magnitudinem terręno adhuc corpore obuoluti, sensu capere non possumus: iam se, cū his officijs inanibus, stultissimos esse cognoscant: uł si cęleste lumē

quod dicimus solem cõtemplari uelint: iam sentiāt q̄ nõ indige at lucernis eorū deus: q ipse in usum hominis tam claram: tam candidā lucem dedit. Et tamen cū in tam paruo circulo: qui propter longinquitatem nõ amplius q̄ humani capitis uidetur habere mensuram: tātum sit fulgoris, ut eum mortaliū luminū acies nõ queat cõtueri. Et si paulisper intenderis, hebetatos oculos caligo ac tenebre cõsequant. Quid tande; luminis, quid claritatis apud ipsum deum (penes quem nulla nox est) esse arbitremur? q hanc ipsa; lucē sic moderatus est: ut neq; nimio fulgore: neq; calore uehementi noceret animātibus: tantūq; istaru; rerum dedit ei quātum mortalia corpora pati possunt: aut frugum maturitas postularet! Num igit mentis suę compos putandus est: q auctori & datori luminis, cādelarū ac cerarū lumen offert pro munere. Aliud uero ille a nobis exigit lumen: & quidem non fumidum: sed (ut ait poeta) liquidum atq; clarū mentis: scilicet propter qd' a poetis, fontes nūcupant, quod exhiberi nõ potest, nisi qui deu; agnouerit. Illorū autem dii quia terreni sunt egent luminibus ne in tenebris sint: quorū cultores q; celeste nihil sapiūt: etiam religiones quibus deseruiūt ad terrā reuocant. In ea, lumine opus est: q; ratio eius & natura tenebrosa est. Itaq; diis nõ celestē sensum sed humanum potius attribuūt. Ideoq; illis necessaria & grata credunt esse, quę nobis, quibus aut esuriētibus opus est cibo: aut sitientibus potu: aut ueste algentibus: aut cum sol decesserit lumine: ut uidere possimus. Nullis igit ex rebus, tam probari & intelligi potest deos ipsos, cū aliquādo uixerint, mortuos esse: q̄ ex ipso ritu qui est totus terra. Quid enim celestis in se boni potest habere pecudum sanguis effusus: quo aras inquināt: nisi forte deos existimāt eo uesci quod homines aspernantur attingere! Et quisquis illis hanc saginam prestiterit: q̄uis ille grassator, adulter, ueneficus, parricida sit: beatus ac foelix erit. Hunc diligunt, hunc tuentur: huic omnia quę optauerit prestant. Merito ergo Persius huiuscemodi supstitiones suo more deridet. Qua tu, inquit, mercede deorū emeris auriculis, pulmone & lactibus unctis! Sentiebat uidelicet non carne opus esse ad placandā celeste; maiestatem: sed mente sancta & iusto animo & pectore (ut ipse ait) qd' naturali sit honestate generosum. Hęc est religio celestis non quę constat ex rebus corruptis: sed quę uirtutibus animi: q

oritur e cęlo. Hic uerus cultus est: in quo mens colentis seipsam deo immaculatã uictimã sistit. Id aũt ipsum q̃uo cõsequendũ, q̃uo pręstandũ sit, docebit huius libri disputatio. Nihil enĩ tam pręclarũ: hominiq; cõueniẽs põt esse: q̃ erudire homines ad iusticiã. Apud Ciceronẽ Catulus in hortensio, philosophiã omnib⁹ pręferẽs: malle se dicit uel unũ paruũ de officio libellũ: q̃ lõgam orationẽ pro sedicioso homine Cornelio. Quę sententia non utiq; Catuli q fortasse illud non dixit: s; Ciceronis est putanda; q scripsit (credo) ut libellos quos de officiis erat scripturus cõmẽdaret: in q̃bus ipsis nihil esse testat̃ in omni philosophia melius & fructuosius: q̃ pręcepta uitę dare. Quod si hoc illi faciũt q̃b⁹ non est ueritas cognita: quãtomagis nos facere debemus: q a deo eruditi & illuminati possumus uera pręcipere: nec tñ sic docebimus: ut quasi prima uirtutis elemẽta tradamus quod est infinitũ sed tanq̃ docendũ suscęperimus eum qui apud illos iam perfectus uideatur. Manentibus enĩ pręcęptis eorũ quę solent ad probitatem recte dare, ignota illis superstruemus ad pficienda; consũmandamq; iusticiã quam non tenent. Ea uero quę possunt cu; illis esse cõmunia prętermittã: ne q̃d ab his uidear mutuari, quorum errores coarguere, atq; aperire decreuerim.

Capitulũ. iiij. De duabus uiis quarum altera uirtutum altera uiciorum est: quę in littera pythagorica figurant̃: & fidelius tractãtur a christianis q̃ a philosophis. Et de duob⁹ ducibus uiarum.

QVę sunt uię per quas humanam uita; progredi necesse est, scilicet una quę in cęlum ferat: altera quę ad inferos deprimat: quas & poetę in carminibus: & philosophi in disputationibus suis induxerũt. Et q̃de; philosophi alterã uirtutu; esse uoluerũt: alterã uiciorũ: eãq; quę sit assignata uirtutib⁹ primo aditu esse arduã, & cõfragosam: in qua si q̃s difficultate superata in summum eius euaserit, habere eum decętero planum iter: amoenumq; campum: & omnes labores capere fructus uberes, atq; iucundos. Quos autem primi adit⁹ difficultas deterruerit: eos in eã uiciorũ uiã labi atq; deflectere: quę primo ingressu sit quasi amoena, multoq; tristior: deinde cũ in eã paulo ulteri⁹ pcesserit amoenitatis ei⁹ spem repẽte subduci: exoriri aũt uiam pręcipitẽ,

mendum subest

Nunc saxis asperā: nūc obductā sentibꝰ: nūc gurgitibꝰ intercisā uel torrentibꝰ rapidā: ut laborare, hęrere, labi, cadere sit necesse. Quę omnia eo ꝓferūt: ut appareat in uirtutibꝰ capiēdis labores esse maximos: in pręceptis aūt maximos fructꝰ: & solidas atq; incorruptas uoluptates. Vicia uero qbusdā deliniamētis naturalibus illicere animos hominū: & inaniū iucūditatū specie captos: ad acerbas amaritudīes miseriasq; ꝑducere. Sapiēs prorsus disputatio: si uirtutū ipsaꝝ formas atq; terminos scirēt: nō enī didicerant uel quę sint: uł qd eas mercedis a deo maneat: qd nos his duobus libris docebimꝰ. Hi uero ꝙ ignorabant: aut dubitabāt animas hominum immortales esse: & uirtutes & uicia terręnis honoribus aut poenis ęstimauerūt. Omnis ergo hęc de duabus uiis disputatio ad frugalitatē ac luxuriā spectat. Dicūt enim humanę uitę cursū. Y. litterę esse similē: ꝙ unusqsq; hominum cū primū adolescētię limen attigerit: & in eū locū uenerit: ubi se uia findit in ambas. Hęreat mutabūdꝰ: ac nesciat in quā se partem potius inclinet. Si ducē nactus fuerit: q dirigat ad meliora titubantē: hoc est si aut ꝑhiam didicerit: aut eloquētiā: aut aliqd honestę artis: quo euadat ad bonā frugē: qd fieri sine labore maximo nō pōt, Honestā ac copiosam uitā disputāt pacturum. Si uero doctorē frugalitas nō inuenerit: ad sinistram uiā: quę melioris speciē mentiat̃ incedere: idest desidię, luxurię, inertięq; se tradere: quę suauia quidē uident̃ ad tempus, uera bona ignoranti. Post autem amissa omni dignitate ac re familiari in omnibus miseriis ignominiaq; uicturū. Ad corpꝰ ergo & ad hāc uitā quā in terra ducimus: fines earū uiarum retulerūt; poetę fortasse melius: qui binum hoc apud inferos esse uoluerūt: sed in eo fallunt̃ ꝙ eas uias mortuis ꝓposuerūt. Vtriq; ergo uere: sed tamē utriq; nō recte: ꝙ oportuit uias ipsas ad uitam: fines earum ad mortē referri. Nos igitur melius & uerius: qui duas istas uias cęli & inferorū esse dicimus: ꝙ iustis īmortalitas: iniustis poena ęterna proposita est. Quomodo autem uię istę uel in cęlum tollāt uel ad inferna pręcipitent explicabo: & aperiā quę sint uirtutes quas philosophi nescierunt: tum etiam quę sint earum pręmia: simul etiam quę sint uicia: queue eorum supplicia monstrabo. Nam fortasse aliquis expectet ut separatim de uiciis ac uirtutibꝰ dicam: cum de bono ac malo disserentibus nobis etiā quod est

biuium

contrarium possit intelligi. Siue enim uirtutes inferas, uicia spō te decedēt: siue uicia eximas, uirtutes ultro subibunt: sic bonorū ac malorū constituta natura est: ut se inuicē semꝑ oppugnēt: sem per expellāt: ita fit ut neq͡ȝ uicia retrahi sine uirtutibꝰ possint: nec uirtutes inseri sine detractione uiciorū. Has igiť uias longe aliť inducimus: q̄ a philosophis induci solēt. Primū ꝙ utiq͡ȝ ꝓposi tum esse dicimus ducē, utrūq͡ȝ immortalem: sed alteꝝ honoratū qui uirtutibus ac bonis sit prȩditus. Alterū dānatum: qui uicijs ac malis: illi autem in deteriorē tantum uiam ducem ponūt neq͡ȝ unum neq͡ȝ perpetuum. Si quidem quēlibet doctorem bonȩ ar- tis inducunt: qui a desidia reuocet homines: & frugi esse doceat, sed neq͡ȝ ingredi faciunt in eam uiam: nisi pueros & adolescen- tes: uidelicet ꝙ artes discantur in his ȩtatibus. Nos auteȝ omnis sexus & generis & ȩtatis in hoc cȩleste iter inducimus: quia deus qui eius uiȩ dux est: immortalitatem nulli homini nato negat. Forma quoq͡ȝ uiarū ipsaruȝ non ita est ut illi putauerunt. Quid enim opus est. Y. littera in rebus contrarijs atq͡ȝ diuersis? Sed al- tera illa melior, conuersa est ad solis ortuȝ: altera illa deterior ad occasum: quoniam qui ueritatem ac iusticiaȝ sequitur: is accepto immortalitatis prȩmio perenni luce potietur: qui autem ab illo malo duce illectus prȩtulerit uicia uirtutibus, mendaciū ueritati, necesse est ad occasum & tenebras deferatur. Describam igitur utranq͡ȝ: & earum proprietates habitusq͡ȝ monstrabo.

¶ Capitulū. iiij. De uia uirtutis quȩ in elysios campos deducere dicić: & uiciorū quȩ ad impia tartara ducit: & ducibꝰ utriusq͡ȝ.

opinor legendum. scilicet ad ipsam mundi arcem, at leua malorum exercet penas.

Vna est igiť uirtutis ac bonorū uia: quȩ fert nos ī elysios cā pos (ut poetȩ loquunť) sed ad ipsam mūdi arcem, hac leua maloꝝ exercet poenas: & ad impia tartara mittit. Est enī criminā toris illius: q prauis religionibꝰ institutis, auertit homines ab iti nere cȩlesti: & in uiā ꝑditionis inducit: cuius uiȩ species, & figu- ra sic est cōposita in aspectu: ut plana & patēs omni genere floꝝ atq͡ȝ fructuū delectabilis esse uideatur. In ea enim posuit deꝰ om nia quȩ ꝓ bonis habenť in terram: opulentiā dico: honoreȝ: quie tem: uoluptatem: illecebras omnes: sed cum his pariter iniustici- am: crudelitatem: superbiam: perfidiam: libidinem: cupiditateȝ:

discordiam:ignorantiam:mendacium:stulticiam:cęteraq; uicia. Exitus aūt huius uię talis est, Cū uentum fuerit ad extremum unde iam regredi nō licet, cum omni sua pulchritudine tam subito pręcidit:ut nō ante qs fraudē prospicere possit:q̄ pręcipitat⁹ in altitudinē ꝓfundā cadat. Quisq; enī pręsentiū bonoꝝ specie captus: & in his cōsequēdis, ac fruēdis occupatus, nō pręuiderit ea quę post mortē secutura sunt:seq; a deo auerterit:is uero ad inferos deiectus in ęternā dānabit̃ poenā. Via ergo illa cęlestis difficilis & cliuosa ꝓposita est:uel spinis horrētibus aspera:uel saxis extantibus impedita:ut cū summo labore ac pedū tritu:cūq; magna cadēdi sollicitudine sit cuiq; gradiendū in hac posuit iusticiā:temperātiā:patientiā:fidē:castitatē:abstinentiā: cōcordiam: scientiā:ueritatē:sapientiā:cęterasq; uirtutes: sed simul cum his pauptatē:ignominiā:laborē:dolorē:amaritudīes omnes. Quisqs enī spē suā porrexerit lōgius:& meliora maluerit:carebit his terrę bonis:ut expeditus ac leuis difficultatem uię superet. Nec enim potest qui se apparatu regio circundederit, aut diuitijs onerauerit:angustias illas uel ingredi uel tenere. Vnde intelligitur iccirco malis & iniustis facilius prouenire quę cupiant:quia prona & decliuis est eorum uia:bonis autem quę optent, difficile ꝓcedere:quia difficili & arduo itinere gradiuntur. Iust⁹ ergo quoniā durum, asperūq; iter ingressus est, cōtēptui, derisui, odio sit necesse est. Omnes enim quos cupiditas aut uoluptas pręcipites trahit:inuident ei qui uirtutem capere potuit:& inique ferūt id habere aliquē quod ipsi nō habent. Erit itaq; paup humilis, ignobilis; subiectus iniurię; & tamen omnia quę amara sunt perferens. Et si patientiam iugem ad summū illum gradū, fineq; perduxerit, dabitur ei corona uirtutis:& a deo pro laboribus quos in uita propter iusticiam pertulit:immortalitate donabitur. Hę sunt uię quas de⁹ humanę uitę assignauit:in quibus singulis & bona ostendit, & mala:sed ordine prępostero atq; conuerso. In una enim monstrauit temporalia prius mala, cum ęternis bonis qui est ordo melior:in altera tēporalia prius bona cū ęternis malis qui est ordo deterior:ut quicunq; pręsentia mala, cū iusticia delegerit:maiora & certiora bona cōseq̄t̃:q̄ fuerūt illa quę spreuit. Quisquis autem pręsentia bona pręposuerit iusticię: in maiora & longiora incidet mala:q̄ fuerunt illa quę fugit. Hęc enim

uita tẽporalis est q̃ breuis est: & icirco & bona eius, & mala, breuia sint necesse est. Illa uero sp̃ualis quę huic terrenę cõtraria est: q̃ sempiterna est: iccirco & bona ei⁹ & mala sempiterna sunt. Ita fit: ut & bonis breuib⁹ mala eterna: & malis breuib⁹ bona ęterna succedãt. Itaq̧ cũ simul p̃posita sint homini bona & mala, cõsiderare: unũquẽq̧ secũ dec;, q̃to satius sit pro p̃petuis bonis, mala breuia pẽsare: q̃ pro breuibus & caducis bonis, mala p̃petua sustinere. Nã sicut in hoc sęculo cũ est p̃positu; cu; hoste certamen: prius laborandũ est: ut sis postmodũ in ocio: esuriendũ, sitiẽdũ, Aestus, frigora p̃ferẽda, humi q̃escendũ: uigilandũ: periclitandũ est ut saluis pignorib⁹: & domo, & re familiari: & omnibus pacis ac uictorię bonis p̃frui possis. Sin aũt pręsens ociũ malueris q̃ laborẽ: malũ tibi maximũ facias necesse est. Pręoccupabit eni; aduersarius nõ resistentẽ: uastabunt̃ agri: deripiet̃ domus: in predam uxor, ac liberi uenient: ipse interficiere ac capiere. Quę omnia ne accidant pręsens cõmodũ diferẽdũ est: ut maius lõgiusq̧ pariat̃. Sic in omni hac uita q̃ nobis aduersarium deus reseruauit: ut possemus capere uirtutẽ: omittenda est pręsens uoluptas: ne hostis opprimat: uigilandũ stationes agendę: militares expeditiones obeundę: fundendus ad ultimu; cruor. Omnia deniq̧ amara, & grauia patienter ferenda: eo quidem promptius quo nobis imperator noster deus, pręmia pro laboribus ęterna constituit. Et cum in hac terręna militia tantum homines laboris exhauriant: ut ea sibi pariant: quę possunt eode; modo perire quo parta sunt: certe nobis nullus labor est recusandus: quo id acquiritur quod nullo modo possit amitti. Voluit eni; deus qui homines ad hanc maliciam genuit: expeditos in acie stare: & intentis acriter animis ad unius uel inuisibilis hostis insidias: uel apertos impetus uigilare: q nos (sicut periti & exercitati duces solẽt) uariјs artibus captat: p̃ cuiusq̧ natura & moribus sęuiens. Aliјs enim cupiditatẽ insatiabilẽ immittit: ut opibus suis tanq̃ cõpedibus illigatos: a uia ueritatis excutiat. Alios inflammat ire stimulis: ut ad nocendũ potius intẽtos: a dei cõtẽplatione detorqueat. Alios ĩmoderatis libidinib⁹ immergit: ut uoluptati & corpori seruiẽtes: ad uirtutẽ respicere nõ possint. Aliјs uero inspirat inuidiã: ut suis ipsis tormẽtis occupati: nihil aliud cogitẽt: nisi eo⁊ quos oderint foelicitatẽ. Alios inflãmat ambitõib⁹. Hi sunt qui

militiam

ad gerēdos ingratus oēm uitę suę operā curāq; conuertūt: ut fastos signēt: & annis nomē īponāt. Quorūdā cupiditas tēdit altius nō ut puintias tpali gladio regāt: s; ut infinita & ppetua ptāte dn̄os se dici uelint uniuersi generis humani. Quos aūt pios uiderit, inanibꝰ īplicat religionibꝰ: ut īpios faciat. His uero q sapiētiā q̄rūt: philosophiā in oculos impingit ut speciē lucis execrēt: ne qs cōprehēdat aut teneat ueritatē. Sic hoībus obstruxit aditꝰ oēs: & obsepsit omnes uias publicis latas erroribꝰ. Quos ut discutere possemꝰ: ipsūq; auctorē maloꝝ uīcere, illumīauit nos deus: & am̄auit uera, cęlestiq; uirtute: de q̄ mihi nūc disserēdū est.

Cap. v. De falsa diffinitōe philosophię: quā auctore Lucilio posuerūt philosophi: & uera differentia scientię & uirtutis.

SEd priusq̄ singulas uirtutes exponere incipiā: determinanda est ipsa uirtꝰ: quā philosophi nō recte diffinierūt quid esset: aut in cęteris q̄bus rebus qd operis qd habeat officiū. Nomen itaq; solū retinuerūt: uim uero & effectū, & rationē pdiderūt. Quicūq; aūt in diffinitione uirtutis solēt dicere: paucis uersibus colligit & enarrat Lucilius: quos malo equidem ponere: ne dum multorum sententias refello: sim longior q̄ necesse est. Virtus albine: est preciū persoluere uerū. Quis inuersamur: qs uiuimus rebus adesse. Virtus est homini scire id quod queq; habeat res. Virtus scire homini rectum: utile: qd sit honestū. Quę bona quę mala. Itē quid inutile: turpe: inhonestū. Virtus quęrē dę rei finem: scire modūq;. Virtus diuitijs: pręmiū psoluere posse. Virtus id dare: quod re ipsa debet honori. Hostē esse atq; inimicū hominum morūq; bonorū: Cōtra, defensorē hominū: morūq; bonorū: Hos magnificare: his bene uelle: his uiuere amicum. Cōmoda pręterea patrię sibi prima putare: Deinde parētū, tertia iam postremaq; nostra. Ab his diffinitionibus quas poeta breuiter cōprehendit, Marcus Tullius traxit officia uiuendi: Panetium stoicum secutꝰ: eaq; tribus uoluminibus inclusit. Hęc autem q̄ falsa sint mox uidebimꝰ: ut appareat q̄tū in nos dignatio diuina cōtulerit: quę nobis aperuit ueritatē. Virtutē esse dixit: scire quid sit bonum & malum: quid turpe: quid honestū: quid utile: qd minus breuiusq; facere potuit: si tantū bonū ac malum

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA SEVILLA

diceret q nihil potest esse utile uel honestũ: quod nõ idẽ bonũ sit. Nihil inutile ac turpe: qđ nõ idẽ malũ sit. Quod & philosophis uidetur: & idẽ Cicero in tertio supradicti operis libro ostendit. Verũ sciẽtia nõ põt esse uirt⁹: q nõ est intus in nobis: sꝫ ad nos extrinsec⁹ uenit. Qđ aũt trãsire ab altero ad alterũ põt: uirt⁹ nõ est: q uirtus sua cuiqꝫ est. Scientia igitur alieni beneficij est: quia posita est in audiẽdo. Virtus tota nostra est: q posita est in uolũtate faciẽdi bonũ. Sicut ergo in itinere celebrãdo nihil pdest uiã nosse: nisi conat⁹ ac uires suppetãt ambulãdi: ita uero sciẽtia nihil pdest: si uirtus ppria deficiat. Nã fere etiã hi q peccãt: & si nõ pfecte: tñ qd sit bonũ & malũ sentiunt. Et quotiẽs aliqd improbe faciũt: peccare se sciũt: & ideo celare nituntur: sed cũ eos boni & mali natura nõ fallat: cupiditate mala uincuntur ut peccent: q deest illis uirt⁹: idest cupiditas recta & honestas faciẽdi. Ex hoc igitur apparet aliud esse scientiã boni maliqꝫ: aliud uirtutem: q potest esse scientia sine uirtute: sicut in plurimis philosophorũ fuit. In quo quoniã recte ad culpam pertinet non fecisse quę scieris: recte uoluntas praua, & uiciosus animus quẽ excusare ignoratio non potest punietur. Ergo sicut uirtus non est bonum ac malum scire: ita uirtus est bonum facere, malum non facere. Et tamen scientia sic cum uirtute cõiuncta est: ut scientia pręcedat uirtutem: uirtus subsequatur sciẽtiã: q nihil prodest cognitio: nisi & actio subsequatur. Horatius ergo paulo melius diffiniuit. Virtus est uiciũ fugere & sapiẽtia prima: sed inepte: q eam cõtrario terminauit: ut si diceret bonũ ẽ quod malũ non ẽ. Cur enim quid sit uirtus nescio: ne uiciũ quidem quid sit scio! Vtrũqꝫ igitur ĩdiget diffinitione: quia natura rei talis ẽ: ut utrũqꝫ aut intelligi aut nõ ĩtelligi sit necesse. Verũ nos faciamus quod ille debuit. Virtus est iram cobibere: cupiditatẽ cõpescere: libidinẽ refrenare: idest enim uiciũ fugere. Nã fere omnia quę fiunt iniuste atqꝫ improbe: ab his oriuntur affectibus. Si enim cõmotionis huius quę ira dicitur impet⁹ retundatur: omnes hominũ cõtentiones malę sopientur: nemo insidiabitur: nemo prosiliet ad nocendum. Item si cupiditas temperetur: nemo terra mariqꝫ grassabitur: nemo exercitum ducet: ut rapiat & uastet aliena. Itẽ si ardor libidinũ cõprimatur: omnis ętas & sexus retinebit suam sanctitatem. Nemo quicquam pudendum aut patietur aut faciet: ergo uniuersa

scelera & flagitia his cõmotionibus uirtute sedatis: ex hominu; uita moribusq; tollent. Quę sedatio cõmotionum & affectuu; hanc habet rationem: ut omnia recta faciamus. Omne igitur uirtutis officium est nõ peccare: quo profecto fungi nõ potest: q deum nescit: quoniam ignoratio eius a quo bona oriuntur, imprudentem impingat in uicia, necesse est. Itaq; ut breuius & significantius utriusq; rei summa officia determinẽ: sciẽtia est deũ nosse: uirtus colere: in illo sapientia: in hoc iusticia continetur.

¶ Capi. vi. Q, philosophi nescierũt qd essꝫ bonũ aut malũ: q fõtẽ boni lucidũ nesciebãt: nec ĩtellexerũt qs debeat reꝝ & opeꝝ finis esse: & qũo cõstet Luciliũ falso diffiniuisse uirtutis officia

DIxi qd' erat primũ, scientiã boni nõ esse uirtutẽ: deinde qd sit uirtus & in quo sit: seqtur ut id quoq; ipsu;, qd sit bonũ & malũ, nescisse philosophos breuiter ostendam: q pene declaratum est libro tertio cum de sũmno bono disputare;. Qui autem quid esset summum bonum nescirent: & in cęteris bonis malisue, quę summa non sunt: errauerint necesse est: quod nõ potest uero iudicio examinare: qui fontẽ ipsu; nõ tenet: unde illa descendunt. Fons autem bonorum deus est: malorum uero ille scilicet diuini nominis semper inimicus: de quo sępe diximus. Ab his duobus principiis bona malaq; oriuntur. Quę ueniunt a deo, hanc habent rationem: ut immortalitatem parent quod est summum bonum. Quę autem ab illo altero: id habent officium ut a cęlestibus auocatum, terręnisq; demersu;: ad poenã interficiant sempiternam: quod est summum malũ. Non igitur dubiu; est quin omnes illi, quid esset bonum & malum, ignorauerint: q nec deum, nec aduersarium eius scierint. Itaq; finem bonoru; ad corpus & ad hanc uitam breuem retulerunt: quã scilicet solui & occidere necesse est: nõ sunt pgressi ulteri⁹: sed omnia eoru; pręcępta & oĩa quę inducunt bona, terrę inhęrent, & humi iacẽt: qm simul cum corpore, quod est terra, moriuntur: pertinẽt enim nõ ad uitam homini comparandam: sed ad quęrendas uel agendas opes: honores: gloriam: potentiã: quę sunt uniuersa mortalia tam scilicet q̃ ille qui, ut ea sibi contingerent, laborauit. Hinc est illud. Virtus quęrendę rei finem scire modumq;. Pręcipiũt eni,

augendas

laborauerit

quibus modis, & qbus artibus res familiaris quęrenda sit: ꝙ uident male quęri solere. Sed huiusmõi uirtus nõ est ꝓposita sapienti. Nec enĩ est uirtus opes quęrere: quarũ neq; inuẽtio, neq; possessio, in nostra potestate est. Itaq; & quęstu & optẽtu faciliores sunt malis, q̃ bonis. Nõ potest ergo uirtus esse in his rebꝰ quęrendis: in quarũ cõtẽptu, uis ac ratio uirtutis apparet: nec ad ea ipsa trãsfugiet: quę magno ac excelso animo calcat, ac ꝓterire gestit: neq; fas est animã cęlestibꝰ intẽtam bonis: ut hęc fragilia sibi cõparet, ab immortalibꝰ suis operibus auocari: sed potissimũ ĩ his rebꝰ cõparandis, uirtutis ratio consistit: quas nobis nec hõ ullus nec mors ipsa põt auferre, cũ hęc ita se habeãt: illud qđ seqtur uerũ est, Virtus diuitiis preciũ persoluere posse. Qui uersus idẽ fere significat qđ primi duo: sed neq; ipse neq; qsq̃ philosopho rũ scire potuit: preciũ ipsũ uel quale, uel qđ sit. Idẽ enĩ poetę & illi oẽs quos secutus est, putauerũt recte opibus uti: hoc est frugi esse nõ instruere cõuiuia sumptuose: nec largiri temere: nõ effundere uires supuacuas aut turpes, rẽ familiarẽ. Dicet aliqs fortasse. Quid tu? Negas ne hanc esse ueritatem? Non equidem nego: cõtraria enim uideor probare si negem: sed ueram nego: ꝙ non sit illa cęlestis sed tota terręna est: quandoquidem nihil efficit nisi quod remaneat in terra. Quid sit autem recte opibus uti: & qs sit ex diuitiis fructus petendus: declarabo apertius: cũ de pietatis officio loqui coepero. Iã cętera quę sequunt̃ nullo modo uera sunt. Nam improbis inimicitias indicere, aut bonorũ defensionẽ suscipere: potest cũ malis esse commune. Quidam enĩ ꝓbitate ficta, uiam sibi ad potentiã muniũt: faciuntq; multa quę boni solent: eo quidem promptius: ꝙ fallendi gratia faciunt. Utinãq; tam facile esset pręstare: q̃ facile est simulare bonitatẽ. Sed hi cũ esse coeperint propositi ac uoti sui compotes: & summũ potentię gradum coeperint: tũ uero simulatione deposita mores suos detegũt: capiunt: omnia uiolãt & uexãt: eosq; ipsos bonos quorũ causa suscęperãt, insequunt̃: & gradus per quos ascenderunt, amputant: ne quis illos, contra ipsos, possit imitari. Verũ tamen putemus hoc officium non nisi boni esse: ut bonos defendant: at id suscipere facile est: implere difficile: quia cum te certamini congressioniq; commiseris: in arbitrio dei non tuo posita uictoria est. Et plerũq; improbi & numero & cõspiratione sũt

Nota

potētiores q̄ boni: ut ad eos supandos nō tam uirtus sit, q̄ foelicitas necessaria. An aliq̄s ignorat ꝙ aliquotiēs melior, iustiorq̄ pars uicta sit? Hinc semꝑ dñatōnes acerbę ī ciues extiterūt. Plena est exēplis oīs historia: s3 nos cōtēti erim⁹ uno. Claudius enī pōpeius bonorū uoluit esse defensor: siq̄dē pro republica: ꝓ senatu: ꝓ libertate arma suscępit. Idē tñ uictus cū ipsa libertate occidit: & a spadonib⁹ ęgyptijs detrūcatus insepultus abięctus est. Nō est igit̄ uirt⁹ aut hostē malorū: aut defensorē bonoru3 esse: ꝙ uirt⁹ in certis casib⁹ nō pōt esse subięcta. Cōmoda pręterea patrię prima putare: sublata hominū cōcordia, nulla est omnino. q̄ sunt enī patrię cōmoda: nisi alterius ciuitatis aut gētis incōmoda? Idest fines propagare, alios uiolēter ereptos: augere imperiū uectigalia facere meliora? Quę omnia nō utiq̄ uirtutes: sed uirtutū sunt euersiones. Imprimis eni3 tollit̄ humanę societatis cōiunctio: tollit̄ innocentia: tollitur alieni abstinentia: tollitur deniq̄ ipsa iusticia: quę discidium generis humani ferre nō potest. & ubicunq̄ arma fulserunt: hinc eam fugari & exterminari necesse est. Verum est Ciceronis illud. Qui autem ciuium rationē dicunt habendam: externorum negant: dirimunt hi cōmunem generis humani societatē: qua sublata, beneficētia: liberalitas: bonitas: iusticia funditus tollit̄. Nam quomodo potest iustus esse q nocet: qui odit: q spoliat: qui occidit? Quę omnia faciunt: qui patrię prodesse nituntur. Id enim prodesse quid sit ignorant: q nihil putant utile nihil commodum: nisi quod teneri manu potest: quod solum teneri nō potest: quia eripi potest. Hęc itaq̄ ut ipsi appellant bona quisq̄s patrię acquisierit: hoc est qui euersis ciuitatibus: gentibusq̄ deletis ęrarium pecunia refferserit: agros coeperit: ciues suos locupletiores fecerit: hic laudib⁹ fertur in cęlū: hęc putat̄ summa & perfecta esse uirt⁹. Qui error nō modo populi & imperitorum sed etiā philosophoꝝ est: qui pręcępta quoq̄ dāt ad iusticiā: ne stulticię ac malicię disciplinęq̄ auctoritas desit. Itaq̄ cu3 de officijs ad rem militarem pertinentibus disputent: neq̄ ad iusticiam neq̄ ad ueram uirtutem commodatur illa omnis oratio: sed ad hanc uitā moremq̄ ciuilem: quam non esse iusticiam & res indicat; & ipse Cicero testatus est. Sed nos, inquit, ueri iuris germanęq̄ iusticię solidam & expressa3 effigiē nulla3 tenemus. Vmbra & imaginibus utimur: easq̄ ipas utina3

sequeremur,ferunť eni; ab optimis naturę ac ueritatis exemplis. Vmbra est igitur & imago iusticię:quã illi iusticiã putauerunt. Quid sapiẽtiã? Nõne idẽ cõfitenť in philosophis eẽ nullã? Aut cũ Fabrici⁹, inquit, aut Aristides iust⁹ nomineť:aut ab illis fortitudinis aut ab hoc iusticię tanq̃ a sapiẽte petiť exẽplũ? Nemo enĩ hoꝝ sic sapiẽs,ut sapientẽ uolumus intelligi. Nec hi q sapientes habiti & nominati:Marcus Cato,& Cicero,Lęlius,sapiẽtes fuerũt. Nec illi quidem septẽ:sed ex mediorũ officiorũ frequentia similitudinẽ quãdam gerebant,speciemq; sapientum. Si ergo & philosophis ipsorum cõfessione adempta sapientia est:& his q iusti habiti sunt:adempta iusticia est. Omnes igitur illę,uirtutis descriptiones,falsę sint necesse est:ꝙ quę sit uera uirtus scire nõ potest:nisi iustus ac sapiens. Iustus autem ac sapiens nemo est:nisi quem dominus pręceptis cęlestibus erudiuit.

¶ Capitulum. vij. Q in uia erroris est species sapientię & uirtutis. Et ꝙ uia ueritatis & sapientię est simplex & angusta & ardua:& deum habet ducem.

NAm illi omnes qui,per aliorũ confessam stulticiam,sapientes existimãť:specie uirtutis inducti:umbras & imagines apprehendunt:nihil uerũ. Quod ea fit ratione:quoniam uia illa ut mendax:quę fert ad occasum:multos tramites habet:propter studiorum & disciplinarum ueritatem:quę sunt in uita hominum dissimiles atq; diuersę. Nam sicut illa uia sapientię habet aliquid simile stulticię:quod libro pręcedẽte mõstrauimus:ita hęc cũ sit tota stulticię:habet aliquid simile sapientię: quod arripiant hi qui stulticiam publicam intelligunt: & ut habet uicia manifesta:sic habet aliquid quod simile esse uideatur uirtuti:ut habet apertum scelus:sic imaginem quandam speciemq; iusticię. Quomodo enim pręcursor eius uię (cuius uis & potestas omnis in fallendo est) uniuersos in fraudem posset inducere: nisi uerisimilia hominibus ostentaret? Deus enim ut immortale illud arcanũ eius in aperto esset:posuit in uia sua:quę homĩes pro malis & turpibus aspernarentur: ut auersi a sapientia & ueritate: quam sine duce ullo requirebant:in idipsum inciderent:qđ uitare ac fugere cupiebant. Itaq; illam perditionis ac mortis uiam

multiplice; ostēdit:uel ꝙ multa sint genera uitę:uľ ꝙ dij multi q
colunť. Huius dux pręuaricator ac fꝺdolus: ut uideať esse discri
men aliqđ falsi, & ueri, mali ac boni. Alia ducit luxuriosos, alia
eos q frugi appellanť: alia imperitos; alia doctos: alia īertes: alia
strennuos: alia stultos: alia philosophos. Et eos qdem non uno
tramite. Illos enī q aut uoluptates aut diuitias nō ṙfugiūt: ab hac
publica & celebri uia modice segregat. Eos autem qui aut uirtu
tem sequi uolunt: aut cōtēptū rerū confitentur: ꝑ cōfragosa quę-
dam pręcipitia trahit. Sed tñ illa omnia itinera quę speciē bono
rū ostentāt, non sunt alię uię: sed diuerticula & semitę: quę uidē
tur quidem ab illa cōmuni dextro uersum separari: ad eandē tñ
& ad unū, omnes, exitum sub ipso fine referunť. Ibi enim dux il
le coniungit oēs: ubi opus fuerat bonos a malis: fortes ab inerti-
bus: sapientes a stultis separari: in deorū scilicet cultu: in quo ille
uniuersos quia sine ullo discrimine stulti fuerunt: uno mucro-
ne iugulat, & pręcipitat in mortem. Hęc autem uia quę est uerita
tis: & sapientię: & uirtutis: & iusticię: quorum omnium fons
unus est: una uis: una sedes: & simplex est: quod paribus animis
summaqꝫ concordia unum sequamur & colamus deum: & an-
gusta: quoniam paucioribus uirtus data est. & ardua: quoniam
ad bonum: quod summum & sublime est: nisi cum summa dif
ficultate & labore non potest perueniri.

¶ Capitulum. viij. Quare a philosophis ueritas inueniri nō po
terat: nec ab his qui terrenis dediti sunt: sed ab electis inuenitur
per legem dei: cui potest Ciceronis diffinitio adaptari.

HAec est uia quā philosophi quęrūt: sed ideo nō inuenerūt,
ꝙ in terra potius (ubi apparere nō potest) quęrunt: errāt er-
go uelut in mari magno: nec quo ferantur, intelligunt: quia nec ui
am cernunt: nec ducem sequuntur ullum. Eadem nanqꝫ ratione
hanc uitę uiam queri oportet: qua in alto iter nauibus quęritur:
quę nisi aliquod cęli lumen obseruent: incertis cursibus uaganť.
Quisqs autem rectum iter uitę, tenere nititur: non terram debet
aspicere sed cęlū: & (ut apertius loquar) non hominē sequi debet
sed deum: non his terrestribus simulachris: sed deo seruire cęle-
sti: nō ad corpus referri omnia sed ad mentem: nō huic uitę dare

habeas

operaꝫ: sed ęternę. Itaqꝫ si oculos in cęlū semꝑ intendas: & solē qua orit̃ obserues: eūqꝫ habes uitę quasi nauigii ducē, sua sponte in uiam pedes dirigent̃: & illud cęleste lumē, qđ sanis mētib⁹ ml'to clarius sole est: q̄ hic quē in carne mortali uidem⁹, sic reget: sic gubernabit: ut ad sūmū sapiētię uirtutisqꝫ portū, sine ullo errore ꝑducat. Suscipiēda igit̃ dei lex q̄ nos ad iter dirigat: illa sācta illa cęlestis: quā Mar. Tul. ī libro de republica tertio, pene diuina uoce, depixit: cui⁹ ego (ne plura dicerē) uerba subieci. Est q̄dē uera lex, recta, ratio naturę cōgruēs: diffusa in oēs: cōstās sempiterna, quę uocet ad officiū iubēdo: uetādo, a fraude deterreat: quę tñ neqꝫ probos frustra iubet aut uetat: nec improbos iubēdo aut uetādo mouꝫ. Huic legi nec ꝑpagari fas est, neqꝫ derogari: ex hac aliquid licet: neqꝫ tota abrogari potest: nec uero aut per senatum aut per populum, solui hac lege possumus. Neqꝫ est quęrēdus explanator aut interpres eius alius. Nec erit alia lex romę: alia athenis: alia nunc: alia post hęc: sed & omnes gentes: & omni tempore una lex & sempiterna & immutabilis cōtinebit. Vnusqꝫ erit communis quasi magister & imperator omnium deus: ille legis huius inuentor: disceptator: sator: cui qui nō parebit: ipse se fugit et: ac naturam hominis aspernatur: hoc ipso luet maximas poenas: etiam si cętera supplicia, quę putantur, effugerit. Quis sacramentum dei sciens: tam significāter enarrare legem dei posset: q̄ illam homo longe a ueritatis noticia remotus expressit: Ego uero eos qui uera imprudentes loquuntur: sic habendos puto tanq̄ diuino spiritu aliquo instructi. Quod si, ut legis sanctę uim rationēqꝫ peruidit: ita illud quoqꝫ scisset aut explicasset: in quibus pręceptis lex ipsa cōsisteret: nō philosophi functus esset officio sed ꝑphetę: quod qꝫ facere ille non poterat: nobis faciēdū est: quibus ipsa lex tradita est ab illo uno mgr̄o & imꝑatore oīuꝫ deo.

¶ Capi. ix. Qꝫ caput religionis & uia ueritatis est deum fideliter noscere & fideliter colere. Et quare diuersę leges sint a gentibus institutę. Et quis sensuuꝫ integritate uigeat: quā gratia largitur: potiusq̄ natura.

Q Vius legis caput est primū ipsuꝫ deū nosse: soli obtēpare, solum colere. Nō potest enim rationeꝫ hominis optinere

qui parentem animę suę deum nescit: quod est summum nefas. Quę ignoratio facit ut diis alienis seruiat: quo nihil sceleratius cõmitti põt. Hinc iã pcliuis est ad malitiã gradus: per ignorãtiã ueri ac singularis boni: qa deus quẽ nosse refugit fons est ipse bonitatis. vel si iustitiam sequi uolet dei: diuini tamen iuris ignarus: gentis suę leges tanq̃ uerum ius amplectitur: quas non utiq; iustitia sed utilitas repperit. Cur enim p omnes populos diuersa & uaria iura sũt cõdita: nisi q vnaqueq; gens id sibi sãxit: quod putauit rebus suis utile. Quantũ autem a iustitia recedat utilitas: populus ipse Romanus docet: q per foetiales bella indicendo: & legitime iniurias faciendo: sempq; aliena cupiendo atq; rapiẽdo: possessionẽ sibi totius orbis cõparauit. Verũ hi se iustos putãt: si contra leges suas nihil faciant: quod etiã timori ascribi põt: si pręsentiũ poenarũ metu sceleribus abstineãt. Sed concedamus sane: vt id natura uel ut ait phũs sua sponte faciãt: qđ legibus facere cogunt. Num iccirco iusti erunt: qui parent institutis hominum: qui & ipsi aut errare aut iniusti esse potuerũt. Sicut illi duodecim tabularũ cõditores: qui publicę utilitati p cõditione temporũ seruierũt. Aliud est igitur ciuile ius quod p moribus ubiq; uariat: aliud est uera iustitia: quam vniformẽ ac simplicẽ pposuit omnibus deus: quẽ q ignorat: & ipsã iustitiã ignoret necesse ẽ. Sed putemus fieri posse: vt aliquis naturali & ingenito bono ueras uirtutes capiat: qualẽ fuisse Thimonem Athenis accepimus: qui & egẽtibus stipẽ dedit: & pauperes inuitauit: & nudos ĩduit: tamen cũ illud unũ quod est maximũ deest agnitio dei: iam illa bona omnia supuacua sunt & inania: vt frustra in his assequẽdis laborauerit. Omnis.n.iustitia eius similis ẽ humano corpori caput non habenti: in quo tãetsi mẽbra omnia & locis suis constent: & figura & habitudine: tamẽ quoniã deest id quod ẽ omniũ prĩcipale: & uita & omni sensu caret. Itaq; membra illa formã tãtũmodo mẽbrorũ habẽt: usum nõ habẽt: tã scilicet q̃ caput sine corpore cui similis est qui cum deum ignoret: uiuit iniuste. Id.n. solum habet quod est summũ: sed frustra: quoniam virtutibus tanq̃ membris eget. Itaq; vt sit viuum ac sensibile corpus: & agnitio dei necessaria est quasi caput: & uirtutes omnes quasi corpus: ita fiet homo perfectus ac uiuus: sed tamen summa omnis in capite est. Quod q̃uis constare non possit sine omnibus: sine quibusdam tamen

norit

potest. Et erit quidem animal uiciosum ac debile: sed tamē uiuet sicut & is qui deū nouit: & in aliqua re peccat: dat .n. peccatis ueniam deus. Itaq; sine mēbris aliquibus uiui pōt: sine capite nullo modo. Hęc res efficit: vt phī etiam si natura boni sunt: tamen nihil sciant: nihil sapiant. Omnis doctrina & uirtus eorum sine capite est: quia deum nesciūt: qui est uirtutis ac doctrinę caput: quē qui non agnoscit: licet uideat cęcus est: licet audiat surdus: licet loquatur elinguis est. Cum uero conditorē rerꝝ parentemq; cognouerit: tunc & uidebit & audiet & loquetur; Habere enim caput coepit: ī quo sunt sensus omnes collocati: hoc est oculi: auris: & lingua. Nam profecto is uidet: qui ueritatem in qua deus est: uel deum in quo ueritas est: oculis cordis aspexerit. Is audit qui diuinas uoces ac pręcepta uitalia pectori suo affigit. Is loquitur qui cęlestia disserēs: uirtutē ac maiestatē dei singularis enarrat. Quare non est dubium quin impius sit quisqs deum non agnouerit: omnesq; uirtutes eius quas habere aut tenere se putat: in illa mortifera uia reperiūtur: quę est tota tenebrarꝝ. Quapropter nihil est ꝙ aliquis sibi gratuletur: si has inanes uirtutes adeptus est: qa nō tm̄ miser qui bonis pręsentibus careat: sed etiā stultus sit necesse est: qui labores in uita sua maximos suscipiat īcassum. Nā dempta spe īmortalitatis: quam deus pollicetur in sua religione uersātibus: cuius assequendę gratia uirtus appetenda est: & quicquid malorū acciderit ꝑferendū est. Maxima erit ꝑfecto uanitas: obse qui uelle uirtutibus: quę frustra homini calamitates afferunt & labores. Nam si uirtus est: egestatē: exilium: dolorem: mortemq;: quę timētur a cęteris pati fortiter: ac subire: quid tandem boni in se habet? Cur eam phī ꝓpter seipsam dicant expetendam? Nimirum superuacuis & inanibus poenis delectantur: quibus licet agere tranquille. Si eniꝫ mortales sunt animę: si uirtus dissoluto corpore nihil futura est: quid fugimus attributa nobis bona: quasi aut ingrati aut indigni qui diuinis muneribus perfruamur? Quę bona ut habeamus scelerate impieq; uiuendum est: quia uirtuteꝫ idest iustitiam paupertas sequitur. Sanus igitur non est: qui nulla spe maiori proposita: his bonis quibus cęteri utuntur ī uita: labores & cruciatus & miserias anteponat. Si auteꝫ uirtus (ut ab his rectissime dicit(capessenda ē: qa cōstet ad eam nasci hominē subesse debet spes aliqua maior: quę malorꝫ & laborum quos ꝑferre

uirtutis est: magnum efferat preclarumque solatium. Nec aliter uirtus (cum per se dura sit) haberi pro bono potest: quam si acerbitatem suam maximo bono penset. Aeque non aliter his bonis presentibus abstinendum est: quam si sint aliqua maiora propter que tanti sit & uoluptates omittere, & mala omnia sustinere. Ea uero nulla sunt bona alia: ut in tertio docui: nisi perpetue uite. Hanc autem prestare quis potest: nisi deus: qui uirtutem ipsam proposuit. Ergo in dei agnitione & cultu rerum summa uersatur: in hoc est spes omnis & salus hominis: hic est sapientie gradus primus, ut sciamus quis sit nobis uerus pater: eumque solum pietate debita prosequamur: huic pareamus: huic deuotissime seruiamus: in eo promerendo actus omnis & cura & opera collocetur.

¶ Capi. x. Quod religio deo: misericordia homini debetur. Et quas causas edificandi ciuitates: & conueniendi socialiter: & inuentionis uerborum falso commenti sunt.

Dixi quid debeatur deo: dicam nunc quid homini tribuendum sit: quanquam idipsum quod homini tribueris: deo tribuitur: quia homo, dei simulachrum est: sed tamen primum officium iustitie est coniungi, cum deo: secundum cum homine: sed illud primum religio dicitur: hoc secundum misericordia uel humanitas nominatur. Que uirtus propria est iustorum & cultorum dei: quod ea sola, uite communis in se continet rationem. Deus. n. qui ceteris animalibus sapientiam non dedit: naturalibus ea munimentis ab incursu & periculo tutiora generauit. Hominem uero nudum fragilemque formauit: ut eum sapientia potius instrueret: dedit preter cetera hunc pietatis affectum: ut homo hominem tueatur: diligat: foueat: contraque omnia pericula & accipiat: & prestet auxilium. Summum igitur inter se hominum uinculum est humanitas: quod qui disruperit: nefarius & parricida existimandus est. Nam si ab uno homine quem deus finxit omnis orimur: certe consanguinei sumus: & ideo maximum scelus putandum est odisse hominem uel nocentem. Propterea deus precepit inimicitias per nos nunquam faciendas: semper esse tollendas: scilicet ut eos qui sint nobis inimici: necessitudinis admonitos mitigemus. Item si ab uno deo inspirati sumus omnes & animati: quid aliud quam fratres sumus? Et quidem coniunctiores quod animis: quam quod corporibus. Itaque non errat Lucretius

cum dicit: deniq; cęlesti sumus oēs semine oriundi. Omnibus il le idem pater est. Ergo pro beluis īmanibus sunt habendi: qui ho minibus nocent: qui contra ius humanitatis: & fas omne spoliāt, cruciant: occidunt: exterminant. Ob hanc necessitudinem germa nitatis docet nos deus mala nunq̄ facere: bonum autem semp. Id autem ipsum bene facere quid sit: idem ipse pręscribit. Pręstare auxilium depressis & laborātibus: impartiri uictu; non habenti bus. Deus. n. quoniā pius est: animal nos uoluit esse sociale. Itaq; in aliis hominibus nosipsos cogitare debemus. Non meremur ī periculo liberari: si non succurrimus. non meremur auxilio: si ne gamus. Ad hanc partē philosopho𝔯 nulla pręcepta sunt: quippe qui falsę uirtutis specie capti: misericordiam de homine sustule runt: & dum uolunt sanare uicia auxerunt. Et cum iidem plerūq; fateantur: societatis humanę cōmunionem esse retinendam: ab ea plane seipsos inhamanę uirtutis suę rigore dissociant. Cōuincē dus ergo etiam hic error illo𝔯 est: qui nihil cuiq̄ impartiendum putant. Vrbis condendę originē atq; causam non unam intule runt: sed alii eos homines qui sint ex terra primitus nati: cum per siluas & campos erraticam degerent uitā: nec ullo inter se sermo nis: aut iuris uinculo cohęrerent: sed frondes & herbam pro cubi libus: speluncas & antra pro domibus haberent: bestiis & fortio ribus animalibus prędę fuisse cōmemorant. Tum eos qui aut lā niati effugerant: aut laniari ꝓximos uiderant: admonitos pericu li sui: ad alios homines decurrisse: pręsidiu; īplorasse: & primo nutibus uoluntatē suā significasse. Deinde sermonis initia tentas se: ac singulis quibusq; rebus nomina īprimēdo: paulatim loquē di perfecisse rationem. Cum autē nec multitudinē ipsam uiderēt contra bestias esse tutam: oppida etiam coepisse munire: ut uel qe tem noctis tutam sibi facerent: uel ut incursiones atq; impetus be stia𝔯 non pugnando: sed obiectis aggeribus arcerent. O ingenia hominibus indigna: quę has ineptias ꝓtulerunt: miseros atq; mi serabiles: q stultitiā suā litteris memorięq; mandauerūt! Qui cū uiderēt mutis quoq; animalibus ingenitam esse rationem: uel cō ueniendi: uel inuicem appetendi: uel periculi fugiendi: uel mali ca uendi: uel cubicula sibi & latibula parandi: homines autem ipsos existimauerīt nō nisi exēplis admoneri: ac discere potuisse: quid metuere sibi: qd cauere: qd facere deberēt: aut nunq̄ conuenturos

iter se fuisse nec loquēdi rationē reperturos : nisi eos bestię come dissent. Hęc aliis delira uisa sunt: ut fuerunt: dixeruntq; non fera rum laniatus causam fuisse coeundi: sed ipsā poti⁹ humanitatē. Itaq; inter se congregatos: q: natura hominū solitudinē fugiens : & cōmunionis ac societatis appetēs esset: non magna inter eos di sceptatio est: siquidem causę dispares sunt: res eadem est. Potuit utrūq; igitur: qa nō repugnat: sed tamē utrūq; nullo mō uerum ē: qa nō per oēm terrā nati sunt hoīes e terra : tanq̄ ex draconis alicu ius dentibus pseminati: ut poetę ferunt : sed unus homo a deo fi ctus est: ab eoq; uno oīs terra humano genere cōpleta est: eadē sci licet rōe qua rursus post diluuiū: qđ certe negare nō possunt. Nul la igitur in pricipio facta est eiusmodi cōgregatio: nec unq̄ fuisse hoīes in terra: q ppter īfantiā nō loquerēt : intelligit cui ratio non deest. Fingamus tamē illa uera esse : quę ociosi & inepti hoīes se nes fabulant: ut eos potissimū sensibus & suis rationibus refella mus. Si hac de causa sunt homines congregati: ut mutuis auxiliis imbecillitatē suam tuerētur. Succurrendū est igitur homini : qui egeat auxilio. Cum. n. pręsidii causa homines societatē cū homi nibus inierint, & sanxerit: foedus illud a principio sui ortus inter homines initum: aut uiolare: aut nō conseruare : summum nefas putandum est. Nam qui se a pręstādo auxilio remouet: etiā ab ac cipiendo se remoueat necesse est: qa nullius ope indigere se putat: qui alteri suā denegat . Huic uero qui se ipse dissociat: ac secernit a corpore: non ritu homīs : sed ferarū more uiuēdum est . Quod si fieri non pōt: retinēdum est igit omni modo uinculum societa tis humanę: qa homo sine homine nullo modo pōt uiuere. Retē tio autem societatis est cōmunitas: idest auxilium pręstare ut pos simus accipere. Sin uero ut illi alii disputāt: humanitatis ipsi⁹ cau sa facta est hominū cōgregatio. Homo certe hominē debet agno scere. Quod si fecerūt illi rudes: & adhuc feri homīes: & fecerūt nondū constituta loquēdi rōe: quid putemus homīb⁹ expolitis, sermone rerū oīumq; cōmercio inter se copulatis esse faciendum: qui assueti homībus solitudinē ferre non possunt ?

¶ Capi. xi. In quos pręcipue sit humanitas exercenda : & i quibus liberalitatibus imaginariis pereant opera: & quę im pensa pręstantis.

p 3.

c Onseruanda est igitur humanitas: si homines recte uelimus dici. Id autem ipsum cõseruare humanitatẽ: quid aliud est q̃ diligere hominẽ: qa homo sit: & id qđ nos sumus? Discordia igit̃ atq; dissensio non est secũdũ hoĩs rõem. Verũq; est illud Ciceronis quod ait hominẽ naturę obedientẽ, homini nocere nõ posse. Ergo si nocere homini cõtra naturam est: prodesse igitur homini secundũ naturam sit necesse est. Quod qui non facit, hominis se appellatione despoliat: quia humanitatis officiu; est: necessitati hominis ac periculo subuenire. Quęro igitur ab his: qui flecti ac misereri non putant esse sapientis: si homo ab aliqua bestia cõprehensus, auxilium sibi armati hominis imploret: utrũ necuccurrendũ putent an minime? Non sunt tam imprudẽtes ut negent fieri oportere: quod flagitat: quod exposcit humanitas. Ite; si aliquis circũueniatur igni: ruina opprimatur: mergat̃ mari: flumine rapiatur: num putent hoĩs esse non auxiliari? Non sunt ipsi hoĩes si putẽt. Nemo enim põt eiusmodi periculis non esse subiectus: immo uero & hoĩs & fortis uiri esse dicent seruare peiturũ. Si ergo in eiusmodi casibus qui periculum uitę homini afferunt: succurrere humanitatis esse concedũt. Quid causę est si homo esuriat: sitiat: algeat: succurrẽdum esse non putent? Quę cum sint paria natura cum illis casibus fortuitis: & unam eãdẽq; humanitatẽ desiderent: tamen illa discernunt: quia non re ipsa uera: sed utilitate pręsenti omnia metiuntur. Illos. n. quos periculo surripiunt: sperant sibi gratiam relaturos. Egentes autẽ: qa nõ sperant: perire arbitrantur q̃cquid eiusmodi hominibus impertiãt. Hinc est illa Plauti detestanda sententia. Male meretur qui mendico dat quod edat. nam & illud quod dat, perit: & illi ꝓducit uitam ad miseriam. At enim poeta fortasse ꝓ ꝑsona locutus est. Quid Marcus Tullius in suis officialibus libris: nonne hoc ide; persuadet: non esse omnino largiendũ? Sic. n. dixit. Largitio quę fit ex re familiari: fontẽ ipsum benignitatis exhaurit: ita benignitas benignitate tollitur. Qua cũ in plures usus sis: eo minus ĩ multos uti possis. Et idẽ paulo post. Quid aũt est stulti⁹ q̃ qđ libẽter facias, curare ut id diutius facere nõ possis? videlicet, ꝓfessor sapiẽtię refrenat homines ab humanitate: monetq; ut rem familiarem diligenter custodiant: malintq; arcam q̃ iustitiam cõseruare. Qđ cum intelligeret inhumanum esse ac nefarium: mox alio capite

quasi actus poenitētia sic ait. Nonnunq̄ tamē est largiendum: nec hoc benignitatis genus omnino repudiādum: & sępe idoneis hominibus egētibus de re familiari impartiēdum. Quid ē idoneis? Nēpe his qui restituere ac referre gratiā possint. Si nūc Cicero uiueret: exclamarē profecto. Hic hic Marce Tulli aberrasti a uera iustitia: eāq; uno uerbo sustulisti: cū pietatis & humanitatis officia utilitate metitus es. Nō.n. idoneis homībus largiēdū est: sed quātū pōt nō idoneis: id.n. iuste: id pie: id humane fit: quod sine spe recipiēdi feceris. Hęc est uera illa & germana iustitia: cui⁹ solidā & expressam effigiē nullam tenere uos dicitis. Ipse plurib⁹ locis clamas mercenariā non esse uirtutē: fateris q; in libris legum tuaꝝ, liberalitatem gratuitam esse his uerbis. Nec est dubium quin is q liberalis benignusq; esse dicit: officium non fructū sequat. Cur ergo idoneis potius largiris: nisi ut postea mercedē recipias? Te ergo auctore ac pręceptore iustitię, quisq; idoneus nō erit: nuditate: siti: fame conficietur. Nec homines copiosi & usq; ad delitias abundātes subueniēt ultimę necessitati: si uirtus mercedem nō exigit: si ꝓpter se (ut dicitis) expetenda est. Ergo iustitiam principe; matremq; uirtutum suo precio: non tuo cōmodo ęstima: ei potissimum tribue a quo nihil speres. Quid personas eligis? quid mēbra inspicis? pro homine tibi habendus est quisq; precat: ideoq; te homine; putet. Abiice umbras illas imaginesq; iustitię: atq; ipsam ueram, & expressam tene. largire cęcis: debilibus: claudis: destitutis: quibus nisi largiare moriendum est. Inutiles sunt hominibus, sed utiles deo; qui eos retinet in uita: qui spiritu donat: qui luce dignatur: foue quantum in te est & animas hominum: ne extinguantur, humanitate sustenta. Qui succurrere perituro pōt: si non succurrerit occidit. Verum isti quia neq; naturam retinent: neq; proemium ī eo quod sit, sciunt; dum perdere timent perdūt: & in id quod maxime cauēt incidunt: ut quicquid largiuntur: aut pereat omnino: aut ad tempus breuissimum prosit. Nam qui exiguam stipem miseris negant: qui cōseruare humanitatē sine damno suo nolunt: patrimonia sua effundunt: ut aut peritura fragilia sibi comparent: aut certe suis maximis damnis nihil consequantur. Quid enim dicendum est de his qui populari leuitate ducti: uel magnis urbibus suffecturas opes exhibēdis muneribus impēdunt: nisi eos demētes ac furiosos qui pręstent id populo: quod

& ipsi perdant: & nemo eorum quibus prestatur accipiat? Itaque ut e omnis uoluptas caduca & breuis: oculorum maxime & aurium: aut obliuiscuntur homies: & alterius dãna pro ingratis habent: aut etiam offenduntur: si non est libidini uulgi satisfactũ: ut etiã homines stultissimi malũ sibi malo cõparauerint: aut si adeo placuerint: nihil amplius q̃ inanem fauorem paucorumque dierum fabulas assequuntur: sicut quotidie leuissimorum hominũ patrimonia in res superuacuas prodiguntur. Num ergo illi sapientius qui utiliora & diuturniora ciuibus suis exhibẽt munera: his scilicet qui publicis operibus extructis: memoriã nomini suo querunt? Ne isti quidẽ recte bona sua ĩ terram sepeliũt: qa nec memoria qcq̃ mortuis confert: nec opera eorum sempiterna sunt: siquidem aut uno tremore terre dissipantur: & corruunt: aut fortuito consumuntur incendio: aut hostili aliquo impetu diruuntur: aut certe uetustate ipsa dissoluta labuntur. Nihil est.n. (ut ait orator) opere & manu factum: quod non conficiat: & cõsumat uetustas. At hec iustitia & leuitas florescit quotidie magis. Illi ergo melius qui tribulibus suis: aut clientibus largiuntur: aliquid enim prestant hominibus & prosunt: sed nõ est illa uera & iusta largitio. Beneficentia enim nulla est ubicũque necessitas non est: perit ergo quicqd gratie causa tribuitur non indigentibus: aut cum foenore reddit: & beneficentia non erit. Quod ẽt si gratũ est his quibus datur: iustum tamẽ nõ est: quia si nõ fiat nihil mali sequitur. Unum igitur certum & uerum liberalitatis officium est: egentes atque utiles alere.

Capi.xii. A quo sit speranda & expetẽda: & que: & quãta sit uere liberalitatis merces. Et q̃ inanis: & nulla false. & qui sunt gradus humanitatis.

Haec est illa perfecta iustitia: que custodit humanam (de qua phi loquuntur) societatem. Hic diuitiarum maximus & uerissimus fructus est: non uti opibus ad propriam unius uoluptatẽ: sed ad multorum salutem: non ad presentem suum fructũ sed ad iustitiam: que sola non interit. Tenẽdum est igitur omnino ut ab officio misericordie spes recipiendi absit oĩno. Huius enim operis & officii merces a deo expetenda est solo. nã si ab homine expetes: iam nõ humanitas erit illa: sed beneficii foeneratio.

Nec potest uideri bene meruisse: qui quod fecit, non alteri sed sibi prestat: & tamē eodē redit: ut quod alteri quisq3 prestiterit: nihil ab eo cōmodi spectans: uere sibi prestet: qa mercedem capiet a deo. Idem deus precepit: ut si quando coenam parauerimus eos in conuictū adhibeamus: qui reuocare non possint: & uice3 reddere: ut omnis actus uite nostre non careat misericordie munere. Nec tamē quisq̄ interdictū sibi putet: aut cōmunionē cum amicis aut charitatē cū pximis: sed notū nobis deus fecit: q̄ sit ueru3 & iustum opus: ita nos oportet cū pximis uiuere: dūmodo sciam9 illud ad hominē: hoc ad deū pertinere. Precipua igitur uirtus est hospitalitas: quod phī quoq3 aiunt: sed eam detorquent a uera iustitia: & ad cōmodum rapiunt. Recte, inquit Cicero, a Theophrasto est laudata hospitalitas. Est.n. (ut mihi quidem uidet̄) ualde decoꝝ patere domos hominū illustriū hospitib9 illustribus. Eodem modo rursus errauit: quo tamen cum idoneis esse diceret largiēdum. Non.n. iusti & sapientis uiri domus, illustrib9 debet patere: sed humilibus & abiectis. nā illustres illi ac potentes nulla re possunt indigere: quos opulentia sua & munit & honorat. Nihil autem a uiro iusto faciendū est: nisi qd̄ sit beneficium. Beneficiū aūt si refert̄, interit atq3 finitur. Nec.n. possumus id habere ītegrū cuius preciū nobis persolutū est. In his itaq3 beneficiis, iustitie ratio uersat̄: que salua & īcorrupta pmanserint. Permanēt autē non aliter q̄ si prestent̄ his hominibus: qui pdesse nullo modo possūt. At ille ī recipiendis illustribus nihil spectauit aliud nisi utilitatē: nec dissimulauit homo ingeniosus: quid ex eo cōmodi speraret. Ait.n. Quid faciat, potētē apud exteros futuꝝ p grām principū: quos sibi hospitii & amicitie iure cōstrinxerit. O q̄ multis argumētis Ciceronis incōstantia, si id agerem, redargui posset: nec tam nostris q̄ suis uerbis refelleretur. Ide3 quippe ait: ut q̄sq3 maxime ad suum cōmodū referat quecunq3 agit: ita minime esse uiru3 bonum. Idem etiam negat simplicis & aperti hominis esse: ambire: simulare aliquid: & pretendere aliud agere uideri: cum aliud agat: prestare se alteri: fingere qd̄ sibi prestet: sed malitiosi potius: & astuti: & fallacis: & subdoli. Quomō ergo defenderit quo minus ambitiosa illa hospitalitas, malitia esset. Tu mihi per omnes portas circūcurses: ut aduenientes populorum atq3 urbium principes: domum tuam inuites: ut per eos apud ciues eorum potētiam

cõsequare:uelisq; quę te iustũ & humanũ: & hospitalẽ uideri cũ studeas utilitati tuę. Verũ hoc ille non potius incaute. Quid .n. minus ĩ Ciceronẽ conuenit. Sed ignorãtia ueri iuris prudẽs ac sciẽs ĩ hos se laqueos induxit. Quod ut ei possit ignosci testificatus est: non ad uerã iustitiã, quam non teneat, pręcepta sedare: sed ad umbram imaginemq; iustitię. Ignoscẽdum est igitur umbratico & imaginario pręceptori: nec ab eo ueritas exigenda est: qui se nescire fateatur. Captiuorũ redemptio magnũ atq; pręclarum iustitię munus est: quod idẽ ipse Tullius approbauit. Atq; hęc benignitas ĩquit, etiã reipublicę ẽ utilis: redimi a seruitute captos: locupletari tenuiores. Hanc ego cõsuetudinem benignitatis, largitiõi munerum longe antepono. Hęc est grauium hominũ atq; magnorum. Proprium igitur iustorum opus est: alere pauperes: ac redimere captiuos cum apud iniustos si qui hęc faciant, graues & magni appellẽtur. His enim, maxime laudis est benefacere: quos nemo sperauit esse facturos. nam qui bonum facit uel consanguineo: uel pximo: uel amico: aut nullam: uel certe non magnã laudem meretur: quia facere debet. Sitq; impius ac detestabilis: nisi fecerit id quod ab eo & natura ipsa: & necessitudo exigit: & si facit: non tam glorię assequendę q̃ reprehensionis uitandę causa facit. Qui autẽ facit alieno & ignoto: is uere dignus est laude: quoniam ut faceret, sola ductus est humanitate. Ibi ergo iustitia est: ubi ad benefaciendũ, necessitas uinculũ nullum est. Hoc igitur benignitatis officiũ nõ anteponere quidẽ largitioni munerum debuit: quod est cõparãtis & e duobus bonis id quod sit melius eligẽtis. Illa uero largitio hominum patrimonia sua in mari abiicientium, inanis & leuis & ab omni iustitia remotissima est. Itaq; ne dici quidem munera oportet: in quibus nemo accipit: nisi qui accipere non meretur. Non minus magnum iustitię opus est: pupillos & uiduas: & destitutos: & auxilio indigẽtes: tueri atq; defendere: quod adeo uniuersis diuina illa lex pręscribit: quãdoq dẽ boni quiq; iudices ad officium suum iudicant pertinere: ut eos humanitate naturali foueant: ac iisdem pdesse nitãtur. Verum hęc opa ~~quippe~~ nostra sunt: qui legẽ: uerba ipsius dei pręcipientis accepimus. Nã illi sentiunt natura esse iustum tueri eos, q tutela carent: sed cur ita sit non pspiciunt. Deus enim: cuius ppetua clemẽtia est: iccirco uiduas pupillosq; defẽdi ac tueri iubet: ne qs respectu ac miseratõe pignorum suorum retardetur

necessitatis

quo minus mortem ꝓ iustitia fideq́ȝ suscipiat: sed incunctāter ac fortit subeat: cū sciat se caros suos deo relinquere: nec his unq̃ pręsidium defuturū. Aegros quoq́ȝ quib⁹ defuerint q assistant: curādos fouendosq́ȝ suscipere summę humanitatis & magnę operationis est. Quod qui fecerit: hic uiuā hostiam deo acqret: & quod alteri dederit ad tēpus: ipse a deo accipiet in ęternum. Vltimū illud & maximū pietatis officium ē: peregrinoꝝ & pauperum sepultura: quod illi uirtutis iustitięq́ȝ doctores prorsus non attigerunt. Nec enim poterant id uidere: qui utilitate omnia officia sua metiebātur. In cęteris.n. quę supradicta sunt: q̃uis uerum limiteȝ non tenuerint: tamē quoniā cōmodi aliquid in his deprehēderūt quasi odore quodam ueritatis retenti ꝓprius aberrarunt. Hoc autem qa nihil uidere in eo cōmodi poterāt reliquerunt. Quin etiā non defuerunt qui superuacaneā facerent sepulturam: nihilq́ȝ dicerent esse mali: iacere inhumatū atq́ȝ abiectū: quorū impiā sapientiam tam omne humanum genus respuit q̃ diuinę uoces: quę id fieri iubent. Verū illi non audent dicere id non esse faciēdū: sed si forte non fiat nihil esse incōmodi. Itaq́ȝ in ea re non tam pręcipientium q̃ cōsolantiū utuntur officio: ut si forte id sapienti euenerit: ne se ob hoc miserū putet. Nos autē non qd sapienti deferēdum sit dicimus: sed quid facere ipse debeat: itaq́ȝ non quęrimus nūc utrū ne tota sepeliendi ratio sit utilis: nec ne: licet hęc ēt si sit inanis: ut illi existimāt: tamē faciēda est: uel ob hoc solū: qꝛ apud homines bene & humane fieri uidetur. Animus.n. quęritur: & ꝓpositum ponderatur. Non.n. patiemur figurā & figmentum dei feris ac uolucribus in pręda iacere: sed reddamus id terrę unde ortum est. Et q̃uis in homine ignoto necessariorum sepulturam nulli negandam munus implebimus: in quorum locum qa desūt succedet humanitas: & ubicunq́ȝ homo desiderabitur: ibi exigi officium nostrum putabimus. In quo autem magis iustitię ratio consistit q̃ in eo: ut quod pręstamus nostris per affectum: pręstemus alienis per humanitatem: quę est multo certior iustiorq́ȝ: cū non iam homini pręstatur qui nihil sentit: sed deo soli cui carissimū sacrificiū est opus iustum. Dicet aliqs fortasse. si hęc oīa fecero nihil habebo. Quid enim si magnus hominum numerus egebit: algebit: capietur: morietur: ut hęc facientem uel uno die patrimonio exui sit necesse? perdam ne rem familiarem meo aut

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA SEVILLA

meorũ labore quęsitam: ut iam ipsi mihi aliena misericordia uiuẽdum sit? Quid tu tã pusillo animo paupertatem times: quã etiã nostri phĩ laudant nihilq; hac tutius: nihilq; hac tranquillius esse testantur? Hoc quod times sollicitudinũ portus est. An ignoras quot periculis: quot casibus, cũ his malis opibus subiaceas? Quę tecum bene agent: si sine tuo cruore transierint: tu uero pręda onustus incedis: & spolia geris: quę irritent animos etiam tuorum. Quid ergo dubitas bene collocare id quod tibi forsitan eripiet: aut unum latrociniũ: aut existens repente proscriptio: aut hostilis aliqua direptio? Quid uerere fluxũ ac fragile bonum facere sempiternum: aut thesauros tuos custodi deo credere: ubi nõ furẽ prędonẽq; timeas: nõ rubiginẽ: non tyrãnũ? Qui apud deũ diues est pauper esse nunq̃ poterit. Si iustitiam tanti putas: sequere abiectis oneribus: quę te pręmunt. Libera teipsum compedibus & cathenis: ut expeditus ad deum curras. Magni & excelsi animi est despicere & calcare mortalia. Sed si hanc uirtutem non capis: ut diuitias tuas in aram dei conferas: ut fragilibus tibi compares firmiora. Liberabo te metu. Omnia ista pręcepta nõ soli tibi dant: sed omni populo: qui mente coniunctus est: & cohęret sicut unus homo. Si solus magnis operibus nõ sufficis: pro uirili parte operare iustitiam: sic tamen ut quantum diuitiis inter cęteros: tãtum opere pręcellas. Neq; nunc suaderi tibi putes: ut rem familiarem tuã minuas: uel exhaurias: sed quę in superuacua fueras impensurus: ad meliora conuertas. Vnde bestias emis: hinc captos redime. vnde feras pascis: hinc pauperes ale. vnde homines ad gladium comparas: hinc innocentes mortuos sepeli. Quid prodest perditę nequitię bestiarios facere locupletes: & instruere ad flagitia? Transfer ad magnum sacrificium male peritura: ut pro his ueris muneribus habeas a deo munus ęternum. Magna est misericordię merces: cui deus pollicetur peccata se omnia remissurum. Si audieris inquit preces supplicis tui: & audiam ego tuas: si misertus laborãtium fueris: & ego in tuo labore miserebor. Si autem non respexeris nec adiuueris: & ego animum tuum contra te geram: tuisq; te legibus iudicabo.

Capi. xiii. De pręmio: & q̃ĩ necessitate & precibus pauperũ quisq; teneatur a deo: & tribus gradibus uirtutis.

QVotiens igitur rogaris: tẽtari te a deo crede: an sis dignus exaudiri. Circũspice conscientiã tuã: & quãtum potes me dere uulnerib⁹: nec tñ qa peccata largitione tollũtur: dari tibi licẽtiã peccãdi putes. Abolentur.n. si deo largiare: qa peccaueras. Nã si fiducia largiendi pecces: non abolentur. Deus enim purgari homines a peccatis maxime cupit: ideoq₃ agi poenitentiã iubet. Agere autẽ poenitẽtiã nihil aliud est: q̃ ꝓfiteri & affirmare se ulterius non peccaturꝝ. Ignoscit̃ itaq₃ his q̃ ad peccatum ignorãter: imprudenter: incauteq₃ labuntur: ueniam non habet qui sciens peccat. Nec tamen si aliquis purificatus fuerit ab omni labe peccati: temperandum sibi ab opere largitionis existimet: quia non habeat peccata quę deleat: ĩmo uero tũ magis iustitiam debet operari: cũ factus est iustus: ut quod ante ĩ medelam uulneꝝ fecerat: postmodum faciat in gloriã laudẽq₃ uirtutis. Eo accidit ꝙ nemo esse sine delicto potest: q̃diu ĩdumẽto carnis ornatus est. Cuius ĩfirmitas triplici modo subiacet dominio peccati: factis: dictis: cogitatõibus. Per hos gradus ad summũ culmẽ iustitia ꝓcedit. Primus ẽ uirtutis gradus: malis operibus abstinere: secundus etiã malis uerbis: tertius etiam cogitatione rerum malaꝝ. Qui primum gradũ ascendit satis iustus est. qui secundũ iã perfecte uirtutis: siquidẽ neq₃ factis neq₃ sermone delinquat. Qui tertium: is uere similitudinẽ dei assecutus uidetur. Est.n. pene supra humanum modum: ne in cogitatione quidem admittere: qđ sit uel facto malum: uel improbum dictu. Itaq₃ etiam iusti homĩes qui frenare se possunt ab omni opere iniusto: nõnunq̃ tamen ipsa fragilitate uincuntur: ut uel in ira malum dicant: uel in aspectu rerum delectabilium tacita cogitatione concupiscant. Quod si mortalis conditio nõ patitur hominem esse ab omni macula puꝝ: debent ergo largitione perpetua peccata carnis aboleri: unum est enim sapientis & iusti & uitalis uiri opus: diuitias suas ĩ sola iustitia collocare: qua ꝓfecto qui eget: licet ille Croesum aut Crassum diuitiis superet: hic pauper: hic nudus: hic mendicus putandus est. Danda igitur opa est: ut indumento iustitię pietatisq₃ uelemur: quo nos nemo exuat: quod nobis sempiternum prębet ornatum. Nam si deorũ cultores simulachra insensibilia excolunt: & quicquid preciosi habent in ea conferũt: quibus nec uti possũt: nec gratias agere ꝙ acceperĩt; quãto iustius est & uerius: uiuẽtia dei simulachra excolere

ut promereare iuenire uiuētem. Quod sicut usui habent: quicqd acceperint & gratias agunt: ita deus: in cuius conspectu bonum feceris: & probabit: & mercedem pietatis exoluet.

Capi. xiiii. Q' philosophi uera caruerunt humanitate: qui cum Stoicis eam inter morbos animę posuerūt.

SI ergo in homīe pręclaꝝ & excellens est bonum, misericordia: idq; diuinis testimoniis & bonoꝝ malorumq; cōsensu optimum iudicat: apparet phōs longe abfuisse ab humano bono: qui neq; pręceperunt eiusmodi quicq̄: neq; fecerunt: sed uirtutem: quę propemodū in homine est singularis: pro uicio semper habuerunt. Libet hic interponere unum de philosophia locū: ut illoꝝ plenius coarguamus errores: qui misericordiā: cupiditatē: metum: morbos animi appellant. Conant illi quidē uirtutes a uiciis distinguere: quod est sane facillimum. Quis. n. non posset liberalem a prodigo separare: ut illi faciūt: aut puꝝ a sordido: aut quietū ab inerti: aut cautum a timido: q; hęc quę sunt bona fines suos habeant: quos si excesserint in uicia labuntur: ita ut constātia nisi pro ueritate sit suscepta fit imprudētia. Itē fortitudo si nulla necessitate cogēte: aut non p causa honesta certum periculū subierit in temeritatē cōuertit. Liberalitas quoq; si alios insectet poti' q̄ insectantibus resistat: cōtumacia est. Seueritas etiam nisi se itra cōgruentes nocētiū poenas coarceat: fit sœua crudelitas. Itaq; dicunt eos qui mali uideant non sua sponte peccare: nec mala poti' eligere: sed bonoꝝ specie lapsus incidere ī mala: dū bonoꝝ ac maloꝝ discrimen ignorant. Hęc quidē falsa nō sunt: sed ad corp' cūcta referunt. Nam parcū alias puꝝ esse aut constantem: aut cautū aut quietū: aut fortem: aut seueꝝ: uirtutes sunt quidem: sed hui' tēperantię uitę. Nos autem qui hanc uitam contēnimus: alias nobis uirtutes propositas habemus: de qbus phi ne suspicari quidē ulla ratione potuerunt. Itaq; & uirtutes quasdam pro uiciis: & uicia quędam pro uirtutibus habuerunt. Nam Stoici affectus omnes: quorum impulsu animus commouetur: ex homine tollunt cupiditatem atq; lętitiam: metum: moestitiam: quoꝝ duo priora ex bonis sunt: aut futuris: aut pręsentibus: posteriora ex malis. Eodem mō hęc quatuor morbos (ut dixi) uocant: nō tam natura

seua

insitos q̃ praua opinione susceptos. Et iccirco censent eos extirpari posse radicitus: si bonorum malorumque opinio falsa tollatur. Si .n. nihil censeat sapiens bonu3 nihilque malū: nec cupiditate ardescet: nec letitia gestiet: nec metu terrebitur: nec egritudine contrahetur. Mox uidebimus an efficiant quod uelint: an quid efficiant iteri3 propositum arrogans ac pene furiosum: qui se putent mederi & eniti posse contra uim rationemque nature.

Capi. xv. Quomō Peripathetici uīcāt Stoicos: & doceant affectuū naturaliū stimulos euelli nō posse: sed mitigari. Et q̄ ea que brutis aīalibus data sūt: singulo hōi īsita sūt uniuersa. Et quomō Stoici mētis affectiones diffiniant.

Hec enim naturalia esse non uoluntaria: omnium uiuentiū ratio demonstrat: que hisdem omnibus quatitur affectibus. Peripathetici ergo rectius: qui hec omnia detrahi posse negant: quia nobiscum simul nata sunt: & conātur ostendere: q̃ prouidenter: & q̃ necessarie deus siue natura (sic enim dicunt) his nos armauit affectibus: quos tamen: quia plerūque uiciosi fiūt: si nimii sint: posse ab homine adhibito modo salubriter temperari: ut tātum homini quantum nature satis est: relinquatur. Non insipiēs disputatio: sed (ut dixi) omnia nō ad hanc uitam referentur. Stoici ergo furiosi qui ea non temperant: sed abscindunt: rebusque a natura insitis castrare hominē quodammodo uolunt. Quod tale est: quale si uelint aut metū detrahere ceruis: aut uenenum anguibus: aut iram feris: aut placiditatem pecudibus. Nam que singula mutis animalibus data sunt: ea uero uniuersa homini simul. Quod si (ut medici dicunt) letitie affectus in splene est: ire in felle: libidinis in iecore: timoris in corde: facilius est interficere animal ipsum: q̃ ex corpore aliquid euellere: quod est animantis naturam uelle mutare. Sed hoīes prudētes nō ītelligūt: cum uicia ex homine tollunt: etiam uirtutem se tollere: cui soli locum faciunt. Nam si uirtus est ī medio ire impetu: seipsu3 cohibere & reprimere: qd' negare non possunt. Caret ergo uirtute q̄sq̄s ira caret. Si uirtus est libidinem corporis cōtinere: uirtute careat necesse est: qui libidinem, quam temperet, non habet. Si uirtus est cupiditatem ab alieni appetitione refrenare: nullam certe uirtutem potest habere:

qui caret eo: ad quod cobibendũ uirtutis usus adhibetur. Vbi ergo uicia non sunt: nec uirtuti locus est quidem: sicut nec uictorię quidem: aduersarius ubi nullus est: ita fit ut bonum sine malo esse in hac uita non possit. Affectus igitur quasi ubertas animorũ ẽ naturalis. Nam sicut insentes, ager qui est natura foecundus exuberat: sic animus incultus uiciis sua sponte inualescentibus uelut spinis obducitur. Sed cũ uerus cultor accesserit: statim cędẽtibus uiciis fruges uirtutis oriuntur. Deus itaq; cum hominẽ primũ finxerat mirabili ꝓuidẽtia ĩgenerauit ei prius istas animi cõmotiones: ut possit capere uirtutẽ: sicut terra culturã. Posuitq; materiam uiciorũ in affectibus: ṽtutis ĩ uiciis. Quę ꝓfecto aut nulla ẽ: aut nulla erit: aut in usus esse non poterit: si desinit ea per quę uis ei⁹ aut appareat: aut cõstet. Videamus nũc iidem illi qui uicia excidunt qd effecerint. Quatuor illos effectus quos ex opinione bonorũ malorũq; nasci putant: quibus euulsis sanãdũ esse animũ sapiẽtis existimant: quoniã intelligũt & natura insitos esse: & sine his uihil moueri: nihil agi posse alia quędã ĩ eorũ locũ uicemq; supponunt. Pro cupiditate alias substituunt uolũtatem: quasi uero non multo sit pręstabilius: bonũ cupere q̃ malum uelle. Itẽ pro lętitia gaudiũ: pro metu cautionẽ. At in illo quarto ĩmutandi nominis eius ratio deficit. Itaq; ęgritudinẽ penitus idest moestitiam doloremq; animi abstulerũt: quod fieri nequaq̃ potest. Quis enim potest non dolere: si patriã aut pestilentia exhauserit: aut hostis euerterit: aut tyrannus oppresserit? Potest aliquis non dolere si sublatam uiderit libertatẽ: si ꝓximos: si amicos: si bonos uiros: aut exterminatos: aut crudelissime trucidatos: nisi cuius mens ita obstupuerit: ut sit ei sensus oĩs ereptus? Quare aut omnia tollere debuerunt: aut implenda fuerant cuncta hęc, & debilis disputatio idẽ etiam pro ęgritudine aliquid reponendum: quoniam superioribus ita ordinatis hoc consequens erat. Vt enim pręsentibus lętamur bonis: sic malis angimur ac dolemus. Si ergo lętitię qnam uiciosam putabant nomen aliud indiderunt: sic ęgritudini quoniã & ipsã uiciosam putabant: aliud uocabulũ tribui cõgruebat. Vnde apparet non illis rem defuisse: sed uerbum: cui⁹ indigẽtia eum totũ affectũ, qui est uel maximus cõtra quẽ natura pateretur: auferre uoluerunt. Nam illas omnium commutationes poteram coarguere pluribus & ostendere: aut sermonis ornãdi: augẽdeq;

copię gratia: multa nōia hisdem rebus īposita: aut nihil: aut certe
non multū inter se illa distare. Nam & cupiditas a uoluntate inci
pit: & cautio a metu oritur: & lętitia nihil aliud ē q̄ professū gau
dium. Sed putemus ut ipsi uolunt esse diuersa. Nempe igitur cu
piditatem esse dicent perseuerantem ac perpetuam uoluntatem: lę
titiam uero insolenter se offerens gaudium: metum autē nimiam
& excedentē modū cautionē. Ita fit ut ea quę tollēda esse censēt
non tollant: sed tēperent: siquidē nōia tātūmodo īmutant: res ip
sę manent. Eo igitur īprudentes reuoluuntur: quo Peripathetici
ratione perueniunt: ut uicia quoniā tolli non possunt: medio tem
peranda sint. Errant ergo quoniā non efficiunt quod uolūt: & lō
go aspero q; circuitu in eādē uiā redeunt.

Capi. xvi. Quō Peripathetici errauerūt. Et q̄ bon⁹ usus af
fectuū ꝟt⁹ ē: malus uiciū. Et q̄ usus ipē ex cā pēsādus est.

AT ego ne Peripatheticos quidem accessisse ad ueritatem
puto: quia uicia esse concedunt: sed ea mediocriter tempe
rant. Carendum est enim uiciis etiam mediocribus: quin potius
efficiendum fuit primum ne uicia essent. Nec enim quicq̄ uiciosū
nasci pōt: sed uicia fieri si male utamur affectibus: uirtutes si be
ne. Deinde monstrādū est nō ipsos affectus: sed eorū causas esse
moderandas. Nō est, inquiunt, nimia lętitia gestiendum: sed mo
dice ac temperate. Hoc uero tale est: quale si dicerent non esse cur
rendum concitate: sed gradiendu; moderate. At potest & q̄ gra
ditur errare: & qui currit rectam uiam tenere. Quid si ostēdo es
se aliq̄d ubi nō tm̄ modicū: sed uel punctum gaudere uiciosum
sit: & aliud contra: ī quo uel exultare lętitia: minime criminosū?
Quid tandem nobis ista mediocritas ꝓderit? quero utrū ne sapi
enti lętandum putēt: si quid, inimico suo, mali uidēt accidere: aut
utrū ne lętitiam refrenare debeant: si uictis hostibus: aut oppresso
tyranno, libertas & salus ciuibus parata sit? Nemo dubitat: q̄n &
in illo exiguum lętari: & in hoc parum lętari sit maximum cri
men. Eadem de cęteris affectibus licet dicere. Sed ut dixi non
in his moderandis sapientię ratio uersatur: sed in causis eorum:
quoniam extrinsecus cōmouentur: nec his potissimū frenum im
poni oportuit. quoniā & exigui possunt esse in maximo crimīe.

& maximi possunt esse sine crimine: sed assignandi fuerũt certis temporibus: & rebus: & locis: ne uicia sint, quibus uti recte licet. Sicut.n. recte ambulare bonum est: errare autem malum: sic moueri affectibus in rectum, bonum est: in prauum malum. Nam libido si extra legitimũ thorũ non euagetur: licet sit uehemẽs: tamẽ culpa caret. Sin uero appetit alienũ: licet sit mediocris: uiciũ tamẽ maximũ est. Non est itaq; morbus irasci: nec cupere: nec libidine cõmoueri: sed iracundũ esse morbus est. Cupidum, libidinosu;: qui enim iracundus est: etiã cui nõ debet: aut cui nõ oportet irascitur. Qui cupidus: etiã quod nõ opus ẽ cõcupiscit. Qui libidinosus: etiã qđ legibus uetatur, affectat. Omnis ergo ratio in eo uersari debuit: ut quoniã eaꝝ rerũ impetus inhiberi non põt; nec debet: q̃a necessario est insitus ad tuenda officia uitę: dirigeretur potius in uiã rectã: ubi etiã cursus offensione ac ꝑiculo caret.

¶ Capi. xvij. Q, ea quę pħi uicia putant uirtutes sunt: si tamen referantur ad finem debitum idest ad deũ. Et ꝙ insani sunt q̃ humanã naturã ĩgenitis affectibus spoliare nitũtur.

SEd euectus sum coarguendi studio longius: cum sit mihi propositum, ea quę uicia pħi putauerũt, ostendere: non tm̃ uicia non esse: uerum etiam magnas esse uirtutes. Ex aliis docendi gratia summam: quę pertinere ad rem maxime puto. Metum seu timorem ĩ maximo uicio ponunt: summãq; imbecillitatẽ esse animi putant: cui sit contraria fortitudo: quę si sit in homine: locum timori esse nullum. Credit ergo ne aliq̃s fieri posse: ut idem metus summa sit fortitudo? Minime. Neq; enim uidetur capere natura: ut aliquid in cõtrariũ recidat. Quia ego nõ arguta aliqua cõclusione: ut apud Platonem Socrates facit: qui eos quos cõtra disputat: cogit ea quę negauerant confiteri: sed simpliciter ostendam summũ metũ: summã esse uirtutẽ. Nemo dubitat q̃n timidi & imbecilli sit animi: aut dolorem metuere: aut egestatẽ: aut exilium: aut carcerem: aut mortem: quę omnia quisquis non exhorruerit: fortissimus iudicatur. Qui autẽ deum metuit: illa uniuersa non metuit. Ad quod probandum argumẽtis opus non est. Spectatę sunt enim semp: spectanturq; adhuc per orbem poenę cultorum dei: in quibus excruciandis noua & inusitata tormenta melius, at ego ci.

excogitata sunt. Nam de mortis generibus horret animus recor dari: cum immaniũ bestiaꝝ ultra ipsam mortem carnificina sęqui erit. Has tamẽ execrabiles corporum lacerationes: foelix atq3 inui cta patientia sine ullo gemitu pertulit. Hęc uirtus omnibus popu lis atq3 ꝓuintiis: & ipsis tortoribus miraculum maximũ prębuit, cum patientia crudelitas uinceretur. Atq hanc uirtute3 nihil aliud q̃ metus dei fecit. Itaq3 ut dicebã nõ euellẽdus (ut stoici) neq3 tem perandus timor (ut peripathetici uoluut) sed in ueram uiam diri gendus est: auferendiq3 sunt metus: sed ita ut hic solus relinquat: qui quoniã legitimus ac uerus ẽ: solus efficit ut possint cętera oĩa non timeri. Cupiditas quoq3 inter uicia numeratur: sed si hęc quę terręna sunt concupiscat uicium est: uirtus autem si cęlestia. Qui enim iustitiã: qui deũ: qui uita3 ꝑpetuã: qui lucẽ sempiternã: eaq3 omnia quę deus homini pollicetur consequi cupit: opes istas & honores & potẽtias: & regna ipsa cõtẽnet. Dicet fortasse Stoic9: uoluntate opus esse ad hęc consequẽda, non cupiditate: imo uero paꝝ est uelle. Multi. n. uolunt: sed cũ dolor uisceribus accesserit: uoluntas cedit: cupiditas perseuerat: quę si efficit ut contemptui sint omnia: quę a cęteris appetuntur: summa uirtus est: siquidem cõtinẽtię mater est: ideoq3 potius illud efficere debemus: ut affe ctus quibus parue uti, uicium est: dirigamus in rectum. Nã istę cõ citationes animoꝝ iuncto currui similes sunt: in quo recte mode rando summũ rectoris officiũ est: ut uiã nouerit: quã si tenebit: licet q̃ concitate ierit non offendit. Si autẽ errauerit: licet placide ac leuiter eat: aut per confragosa uexabitur: aut per pręcipitia labe tur: aut certe quo non opus est deferetur. Sic cursus ille uitę: qui affectibus uelut equis pernicibus ducitur: si rectã uia3 teneat fun getur officio. Metus igit & cupiditas si ꝓiciant in terram: uicia fient. Virtutes autẽ si ad diuina referãtur: parsimoniã contra uir tutis loco habẽt: quę si studium est habendi: non põt esse uirtus qa in augẽdis uel tuẽdis terręstribus bonis, tota uersatur. Nos au tem summũ bonum non referimus ad corpus: sed omne officiũ solius animę conseruatione metimur: quod si (ut supra docui) pa trimonio minime parcendum est: ut humanitatem iustitiamq3 te neamus: non est uirtus frugi esse: quod nomẽ, uirtutis specie fefel lit ac decepit. Est. n. frugalitas abstinẽtia qdẽ uoluptatũ: sed eo ui ciũ: qa ex hibẽdi amore descẽdit: cũ sit & uoluptatib9 abstinẽdũ

prave — q3 — ideo — habendi

& pecunię minime temperandum. Nam parce idest mediocriter uti pecunia: quasi quędam pusillitas est animi: aut pertimētis ne sibi desit: aut desperantis posse se illam reparare: aut contemptuꝫ terręstium non cupientis. Sed illi rursus euꝫ qui rei familiari suę non parcat prodigum uocant. Nam ita liberalem distinguunt a ꝓdigo: ꝙ is liberalis sit: q̄ cibū & benemeritis & cum oportet & q̄tū satis est largitur. prodigus uero qui & nō meritis & cū opus non est: & sine respectu rei familiaris effūdat. Quid ergo prodigum ne dicemus eū? qui misericordię causa tribuit egentibus uictum? Atquin multū refert utꝝ ne scortis propter libidinē largiare: an miseris propter humanitatem. Vtrū pecuniam tuā ꝓductores aleatores, lenonesq; diripiant. an illam pietati ac deo pręstes. Vtrū ne illam uentri ac gulę ingeras: an in thesauro iustitię reponas. Vt ergo uicium est effundere in malā partem: sic in bonā uirtus. Si uirtus est nō parcere opibus quę possunt reparari: ut hominibus uitam sustentes quę reparari non pōt: uiciū igitur parsimonia est. Quare nihil aliud dixerim q̄ insanos: qui hominem mite ac sociale animal orbant suo nomine: qui euulsis affectibus q̄bus omnis constat humanitas: ad īmobilem stuporē mentis perducere uolunt: dū student animū a perturbationibus liberare: & ut ipsi dicunt quietum tranquillumq; reddere: quod fieri non tantum nō pōt: q̄a uis & ratio eius in motu est: sed ne oportet quidē: q̄a sicut aqua quidem semper iacens & quieta insalubris, & magis turbida est: sic animus īmotus ac torpens inutilis est etiam sibi: nec uitam ipsā tueri poterit: q̄a nec faciet quicq̄ nec cogitabit: cum cogitatio ipsa nihil aliud sit q̄ mentis agitatio. Deniq; qui hanc immobilitatē animi asserunt: priuare animum uita uolunt: quia uita actuosa est, mors quieta. Quędam etiam recte pro uirtutibus habent: sed eaꝝ modum non tenent. Virtus est constantia: non ut inferentibus iniuriam resistamus. His enim credendū: quod cum fieri debeat mox docebo: sed ut iubentibus facere nos contra dei legem cōtraq; iustitiā: nullis minis aut suppliciis terreamur: quo minus dei iussionem hominis iussioni pręferamus. Item uirtus ē mortē cōtemnere. nō ut appetamus: eamq; ultro nobis inferamꝰ. sicut phōrum plurimi & maximi sępe fecerunt: quod est sceleratum ac nefarium: sed ut coacti deum relinquere: ac fidem prodere: mortē suscipere malimꝰ: libertatemq; defendamus aduersus

īpotentiā stultam, uecordēq; uiolentiam: ut omnes seculi minas: atq; terrores fortitudine animi prouocemus. Sic ea quę alii timēt excelsa & insuperabili mente, dolorē mortēq; calcamus. Hęc ē uirtus: hęc uera constātia: in hoc tuēda & cōseruāda solo: ut nullus nos terror: nulla uis a deo possit auertere. Vera igit̃ Ciceronis illa sentētia est. Nemo inquit iustus potest esse: qui mortē: qui dolorem: qui exilium: qui egestatē timet. Item Senecę ī libris moralis philosophię dicētis. Hic est ille homo honestus: non apice: purpuraue: non lictoꝝ īsignis ministerio: sed nulla re minor: qui cū mortē in uicinia uidet: nō sic ꝑturbat̃ tanq̄ rē nouā uiderit: q siue toto corpore tormēta patienda sūt: siue flāma ore rapiēda ē: siue extendēdę ꝑ patibulū man⁹ nō quęrit qd patiat̃: sed q̄ bene. Qui aūt deum colit: hęc patit̃: nec timet. Ergo iustus his rebus efficit̃: ut neq; uirtutes: neq; uirtutū exactissimos limites nosse: aut tenere possit omnino, qsquis est a religione dei singularis alienus.

Capi. xviii. Quomō pręcepta dei: quibus insistēdū ē, a phīs dissident institutis: & q̄uis sit patientię titulus.

SEd omittamus philosophos: qui aut omnino nihil sciūt: idq; ipsū ꝓ sūma sciētia pręferūt: aut, qui non ꝑcipiunt etiā quę sciunt: aut qui quoniā se putāt scire quę nesciunt: inepte arrogāterq; desipiunt. Nos ergo ut ad propositum reuertamur: qbus solis, a deo ueritas reuelata: & cęlitus missa sapientia ē: faciamus quę iubet illuminator noster deus: sustineamus inuicē & labores hui⁹ uitę mutuis adiumētis ꝑferam⁹. Nec tamē si quid boni opis fecerimus gloriā captemus ex eo. Monet .n. deus operatorem iustitię non oportere esse iactantē: ne, nō tā mandatis cęlestibus obsequēdi: q̄ studio placēdi: humanitatis officio functus esse uideatur. Habeatq; iam preciū glorię qd captauit: nec pręmiū cęlestis illi⁹: ac diuinę mercedis accipiat. Cętera quę obseruare cultor dei debet: facilia sunt illis uirtutibus cōprehēsis. Non mētiatur unq̄ decipiēdi aut nocēdi causa. Est .n. nefas eū qui ueritati studeat in aliqua re esse fallacē: atq; ab ipsa quam seqt̃ ueritate discedere. In hac iustitię uirtutumq; omnium uia: nullus mendacio locus est. Itaq; uiator ille uerus ac iustus non dicet illud Lucillianum. Homini amico ac familiari non est mentiri meum: sed etiam inimico

atq̧ ignoto estimabit non esse mentiri suū : nec aliquādo cōmit
tet ut lingua interpres animi,a sensu & cogitatione discordet : pe
cuniā si quā crediderit,non accipiat usuram:ut & beneficium īco
lume sit:quod succurrit necessitati:& abstineat se prorsus alieno.
In hoc enim genere officii debet suo esse contētus : quē oporteat
alias:ne proprio quidē parcere,ut bonum faciat:plus autē accipere
q̄ dederit iniustū est.Quod qui facit insidiatur quodāmodo:ut
ex alterius necessitate prędet.Aut iustus nunq̄ prętermittet : quo
minus aliquid misericorditer faciat:nec inquinabit se huiusmodi
quęstu:sed efficiet ut sine ullo suo damno idipsum quod cōmo
dat inter bona opa numeretur.Munus nō accipiet a paupere : ut si
quid ipse pręstiterit:eo bonum sit:quo fuerit gratuitum. maledi
centi benedicto respondeat: nunq̄ ipse maledicat ne uerbum ma
lum procedat ex ore hominis : qui colit uerbum bonum . Quin
etiam caueat diligenter:ne quando inimicum,sua culpa,faciat : &
si quis extiterit tam proteruus,qui bono & iusto faciat iniuriam
clęmēter ac moderate ferat:& ultionem suam non sibi assumat
sed dei iudicio reseruet:innocētiā semp & ubiq̧ custodiat. Q
preceptum non ad hoc tantum ualet:ut ipse iniuriam non inferat
sed ut illatam sibi non uindicet ; sed ei ,qui maximus & ęquiss
mus iudex,speculator,ac testis est omnium:hūc homini pręferat
hunc malit de sua causa pnunciare:cuius sententiam nemo effug
re potest:nec defensione cuiusq̄:nec gratia . Ita fit ut homo iust
contēptui sit omnibus:& quia putabitur semetipsum defende
non posse,habebitur pro segni & inerti.Qui autem fuerit ultᵒ in
micū hic fortis:hic strenuus iudicat:hunc colunt: hunc omnes u
rentur.Bonus uero ille tametsi prodesse omnibus uel pluribᵒ po
sit:illum tamē suscipiūt,qui nocere q̄ qui prodesse possit: sed
stum prauitas hominū deprauare non poterit:quo minus deo s
deat obtemperare:malitq̧ contēni dummodo semper bono fu
gatur officio:mali nunq̄.Cicero in iisdē illis officialibus . At
ro siquis uoluerit inquit sui animi complicatam notionem eu
uere:iam seipse doceat eum uiru; bonū esse:qui psit quibus p
sit:noceat nemini:nisi lacessitus iniuria. O q̄ simplicem ueram
sententiam,duorū uerborum adiectione corrupit.Quid.n.op
fuerat adiūgere:nisi lacessitᵒ iniuria:ut uiciū,bono uiro q̄si cau
turpissimam apponeret:patientięq̧,quę omniū uirtutū maxi

est, facere expertem? Nociturum esse dixit bonum uirum: si fuerit lacessitus. Iam hoc ex ipso boni uiri nomē amittat necesse est: si nocebit. Non minus. n. mali est referre iniuriam q̄ īferre. Nā unde certamina inter homines? unde pugnę contentionesq; nascunt̄? nisi q̄ improbitati apposita impatientia: magnas sępe concitat tē pestates. Quod si patientiā (qua uirtute nihil uerius; nihil homīe dignius inueniri pōt) improbitati opposueris, extinguetur proti nus tanq̄ igni aquā superfuderis. Sin aūt ꝓuocatrix illa improbi tas impatientiam sibi comparem nacta est: tanq̄ perfusa oleo tan tum excitabit incendium: ut id non flumen aliquod: sed effusio cruoris extinguat: magna itaq; patientię ratio est: quā sapiens ho mo ademit bono uiro: ut enim nihil malorū fiat: hęc sola effęcit: quę si detur omnibus: nullum scelus: nulla fraus in rebus hūanis erit. Quid ergo bono uiro potest esse tam calamitosuz: tamq; cō trariū: q̄ irę frena permittere: quę illum non modo boni: sed etiaz hominis appellatione despoliet? Siquidem nocere alteri: ut ipse ait uerissime: non est secundum homīs naturam: nam & pecudes si lacessas: aut calce: aut cornu repugnāt. Et serpētes ac ferę: nisi per sequaris: ut occidas: negociū non exhibent. Et ut ad hominū exē pla redeamus: īperiti quoq; & insipiētes si quando accipiūt iniu rias: cęco & irrationabili furore ducuntur: & his qui sibi nocēt ui cem tribuere conant̄. In quo igitur sapiens ac bonus uir a malis & insipientibus differt? nisi q̄ habet inuictā patientiam: qua stulti carent: nisi q̄ regere se ac mitigare iram suam nouit: quam illi (q̄a uirtute indigent) frenare non possunt? sed uidelicet hęc, ipsum, res fefellit: quia cum de uirtute quęrit̄, in quacunq; conditione uince re, putauit esse nirtutis. Nec uidere ullo modo potuit, hominem dolori & irę succūbentem: & his affectibus indulgentem: quib⁹ debet potius reluctari. Et ruētē quacunq; in parte ꝓuocarit impro bitas, uirtutis officium nō tenere. Qui eniz referre iniuriam nititur, cum ipsum, a quo lęsus est, gestit imitari: ita qui malum imitatur: bonus esse nullo pacto potest. Duob⁹ igitur uerbis, duas uirtutes maximas: bono & sapiēti uiro: īnocentiā patiētiāq; detraxit: sed q̄a ipse caninam illā facūdiā, sicut Salustius ab Appio dictum re fert, exercuit: uoluitq; hominē canino modo uiuere: ut remordeat lacessitus: quę retributio contumelię q̄ perniciosa sit: & quas ede re soleat strages: unde oportunius petetur exemplum: q̄ ex ipsius

preceptoris tristissimo casu, qui cum his philosophorū preceptis obtēperare gestit: ipse se perdidit. Qui si lacessitus iniuria patientiā tenuisset: si dissimulare: si ferre contumeliam boni uiri esse didicisset: nec illas nobiles orationes alieno titulo inscriptas: impatientia & leuitas & insania profudisset, nunq̄ capite suo rostra (in quibus ante floruerat) cruentasset: nec rēpublicam funditꝰ proscriptio illa delesset. Sapientis ergo ac boni uiri non est uelle certare, ac se periculo cōmittere: quoniā & uincere non est in nostra potestate: & est anceps omne certamē: sed est sapientis & optimi uiri non aduersarium uelle tollere (quod fieri sine scelere ac periculo nō pōt) sed certamē ipsum: quod fieri & utiliter & iuste potest. Sūma igitur uirtus habēda patientia est: quam ut caperet homo iustus: uoluit illū deus: ut supradictum est ꝑ inerte contēni. Nisi .n. contumeliis fuerit affectus: quantum habeat fortitudinis in se ipso cohibendo ignorabitur. Si autem lacessitus iniuria ledentē persequi coeperit: uictus est. Si uero motū illum ratione compresserit: hic plane imperat sibi: & hic regere se potest: que sustentatio sui, recte patientia nominat̄: que una uirtus omnibus est ꝓposita uiciis & affectibus. Hec perturbatum animum ac fluctuātem ad tranquillitatem suam reuocat: hec mitigat: hec hominem sibi reddit. Ergo quoniā nature repugnare impossibile est: & utile ut nō cōmoueamur omnino: prius tamen q̄ cōmotio illa prosiliat ad nocendum (quoad fieri potest) maturius sopiatur. Precepit deus nō occidere, solem super iram nostram: ne furoris nostri testis abscedat. Deniq̄ Marcus Tullius cōtra suum preceptū: de quo paulo ante dixit: obliuionem iniuriarū in magnis laudibꝰ posuit. Spero, inq̄t, Cesar qui obliuisci nihil soles nisi iniurias. Quod si hoc ille faciebat homo: non a celesti tātum: sed a publica quoq̄: ciuiliq̄ iustitia remotissimus: quanto magis id nos facere debemus: qui immortalitatis uelamine candidati sumus.

¶ Capi. xix. Q, Peripathetici stoicis obuiant in defensione affectuum. Et que sint tres furie: quas poete finxerunt: & quis earum usus sit & abusus.

STOici cum affectus ex homine, tanq̄ morbos, conantur euellere: Peripathetici se opponunt: eosq̄ nonmodo retinent:

sed etiam defendunt. Nihilq; in homine esse dicunt: quod non magna ratione ac prouidentia sit innatum. Recte id qdem: si singularũ rerum ueros terminos scirent. Itaq; hãc ipsam iram comitem esse dicunt uirtutis: tãq̃ nemo possit aduersus hostes fortiter dimicare: nisi fuerit ira concitatus. Quo plane oñdunt nec, quid sit uirtus, scire se: nec cur homini attribuerit iraꝫ deus. Quę si nobis iõ data ẽ: ut ea utamur ad occidẽdos homines: qd immani⁹ homine: qd similius feris beluis existimãdũ est: q̃ id animal qđ ad coĩonem & innocentiam deus fecit? Tres sunt igiť affectus q homines in omĩa facinora pręcipites agãt: ira: cupiditas: libido. Propterea poetę tres furias eẽ dixerũt: quę mẽtes hominuꝫ exagitent: ira ultionẽ desiderat: cupiditas opes: libido uoluptates. Sed his omnibus, deus certos limites statuit: quos si transcenderent: maioresq; eẽ coeperit: necesse est nãm suã deprauẽt: & ĩ morbos ac uicia uertanť. Qui aũt sint isti limites: non est magni laboris oñdere. Cupiditas ad ea cõparãda nobis data est: quę sunt ad uitam necessaria: libido ad sobolẽ ꝓpagãdã: irę affect⁹ ad cohercẽda peccata: eorum quę sunt in nostra potestate: idest ut arctiore disciplina minor ętas ad probitatem, iustitiamque formetur: quę nisi metu cohibeatur: licentia pariet audaciaꝫ, quę ad omne flagitium & facinus euadet. Itaq; ut ira uti, aduersus minores & iustũ est & necessarium: sic & aduersum pares, & perniciosuꝫ est & impium. Impium ꝙ uiolatur humanitas: perniciosum ꝙ illis repugnantibus aut perdere necesse est aut perire. Hanc autem quam dixi esse rationem: cur homini sit irę affectus datus, ex ipsius dei ꝑceptis intelligi potest: qui iubet uti maledictis & lędentibus nõ irascamur. Man⁹ autem nostras supra minores semper habeam⁹: hoc est ut peccantes eos assiduis uerberibus corrigam⁹: ne amore inutili & indulgentia nimia educentur ad malum & ad uicia nutriantur. Sed rerum imperiti & rationis ignari: eos affectus qui sunt homini aduersus bonos dati, exterminauerunt: & lati⁹ q̃ rõ postulat euagantur. Inde iniuste atq; impie uiuiť: utuntur ira cõtra pares: hinc dissidia: hinc expulsiones: hinc bella cõtra iusticiã nata sunt. Vtuntur cupiditate ad congerendas opes: hic fraudes: hinc latrocinia: hinc omnia scelerum genera orta sunt. Vtuntur libidine ad capiẽdas tantũ uoluptates. Hic stupra: hic adulteria: hinc corruptelę omnes extiterunt. Quicũq; igitur illos affectus

intra fines suos redegerit: quod ignorātes deū facere nō possunt: hic patiens: hic fortis: hic iustus est.

Capit. xx. De qnq; sensuū uoluptatibus. Et q̄re plus uolupta tis datū sit homini a nā q̄ cęteris aīalib⁹. Et p̄mū de uoluptate ui sus & de spectaculis euitādis. Et de ludoꝝ & spectaculoꝝ aucto ribus

RESTAT ut contra quinq; sensuum uoluptates dicam breuiter. Nam & ipsius libri mensura iam modum flagitat: quę om nes quoniam uiciosę ac mortiferę sunt: uirtute superari atq; opp̄ mi debent, uel quod pauloante dicebam: de affectibus ad rationē suam reuocari. Cęterę animantes pręter unam uoluptateȝ que ad generandum pertinet nullam sentiunt. Vtūtur ergo sensibus ad naturę suę necessitatem. Vident ut appetant ea quibus opus est ad uitam tuendam: audiunt inuicem seque dinoscunt: ut possint congregari. Quę utilia sunt ad uictum aut ex odore inueniunt: aut ex sapore percipiunt: inutilia respuunt aut recusant. Edendi & bibendi officium uentris plenitudine metiuntur. Homini ue ro, solertissimi artificis prouidentia dedit uoluptatem īfinitam & in uiciū cadentem: quia proposuit ei uirtutem quę cum uolu ptate semper tanq̄ cum domestico hoste pugnaret. Cicero in ca tone maiore. Stupra uero, inquit, & adulteria & omne flagitium nullis excitari aliis illecebris, nisi uoluptatis. Cunq; homini siue natura siue quis deus nihil mentem pręstabilius dedisset: huic di uino muneri ac dono, nihil tam inimicum q̄ uoluptateȝ. Nec enī libidine dominante temperantię locum esse: neq; in uoluptatis regno uirtutem posse consistere: sed econtrario deus idcirco uir tutem dedit: ut expugnaret & uinceret uoluptatem: eamq; egre dientem fines sibi datos: intra prescriptuȝ coherceret: ne hominē suauitatibus delinitum atq; captum: ditioni suę sibiceret: ac sem piterna morte mulctaret. Voluptas oculoruȝ uaria & multiplex, quę capit̄ ex aspectu rerum quę sunt in usu hominum: uel natura uel opere delectabiles: hanc philosophi rectissime sustulerūt. Ai unt enī multo esse pręclarius & homine digni⁹: cęlum poti⁹ quā cęlata intueri: & hoc pulcherrimū opus inter micantibus astroꝝ luminibus, tanquam floribus adornatum: q̄ picta & ficta & gem mis distincta mirari. Sed cum diserte ad contemptum terręstriū

nos exhortati sunt: & ad celi spectaculum excitauerunt: tamē spe ctacula hec publica nō cōtenunt: itaq; his & delectanē & libēter ītersunt: que qm̄ maxima sunt irritamēta uicioꝝ: & ad corrūpen dos animos potissime ualēt, tollenda sunt nobis: q̄ nō modo ad beatam uitā nihil cōferūt: sed etiā nocēt plurimū. Nā qui hoīem (q̄uis ob merita dānatum) in cōspectu suo iugulari pro uoluptate cōputat, conscientiā suam polluit: tam. s. q̄ si homicidij quod fit occulte spectator & particeps fiat. Hos tamen ludos uocant: in q̄ bus humanus sanguis effunditur. Adeo longe ab hominibus se cessit humanitas: ut cum animas hominum interficiant: ludere se opinentur: nocentiores his omnibus, quorum sanguinē uolupta ti habent. Quero nunc an possint pij & iusti homines esse, q̄ con stitutos sub ictu mortis, ac misericordiam deprecantes: non tan tum patiuntur occidi: sed efflagitant, feruntq; ad mortem crude lia & inhumana suffragia, nec uulneribus satiati: nec cruore contē ti: quin etiam percussos iacentesq; repeti iubent: & cadauera icti bus dissipari: ne quis illos simulata morte deducat. Irascuntur eti am pugnantibus nisi celeriter alter e duob⁹ occisus est: & tanquā humanum sanguinem sitiant: oderunt moras: alios illis cōpares dari poscunt recentiores: ut q̄primū oculos suos satient. Hac cō suetudine imbuti, humanitatem perdiderunt. Itaq; non parcunt etiam innocentibus: sed exercent in omnes quod in malorum tru cidatione didicerunt. Huius igitur publici homicidij socios & participes esse non conuenit: eos qui iusticie uiā tenere nituntur. Non enim cum occidere deus uetat: latrocinari tantum prohibet, quod ne per leges quidem publicas licet: sed ea quoq; ne faciant monet: que apud homines pro licitis habentur. Ita neq; militari iusto licebit: cui⁹ militia est ipsa iusticia: neq; uero accusare queq̄ crimine capitali: quia nihil distat utrum ne ferro an uerbo potius occidas: quoniam occisio ipsa prohibetur. Ita q̄ in hoc dei pre cepto nullam prorsus exceptionem fieri oportet: quin occidē ho minem sit semper nefas: quem deus sanctum animal esse uoluit. Ergo ne illud quidem cōcedi aliqs existimet: ut recentes natos li ceat oblidere: que uel maxima est impietas. Ad uitam enim deus inspirat animas non ad mortem. Verum homines ne quod sit fa cinus quo manus suas non polluant: rudib⁹ adhuc & simplicib⁹ animis abnegant lucem non a se datam. Expectet uero aliquis ut

alieno sanguine parcant: qui non parcunt suo: sed hi sine ulla cõtrouersia scelerati & iniusti. Quid illi quos falsa pietas cogit exponere? Nõ possũt ĩnocentes existimari: q uiscera sua ĩ prędã canib⁹ obiiciũt: & quãtũ in ipis ẽ: crudeli⁹ necãt q̃ si strãgulassẽt. Quis dubitet qn ĩpius sit, q alienę misericordię locũ nõ tribuit? q etiã si cõtingat ei qđ uoluit, ut alat, addixit certe sanguinẽ suũ uel ad seruitutẽ uel ad lupanar. Quę aũt possunt uel soleant accidere in utroq; sexu, uel p errorẽ, qs non intelligit? qs ignorat? Qđ uel uni⁹ Edipodis declarat exẽplũ: duplici scelere cõfusũ. Tã igitur nefariũ est exponere q̃ necare. At enĩ parricidę facultatũ angustias cõqueruntur: nec se pluribus liberis educandis sufficẽ posse prętendunt: quasi uero aut facultates in potestate sint possidẽtiũ aut non quotidie deus ex diuitibus pauperes: & ex pauperib⁹ diuites faciat. Quare si quis liberos ob paupertatẽ non poterit educare: satius est ut ab uxoris congressione cõtineat: q̃ sceleratis manibus, dei opera corrumpat. Ergo si homicidiũ facere nullo mõ licet: nec interesse omnino conceditur: ne conscientiam perfũdat ullus cruor. Siquidem populo sanguis ille pręstatur: ĩ scęnis q̃q; nescio an sit corruptela uiciosior. Nam & comicę fabulę de stupris uirginum: aut loquuntur amoribus meretricum: & quo magis sunt eloquentes qui flagitia illa finxerunt, eo magis sententiarum elegantia persuadent: & facili⁹ inhęrent audientium memorię uersus numerosi & ornati. Item tragicę historię subiiciũt oculis parricidia & ĩcesta regum malorum: & conturnata scelera demonstrant. Histrionum quoque impudicissimi motus: quid aliud nisi libidines docent & instigant? quorum eneruata corpora: & in muliebrem incessum habitumq; mollita: impudicas foeminas inhonestis gestibus menciuntur. Quid de mimis loquar, corruptelarum pręferentibus disciplinam: qui docent adulteria dũ fingunt: & simulatis erudiunt ad uera? Quid iuuenes aut uirgines faciant: cum & fieri sine pudore: & spectari libenter ab omnibus cernunt? Admonentur utiq; quid facere possint & ĩ flammãtur libidine: quę aspectu maxime concitatur: ac se quisq; p sexu in illis imaginibus pręfigurat: probãtq; illa dum rident: & adhęrentib⁹ uiciis corruptiores ad cubicula reuertuntur: nec pueri modo quos pręmaturis uiciis inbui non oportet: sed etiã senes quos peccare non decet in talem uiciorũ semitam dilabuntur. Circẽsiũ

quoq; ludorum ratio quid aliud habet nisi leuitatē : uanitate; : insa niā? Tāto nāq; īpetu cōcitant animi in furorē: quāto illic impetu currit: ut iā plus spectaculi exhibeāt: q spectādi grā ueniūt cum exclamare & efferri & exilire coeperit. Vitanda g. spectacula oīa nō solum ne quid uiciorum pectorib9 insideat: quę sedata & pa cifica esse debent: sed ne cuius nos uoluptatis consuetudo delini at: & a deo atq; a bonis operibus auertat. Nam ludorum celebra tiones, deorum festa sunt: siquidem ob natales eorum uel tempo rum nouorum dedicationes sunt constituti. Et primitus quide; uenationes quę uocantur munera, Saturno attributę sunt. Ludi autem scęnici libero: Cirenses uero Neptuno. Paulatim uero & cęteris dijs idem honos tribui coepit: singuliq; ludi nominibus eorum consecrati sunt: sicut Sisinnius capito in libris spectacu lorum docet. Si quis igitur spectaculis interest: ad quę religiōis gratia conuenitur: discessit a dei cultu: & ad deos se cōtulit: quo rum natales & festa celebrauit.

¶ Capitulum. xxi. De uoluptate auriu;. Et quid sibi uelit diui norum eloquiorum simplicitas: quę omnibus carminibus & flo ribus pompisq; uerborum pręferenda est.

AVrium uoluptas ex uocum & cantuū suauitate percipitur quę scilicet tam uiciosa est: q̄ oblectatio illa de qua dixim9 oculorum. Quis enim non luxuriosum ac nequam putet eum: q scęnicas artes domi habeat? At qui nihil refert utrum ne luxuriam solus domi: an cum populo exerceas in theatro. Sed iam de spe ctaculis dictum est: restat unum quod est nobis expugnandum: ne capiamur his quę ad sensum intimum penetrant. Na; illa om nia quę uerbis carent: idest aeris & neruorum suaues soni: possūt facile contemni: quia non adhęrent ne scribi possunt. Carmē aūt compositum & oratio cum suauitate decipiens: capit mentes: & quo uoluerit impellit. Inde homines litterati cum ad religione; dei accesserint: ab aliquo perito doctore fundati, minus credunt. Assueti enim dulcibus & politis, siue orationibus, siue carmini bus: diuinarum litterarum simplicem communemq; sermonem pro sordido aspernantur: id enim quęrunt quod sensum demul ceat. Persuadet autem quicquid est suaue: & animo penitus, dum delectat, insidet. Num igitur deus & mentis & uocis & linguę

artifex: diserte loqui nō pōt? Immo uera sūma ꝓuidentia carere fuco uoluit: ea q̄ diuina sūt, ut oēs ītelligerent: q̄ ipa oībus loquebať. Ergo q ueritati studet: q non uult ipe se decipere: abiiciat inimicas & noxias uoluptates: q̄ animam sibi uinciāt: ut corp⁹ cibi dulces: prẹferātur uera falsis: ẹterna breuib⁹: utilia iocūdis. Nihil aspectu gratū sit: nisi quod pie quod iuste fieri uideas: nihil auditu suaue: nisi qď alit aīam: melioréq; te reddit. Maximeq; hic sensus non est ad uicium detorquendus: qui nobis ideo datus ē: ut doctrinā dei percipere possemus. Ita ꝙ si uoluptas est audire cantus & carmina: dei laudes canere & audire iocundum sit. Hẹc est uoluptas uera, q̄ comes est & socia uirtutis. Hẹc est nō caduca & breuis: ut illẹ, quas appetunt, qui corpori ut pecudes seruiunt: sed ꝑpetua & sine ulla intermissione delectans. Cui⁹ terminos si qs excesserit: nihilq; aliud ex uoluptate petierit nisi ipam uoluptatē hic mortem meditatur: quia sicut uita perpetua in uirtute est: ita mors in uoluptate. Qui enim temporalia maluerit: carebit ẹternis: qui terrẹna prẹtulerit: cẹlestia non habebit.

¶ Capitulum. xxii. De uoluptate olfatus & gustus: quam uir prudens euitare debet ut laqueos & tendiculas mortis.

AD uoluptates autem saporis & odoris: qui duo sensus ad solum corpus pertinēt: nihil est aliud quod a nobis disputetur nisi forte quis exigit: ut dicamus non turpe esse sapienti ac bono, si uentri & gulẹ seruiat: si unguētis oblitus: ac floribus coronat⁹ incedat: quod qui facit utiq; insipiēs & inept⁹ & nihil est: & quē ne odor quidem uirtutis attigerit. Fortasse quispiā dixerit. Cur ergo illa facta sunt: nisi ut illis fruamur? At enim iam sẹpe dictū est uirtutē fuisse futurā nullā: nisi haberēt quẹ opprimerēt. Itaq; fecit oīa deus ad īstruendū certamē reꝝ duaꝝ. Ergo illecebrẹ istẹ uoluptatū: arma sunt illi⁹, cuius opus unū est, expugnare uirtute; iusticiāq; ab oībus excludere. His blandimētis titillat aīa & suauitatibus: Scit enī quia mortis est fabricatrix uoluptas. Na; sicut deus hominē ad uitā non nisi per uirtutem ac laborem uocat: ita ille ad mortem per delicias ac uoluptates: & sicut ad uerū bonu; per fallacia mala: sic ad uerum malū p bona fallacia ꝑuenit. Cauēda sunt igiť oblectamēta ista tāq̄ laquei & plagẹ: ne suauitudinū

mollicię capti: sub ditione mortis cum ipo corpore redigamur: cui nos mancipauimus.

Capitulum. xxiij. De uoluptate tactus: & quare sit in homie uehementior q̄ in ceteris animalibus: & quantas per eū diabolus turpitudines ingerat, & spicula gehennę. Et de licito coitu, & illicito. Et quare inter omnia animantia sola mulier post conceptuȝ sit patiens uiri. Et quis sit cōtinētię uel īcōtinentię fructus.

UEnio nunc ad eam quę percipitur ex tactu uoluptatem: qui sensus est quidem totius corporis: sed ego non de ornamētis aut uestibus: sed de sola libidine dicendum mihi puto q̄ maxime cohercēda est: quia maxime nocet. Cum excogitasset deus duorum sexuum rationē: attribuit ipsis ut se inuicē appeterēt: & cōiunctione gauderent. Itaq ardentissimam cupiditatem, cūctorum animantiū admiscuit corporibus: ut in hos affectus auidissime ruerent: ea ratione propagari & multiplicari genera possēt. Quę cupiditas & appetentia in homine uehementior, & acrior īuenitur: uel quia hominum multitudinem uoluit esse maiorem, uel quoniam uirtutem soli homini dedit: ut esset laus & gloria in cohercēdis uoluptatibus: & sui abstinentia. Scit ergo aduersarius ille noster quanta sit uis huius cupiditatis: quam quidem necessitatem dicere maluerunt: eamq a recto & bono, ad malū & ad prauum transfert: illicita enim desideria immittit: ut aliena cōtaminet: quibus habere propria sine delicto licet: obijcit quippe oculis irritabiles formas: suggeritq fomenta: & uicijs pabulum subministrat: tum intimis uisceribus stimulos omnes cōturbat: & cōmouet: & naturalem illum incitat atq inflammat ardoreȝ: donec irretitum hominem implicatumq decipiat. At ne quis esset qui poenarum metu abstineret alieno: lupanaria quoq constituit & pudorem infoelicium mulieꝝ publicauit: ut ludibrio haberet tam eos qui faciunt: q̄ quas pati necesse est. His obscęnitatibus animas ad sanctitatem genitas: uelut in cęni gurgite demersit: pudorem extinxit: pudicitiam flagitauit. Idem etiam mares maribus admiscuit: & nefandos coitus contra naturam: contraq īstitutum dei machinatus est: sic imbuit homines et armauit ad nefas omne. Quid enim potest esse sanctum his, qui etatem imbecillam & pręsidio indigentem: libidini suę depopulandam

foedandamq; substrauerit! Nō potest hęc res pro magnitudine sceleris enarrari. Nihil āpli⁹ istos appellare possū: q̄ īpios & parricidas: qbus nō sufficiat sexus a deo dat⁹: nisi & suū sexū ꝓphane ac petulant̄ illudant. Hęc tñ apud illos leuia & quasi honesta sūt. Quid dicā de his q abhominādā nō libidinē: sed insaniam poti⁹ exercēt! Piget dicē. Sed qd his fore credam⁹: quos nō piget facē: & tñ dicendū est q̄ fit! de istis loquor quorū teterrima libido & execrabilis furor: ne capiti qdē parcit. Quibus h̄ ꝟbis, aut q̄ indignatōe tātū nefas ꝓsequar! Vicit officiū linguę sceleris magnitudo. Cum igitur libido hęc edat opera: & hęc facinora designet: armandi aduersus eam uirtute maxima sumus. Quisquis affectus illos frenare non potest: cohibeat eos intra prescriptum legitimi thori: ut & illud quod auide expetit assequatur: & tñ ī peccatum non incidat. Nam quis sibi homines perditi uolunt! Nempe honesta opera uoluptas sequitur: si ipsa; per se appetūt: iusta & legitima frui licet. Quod si aliqua necessitas ꝓhibebit: tum uero maxima adhibenda uirtus erit: ut cupiditati cōtinētia reluctetur. Nec tantū alienis thoris quę attigere nō licet: uerum etiam publicis uulgatisq; corporibus abstinendum deus pręcępit. Docetq; nos cum duo inter se corpora fuerint copulata: unum corp⁹ efficere. Itaq; qui se cęno īmerserit: cęno sit oblit⁹ necesse est. Et corpus quidē cito ablui potest: mens autem contagione impudici corporis inquinata, non pōt: nisi ex longo tempore & multis bo- se purgauerit
nis operibus, ab ea quę inhęserit colluuione, purgari. Oportet ḡ sibi quēq; ꝓponē duorum sexuū cōiunctionē gñandi cā datum esse uiuentibus. Eamq; legem his affectibus positam: ut successione; parent: sicut autem dedit nobis oculos deus: nō ut spectemus uoluptatemq; capiamus: sed ut uideamus, propter eius actus qui pertinēt ad uitę necessitatem. Ita genitalem corporis partem qd' nomen ipsum docet: nulla alia causa nisi efficiendę sobolis accępimus. Huic diuinę legi summa deuotione parendum est: sint omnes qui dei discipulos se ꝓfitebuntur ita morati & instituti: ut imperare sibi possint. Nam qui uoluptatibus indulgent: qui libidini obsequunt̄: hi animam suam corpori mācipant: ad mortemq; condēnant: qui se corpori addixerunt: in quo habet mors potestatem. Vnusquisq; igitur quantum potest formet se ad uerecundiam: pudoremq; colat: castitatem mente & cōscientia tue

atur:nec tantum legibus publicis pareat:sed sit supra omnes leges
qui legē dei sequit̃:quibꝰ bonis si assueuerit: iā pudebit eũ in de
teriora descēdere. Mō placeāt recta & honesta quę melioribꝰ io
cundiora sunt:q̃ praua & inhonesta peioribꝰ. Nōdũ oīa castita-
tis officia executꝰ suꝫ:quā nō mō deus intra ꝑuatos parietes:sed
etiā ꝑscripto lectuli terminat:ut cũ quis habeat uxorē: neqꝫ ser
uam neqꝫ liberā habere insuꝑ uelit:sed in matrimonio fidē suet.
Nō enim sicut iuris publici ratio est:sola mulier adultera est quę
habet alium: maritus aũt etiam si plures habeat:a crimine adulte
rii solutus est. Sed diuina lex ita duos in matrimoniuꝫ, quod est
in corpus unum,pari iure coniungit:ut adulter habeat̃: quisquis
cōpagem corporis in diuersa distraxerit. Nec ob aliam causam
deus,cum cęteras animātes suscępto foetu,maribus repugnare uo
luisset,solam omnium mulierē patiētem uiri fecit. s. ne foeminis
repugnantibus,libido cogeret uiros aliud appetere:eoqꝫ facto ca
stitatis gloriam non tenerent:sed neqꝫ mulier uirtutem pudicitię
caperet:si peccare non posset. Nam quis mutum animal pudicuꝫ
esse dixerit:quod suscępto foetu mari repugnat? Quod ideo fa
cit quia necesse est in dolorem atqꝫ in periculum ueniat si admise
rit. Nulla igitur laus est non facere:quod non possis facere. Ideo
auteꝫ pudicitia in homine laudatur:quia nō naturalis est :sed uo
luntaria. Seruanda igitur fides ab utroqꝫ alteri est: immo exēplo
continentię docenda uxor:ut se caste gerat. Iniquum est enim ut
id exigas:quod ipse pręstare nō possis. Quę iniquitas id effecit
profecto:ut essent adulteria:foeminis ęgre ferentibus pręstare se
fidem:nō exhibentibus mutuam charitatem. Deniqꝫ nulla est tā
perditi pudoris adultera:quę non hanc causam uicijs suis pręten
dat: iniuriam se peccando non facere:sed referre:quod optime,
Quintilianus expręssit: homo,inquit,neque alieni matrimonij
abstinens:neqꝫ sui custos:quę inter se natura connexa sunt. Nam
neqꝫ maritus circa corrumpendas aliorum coniuges occupatus:
potest uacare domesticę sanctitati. Et uxor cum in tale incidit
matrimonium,exemplo ipso concitata: aut imitari se putat aut
uindicari. Cauendum igitur ne occasionem uicijs,nostra ītempe
rantia demus:sed assuescant inuicem mores duorum: & iugum
paribus animis inferant. Nos ipsos in altero cogitemus. Nā fere
in hoc iusticię summa consistit:ut nō facias alteri quicquid ipse

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA

non uis

ab altero pati nobis. Hęc sunt quę ad continentiam pręcipiuntur a deo: sed tamē si quis diuina pręcępta circūscribere se putat posse, adducūtur illa: ut omnis calumnia & occasio fraudis remoueatur: adulterum esse, qui a marito dimissam duxerit: & eum q pręter crimen adulterij uxorem dimiserit, ut alteram ducat. Dissociari enim corpus & distrahi deus noluit. Pręterea non tantū adulterium esse uitandū: sed etiam cogitationem: ne quis aspiciat alienam: & animo concupiscat: adulteram enim fieri mentem: si uel imaginem uoluptatis ipsa sibi depinxerit: mens est enim pfecto quę peccat: quę immoderatę libidinis fructum, cogitatione complectitur. In hac crimen est: in hac omne delictum. Nā & si corpus nulla sit labe maculatum: non constat tamen pudicitię ratio: si animus incestus est: nec illibata castitas uideri potest: ubi cōscientiam cupiditas inquinauit. Nec uero aliquis existimet difficile esse imponere frenos uoluptati: eamq; uagam & errantem castitatis pudicitięq; limitibus includere: cum propositū sit hominibus omnibus etiam uincere: ac plurimi beatam atq; incorruptā corporis integritatem retinuerūnt: multiq; sint qui hoc cęlesti genere uitę foelicissime perfruantur. Quod qdem nō ita deus fieri pręcępit tanq astringat: quia generari homines oportet: sed tanq sinat. Scit enī, quātam his affectib9 īposuerit necessitatē: si quis hoc, inquit, facere potuerit: habebit eximiā incōparabilemq; mercedem. Quod cōtinētię gen9 quasi fastigiū est, omniūq; cōsummatio uirtutum. Ad quā si quis eniti atq; eluctari potuerit: hunc seruū dn̄s: hunc discipulū magister agnoscet: hic terram triūphauit: hic erit consimilis deo: qui uirtutē dei coeperit. Nec quidem difficilia uidentur: sed de eo loquimur: cui calcatis omnibus terrenis iter in cęlū paratur. Nā quia uirtus in dei agnitione cōsistit omnia grauia sunt, dum ignores: ubi cognoueris, facilia per ipsas difficultates nobis exeundum est; qui ad summū bonū tēdim9.

retinuerint

Capit. xxiiii. De poenitētia & fructu ei9 & cōsciētię stimul9: & districto dei iudicio: ex qb9 sacrificiis & i q ara possit placari

NEc tamen deficiat aliquis: aut de se desperet: si aut cupiditate uictus: aut libidine impulsus: aut errore deceptus: aut ui coactus: ad iniustitię uiam lapsus est. Potest enim reduci ac

[7]

liberari si eum poeniteat actorum: & ad meliora conuersus satis deo faciat: quod fieri posse Cicero nõ putauit. Cuius hęc in academico tertio ṽba sũt. Quod si liceret, his q̃ in itinere deerrassẽt: sicut sic uiã deuiã secutos, corrigere errorẽ: in poenitendo facilior esset emẽdatio temeritatis: lʒ plane. Nã si liberos nr̃os cũ delictorum suoꝝ cernimus poenitere: correptos eẽ arbitramur: & abdicatos abiectosq; rursus tñ suscipim⁹: fouem⁹: amplectimur: cur desperemus clemẽtiã dei pr̃is poenitendo posse placari? Ergo idẽ dñs ac parẽs indulgẽtissim⁹: remissuꝝ se poenitẽtibus peccata ꝓmittit: & obliturum omnes iniquitates nostras. Si iusticiam denuo cæperimus coepimus operari. Sicut enim nihil prodest male uiuenti, anãctę uitę ꝓbitas: quia superueniens nequitia, iusticię opera deleuit: ita nihil officiunt peccata uetera correcto: quia superueniens iusticia labẽ uitę prioris aboleuit: quem enim facti sui poenitet: errorem suum pristinum intelligit. Ideoq; gręci melius & significantius μετανοίαν: dicunt quasi nos latine possumus dicere resipiscẽtiam. Resipiscit enĩ ad suam mentem quasi ab insania recęperit: quem errati piget, castigatq; seipsum dementię: & confirmãt animum suum ad rectius uiuendum: tum illud ipsũ maxime cauet: ne rursus in eosdeʒ laqueos inducatur. Deniq; muta quoq; aĩalia cum fraude capiuntur: si aliquo se modo in fugam extricauerint: fiunt postmodum cautiora uitantq; semper ea omnia in quibus dolos insidiasq; senserunt. Sic hominem poenitentia cautum, ac diligentem facit, ad euitanda peccata: in quę semel fraude deciderit. Nemo enim potest esse tam prudens: tam circũspectus: ut nõ aliquando labatur. Et idcirco deus imbecillitatem nostram sciens: pro sua pietate aperuit nobis portuʒ salutis: ut huic necessitati cui fragilitas carnis subięcta est: medicina poenitẽtię subueniret. Ergo quicunq; aberrauerit referat pedem: seq; quamprimum recipiat ac reformet. Sed reuocare gradum: superasq; euadere ad ad auras: hoc opus hic labor est. Degustatis enim male iocundis uoluptatibus: uix diuelli ab his possunt: facilius recta sequerentur: si earum suauitates non attigissent. Sed si eripiant se male seruituti: condonabitur his omnis error: si errorem suum uita meliori correxerint: nec lucrari se quisq̃ putet: si delicti conscium non habebit: scit enim ille omnia in cuius conspectu uiuimus: Nec si uniuersos hoĩes celare possumus deũ possum⁹: cui nihil

abſconditũ:nihil poteſt eſſe ſecretũ. Seneca exhortationes ſuas mirabili ſententia terminauit. Magnũ, inq̄t, neſcio quid maiuſq̄ q̄ cogitari pōt numen eſt:cui uiuendo operam damus. Huic nos approbem⁹:nã nihil ꝓdeſt incluſam eē conſcientiã, patem⁹ deo. noſceret Quid ueri⁹ dici pōt ab eo qui deũ noſcet q̄ dictũ eſt ab homine uerę religionis ignaro? Nã & maieſtatē dei expreſſit maiorē eſſe dicēdo:q̄ ut eã cogitatio mētis humanę capere poſſit, & ipſũ ueritatis attigit fontē:ſentiendo uitã hominis ſupuacuã nõ eſſe (ut Epicurei uolunt) ſed deo ab his operã uiuēdo dari: ſiq̄dem iuſte ac pie uixerint. Potuit eē uerus dei cultor:ſi q̄s illi monſtraſſet, ut contēpſiſſet profecto Zenonē, & magiſtrũ ſuũ Sutionē:ſi uerę ſapiētię ducē nactus eſſet. Huic nos, inq̄t, approbemus. Cęleſtis prorſus oratio niſi antecederet ignorantię confeſſio:nihil ꝓdeſt incluſam habere conſcientiam:patemus deo. Nullus ergo mendacio nullus diſſimulationi locus eſt:quia parietib⁹ oculi hominũ ſubmouentur: dei autem diuinitas nec uiſceribus ſubmoueri poteſt: quominus totum hominē perſpiciat & norit. Idē in eiuſdē operis primo. Quid agis? quid machinaris? quid abſcondis? Cuſtos te tuus ſequitur. Aliũ tibi peregrinatio ſubduxit:aliũ mors: alium ualitudo. Hęret hic quo carere nunquã potes. Quid locũ arbitrum abditum legis: & arbitrium remoues? puta tibi contigiſſe ut oculos omnium effugias demens. Quid tibi ꝓdeſt non habere conſcium, habenti conſcientiam? non minus mirabiliter de cõſciētia & de deo Tulius:meminerit, inquit, deum ſe habere teſtẽ: ideſt ut ego arbitror mentem ſuam:quã nihil homini dedit ipſe diuinius. Item cũ de bono & iuſto uiro loqueretur. Itaq̄ talis uir, inquit, non modo facere: ſed ne cogitare quidẽ quicq̄ audebit:qd' non audeat prędicare. Purgemus igitur conſcientiam:quę ocul' dei eſt pręuia: & ut, ait, idem ſemper ita uiuamus:ut rationem nobis reddendam arbitremur: putemuſq̄ nos momentis omnibus non in aliquo (ut ille dixit) orbis terrę theatro ab hominibus:ſed deſuper ſpectari ab eo:qui & iudex & teſtis ipſe futurus eſt: cui rationem uitę repoſcenti actus ſuos inficiari non licebit. Ergo ſatius eſt:aut effugere cõſciētiam:aut nos ip̄os ultro aperire animũ & perniciem reſciſſis uulneribus effundere: quibus nemo alius mederi poteſt:niſi ſolus ille qui greſſum claudis:ui ſũ cęcis reddidit:maculata purgauit membra: mortuos excitauit. Ille ardo

rē cupiditatis extinguet: extirpabit libidines: īuidiā distrahet: irā mitigabit. Ille reddet uerā & perpetuā sanitatē. Appetenda ē hęc omnibus medicina: quoniā maiori periculo uexatur anima q̄ cor pus: & q̄primum latentibus morbis adhibenda est curatio. Neq; .n. si utatur aliquis oculoꝝ acie clara: mēbris omnibus ītegris cor poris totius, fortissima ualitudine: tamē eum dixerim sanum: si efferat̄ ira: sup̄bia tūid⁹ īflet̄: libidini fuiat: cupiditatibus inarde scat: sed eū poti⁹ qui ad alienā foelicitatē nō attollat oculos: opes non admiretur: alienam mulierē sancte uideat: nihil omnino ap petat: non concupiscat alienā: nō inuideat ulli: non fastidiat quēq̄, sit humilis: misericors: beneficus: mitis: humanus: pax in animo eius perpetua uersetur. Ille homo sanus: ille iustus: ille perfectus est. Quisquis igit̄ his oībus pręceptis cęlestibus obtemperauerit: hic est uere dei cultor: cuius sacrificia sunt mansuetudo animi: & uita innocens: & actus boni. Quę omnia qui exhibet totiēs sacri ficat: quotiens aliquod bonum ac fecerit pium. Deus .n. non desi derat uictimam: neq; muti animalis neq; mortis ac sanguinis: sed hominis & uitę. Ad quod sacrificiū neq; uerbenis opus est: neq; fibris: neq; cespitibus: quę sunt utiq; uanissima: sed his quę de in timo corde ꝓferuntur. Itaq; in aram dei: quę uere maxima est: & quę in corde hominis collocata, coinquinari non potest sanguine, iustitia imponitur: patientia: fides: innocentia: castitas abstinentia hic est ꝟissim⁹ rit⁹: hęc est lex dei uera: ut a Cicerone dictū ē prę clara & diuina semperq; recta & honesta iubet: uetat praua & tur pia: cui parētē sanctissimę ac certissimę legi: iuste ac legitime ne cesse est uiuere. Cuius legis pauca equidē capita posui: q̄ sum pol licitus ea me tātūmodo esse dictuꝝ: quę summū fastigiū uirtu ti & iustitię imponerent. Si quis uolet cętera omnia cōprehende re: ex fonte ipso petat unde ad nos riuus iste manauit.

Capi. xxv. De differētia doni & sacrificii diuini: & for ma laudandi deum: & orationis forma & fructu.

NVnc de sacrificio ipso dicamus pauca. Ebur inquit Plato non castum donum deo. Quid ergo picta scilicet & testa preciosa? immo uero non castum donum deo: q̄cquid surripi: q̄c q̄d corrūpi potest. Sed sicut hoc uidimō oportere uiuēti offerre

Caute lege

offerre aliquid: quod sit ex mortuo corpore, cur illud non uidit:
non debere incorporali corporale munus offerri? quanto melius
& uerius Seneca! Vultis ne uos, inquit, deū cogitare magnum &
placidum: & maiestate leni ferendum: amicū & semꝑ in ꝓximo
nō īmolationibus: nec sanguine multo colendum. Quę.n.ex tru
cidatione īmerentiū uoluptas est: sed mēte pura: bono honestoq;
proposito: non templa illi congestis in altitudinē saxis struenda
sunt: in suo cuiq; consecrandus est pectore. Vestes igitur gēmas:
& cętera quę habentur in precio: si quis putat deo cara: is plane, q̄
sit deus, nescit: cui putat uoluptati esse eas res: quas etiā homo si
quis cōtēpserit: iure laudabiť. Quid ergo castū! qd deo dignū!
nisi ꝙ ipse in illa diuina lege sua poposcit. Duo sunt quę offerri
debeāt: donum & sacrificiū: donū in perpetuū: sacrificiū ad tem
pus. Verꝝ apud istos qui nullo modo rationem diuinitatis intel
ligunt: donū est quicquid auro argentoq; fabricatur. Item qcqd
serico & purpura texiť: sacrificiū ē & uictia: & quęcūq; in ara cre
mať: sed utroq; nō utiť de⁹: qa & ipe īcorrupt⁹ ē: & ill'd totū cor
ruptibile: itaq; deo utrūq; corpale offerendum est: quo utiť. Do
num est integritas animi: sacrificium laus & hymnus. Si.n. deus
non uidetur: ergo his rebus coli debet: quę non uidentur. Nulla
igitur alia religio est uera: nisi quę uirtute ac iustitia cōstat. Quo
modo autē deus iustitia hominis utať: intellectu facile est. Si .n.
iustus fuerit homo: accepta immortalitate in eternum deo seruiet
Homines autem non nisi ad iustitiam nasci. Tum philosophi ue
teres: tum etiam Cicero suspicať. disserēs.n.de legibus: sed oīum
inquit, quę in hominū doctoꝝ disputatione uersantur: nihil est ꝑ
fecto pręstabilius q̄ plane intelligi nos ad iustitiā esse natos. Id
ergo solum deo exhibere atq; offerre debemus: ad quod capiēdū
nos ipse generauit. Hoc autē duplex sacrificii genus q̄ sit uerissi
mum: Trismegistus Hermes idoneus testis est. Qui nobiscum:
idest cū ꝓphetis quos seqmur tam re q̄ uerbis cōgruit: de iustitia
sic locutus est. Hoc uerbum o fili adora & cole. Cultus autē dei
unus est: malū non esse. Item in illo sermone profecto cum exau
disset Asclepiū quęrentē a filio suo utrum placeret patri ei⁹ offer
ri thus & alios odores ad sacrificium dei exclamauit. bene bene
o mi nate Asclepi. Est enim maximum tale qd de uno ac singula
ri bono ī animū īducere, hęc & his similia huic non conueniunt.

Omnium enim quęcunq; sunt plenus est: & omniū minime indi
gens. Nos uero gratias agentes adoremus: huiꝰ.n. sacrificiū sola
benedictio: & recte: uerbo.n. sacrificari oportet deo: siquidē deꝰ
uerbum est: ut ipse confessus est. Sūmus igitur colēdi dei ritus ē:
ex ore iusti hoīs ad deū directa laudatio: quę tamē ipsa ut deo
sit accepta: & humilitate: & timore: & deuotione maxima opus
est: ne quis forte ītegritatis & innocētię fiduciā generās: tumoris
& arrogantię crimē incurrat: eoq; facto gratiam uirtutis amittat.
Sed ut sit deo carus: omniq; macula careat: misericordiā dei sem
per imploret: nihilq; aliud precet: nisi peccatis suis ueniā: licet nul
la sint. Siquidem aliud desiderauerit. Non est opus deo scienti
quid uelimus: si quid ei boni euenerit: gratias agat: si quid mali
satisfaciat: & illd sibi ob peccata sua fateat euenisse: & nihilomi
nus ī malis gr̄as agat: & ī bonis satisfaciat: ut idem sit semper &
stabilis: & īmutabilis: & īconcussus. Nec tātū hoc in templo pu
tet sibi esse faciēdū: sed & domi & ī ipo etiā cubili suo. Secū de
niq; hēat deū semp ī corde suo cōsecratū: quoniā ipse ē dei tēplū
qd si deo patri ac dño: hac assiduitate: hoc obseqo: hac deuotōe
seruierit, cōsūmata & pfecta iustitia est: quā q tenuerit: hic ut ante
testati sumꝰ deo paruit: hic religione atq; suo officio satisfecit.

¶ L. Coelii Lactantii Firmiani diuīaꝝ īstitutionū aduersus gētes liber septimꝰ: & ultimꝰ. De diuino pręmio: idest beata uita: & ultimo futuro iudicio ad Constātinū Imperatorem. hic incipit 7

Ene habet: iacta sūt fundamēta: ut ait eximius
orator. Verum nos non tantum fundamenta ię
cimus: quę firma & idonea essent operi pferen
do: sed magnis robustisq; molibus: ędificium
totum pene usq; ad sūmā perduximus. Restat
id quod est multo facilius: uel tegere uel ornare.
sine quo tamen priora opera inutilia sunt & ingrata. Nam quid
pdest aut falsis religionibus liberari: aut ītelligere ueram? Quid
aut uanitatem falsę sapientię peruidere: aut quę sit uera cogno
scere? Quid inq̄ prodest cęlestem illam iustitiam defendere? qd
cum magnis difficultatibus cultum dei tenere? Quę est summa
uirtus: nisi cū diuinū pręmiū beatitudinis perpetuę subsequatur?

de qua nobis in hoc libro differendum: ne priora omnia irrita & infructuosa uideātur: si hoc cuius causa illa suscepta sunt, i īcertū relinquamus: ne quis forte arbitretur tantos labores in cassum suscipi, dū eorū cęlesti mercede diffidit: quā deus statuit ei qui hęc suauia terrę bona p sola nudaq₃ uirtute contēpserit. Satis & huic parti faciamus: tū testimoniis diuinaꝝ litteraꝝ: tū etiam pbabilibus argumētis: ut ęque clarū sit: & futura pręsentibus: & diuina terrenis: & perpetua breuibus esse anteponenda: quoniam temporalia sunt pręmia uiciorum: sempiterna uirtutum. Exponā igitur rationem mundi: ut facile possit intelligi: quando & quare sit effectus a deo: quod Plato, qui de mundi fabricatiōe disseruit: nec scire potuit: nec explicare: quippe qui cęleste mysterium) qđ non nisi pphetis ac deo docēte discitur) ignorabat: ideoq₃ i perpetuu₃ dixit esse fabricatū: quod longe secus est: quoniā qcquid est solido & graui corpore: ut initium coepit aliquādo: ita finem capiat necesse est. Nam Aristoteles cum nō uideret, quēadmodum posset tanta rerum magnitudo interire: & hanc pręscriptionem uellet effugere: semp ait fuisse mundū: ac semper futuru₃: prorsus nihil uidit: quia quicquid est, aliquando habuerit principium necesse ē, nec omnino quicq̃ potest esse nisi coeperit. Nam cum terram & aquam & ignē disperire: cōsumi extinguiq₃ uideamus: que sunt utiq₃ mundi partes: intelligitur id totum esse mortale: cuius mēbra sunt mortalia: Ita fit, ut natum sit quicqd pōt interire: sed & omne quod sub uisu oculoꝝ uenit: & corporale (ut ait Plato) & solubile sit necesse est. Vnus igitur Epicurus, auctore Democrito, ueridicus in hac re fuit: qui ait, & ortum aliquando: & aliquando esse periturum: nec tamē rationem ullam reddere potuit, scilicet aut quibus de causis hoc tantum opus: aut quo tempore resoluat̄. Quod quoniam nobis deus reuelauit: nec coniecturis id assequimur: sed traditione cęlesti: docebimus sedulo, ut tandem studiosis ueritas appareat: nec uidisse nec cōprehēdisse philosophos ueritatē: sed ita leuiter odoratos: ut tamen unde eos ille odor sapiētię tam suauis: tam iocūdus afflaret: nullo modo senserit. Interi₃ necessarium puto admonere lecturos: q̃ hęc nostra quę tradimus, prauę uiciosęq₃ mentes aut omnino non intelligent (hEbetatur.n. acies eorum, terrenis cupiditatibus: quę sensus omnes grauant: imbecillesq₃ reddunt) aut etiam si intelligent: dissimulabūt tamē

hebetatur

et esse hec leza

& esse hęc uera nolent: q̄ trahūt̄ a uiciis: & scientes malis suis fa-
uent: quoꝝ suauitate capiūt̄: & uirtutis uiā deserūt: cui⁹ acerbita
te offēdunt̄. Nā q̄ auaricia & opū īexplebili q̄dam siti flagrāt: q̄
nō possūt uēditis aut elargitis, q̄ amāt, tenui cultu uitā degere: sīn
dubio malūt id eē fictū: quo desideriis suis renūciare cogūt̄. Itē
q̄ libidinū stimul' īcitati (ut ait poeta) In furias ignēq; ruunt: utiq;
īcredibilia nos afferre dicūt: q̄ uulnerāt aures eoꝝ, p̄cępta cōtinē-
tię: q̄ illos a uoluptatib⁹ suis, p̄hibēt: q̄bus animā suā cū corpore
adiudicauerūt. Qui uero ambitione īflati, aut amore potētię in-
flāmati: oē studiū suū ad honores acquirēdos cōtulerunt: nec si
solem quidē ipsum gestemus in manib⁹: fidem cōmodabunt ei
doctrinę: q̄ illos iubet, omni potentia & honore contempto, hu-
miles uiuere: atq; ita humiles ut accipere īiuriam possint: & refer
re nolint si accęperint. Hi sunt hōies: q̄ cōtra ueritatē clausis oculis
quoquo mō latrāt. Qui aūt sani sunt uel erunt: idest nō ita uiciis
immersi: ut sanabiles nō sint: & credent his & libenter accędent:
& quęcūq; dicimus aperta & plana & simplicia: & quod maxīe
opus est uera, & inexpugnabilia, illis uidebūtur. Nemo uirtuti fa
uet: nisi qui sequi potest: sequi autem non facile est omnibus. Hi
possunt quos paupertas: & rerum indigentia exercuit: & capaces
uirtutis effecit. Nam si uirtus est tolerantia malorum: non capi-
unt ergo uirtutem: qui semper in bonis fuerūt: quia mala neq; ex
perti sunt: neq; ferre possunt, assuetudine ac desiderio bonoruꝫ:
quę sola nouerūt. Eo fit ut pauperes & humiles deo credant faci
li⁹: q̄ sunt expediti: quam diuites qui sūt impedimētis plurimis
implicati: īmo cathenati & compediti sūt: & seruiunt ad nutum
dominę cupiditati: quę illos inextricabilib⁹ uinculis irretiuit: nec
possunt in cęlum aspicere: quoniam mens eorum in terrā, prona
humilisq; defixa est. Virtutis autem uia non capit, magna onera
portantes. Angustus admoduꝫ trames est: p̄ quē, iusticia hominē
deducit in cęlum. Hunc tenere non pōt: nisi qui fuerit expeditus
& nudus. Nam isti locupletes multis & ingentibus sarcinis one
rati: per uiam mortis incedūt: quę latissima est: quoniam late per
ditio dominatur. His acerba sunt: his uenena, quę de⁹ ad iusticiā
p̄cępit: queq; nos, dei magisterio de uirtute ac ueritate disserim⁹.
Quibus si repugnare audebunt: hostes se necesse est uirtutis iusti
cięq; fateātur. Aggrediar nūc quod superest: ut finis operi possit

imponi. Id aūt supest: ut de iudicio dei disseram⁹: qđ tūc consti tueť: cū dn̄s noster redierit ī terrā: ut unicuiq₃ p merito, aut p̄miū psoluat, aut poenā. Itaq₃ ut ī quarto libro, de p̄mo aduētu eius di xim⁹: sic in h̄, secūdū referam⁹ aduētū: quē iudęi quoq₃ & cōfitē tur, & sperāt: sed frustra quoniā necesse ē, ad eos cōsolādos reuer tať: ad quos cōuocādos p̄us uenerat: nā q uiolarūt īpie humilem, sentiēt in ptāte uictorē. Eaq₃ oīa q̄ legūt & nō intelligūt: deo cō pensante patienť: qppe q peccatis omnib⁹ ignati: & insup sancto cruore psusi: ab illo ipso cui nefandas man⁹ ītulerūt: sint ad ęter na supplicia destinati. Sed erit nobis contra iudęos separata ma teria: in qua illos erroris et sceleris cōuīcem⁹. Nūc ignaros uerita tis instruamus.

¶ Ca. ii. Quod aureum sęculū: idest foelicissim⁹ status futur⁹ est post iudicium. Et quare ratio mūdi nō pōt ab homine appre hendi: & q uerā sapientiam nō asseqť qs b̄n̄ficio naturę: sed gr̄ę.

DIspositione sūmi dei, sic ordinatū: ut iniustū hoc sęculum decurso tempoꝝ spacio, terminum sumat: extinctaq₃ proti nus omni malicia: & pioꝝ animis ad beatā uitā reuocatis: qetum tranquillūq₃ pacificū aureū deniq₃ (ut poetę uocant) sęculu₃: deo ipso regnante florescat. Imprimis cā erroꝝ omniū, philosophis hęc fuit: q rōem mundi, quę totam sapientiam cōtinet nō cōpre henderunt. Ea uero, sensu ppo, & interna intelligētia non pōt cōp hendi: quod illi sine doctore per se ipsos facere uoluerunt. Itaq₃ in uarias sibiq₃ sępe cōtrarias sententias inciderūt: ex qbus exitu₃ nō haberēt: & in eode₃ luto (sicut Comicus ait) hęsitauerūt: scil₃ assumptionib⁹ eoꝝ nō respōdēte ratione: cum assumpsissent qui dem uera: sed quę affirmari pbariq₃ nō possent. Scientia ueritatis rerumq₃ cęlestium: q̄ (ut sępe iam dixi) nō pōt eē in homine: nisi deo docēte, pcępta. Nam si potest homo ītelligere diuina: potest & facere: nam intelligere est quasi e uestigio subsequi. Nō potest autem facere, quę deus: quia mortali corpore īdutus est: ergo nec ītelligere quidem potest, quę facit deus: quod autem fieri nō pos sit: ex immensitate rerum, atque operum diuinoru₃ facile est uni cuique metiri. Nam si mundum cum omnibus: q̄ sunt in eo con templari uelis: intelliges profecto quantum dei opus, humanis

operibus ante stet. Ita quantum inter opera diuina & humana intereſt: tantum distare inter dei, hominiſq; sapientiam est necesse. Nam quia deus incorruptus atq; immortalis est: & ideo pfect⁹ quia sempiternus est: sapientia quoq; eius perinde, ut ipse, perfecta est: nec obstare illi quicq̃ potest: quia nulli rei deus ipse subiectus est. Homo autem quia subiectus est passioni: subiecta est et sapientia eius errori: et sicut hominis uitam multe res impediũt: quo minus possit esse perpetua: ita sapientiam quoque eius multis rebus impediri necesse est: quo minus in perspicienda penit⁹ ueritate, perfecta sit. Ergo nulla est humana sapientia: si per se ad notionem ueri, scientiamq; nitatur: quoniam mens hominis, cum fragili corpore illigata: & in tenebroso domicilio inclusa: neq; liberi⁹ euagari: neq; clarius perspicere ueritatem potest: cuius notitio diuine conditõnis est. Deo enim soli opera sua nota sunt: homo autem nõ cogitando aut disputando, assequi eam potest: sed discendo & audiendo ab eo qui scire sol⁹ potest & docere. Ideo Marcus Tullius, sententiam Socratis, de Platone, transferens dicẽtis: uenisse tempus ut ipe migraret e uita: illos autem apud quos causam suam perorabat agere uitam: utrum melius sit inquit, dĩj immortales sciunt: hominem autem arbitror scire neminẽ. Quare necesse est omnes philosophie sectas, alienas esse a ueritate: qa homines erant, qui eas constituerunt: nec ullum fundamentũ: aut firmitatẽ possũt habere: q̃ nullis diuinaꝝ uocũ fulciũt oraculis.

Ca. iii. Quãtũ errauerũt Stoici de rõe mundi: & auctore oĩum deo: & hoĩe p quẽ fact⁹ mũdus. Et q̃ manifeste cõtra Epicuꝝ rationibus doceatur mundum: & omnia que in eo sunt: dei prouidentia gubernari.

ET quoniã de philosophorum erroribus loquimur: Stoici naturã in duas diuidunt partes: unam que efficiat: alteram que se ad faciendũ tractabilem pbeat. In illa prima esse uim sentiendi: in hac materiã: nec alteꝝ sine altero posse. Quomodo idẽ esse potest: quod tractat & quod tractatur? Si quis dicat idem eẽ figulum quod lutum: aut lutum idem esse quod figulum: nonne aperte insanire uideat? At isti uno nature nomine, duas res diuersissimas comprehendũt: deũ & mũdũ: artificẽ & opus: dicũtq;

alteꝝ sine altero nihil posse: tanq̃ natura sit de⁹ mundo termina tus. Nam interdũ sic cõfundunt: ut sit deus ipse mens mundi: & mũdus sit corpus dei: quasi uero simul esse coeperint mundus et deus: ac non ipe mundum fecerit: quod & ipsi fatenẽ alias, cũ ho minum causa prędicãt esse fabricatuꝫ: & esse sine mũdo, si uelit, possit. Siquidem deus est diuina mens & ęterna: & corpore so luta & libera: cuius uim maiestatemq; quoniam intelligere non poterãt: miscuerunt cum mũdo: idest suo operi. Vnde est illud Virgilianum: totamq; infusa per artus mens agitat molem: & magno se corpore miscet. Vbi est ergo illud qđ idẽ ipi aiunt: et factum eẽ diuina prouidentia, & regi! Si enim fecit mũdum: fuit ergo sine mundo: si regit: non utiq; sicut mens corpus regit: sed tanq̃ dominus domum: nauimq; gubernator: auriga curruꝫ. Nec tamen mixti sunt his rebus quas regunt. Nam si hęc omnia quę uidemus dei membra sunt: iam insensibilis, ab his, constituiẽ de us: quoniam membra sensu carent, et mortalis est, quoniam uide mus membra eẽ mortalia. Possum enumerare quotiens repenti nis quassatę motibus: uel hiauerint terrę: uel descenderint in ab ruptum: quotiens dimersę fluctibus & urbes & insulę abierunt in profundum: frugiferos campos paludes inundauerint: flumi na & stagna siccauerint: montes etiam uel deciderint abrupti: uel planis fuerint adequati: plurimas regiones: & multorum funda menta montium latens & internus ignis absumit. Et hoc paꝝ ẽ: si mẽbris suis non parcit deus: nisi etiã homini liceat aliq̃d uide ri corpus. Maria extruuntur: montes exciduntur: & ad eruendas opes interiora terrę uiscera effodiunẽ. Quid q; ne arari quidem sine laceratione diuini corporis potest: ut iam scelerati & impii simus: qui dei membra uiolem⁹! Patiẽ ne ergo uexari corpus suũ deus: & debilẽ se uel ipse facere: uel ab homine fieri sinit: nisi for te diuinus ille sensus: q mũdo & omnib⁹ mũdi partibus permi xtus est: primam terrę faciẽ reliq̃t: ac se in ima demersit: ne q̃d do loris de assidua laceratione sentiret! Quod si hoc uanũ & absur dũ est: tam igiẽ ipi egruerunt: q̃ hęc ĩdigent sensu: q nõ ꝓspexerũt diuinũ q̃dem spiritũ eẽ ubiq; diffusum: eoq; oĩa cõtineri: non tñ ita ut deus ipse: qui est incorruptus: grauibus & corruptibilibus elementis misceaẽ: illud ergo rectius quod a Platone sumpserũt a deo factum eẽ mũdum: & eius ꝓuidẽtia gubernari. Oportebat

sentiat

igit̃ & Platonẽ & eos qui idem senserunt, docere atq; explicare: quę causa: quę ratio fuerit tanti operis fabricandi: quare hoc aut cuius gratia fecerit. At iidem Stoici hominum, inquiũt, causa, mũdus effectus est: audio: sed Epicurus ignorat ipsos homines quare aut quis effecerit. Nam Lucretius cum diceret mundum non esse a diis constitutum: sic ait, dicere porro hominum causa uoluisse parare pręclaram mundi naturam: deinde intulit: decipere ẽ. Quid enĩ ĩmortalib⁹ atq; beatis gratia nostra queat largiri emolumenti: ut nostra quicq̃ causa agere aggrediantur? Merito enim illi nullã rationẽ afferebant: cur humanũ genus uel creatũ uł institutũ esset a deo. Nostrũ hoc officiũ est: sacramentum mundi & hominis exponere: cuius illi expertes, sacrarium ueritatis nec attĩgere: nec uidere potuerũt. Ergo (ut pauloante dicebã) cum assum psissent id quod erat ueꝝ: idest mũdũ a deo factum: & hominũ causa esse factũ: tamẽ quoniã eos in cõsequẽtibus ratio defecit: nõ potuerunt defendere id quod assumpserant. Deniq; plato ne dei opus imbecillũ & ruinosum faceret: inęternũ dixit esse mãsurũ. Si hominũ causa factus est: & ita factus est: ut esset ęternus: cur ĝ ipsi quoꝝ causa factus est: non sunt sempiterni? si mortales, ꝓpter quos factus est: ergo & ipe mortalis atq; solubilis: neq;. n. pluris ẽ ipe: q̃ hi quoꝝ gr̃a fact⁹ ẽ: nec posse ĩęternũ manere: q; si ei ratio quadraret ĩtelligeret pituꝝ eẽ: q; factũ est: nec posse ĩęternũ manẽ: nisi quod tangi non põt. Qui aũt negat hominũ causa factũ: hic nullã rationẽ tenet. Si enĩ dicit ipsum fabricatorẽ sua causa tanta hęc opera esse molitũ: cur ergo nos nati sumus? Cur mundo ipo fruimur? Quid sibi uult humani generis cęteroꝝq; animantium fictio? Cur aliena cõmoda intercipimus? Cur deniq; augemur: minuimur: ĩterimus? Quid habet rationis ipsa generatio? Quid perpetua successio? Nimiꝝ uideri deus uoluit: & suis uariis imaginibus, tanq̃ sigilla, cõfingere: quibus se oblectaret: & nihilominus tñ si ita esset: curę haberet animantes: pręcipueq; hominem: cuius imperio cuncta subięcit. Qui aũt dicũt semꝑ fuisse mũdũ, omitto illud quod esse ipsum sine aliquo ꝑncipio nõ põt: unde extricare se nequeũt: sed hoc dico: si semꝑ mundus fuit: nullam põt habere rationem: quod enĩ potuit in eo rõ moliri: quod nũq̃ sumpsit exordiũ? Nam prius q̃ fiat aliquid aut struatur: opus est consilio: ut disponi possit queãdmodũ fiat: nec incipi quicq̃ põt

sine ꝓuisione rationis. Itaq; omne opus ratio pręcedit: nō habet ergo rōem: qđ factū nō est. At qm̄ mūdus habet rōem: qua & con stat & regit̄: ergo et fact⁹ ē: & si fact⁹ ē: et resoluet̄. Reddāt ergo isti rōem si possūt: cur aut fact⁹ ī ꝓncipio sit, aut postea resoluat̄. Qđ q; docere nō poterat Epicur⁹, siue Democritus: sua spōte na tū eē dixit: seminib⁹ īter se passim coeuntib⁹: qb⁹ iteꝝ resolutis discidiū atq; īteritū secutuꝝ. Corrupit ergo qđ recte uiderat: & totā rōem penit⁹ ignorātia rōis euertit: redegitq; mundū: & oīa q̄ in eo gerūt̄, ad similitudinē cuiusdā somni uanissimi: siqdem reb⁹ humanis nulla ratio subsistat. Cum uero mūdum omnesq; partes eius (ut uidem⁹) mirabilis rō gubernet: cuꝫ cęli temperātia: & ęqualis, in ipsa uarietate, cursus astroꝝ luminumq; cęlestium: temporum constans, ac mira descriptio: terraꝝ uaria foecūditas: plana campoꝝ monimēta: & aggeres mōtiū: uiriditas ubertasq; syluaꝝ: fontiū saluberrima eruptio: fluminum oportuna īunda- tio: maris opulenta & copiosa interfusio: uentorū diuersa & uti lis aspiratio. Cęteraq; omnia ratione sūma cōstent: qs tam cęcus est: ut existimet sine causa esse facta: in quibus mira dispositio ꝓ uidentissimę rationis elucet! Si ergo sine causa: nec est nec fit qcq̄ omnino: si ꝓuidentia summi dei ex dispositione rerū: & uirtus ex magnitudine: & potestas ex gubernatione manifesta est: hebe tes ergo & insani: qui ꝓuidentiam non esse dixerunt. Nō impro barem si deos iccirco non esse dicerēt: ut unū dicerent: cum auteꝫ ideo, ut nullum, qui eos delirasse non putat: ipse delirat.

¶ Ca. iiij. Quod omnis res ad aliquem usum facta est: etiam illa quę oīa uident̄ esse mala: quare homo creatus sit corpore fra gilis & capax rationis.

SEd de prouidentia satis in primo libro diximus: quia & si est (ut apparet) ex mirabilitate operum suorum: necesse ē etiam hominem cęterasque animantes eadem prouidentia creaue rit. Videamus ergo quę ratio fuerit fingendi generis humani: quoniam constat id quod Stoici dicunt: hominum causa mun- dum esse fabricatum: quāq̄ in hoc ipso non mediocriter peccent: qui non hominis causa dicunt: sed hominum. Vnius enim sin- gularis appellatio totum comprehendit humanū gen⁹. Sed hoc

ideo quoniã ignorant unũ hominẽ a deo eẽ formatũ:putantque hoĩes in oĩb⁹ terris & agris tãq̃ fungos eẽ generatos. At Hermes nõ ignorauit hoĩem & a deo & ad dei similitudinẽ factũ:sed re deo ad ꝓpositũ. Nihil ẽ(ut opinor)qđ sit ꝓpť se ipm factu;:sed qcqd omnino fit:ad usũ aliquẽ fieri necesse ẽ. Quis ẽ enĩ uel tam inept⁹ uel tã ociosus:ut aggrediať facere aliqd frustra:ex quo nullam utilitatẽ nullũ cõmodũ speret? Qui domũ ędificat:nõ iccirco ędificat ut tãtũmõ dom⁹ sit:sed ut in ea possit habitari. Qui nauẽ fabricat:nõ iõ assumit operã:ut tãtũ nauis appareat:sed ut in eo nauigeť. Ite; qui uas aliqđ instituit aut format:non propterea id facit:ut tantum fecisse uideatur:sed ut uas illud effectu; capiat aliquod necessariũ. Similiter cętera quęcũq; fiunt:non utiq; in superuacuum:sed ad usus aliquos laborantur. Mũdus igitur a deo factus est:non utiq; propter ipsum mũdum:neq; enim aut calore solis:aut lumine: aut aspiratione uentorum: aut humore imbrium:aut alimonia frugum:cum sensu careat,indiget. Sed ne illud quidem dici potest: ꝙ deus propter seipsum fecerit mundũ:quoniã põt eẽ sine mũdo:sicut fuit antea. Et his omnib⁹ quę in eo sunt:quęq; generãť,deus ipse non utitur. Apparet ergo animantium causa mundum esse constructum:quoniã his reb⁹ qb⁹ cõstat,animantes fruuntur:quę ut uiuere:ut constare possunt:oĩa his necessaria temporib⁹ certis sumministrantur. Rursus ceteras animãtes hominis causa esse fictas:ex eo cla; est ꝙ homini seruiunt: & tutelę eius atq; usibus data sunt:quoniã siue terrenę sunt: siue aquatiles:nõ sentiunt mundi rationem sicut homo. Respõdendum est hoc loco philosophis:maximeq; Ciceroni:q ait,cur omnia nostri causa cum faceret,tantã uim natricũ uipera;q; fecerit? cur tã mlťa pestifera terrę mariq; dispersisset? ingens ad disputandũ locus est:sed ut in transcursu breuiter stringendus est:quoniam homo ex reb⁹ diuersis:ac repugnantibus cõfigurat⁹ est,anima & corpore:idest cęlo atq; terra:tenui & cõprehẽsibili:ęterno ac tẽporali:sensibili atq; bruto:luce prędito atq; tenebroso:ipsa ratio ac necessitas exigebat: & bona homini proponi & mala:bona quibus utatur:mala quę uitet & caueat. Iccirco enim data est illi sapientia:ut cognita bono; malo;q; natura: & in appetẽdis bonis: & in malis declinãdis:uim suę rõis exerceat. Nam ceteris aĩalibus quib⁹ sapiẽtia nõ data est:sed munita ĩdumẽtis nãlibus

& armata sunt. Hõi aũt ꝑ his oĩb⁹: qđ erat ꝓcipuum rõem dedit solã. Itaq₃ nudũ formauit & inermem: ut eũ sapiẽtia & muniret & tegeret: munimẽta & ornamẽtũ ei⁹ non foris sed intus: nõ in corpore sed in corde constituit. Nisi ergo essent mala quę caueret: quę a bonis utilibusq₃ distingueret: nõ esset ei sapientia necessaria. Sciat ergo Marcus Tullius: aut ideo homini datam esse rationem: ut & pisces caperet usus sui gratia: & natrices uiperasq₃ uitaret salutis suę causa. Aut iccirco bona ei malaque proposita: quia sapientiam accęperat: cui⁹ uis oĩs in discernendis bonis malisq₃ uersatur. Magna igiť & recta & admirabilis est uis & ratio & potestas hominis: ꝓpter quem mundum ipsum: & uniuersa q̃cũq₃ sũt de⁹ fecit: tantũq₃ illi honoris habuit: ut eum pręficeret uniuersis: quoniam solus poterat dei opera mirari. Optime igiť Asclepiades noster de prouidentia sũmi dei disserẽs: in eo libro quẽ scripsit ad me. Atq₃ iõ inqͭ merito q̷s arbitreť ꝓximum sibi locũ diuinã ꝓuidentiam dedisse ei: q potuit intelligere ordinationem suam? Nam sol iste est: q̷s eũ uidet ita ut ĩtelligat ꝙ sol ẽ: & quãtũ grę afferat cęteris ĩstitutis? Hoc cęlum est: quis id suscipit? terra hęc: quis eam colit? hoc pelagus: quis in eo nauigat? hic ẽ ignis: quis eo utitur? Instituit summus deus non propter se: quia nihilo indiget: sed ꝓpter hominẽ q̷ his congruenter uteretur.

¶ Capi. v. Quare homo creatus sit: & quare ex contrariis constet: & ꝙ ei domicilium cõstitutum est in medio: & uita duplex proponitur: quarum alteram ministrat natura: alteram largitur gr̃a. Et quid significet ꝙ homo primum quadrupedibus conformatur: & postea erigitur: & tandem utiť exercitio rationis:

Reddamus nunc rõem: quare hominem ipsum fecerit deus: quod si philosophi fecissent: aut defendissent illa quę uera inuenerant: aut in proximos errores nõ incidissent. Hęc est summa: hic cardo reꝝ est: quẽ qui non tenuerit: ueritas illi oĩs elabiť. Hoc est deniq₃ quod efficit illis non quadrare rationem: quę illis si effulsisset: si sacramẽtum hominis omne cognouissent: nunq̃ disputationes eoꝝ & oẽm philosophiam de transuerso Academia iugulasset. Sicut ergo mundum non propter se deus fecit: ꝙ commodis eius non indiget: sed propter hominem qui eo utiť:

ita ipsum hoīem ꝓpter se. Quę utilitas deo in hoīe inqt Epicur⁹ ut eū ꝓpt̄ se faceret? Scilicet ut eēt q opera ei⁹ ītelligēt: q ꝓuidētiā disponēdi: rōem faciēdi: uirtutē cōsūmādi: & sensu admirari: et uoce ꝓloq posset. Quoꝝ omniū sūma hęc ē: ut deū colat. Is enī colit: q hęc ītelligit: is artificē reꝝ omniū: is uerum patrem suum debita ueneratione ꝓsequitur: qui uirtutem maiestatem eius de suorum operum inuentione: inceptione: perfectione metit̃. Q̄d planius argumentum proferri potest: & mundum hominis: & hominem sui causa deum fecisse: q̄q̄ ex omnibus animantibus so lus ita formatus est: ut oculi eius ad cęlum erecti: facies ad deum spectant: uultus cum suo parente communis sit: ut uideatur ho- minem deus quasi porrecta manu alleuatum ex humo: ad contē plationem sui excitasse? Quid ergo, inquit, deo cultus hominis confert: bono & nulla re indigenti: uel si tantum honoris homi- ni habuit: ut ipsius causa mundum fabricaret: ut instrueret eum sapientia: ut dominum uiuentium faceret: eumque diligeret tanq̄ filium: cur mortalem fragilemque constituit: cur omnibus malis quem diligebat, obiecit: cum oportet & beatum esse hominem oporteat
tanquam coniunctum & proximum deo: et perpetuum, sicut est ipse: ad quem colendum & contemplandum figurat⁹ est? Quāq̄ hęc fere in prioribus libris sparsim docuimus: tamen quoniam proprie id, materia nunc exigit: quia de uita beata differere pro- positum est: explicanda sunt ista diligentius & plenius: ut dispo sitio dei & opus & uoluntas noscatur. Cum posset semper spi- ritibus suis immortalibus, īnumerabiles animas procreare: sicut angelos genuit: quibus immortalitas sine ullo malorum pericu lo aut metu constat: excogitauit tamē inenerrabile opus quemad modum infinitam mltitudinem crearet animarum: quas primo imbecillibus fragilibusque corporibus illigatas: constitueret int̄ bonum malumque medias: ut constantibus ex utriusque naturę natura
uirtutem proponeret: ne immortalitatem delicate assequerentur ac molliter: sed ad illud ęternę uitę ineloquibile pręmium: sum- ma cum difficultate ac magnis laboribus peruenirent. Ergo ut eas grauibus & uexabilibus membris indueret: quoniā consistē in medio inani non poterant: ponderibus & grauitate corporis deorsum premēnte: sedem illis ac domicilium primo cōdendū esse decreuit. Itaq̧ ineffabili uirtute ac potentia pręclara mundi

opera molitus est: suspēsis in altitudinē leuib⁹ elemētis: & graui bus in imis depssis: & celestia firmauit: & terrena cōstituit. Nō ē necesse nūc exeq singula: qm̄ ī secūdo libro uniuersa executi sumus. Lumina igit̄ posuit in celo: quoꝝ moderatio & claritas & mot⁹ aptissime ad utilitates uiuētiū tēperat⁹ ē. Terre aūt, quam sedē uoluit eē, foecūditatē uariā gignēdi ac pferēdi dedit: ut ubertas frugū & herbaꝝ & uirētiū p nā & usu cuiusqꝫ generis, alimoniā ministraret. Tū pfectis oīb⁹ q̄ ad cōditionē mūdi ptinebāt: hominē finxit ex ipsa terra: quā illi a pncipio ī habitaculū ppara uit: idest spiritum suum terreno corpore induit & īuoluit: ut cōpactus ex rebus diuersis ac repugnantibus: bonum ac malum caperet: & sicut terra ipsa foecunda est ad fruges pariendas: ita corpus hominis quod assumptum est è terra: generandi copiā facultatemqꝫ procreande sobolis accepit: ut, quoniam fragili materia formatus ineternum manere non poterat: peracto temporalis uite spatio cederet: & illud quod fragile atqꝫ ībecillū gerebat: ppetua successione renouaret. Cur igit̄ eū mortalem finxit, atqꝫ fragilem: cum illius causa mundum edificasset? Primuꝫ ut īfinita uis animaꝝ gigneretur: oēmqꝫ terram multitudine oppleret: deinde ut proponeret homini uirtutem: idest tolerantiam maloꝝ ac bonoꝝ: p quā posset pmiū īmortalitatis adipisci. Nā qꝫ homo ex duabus rebus constat: corpore & anima: quoꝝ alteꝝ terrenū est: alterum celeste: due uite homini attribute sunt: una temporalis que corpori assignatur: altera sempiterna q̄ anime subiacet. Illaꝫ nascendo accepimus: hanc assequimur laborando: ne immortalitas homini (ut antediximus) sine ulla difficultate cōstaret. Illa terrena est sicut corp⁹: et ideo finitur. Hec uero celestis sicut anima: & ideo terminum non habet. Illam primā nescientes accepim⁹: hanc secundam scientes. Virtuti enī nō nature datur: quia uoluit nos deus uitam nobis in uita compare. Iccirco hanc nobis psentē dedit: ut illā ueram & perpetuā: aut uiciis amittamus: aut uirtute mereamur. In hac corporali non est summum bonum: quoniam sicut necessitate diuina, nobis data est: ita rursus diuina necessitate soluetur: ita qd' finem habet: summum bonum non habet. In illa uero spiritali: quam per nos ipsi acquirimus: summuꝫ bonuꝫ continetur: quia nec malum pōt habere nec finem: cuius rei argumentum natura & ratio corporis prebet. Cetera nāqꝫ animalia

uirtus enim nō natura datur.

in humũ uergũt: q̃ terrẹna sunt: nec capiunt ĩmortalitatẽ: q̃ de cẹlo ẽ. Hõ aũt rect⁹ in cẹlũ spectat: q̃ ꝓposita ẽ illi ĩmortalitas: nec tñ uenit nisi tribuat̃ hõi a deo. Nã nihil ĩterest ĩter iustũ & iniustũ: siqdẽ oĩs hõ nat⁹ ĩmortalis fieret: ergo ĩmortalitas nõ sequela naturẹ: sed merces p̃miũq; uirtutis est. Deniq; hõ nõ statim qñ natus est rectus ingreditur: sed quadrupes primo: quia ratio corporis & huius prẹsentis uitẹ cõmunis ẽ nobis cũ mutis animalibus. Post deinde confirmatis uirib⁹ erigitur: & lingua eius in eloquiũ soluit̃: et mutũ aĩal esse desinit. Quẹ ratio docet mortalem nasci hominem: postea uero ĩmortalem fieri: cũ coeperit ex deo uiuere: idest iusticiã sequi: q̃ continetur in dei cultu: cum excitauerit hominem deus ad aspectũ cẹli ac sui. Quod tunc fit cum homo cẹlesti lauachro purificatus: exponit ĩfantia; cũ omni labe uitẹ prioris: & incremento diuini uigoris accepto: fit homo perfectus ac plenus. Ergo quia uirtutẽ proposuit homini deus: licet anima & corpus consociata sint: tñ contraria sunt & impugnãt inuice;. Animi bona, mala sunt corporis: idest opum fuga: uoluptatum interdictio: doloris mortisq; cõtemptus. Item corporis bona, mala sunt animi: hoc est cupiditas & libido: q̃bus & opes appetuntur: & suauitas uariarum uoluptatum: quibus eneruatus animus extinguitur. Ideo necesse est iustum & sapientem in omnibus malis esse: quoniã malorũ uictrix est fortitudo. Iniustos aũt in diuitiis: in honore: ĩ potestate. Hẹc enim bona corporalia & terrẹna sunt. Illi autẽ terrẹnã uitã agunt: nec assequi immortalitatem queunt: quia se uoluptatibus dediderũt: quẹ sunt uirtutis inimicẹ. Itaq; uita hẹc temporalis illi ẹternẹ debet esse subiẹcta: sicut corpus animẹ. Quisquis ergo animẹ uitam maluerit: uitam corporis contemnat necesse est: nec aliter eniti ad summum poterit: nisi quẹ sunt ima despexerit. Qui aũt corporis uitam fuerit amplexus: et cupiditates suas in terrã deiẹcerit: illam superiorem uitã consequi nõ p̃ot. Sed qui mauult bene uiuere inẹternum: male uiuet ad tempus: & afficiet̃ omnibus molestiis & laborib⁹ quãdiu fuerit in terra: ut habeat diuinũ ac cẹleste solatium: & q̃ maluerit bene uiuere ad tempus: male uiuet inẹternum: q̃ damnabit̃ dei sententia ad poenã: q̃ cẹlestib⁹ bonis terrẹna prẹposuit. Propterea igitur coli se deus expetit & honorari ab homine tanqua; pater: ut uirtutẽ & sapientiam teneat: quẹ sola ĩmortalitatẽ parit.

Nam q̄ nullus alius preter ipsum donare eam potest: quia solus possidet pietatē hominis. Qui deū honorauerit hoc afficietᷣ premio: ut sit ī eternum beatus: sitq; apud deū: & cum deo semper.

Ca. vi. Itē q̄re mūd⁹ creat⁹ sit: q̄re hō: quā ianis sit cult⁹ deoꝝ.

NVnc totā rationē breui circūscriptione signemus. Iccirco mundus factus est: ut nascamur. Ideo nascimur ut agnoscamus factorē mundi ac nostri deum. Ideo agnoscim⁹ ut colam⁹: ideo colimus: ut īmortalitatem ꝓ mercede laborum capiamus: quoniā maximis laboribus cultus dei cōstat. Ideo p̄mio immortalitatis afficimur: ut similes angelis effecti: summo patri ac deo īperpetuū seruiamus: & scimus eternū deo regnum. Hec sūma reꝝ ē: hoc arcanū dei: hͦ mysteriū dei: hͦ mysteriū mūdi: a quo sūt alieni: q̄ p̄sentē uoluptatem terrestribus ac fragilibus bonis se addixerūt: & animas ad celestia genitas: suauitatib⁹ mortiferis tāq̄ luto coenoue demerserunt. Queramus nunc uicissim: an in cultu deorum ratio ulla subsistat: qui si multi nati sunt: si ideo tantū ab hominibus coluntᷣ: ut prestent illis opes: honores: uictorias: queq; alia: que non nisi ad presens ualent: si sine causa fingimur: si in hominibus procreandis ꝓuidentia nulla uersatur: si casu non hismetipsis: ac uoluptatis nostre gr̄a nascimur: si nihil post mortem sumus: quod pōt esse tā supuacuū: tam inane: tam uacuum q̄ humana res: & q̄ mundus iste qui cum sit incredibili magnitudine: tam mirabili rōe cōstructus: tamē rebus ineptis uacet? Cur. n. uentorū spiritus citent nubes? Cur emicent fulgura: tonitrua mugiant: imbres cadant ut fruges terra ꝓducat: ut uarios foetus alat? Cur deniq; omnis natura rerū laboret: ne quid desit earum rerū quibus uita hominum sustinetur: si est inanis: si ad nihilū interimus: si nihil est in nobis maioris emolumenti deo? Quod si est dictu nefas: nec putandum est fieri posse: ut non ob aliquam maximam rationem fuerit cōstitutum: quod uideamus maxima ratione constare: que pōt esse ratio in his errorib⁹ prauarum religionum: & in hac ꝑsuasione philosophoꝝ: qua putāt aīas interire? Profecto nulla. Quid enī habēt dicere? Cur dii hominib⁹ tā diligenter suis queq; temporibus exhibeāt: an ut illis far & meꝝ demus & odorē thuris: & sanguinē pecudū? q̄ neq; īmortalib⁹ grata esse possunt: q̄ sūt fragilia: neq; usui eē ex partibus corporum,

ꝙ hęc ad usum corporaliũ data sunt: & tamẽ si ea desideret, sibi ipi possent exhibere cũ uellẽt. Siue igiť ĩtereũt aīę siue ĩęternum manẽt: quã rõem cõtinet cultꝰ deoꝝ: aut a quo mũdus factus est? Cur aut qñ aut quosq;: quatenꝰ hoĩes: aut quãobrẽ ꝓcreati? Cur nascũť: ĩtereũt: succedũt: renouãtur? Quid dĳ ex cultibꝰ eoꝝ assequũť: q post mortẽ nihil futuri sũt? Quid ꝑstãt? Quid polliceť? Quid mināť aut hoĩbꝰ aut dĳs dignũ? Vel si manẽt animę post obitũ: qd de his faciũt: facturiue sũt? Quid illis opus ẽ thesauro aīaꝝ? Ipsi illi ex quo fonte oriũť? Qũo aut q̃re aut un̄ multi sũt? Ita fit ut si ab illa rerum summa: quã superius comprehendimus aberraueris: omnis ratio intereat: & ad nihilũ oĩa reuoluantur.

Ca. vii. Quare ph̄i nequerunt cõprehendere ueritatem integre: quã tñ (sicut exempla declarant) particulatim comprehenderunt: tamen se defendere nequiuerunt.

QVam summã ꝙ ph̄i non comprehenderunt: nec ueritatem comprehendere potuerunt: quanuis ea fere quibus summa ipsa constat & uiderunt & explicauerunt: sed diuersi ac diuerse omnia illa protulerunt: non annectentes nec causas rerum: nec cõsequentias: nec rationes: ut summam illam quę continet uniuersa & compingerent & implerent: facile est autẽ docere pene uniuersam ueritatem per philosophos & sectas esse diuisam. Non enĩ sic philosophiã nos euertimus: ut Academici solent: qbꝰ ad oĩa respondere ꝓpositũ est: quod est potius calũniari & inuidere: s; docemus nullã sectã fuisse tam deuiã: neq; philosophoꝝ quẽq̃ tã inanem: q nõ uiderit aliqd ex uero. Sed dũ cõtradicendi studio insaniunt: dum sua etiam falsa defendunt: alioꝝ etiã uera subuertunt: non tantum illis elapsa ueritas est: quã se quęrere simulabãt: sed ipsi etiã potissimum suo uicio perdiderũt. Quod si extitisset aliquis qui ueritatem sparsam per singulos, ꝑ sectasq; diffusã colligeret in unum: ac redigeret in corpus: is profecto non dissentiret a nobis. Sed hoc nemo facere nisi ueri peritus ac sciens põt. Verum autem scire non nisi eius est: qui sit doctus a deo. Nemo enim potest aliter repudiare quę falsa sunt: eligere ac probare quę uera: sed si uel casu id efficeret: certissime philosopharetur. Et quanuis non posset diuinis testimoniis illa defendere: tamen se

ipſam ueritas illuſtraret ſuo lumine. Quare incredibilis ē error illoꝝ: q cū aliquā ſectā ꝓbauerīt: eiq; ſe addixerint: cęteras dānāt tāq̄ falſas & inanes: armātq; ſe ad proeliandū: nec quid defendē debent ſcientes: nec quid refutare: incurſantq; paſſim ſine delectu oīa quę afferunt: quicūq; diſſentiunt. Ob has eorum pertinaciſſimas cōtentiones: nulla extitit philoſophia: quę ad uerum propiꝰ accederet. Nam particulatim ueritas ab his tota comprehenſa ē: factū eſſe mundum a deo dixit Plato: idē ꝓphetę loquūt: ideq; & Sibyllę carminibus apparet. Errant ergo qui uel oīa ſua ſpōte eſſe nata dixerunt: uel minutis ſeminibus cōglobatis: quoniā tanta res tam ornata tam magna: neq; fieri neq; diſponi & ordinari ſine aliquo prudentiſſimo auctore potuit: & ea ipſa ratione qua conſtare ac regi omnia ſentiuntur: ſolertiſſimę mētis artificē confitent. hominū cauſa mundum & omnia quę in eo ſunt eē facta. Stoici loquunt: idem nos diuinę litterę docent. Errauit ergo Democritus: q uermiculoꝝ modo, putauit effuſos eſſe de terra: nullo auctore, nullaq; ratione. Cur enī formatus ſit homo: diuini ſacramenti eſt: quod quia ille ſcire nō poterat: humanam uitam deduxit ad nihilum. Ad uirtutem capeſſendam naſci homines Ariſton diſſeruit. Idem nos monemus ac diſcimus a ꝓphetis. Igitur falſus Ariſtippus q hominē uoluptati: ideſt malo tāq̄ pecudem ſbiugauit. īmortales eē aīas Pherecides & Plato diſputauerunt. Hęc uero ꝓpa eſt in noſtra religione doctrina: ergo Dicęarchus cum Democrito errauit: qui perire cum corpore ac diſſolui argumētatus eſt. Eſſe inferos Zeno Stoicus docuit: & ſedes piorum ab impiis eſſe diſcretas: et illos quidem q̄etas ac delectabiles incolere regiones: hos uero luere poenas in tenebroſis locis: atq; ī coeni uoraginibus horrendis. Idem nobis ꝓphetę palā faciūt. Ergo Epicurus errauit: qui poetaꝝ id eē figmētū putauit: et illas inferorum poenas quę feruntur: in hac eſſe uita interpretatus eſt. Totā igitur ueritatem et omne diuinę religionis arcanū phi attigerūt: ſed aliis refellentibus, defendere id quod inuenerant nequiuerūt: quia ſingulis ratio non quadrauit: nec ea q̄ uera ſenſerant in ſummam redigere potuerunt: ſicut ſuperius nos fecimus.

¶ Capitulum. viii. De immortalitate animę: & quibus eam argumentis Plato ſit conatus aſtruere.

r l

VNum est igiť summū bonū īmortalitas:ad quā capiēdam & formati a pncipio & nati sumus. Ad hanc tendim⁹: hāc spectat hūana nā:ad hāc nos puehit uirt⁹:qď bonū,q̄ cōphendimus:supest ut etiā de ipsa īmortalitate dicam⁹. Platonis argumēta q̄uis ad rē cōferāt multū:tñ pa℞ habēt firmitatis ad pbādā & iplēdā ueritatē:quoniā nec rōem mysterii magni toti⁹ cōsūmauerat:in unūq̄ collegerat:nec sūmū bonū cōphenderat. Nā licet uerū de īmortalitate aīę sentiret:tñ nō ita de illa tanq̄ de sūmo bono disserebat. Nos igiť certioribus signis eligere possumus ueritatem:qui eā non ancipiti suspitione collegimus:sed diuina traditione cognouimus. Plato autem sic argumentatus est:immortale esse quicqud per seipsum & sentit & semper moueť. Quod enī pncipium motus non habet:nec finem habiturum: quia deseri a semetipso non pōt:quod argumentum etiā mutis animalib⁹ ęternitatem daret:nisi adięctione sapiētię discreuisset. Addidit igitur (ut effugeret hanc communitatem) fieri non posse:quin sit immortalis animus humanus:cuius miranda solertia inueniēdi: & sceleritas cogitandi: & facilitas percipiendi atque discernēdi: & memoria pręteritorum: & puidentia futuro℞: & artiū ple℞q̄ innumerabilium scientia:qua cęterę careant animantes:diuina & cęlestis appareat:q̄ & origo animi:qui tanta capiat:tanta contineat:nulla repiatur in terra:siqdem ex concretione terręna nihil habeat admixtum:sed necesse est in terram resolui:quod est in homine ponderosum & dissolubile. Quod autem tenue ac sbtile: id uero esse indiuiduū:ac domicilio corporis uelut carcere liberatū:ad cęlum & naturā suā puolare. Hęc fere Platonis collecta breuiter:quę apud ipsum late copioseq̄ explicanť. In eadem sñia fuit etiam Pythagoras antea:eiusdēq̄ pręceptor Pheręcides:quē Cicero tradidit primum de ęternitate animarū disputasse. Qui omnes licet eloquentia excellerent:tamen in hac duntaxat contētione non minus auctoritatis habuerunt:qui contra hanc sententiam disserebant. Dicęarchus primo:deinde Democritus:postremo Epicurus:adeo ut res ipsa de qua inter se pugnabant in dubium uocaretur:deniq̄ & Tullius expositis horum omniū de immortalitate ac morte sententijs:nescire se quid sit uerum pronunciauit. Harum inquit sententiarum quę uera sit: deus aliquid uiderit. Et rursus alibi; quoniam útraq̄ inquit earum sentētiarum

doctissimos habuit auctores:nec quid certi sit diuinari põt:ueꝝ opus nobis diuinatione non est:quibus ueritatem diuinitas ipsa patefecit.

¶ Ca.ix. Quę sit de ĩmortalitate aĩę fidelis assertio. Et ꝙ laborũ uirtutumqꝫ finis beata ęternitas est.

His itaqꝫ argumẽtis:quę nec Plato nec ullus alius inuenit:aĩarũ ęternitas probari ac perfici potest:quę nos breuiter collegimus:quoniã ꝓperat oratio ad enarrandum iudicium dei maximum:quod in terra propinquante sęculorum fine celebrabiť. Ante oĩa quoniã deus ab homine uideri nõ põt: ne quis tamẽ ex eo ipso putaret deum non esse:quia mortalibus oculis non uideretur:inter cętera institutoꝝ miracula:fecit etiam multa quorum uis quidem appareret: substantia tamen non uideretur: sicut est uox:odor:uentus:ut harum rerũ argumento & exemplo:etiam deũ (licet sub oculos non ueniret) de sua tamẽ ui & effectu et operibus cerneremus. Quid uoce clarius:aut uento fortius: aut odore uiolentius? Hęc tamen cum per aerem feruntur:ad sensusqꝫ nostros ueniunt:& eos potentia sua impellunt:non cernuntur acie luminũ:sed aliis corporis partibus sentiuntur:similiter deus nõ aspectu nobis alioue fragili sensu cõprehendendus est:sed mentis oculis intuendus:cum opera eius ꝑclara & miranda uideamꝰ. Nam illos qui nullum omnino deum esse dixerunt:non modo philosophos:sed ne homines qdẽ eẽ dixerim:q mutis simillimi ex solo corpore cõstiterunt:nihil omnino cernẽtes animo & ad sensuꝫ corporis cũcta referentes:qui nihil putabant eẽ nisi quod oculis contuebantur. Et ꝙ uidebant aut bonis accidere aduersa: aut malis ꝓspera:fortuitu geri oĩa crediderũt:& natura mundũ non prouidentia constitutum. Hinc iam prolapsi sunt ad deliramenta:quę talem sententiam sequebantur necessario:quod si est deus & incorporalis & inuisibilis & ęternus:ergo nõ iccirco interire animam credibile est: quia nõ uideť postq̃ recessit a corpore: quoniã constat esse aliquid sentiens ac uigens:quod non ueniat sub aspectu. At enĩ difficile animo cõprehendere:queãdmodum possit anima retinere sensum sine his partibus corporis:in quibus inest officium sentiendi. Quid de deo:num facile est cõprehẽdere quemadmodum uigeat sine corpore? Quod si deos esse credunt: qui si sunt:utiqꝫ animę sunt expertes corporum:

necesse est humanas animas eadem ratione sb̄sistere: quoniam ex ipsa rõe ac ꝓuidẽtia ĩtelligit̃ eẽ q̃dã in hoĩe a deo similitudo. Deniq; illud argumẽtũ qđ Marc⁹ Tulli⁹ uidit satis firmũ est: ex eo ęternitatẽ animę posse dinosci: ꝗ nullũ sit aliud aĩal: qđ habeat noticiã dei aliq̃: religioq; sit pene sola: q̃ hoĩeȝ discernat a mutis, q̃ cũ in hoĩem solũ cadat: ꝑfecto testat̃ id affectare nos: id desiderare: id colere: quod nobis familiare: quod proximum sit futurum. An aliquis cum cęteraꝝ animãtium naturam cõsiderauerit: quas pronis corporibus abiectas, in terramq; prostratas: summi dei prouidentia effecit: ut ex hoc intelligi possit: nihil eas ratiõis habere cum cęlo: potest non intelligere solum ex omnibus cęleste ac diuinũ animal eẽ hominem: cuius corpus ab humo excitatum, uultus sublimis: status rectus originem suam quęrit: & quasi cõtempta humilitate terrę ad altum nititur: quia sentit summuȝ bonum in summo sibi esse quęrendũ: memorque conditionis suę qua deus illum fecit eximium: ad artificem suum spectat. Quam expectationem Trismegystus. θεωρίαν rectissime nominauit: quę in mutis animalibus nulla est. Cum autem sapientia quę soli homini data est: nihil aliud sit q̃ dei noticia: apparet animam nõ interire neque dissolui: sed manere in sempiternum: quia deum qui sempiternus est & quęrit & diligit, ipsa cogente natura: sentiens uel unde orta sit: uel quo reuersura. Pręterea non exiguum immortalitatis argumentum est: quod homo solũ cęlesti elemento utatur. Nam cũ reꝝ natura his duobus elemẽtis (quę repugnãtia sibi & inimica sunt) constet igne & aqua: quorum alterum cęlo: alterum terrę ascribitur. Cęterę animantes quia terręne mortalesq; sunt: terręno grauiq; utunt̃ elemento: homo solus ignem in usu habet: qđ est elemẽtũ leue: sublime: cęleste. Ea uero quę põderosa sunt: ad mortẽ deprimunt: & quę leuia sunt ad uitã subleuant: quia uita in summo est: mors in imo. Et ut lux eẽ sine igne non potest: sic uita sine luce. Igitur ignis elementum est lucis ac uitę: unde apparet hominem qui eo utitur immortalẽ sortitũ eẽ cõditionẽ: ꝗ id illi familiare est quod facit uitã. Virt⁹ quoq; homini soli data: magno argumento est ĩmortales eẽ animas: quod nõ erit secundũ naturã: si anima extinguit̃. Huic enim ꝑsenti uitę nocet: nã uita ista terręna quã cõem cũ mutis aĩalib⁹ ducim⁹: & uoluptatẽ expetit: cui⁹ uariis fructib⁹ ac suauib⁹ delectat̃: et dolorẽ

fugit: cuius asperitas naturā uiuētiū acerbis sensibus lędit: & ad mortē pducere nitit̃: q̄ dissoluit animātes. Si ḡ uirt⁹ & prohibet, his bonis, hoīe3 q̄ naturalit̃ appetūt̃: & ad sustinēda mala īpellit: q̄ naturalit̃ fugiūt̃: Ergo malū ē uirt⁹ & iimica naturę: stultumq3 iudicari necesse ē q eā seqt̃: qm̄ se ipe lędit: & fugiēdo bona p̄sentia: & appetēdo ęque mala sine spe fruct⁹ āplioris. Nā cū liceat nobis iocūdissimis frui uoluptatib⁹: nōne sensu carē uideamur? Si malim⁹ ī humilitate: ī egestate: ī cōtemptu: ī ignominia uiuere aut ne uiuere qdē: sed dolore cruciari & mori? Ex qb⁹ mal' nihil amplius assequamur: quo possit uoluptas omissa pēsari? Si autē uirt⁹ malū nō ē: facitq3 honeste: q̄ uoluptates uiciosas turpesque cōtēnit: et fortit̃ q̄ nec dolorē nec mortē timet: ut officiū seruet. Ergo maius aliqd' bonū assequat̃ necesse ē: quā sūt illa q̄ spernit. At uero morte suscępta: qd' ulteri⁹ bonū sperari pōt nisi ętnitas?

¶ Ca. x. Itē de īmortalitate aīę: & q̄ uirt⁹ semel habita ppetuat̃, & amitti nō pōt: & q̄ uita duplex est: & itē mortes duę homini proponuntur.

Ranseam⁹ nunc uicissim: ad ea quę uirtuti repugnāt: ut etiā ex his immortalitas aīę colligatur: uicia omnia temporalia sunt. Ad p̄sens enī cōmouet̃ irę impetus: recepta ultione sedatur: libidinis uoluptas corporis finis ē. Cupiditatem autem, sacietas ea℞ re℞ quas expetit: aut alio℞ affectuū cōmotiones interimunt. Ambitio postq̄ honores quos uoluit adepta est: consenescit. Ite3 cętera uicia cōsistere ac permanere non possunt: sed ipso fructu quē expetunt finiunt̃: recedunt ergo & redeunt. Virtus autē sine ulla ītermissione ppetua est: nec discedere ab eo pōt: qui eā semel coepit. Nā si habeat īteruallū: si aliquādo ea carere possumus, redibūt ptinus uicia: quę uirtutē semp īpugnāt. Nō est igitur comprehensa si deserit: si aliquādo secedit. Cū uero sibi domiciliu3 stabile collocauit: in omni actu uersari eam necesse est: nec potest fideliter depellere uicia & fugare: nisi pectus quod insedit perpetua statiōe munierit. Ipsa ergo uirtutis perpetuitas īdicat hūanū animū: si uirtutē coepit pmanere: q̄ & uirt⁹ perpetua est: & sol⁹ animus hūanus uirtutē capit. Quoniā igit̃ cōtraria sunt uicia uirtuti: omnis rō diuersa & contraria sit necesse est: q̄ uicia commotiones & pturbatiōes animi sunt. Virtus contrario lenitudo &

tranqllitas animi est: q uicia tēporalia & breuia sunt: uirtus perpetua & cōstās & par sibi semp: qa uicioꝝ fruct⁹: idest uoluptates ęque ut ipē breues temporalesq; sūt. Virtutis ḡ fruct⁹ ac p̄mium sempiternū ē: qa uicioꝝ cōmodū ī p̄senti ē: uirtutis igit̄ in futuro. Ita fit: ut ī hac uita uirtutis p̄miū nullū sit: qa uirtus adhuc ipsa ē. Nā sicut uicia cū ī actu suo finiūt̄: uoluptas & p̄mia eorū sequūt̄: ita uirt⁹ cū finita ē: merces ei⁹ īseqt̄. Virtus aūt nūq̄ nisi morte finit̄: qm̄ & ī morte suscipiēda sūmū ei⁹ officiū ē: ergo p̄miū uirtutis ē post mortē. Deniq; Cicero ī tusculanis: quāuis dubitāter: tn̄ sensit sūmū hōi bonū nō nisi post mortē cōtigere. Fidenti aīo, iqt, si ita res feret, gradiet̄ ad mortē: ī q̄ aut sūmū bonū: aut nullū malū eē cognouim⁹. Mors igit̄ nō extīguit hōiem: sed ad p̄miū uirtutis admittit: q aūt se (ut ait idē) uiciis ac sceleribus cōtaminauerit: uoluptatiq; seruierit: is uero dānat⁹ ęternā luet poenā: quā diuinę litterę secundam mortem nominant: q̄ est & ppetua & grauissimis cruciatibus plena. Nā sicuti duę uitę ꝓpositę sunt homini: quarum altera est aīę: altera corporis: ita & mortes duę ꝓpositę sunt: una pertinēs ad corp⁹: qua cunctos secundum naturā fungi necesse est. Altera ptinēs ad aīam: quę scelere acqrit̄, uirtute uitat̄. Vt hęc uita temporalis est: cęterosq; terminos habet: quia corpus est: sic & mors ęque temporalis est, certūq; hab; finem: quia corpus attingit.

Ca. xi. De resurrectiōe corpoꝝ mortuoꝝ & morte: & aīarū perpetuitate.

Impletis ergo temporibus: q̄ deus morti statuit: terminabitur ipā mors. Et qa temporalē uitā temporalis mors seqt̄: cōsequēs est ut resurgāt aīę ad uitā pennem: quia finem mors temporalis accipit. Rursus sicut uita animi sempiterna est: in qua diuinos & ineloquibiles immortalitatis suę fructus capit: ita & mors eius perpetua sit necesse est: in qua perennes poenas & infinita tormēta ꝑ peccatis pēdit. Ergo in ea cōditiōe res posita est: ut q beati sunt ī hac uita temporali atq; terręna: semp miseri sint futuri: quia iā bonis q̄ maluerūt potiti sunt: quod his euenit qui deos adorāt: deū negligūt. Deinde q iusticiā fuerūt secuti in hac uita miseri fuerūt & cōtempti & inopes: & ob ipsam iusticiam cōtumeliis & iniuriis sępe uexati: quia nec alit̄ uirtus teneri pōt: semper beati sūt futuri: ut quia mala iā pertulerunt: etiam bonis

fruātur. Quod his utiq₃ cōtigit: q cōtēptis terrestrib⁹ diis & fra gilib⁹ bonis cęlestē religionē dei sequūť: cui⁹ bona sicut ipe q tri buit, sēpiterna sūt. Quid opera corporis atq₃ animi? Nonne īdi cāt eē aīam mortis exptē? Nā corp⁹ q ipm fragile ē atq₃ mortale: q̄cūq₃ opa moliť eaq₃ caduca sūt. Nihil. n. Tulli⁹ ait, eē quod sit manib⁹ hūanis laboratū: qđ nō aliqñ ad īteritū redigať: uľ īiuria hominū: uel ipa confectrice omniū uetustate. At uero animi opa uidem⁹ ęterna. Nā qcūq₃ cōtēptui pšētiū studētes: ī memoriam monumēta īgenio⁊ facto⁊q₃ magno⁊ reliquerūt: hi plane mētis suę ac uirtutis nomē īdelebile q̄siērunt. Ergo si opa corporis iō mortalia sūt: q ipm mortale ē: seqť ex eo ut aīa īmortaľ appareat q uidem⁹ opa ei⁹ nō eē mortalia. Eode₃ modo desideria quoq₃ corporis, animiq₃ declarāt: alte⁊ eē mortale: alte⁊ sempiternum. Corpus enī nihil nisi tēporale desiderat: idest cibū potū īdumē tū qetem, uoluptatē. Et tñ hęc ipa sine nutu & adminiculo animi nec cupere nec assequi pōt. Animus autē p se mľta desiderat: q̄ ad officiū fructūue corporis redūdent: ea q̄ non fragilia sed ęterna sūt: ut fama uirtutis: ut memoria nominis. Nā cultū dei, q cōstat abstinētia cupiditatū ac libidinū: patientia doloris: ac cōtemptu mortis: etiā coñ corp⁹ aīa cōcupiscit. Vnde credibile ē nō īterire aīam: s₃ dissociari a corpore: q corp⁹ sine aīa nihil pōt: animus autē pōt mľta & magna sine corpore. Quid q ea q̄ uisibilia sunt oculis: & tāgibilia manu: q ęternā uim pati possunt: ęterna eē nō possunt. Ea uero q̄ neq₃ sb tactu neq₃ sb uisu ueniūt: s₃ tātūmodo uis eo⁊ & rō & affect⁹ apparet, ęterna sūt: q nullā uim patiūť ex trīsecus. Corp⁹ autē si iō mortale ē: q uisui pariť ac tactui sbiacet: ergo & aīa iccirco īmortalis ē: q nec tangi pōt nec uideri.

¶ Ca. xii. Itē de īmortalitate aīę coñ Lucretiū et Epicu⁊: & de differētia mētis & aīę & corpo⁊ resurrectiōe.

NVnc argumēta eo⁊: q cōtraxerūt refellam⁹: q̄ Lucreti⁹ ter tio libro execut⁹ ē: quoniā cū corpore, inqt, aīa nasciť: cum corpore ītereat necesse est. At nō est par utriusq₃ rō: solidum enī & cōprehensibile corpus est & oculis & manu: aīa uero tenuis & tactum uisūq₃ fugiēs. Corpus ex terra fictū atq₃ cōsolidatum ē: aīa ī se nihil cōcreti, nihil terręni pōderis habet, (ut Plato dissere bat) nec enim tantam posset habere solertiam: tantam uim: tantam celeritatem: nisi originem traheret e cęlo. Corpus igitur

quonia

quoniã fictũ ex põderoso & corruptibili elemẽto, et tãgibile est: et uisibile: corrũpit atq; occidit: nec uim repellẽ põt: q sb aspectũ et sb tactũ uenit. Aĩa aũt q tenuitate sua oẽ; tactũ fugit: nullo ictu dissolui põt. Ergo q̃uis ĩter se cõiũcta & sociata nascãt: & alteꝝ qđ ẽ de terrena cõcretõe formatũ: quasi uasculũ fit alteri⁹: qđ ẽ a cęlesti sbtilitate deductũ: cũ uis aliq̃ utrũq; discreuerit: q̃ discretio mors uocat: tũ utrũq; ĩ nãm suã recedit: qđ ex terra fuit id in terrã reuoluit: qđ ex cęlesti spiritu: id cõstat ac uiget sẽp: quonia; diuin⁹ spirit⁹ sempitern⁹ ẽ. Deniq; idẽ Lucreti⁹ oblit⁹ qd assereret: & qđ dogma defẽderet: hos uersus posuit. Cedit idem retro de terra qđ fuit añ In terrã: sed qđ missũ ẽ ex ętheris oris: Id rursus cęli fulgentia tẽpla receptãt. Qđ ei⁹ nõ erat dicẽ: qui pire aĩas cũ corporib⁹ disserebat: sed uict⁹ ẽ ueritate & ĩprudenti rõ uera surrepsit. Pręterea id ipm qđ colligit dissolui aĩam: hoc ẽ simul cũ corpore ĩterire: quoniã simul nascat: & falsũ ẽ: & ĩcoñriũ conuerti põt. Nõ. n. simul ĩterit: sed aĩa discedẽte integꝝ per multos dies manet: & pleꝝq; medicatũ diutissime durat. Nã si ut simul nascũt simul ĩterirẽt: nõ discederet repẽte aĩa corpusq; desereret: sed uno tẽporis pũcto utꝝq; parit dissiparet: & tã celerit etiam corpus adhuc spiritu in eo manẽte deliquesceret; ac piret q̃ celeriter aĩa secedit: ĩmo uero dissoluto corpore aĩa uanesceret: uelut humor fracto uase diffusus. Nã si terrenũ & fragile corpus post secessũ aĩę nõ statĩ diffluit: ĩ terrãq; tabescit: ex qua illi origo est. Ergo aĩa q̃ fragilis nõ ẽ inęternũ manet: quonia; origo eius ęterna ẽ. Quoniã crescit ĩquit sensus in pueris: & in iuuenibus uiget: & in senib⁹ diminuit: apparet eẽ mortalẽ. Primũ nõ idẽ ẽ mens & aĩa. Aliud ẽ enĩ quod uiuim⁹: aliud quod cogitam⁹. Na; dormiẽtiũ mens nõ aĩa sopit: & ĩ furiosis mẽs extĩguit aĩa manet: & iõ nõ exanimes: sed demẽtes uocat. Mens ergo: idest intelligẽtia uel augetur uel minuitur ꝓ ętate: aĩa in statu suo semper est. Et ex quo tẽpore ſpirãdi accepit facultatẽ: eadẽ usq; ad ultimũ durat: donec emissa corporis claustro: ad sedem suam reuolet. Deinde q aĩa q̃uis a deo sit inspirata: tamẽ q tenebroso domicilio terrenę carnis inclusa est: scientiam non habet: quę est diuinitatis. Audit ergo ac discit omnia: & sapiẽtiã discẽdo & audiẽdo capit: & senectus non minuit sapiẽtiam sed auget: si tamen iuuenilis ętas uirtute decursa ẽ: & si nimia senectus fregerit mẽbra: nõ ẽ animę

uiciū: si uisus euanuit: si lingua torpuit: si audit⁹ obsurduit: sed corporis. At enī memoria deficit: qd miꝝ si labētis domicilij ruina p̄mit̄ mens: & p̄terita obliuiscit̄: nō aliter futura diuina: q̄ si carcerē quo cohibet̄ effugerit? Veꝝ eadē inqt dolori ac luctui obnoxia ē: & ebrietate demētit: uñ fragil' & mortal' appareat. Iccirco igit̄ uirt⁹ & sapiētia necessaria ē: ut & mœror q coñbit̄ idigna patiēdo ac uidēdo fortitudine repellat̄: & uoluptas nō mō potā di: sꝫ etiā reꝝ cęteraꝝ abstinētia supet̄. Nā si careat uirtute: si uoluptatib⁹ dedita moliat̄ morti fiet obnoxia: quoniā & uirt⁹ (ut docuim⁹) īmortalitatis ē fabricatrix & uoluptas mortis. Mors aūt (sicut ostēdi) nō fūdit⁹ p̄imit ac delet: sꝫ ęternis afficit cruciatibus. Nā iterire p̄rsus aīa nō pōt: qm̄ ex dei spiritu: q ętern⁹ ē origineꝫ cępit. Aīa etiā iqt morbū corporis sētit: et obliuionē sui patit̄. Et sicut ęgrescit sic etiā sępe sanat̄. Hoc ē ḡ cur maxīe uirt⁹ adhibenda sit: ne ullo corporis dolore frāgat̄: et obliuione sui nō aīa: sed mens patiat̄: q̄ quoniā certa corporis regione cōsistit: cū eā partē uis aliqua morbi uiciauerit mouet̄ loco: et q̄si cōquassata de sede sua emigrat reditura. s. cū medela & sanitas domiciliū suū reformauerit. Nā ꝙ aīa ē iūcta cū corpore: si uirtute careat: cōtagio ei⁹ ęgrescit: & ībecillitas de societate fragilitatis redūdat ad mentē. Cū aūt dissociata fuerit a corpore uigebit ipa p se: nec ulla iā fragilitatis cōditōne tētabit̄: ꝙ īdumētū fragile p̄iecit. Sicut oculus inqt euulsus a corpore ac sepatus nihil pōt uidere: ita & aīa sepata nihil sentire: ꝙ & ipsa pars est corporis. Falsū hꝫ et dissimile ē. Aīa enī nō pars corporis: sed ī corpore ē: sicut id qd' uase cōtinet̄ uasis pars nō ē: nec ea q̄ ī domo sunt: partes domus eē dicūt̄: ita nec aīa pars ē corporis: ꝙ corpus uel uas est aīę uel receptaculum. Iā illud argumētū mlꝫ tomagis inane ē: quo animā ait: ꝙ nō citius emittat̄ e corpore: mortalē uideri: sed paulatī se ex oībus mēbris explicet: a summis pedib⁹ īcipiēs tā q̄ si eēt ęterna uno temporis momēto erūpet: quod fit in his q ferro itereunt. Quos aūt morbus īteremit: spiritū diutius exhalant: ut paulatim frigescentibus mēbris aīa effleet̄: q̄ cū materia sāguinis cōtinet̄: sicut lumē oleo: & materia febriū calore cōsūpta: necesse ē mēbroꝝ summa queq3 frigescere: quoniā uenę exiliores in extrema corporis porrigūt̄: & extremi ac tenuiores riui deficiēte uena fontis arescūt. Nec tñ ꝙ sensus corporis deficit: aīę sensū extingui: & occidē putādū ē.

Nō enī aīa corpore deficiēte:ſed corpus aīa decedēte putreſcit:q̄ ſenſū oēm trahit ſecū. Cū aūt p̄ſens aīa ſēſū ſuū tribuat corpori & uiuere id efficiat: fieri nō pōt ut nō ipſa p ſe et uiuat & ſentiat: quoniā ipſa ē & ſenſus et uita. Nā qđ ait, q̄ ſi immortalis noſtra foret mens: nō tñ moriēs ſe diſſolui cōquereret: ſed magis ire fo ras: ueſtēq3 relīquere, ut anguis. Eq̄dē nūq̄ uidi, q̄ q̄reret ſe in mor te diſſolui: ſed ille fortaſſe Epicureū aliquē uiderat: etiā dū mo/ ritur, p̄phetātē: ac de ſua diſſolutōe in extremo ſpiritu diſſerētē. Q̄ uo ſciri pōt utrū diſſolui ſe ſentiat an corpore liberari: cum in exitu lingua muteſcat? Nā dū ſētit & loqui poteſt, nōdum diſſo lutus ē: ubi diſſolutus eſt, nec ſentire iam nec loqui poteſt. Ita q̄ri de diſſolutione aut nōdum pōt: aut iam non pōt. At enim p̄ulq̄ diſſoluat̄: intelligit ſe diſſolutū iri. Quid q̄ uidemus pleroſque morientiū nec diſſolui cōquerentes (ut ait) ſed exire ſe & p̄ficiſci et ambulare teſtātes: idq3 aut geſtu ſignificāt: aut ſi adhuc poſſūt & uoce p̄nūciāt? Vñ apparet nō diſſolutionē fieri: ſed ſepatiōe3 quę declarat aīam p̄manere. Cętera Epicurei dogmatis argumen ta Pythagorę repugnant diſſerēti migrare aīas de corporibus, ue tuſtate ac morte cōfectis: & inſinuare ſe nouis & recens natis. Et eaſdem ſemper renaſci: mō in homine: mō ī pecude: mō ī beſtia: mō ī uolucre: & hac rōe īmortales eē: qđ ſępe uariorū ac diſſimili um corporū domicilia cōmutēt. Quę ſnīa deliri hominis q̄m ri dicula ē: mimorū dignior q̄ ſcholaſtico fuit: ne refelli quide3 ſerio debuit. Quod qui facit, uidet̄ uereri ne quis id credat. Prętereun da ſunt igit̄ nobis ea q̄ p falſo cōn falſum diſſerebant̄: ſatis eſt ea refutaſſe: q̄ cōn uerū diſputata ſunt.

¶ Ca. xiii. Quibus teſtimoniis īmortalitas aīę approbat̄: & fu turū iudiciū dei. Et quātum Ariſtoxenus alios uicerit in errore.

Eclaraui (ut opinor) aīam nō eē ſolubilē: ſupeſt citare teſtes quorū auctoritate argumēta firmentur. Neq3 nunc p̄phe tas in teſtimoniū uocabo: quorū rō & diuinatio: in hoc ſolo poſita eſt: ut ad cultū dei & ad īmortalitatem, ab eo accipiendam, creari hoīem doceant: ſed eos potius, quibus iſtos, q̄ reſpuunt ueritatē, credē ſit neceſſe. Hermes nām hōis deſcribēs: ut doceret quēadmodu3 eſſet a deo factus: hęc intulit καί τό αὐτό ἐξ ἀμφοτέρων φύ- σεων τῆς τε ἀθανάτου καί τῆς θνητῆς, μίαν ἐποίει φύσιν ἀνθρώπου, τόν αὐτόν πῆ μέν ἀθάνατον: πῆ δέ θνητόν

ποίησας. καί τοῦτον ἐν μέσῳ θείας καί ἀθανάτου φύσεως, καί τῆς θνητῆς καί ἀμεταβλήτου ἵδρυσεν. ἵνα ὁρῶν ἅπαντα. ἅπαντα καί θαυμάσι. i. & idē ex utraq3 natura mortali & īmortalı unā faciebat naturā hōis: eūdē in aliquo qdē immortalē: ī aliquo aūt mortalē faciēs: & hūc ferens in medio diuinę & īmortalis naturę: & mortalis mutabilisq3 constituit: ut oīa uidēs oīa mireť. Sed hūc fortasse aliqs ī numero philosophoru3 cōputet: q̄uis in deos relatus Mercurii noīe ab ęgyptiis honoreť nec plus ei auctoritatis tribuat: q̄ Platoni aut Pythagorę. Maius igiť testimoniū reqram⁹. Polites qdā cōsuluit Apollinē Milesium utrū ne maneat aīa post mortē an resoluať: respōdit his uersibus. ψυχή μὲν μέχρις οὗ δεσμοῖς πρός σῶμα κρατεῖται φθαρτα νοοῦσα πάθη, θνηταῖς ἀλγηδόσιν εἴκει, ἡνίκα δὲ ἀνάλυσιν βροτείνον, μετά σῶμα μαρανθέν ὤκυσ τὴν εὕρηται, ἐς αἰθέρα πᾶσα φορεῖται, αἰέν ἀγήραος οὖσα. μένει δὲ εἰς πάμπαν ἀτειρής. πρωτόγονος γάρ τοῦτο θεοῦ διέταξε πρόνοια. i. passiones sentiēs mortalibus cędit doloribus. Cū uero solutionē hūanam post corp⁹ īueniet: facile abiēs a terra nūq̄ senescit. Aīa qdē quoad uīculis corporeis teneť corruptibiles passiones sētiēs: mortalib⁹ cedit doloribus. Cū uero hūanā solutionē uelocissimā post corruptū corp⁹ īuenerit: oīs e terra ferť nūq̄ senescēs: & man3 īęternū sine poena ꝑmogenita: etenī hᷓ diuina disposuit prudētia. Quid carmīa sibyllina? Nōne ita eē declarāt: cū forte aliqñ denūciāt: ut a deo de uiuis ac mortuis iudiceť? quoꝝ exēpla paulopost īferem⁹. Falsa ē igiť Democriti & Epicuri snīa & Dicearchi de animi dissolutōe: q ꝑfecto nō auderēt de īteritu aīaꝝ mago aliquo p̄sente disserere: q sciret certis carminib⁹ ciere ab īferis aīas: & adesse & p̄bē se hūanis oculis uidendas: & loq & futura p̄dicē. Et si auderēt: re ipa & documētis p̄sētib⁹ uīcerēť. Sed q̄ nō ꝑuidebāt aīę rōem: q̄ tā sbtilis ē: ut oculos humanę mētis effugiat: īterire dixerūt. Quid Aristoxenus: qui negauit oīno ullā eē aīam: etiā cū uiuit ī corpore? Sed sicut in fidibus ex intentione neruorum effici cōcordē sonū atq3 cantū: que3 musici armoniā uocāt: ita ī corporibus ex cōpage uiscerum ac uigore mēbroꝝ uim sentiēdi existere: quo nihil dici delirius pōt. Verum ille oculos quidem habuit incolumes: cor tamen cęcum qui uiuere se & habere mentem: qua id ipsum quod cogitauerat

non uidebat. Sed plerisq; hoc philosophis accidit: ut putarent omnino nõ eẽ qcqd oculis nõ apparet: cũ mẽtis acies multo clarior esse debeat q̃ corporis: ad ea ꝑspiciẽda quoꝝ uis ac rõ sentitur potiꝰ q̃ uidetˀ.

¶ Ca. xiiij. De fine mũdi & errore caldęoꝝ. De ętate mũdi: & ꝙ post sex ętates. i. sex mille ãnoꝝ statꝰ mundi mutabitˀ & renouabitˀ. Et ꝙ mille ãni sũt unꝰ dies dei. Et ꝙ post mille ãnos regnabũt electi dei ĩ terra post iudiciũ.

QVoniam de ĩmortalitate diximꝰ animę: sequitur ut doceamus quatenꝰ homini & quãdo tribuatˀ: ut ĩ hoc quoq; prauitatis & stultitię suę ꝑspiciant errores: qui mortales quosdam decretis placitisq; mortalium deos esse factos opinantur: uel ꝙ artes ĩuenerant: uel ꝙ usum quarũq; frugum docuerant: uel ꝙ utilia uitę hominum prodiderant: uel ꝙ immanes bestias interemerant. Quę merita q̃ lõge ab ĩmortalitate semota sint: et docuimꝰ in ꝑoribꝰ libris: & nũc docebimꝰ: ut appareat solam esse iusticiam: q̃ uitã homini pareat ęternam: & solum deum, q ęternę uitę ꝑmiũ largiatˀ. Nã illi qui suis meritis immortales facti esse dicuntur: quia nec iusticia nec ulla in his uera uirtus fuit: non immortalitatem sibi: sed mortem peccatis ac libidinibus quęsierunt. Nec cęleste ꝑmiũ: sed inferna supplicia meruerunt: quę pendẽt simul cũ his oĩbus qui eos coluerũt. Cuius iudicii ꝓpinquare tempus ostendã: ut & iustis merces digna soluatur: & poena merita impiis irrogetˀ. Plato & multi alii philosophoꝝ: cũ ignorarent originẽ rerum supmũq; illud tẽpus quo mũdus esset effectus: multa milia seculoꝝ fluxisse dixerunt: ex quo hic pulcherrimus mundi ornatus extiterit: sicut fortasse caldęi: qui (ut Cicero tradidit ĩ libro de diuinatiõe primo) quadringenta septuaginta milia annorum monumentis comprehensa se habere delirãt: in quo se quia posse argui non putabãt: liberum sibi crediderunt esse mentiri. Nos aũt quos diuinę litterę ad sciam ueritatis erudiunt: principiũ mũdi, finẽq; cognouimus: de quo nunc in fine operis disseremus: quoniã de ꝑncipio in secũdo libro explicauimus. Sciãt igitˀ phi q ab exordio mundi seculoru; milia enumerãt: nõdũ sextu; millesimũ ãnũ esse cõclusu;: quo numero expleto cõsummatõe; fieri necesse eẽ: & hũanaꝝ reꝝ statũ in melius reformari: cuius rei argumentum prius est enarrandũ: ut ratio eluceat. Mundum deꝰ cante lege

& hoc rerum nature admirabile opus: sic arcanis sacre scripture cõ tinet: sex dierum spacio cõsũmauit: diemq; septimũ quo ab operibus requeuerat sanxit. Hic ẽ aũt dies sabbati: q lĩgua hebreorum a nume ro nomẽ accepit: unde septenarius numer⁹ legitim⁹ ac plen⁹ est. Nã & dies septẽ sũt: qb⁹ p uicẽ reuolutis: orbes cõficiũt annorũ, & septẽ stelle q̃ nõ occidũt: & septẽ sidera: q̃ uocãt errãtia: quo-rũ dispares cursus & ĩequales mot⁹ rerum ac tẽporum uarietates efficere credũt. Ergo quoniã sex diebus cũcta dei opera pfecta sunt: p secula sex annorum: idest sex milia manere in hoc statu mũdum ne-cesse est. Dies enĩ magnus dei mille ãnorum circulo terminat: sicut indicat propheta dicens. Ante oculos tuos domine mille ãni tan quã dies unus. Et sicut deus sex illos dies in tantis rebus fabricã-dis laborauit: ita & religio eius: & ueritas in his sex milib⁹ anno rũ laborare necesse ẽ malitia pualẽte ac dominante. Et rursus quo niam perfectis operibus: requieuit die septimo eumq; benedixit: necesse est ut in fine sextimillesimi anni malitia omnis aboleatur e terra: & regnet p annos mille iusticia: sitq; tranquillitas et requi es a laboribus: quos mundus iam diu perfert. Verum quaten⁹ id eueniat explicabo suo ordine. Sepe diximus minora & exigua magnorum figuras & premonstrationes esse: ut hunc diem no-strũ q ortu solis & occasu finit: dei magni speciem gerere: quem circuitus annorum mille determinat. Eodẽ mõ etiam figuratio terreni hominis celestis populi pferebat in posterum fictionẽ. Nam sicut pfectis oib⁹: q̃ in usum hominis molit⁹ est de⁹: ipm hominẽ sexto die ultimũ fecit: eũq; ĩduxit in hũc mũdũ: tãq̃ in domum iã diligenter instructã. Ita nũc sexto die magno uetus homo uer bo dei fingitur: idest sanct⁹ populus doctrina & preceptis dei ad iusticiã figurat. Et sicut tũc mortalis: atq; imperfect⁹ e terra fi ctus est: ut mille annis in h᷒ mũdo uiueret: ita nũc ex h᷒ terrestri se culo fingit hõ perfect⁹: ut uiuificatus a deo in hoc eodem mũdo p annos mille dominet. Qũo autẽ consummatio futura sit: & qualis exitus hũanis reb⁹ ĩpendeat: si quis diuinas litteras fuerit scrutatus ĩueniet: sed & seculariũ pphetarum cõgruẽtes cũ celestib⁹ uoces: finem rerum & occasum post breue tps ãnunciãt: describentes quasi fatigati & dilabentis mũdi ultimã senectutem. Que uero a pphetis & uatibus futura eẽ dicant: priusq̃ superueniat extrema illa conclusio: collecta ex omnibus & coaceruata subnectam.

Ca.xv. Qđ ſbmerſio pharaonis & ęgyptiorũ : liberatio he breoꝝ de ſeruitute ęgypti pfigurauit liberatõe electoꝝ:et repro bationẽ dãnatoꝝ:q̄ futura eſt ĩ fine mũdi. Et ꝙ ſigna mlta ſicut illã ita & hãc pcedẽt liberatõem. Et ꝙ romanuꝫ ĩperiuꝫ añ delebi tur. Et ꝙ ĩ Aſiã ſumma ptãs omniuꝫ reuertet. Et qb⁹ ętatum gra dibus roma creuerit & deficiat.

EST in arcanis ſanctaꝝ litteraꝝ trãſcẽdiſſe in ęgyptum cogẽ te ĩopia rei frumẽtarię: pncipem hebręoꝝ cuꝫ omni domo & cognatione. Cui⁹ et poſteri cum diuti⁹ ĩ ęgypto commorãtes in magnã gentẽ creuiſſent: & graui atq intolerabili ſeruitutis iu go pręmerent: pcuſſit ęgyptũ deus inſanabili plaga: et populum ſuum liberauit: traductum medio mari cũ diſciſſis fluctibus & in utrãq partẽ dimotis: per ſiccũ popul⁹ gradere. Conatuſque rex ęgyptiorũ pfugos inſeq: coeunte in ſtatũ ſuum pelago cum omnibus copiis intercęptus eſt. Quod facinus tam claꝝ: tãq mi rabile: q̃uis ad pręſens uirtutẽ dei hominib⁹ oſtẽderꝫ: tñ pfigura tio: & figura maioris rei fuit: quã de⁹ idẽ in extrema tẽporis con ſũmatiõe facturus eſt. Liberauit enĩ plebẽ ſuã de graui ſeruitute mũdi. Sꝫ quoniã tũc una plebs dei: et apud unã gẽtẽ fuit ęgyptus ſola pcuſſa eſt. Nũc aũt ꝙ dei populus ex oĩb⁹ lĩguis congrega tus: apud omnes gentes cõmorat: & ab his dñatur & premitur: neceſſe eſt uniuerſas nationes: ideſt orbem totũ cęleſtibus plagis uerberari: ut iuſtus & cultor dei populus liberet. Et ſicut tunc ſi gna facta ſũt: qbus futura clades ęgyptiis oñderet: ita ĩ ultimo fi ent pdigia mirãda p oĩa elemẽta mũdi: qbus ĩminens exitus uni uerſis gẽtibus ĩtelligat. Propĩquante igit hui⁹ termino ſęculi: hu manaꝝ reꝝ ſtatũ cõmutari neceſſe ẽ: & in deterius nequitia inuale ſcente plabi: ut iã noſtra hęc tẽpora qb⁹ iniqtas & malitia uſque ad ſummũ gradũ creuit: in illius tamẽ inſanabilis mali cõpatiõe foelicia & ppe aurea poſſint iudicari. Ita etenim iuſticia rareſcet: ita ĩpietas & auaritia & cupiditas & libido crebreſcet: ut ſi q tũ forte fuerĩt boni: pręde ſint ſceleratis: ac diuexent undiq ab iniu ſtis. Soli aũt mali opulenti ſint: boni uero in oĩb⁹ cõtumeliis atq in egeſtate iactentur. Cõfundet oẽ ius: & leges interibunt. Nihil tunc quiſpiã habebit: niſi aut male queſitũ: aut defenſum manu: audacia & ui oĩa poſſidebunt. Nõ fides ĩ hoĩb⁹: nõ pax: non hũa nitas: nõ pudor: nõ ỽitas erit. Atq ita neq ſecuritas: neq regimẽ

necq reges a malis ulla. Omnis enī terra tumultuabit̄: frement undiq bella: oēs gentes ī armis erūt: & seinuicē oppugnabūt. Ciuitates finitimę int̄ se p̄liabūt̄. Et p̄ma omniū ęgypt⁹ stultaꝝ supstitionū luet poenas: & sanguine uelut flumīe opiet̄. Tūc pagrabit gladi⁹ orbē metēs oīa: & tāq̄ messem cūcta ꝓsternēs. Cui⁹ uastitatis: & cōfusionis hęc erit cā: ꝙ romanū nomē quo nūc regit̄ orbis: horret animus dicere: sȝ dicā ꝙ futuꝝ ē: tolleẗ de terra: & īperiū ī Asiā reuertet̄: ac rursus oriēs dn̄abitur atq occidēs seruiet. Nec miꝝ cuiq̄ debet uideri si regnū tāta mole fūdatū: ac tādiu ꝑ tot & tales uiros auctū: tātis deniq opib⁹ cōfirmatum: aliqn̄ tn̄ corruet. Nihil ē hūanis uirib⁹ laboratū: qd̄ nō ab hūanis ęque uirib⁹ destrui possit: qm̄ mortalia sūt opa mortaliū. Sic & alia p̄us regna cū diuti⁹ floruissēt: nihilomin⁹ tn̄ occiderunt. Nā ęgyptios & psas & gręcos & assyrios ꝓditū ē regimē habuisse terraruȝ qbus oībus destructis ad romanos quoq reꝝ summa peruenit. Qui quāto cęteris oīb⁹ regnis antestāt: tanto maiore decident lapsu: quia plus habent ponderis ad ruinam: q̄ sunt cęteris altiora. Nō īscite Seneca romanę urbis tēpora distribuit ꝑ ętates. Primā enī dixit īfantiā sb̄ rege Romulo fuisse: a quo & genita & quasi educata sit roma. Deinde pueritiam sub certis regib⁹: a qb⁹ & aucta sit & disciplinis pluribus institutisq formata. At uero Tarquino regnante cū iā quasi adulta esse coepisset: seruitium nō tulisse: & reiecto supbę dn̄ationis iugo: maluisse legibus obtēperare q̄ regibus. Cūq esset adolescētia ei⁹ fine punici belli terminata: tum deniq confirmatis uiribus coepisse iuuenescere. Sublata igit̄ carthagine: quę diu ęmula īperii romani fuit: manus suas in totū orbem terra mariq porrexit: donec regib⁹ cunctis & nationib⁹ impio subiugatis: cū iā belloꝝ materia deficeret: uirib⁹ suis male uteret̄: quibus se ipsa cōfecit. Hęc fuit prima eius senect⁹ cū bellis lacerta ciuilibus: atq intestino malo pressa: rursus ad regimen singularis īperii recidit: quasi ad alterā infantiam reuoluta. Amissa enī libertate: quā Bruto duce & auctore defenderat: ita cōsenuit tāq̄ sustentare se ipam nō ualeret: nisi amminiculo regētiū niteret̄. Quod si hęc ita sūt: qd restat nisi ut sequat̄ interitus senectutē? Et id futuꝝ breui conciones ꝓphetarum denunciant sb̄ ābage aliorū nominū: ne facile qs ītelligat. Sibyllę tn̄ apte interiturā eē romā loquūt̄: & qdē iudicio dei: ꝙ nomē ei⁹ habuerit in

lacerata

uisu: & inimica iusticie alumnu ueritatis populu trucidarit. Hidaspes quoq; q fuit medorum rex atiquissimus: a quo amnis quoq; nome accepit: q nuc bidaspes dicit: admirabilis omniu sub iterpretatoe uaticinatis pueri: ad memoria posteris tradidit sublatum iri ex orbe iperiu nomeq; romanum: multo an pfatus e: q illa troiana gens condere.

Ca.xvi. Quo iperii uetura sit destructio: & q illi signa pcessura sint secundu uaticinia pphetaru & Sibylle.

QVomo aut id futurum sit: ne qs icredibile arbitret ostedam. Imprimis multiplicabit regnu: & summa rerum ptas p plurimos dissipata & cocisa minuet: tuc discordie ciuiles i ppetuu serent: nec ulla reqes bellis exicialibus erit: donec & reges dece pariter existat: q orbe terre no ad regedu: sz ad cosumadu patiat. Hi exercitibus i imesu auctis: & agrorum cultibus destitutis: qd e pncipiuz euersionis & cladis: dispdet oia & cominuet et uorabut. Tuc repente aduersus eos hostis potetissimus ab extremis finibus plage septetrionalis orie: q tribus ex eo numero deletis: q tuc asia obtinebut: assumet i societate a ceteris ac pnceps omniu costituetur. Hic isustetabili dnatioe uexabit orbe: diuina et huana miscebit: ifanda dictu & execrabilia molie: noua cosilia in pectore suo uolutabit: ut ppu sibi costituat ipiu: & leges comutabit & suas sanciet: cotaminabit: diripiet: spoliabit: occidet: deniq; imutato nomine atq; ipii sede trasla ta: cofusio ac pturbatio huani generis coseqt. Ta uero detestabile atq; abominadu tps existet: q nulli hominu sit uita iocuda. Euerte fudit ciuitates atq; interibunt: no modo ferro atq; igni: uerum etiam terremotibus assiduis & eluuie aquarum: & morbis frequetibus & fame crebra. Aer eni uiciabit & corruptus ac pestilens fiet: & mo iportunis imbribus: modo inutili siccitate: nuc frigoribus: nuc estibus nimiis: nec terra hoi dabit fructum: nec seges qcq;: no arbor: no uitis feret: sed cu i florem spem maxima dederit: i fruge decipiet. Fontes quoq; cu fluminibus arescet: ut ne potus quide suppetat: & aque in sanguinez aut amaritudine mutabut. Propter hec deficient in terra quadrupedes: & in aere uolucres: & in mari pisces. Prodigia quoq; in celo mirabilia metes hominu maximo terrore cofudet. Et crines cometaru & solis tenebre: & color lune: & cadentiu siderum lapsus. Nec tamen hec usitato mo fient: sed existent subito ignota

& inuisa oculis astra: sol ĩpetuum fuscabit: ut uix inter noctem diemq3 discernat: luna iã non tribus deficiat horis: sed perpetuo sanguine obfusa: meatus extraordinarios paget: ut non sit homini ꝓmptũ aut siderũ cursus: aut rationem temporũ agnoscẽ. Fiet enĩ uel ęstas in hyeme: uel hyems ĩ ęstate: tunc ãn⁹ breuiabit & mẽsis minuet: & dies ĩ angustũ coartabit: stellę uero creberrime cadẽt: ut cęlũ oẽ cęcũ sine ullis luminib⁹ appareat: montes quoq3 altissimi decidẽt: & planis ęquabunt. Mare ĩnauigabile cõstituet Ac ne qd malis hominũ terręq3 desit: audiet de cęlo tuba: quod hoc mõ Sibylla denũciat dicens. σάλπιγξ γάρ οὐρανόθεν φωνὴν πολυθρηνον ἀφήσει: Idest tuba de cęlo uocẽ luctuosam emittet. Itaq3 trepidabũt oẽs: & ad luctuosum illũ sonitũ cõtremiscent. Tũc uero per irã dei aduersus hoĩes: q iusticiam dei nõ agnouerũt: sęuiet ferrũ: ignis: fames: morbus: et sup omnia met⁹ semp ĩpendens. Tũc orabũt deu3 & nõ exaudiet: optabit mors & non ueniet. Nec nox qdẽ requiẽ timori dabit: nec ad oculos sõnus accedet: s3 aĩas hominũ sollicitudo ac uigilia macerabit: plorabũt & gemẽt: & dẽtib⁹ stridebũt: gratulabunt mortuis: & uiuos plãgẽt. His & aliis plurib⁹ malis solitudo fiet ĩ terra: & erit deformat⁹ orbis atq3 desert⁹: qđ ĩ carminib⁹ Sibyllinis ita dicit ἔσαι κόσμος ἄκοσμος ἀπολυμένων ἀνθρώπων. i. erit mũd⁹ ĩmũd⁹ peũtib⁹ hoĩb⁹. Ita. n. cõficiet hũanũ genus: ut uix decima pars hominu3 reliquat: & unde mille ꝓcesserãt: uix ꝓdiẽt cẽtum: de cultorib⁹ etiã dei duę partes ĩteribũt: et tertia q̃ fuerit probata remanebit.

ἔσαι κόσμος ἄκοσμος (marginal manuscript note)

¶ Ca. xvii. De aduẽtu magni ꝓphetę: q Helias dicit: & quõ interficiet ab Antichristo et resurget die tertia: et ascẽdet ĩ cęlũ. Et de ꝑsecutiõe ecclię quã ĩferet Antichrist⁹: et de miraculis eius.

Cauete lege. (marginal manuscript note)

SEd planius quõ id eueniat exponã. Imminẽte iam tẽporu3 conclusione: propheta magnus mittetur a deo: qui conuertat homines ad dei agnitionẽ: et accipiat potestatem mirabilia faciendi. Vbicũq3 non audierint eũ homines: claudet cęlũ et abstinebit ĩbres: aquã cõuertet ĩ sanguinẽ: et cruciabit illos siti ac fame. Et qcũq3 conabit eũ lędere: ꝓcedet ignis de ore eius: atq3 cõburet illũ. His ꝓdigiis atq3 uirtutib⁹ cõuertet multos ad dei cultũ: per actisq3 opib⁹ eius alter rex orietur ex syria malo spiritu genitus: euersor ac proditor generis hũani: q reliquias ꝑoris mali cũ ipo

r l b

simul deleat. Hic pugnabit aduersus pphetā dei: & uīcet & īterfi ciet eū: & īsepultū iacē patietꝛ: sed post diē tertiū reuiuiscet: atq̃ ī spectātib⁹ mirātibusq̃ cūctis rapietꝛ ī cęlū. Rex uero ille teterrimus erit q̄dē: & ipē sꝫ mēdacioꝝ pphetaꝝ & seipm cōstituet ac uocabit deū: & se coli iubebit ut dei filiū. Et dabitꝛ ei ptās: ut faciat signa et pdigia: qb⁹ uisis irretiat hōies ut adorēt eū. Iubebit ignē descēdē de cęlo: & solē a suis cursibus stare: & imaginē loq: & fient hęc sb̄ v̄bo ei⁹: qb⁹ miraculis etiā sapiētiū plurimi allicietꝛ ab eo. Tunc eruere dei tēplū conabitꝛ: & iustū populū pseq̄tꝛ: & erit p̄ssura & cōtritio q̄lis nūq̄ fuit a p̄ncipio mundi. Quicūq̃ crediderit & accesserit ei: signabūtꝛ ab eo tāq̄ pecudes. Qui aūt recusauerit notā ei⁹: aut ī mōtes fugiēt: aut cōphēsi exq̄sitis cruciatibus necabūtꝛ. Idē iustos hoīes obuoluet libris pphetaꝝ: atq̃ ita cremabit: & dabitꝛ ei desolare orbē terrę mēsib⁹. xlii. id erit tēpus quo iusticia piicietꝛ: et īnocētia odio erit: quo mali bonos hostiliter p̄ liabūtꝛ. Nō lex aut ordo aut militię disciplina seruabitꝛ. Non canos quisq̄ reuerebitur: non officium pietatis agnoscet. Non sex⁹ aut infantię miserebitur. Confundētꝛ omnia & miscebuntꝛ cōtra fas: contra iura naturę. Ita quasi uno cōmuni grauiq̃ latrocinio terra uniuersa uastabitꝛ. Cū hęc ita erūt: tūc iusti & sectatores ueritatis segregabūt se a malis: & fugiēt ī solitudines. Quo audito īpius rex īflāmatus ira ueniet cū exercitu magno: & admotis omnib⁹ copiis circūdabit mōtē in quo iusti morabūtꝛ: ut eos cōphendat. Illi uero ubi se clausos undiq̃ atq̃ obsessos uiderint: exclamabūt ad deū uoce magna: & auxiliū cęleste īplorabunt: & exaudiet eos deus: & mittet regem magnum de cęlo: q eos eripiet & liberet: oēsq̃ īpios ferro igniq̃ disperdet.

¶ Ca. xviii. Q̄uo hęc p̄nūciata sūt: & uaticiniis pphetaꝝ: & oraculis gētiliū uatū: & uersibus Sibyllinis.

Haec ita futura eē tū pphetę oēs ex dei spiritu: tum etiam uates ex instinctu dęmonum cecinerunt. Hidaspes enim (quē superi⁹ nominaui) descripta iniquitate sęculi huius extremi: pios ac fideles a nocentib⁹ segregatos: ait cum fletu & gemitu extensuros eē ad cęlū manus: & īploraturos fidē Iouis. Iouē respecturū ad terrā: & audituꝝ uoces hominū: atq̃ īpios extīctuꝝ. Quę oīa uera sūt: pręter unū q̄ Iouē dixit illa factuꝝ: quę deus faciet: sed & illud non sine dęmonū fraude subtractum est: missū iri tunc

a patre filiũ dei: q deletis oĩbus malis pios liberet: quos Hermes tamen nõ dissimulauit: in eo .n. libro q τελειοσ ĩscribitur post enumerationẽ maloꝝ: de qb⁹ diximus: ſbiecit hec greco sermone ἐπεὶ ἂν δὴ ταῦτα γένηται, ὦ ἀσκληπιε, τότε ὁ κύριοσ, καὶ πατὴρ, καὶ θεόσ, καὶ τοῦ πρώτου καὶ ἑνὸσ θεοῦ δημιουργόσ, ἐπιβλέψασ τοῖσ γενομένοισ καὶ τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν, τουτέστι τὸ ἀγαθὸν, ἀντερείσασ τῇ ἀταξίᾳ. καὶ ἀνακαλεσάμενοσ τὴν πλάνην. καὶ τὴν κακίαν καθήρασ. πῆ μὲν ὕδατι πολλῷ καταλύσασ πῆ δὲ πυρὶ ὀξυτάτῳ διακαύσασ. ἐνίοτε δὲ πολέμοισ καὶ λοιμοῖσ ἐκπαίσασ. ἤγαγεν ἐπὶ τὸ ἀρχαῖον καὶ ἀπεκατέστησε τὸν ἑαυτοῦ κόσμον. i. cũ hec facta fuerĩt: o Esculapi tũc dñs & pr̃ & de⁹ & pmi & uni⁹ dei creator, respiciẽs q̃ facta sũt: & suã uolũtatẽ ĩ bu iusmõi bonũ: opponẽs temeritati: & errorẽ reuocãs: malitiã purgabit. Sibylle quoq; nõ alit̃ fore oñdũt: q̃ ut dei fili⁹ a sũmo pr̃e mittat̃: q & iustos liberet de manib⁹ ĩpioꝝ: & ĩiustos cũ tyrãnis seuiẽtib⁹ deleat: e qb⁹ una sic tradidit ἥξει καὶ μακάρων ἐθέλων πόλιν ἐξαπαλάξαι, καὶ κέν τισ θεόθεν βασιλεὺσ πεμφθεὶσ ἐπὶ δίων πάντασ ὀλεῖ βασιλεῖσ μεγάλουσ, καὶ φῶτασ ἀρίστουσ, εἶτα οὕτωσ κρίνεται, ὑπὸ ἀφθίτου ἀνθρώποισι Idest, ueniet & beatorum uolens urbem expugnare: & quidem a deo missus rex ad suos omnes perdet reges magnos & uiros optimos: sic iudicabitur ab ĩmortali hominibus. Item alia Sibylla. τὸ ζυγὸν ἡμῶν δούλειον δυσβάστακτον ἐπὶ αὐχένι κείμενον ἀρεῖ καὶ θεσμοὺσ ἀθέουσ λύσει δεσμούσ τε βιαίουσ Idest Iugũ nostrum seruitutis intolerabile in collo positum tollet: & leges impias soluet uinculaq; uiolenta.

Ca. xix. Qũo Christ⁹ & qb⁹ signis pcedẽtib⁹ descendet de celo ut ĩterficiat Antichristũ: & tyrãnos et ĩpios deleat de t̃ris: et q uigilie nocturne christianoꝝ iõ ĩstitute sũt: q christ⁹ de nocte uẽtur⁹ ẽ. Et q dii & cultores eoꝝ dabũt ĩcẽdio: ut sibylla pdixit

Oppresso igit̃ orbe terre: cũ ad destruendã ĩmensarũ uiriũ tyrãnidem hũane opes defecerint: siquidem capto mundo, cũ magnis latronũ exercitibus ĩcubabit: diuino auxilio tanta illa calamitas indigebit. Cõmotus igit̃ deus & ancipiti piculo & miserãda cõploratione iustoꝝ: mittet ptinus liberatorẽ. Tũc apiet̃ celũ mediũ in tepesta nocte & tenebrosa: ut in orbe toto lumen

caute lege

descendẽtis dei tāꝗ̃ fulgor appareat: quod Sibylla his uersibꝰ locuta est. ὁπόταν, ἔλθῃ. πῦρ ἔσαι, σκότος, ἐν μέσῃ νυκτὶ μελαίν. Idest cum uenerit ignis, erunt tenebrę in media nocte obscura. Hęc est nox q̃ a nobis ꝓpter aduẽtū regis: ac dei nostri puigil cęlebrat̃: cuiꝰ noctis duplex ē rō: ꝙ ī ea & uitā tū recipit cū passus ē: & postea orbis terrę regnū receptur ꝰ ē. Hic ē.n. liberator & iudex & cultor & rex & deꝰ: quē nos Christū uocamꝰ: q ꝑus ꝙ̃ descēdat hꝰ signū dabit. Cadet repēte gladiꝰ e cęlo: ut sciant iusti ducē sanctę militię descēsuꝝ: & descēdet comitātibꝰ angelis ī mediū terrę: & ꝑcedet eū flāma īextīguibil̃: & uirtꝰ āgelorū tradet ī manꝰ iustoꝝ mltitudinē illā: q̃ montē circūsederit: & cōcidet̃ ab hora tertia usq; ad uespeꝝ: & fluet sanguis more torrentis: deletisq; oībꝰ copiis: ipius solꝰ effugiet: & ꝑibit ab eo uirtus sua. Hic ē aūt q appellat̃ Antichristꝰ: s; se ipe christū mētiet̃: & cō̃ ueꝝ dimicabit: & uictis effugiet: & bellū sępe renouabit: & sępe uīcet̃: donec quarto ꝑlio cōfectꝰ oībꝰ īpiis debellatꝰ & captus: tādē sceleꝝ suoꝝ luet poenas: s; & cęteri ꝑncipes & tyranni q cōtriuerūt orbē simul cū eo uicti adducēt̃ ad regem: & īcrepabit eos & coargu;. Et exprobrabit his facinora ipoꝝ: & dānabit eos: ac meritis cruciatibꝰ tradet. Sic extīcta malitia & īpietate cōꝑssa: reqescet orbis: q ꝑ tot sęcula sbiectꝰ errori ac sceleri: nefāda; ꝑtulit seruitutē. Nō colet̃ ulteriꝰ dii manu facti: s; a tēplis & puluinaribꝰ suis deturbata simulachra igni dabūt̃: & cū donis suis mirabilibus ardebūt: qđ etiā Sibylla cū ꝓphetis cōgruens: futurū eē ꝑdixit. τρίψουσι δὲ εἴδωλα βροτοί, καὶ πλοῦτον ἅπαντα. i. cōterēt aūt simulachra hoīes, & diuitias omnes. Erithręa quoq; idē ꝑspondit. ἔργα δὲ χειροποίητα θεῶν συνεκκαύσονται. i. ꝑ ea aūt deoꝝ hūanis manibus facta exurentur.

Ca. xx. Qūo apiet̃ inferi: et resurgent mortui: & q iudicādi sūt & q nō. Et qūo hęc Sibylla ꝑdixerit: & qua rōe aīa cum īmortalis sit patibilis eē possit secundum Stoicos.

Post hęc apient̃ inferi & resurgēt mortui: de quibꝰ iudiciu; magnū ipe idē rex ac deus faciet: cui summus pat̃ & iudicādi & regnādi dabit maximā potestatē: de quo iudicio ac regno apud Erithręā Sibyllā sic īuenit̃ in gręco elogo. ὁπότε δὲ καὶ τὸ λάβῃ τέλος αἴσιμον. ἡ δὲ βροτοῖσιν ἀφίξηται δή

κρίσισ ἀθανάτοιο θεοῖο, ἥξει ἐπ' ἀνθρώπους μεγάλη κρίσισ ἠδὲ καὶ ἀρχή. i. cũ aũt dies iste finẽ fatalẽ accepit: & ad mortales iudiciũ ĩmortal' dei uenerit: ueniet sup hoĩes magnũ iudiciuꝫ & iniciũ. Deinde apud aliã. ταρτάρεον δ' ἐ χάοσ τότε δείξει γαῖα χανοῦσα. ἥξουσι δ' ἐπὶ βῆμα θεοῦ βασιλῆοσ ἅπαντεσ. i. tartareũ aũt chaos tũc ostẽdet inhians terra. Veniẽt aũt ad tribunal dei reges oẽs. Et alio loco penes eãdẽ οὐρανὸν ἑλίξων, γαίησ κευθμῶνασ ἀνοίξω. καὶ τότε ἀναστήσω νεκρούσ μοῖραν ἀναλύσασ. καὶ θανάτου κέντρον. καὶ ὕστερον εἰσ κρίσιν ἄξω. κρίνων εὐσεβέων καὶ δυσσεβέων βίον ἀνδρῶν Idest cęlũ uoluẽs terrę latebras aperiã: & tũc leuabo mortuos fatũ soluẽs & stimulũ mortis: posteaq̃ ĩ iudiciũ ducã iudicãs piorũ atq̃ ĩpioꝝ uitã uiroꝝ. Nec tñ uniuersi tũc a deo iudicabũť: sꝫ hi tãtũ q sũt ĩ dei religiõe uersati. Nã q deũ nõ agnouerũt: qm̃ sẽtentia de his ĩ absolutiõem ferri nõ põt: iã iudicati dãnatiq̃ sunt: sanctis lr̃is cõtestãtib⁹ nõ resurrecturos eẽ ĩpios ĩ iudiciũ. Iudicabũť ğ q deũ scierũt: & facinora eoꝝ ĩ mala opera cũ bonis collata põderabũť: ut si plura & grauia fuerint bona iustaq̃ denť ad uitã beatã: si aũt mala supauerĩt: cõdẽnẽť ad poenã. Hic fortasse dixerit qspiã: si ẽ ĩmortal' aĩa: qũo passibil' ĩduciť ad poenã sentiens? Si. n. ob merita punieť: sentiet utiq̃ dolorẽ: atq̃ ita etiã mortem: si morti nõ ẽ obnoxia: nec dolori qdẽ: patibil' ğ nõ ẽ? Huic q̃stioni siue argumẽto ita a Stoicis occurriť. Aĩas qdẽ hominũ pmanẽ: nec ĩteruẽtu mortis ĩ nihilũ resolui: sꝫ eoꝝ q iusti fuerunt: puras & ĩpatibiles & beatas ad sedẽ cęlestẽ, uñ illis origo ẽ remeare: uel ĩ cãpos quosdã fortunatos rapi: ubi fruãť miris uoluptatib⁹. Impios uero qm̃ se malis cupiditatib⁹ ĩquinauerũt: mediam quãdã gerere ĩter ĩmortalẽ mortalẽq̃ nãm: & habẽ aliqd ĩbecillitatis ex cõtagiõe carnis: cui⁹ desideriis ac libidinib⁹ addictę: ineluibilẽ quẽdam fucũ trahãt: labẽq̃ terrẽnã: q̃ cũ tpis diuturnitate penit⁹ ĩhęserit: ei⁹ naturę reddi aĩas: ut si nõ extĩguibiles in totũ qm̃ ex deo sũt: tñ cruciabiles fiant p corporis maculaꝫ: q̃ peccatis inusta sensum doloris attribuit: quã sñiam poeta sic explicauit. Quin & supmo cũ lumine uita reliqt. Non tamẽ omne miseris nec fũdit⁹ omne: Corporeę excedũt pestes: penitusq̃ necesse est. Multa diu cõcreta modis ĩolescẽ miris. Ergo exerceñť poenis: ueteꝝq̃ maloꝝ supplicia expendũt. Hęc ppemodũ uera sunt. Aĩa

enī cū diuortiū fecit a corpore:ē(ut ait idē poeta) Par leuib9 uentis uolucriq; simillima sono: q2 spirit9 ē & ipa tenuitate icōprehēsibil: sed nobis q sumus corporales: deo aūt cui sbest posse omnia comprehensibilis.

¶ Ca.xxi. De potētia dei: q̄ p merito cuiusq; pōt & hōies et angelos punire. De carnis imortalitate post resurrectiōem. De dr̄ia ignis gehēnal' & ignis cōis. Et qd i electis: qd i reprobis operet'.

PRimū igit' dicim9 tātam eē dei ptātē: ut etiam icorporalia cōphendat: & queādmodū uoluerit efficiat. Nam & angeli deū metuūt: qa castigari ab eo possūt ienarrabili quodam mō: & demones reformidant: q2 torquēt' ab eo & puniuntur. Quid ergo mirq si cū sint imortales aie tn̄ patibiles sint deo? Nā cū in se nihil habeāt solidū: & cōtractabile a solidis & corporalibus: nullam uim pati possunt: sed qa in solis spiritib9 uiuunt: a solo deo tractabiles sunt: cui uirt9 & sbstātia spiritalis est. Sed tamen docēt nos sanctę litterę: queādmodū poenas ipii sunt laturi. Nā q2 peccata i corporib9 cōtraxerūt: rursus carne iduēt': ut in corporibus piaculū soluant: & tn̄ nō erit caro illa quā de9 homini supiecerit huic terrenę simil': sed insolubilis ac pmanēs ineternum: ut sufficere possit cruciatib9: & igni sempiterno: cuius natura diuersa est ab hoc nostro: quo ad uitę necessaria utimur: qui nisi alicui9 materię fomite alatur extinguitur. At ille diuinus p seipsu; semper uiuit ac uiget sine ullis alimentis: nec admixtum habet fumum: sed est purus ac liquidus: & in aquę modum fluidus: non enī ui aliqua sursū uersus urgē' sicut noster: quē labes terręni corporis: quo tenet' & fumus itermixtus exilire cogit: & ad cęlestem naturā cū trepidatiōe mobili sbuolare. Idem igitur diuin9 ignis una eademq; ui atq; potētia: & cremabit impios & recreabit: & quātū ex corporib9 assumet: tantū reponet: ac sibi ipse ęternum pabulū sbministrabit: quod poetę in uulturem ticii transtulerūt. Ita sine ullo reuiuiscētiū corpoq detrimento: aduret tantum ac sensum doloris afficiet. Sed & iustos cū iudicauerit deus: etiam eos igni examinabit. Tū quoq peccata uel pondere uel numero pualuerīt: pstringēt' igni atq; cōburēt'. Quos aute; plena iusticia & maturitas uirtutis icoxerit: ignē illū nō sentient. Habent.n.aliqd in se dei quod uim flāmę repellat ac reiiciat: tāta uis ē inocentię: ut ab ea ignis ille refugiat inoxi9: qui accipit a deo hanc ptātē ut impios urat: iustis obtemperet. Nec tamen qsq̄ putet animas

Caute lege

omnes. post mortē ꝓrinus iudicari. Nā oīs in una cōiq; custodia detinē tur: donec tps adueniat quo maxim⁹ iudex meritoru; faciat examen. Tū quoꝝ fuerit ꝓbata iusticia: hi ꝑmiū īmortalitatis accipient. Quoꝝ aūt peccata & scelera detecta nō resurgēt: sed cū ipsis in easdē tenebras recōdent ad certa supplicia destinati.

Ca. xxii. Qd' hec a qbusdā dicūt eē poetica: & uñ ad noticiā uenerit poetaꝝ: qb⁹ de cāis corruperit ueritatē: & lethęū ānem et alia fantistica īduxerint. fantastica

Figmēta hęc eē poetaꝝ qdā putāt: ignorātes uñ illa poetę acceperint: ac negāt hęc fieri posse: nec miꝝ ita illis uideri. Alit eni q̄ res habet tradit a poetis: q licet sint mlto antiqores q̄ historici, & oratores, & cętera genera scriptoꝝ: tñ q; mysteriū diuini sacramēti nesciebāt: & ad eos mētio resurrectionis futurę obscuroꝝ ore ꝑuenerat: eā uero temere ac leuit auditā ī modū cōtinentię fabulę ꝑdiderūt. Et tñ iidē testati sūt: nō auctorē se certū: sed opinionē seq: ut Maro, q ait, sit mihi fas audita loq. Quāuis igit ueritatis arcana ī pte corruperit: tñ ipa res eo uerior inuenit: q; cū ꝓphetis ī parte cōsētiūt: qd' nobis ad ꝓbatiōe; rei satis est. Errori tñ eoꝝ sbest rō nōnulla. Nā cū ꝓphetę assiduis cōditiōib⁹ ꝑdicarēt iudicatuꝝ eē de mortuis filiū dei: & hęc ānūciatio nō lateret: qm̄ rectorē cęli nō aliū putabant q̄ Iouē: iudicare apud īferos, Iouis filiū tradiderūt: sed tñ nō Apollinē, aut Libeꝝ, aut Mercuriū q cęlestes putāt: sed deū q & mortalis fuerit & iustus: uel Minoē uel Aeacū uel Rhodamātū. Corruperūt igit poetica licentia qd' accęperant: ul' opinio ueritatē per diuersa ora, sermonesq; uarios dissipata mutauit. Nā q; pactis apud inferos mille annis: rursus ad uitam restitui cecinerunt: Marone ita dicente. Has omnes ubi mille rotam uoluere ꝑ annos: Lethęū ad fluuiu; de⁹ euocat agmine magno: Scilicet īmemores supa ut cōuexa reuisant. Rursus et īcipiēt in corpora uelle reuerti. Hęc eos rō fefellit: q; resurgēt defuncti nō post mille annos mortis suę: sed ut restitui rursus in uita mille annis cū deo regnēt. De⁹ enī ueniet: ut orbe hoc ab omni labe purgato: rediuiuas iustoꝝ aīas corporibus īnouatis ad sempiternam beatitudinē suscitet. Itaq; ꝑter aquam obliuionis uera sunt cętera: quā iccirco finxerunt: ne qs illis opponeret. Cū ergo nō meminerīt se aliqñ uixisse: aut q fuerit: aut quę gesserint: sed nihilominus tamen uerisimile non putatur. Et res tota uelut licent & fabulose ficta respuitur. Nobis autem de resurrectione

affirmantibus

affirmātibus atq; docētib9 aīas ad alterā uitā nō oblitas sui: sed ī eodē sēsu ac figura eē redituras illud opponit. Tot iā sęcula trāsierūt: qs unq̄ un9 ab īferis resurrexit: ut exēplo ei9 fieri posse credam9? At enī resurrectio fieri nō pōt: domināte adhuc iniusticia. Hoc enī sęculo necāt hoies ui: ferro: īsidiis: uenenis: afficiūt iiuriis: egestate: carcerib9: tormētis: pscriptiōibus. Eo accidit q᷑ iusticia iuisa ē: q᷑ oēs q deū seq uolūt: nō tātū odio habēt: s; uexāt oibus cōtumeliis: & excruciāt multiplici genē poenaꝝ: & ad īpios cult9 manufactoꝝ deoꝝ nō rōe aut ueritate: s; nefāda corpoꝝ laceratōe cogūt. Nū igit oportet ad hęc eadē resurgē: ac reuerti homines ad uitā: ī qua tuti eē nō possēt? Cū ḡ iusti tā uiles habeāt: tā facile tollāt: qd putem9 futuꝝ fuisse: si qs ab īferis rediens uitam postliminio recępisset? Auferet pfecto ab ocul' hominū: ne uiso eo uel audito deos uniuersi relīquerēt: & ad uni9 se dei cultū religionēq; cōuerterēt. Ergo semel fieri resurrectiōe; necesse ē: cū malū fuerit ablatū: qm̄ eos q resurrexerīt nec mori iā ulteri9 nec uiolari ullo mō fas ē: ut beatā possint agē uitā: quoꝝ mors resignata ē. Poetę uero cū scirēt h̄ sęculū mal' oīb9 redūdare: obliuiōis amnem īduxerūt: ne laboꝝ ac maloꝝ memores aīę reuerti ad supos recusarēt. Vñ Virgili9. O pr̄ an ne aliquas ad cęlū hic ire putandū ē Sublimes aīas: iterūq; ad tarda reuerti Corpora: q̄ lucis miseris tā dira cupido? Ignorabāt enī qūo ut qñ id fieri oporteret. Itaq; renasci eas putauerūt: & denuo ad uteꝝ reuolui: atq; ad īfantiam regredi. Vñ & Plato de aīa disserēs ex h̄ ait posse cognosci aīas esse immortales atq; diuinas: q᷑ in pueris mobilia sūt ingenia: & ad pcipiēdū facilia: q᷑ ea quę discāt ita celeriter capiant: uti nō tūc pmū discere illa uideant: sed recognoscere atq; reminisci in quo uir sapiēs poetis īeptissime credidit.

¶ Ca. xxiii. De resurrectione: & q᷑ Pythagoras et alii ph̄i īepte locuti sūt: & de anastasi mētiētes animas ī uaria transire corpora

NOn igitur renascētur: quod fieri nō pōt: sed resurgent & a deo corporibus īduentur: & prioris uitę factoꝝq; omnium memores erūt: & in bonis cęlestib9 collocatę: ac fruētes iocūditate īnumerabiliū copiaꝝ pręsēti deo grās agent: q᷑ malum omne deleuerit: q᷑ eos ad regnū uitāq; ppetuā suscitarit. Qua de Anastasi ph̄i quoq; dicere aliqd conati sūt tā corrupte q̄ poetę. Na; Pythagoras transire animas in noua corpora disputauit: s; īepte

euforbium herba est, & succus eius uisum acuit.

ꝙ ex hõibus ĩ pecudes: et ex pecudib⁹ in hoĩes & seipm̃ ex Eufor bio eẽ repatũ. Meli⁹ Chrysipp⁹ (quẽ Cicero ait fulcire porticum stoicoꝝ) q̃ ĩ libris quos de ꝓuidẽtia scripsit: cũ de ĩnouatõne loq̃ ret: hęc ĩtulit. τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος δῆλον ὡς οὐ δὲν ἀδύνατον, καὶ ἡμᾶς μετὰ τὸ τελευτῆσαι πάλιν περιόδων τινῶν εἰλημμένων χρόνου ἐν ᾧ νῦν ἐσμὲν, καταστῆναι σχῆμα. Idest qđ cum ita sit apparet nil eẽ impossibile: & nos post excessũ nr̃m rursus spaciis q̃busdã reuolutis tẽporuꝫ in hũc statũ restitui: ĩ quo nũc eẽ uidemur. Sꝫ nos ab hũanis ad diui na redeam⁹. Sibylla iteꝝ dicit. ἄπιστον γὰρ ἅπαν μερόπων γένος. ἀλλ᾽ ὅταν ἤδη κόσμου καὶ θνητῶν ἔλθῃ κρίσις ἣν θεὸς αὐτὸς ποιήσει, κρίνων ἀσεβεῖς τε ἅμα εὐσεβέας τε. καὶ τότε δυσσεβέας μὲν ἐπὶ ζόφον ἐν πυρὶ πέμψει, ὅσσοι δὲ εὐσεβοῦσι πάλιν ζήσουσι ἐπὶ γαίης, πνεῦμα θεοῦ δόντος τιμήν, ἅμα καὶ βίον αὐτοῖς. Idest, eteni difficile ad cre dendũ omne hominũ genus. Sꝫ cũ iã mũdi & mortaliũ uenerit iudiciũ: qđ de⁹ ip̃e faciet iudicãs pios sil' & ĩpios: tunc demũ ĩpi os q̃dẽ ĩ ignẽ & tenebras mittet: q aũt pietatẽ tenẽt: iteꝝ uiuẽt ĩ ter ra: sp̃ũ dei dãte honorẽ sil' & uitã ip̃is. Qđ si nõ mõ ꝓphetę: sed etiã uates, & poetę, & ph̃i anastasin mortuoꝝ futurã eẽ cõsentiũt: nemo q̃rat a nobis quẽadmodũ fieri possit. Nec. n. diuinoꝝ ope rũ põt reddi rõ. Sed si a ꝓncipio de⁹ hoĩeꝫ nescio quo ĩenarrabi li mõ ĩstituit: credam⁹ ab eodẽ restitui ueterẽ posse, q nouũ fecit.

Ca. xxiiij. Qđ secũdũ uaticinia Sibyllę post iudiciũ ꝑ mille ãnos regnabit in terra fili⁹ dei cũ electis suis, ĩ sãcta ciuitate quaꝫ cõstituet. Et ꝙ diabolus uĩcieť mille annis: & oĩs creatura mãsue scet: & ad iocũditatẽ seruiet hõi: & Christus ab oĩb⁹ coleť ut de us & dominus.

Caute lege hoc caput et duo sequentia

Nunc reliqua subnectã. Veniet igiť sũmi & maximi dei fi lius: ut uiuos ac mortuos iudicet: dicente Sibylla sic. πάσης γὰρ γαίης τότε θνητῶν σύγχυσις ἔσται, αὐτὸς ὅταν παντοκράτων ὅταν ἔλθῃ βήματι κρῖναι ζώντων καὶ νεκρῶν ψυχάς, καὶ κόσμον ἅπαντα. i. toti⁹ eniꝫ terrę mortaliũ cõfusio tunc erit: & ipse omnipotens cum uenerit in solio iudicare uiuo rum mortuoꝝq̃ aĩas & mũdũ oẽm. Veꝝ ille cũ deleuerit ĩiusti ciã: iudiciũq̃ maximũ fecerit: ac iustos q a ꝓncipio fuerũt ad uitã

παντοκράτωρ.

restauraauerit:mille ānis īter hoīes uersabit̄:eosq̄ iustissimo īpio reget:qd' alia Sibylla uaticinās furēsq̄ ꝓclamat.κλῦτε δ' ἐμοῦ μέροπες, βασιλεὺς αἰώνιος ἄρχει. Idest audite me homines rex sēpiternus dn̄at̄. Tunc q̄ erūt ī corporib⁹ uiui nō morient̄ s; p eosdē mille ānos īfinitā mltitudinē generabunt:& erit soboles eoꝝ sācta & deo cara:q aūt ab īferis suscitabūt̄:hi pērūt uiuētib⁹ uelut iudices. Gentes uero nō extīguēt̄ oīno: s; q̄dā relīquēt̄ in uictoriā dei:ut triūphēt̄ a iustis:ac sbiugēt̄ ꝑpetuę seruituti:sb idē tp̄s etiā ꝑnceps dęmonū:q ē machinator omniū maloꝝ: uincieť catenis:& erit custodia mille ānis cęlestis īperij:quo iusticia ī orbe regnabit:ne q̄d malū aduersus populū dei moliat̄. Post cuius aduētū cōgregabunt̄ iusti ex oī terra:pactoq̄ iudicio, ciuitas sancta cōstituet̄ ī medio terrę:ī qua ipe cōditor de⁹ cū iustis dominātib⁹ cōmoret̄:quā ciuitatē Sibylla designat cū dicit.καὶ πόλιν ἣν ἐποίησε θεὸς αὐτὴν ἐποίησε λαμπροτέραν ἄστρων, καὶ ἡλίου ἠδὲ σελήνης. Idest urbem quam fecit de⁹ eam clariorem fecit astris:atq̄ sole lunaq̄. Tunc auferentur a mundo tenebrę illę:quib⁹ offenditur atq̄ obcęcabitur cęlum: & luna claritudinem solis accipiet:nec minuetur ulterius: sol autem septies tāto q̄ nunc ē clarior fiet. Terra uero aperiet foecunditatē suā:& uberrimas fruges sua sponte generabit. Rupes mōtiū melle sudabūt:per riuos uina decurrēt:& flumina lacte īundabunt. Mūdus deniq̄ ipse gaudebit:& omnis rerū natura lętabitur: erepta & liberata dominio mali:& īpietatis:& sceleris:& erroris. Non bestię per hoc tempus sanguine alentur:non aues pręda:sed quieta & placida erūt oīa:leones & uituli ad pręsepe simul stabunt:lupus ouem nō rapiet. Canis nō uenabitur. Accipitres & aquilę nō nocebunt. Infans cū serpentibus ludet. Deniq̄ tunc fient illa quę poetę aureis temporib⁹ facta eē iam Saturno regnante dixerunt; hinc quoꝝ error his exortus est:q̄ ꝓphetę futuroꝝ pleraq̄ sic ꝓferunt & enūciāt quasi iā pacta. Visiones.n.diuino sp̄ū offerebāt̄ ocul' eoꝝ:& uidebātur illa in conspectu suo quasi fieri a c terminari. Quę uaticinia eoꝝ cū paulatim fama uulgasset: quoniā ꝓphani a sacramēto ignorabāt quaten⁹ dicerent̄:cōpleta iā esse ueteribus sęculis illa omnia putauerūt:q̄ utiq̄ fieri cōplerīq̄ non poterant homine regnante. Cum uero deletis religionibus impiis & scelere compresso:subięcta erit deo terra. Cedet & ipse mari uector uector passiue

nec nautica pinus Mutabit merces: omnis feret oīa tellus. Non rastros patieť humus: non uinea falcē. Robustus quoq; iam tauris iuga soluet arator. Tūc etiā molli flauescet campus arista. Incultisq; rubens pēdebit sentibus uua. Et durę quercus sudabunt roscida mella. Nec uarios discet mētiri lana colores. Ipse sed in partis aries iā suaue rubenti: Murice iā croceo mutabit uellera luto. Sponte sua sandix pascentes uestiet agnos. Ipsę lacte domum referent distenta capellę Vbera: nec magnos metuēt armēta leones Quę poeta secūdū Cumęę Sibyllę carmīa ꝓlocut⁹ est. Eritbręa uero sic ait. ἠδὲ λύκοι συν ἄρνεσιν, ἐν οὔρεσιν ἅμα τε ἔδονται. χόρτον παρδαλίσ τ᾽ ἐρίφοισ ἅμα βοσκονται. ἄρκτοι σὺν μοσχοισιν ὁμοῦ καί πᾶσι βροτοῖσι. σαρκαβόροσ τε λέων φάγεται ἄχυρον, παρά φάτναισ. σὺν βρέφεσί τέ δράκοντεσ ἀμάτορσι κοιπήσονται. i. nec lupi cū agnis ī mōtib⁹ dimicabūt: hbāq; lynces cū hędis pascēť. Vrsi cū uitulis sil' oīb⁹ aīalib⁹: carniuorās leo cōmedet paleas ad ꝑsepia: cū īfātibus dracōes sine mr̄ib⁹ dormiēt. Et alio loco de libertate reꝝ καί τότε δή χαράν μεγάλην θεόσ ἀνδρᾶσι δώσει. καί γαρ γῆ, καὶ δένδρα, καί ἄσπετα θρέμματα γαίησ δώσουσι τραπὸν τόν ἀληθινον ἀνθρώποισιν, οἴνου, καί μέλιτοσ γλυκυτέρον, λευκοῦ τε γάλακτοσ, καί σίτου. ὅπερ ἐςί βροτοῖσι καλίςον ἁπάντων. Idest & tūc gaudium magnum deus dabit hominibus: nā & terra: & arbores: & innumerabilia terrę pecora dabunt fructū ueꝝ hominib⁹ uini; & mellis dulcissimi: & candidi lactis: atq; tritici: quod est hominib⁹ optimū omniū. Et alia eodē mō. εὐσβεῶν δὲ μόνον ἅγια χθῶν, πάντα τάδ᾽ ὄισειν ἄμα μέλιτοσ ἀπο πέτρισ, ἠδέ ἀπό πηγῆσ, καί γαλακτ᾽ ἄμβροσίησ ρεύσει πάντεσσι δικαίοισ. i. pioꝝ aūt sola sancta terra: oīa hęc feret fluenta mellis de petra atq; de fonte: & lac immortalitatis manabit oīb⁹ iustis. Viuēt itaq; hoīes tranqllissimam uitā & copiosissimam: & regnabūt cū deo parit: & reges gentiū ueniēt a finib⁹ terrę: cū donis ac munerib⁹: ut adorēt & honorificent regē magnū: cui⁹ nomen erit ꝑclaꝝ ac uenerabile uniuersis natiōib⁹: q̄ sb cęlo erūt: & regib⁹ q dn̄abunť in terra.

Cap. xxv. Quod non restant ex quarūdam scripturarum assertione nisi ducenti anni usq; ad rerum innouationem. Et ꝙ finis non aderit nisi Roma destructa.

r lx iii

Hec sunt q̄ a pphetis futura dicūť:quoꝝ testimonia & uerba ponē opus nō eē duxi:quoniā eēt ĩfinitū :nec tātā reꝝ mlti tudinē mēsura libri capet:tā mltis uno spū similia dicētib⁹:si'qꝫ ne fastigiū legētib⁹ fieret:si ex oīb⁹ collecta & trãslata cōgererē. Preterea ut ea ipsa q̄ dicerē nō nr̄is:sꝫ alienis lr̄is potissimū cōfir marē:docerēqꝫ nō mō apud nos:ueꝝ etiā apud eos ip̄os q nos in sectāť ueritatē cōsignatā teneri:quā recusāt agnoscē. Qui aūt hec diligēti⁹ uoluerit scire:ex ip̄o fōte hauriat:& plura q̄ nos ĩ his li bris cōplexi sumus admirabilia reperiet. Fortasse nūc q̄spiā req rat quando ista que diximus sint futura. Iam superius ostēdi:cō pletis annoꝝ sex millibus mutationē istā fieri oportere. Et iam ꝓ pinquare illū sūmū conclusionis extreme diem:de signis que di cta sunt a prophetis licet noscere. Predixerūt enim signa quib⁹ cōsūmatio tempoꝝ & expectāda sit nobis in singulos dies & ti mēda ea. Quādo tamē cōpleať hec sūma:docēt hi q de tēporib⁹ scripserūt:colligētes ea ex lr̄is sanctis:& ex uariis historiis quan tus sit numerus annoꝝ ab exordio mūdi:qui licet uarient:& ali quātulum numeri eorū sūma dissētiat:omnis tamen expectatio nō ampli⁹ q̄ ducentoꝝ uideť annoꝝ. Etiā res ip̄a declarat lapsuꝫ ruināqꝫ reꝝ breui fore:nisi q incolumi urbe roma:nihil istius ui detur esse metuēdum. At uero cum caput illud orbis ceciderit:et πύρρει eē coeperit:quod Sibylle fore aiunt:q̄s dubitet uenisse iā finē rebus hūanis orbiqꝫ terraꝝ? Illa ē.n.ciuitas q̄ adhuc sustentat oīa:precādusqꝫ nobis & adorandus ē deus celi:si tn̄ statuta eius & placita differri possunt:ne citius q̄ putamus tyrannus ille abo minandus ueniat:qui tātū facinus moliať:ac lumē illud effodiat, cui⁹ ĩteritu mūd⁹ ip̄e lapsurus ē. Nūc ad cetera exequenda redea mus:q̄ deinceps secutura sunt.

¶ Cap. xxvi. Quod elapsis mille ānis aurei seculi post iudiciuꝫ. solueť iterū diabolus, & cōcitabit gētes:ut sanctā expugnēt ciuita tē:& obsidebūt eā. Et qūo eam omnino deus destruet & poenis eternis tradet:electis hominibus translatis ad gloriam angelorū post resurrectionem secundam.

Ixim⁹ pauloante in ꝑncipio regni sancti fore:ut a deo ꝑn ceps demonioꝝ uinciať. Sed idē cū mille anni regni:hoc est septem millia coeperint terminari:soluetur denuo:& e custodia

missus exibit:atq; oēs gentes q̄ tūc erūt sb ditione iustorū cōcitabit:ut inferāt bellū sācte ciuitati. Et colliget ex oī orbe terrę īnumerabil populus nationū: & obsidebit & circūdabit ciuitatem: tūc ueniet nouissima ira dei sup gentes: & debellabit eas usq; ad unū. Ac pmū cōcutiet terrā q̄ ualidissime: & a motu ei⁹ scīdētur mōtes syrię: & sbsidēt colles ī abruptū: & muri omniū ciuitatu; cōcidēt. Et statuet de⁹ solē triduo ne occidat: & īflāmabit eā: & descēdet ęstus nimi⁹: & adustio magna supra pduelles & īpios populos: & ībres sulphuris & grādines lapidū & guttę ignis: & liquescēt spūs eoꝝ ī calore & corpora cōterēt ī grādine: & ipi se īuicē gladio feriēt. Replebūt mōtes cadaueribꝰ: & campi opient ossib⁹. Popul⁹ aūt dei trib⁹ illis dieb⁹ sb cōcauis terrę occultat⁹ erit: donec ira dei aduersus gentes & extremū iudiciū terminet. Tūc exibūt iusti de latebris suis: & īuenient oīa cadaueribꝰ atq; ossib⁹ tecta. S; & gen⁹ oē īpioꝝ radicit⁹ īteribit: nec erit ī hō mūdo ulla natio āpli⁹ pter solā gētē dei. Tū p ānos septē ppetes ītactę erūt syluę: nec excidet de mōtib⁹ lignū: s; arma gētiū cōburēt: & iā nō erit bellū: s; pax & reqes sēpiterna. Cū uero cōpleti fuerunt mille āni: renouabit mūd⁹ a deo: & cęlū cōplicabit: & terra mutabit. Et trāsformabit de⁹ hoīes ī similitudīe āgeloꝝ: & erūt candidi sicut nix: et uersabūt semp ī cōspectu oīpotētis: et dño suo sacrificabūt & seruiēt īęternū. Eodē tpe fiet secūda illa & publica omniū resurrectō: etiā ī qua excitabūt īpii ad cruciatus sempiternos. Hi sūt q manufacta coluerūt: q dñm mūdi ac parentem uel nescierūt uel abnegauerūt: sed & dominus illoꝝ cū ministris suis cōprehēdet: ad poenāq; dānabit: cū quo parit oīs turba īpiorū p suis facinorib⁹ ī cōspectu angeloꝝ atq; iustoꝝ ppetuo igni cremabit īęternū. Hęc est doctrina sanctoꝝ pphetaꝝ: quā christiani seqmur. Hęc sapiētia nr̄a: quā isti q uel fragilia colūt: ul inanē philosophiā tuet: tāq̄ stulticiā uanitatēq; deridēt: q nos defendē hanc publice atq; asserere nō solemus: deo iubēti ut qeti ac silētes arcanū eius in abscōdito: atq; intra nr̄am cōscientiam teneamus. Nec aduersus istos uere prophanos: qui non discendi: sed arguēdi atq; illudendi gratia inclęmenter deum ac religionem eius impugnāt: pertinaci cōtētione certem⁹. Abscōdi enī tegiq; mysteriū q̄ fidelissime oportet: maxīe a nobis q nomē fidei gerim⁹. Veꝝ illi hāc taciturnitatē nr̄am ueluti cōsciam malā criminant. Vnde

etiā quaſdā execrabiles opiniones de pudicis & īnocētib⁹ fingūt & libent̄ his q̄ finxerīt credūt.

Ca.xxvii. Exhortatio ut oēs ꝓperēt ad ſuſcipiēdā cū religiōe ſapiētiā: p quas ad beatiſſimaꝫ ꝑuenit̄ ęternę uitę beatitudinem.

Voniā decurſus ꝓpoſiti operis ſeptē ſpatiis: ad metam ꝓuecti ſumus: ſupereſt ut exhortemur oēs ad ſuſcipiendam cum uera religione ſapientiam: cuius uis & officium in eo uertitur: ut cōtēptis terreſtrib⁹ & abiectis errorib⁹: qbus antea tenebamur: fragilibus ſeruiētes & fragilia cōcupiſcentes: ad ęterna cęleſtis thesauri pręmia dirigamur: q̄ ut capere poſſimus: quāꝑmuꝫ omittendę ſunt huius pręſentis uitę illicibiles uoluptates: q̄ animas hominū pernicioſiſſima ſuauitate deliniūt. Quanta foelicitas exiſtimāda ē ſbtractis his labib⁹ terrę: ꝓficiſci ad illū ęqſſimū iudicē parētēq; īdulgētiſſimū: q ꝓ laborib⁹ reqē ꝓ morte uitā: ꝓ tenebris claritatē: ꝓ terrenis ac breuib⁹ bonis ęterna & cęleſtia largiat̄: q̄ cū mercede acerbitates ac miſerię: quas perpetimur in hoc mundo: facientes oꝑa iuſticię cōferri & coęquari nullo mō poſſunt. Proinde ſi ſapientes: ſi beati eē uolumus: cogitanda ac ꝓponēda nobis ſūt: nō tātū terētiana illa, molēdū eē uſq; in piſtrinuꝫ, uapulandū: habēdę cōpedes: ſed his multo atrociora: carcer: catenę: tormēta patiēda: ſuſtinēdi dolores: mors deniq; ipſa & ſuſcipiēda ē & ferēda: cū liqueat cōſciētię noſtrę: nec fragilem iſtā uoluptatē ſine poena: nec uirtutē ſiñ diuino ꝓmio fore. Vniuerſos igit̄ oportet operā dare: ut uel ſe: q̄ꝓmū ad rectā uiā dirigant: uł ſuſceptis operatiſq; uirtutib⁹: hui⁹ uitę laboribus patienter exactis: cōſolatorē deū habere mereant̄. Pater enī noſter ac domin⁹: qui cōdidit firmauitq; cęlū: q ſolē cū cęteris ſiderib⁹ illuxit: qui librarā magnitudine ſua terrā uallauit mōtib⁹: mare circūdedit: amnibuſq; diſtinxit. Et quicqd eſt in hͦ opere mūdi conflauit ac ꝑfecit e nihilo: ꝓſpectis erroribus hominū ducē miſit: qui nobis iuſticię uiā pāderet. Hunc ſequamur oēs: hūc audiamus: huic deuotiſſime pareamus: quoniam ſolus (ut ait Lucertius) Veridicis hominū purgauit pectora dictis. Et finē ſtatuit torpedinis atq; timoris. Expoſuitq; bonū ſūmū quo tendim⁹ oēs: Quid foret atq; uiā mōſtrauit limite paruo: Qua poſſem⁹ ad id recto cōtendere curſu. Nec mōſtrauit tātū: ſꝫ etiā ꝑceſſit: ne quis difficultatis gr̄a iter uirtutis horreret. Deſeratur ſi fieri poteſt uia perditiōis

& fraudis: in qua mors uoluptatis, illecebris ad operta celatur. Et quãto qſq; ãnis ad ſenectutem uergẽtib⁹ appropĩquare cernit illũ diẽ: quo ſit ei ex hac uita migrãdũ: cogitet ꝙ purus abſcedat: ꝙ ĩnocẽs ad iudiciũ ueniat: nõ ut faciũt qdã cecis mẽtib⁹ nixi: q iã deficiẽtib⁹ corporis uirib⁹ in hoc admonẽt̃ ĩſtãtis ultime neceſſitatis: ut cupidius & ardẽtius hauriẽdis libidinib⁹ ĩtẽdãt. Qua ex uoragine liberet ſe qſq; dũ licet: dũ facultas adeſt: ſeq; ad deu; tota mente conuertat: ut illũ die; ſecurus expectet: quo preſes dominuſq; mũdi deus de ſinguloꝝ factis cogitationibuſq; iudicabit. Quecũq; hic expetũtur nõ tãtũ negligat ſed effugiat: potioremq; aĩam ſuã iudicet ꝙ bona iſta fallacia: quoꝝ ĩcerta & caduca poſſeſſio ẽ. Migrant enĩ quotidie & multo ueloci⁹ exeũt: ꝙ ĩtrauerant: & tñ ſi nobis uſq; ad ultimũ liceat iſtis frui: aliis certe relinquẽda ſunt. Nihil nobiſcũ ferre poſſumus: niſi uitã bñ atq; innocẽter actã. Ille ad deum copioſus: ille opulẽtus adueniet: cui aſtabũt cõtinentia: miſericordia: patientia: charitas fides. Hec eſt hereditas noſtra: que nec eripi cuiꝙ põt: nec tñſferri ad aliũ. Et qs ẽ q hec bona parare ac acqrere ſibi uelit? Veniãt q eſuriunt: ut celeſti cibo ſaturati ſempiternã famẽ ponant. Veniant q ſitiunt: ut aquã ſalutarẽ de penni celeſtiq; fõte pleniſſimis faucib⁹ trahant. Hoc cibatu atq; potu dei: & ceci uidebũt: & ſurdi audiẽt: & muti loquẽt̃: & claudi ambulabũt: & mortui reuiuiſcẽt: & ſtulti ſapient: & egroti ualebunt. Quiſqs enim corruptelas terre uirtute calcauerit: hũc arbit̃ ille ſummus & uerax ad lucẽ uitãq; ꝑpetua; ſuſcitabit. Nemo diuitiis: nemo faſcibus: nemo etiã regia ptãte cõfiſus ſit: ĩmortalẽ iſta nõ faciũt. Nã qcũq; rõem hõis abiecerit ac ꝑſentia ſecut⁹: ĩ humũ ſe ipe ꝓſtrauerit tãꝙ deſertor domini et & ĩꝑatoris & patris ſui puniet̃. Intẽdam⁹ igit̃ iuſticie: que nos inſeꝑabilis comes ad deũ ſola ꝑducet. Et dum ſpirit⁹ hos reget artus: ĩfatigabilẽ militiã deo militem⁹: ſtationes uigiliaſq; celebremus. Cõgrediamur cũ hoſte quẽ nouimus fortiter ut uictores: ac deuicto aduerſario triũphantes: premiũ uirtutis quod ipſe ꝓmiſit a deo conſequamur.

L. Coelii Lactãtiĩ firmiani ad donatũ de ira dei liber ſeptimus. [octauus]

ANimaduerti sępe, Donate, plurimos id existi
mare: qđ etiã nonnulli philosophoru; putaue
rũt, nõ irasci deum: quoniã uel benefica sit tãtũ
mõ nã diuina: nec cuiq̃ nocere, pstãtissimę atq;
optimę cõgruat potestati: ul' certę nil curet om
nino: ut neq; ex beneficẽtia eius quicq̃ boni per
ueniat ad nos: neq; ex maleficentia quicq̃ mali. Quoꝝ error quia
maximus est: & ad euertendũ uitę humanę statũ spectat: coargu
endus est a nobis: ne & ipse fallaris, ĩpulsus auctoritate hominũ:
qui se putãt esse sapientes. Nec tamen nos tam arrogantes sumus: ut
comprehensam nostro ingenio ueritatem gloriemur: sed doctri
nam dei sequimur: qui scire solus potest & reuelare secreta. Cu
ius doctrinę philosophi expertes existimauerunt naturã rerum
omniũ, cõiectura posse deprehendi. Quod nequaq̃ fieri põt: qa
mens hominis tenebroso corporis domicilio circũsepta: lõge a
ueri perfectione sũmota ẽ. Et hoc differt ab humanitate diuini
tas: quod hũanitatis est ignoratio: diuinitatis scientia. Vnde no
bis aliquo lumine opus est ad depellẽdas tenebras: quibus offusa
est hominis cogitatõ: quoniã ĩ carne mortali agẽtes: nostris sẽsi
bus diuinare nõ possumus. Lumen aũt mentis humanę deus est:
quem quis cognouerit: & in pectus admiserit: illuminato corde
mysteriũ ueritatis agnoscet. Remoto aũt deo, cęlestiq; doctrina,
omnia errorib⁹ plena sũt. Recteq; Socrates cum esset omnium
philosophoꝝ doctissimus: tamẽ ut cęterorũ argueret inscitiam
qui se aliquid tenere arbitrabantur; ait, se nihil scire nisi unũ: qđ
nihil sciret. Intellexit. n. doctrinã illã nihil habere ĩ se certi: nihil
ueri: nec (ut putabant quidam) simulauit ipsam doctrinã ut alios
refelleret: sed uidit ex parte aliqua ueritatem: testatusq; est etiam
in iudicio: sicut traditur a Platone: ꝙ nulla esset humana sapien
tia. Adeo doctrinam qua tum philosophi gloriabantur cõtem-
psit: derisit: abięcit: ut id ipsum pro summa doctrina profiteret
ꝙ nihil scire didicisset. Si ergo nulla ẽ sapiẽtia hũana: ut Socrates
docuit: ut Plato tradidit: apparet eẽ diuinam: nec ulli alii: quam
deo ueritatis noticiã subiacere. Deus igit noscendus ẽ: ĩ quo solo
ueritas est. Ille mundi parens & conditor rerum: qui oculis non

uidetur: mente uix cernitur: cuius religio multis modis ĩpugnari solet: ab his qui nec ueram sapientiam tenere potuerunt: neq; magni, & cęlestis arcani conprehendere rationem.

Ca. ii. De gradib⁹ ꝑ quos ad ueritatẽ ascẽdit: & q de ipis gradibus deiiciant.

NAm cum sint gradus multi: ꝑ quos ad domiciliũ ueritatis ascẽdit: nõ est facile cuilibet euehi ad summũ. Caligãtibus enĩ ueritatis fulgore luminib⁹: qui stabilem gressum tenere non
1 possunt: reuoluuntur in planum. Primus autem gradus est intelligere falsas religiones: & abiicere impios cultus humana manu
2 fabricatos. Secundus uero perspicere animo: q̃ unus sit deus sũmus: cuius potestas ac prouidentia effecerit a principio mundu;
3 & gubernet in posterum. Tertius cognoscere ministerium eius ac nuncium: quẽ legauit in terrã: quo docente liberati ab errore: quo implicati tenebamur: formatiq; ad ueri dei cultũ de iusticia disseremus. E quibus omnibus gradib⁹ (ut dixi) pronus est lapsus & facilis ad ruinam: nisi pedes incõcussa stabilitate figantur. De primo gradu eos excuti uidemus: qui cum falsa intelligant, tñ uerum nõ inueniunt: cõtẽptisq; terrẽnis fragilibusq; simulachris non ad colendum se deum conferunt: quem ignorant: sed mundi elementa mirantes: cęlum: terram: mare: solem: luna; : cęteraq; astra uenerantur. Sed imperitiam horum iam coarguimus in secundo diuinarum institutionum libro. De secundo uero gradu eos dicimus cadere: qui cũ sentiunt unum esse summũ deũ: iidẽ tũ a phis irrhetiti: & falsis argumẽtationibus capti: alit de unica illa maiestate sentiũt: q̃ ueritas habet: q aut figurã negant habere ullã deũ: aut ullo affectu cõmoueri putant: q: sit omnis affectus imbecillitatis: quę in deo nulla est. De tertio uero hi pręcipitant: qui cum sciant legatum dei: eundemque diuini & ĩmortalis templi cõditorem: tamen aut non accipiunt eum: aut aliter accipiunt q̃ fides poscit: quos ex parte iam refutauimus in quarto supradicti operis libro: & refutabimus postea diligentius: cum respondere ad oẽs sectas coeperimus: quę ueritatem dũ disputãt ꝑdiderũt. Nũc uero cõtra eos disseremus: qui de secũdo gradu lapsi: praua de sũmo deo sẽtiũt. Aiũt. n. qdã: nec gratificari eũ qcq̃ nec irasci: sed securum & qetum, immortalitatis suę bonis perfrui.

Alii uero irã tollũt: grãm relinquũt deo: naturã enĩ sũma uirtute prestantẽ: & nõ maleficã eẽ debẽ. Ita oẽs pħi de ira consentiunt: de grã discrepãt. Sꝫ ut ad ꝓpositã mãm p ordinẽ descẽdat oratõ, huiusmodi faciẽda nobis & exequãda particio ẽ: cũ diuersa & repugnãtia sint ira & grã. Aut ira tribuẽda ẽ deo: & grã detrahẽda: aut utrũqꝫ parit detrahendũ. Aut ira demẽda ẽ: & grã tribuẽda: aut neutrum detrahendum. Aliud amplius preter hec nihil potest capere natura: ut necesse sit in uno istorum aliquo ueꝝ: quod queritur inueniri. Consideremus singula: nos ut ad latebras ueritatis: & ratio & ordo deducat.

¶ Capitulum. iii. Quod nullus asseruit deum irasci & gratia non moueri.

Primum illud nemo de deo dixit: unq̃ irasci eũ tãtũmodo, & gratia non moueri. Est enĩ discõueniẽs deo: ut eiusmodi potestate sit preditus: qua noceat & obsit: prodesse uero ac benefacere nequeat. Que igit ratio: que spes salutis hominibus proposita est: si malorum tantũmodo auctor est deus? Quod si sit iam maiestas illa uenerabilis non ad iudicis potestatem: cui licet seruare ac liberare: sed ad tortoris & carnificis officiũ deducet. Cum aũt uideamus non modo mala esse in rebus humanis: sed etiam bona: utiqꝫ si deus non est: auctorem esse alterum necesse ẽ qui cõtraria deo faciat: & det nobis bona. Si est: quo nomine appellandus ẽ? Cur nobis q malefacit, notior est: q̃ ille q bene? Si aũt nihil potest esse preter deum: absurdum est: & uanũ putare diuinam ptãtẽ: qua nihil ẽ maius: nihil melius, nocẽ; ꝓdesse nõ posse? & ideo nemo extitit: qui auderet id dicere: qꝛ nec rationẽ habet: nec ullo mõ põt credi. Quod si conuenit: transeamus & ueritatem alibi requiramus. *scilicet, auctor.*

¶ Capitulum. iiii. Contra Epicurum disputat: qui negat deuꝫ irasci: gratificari: & omnia preuideri.

Quod sequitur de schola Epicuri ẽ: sicut irã in deo nõ esse ita nec gratiã qdem. Nã cum putaret Epicurus alienum eẽ a deo malum facere: quod ex affectu iracundie plerũqꝫ nascit: ademit ei etiã beneficentiã: quoniam uidebat consequens esse: ut si habeat irã deus: habeat & gratiã. Itaqꝫ ne illi uicium concederet:

etiam uirtutis fecit expertem. Ex hoc, iquit, beatus & incorrupt⁹ est: ꝙ nihil curat: neq; habet ipse negociũ: neq; alteri exhibet. Deus igitᷣ nõ est: si nec mouetᷣ: qđ ẽ ꝓpũ uiuẽtis: nec facit aliqd ĩpossibile hõi: qđ ẽ ꝓpũ dei: si omnino nullã habet uolũtatẽ: nullum actũ: nullã deniq; administratiõem: q̃ deo digna sit. Et q̃ maior: & q̃ dignior administratio deo assignari põt: q̃ mũdi gubernatio: q̃ cura uiuẽtiũ: maximeq; generis hũani: cui oĩa terrena subiecta sunt? Quę igitᷣ in deo põt esse beatitudo: si semꝑ quietus & ĩmobilis torpet? Si ꝑcantibus surdus? Si colentibus cęcus? Quid tam dignum: tam proprium deo: q̃ prouidentia? Sed si nihil prouidet: amisit omnem diuinitatem. Qui ergo totam uim: totam deo substantiã tollit: quid aliud dicit nisi deũ omnino non esse? Deniq; Marcus Tullius, a Possidonio dictum, refert, id Epicurũ sensisse nullos deos eẽ: sed ea quę de diis locutus sit: depellendę inuidię causa dixisse. Itaq; uerbis illũ deos relinquere: re aũt ipsa tollere: quibus nullum motum: nullum tribuit officium. Quod si ita ẽ: quid deo fallaci⁹? Quod a sapiente & graui uiro debet eẽ alienum. Hic uero si aliud sentit: & aliud locutus est: quid aliud appellandus est q̃ deceptor: bilinguis: malus: et propterea stult⁹? Sed non erat tam uersutus Epicurus: ut fallendi studio loqueretur: cum etiam scriptis ad ęternam memoriam consignaret: sed ignorantia ueritatis errauit. Inductus enim a principio, ueri similitudine unius sententię: necessario in ea quę sequebantur incurrit. Prima enim sententia fuit: iram in deum non cõuenire. Qđ cum illi uerum & inexpugnabile uideretur: non poterat consequentia recusari: quia uno affectu amputatio: etiã cęteros affect⁹ adimere deo necessitas ipsa cogebat. Ita qui non irascitur utique nec gratia commouetur: quod est irę contrarium. Iam sic nõ ira in eo nec gratia est: utiq; nec metus: nec lęticia: nec męror: nec misericordia. Vna est enim ratio cunctis affectibus: una cõmotio: quę in deum cadere non põt. Quod si nullus affectus in deo est: ꝙ quicquid afficitur, imbecillum est: ergo nec cura ullius rei nec prouidentia est in eo. Hucusq; peruenit sapientis hominis disputatio: cętera quę sequuntur obticuit: scilicet quia nec cura sit in eo nec prouidentia: ergo nec cogitationem aliquam: nec sensum in eo esse ullum: quo efficitur: ut nõ sit omnino. Itaq; cũ gradatim descẽdisset: in extremo gradu cõstitit: quia etiã ꝑcipitiũ uidebat.

amputato.

Sed qd pdest reticuisse:ac periculū dissimulasse? Necessitas illu; uel iuitū cadere coegit. Dixit.n.qđ noluit: q̃ argumētū sic ordi nauit:ut ad illud qđ euitabat necessario deueniret. Vides igitur quo pueniat ira sblata: & deo adēpta. Deniq; aūt null⁹ id credit: aut admodū pauci: & qdē scelerati ac mali:q sperāt peccatis suis īpunitatē. Qđ si & h̃ falsū iuenit:nec irā deo eē nec gratiam. Veniamus ad illud quod tercio loco positum est.

Capitulum.v. Contra stoicos dicentes in deo fore gratiam sed non iram.

EXistimantur stoici: & alii nonnulli aliquanto melius de diuinitate sensisse:qui aiunt gratiam in deo esse:iram non eē. Fauorabilis ac popularis oratio: non cadere in deum hāc animi pusillitatem:ut ab ullo se lęsum putet:qui lędi non potest:ut qui eta illa & sancta maiestas concitetur:perturbetur:insaniat:quod est terrenę fragilitatis. Iram enī commotionē mentis esse,ac perturbationem:quę sit a deo aliena. Quod si hominem quoque q modo sit sapiens & grauis:ira non deceat:siquidem cum in animum cuiusq̃ incidit:uelut sęua tēpestas tantos excitet fluctus:ut statum mentis immutet:ardescant oculi: os tremat: lingua titubet:dentes concrepent:alterius uultum maculet:nūc suffusus rubor:nunc pallor albescens: quanto magis deum non deceat tam foeda mutatio? Et si homo qui habeat imperium ac potestatē late noceat:p iram sanguinem fūdit:urbes subuertat:populos deleat:prouintias ad solitudinē redigat:quanto magis deū,q habeat totius generis humani & ipsius mundi potestatem perditurū fuisse uniuersa,credibile sit,si irasceret? Abesse igit ab eo:tā magnū tam pniciosum malū oportere. Et si absit ab eo ira & concitatio, q̃ & deformis & noxia ē:nec cuiq̃ male facit:nihil aliud superest nisi ut sit lenis:tranquillus:propicius:beneficus conseruator. Ita enim demum & cōis omnium pater & optim⁹:& uere maxim⁹ dici poterit:qđ expetit diuina cęlestisq; natura. Nā si inter hoīes laudabile uidet prodesse,potius q̃ nocere:uiuificare q̃ occidere: saluare q̃ perdere:nec immerito innocentia inter uirtutes numeratur: & qui hęc fecerit:diligit:pręfertur:ornatur: benedictis omnibus uotisque cęlebratur. Deniq; ob merita & beneficia deo simillimus iudicatur:quantomagis ipsum deum patrem diuinis

perfectisq; uirtutibus pręcellentem:atq; ab omni terręna labe sũmotum:diuinis & cęlestibus beneficiis omne genus hominum ꝓmereri. Speciose ista populariterq; dicũtur:& multos illiciunt ad credendum. Sed qui hęc sentiunt:ad ueritatem quidem ꝓpiꝰ accedunt:sed in parte labuntur:naturam rei parum cõsiderãtes. Nam si deus nõ irascit impiis,& iniustis:nec pios utiq; iustosq; diligit. Ergo constantior est error illorum:qui & iram simul & grãm tollunt. In rebus enĩ diuersis:aut in utrãq; partem moueri necesse est:aut in neutram. Itaq; qui bonos diligit & malos non odit:nec bonos diligit,quia & diligere bonos,ex odio maloru; uenit:& malos odisse ex bonorum charitate descendit. Nemo ẽ qui amet uitam sine odio mortis:qui appetit lucem:nisi qui tenebras fugit. Adeo natura ista cõnexa sunt: ut alteꝝ sine altero fieri nequeat. Si quis dominus habens in familia seruos :bonũ ac malũ:non utiq; aut ambos odit:aut ambos beneficiis & honore ꝓsequitur:quod si faciat:& iniquus & stultus est:sed bonum & alloquit amice:& ornat:et domui ac familię:suisq; omnibus rebꝰ pręficit:malum uero maledictis:uerberibus:nuditate:fame:siti:compedibus punit:ut & hic exemplo cęteris sit ad non peccãdũ & ille ad promerendum:ut alios metus coherceat:alios bonor ꝓuocet. Qui ergo diligit & odit:qui odit & diligit. Sũt enĩ q diligi debeãt:sunt q odio haberi. Et sicut is q diligit,confert bona & eos quos diligit:ita q odit irrogat mala his quos odio habet. Qđ argumẽtũ q̃ ueꝝ ẽ:dissolui nullo pacto põt. Vana ergo & falsa ẽ sñia eoꝝ:qui cũ alteꝝ deo tribuant:alteꝝ detrahunt:nõ minus q̃ illorum qui utrũq; detrahũt. Sed illi(ut ostendimꝰ)ex parte non errant:sed id quod melius est ex duobus retinẽt. Hi uero, quos ratio & ueritas argumenti huius ĩducit:falsa omnino sñia suscępta,in maximum errorem cadunt. Non enim sic oportebat eos argumentari:quia deus non irascitur:ergo nec grã commouetur:sed ita quia deus gratia mouetur:ergo & irascitur. Si enim certum & indubitatum fuisset non irasci deũ:tũc ad illud alterũ ueniri esset necesse. Cũ aũt magis sit ambiguũ de ira pene manifestum :de grã,absurdum est,ex incerto,certũ uelle subuertere:cũ sit promptius de certis incerta firmare.

appetat

.in.

Capitulum.vi. Quod deus irascitur.

HAe sunt de deo philosophoꝝ snię: aliud pterea nihil qsq̄ dixit. Qđ si hęc q̄ dicta sūt: falsa eē dephendimus: unum illud extremū supest: ī quo solo possit ueritas inueniri: qđ a philosophis nec susceptū ē unq̄: nec aliqñ defēsū: cōsequēs eē, irascit de⁹: quoniā grã cōmouet. Hęc tuēda nobis & asserēda snia ē: in eo enī sūma oīs, & cardo religiōis pietatisq̧ uersat. Neq̧ honos ullus deberi pōt deo: si nihil pstat colenti: nec ullus met⁹: si non irascitur non colenti.

¶ Cap. vii. Quod phi errant. Et q̧ hoīes ab aliis animātibus maxime differunt religione: quę hominis est propria.

CVm sępe phi per ignorantiam ueritatis, a ratione desciuerunt: atq̧ in errores inciderunt inextricabiles: id enim solꝫ his euenire: quod uiatori uiam nescienti: & non fatenti se ignorare: ut uagetur: dum percunctari obuios erubescit. Illud tamē nullus philosophus asseruit unq̄: non nihil inter homines ac pecudes interesse: nec omnino quisq̄ modo sapiens: qui uel leuiter rationale animal cum mutis & irrationabilibus coęquauit: qđ faciunt quidam imperiti: atq̧ ipsis pecudibus similes: qui cuꝫ uentri ac uoluptati se uelint tradere: aiunt eadem ratione se natos: q̄ uniuersa quę spirāt: quod dici ab homine nefas est. Quis enim tam indoctus ut nesciat? Quis tam imprudens: ut non sentiat inesse aliquid in homine diuini? Nondum uenio ad uirtutes animi & ingenii: quib⁹ homini manifesta cognitō ē. Nōne ipsi⁹ corporis status & oris figura declarat: non eē cū mutis pecudib⁹ ęquales? Illarum natura in humuꝫ pabulumq̧ prostrata est: nec habet qcq̄ commune cum cęlo quod non intuetur. Homo autem recto statu: ore sublimi ad contemplationem mundi excitatus, confert cū deo uultum: & rationem ratio cognoscit: propterea nullum est animal (ut ait Cicero) pręter hominem: quod habeat aliquam noticiam dei: solus enim sapiētia īstruct⁹ ē: ut religionē solus ītelligit: & hęc ē hominis atq̧ mutorū uel pręcipua uel sola distātia. Nā cętera quę uident homini esse propria: & si non sunt talia in mutis: tamen similia uideri possūt. Propri⁹ hōi sermo ē: tñ & ī illis q̄dā similitudo sermonis. Nā & dinoscūt īuicē se uocib⁹: et cū irascūt edunt sonū iurgio siłeꝫ: & cū se ex ītuallo uidēt gratulādi officiū uoce declarāt. Nobis q̄dē uoces eoꝝ uidēt īcognite

ſicut illis fortaſſe noſtrę: ſed ipſis q̨ ſe ītelligūt: v̄ba ſunt. Deniq̨ ī oī affectu: certas uoces notas exp̄mūt: qb⁹ habitū mētis oſtēdāt. Riſus quoq̨ ē hōi ꝓprius: & tn̄ uidem⁹ ī aliis aīalib⁹ q̄dā ſigna leticię: cū ad luſū geſtiūt: aures demulcēt: rictū cōtrahūt: frōtē ſerenāt: oculos ī laſciuiā reſoluūt. Quid tā ꝓpriū hōi: q̄ rō & ꝓuidentia futuri? Atq̨ ſūt aīalia: q̄ latibul' ſuis diuerſos & plures exitus pādāt: ut ſi qd' ꝑiculū īciderit: fuga pateat obſeſſis: qd' nō facerēt: niſi īeſſet illis ītelligētia & cogitatio. Alia ꝓuidēt ī futuꝝ: ut īgentem formicę farris aceruū cōportāt: hyemis memores tectoq̨ reponūt: ut apes q̄ patrię ſolū: et certos nouere penates: uentureq̨ hyemis memores ęſtate laborē experiūt: & in mediū q̄ſita reponunt: lōgū ē ſi exeq̨ uelim: q̄ a ſingulis generib⁹ aīaliū fieri ſoleāt hūanę ſolertię ſimillima. Qd' ſi hoꝝ omniū q̄ aſcribi hōi ſolēt: in m[u]ltis quoq̨ dep̄hēdit' ſimilitudo: apparet ſolā eſſe religionē: cui⁹ in mutis uel brutis nec ueſtigiū aliqd': nec ulla ſuſpitio īueniri pōt. Religionis enī eſt ꝓpria iuſticia: q̄ nullum aliud animal attīgit. Homo enī ſolus īperat: cętera ſibi cōciliata ſūt. Iuſticię autē dei cultus aſcribitur: quē qui non ſuſcipit: hic a natura hominis alienus: uita pecudum ſub humana ſpecie uiuit. Cum uero a cęteris animalibus hoc pene ſolo differamus: ꝙ ſoli omniū diuinã uim ꝑtātemq̨ ſentimus: in illis autem nullus ſit intellectus dei certe illud fieri nō pōt: ut in hoc uel muta plus ſapiant: uel humana natura deſipiat: cū homini ob ſapiētiā: & cuncta quę ſpirant & omnis rerū natura ſbiecta ſint. Quare ſi ratio: ſi uis hominis hoc pręcellit & ſuperat cęteras animantes: ꝙ ſolus noticiā dei capit: apparet religionem nullo modo poſſe diſſolui.

Capitulum. viii. Contra Epicurum religionem ſubuertentē Et ꝙ religio ſit habenda.

DIſſoluit' aūt religio: ſi credamus Epicuro illa dicenti. Omnis enim per ſe diuina natura neceſſe ē immortali ęuo ſumma cum pace fruatur: ſemota a noſtris oculis ſeiunctaq̨ longe. Iā priuata dolore omni: priuata periculis. Ipſa ſuis pollēs opibus: nil indigna noſtri. Nec bene pro meritis capitur: nec tāgitur ira. Quę cum dicit utꝝ aliquem cultum deo putat eſſe tribuendum: an euertit omnē religionē? Si enim deus nihil cuiq̄ boni tribuit:

ſi colentis obſequio nullam grã; refert: qd tã uanũ tã ſtultum q̃ templa ędificare: ſacrificia facẽ: dona cõferre: rẽ familiarẽ minuẽ: ut nihil aſſequamur? At enĩ naturã excellẽtem honorari oportet. Quis honos deberi põt nihil curãti & ĩgrato? An aliqua rõe ob ſtricti eſſe poſſum⁹ ei: q nihil habeat cõmune nobiſcũ? Deus, ĩqt Cicero, ſi talis eſt: ut nulla gratia: nulla hominũ charitate teneat, ualeat. Quid enĩ ꝓpri⁹ põt inueniri: quid cõtẽptius dici potuit in deũ? Valeat inquit: ideſt abeat, ac recedat: quãdo prodeſſe nulli poteſt. Quod ſi negociũ deus nec habet nec exhibet: cur ergo non delinquamus: quotiens hominum conſcientiam fallere licebit: ac leges publicas circũſcribere? Vbicunq; nobis latendi occaſio arriſerit: auferamus aliena: uel ſine cruore uel etiam ſanguine: ſi pręter leges nihil eſt amplius quo colendum ſit. Hęc dum ſentit Epicurus: religionem funditus delet: qua ſublata: confuſio ac perturbatio uitę ſequetur. Quod ſi religio tolli non poteſt: ut et ſapientiam retineamus: qua communis uita ſit tutior: quomodo religio ipſa ſine metu teneri aut cuſtodiri poteſt? Quod enĩ non metuitur: cõtẽnitur: quod contẽnitur: utiq; non colitur. Ita fit: ut religio & maieſtas: & honor & metus cõſtent. Metus autem nõ eſt: ubi nullus iraſcitur. Siue igitur gratiã deo, ſiue irã ſiue utrũq; detraxeris: religionem tolli neceſſe eſt: ſine qua uita hominum ſtulticia: ſcelere: immanitate completur. Multum enim refrenat hoĩes cõſcientia: ſi credamus nos in conſpectu dei uiuere: ſi non tantum quę gerimus uideri deſuper: ſed etiam quę cogitamus: aut loquimur: audiri a deo putemus. At enim prodeſt id credere ut quidam putãt: nõ ueritatis gratia: ſed utilitate: quoniam leges cõſcientiã punire nõ poſſũt: niſi aliqs deſup terror ĩpediat ad cohibẽda peccata. Falſa ẽ igiť oĩs religio: & diuinitas nulla ẽ: ſed a uiris prudẽtib⁹ uniuerſa cõfecta ſũt: quo recti⁹ ĩnocẽtiuſq; uiuatur. Magna hęc & a mã quã ꝓpoſuim⁹ aliena qſtio ẽ: ſ; q; neceſſario incidit: debet quãuis breuiť attigi.

Cap. ix. Varias opiniones de mũdi opificio & gubernatõe enumerat.

Cum ſententię philoſophoꝝ ꝓoris tẽporis de ꝓuidẽtia cõſenſiſſent: nec ulla eſſet dubitatio: quin mundus a deo & rõne eſſet ĩſtructus: & rõe regeretur. Prim⁹ omniũ Pythagoras

extitit temporibus Socratis qui sibi diceret nō liquere: utꝝ esset aliqua diuinitas nec ne. Quę disputatio eius adeo impia: & cōtra ueritatem & religionem iudicata est: ut & ipsum athenienses expulerint suis finibꝰ: & libros eius (in concione) q̄bus hęc continebantur, exusserint. De cuius sententia non est opus disputare: q̄a nihil certi pronunciauit. Post hęc Socrates & auditor eiꝰ Plato: & q̄ de schola Platonis tanq̄ riuuli diuersas in partes ꝓfluxerūt, stoici et peripathetici: in eādem fuere sententia qua ꝑores. Postea uero Epicurus deum quidem esse dixit: quia necesse sit, esse aliquid in mundo pręstans: & eximium & beatum: prouidētiā tn̄ nullam. Itaq; mundū ipsum nec rōne ulla: nec arte: nec fabrica instructū: sed naturā reꝝ quibusdā minutis seminibus et insecabilibus conglobatam. Quo q̄d repugnantiꝰ dici possit nō uideo. Etenim si est deus: utiq; ꝓuidens est ut deus: nec aliter ei pōt diuinitas attribui: nisi & pręterita teneat: & pręsentia sciat: & futura ꝓspiciat. Cum igit̄ ꝓuidentiam sustulit: etiā deum negauit esse. Cum aūt deū eē ꝓfessus est: & ꝓuidentiā simul esse concessit. Alterum enim sine altero: nec esse prorsus nec intelligi potest. Verum his postea temporibus quibus iam ph̄ia defloruerat: extitit Athenis quidam Diagoras: qui nullū eē omnino deū diceret: ob eamq; sn̄iam nominatus est Atheus. Item Cyręneus Theodorus ambo qui nihil noui poterant reperire: omnibus iam dictis & īuentis maluerūt cōtra ueritatē id negare: in quo priores uniuersi sine ambiguitate consenserant: hi sunt qui tot sęculis: tot īgeniis assertam atq; defensam ꝓuidentiam calumniati sūt. Quid ergo? Vtrum ne istos minutos & inertes philosophos ratiōe: an uero ueritate pręstantium uirorum refellemus: an potius utroq;? Sed properandū est: ne longius a materia deuagetur oratio.

¶ Cap. x. Q̄d mūdꝰ dei ꝓuidētia factꝰ sit & gubernetur.

Qui uolūt diuina ꝓuidentia factū esse mundum: aut principiis inter se temere coeuntibus dicūt esse concretum: aut repente natura extitisse. Naturam uero (ut Straton ait) habere in se uim gignendi & uiuendi: sed eam nec sensum habere ullum: nec figuram: ut intelligamus omnia quasi sua sponte esse generata: nullo artifice nec auctore. Vtrūq; uanū & impossibile: sed hoc euenit ignorantibus ueritatem: ut quid uis potius excogitent q̄

id sentire quod rō deposcit. Primū minuta illa sẹmina quorum cōcursu totū coisse mūdū loquūť: ubi aut unꝰ sint q̄ro? Quis illa uidit unq̄? Quis sētit? Quis audiuit? An sol⁹ Leucippus oculos habuit? sol⁹ mētē? Qui pfecto sol⁹ omniū cęc⁹ & excors fuit: q ea loq̄reť: q̄ nec ęger q̄sq̄ delirare: nec dormiēs posset somniare. Quatuor elemētis cōstare oīa, pħi ueteres disserebāt. Ille noluit ne alienis uestigiis uidereť īsistē: sed ipsoꝝ elemētoꝝ alia uoluit eē pmordia: q̄ nec uideri possint nec tāgi: nec ulla corporis parte sentiri. Tā minuta sūt, iq̄t: ut nulla sit acies ferri tā sbtil: qua secari ac diuidi possint: unde illis nomen imposuit atomorum. Sed occurrebat ei ꝙ si una esset omnibus eademq; natura: non posset res efficere diuersas: tanta ueritate quātam uideamus inesse mundo. Dixit ergo leuia esse & aspera & rotunda & angulata & hamata. Quāto meli⁹ fuerat tacē: q̄ ī usus tā miserabiles: tā īanes habere līguā? Et q̄dē uereor ne nō min⁹ delirare uideať: q hęc putet refellenda. Respondeamus tamen uelut aliqua dicenti. Si leuia sunt & rotunda: utiq; non possunt inuicem se apprehendere: ut aliquod corpus efficiant: ut si quis milium uelit in unam coaugmentationem constringere: leuitudo ipsa granorum in massa; coire non sinat. Aspera inquit & angulata sunt & hamata: ut possint cohęrere. Diuidua ergo & secabilia sunt. Hamos enī necesse est & angulos eminere: ut possint amputari: ita ꝙ amputari ac diuelli potest: & uideri poterit & teneri. Hęc, iq̄t, p īane irrequietis motibus uolitāt: & huc atq; illuc ferūtur: sicut pulueris minutias uidemus in sole: cum per fenestram radios ac lumen immiserit. Ex his arbores & herbę: & fruges omnes oriuntur: ex his animalia & aqua & ignis & uniuersa gignunť: & rursus in eadem resoluuntur. Ferri hoc pōt q̄diu de reb⁹ paruis agiť: ex his etiā mūd⁹ concretus est. Impleuit numerum perceptę insanię: nihil ulterius adiici posse: sed inuenit tamen ille quid adderet. Quoniam oē, inquit, infinitū ē: nec pōt q̄cq̄ uacare: necesse est ergo innumerabiles esse mundos. Quę tanta uis fuerat atomoru; : ut moles tam inęstimabiles ex tam minutis conglobarenť? Ac primum requiro q̄ sit istorum seminum uel ratio uľ origo? Si enim ex illis sunt omnia: ipsa igitur unde esse dicemus? Quę natura tantam copiam ad efficiendos īnumerabiles mundos subministrauit. Sed concedemus: ut impune de mundis delirauerit: de hꝭ loquamur in quo

in existimabiles.

sum⁹: & quē uidem⁹. Ait oīa ex indiuiduis corpusculis fieri. Si hō ita eēt: nulla res unq̄ sui generis semīe īdigeret: sine ouis alites na scerēt: aut oua sine partu. Itē cętera uiuētia sine coitu: arbores & q̄ gignūt e terra ꝓpa semīa nō haberēt: q̄ nos quotidie tractam⁹ & serim⁹. Cur ex frumēto seges nascit: & rursus ex segete frumē tū? Deniq; si atomoꝝ coitio & cōglobatō efficēt oīa: et ī aere uni uersa cōcrescerēt? Si quidē p īane atomi uolitāt: cur sīn terra: sine radicib⁹: sine hūore: sine semīe: nō herba: nō arbor: nō fruges ori ri aut generari possunt? Vnde apparet nihil ex atomis fieri: qn̄ q dem unaqueq; res habet propriam certamq; naturam: suū semē: suam legem ab exordio datam. Deniq; Lucretius quasi oblitus atomoꝝ quos asserebat: ut redargueret eos: qui dicunt ex nihilo fieri omnia: his argumētis usus est: q contra ipm ualerent. Sic enī dixit. Nā si de nihilo fierent: ex oīb⁹ reb⁹ omne genus nasci pos set: nil semine egeret. Itē postea. Nil igit̄ fieri de niclo posse fatē dū est. Semine qn̄ opus est rebus, quo queq; create, Aeris in tene ras possēt proferrier auras. Quis hunc putet habuisse cerebrum cum hęc diceret: nec uideret sibi esse contraria? Nihil enim p ato mos fieri exinde apparet: q semīe cuiusq; rei certum est: nisi for te ignis & aquę naturam ex atomis esse credemus. Quid q du rissimi rigoris materię: si ictu uehementiore collidantur ignis excutitur? Nū in ferro aut silice atomi latent? Quis inclusit? Aut cur sua sponte non emicant? Aut quomodo semina ignis in ma teria frigidissima permanere potuerunt? Omitto silicem ac ferꝝ: orbem uitreū plenū aquę: si tenueris in sole: de lumine quod ab aqua refulget ignis accenditur: etiam ī durissimo frigore. Num etiam in aqua ignem esse credendum est? Atqui de sole, ignis ne ęstate qdem accendi pōt: si certę inhalaueris: uel si uapor leuis ali quid attigerit: aut crustam marmoris: aut laminam paulatim per minutissimos rores aqua concrescit? Item de halitu terrę aut ma ris nebula existit: quę aut dispersa humefacit quicquid texerit: aut collecta in arduos montes in sublime uento rapta stipatur in nubem: atq; imbres maximos deiicit. Vbi ergo dicimus liquo res natos esse? Nū in uapore? Nū in halitu? Nū in uento? Atq nihil potest consistere: in eo quod nec tangit̄ nec uidetur. Quid ergo de aīalibus loquor: in quorum corporibus nihil sine ratione sīn ordine: sine utilitate: sine specie figuratum uidemus? Adeo ut

nihilo

mendum subest.

solertissima & diligentissima omniũ partiũ mẽbrorũq; descri
ptio: casum ac fortunã depellat. Sed putemus artus & ossa & ner
uos: & sanguinẽ de atomis posse cõcrescẽ. Quid sensus: cogita-
tio: memoria: ĩgeniũ: qb⁹ seminib⁹ coaugmentari possũt! Minu
tissimis, ĩqt. Sũt ĝ alia maiora. Qũo igiť ĩsecabilia! Deniq; si ex ĩ
uisibilib⁹ sint q̃ uideť: cur igiť nemo uidet! Sed siue ĩuisibilia q̃
sũt ĩ hoĩe cõsideret: siue tactabilia q̃ ueniũt sb aspectu: rõe utraq;
cõstare qs nõ uidet! Qũo ergo sine rõne coeuntia possũt aliqd
efficere rõnale! Videm⁹ enĩ nihil eẽ ĩ oĩ mundo: quod non habe
at in se maxima; mirabilemq; rationem. Quę q̃ supra hominis
sensum & ingenium est: cui rectius q̃ diuinę ꝓuidentię tribuen-
da est! An si simulachrũ hõis & statuã ratio & ars fingit: ipsum
hominẽ de frustis temere concurrentibus fieri putabimus! Et qd
simile ueritatis in fictũ: cũ summũ & excellens artificium: nihil
aliud nisi umbram & extrema corporis liniamenta possit imita
ri! Nũ potuit humana solertia dare operi suũ: aut motũ aliquẽ;:
aut sensum! Omitto usum uidẽdi: audiẽdi: odorãdi: cęterorũq;
mẽbrorum: uel apparentium uel latentium mirabiles utilitates.
Quis artifex potuit aut cor hominis aut uocẽ: aut ipsam fabrica
re sapientiã. Quisq̃ ne igiť sanus existimat: qđ homo rõe & con
silio facere non possit: id cõcursu atomoꝝ passim cohęrentium
perfici potuisse. Vides in q̃ deliramenta inciderunt: cum uolunt
effectionem curamq; rerum deo dare. Concedam⁹ tamen his: ut
ex atomis fiant: quę terręna sunt: nũ etiã cęlestia! Deos aiunt in-
corruptos ęternos beatos esse: solisq; dant immunitatem: ne con
cursu atomorum concreti esse uideantur. Si enim deos quoq; ex
illis cõstituissent: dissipabiles fierent: seminibus aliquando reso-
lutis: atq; in naturam suã reuertentibus. Ergo si est aliquid q̃ ato
mi non effecerint: cur nõ cętera eodem modo intelligamus! Sed
quęro anteq̃ mundum primordia ista generarent: cur sibi dĳ ha-
bitaculum non ędificauerũt! uidelicet nisi atomi coissent: cęlũ q;
fecissent: adhuc dĳ per mediũ in aere penderent. Quo igitur con
silio: qua ratione de confuso aceruo se atomi congregauerunt: ut
ex aliis inferius terrę conglobarentur: cęlũ desup tenderetur: tan
ta siderũ uarietate distictũ: ut nihil unq̃ excogitari possit ornati
us! Tãta ergo q uideat & talia põt existimare nullo effecta eẽ cõ
silio: nulla ꝓuidẽtia: nulla rõne diuina: sed ex atomis subtilibus

u z:

exiguis concreta eẽ tãta miracula? Nõne ꝑdigio simile ẽ: aut natũ eẽ hoĩem, q̨ hęc diceret: aut extitisse, q̨ crederent ut Democritũ: q̨ auditor ei⁹ fuit: uel Epicuꝝ ĩ quẽ uanitas oĩs de Leucippi fonte ꝑ fluxit? At enĩ sicut alii dicũt: nã mũdus effect⁹ est: q̄ sẽsu & figura caret. Hoc uero mlto ẽ absurdi⁹: si nã mũdum fecit: cõsilio & rõe fecerit necesse ẽ. Is enĩ facit aliq̄d: q̨ aut uolũtatẽ faciẽdi habet, aut scientiam. Si caret sensu ac figura: qũo potest ab ea fieri, qđ & sensum habeat & figuram: nisi forte quis arbitretur, naturam

tam subtilem a nõ sentienti

animalium fabricatam tam subtilẽr nõ sentienti formari animariꝗ potuisse: aut istam cęli speciem tam ꝓuidenter ad utilitates uiuentium temperatã: nescio quo casu: sine conditore: sine artifice subito extitisse? Si q̄d, inq̄t, ẽ Crysippus, qđ efficiat: ea quę homo licet rõne sit prędıtus facere non possit: id profecto ẽ maius & fortius & sapientius hoĩe: homo aũt non põt facere cęlestia: ergo illud quod hoc efficiat uel effecerit superat hominẽ arte cõsilio: prudentia: potestate. Quis igiť potest esse nisi de⁹? Natura uero quam ueluti matrem esse rerum putant: si mentem non habet: nihil efficiat unq̄ nihil molietur. Vbi enim non est cogitatio nec motus est ullus nec efficatia. Si autem consilio utitur ad incipiendũ aliquid: rõe ad disponendum: arte ad efficiendum: uirtute ad cõsũmãdum: potestate ad regendum & continendum: cur natura potius q̄ deus nomineť? Aut si concursus atomorum, uel carens mẽte natura, ea quę uidemus effecit: quęro cur facere cęluꝫ potuerit: et urbem aut domũ non potuerit? Cur montes marmoris fecerit: colũnas & simulachra non fecerit? Atqui non potuerant atomi etiam ad hęc efficienda concurrere? Si quidẽ nullã positionem relinquũt: quã nõ experiãť. Nã de natura q̄ mentẽ non habeat: non est mirandum: ꝗ hęc facere oblita sit. Quid ergo est? utiꝗ deus cũ inchoaret hoc opus mũdi: quo nihil potest esse: nec dispositius ad ordinẽ: nec aptius ad utilitatem: nec ornatius ad pulchritudinẽ: nec maius ad molẽ: q̄ fieri ab homine nõ poterãt fecit ipse, in qb⁹ etiã hominẽ ipsum cui particulã de sua sapiẽtia dedit: & instruxit eũ rõne: quãtum fragilitas terręna capiebat: ut ipse sibi efficeret: quę in usus suos essent necessaria. Si uero in huius mundi (ut ita dixerim) republica, nulla prouidentia est: quę regat: nullus deus qui administret: nec omnino sensus ullus ĩ hac rerum natura pollet. Vnde igitur mens humana tam solers: tam

intelligens orta esse credet? Si enī corpus hōis ex humo fictū est: unū hō nomē accepit? Anim⁹ ergo q sapit: rector est corporis: cui mēbra obsequūt: tāq̄ regi & īpatori: q nec aspici: nec cōphēdi potest: nō potuit ad hoīe; nisi a sapiēte nā puenire: s; sicut oē corp⁹ mens & anim⁹ gubernat: ita & mūdū de⁹. Nec. n. uerisimile est: ut minora & hūilia regimē habeāt: maiora & sūma nō habeant. Deniq;. M. Cicero ī tusculanis & ī cōsolatōe aīorū īqt. Nulla in terris origo inueniri potest: nihil est, inquit, in animis mixtū atq; cōcretū: aut quod ex terra natum atq; factum esse uideatur: nihil ue humidum: quod aut flabile aut igneum. His enī naturis nihil inest quod uim memoriȩ: mentis: cogitationis habeat: quo & pterita teneat: & futura prouideat: & complecti possit prȩsentia: quȩ sola diuina sunt: nec enim inueniuntur unquam unde ad hominē uenire possint, nisi a deo. Exceptis igit̄ duobus tribusue caluniatorib⁹ uanis: cū cōstat diuina puidētia mūdū regi: sicut & factus est: nec sit quisq̄ qui Diagorȩ Theodoriq; sententiam uel Leucippi inane cōmētū: uel Democriti Epicuriq; leuitatem prȩferre audeat auctoritati: uel illorū septem prioꝝ: qui sunt appellati sapientes: uel Pythagorȩ: uel Socratis: uel Platonis: cȩterorūq; philosophorum: qui esse prouidentiam iudicauerunt. Falsa igit̄ est & illa sententia: qua putant terroris ac metus gratia religionē a sapientibus institutam: quo se homines imperiti a peccatis abstinerent. Quod si uerum sit: ergo derisi ab antiquis sapientib⁹ sumus. Q; si fallendi nostri: atq; adeo totius generis humani cā, cōmentati sunt religionem: sapientes igit̄ non fuerunt: quia in sapiente non cadit mendaciū. Sed si fuerit sapientes: quȩ tanta foelicitas menciendi: ut nō tātūmodo indoctos: sed Platonē quoq; ac Socratē fallerent: et Pythagora;: Zenonē: Aristotelē maxiaꝝ sectarū pncipes tam facile deluderent? Est igitur diuina puidentia (ut senserūt hi homines quos noīaui) cuius ui ac potestate oīa quȩ uidemus & facta sunt & reguntur. Nec enī tanta reꝝ magnitudo: tāta dispositio: tāta in seruādis ordinibus, tēporibusq; cōstantia: aut olī posuit sine puido artifice oriri: aut constare tot seculis sine incola potēti: aut īperpetuū gubernari sine perito ac sine rectore: quod ratio ipsa declarat. Quicq̄d est enī qd' habet rōnem: rōne sit ortum necesse est. Ratio aūt sentientis sapiētisq; natura: nihil aliud potest esse q̄ de⁹. Mūdus aūt quoniā eā ratione;

habet qua & regitur & constat:ergo a deo factus est. Qd' si est conditor rectorq; mundi deus:recte igit ac uere religio constituta est. Auctori enī rex parentiq; cōi honos,ueneratioq; debetur.

Cap.xi. Vtrū uni⁹ dei an pluriū deox puidētia mundus regatur & constet.

QVoniā cōstitit de puidētia:seqt ut doceam⁹ utx ne mlto rū eē credēda sit:an poti⁹ uni⁹. Satis(ut opinor)docuimus uel ostēdim⁹ ī nr̄is īstitutionib⁹:deos mltos eē nō posse: q diuina uis ac ptās si distribuat ī plures:diminuit utiq; & mortal' est. Si uero mortalis nō ē:nec minui nec diuidi pōt:de⁹ igit unus ē: in quo uis & ptās cōsūmata:nec minui pōt nec augeri. Si aūt sūt multi:dū habēt singuli ptātis aliqd,ac numinis:sūma ipa decrescit:nec poterūt singuli habē totū:qd' ē cōe cū pluribus:unicuiq; tātū deerit:qtū cęteri possidebūt. Nō possūt igit ī h° mūdo multi esse rectores:nec in una domo mlti dñi:nec in naui una,multi gubernatores:nec in armento aut grege,duces mlti: nec in uno regimine,multi reges. Sed nec in cęlum quidem multi soles esse potuerūt:sicut nec animę plures in uno corpore: adeo in unitate natura uniuersa consentit. Quod si mūdū spūs ītus alit:totamq; ī fusa per artus,Mens agitat molē: & magno se corpore miscet: apparet testimonio poetę unum esse mūdi habitatorē,deum. Si quidem corpus omne:nisi ab una mēte incoli,regiq; nō pōt:oēm igit diuinā potestatē necesse est in una eē:cui⁹ nutu & imperio regantur oīa:& ideo tantus est:ut ab homine nō possit aut uerbis enarrari:aut sensibus extimari. Vnde igitur ad homines opinio multox deox persuasione peruehitur? Nimirum hi omnes qui coluntur ut dii:homines fuerūt:& iidē primi:ac maximi reges: sed eos aut ob uirtutem:quia profuerant hominū generi diuinis honoribus affectos esse post mortem:aut ob beneficia & inuenta:quib⁹ humanam uitā excoluerāt:immortalē memoriā cōsecutos:quis ignorat? Nec tantū mares:sed & foeminas. Quod cum uetustissimi gręcię scriptores:quos illi theologos nūcupāt:tum etiā romani gręcos secuti et imitati,docēt:quox pcipue Euhemerus,ac noster Ennius:q eox omniū natales:cōiugia:pgenies:iperia res gestas:obit⁹:simulachra demōstāt. Et secut⁹ eos Tullius tertio de natura deox libro dissoluit publicas religiones:sed ta-

mē uerā quā ignorabat: nec ipse nec alius quisq̄ potuit inducere. Adeo & ipse testatus est: falsū quidem apparere: ueritatem tamē latere. Vtinā, inquit, tam facile uera inuenire possem: q̄ falsa conuincere. Quod quidē non dissimulanter ut academicus: sed uere atq; ex animi sñia proclamauit: q̄ ueritas hūanis sensibus erui non pōt: quod assequi uoluit hūana prouidentia: id assecutus ē: ut falsa detegeret. Quicquid enim fictum & comenticium: quia nulla ratione subnixum est: facile dissoluitur. Vnus est igit̄ princeps & origo reꝝ, deus: sicut Plato in thimęo et sensit, & docuit: cuius maiestatem tantā eē declarat: ut nec mente cōprehendi: nec lingua exprimi possit. Idem testat̄ Hermes: quē Cicero ait, in numero deoꝝ apud ęgyptios haberi: eum scilicet, qui ob uirtutem multarumq; artium scientiam Trismęgystus nominatus: et erat non modo Platone: uerum Pythagora: septemq; illis sapientib⁹ longe antiquior. Apud Xenophontē, Socrates disputans: ait, formam dei non oportere cōquiri. Et Plato in legum libris. Quid omnino sit deus: non esse quęrendum: quia nec inueniri possit: nec enarrari. Pythagoras quoq; unum deum confitetur dicens: īcorporalē eē mētem: q̄ ꝑ oēm reꝝ nām diffusa, & ītenta: uitalem sensū cūctis aīantib⁹ tribuat. Antisthenes autem in physico unū esse naturalem deum dixit: quāuis gentes: & urbes, suos habeant populares. Eadem fere Aristoteles cū suis peripatheticis. Et Zeno cum suis stoicis. Lōgum est enim singulorum sententias exequi: licet diuersis nominibus sint abusi: ad unam tamen potestatem: quę mundum regeret, concurrerunt. Sed tamen summum deum cū & philosophi & poetę: & ipsi deniq;, qui deos colunt sępe fateant̄: de cultu tamen & honoribus eius, nemo unq̄ requisiuit: nemo disseruit: ea scilicet persuasione: qua semper beneficū, incorruptum credentes: nec irasci eū cuiq̄: nec ullo cultu indigere arbitrantur: adeo religio esse non pōt: ubi metus nullus est.

Cap. xii. Quod religio sit, & hominis sit.

NVnc quoniā respondimus impię quorūdam detestabiliq; prudentię uel poti⁹ amētię: redeamus ad ꝑpositum. Diximus religione sublata: nec sapientiam teneri posse nec iusticiam: dū diuinitatis ītellect⁹: quo differim⁹ a bęluis, in hoīe solo repiat iusticiam: qua nisi cupiditates nr̄as deus qui falli non potest:

BIBLIOTECA UNIV...

cohercuerit: scelerate ĩpieq̃ uiuerem⁹. Spectari ergo act⁹ nostros adeo, nõ mõ quo ad utilitatẽ cõis uitę attinet: sꝫ etiã ad ueritatẽ: q̃ religione iusticiaq̃ detracta: uel ad stulticiã pecudũ, amissa rõne deuoluimur: uł ad bestiaꝝ ĩmanitatẽ ĩmo uero ãpli⁹: siq̃dem be stię sui generis aĩalib⁹ parcũt. Quid erit hoĩe truculẽti⁹? Quid ĩ mitius: si dempto metu sup̃iore: uim legũ aut fallẽ potuerit: aut cõtẽnere? Timor igiť dei sol⁹: q custodit hominũ, iť se, societatẽ: p̃ quẽ uita ipsa sustineť: muniť: gubernať. Is aũt timor, auferť: si fuerit homini persuasum: q̃ irę sit expers deus: quẽ moueri & in dignari nõ modo cũ iniusta fuerit cõis utilitas: sed etiam rõ ipsa & ueritas p̃suadet. Rursus nobis ad sup̃iora redeundum est: ut quia docuimus a deo factũ esse mũdũ: doceam⁹ quare sit effect⁹

Cap. xiij. Qꝫ oĩa tã bona q̃ mala hõis gratia facta sunt.

SI consideret aliquis uniuersam mundi administrationem intelliget profecto: q̃ uera sit sententia stoicorum: q aiunt, nostra causa mundum esse constructũ: oĩa enim quibus constat queq̃ generat ex se mundus: ad utilitatem hominis accõmodata sũt. Hõ igni utiť ad usum calefaciendi: & luminis & coquẽdorũ ciborũ: ferriq̃ fabricandi: utiť fontibus ad potuꝫ: & ad lauachra fluminibus: ad agros irrigandos: terminandasq̃ regiones. Vtiť terra ad percipiendam frugũ ubertatem: collibus ad conserenda uineta: montibus ad usum arborũ atq̃ lignorum. Vtitur mari nõ solũ ad cõmertia et copias ex longinquis regionib⁹ ferendas: uerum etiam ad ubertatẽ oĩs generis piscium. Qď si his elemen tis utitur: quib⁹ est p̃ximus: nõ est dubiũ quin & cęlo: quoniam & cęlestium rerum officia ad fertilitatem terrę: ex qua uiuimus temperata sunt. Sol irrequietis cursibus & spaciis inęqualib⁹ or bes annuos cõficit: & aut oriẽs diẽ p̃mit ad laborem: aut occidẽs noctẽ sup̃ducit ad reqẽ: & cũ abcessu lõgi⁹ ad meridiẽ: tũ acces su p̃pius ad septẽtrionem. Hyemis & ęstatis uicissitudines facit: ut & hibernis hũoribus ac pruinis in ubertatẽ terra pinguescat: & ęstiuis caloribus, ut uel herbidę fruges maturitate durentur: uel q̃ sunt in hũidis incocta & feruefacta mitescãt. Luna quoque nocturni temporis gubernatrix: & amissi ac recępti luminis uici bus, mẽstrua spacia moderať: & cęcas, tenebris horrẽtibus, noctes

fulgore suę claritatis illustrat: ut ęstiua itinera & expeditiões & opera sine labore ac molestia cõfici possint. Siqdem nocte leues meli⁹ stipulę: nocte arida prata tõdẽtur. Astra etiã cętera ul' ortu uel occasu suo: certis stationib⁹ oportunitatis tẽpoꝝ sũministrãt. S; & nauigiis q̃ min⁹ errabũdo cursu ꝑ ĩmẽsũ uagẽtur regimen ꝓbẽt: cũ ea rite gubernator obseruãs ad portũ destinati littoris ꝑ uehaᵗ. Vẽtoꝝ spiritu attrahũᵗ nubes: ut sata ĩbrib⁹ irrigẽt: ut uites foetib⁹: arbusta pomis exuberẽt. Et hęc ꝑ orbẽ uicib⁹ exhibẽtur: ne desit aliqñ: quo uita hominũ sustineaᵗ. Vt enĩ cęteras animantes eadẽ terra nutrit: & eiusdẽ foetu etiam muta pascuntur. Nũ etiã mutoꝝ causa deus laborauit? Minime: quia sunt ratõnis expertia. Sed intelligimus & ipsa & eodem modo in usum hominis a deo facta: partim ad uestitũ: partim ad operis auxilia: ut clarũ sit diuinã ꝓuidẽtiã reꝝ & copiaꝝ abũdãtia hominũ uitam ĩstruere atq; ornare uoluisse: ob eãq; causã & aerẽ uolucribus: & mare piscibus: & terrã quadrupedib⁹ impleuit. Sed academici contra stoicos differentes solent quęrere: cur si deus omnia hominum causa fecerit: etiã multa contraria & inimica & pestifera nobis reperiantur: tam in mari q̃ in terra. Quod stoici ueritatem non respicientes ineptissime repulerũt. Aiũt enĩ multa in gignentibus: & in numero aĩalium quoꝝ lateat utilitas: sed etiã ꝓcessu tempoꝝ inueniri: sicut iam plura prioribus secus incognita necessitas & usus inuenerit. Quę tandem utilitas potest in murib⁹ in blatis in serpentibus reperiri: quę homini molesta & pernitiosa sunt? An medicina in his aliqua latet? Quę si est: inueniẽᵗ aliqñ. nẽpe aduersus mala: cum id illi querantur esse omnino malum. Viperã ferunt exustã in cinerẽq; dilapsam: mederi eiusdẽ bestię morsui. Quãto melius fuerat eam prorsus nõ esse: q̃ remedium cõtra se ab ea ipsa desiderari? Breuius igitur ac uerius respondere potuerunt in hũc modũ. De⁹ cũ formasset hominẽ: ueluti simulachrũ suũ: qđ erat opificij sũmũ: ĩspirauit ei sapiẽtiã soli: ut oĩa ĩperio ac ditioni suę subiugaret: oĩbusq; mundi commodis uteretur: proposuit tamẽ ei & bona & mala: quia sapientiam dedit: cui⁹ oĩs rõ in discernendis malis ac bonis posita est. Non potest enim quisq̃ eligere meliora & scire qd bonũ sit: nisi sciat simul reiicere ac uitare quę mala sunt: ĩuicẽ sibi alterutrũ cõnexa sunt: ut sublato alterutro: utrunq; sit tolli necesse. Propositis igitur

bonis malisq̈:tum demū opus suū pagit sapiētia:equidē bonu3
appetit ad utilitatē:malū reiicit ad salutē. Ergo sicut bona innūe
possit rabilia data sūt hōi qb⁹ frui possēt:sic & mala q̄ caueret. Nam si caueat
malū nullū sit piculū:nihil deniq̈ qd' lędere hoīem possit:tollit̃
oīs mā sapiētię:nec erit hōi necessaria. Positis enī tātūmō in con
spectu bonis:qd opus ē cogitatōe:ītellectu:scīa:rōe? Quocunq̈
porrexerit manum: id naturę aptū & cōmodū sit:ut si qs uelit
apparatissimam coenam infantibus:q nōdum sapiāt apponere:
utiq̈ id appetent singuli:quo unūquenq̈ aut impetus:aut fames
aut etiam casus attraxerit:& quicquid sūpserint:id illis erit utile
ac salubre. Quid igitur nocebit eos, sicuti sūt permanere:& sem
per infantes:ac nescios esse rerum? Si autem admisceas uel amara
uel inutilia:uel etiam uenenata:decipiuntur utiq̈ per ignorantia3
boni ac mali:nisi accedat his sapientia:per quam habeāt malorū
reiectionem bonorumque delectum. Vides ergo magis propt̃
mala, opus, bonis esse sapientia:quę nisi fuissent proposita:ratio
nale animal nō essemus. Quod si hęc ratio uera est: quam stoyci
posuerunt:dissoluitur etiam argumentum illud Epicuri. Deus,
inquit, aut uult tollere mala & non potest:aut potest et non uult:
aut neq̈ uult neq̈ potest:aut & uult & potest. Si uult & nō pōt:
imbecilis imbecillil est:quod in deum non cadit. Si potest & non uult in-
uidus:quod ęque alienum est a deo. Si neq̈ uult neque potest:&
īnuidus & imbecillis est:ideoque neq̈ deus. Si & uult & pōt:qd'
solum deo cōuenit. Vnde ergo sunt mala? Aut cur illa nō tollit?
Scio plerosq̈ philosophoꝝ:qui ꝓuidentiam defendunt:hoc ar
gumento perturbari solere:& inuitos pene adigi:ut deum nihil
curare fateant̃:quod maxime quęrit Epicurus:sed nos ratione ꝑ
specta:formidolosum hoc argumentum facile dissoluimus. De
us enim potest quicquid uult: & imbecillitas uel inuidia in deo
nulla est. Potest igitur mala tollere:sed non uult:nec ideo tamen
inuidus. Iccirco enim non tollit:quia & sapientiam sicut & do-
cui simul tribuit:& plus boni ac iocūditatis ī sapiētia ē:q̄ ī malis
molestię. Sapiētia etiā fecit:ut etiā deū cognoscamus:& ꝑ eā co-
gnitionē īmortalitatē assequamur:quod ē sūmum bonū. Itaq̈
nisi prius malū cognouerim⁹:nec bonū poterim⁹ agnoscere. S3
hoc non uidit Epicurus:nec ali⁹ quisq̄:si tollātur mala:tolli pa-
riter sapientiam:nec ulla in homine uirtutis remanē uestigia:cui⁹

rõ ĩ sustinẽda: et supãda maloꝝ acerbitate ꝯsistit. Ita ꝑpt̃ exiguũ cõpẽdiũ ĩlatoꝝ maloꝝ: maxĩo et uero & ꝑꝑo nobis bono carerem⁹. Cõstat igit̃ oĩa ꝑpt̃ hoĩem ꝑposita: tã mala q̃ etiam bona.

¶Cap. xiiii. Cur deus fecerit hominem.

Sequitur (ut ostendam) cur fecerit hominem ipsuꝫ de⁹: sicut mundũ ꝑpter hominẽ machinatus est: ita ipsum ꝑpter se tanq̃ diuini templi antistitem: spectatorẽ operũ rerũq; cęlestiuꝫ. Solus est enim: q̃ sentiẽs capaxq; rõnis intelligere possit deum: q̃ opera eius admirari, uirtutem; potestatẽq; perspicere. Iccirco enĩ consilio: mente: prudentia instructus est. Ideo solus pręter cęteras animantes, rectus corpore; ac statu factus est: ut ad contemplationem parentis sui excitatus esse uideatur. Ideo sermonem sol⁹ accępit: ac linguam cogitationis interpretem: ut enarrare maiestatem domini sui possit. Postremo iccirco ei cuncta subięcta sũt: ut factori atq; artifici deo, esset ipse subiectus. Si ergo deus hominẽ suum uoluit esse cultorẽ: ideoq; illi tãtũ honoris attribuit: ut reꝝ omniũ dominaretur: utiq; iustissimũ esse deum (uidelicꝫ eũ) q̃ tãta ꝓstiterit, amare, & hominẽ: q̃ sit nobiscum diuini iuris societate cõiunctus. Nec enĩ fas est cultorem dei: a dei cultore uiolari. Unde intelligit̃ religionis ac iusticię causa, esse hominem figuratum: cuius rei testis est Mar. Tu. ĩ libris de legib⁹ ita dicẽs. Sed omniũ q̃ ĩ doctoꝝ hominũ disputatõne uersantur: nihil est profecto ꝓstabilius: q̃ plane intelligi nos ad iusticiam esse natos. Quod si est uerissimum: de⁹ ergo uult oẽs homines esse iustos: idest, deũ & hominẽ charos habere: deum scilicet honorare tanq̃ patrem: hominẽ diligere uelut fratrem. In his enim duobus tota iusticia consistit. Qui ergo aut deum non agnoscit: aut homini nocet: iniuste & contra naturam suam uiuit: & hoc modo abrũpit institutum legemq; diuinam.

¶Cap. xv. Unde ad hominẽ peccata perueniant.

Hic fortasse q̃rat aliquis: unde ad hominẽ peccata peruenerit, aut quę prauitas, diuini instituti regulam ad peiora, detorserit: ut cuꝫ sit ad iusticiam genitus: opa tñ efficiat iniusta. Iã supius explanaui simul deũ ꝑposuisse bonũ ac malũ: & bonũ q̃dem diligẽ: & malũ qđ huic repugnat odisse: sꝫ iõ malum permisisse

ut & bonũ emicaret: qđ alteꝝ sine altero (sicut sępe docui) intelligim⁹ cõstare nõ posse. Deniq₃ ipm mũdũ ex duob⁹ elemẽtis repugnãtib⁹: & ĩuicẽ copulatis eẽ cõcretũ: igneo & hũido: nec potuisse lucẽ fieri: nisi & tenebrę fuissẽt: q₃ nec supeꝝ põt eẽ sine ĩfero: nec oriẽs sine occidẽte: nec calidũ sine frigido: nec molle sine duro. Sic & nos ex duob⁹ ęque repugnãtib⁹ cõpacti sumus: aĩa & corpore: quoꝝ alteꝝ cęlo ascribiť: q₃ tenue ẽ & ĩtractabile: alterũ terrę: q₃ cõphẽsibile ẽ. Alteꝝ solidũ & ęternũ est: alteꝝ fragile atq₃ mortale. Ergo alteri bonũ adhęret: alteri malũ. Alteri lux, uita, iusticia: alteri tenebrę, mors, ĩiusticia. Hĩc extitit ĩ hõibus naturę suę deprauatio: ut eẽt necesse constitui legẽ: qua possent & uicia ꝓhiberi: et uirtutis officia ĩperari. Cũ igiť sint ĩ reb⁹ hũanis bona & mala: quoꝝ rõem declaraui: necesse est ad utrãq₃ partem moueri deũ: & ad grãm: cum iusta fieri uidet: & ad irã cũ cernit iniusta. Sed occurrit nobis Epicurus ac dicit. Si est in deo lęticię affectus ad grãm: & odii ad iram: necesse ẽ habeat & timore₃ & libidinẽ & cupiditatẽ: cęterosq₃ affectus q̃ sunt ĩbecillitatis hũanę? Non est necesse ut timeat qui irasciť: aut męreat qui gaudet. Deniq₃ iracũdi minus timidi sunt: & natura lęti minus męrent. Quid opus est de humanis affectib⁹ dicere: quib⁹ fragilitas nr̃a succunbit? Considerem⁹ diuinã necessitatẽ (nolo enĩ naturã dicẽ: q₃ deus nunq̃ creditur natus). Timoris affectus habet in homine materiam: in deo nõ habet. Homo q̃a multis casibus periculisq₃ subięctus est: metuit ne qua uis maior existat: quę illum uerberet spoliet: laceret: affligat: interimat. Deus aũt in quẽ nec egestas: nec iniuria: nec dolor nec mors cadit: timere nullo pacto potest: quia nihil est quod ei uim possit inferre. Item libidinis rõ in homine manifesta est. Nam quia fragilis & mortalis est affectus: necesse fuit alterum sexum: diuersumq₃ cõstitui: cui⁹ ꝑmixtione soboles effici posset: ad cõtinẽdã generis ꝑpetuitatem. Hęc aũt libido in deo locum nõ habet: q₃ & fragilitas: & interitus ab eo alienus ẽ: nec ulla est apud eũ foemĩa: cui⁹ possit copulatione gaudere: nec successione indiget: qui semper futurus est. Eadem de inuidia & cupiditate dici possunt: q̃ certis manifestisq₃ de causis ĩ homine₃ cadunt: in deũ nullo mõ. At uero & grã: & ira & miseratio habent in deo materiam: recteq₃ illis utitur summa illa & singularis potestas ad rerum conseruationem.

effectus

Cap. xvi. Quę materia sit in deo miserationis: grę uel irę.

Querit quispiá quę sit ista materia. Primum accidentibus malis afflicti hoïes ad deum plerũq3 confugiũt: mitigant: obsecrant: credentes eũ posse ab his iniuriis propulsare. Habet igitur cãm miserandi: nec enĩ tã ĩmitis ẽ hominũq3 cõtẽptor, ut auxiliũ laborantib9 deneget. Itẽ plurimi qb9 persuasum est deo placere iusticiã: eũq3, q sit dñs ac parens omnium, uenerantur cũ pcibus assiduis ac frequẽtibus uotis: dona & sacrificia offerunt nomen eius laudibus psequũt: iustis ac bonis opibus demereri eũ laborãtes. Ergo est ppt qd de9 & possit & debeat gratificari. Nam si nihil est tam cõueniẽs deo: q̃ beneficentia: nihil autẽ tam alienum: q̃ ut sit ingratus: necesse ẽ ut officiis optimoꝝ sanctęq3 uiuẽtiũ pręstet aliquid: ac uicem reddat: ne subeat ĩgrati culpam, q̃ ẽ etiã homini criminosa. Contra aũt sunt alii facinorosi & nefarij: qui libidinib9 oïa polluãt: cędib9 uexẽt: fraudẽt: rapiãt: piurent: nec cõsanguineis: nec parentib9 parcãt: leges & ipsum etiam deum negligãt: habet igit ira in deo materiã. Nõ est enim fas eũ, cũ talia fieri uideat, nõ moueri: & insurgere ad ultionem sceleratoꝝ: & pestiferos nocẽtesq3 delere: ut bonis oïbus cõsulat. Adeo & in ipso ira est & gratificatio. Inania ergo & falsa reperiuntur argumenta: ul eoꝝ qui cũ irasci deũ nolũt: gratificari uolunt: qa ne hoc quidẽ fieri sine ira põt: uel eorũ q nullũ animũ motũ esse in deo putant. Et q2 sunt aliq affect9: qui non cadunt in deum: ut libido: timor: auaritia: męror: inuidia: omniprors9 affectu eum uacare dixerũt. His enĩ uacat: quia uicioꝝ affectus sunt. Eos autẽ qui sunt uirtutis: idest ira in malos: charitas in bonos: miseratio in afflictos: quoniã diuina potestate sunt digna: proprios & iustos & ueros habet. Quę pfecto nisi habeat hũana uita turbabit, atq3 ad tantã cõfusionẽ deueniet status rerũ: ut contemptis superatisq3 legibus sola regnet audacia: ut nemo deniq3 tutus esse possit: nisi qui uiribus pręualeat. Itaq3 quasi cõmuni latrocinio terra omnis depopulabitur. Nunc uero quoniam & mali poenam: & boni grãm: & afflicti opem sperant: & uirtutibus locus: & scelera rariora sunt. At enĩ plerũq3 & scelerati foeliciores sũt: & boni miseriores: & iusti ab iniustis impune uexant. Cõsiderabim9 postea cur ista fiant. Interim de ira explicem9: an sit aliqua ĩ deo: utrum nihil curet omnino: nec moueatur ad ea quę impie gerũt.

¶ Capitulum.xvii. Quod deus administrat mundũ: & regit hominũ act⁹: et ꝑ cõsequẽs irascit.

Deus, inquit, Epicurus, nihil curat: nullã igitur habet ptãte. Curare enĩ necesse est, eũ qui habet potestatem: uel si habet & nõ utit: q̃ tãta ẽ negligendi causa: ut ei non dicam nostꝝ gen⁹: sed etiã mundus ipse sit uilis. Ideo inqt, incorrupt⁹ ẽ ac beatus: qꝛ semper quietus. Cur ergo administratio tãtarum rerum cessit: si hęc a deo negligãtur: quę uidemus rõne summa gubernari? Aut quietus esse quõo potest: qui uiuit & sentit? Nam quies aut somni res est: aut mortis: sed nec somnus habet quietem. Nam cum soporati sumus: corpus quidem qescit: animus autẽ irrequietus agitatur: imagines sibi quas cernit, effingit: ut naturalẽ suum motum exerceat uarietate uisorum: auocatq; se a falsis: dum mẽbra saturẽtur: ac uigorẽ capiãt de quiete: qes igitur sempiterna soli⁹ mortis est. Si aũt mors deũ non attingit: deus igit nunq̃ quietus est. Dei uero actio quę potest esse nisi mundi administratio? Si uero mũdi curam gerit: curat igit hominũ uitã de⁹: ac singulorũ act⁹ aĩaduertit: eosq; sapientes ac bonos eẽ desiderat: hęc est uolũtas dei: hęc diuina lex: quã qui seqtur: qui obseruat deo carus est. Necesse est igitur ut ira moueatur aduersus eum: qui hanc ęternã diuinamq; legem aut uiolauerit: aut spreuerit. Si nocet alicui de⁹ iam bonus non est. Non exiguo falluntur errore: qui censuram siue humanam siue diuinam, acerbitatis nomine, infamant: putãtes nocentem dici oportere: qui nocentes afficit poena. Quod si est: nocentes igitur leges habemus: quę peccantibus supplicia sanxerunt: nocẽtes iudices, q̃ scelere cõuictos, poena capitis afficiũt. Quod si et lex iusta est: quę & nocenti tribuit quod meretur: & iudex integer ac bonus dicitur: cũ malefacta uindicat. Bonorum enim salutem custodit, qui malos punit: ergo & deus cum malis obest nocens non est. Ipse est aũt nocens: qui aut ĩnocenti nocet: aut nocenti parcit ut pluribus noceat. Libet quęrere ab his, qui deum faciunt immobilem. Si quis habeat rem; domum, familiam seruiq; eius contemnentes patientiam dñi, omnia eius inuaserint ipsi bonis eius fruãtur: ipsos familia eius honoret: dominus aũt contemnatur: ab omnibus derideat: relinquat: utrum ne sapiens esse possit: qui contumelias nõ uindicet: suisq; rebus eos perfrui patiatur: in quos habeat potestatem? Quę tanta in quoq̃ potest

patiẽtia reperiri: si tñ patientia noïanda est: & nõ stupor quidẽ insensibilis. s; facile est ferre cõtẽptũ. Quid si fiãt illa quę a Cicerone dicunť? Etenĩ quęro si q̃s paťfamilias, liberis suis a seruo interfectis: uxore occisa: & incẽsa domo: suppliciũ de seruo nũ q̃ acerrimũ sumpserit: utrũ is clemẽs: an misericors an inbumanus: & crudelissim⁹ eẽ uideať? Q̃d si eiusmõi facinorib⁹ ignoscere crudelitatis est, poti⁹ q̃ pietatis: nõ est ergo uirtutis in deo ad ea quę iniuste fiũt nõ cõmoueri. Nã mũdus tanq̃ dei domus est: & hoĩes tanq̃ serui: q̃bus si ludubrio sit nomẽ ei⁹, qualis aut quãta patiẽtia est: ut honorib⁹ suis cedat: praua & iniqua fieri uideat, & nõ indigneť: q̃d ꝓpũ & naturale est: ei, cui peccata nõ placẽt: irasci ergo rõis est: auferunť enĩ delicta: & refrenať licẽtia: q̃d utiq; iuste sapiẽterq; fit. Sed stoici nõ uiderũt esse discrimẽ recti; & praui, esse iram iustam & iniustã: & q medelã rei nõ inueniebant: uoluerũt eam penitus excidere. Peripatbetici uero nõ excidẽdã, s; temperãdã esse dixerũt: q̃bus in sexto libro institutionũ satis respondim⁹. Nescisse aũt philosophos q̃ ratio ess; irę: apparet ex diffinitionib⁹ eorũ, quas Seneca enumerauit, in libris quos de ira cõposuit. Ira ẽ inq̃t cupiditas ulciscẽdę iniurię. Alij (ut ait Possidoni⁹) cupiditas puniẽdi ei⁹, a quo te inique putes lęsum. Quidã ita diffinierũt. Ira est incitatio animi ad nocẽdũ ei qui aut nocuit; aut nocere uoluit. Aristotelis diffinitio a nostra nõ multũ abest. Ait enĩ irã esse cupiditatẽ doloris respõdendi. Hęc est ira de qua superi⁹ dixim⁹: quę etia; mutis inest. In hoĩe uero cohibẽda est: ne aliq̃d maximũ ꝓsiliat ꝑ furorẽ: hęc in deo esse non põt: q illęsibilis est: in homĩe aũt q fragilis est, inueniť. Inurit enĩ lęsio dolorẽ: & dolor facit ultionis cupiditate;. Vbi est ergo ira aduersus deliq̃ẽtes: quę utiq; nõ est cupiditas ultionis: q nõ ꝓcedit iniuria. Nõ dico de his, q̃ aduersus leges peccãt: q̃bus & si iudex sine crimĩe irasci põt: fingam⁹ tñ eũ sedato animo esse debere: cũ subijcit poenę nocẽtẽ, q legu; sit minister nõ animi aut potestatis suę. Sic enĩ uolũt q̃ iram conanť euellere. Sed de his potissimũ dico: q̃ sunt nostrę potestatis: ut serui, liberi: & cõiuges: & discipuli: quos cũ delinq̃re uidem⁹: incitamur ad cohercẽdu;. Necesse est enĩ omni bono, ac iusto displicere q̃ praua sunt: & cui malũ displicet: moueť cũ id fieri uideat. Ergo surgim⁹ ad uindinctã nõ q lęsi sumus: sed ut disciplina serueť:

mores corrigāt: licētia cōprimat. Hęc est ira iusta: quę sicut ī homīe necessaria est ad prauitatis correctōe3: sic utiq3 in deo a quo ad hominē puenit exēplū. Nā sicuti nos potestati nostrę subiectos cohercere debem⁹: ita etiā peccata uniuersoꝝ de⁹ cohercere debet: qđ ut faciat irascat necesse est: qꝛ naturale est bono, ad alterius peccata moueri & incitari. Ergo diffinire debuerūt. Ira est mot⁹ animi ad cohercēda peccata insurgētis. Nā diffinitio Ciceronis. Ira est libido ulciscēdi: nō multū a supioribus distat. Irā aūt quā possum⁹: uel furorē uel iracūdiā noīare: hęc non in hoīe qdem debet esse quę tota uiciosa est. Ira uero q̄ ad correctōe3 uicioꝝ ptinet: nec hōi adimi debet, nec deo pōt: qꝛ & utilis est reb⁹ humanis & necessaria.

Capitulū. xviij. Quod sine ira peccata non corrigunt.

QVid opus est inqunt ira: cū sine hoc affectu peccata corrigi possunt? Atq nullus est q peccantē possit uidere trāqlle. Possit fortasse q legib⁹ pręsidet: qꝛ facin⁹ nō sub oculis eius admittit: moueri aduersus eu3, q pōt innocens inueniri. Cunq3 detectū facinus in lucē uenerit: iam non sua sed legum sentētia utit. pōt cōcedi ut sine ira faciat: habet enim qđ sequat. Nos certi cū domi peccat a nostris, siue id cernim⁹ siue sentimus: indignari necesse est. Ipse enim peccati aspectus indignus est. Nā q nō mouet omnino: aut probat delicta: quod est turpius & iniusti⁹: aut molestiā castigādi fugit: quā sedat⁹ anim⁹ & qeta mens aspernatur ac renuit, nisi stimulauerit. Qui aūt cōmouet: tamen intempestiua leuitate uel sępi⁹ q̄ necesse est: uel etiā semper ignoscit: is plane & illorū uitā perdit: quorū audaciā nutrit ad facinora maiora: & sibiipsi ęternā molestiaꝝ materiam sūministrat. Viciosa est ergo in peccatis irę suę cohibitio. Laudatur Archita tarentinus: qui cū in agro corrupta esse oīa comperisset: uillici sui culpam redarguēs. Miserū te, inquit: quē iam uerberib⁹ necassem: nisi iratus essem. Vnicū hoc exemplum tēperantię putant: sed auctoritate ducti non uident q̄ inepta & locutus fuerit, & fecerit. Nā sicut ait Plato, nemo prudens punit qꝛ peccatū est: sed ne peccet. Apparet q̄ malum, uir sapiēs ꝑposuerit exemplum: si enī senserint serui dominum sęuire cū non irascit, suum: tum peccare cum irascitur: nō peccabūt utiq3 leuiter ne uerberent: Sed q̄tu3

potuerunt grauissime ut stomachuз cũ his incitent: atqз impune discedant. Ego uero laudarem si cũ fuisset irat⁹: dedisset irę suę spaciũ: ut residente p interuallũ tpis animi timore: haberet modũ castigatio. Nõ ergo ppter irę magnitudinẽ donãda erat poena: sed differẽda, ne aut peccati maiorẽ iusto dolorẽ inureret: aut castiganti furorẽ. Nunc uero quę tandem ęquitas: aut quę sapientia est: ut aliquis ob exiguũ dolorem puniatur: aut maximum nõ puniat᷑? Quod si naturam rerũ causasqз didicisset: nunq̃ tam importunã continentiã profitere᷑: ut nunq̃ seruus, iratũ sibi fuisse dominũ gratulare᷑. Nam sicut corpus humanũ deus multis & uariis sensibus ad usum uitę necessariis instruxit: sic & aĩo uarios attribuit affect⁹: qbus uitę ratio cõstaret: ut libidinẽ pdẽdę grã sobolis dedit: sic iraз cohibendoꝝ cã delictoꝝ. Verũ hi q nesciũt fines bonoꝝ ac maloꝝ: sicut libidine utun᷑ ad corruptelas & ad uoluptatẽ: sic iram & affectũ ad nocẽdũ: dũ his quos odio habẽt irascun᷑ & paribus aut etiã superiorib⁹. Hinc quotidie ad maxima facinora prosilit᷑: hinc tragoedię sępe nascun᷑. Est igit᷑ laudãdus Architas: si cũ alicui ciui & pari, facienti sibi iniuriã fuisset iratus: coepisset se tñ, & patiẽtia, furoris impetũ mitigasset. Hęc sui cohibitio gloriosa est: q̃ cõpescit᷑ aliqd imminens magnũ malũ seruoꝝ aut filioꝝ: qꝛ peccata nõ cohercere peccatũ est. Euadẽt enĩ ad maius malũ p impunitatem: hic non cohibenda ira: sз etiã si iacet excitanda est. Quod aũt de hoĩe dicim⁹ id etiã de deo, q hoĩem similẽ sui fecit: omitto de figura dei dicere: qꝛ stoici negant habere ullã formã deũ. Et ingens alia materia nascit᷑ si eos coarguere uelim⁹. De aĩo tñ loquor: si subiacet cogitare: sapere: intelligere: puidere: pręstare: ex oĩbus aũt aĩalibus hõ solus hoc habet. Ergo ad dei similitudinẽ factus est. Sз ideo pcedit in uiciũ: qꝛ de terrẽna fragilitate pmixtus: non id quod a deo sumpsit, incorruptũ puruqз seruat: nisi ab eodeз deo iusticię pręceptis imbuatur.

¶ Capitulum. xix. Q hõmo ex corpore uicia: & ex aĩa uirtutes habeat: & qꝛ cũ uelit de⁹ hoĩes bonos: eoꝝ uiciis irascit᷑.

SEd quoniam compactus est (ut diximus) e duobus aĩo & corpore: in altero uirtutes: in altero uicia continen᷑: & impugnant se inuicem. Animi enim bona quę sunt in continendis

libidinib⁹ contraria sunt corpori: & corporis bona, quę sunt in omni genere uoluptatū, inimica sunt aīo. S; si uirt⁹ animi repugnauerit uoluptatib⁹: easq; cōpresserit: erit uere deo similis. Vnde apparet aīa; hoīs quę uirtutē diuinā capit nō eē mortalem. S; discrimē illud est: qđ cū uirtus habeat amaritudinē: & sit dulcis illecebra uoluptatis: uincunt plurimi & abstrahunt ad suauitatē. Hi uero q̄ se corpori rebusq; terrenis addixerūt premunt in terrā: nec asseq̄ possunt diuini numinis gratiā: q̄ se uicioꝝ labibus inquinauerūt. Qui aūt deū secuti: eiq; parentes, corporis desideria cōtēpserint: & uirtutē pręferētes uoluptatib⁹, īnocētiā iusticiāq; seruauerint: hos de⁹ ut similes recognoscit. Cū igit sanctissimā legē posuerit: uelitq; uniuersos innocētes ac benificos esse: potest ne nō irasci: cū uidet cōtēni legē suā: abiici uirtutē: appeti uoluptatē? Quod si est mūdi administrator, sicut esse debet: nō utiq; cōtēnit id qđ est in omni mūdo uel maximū. Si est ꝓuidus (ut oportet) deū cōsulit utiq; generi humano: quo sit uita nostra & copiosior melior & tutior. Si est pater ac de⁹ uniuersoꝝ: certe & uirtutib⁹ hominū delectat & uiciis cōmouet: ergo & iustos diligit & impios odit. Odio, inqt, opus nō est: semel enī statuit bonis pręmiū & malis poenā. Quod si aliqs iuste innocentēq; uiuat: & idē nec colat nec curet oīo (ut Aristoteles cęteriq; philosophoꝝ) cedet ne huic īpune? Qđ cū legi obtēperauerit: ipm tñ spreuerit? ē igit aliqd ꝓpter qđ de⁹ possit irasci tanq̄ fiducia integritatis aduersus eū rebellanti: si huic pōt irasci ꝓpt supbiā: cur nō magis peccatori q̄ legē cū ipo parit latore cōtēpserit? Iudex peccatis ueniā dare ñ pōt: q̄ uolūtati seruit alienę. De⁹ aūt pōt: q̄ est legis suę ipse disceptator & iudex: quā cū poneret nō ademit sibi oē; ptātē: sed habet ignoscendi licētiam.

dum

quasi dicat minime

Capitulum. xx. Quod maloru; foelicitas irę dei non contradicat. Et sit deus patientissimus.

SI potest igit irasci: cur ergo inquiet aliqs, & qui peccant sępe foelices sunt: & q̄ pie uiuūt sępe miseri? Quia fugitiui & abdicati libere uiuūt: & qui sub disciplina patris aut domini sunt strictius & frugalius. Virtus enim per mala & probat & constat: uicia per uoluptatem: nec tamen ille qui peccat sperare debet perpetuam impunitatem: q̄ nulla est perpetua foelicitas:

Nota quę in hoc capite dī timentur candide Lector.

sed scilicet ultima semp. Expectāda dies homini est: diciq3 beatus Ante obitū nemo: supremaq3 funera debet: ut ait poeta: non insuauis exit9 est q arguit foelicitatē: & nemo iudiciū dei potest nec uiuus effugere nec mortu9. Habet enim potestatem & uiuos pręcipitare de summo: & mortuos ęternis afficere cruciatibus. Immo, inqt, si irascit de9: statim debuit uindicare: & pro merito queq3 punire. At enī si id faceret nemo supesset. Nullus est enī q nihil peccet: & multa sunt quę ad peccādū irritent: ętas: uiolentia: egestas: occasio: pręmiū. Adeo subięcta est peccato, fragilitas carnis, qua induti sumus: ut nisi huic necessitati deus parceret: nimium fortasse pauci uiuerēt: ppter hāc causam patiēssimus est: & iram suā cōtinet. Nam q2 perfecta est in eo uirtus: necesse est patientiā quoq3 eius esse perfectā: quę & ipsa uirtus est. Quam multi ex peccatoribus, iusti posterius effecti sunt, ex malis boni: ex improbis cōtinentes. Quam multi in prima ętate turpes: & omniū iudicio damnati: postmodū tn̄ laudabiles extiterūt: qđ utiq3 nō fieri: si omne peccatū poena sequeret. Leges publice manifestos reos dānant: sed plurimi sunt quoꝝ peccata occultant: plurimi q delatorē cōprimūt: aut pcibus, aut pręmio: plurimi q iudicia eludūt per gratiā uel potentiā. Q2 si eos omnes, q humanam poenā effugiunt: censura diuina damnaret: esset homo aut rarus aut nullus in terra. Deniq3 uel una illa causa delendi generis humani iusta esse potuisset: q2 homines contēpto deo uiuo: terrenis fragilibusq3 figmētis, honorem diuinum tanq̄ cęlestib9 deferūt: adorantes opera humanis, digitis laborata. Cūq3 illos de9 artifex ore sublimi, statu recto figuratos: ad cōtemplatōem cęli & noticiā dei excitauerit: curuare se ad terrā maluerūt, pecuduꝫ modo. Humilis enī & curuus & pronus est: q ab aspectu cęli deiq3 patris aduersus terrā quā calcare debuerat idest de terra ficta & formata uenerant. In tanta igit impietate hominū, tātisq3 peccatis id asseqtur patientia dei: ut se ipsi hoīes dānantes: uitę prioris erroribus corrigant. Deniq3 & boni sunt iustiq3 multi: & abięctis terrenis cultibus maiestatē dei singularis cognoscūt. Sed cū maxima: & utilissima sit dei patientia: tn̄ q̄uis sero noxios punit: nec patitur longius procedere cum eos inemendabiles esse peruiderit.

Capi. xxi. Si deus irascitur: cur hominem irasci prohibuit?

sapientia.
Ne laudaueris hominem in uita sua.
ambrosius
lauda post mortem
magnifica post cōsumationem.
nemo dici beatus ante obitum supremaq3 funera debet.

SVpest una & extrema questio. Nã dixerit fortasse q̄spiã; adeo nõ irasci deum: ut etiã in preceptis hoĩe; irasci uetet. Possem dicere q̄ ira homĩs refrenanda fuerit: q̄ iniuste sepe irascitur: & presentem habet motum: q̄ temporalis est. Itaq; ne fierẽt ea que faciũt per iram: & humiles & mediocres & magni reges, temperari debuerit: furor eius & cõprimi: ne mẽtis impossibile aliquod inexpiabile facin⁹ admitteret. De⁹ aũt & nõ ad presens irascit̃: & q̄ eternus est: perfecteq; uirtutis & nunq̄ nisi merito irascit̃. Sed tamen non ita res se habet. Nam si omnino prohibetur irasci: ipse quodãmodo reprehensor opificij sui fuisset: q̄ in principio irã iecori hominis indidisset: siquidẽ credit̃ causam huius cõmotionis in humore fellis cõtineri. Non igitur in totum prohibet irasci: q̄is affectus necessario datus est: sed prohibet in iram permanere. Ira enim mortalium debet esse mortalis: naʒ si maneat: confirmant̃ inimicitie ad p̄niciem sempiternã. Deniq; rursus eum irasci quidem: sed tamen non peccare precepit: non utiq; euellit irã radicitus: sed temperauit: ut in omni castigatione modũ ac iusticiã teneremus. Qui ergo irasci non iubet: ipse utiq; irascit̃: q̄ placari celerius precepit: est utiq; ipse placabilis. Ea enim precepit: que sunt iusta & rebus utilia cõmunibus. Sed q̄ dixeram non esse iram dei tẽperalem: sicut hominis qui presentanea commotione feruescit: nec facile regere se potest propter fragilitatem, intelligere debemus; q̄ sit eternus deus: irã quoq; eius ineternũ manere: sed rursũ q̄ uirtute sit maxima preditus: in potestate habere iram suam: nec ab ea regi: sed ipsum illam queadmodũ uelit moderari: quod utiq; nõ repugnat superiori. Nam si prorsus immortalis fuisset ira eius: non esse satisfactioni: aut gratie post delictum locus: cum ipse homines ante solis occasum reconciliari iubeat: sed ira diuina ineternum manet aduersus eos qui peccant ineternum. Itaq; deus nõ thure: nõ hostia: nõ preciosis muneribus: que omnia sunt corruptibilia: sʒ morũ emendatõe placat̃: & qui peccare desinit: irã dei mortalem facit. Iccirco enim non ad presens noxium queq; punit: ut habeat homo resipiscendi sui facultatem. esset

¶ Capitulum. xxij. Epilogus & inductio auctoritatum Sibylle eritbree ad iram dei probandum.

Haec habui quę de ira dei dicerē. Donate charissīe: ut scires
queādmodū refelleres eos q deū faciūt immobilē. Restat
ut more Ciceronis utamur epilogo: ad porādū sicut ille ī tuscu
lanis de morte disserēs fecit. Ita nos in hoc ope testimonia diui
na: qb⁹ credi possit adhibere debem⁹: ut illoꝝ ꝑsuasiōeꝫ reuinca-
mus: q sine ira deū eē credētes, dissoluūt oēꝫ religionē: sine q̄ (ut
ostēdim⁹) aut īmanitate beluis: aut stulticia pecudib⁹ adęq̄mur:
In sola enī religiōe. i. in summi notione sapientia est. Prophetę
uniuersi diuino spū repleti: nihil aliud q̄ de grā dei erga iustos:
& de ira ei⁹ aduersus īpios loquūť: quoꝝ testimōia nobis qdem
satis sūt: ueꝝ his qm̄ nō credūt: isti q sapientiā capillis & habitu
iactāt: rōe quoqꝫ & argumētis fuerāt a nobis refellēdi. Sic enim
prępostere agiť: ut hūana diuinis tribuāt auctoritatē: cū potius
humāis diuina debuerīt. Quę nūc sane omittam⁹: ne nihil apud
in istos agam⁹: & īfinitū materia ꝓcedēt. Ea igiť q̄ram⁹ testimo-
nia: qb⁹ illi possint aut credere: aut certe non repugnare. Sibyllas
plurimi & maximi auctores tradiderūt grecoꝝ: Aristome⁹: &
Apollodor⁹ Erithrę⁹: nostroꝝ Varro & Fęnestella. Hi oēs prę
cipuā & nobilē preť cęteras Erithręā fuisse cōmemorāt. Apollo
dorus qdē ut de ciui & populari sua gloriať. Fęnestella uero eti
am legatos erithręos a senatu eē missos refert: ut hui⁹ Sibyllę car
mina romā deportarēť: & ea cōsules Curio & Octauius in capi
tolio qd̄ tūc erat curāte Quinto Catulo restitutū ponenda cura
rēt. Apud hāc de sūmo cōditore rerū deo huiusmōi uersus repe
riunť. ἄφθαρτος κτίστης αἰδιος, αἰθέρα ναίων, τοῖς ἀκάκο
ις ἄκακον πρόφερων μείζονα μισθόν τοῖς δὲ κακοῖς. ἀικοῖ
ς ἐχόλον καί θυμόν ἐγείρων. i. incorruptibilis & conditor
ęternus in aere habitās, bonis bonū ꝓferēs: iustis multo maioreꝫ
mercedem. Iniustis aūt & malis iram & furorem excitās. Rur-
sus alio loco enumerās: qbus maxime facinorib⁹ inciteť de⁹ hęc
retulit. φεῦγε δ' ἔλα τρείας, ἀνόμους, θεῷ ζῶντι λάτρευε.
μοιχείας τε φύλασσε. καί ἀρσενοῖδίαν κοίτην εἶναι. γενε-
άν παίδων τρεφε. μηδὲ φόνευε. καίγάρ ἀθάνατος κεχο-
λώσεται ὅς κεν ἁματρῆ. i. fuge sceleratas r̄ligiōes: & uiuo deo
serui: ab adulterio te abstine: & masculi ꝑmixtiōe praua: ꝓpriā
generatōeꝫ crea: & ne occidas. His enim deus immortalis irasciť,
q hęc agunt. Indignať ergo aduersus peccatores.

adhibere.

in finitum

philosophos notat

Capitulū.xxiij. Auctoritatibus aliarum Sibyllarū iram dei probat.

Verū cū plures (ut ostendi) Sibyllę a doctissimis auctorib⁹ fuisse tradunt: uni⁹ testimoniū satis nō sit ad cōfirmandā (sicut intēdim⁹) ueritatē. Cumq; ꝗdē uolumina, ꝗbus romanoꝝ facta cōscripta sunt in arcanis habenᵗ. Cęteraꝝ tn̄ fere omniū libelli: quo min⁹ in usu sunt, oībus nō uetanᵗ. Ex quibus alia denūciās uniuersis gētib⁹ iram dei ob īpietatē hominū hoc mō exorsa est. ἐρχομένης ὀργῆς μεγάλης ἐπὶ κόσμον ἀπαθῆ ἐς χατοεἰς αἰῶνα θεοῦ. μηνύματα φέρω πᾶσι προφητεύσασα καὶ πόλιν ἀνθρώποισι. i. Veniēt irę magnę sup mūdū, dei pnūciationes enarrās omnib⁹ hominib⁹ in urbibus pphetās. Alia quoq; p indignatōem dei aduersus iniustos: cathaclismum priore sęculo factum esse dixit: ut malitia generis humani extingueretᵗ. ἐξοῦ μηνίσαντος ἐπουρανιοῖο θεοῖο, καὶ αὐταῖσι πόλεσι καὶ ἀνθρώποισιν ἅπασι γῆν κάλυψε θάλασσα κατακλισμοῖο ῥαγέντος. Ex quo irascēte cęlesti deo: ipsas ciuitates cū homib⁹ cūctis: & terraꝫ mare cooperuit diluuio rupto. Simili modo deflagrationē postea futura uaticinata est: qua rursus impietas hominū deleatᵗ. καὶ ποτὲ τὴν ὀργὴν θεὸν οὐχί τι πάυνοντα: ἀλλὰ ἐξεμβρίθοντα γενεὰν ἀνθρώπων. ἀλλᾶμα πᾶσαν ὑπὲμ πρησμοῦ πέρθοντα. Vnde apud Nasonē de Ioue ita diciᵗ. Esse quoq; in fatis reminiscitᵗ affore tēp⁹ Quo mare, quo tell⁹ correptaq; regia cęli Ardeat: & mūdi moles operosa laboret. Qđ tūc fiat necesse ē: cū honor & cult⁹ dei summi apud homines interierit. Eadē tn̄ placari eū poenitētia factorū, & sui emēdatōe cōtestās hęc addidit. ἀλλ᾽ ἐλεεῖ μετὰ θεοῦ βροτοί δὴ μηδὲ πρὸς ὀργὴν παντοίην ἀγάγητε θεὸν μέγαν. Oēs ergo hoīs trāsferte uos: neq; ad irā ducite deuꝫ magnuꝫ Item paulopost. οὐ κολέσει παύσει δὲ πάλιν χόλον ἐπὰ ρ ἅπαντες εὐσεβέειν τὸν θυμὸν ἐνὶ φρεσὶ ἀσκήσητε. Neq; perdet: irę aūt parcet cū oēs pietatē ex mente percipietis. Deinde alia Sibylla: cęlestiū terrenorūq; genitorem diligi oportere denunciat: ne ad perdendos hoīes: indignatio ei⁹ insurgat. μήποτε θυμωθεὶς θεὸς ἄφθιτος ἐξαπολέσει πᾶν γένος ἀνθρώπων βίοτον καὶ φῦλον ἀναιδῶν. δεῖ γὰρ ἐρᾶν γενητῆρα θεὸν σοφὸν αἰὲν ἐόντα, idest Ne forte iratus incorrup-

tibilis deus omne genus humanū perdat: uitā tribuat īprobam. Oportet enī genitorē deū amari: q plen⁹ est & sapiēs. Ex his apparet uanas esse rōes oīuꝫ philosophoꝝ: q deū putant sine ira & inter cęteras laudes ei⁹ id ponūt: qđ est cōtra ipam maiestatē. Regnū hoc imperiūqꝫ terrenū nisi met⁹ custodiat soluit̄. Aufer irā regi nō mō nemo parebit: sꝫ etiā de fastigio pręcipitabit̄: immo uero cuilibet humili eripe hūc affectū. Quis enim nō spoliabit? Quis nō deridebit? Quis nō afficiet iniuria? Ita nec indumenta nec sedē: nec uictū poterit habere: aliīs qcqd habuerit deripiētibus: ne dū putem⁹ cęlestis īperii maiestatē sine ira & metu posse cōsistere. Apollo Milesius de iudęoꝝ religiōe cōsult⁹ responso hoc indidit. ἤ δέ θεόν βασιλῆα καί γενητῆρα πρό πάν των ὅν τρέμεται καί γεῖα, καί ὀυρανόσ ἠδέ θάλασσα ταρτάριοί τὲ μυχοί, και δαίμονεσ ἀποφρίττουσι. Regē aūt & genitorē omniū ante oīa quē terra cōtremiscit: cęlūqꝫ & mare & latebre tartarę & demones abhorrescūt. Si tā lenis est q̄ philosophi uolūt: qūo ad nutū eius nō mō dęmones & ministri tandeꝫ potestatis: sꝫ etiā cęlū & terra: & reꝝ natura oīs contremiscit. Si enī null⁹ alteri seruit nisi coact⁹: ōme igit̄ īperiū metu cōstat: metus aūt p irā. Naꝫ si nō moueat̄ qs aduersus parere nolentē: nec cogi poterit ad obsequm. Cōsulat unusqsqꝫ affectus suos: iā intelliget neminē esse sine ira: & castigatōe imperio sbiugari. Vbi ergo ira nō fuerit imperiū quoqꝫ non erit. Deus aūt habet imperium ergo & iram qua constat: impęrium habeat necesse est.

Cap. xxiiii. Cōcludit deū amādū: uerēdū: honorificādū: metuendum.

Quapropter nemo uaniloquētia philosophoꝝ inductus: ad contemptum se dei erudiat: quod est maximum nefas. Debemus hūc omnes & amare ꝙ pater est: & uereri ꝙ domin⁹: & honorificare ꝙ benefic⁹: & metuere ꝙ seuer⁹: utraqꝫ persona in eo uenerabilis. Quis salua pietate non diligat animę suę parētem? Aut qs impune contemnat eum: q rerū dominator habeat in omnes ueram & ęternaꝫ potestatem? Si patrē cōsideres: ortū nobis ad lucē qua fruimur sūministrat: p illū uiuimus: p illum in hospitium huius mundi intrauim⁹. Si deum cogites: ille nos innumerabilib⁹ copiis alit: ille sustētat: in hui⁹ domo habitam⁹

huius familia sumus: & si minus obsequens q̄ decebat: minusq́ꝫ
officiosa q̄ dn̄i; & parētis immortalia merita poscebāt: tn̄ pluri
mum proficit ad ueniā cōsequēdā: si cultū eius notionēq́ꝫ tenea
mus: si abiectis humilibꝰ terrenisq́ꝫ tam rebus q̄ bonis celestia;
& diuina sempiterna meditemur. Quod ut facere possumꝰ deꝰ
nobis sequēdꝰ est: deus adorādus: qm̄ in eo est materia rerū: &
ratio uirtutū: & fons bonoꝝ. Quid enī deo aut potētia maiꝰ ē:
aut rōe pfectiꝰ: aut claritate luculētius? Quod qm̄ nos ad sapien
tiā genuit: ad iusticiā ꝑcreauit: nō est fas hominē relicto deo; sē
sus ac uite datore, terrenis fragilibusq́ꝫ famulari: aut querēdis tē
poralibꝰ bonis inherētē: ab innocētia & pietate discedere. Non
faciūt beatū uiciose ac mortifere uoluptates: nō opulētia libidi
nū incitatrix: nō inanis ambitio: nō caduci honores: quibꝰ illaq
atus animꝰ humanꝰ: & corpori mācipatꝰ eterna morte dānatur:
sed sola innocētia: sola iusticia: cuiꝰ legitima & digna merces est
immortalitas: quā statuit a principio deus sanctis & īcorruptis
mētibꝰ: que se a uiciis & ab omni labe terrena integras inuiola
tasq́ꝫ cōseruāt. Huiꝰ premii celestis ac sempiterni pticeps esse nō
possunt: q fraudibus: rapinis: circūscriptionibꝰ cōscientiā suam
polluerūt: quiq́ꝫ iniuriis hominū nefariis cōmissis ineluibiles si
bi maculas immiserūt. Proinde uniuersos oportet q sapiētes: q
homīes merito dici uolūt: fragilia contēnere: terrena calcare: hu
milia despicere: ut possint cū deo beatissima necessitudine copu
lari. Auferat̄ impietas discordie, dissensionesq́ꝫ turbulēte ac pe
stifere sopiant̄: quibus humane societates & publici foederis di
uina cōiunctio irrūpit̄: dirimit̄: dissipat̄. Quantū possumꝰ bo
ni ac benefici esse meditemur: si qd nobis opū: si qd suppetit co
piaꝝ: nō uoluptati uniꝰ: sꝫ multoruꝫ saluti impartiat̄. Voluptas
enī tam mortalis est q̄ corpus cui exhibet ministeriū. Iusticia ue
ro & beneficentia tam immortales q̄ mens & aīa: que bonis ope
ribus similitudinē dei asseq̄t̄. Sit nobis deꝰ nō in templis: sed in
corde nr̄o consecratꝰ. Destructibilia sūt oīa que manu fiūt: mū
demꝰ hoc templū quod nō fumo: nō puluere: sed malis cogitati
onibus sordidat̄: quod nō cereis ardentibꝰ: sed claritate ac luce
sapiētie illuminat̄. In quo si deuꝫ semꝑ crediderimꝰ eē presentē
eius diuinitatis potētia, ita uiuemꝰ: ut & ꝓpiciū semꝑ habeamꝰ,
& nunq̄ uereamur iratum.

L. Coelii. Lactantii firmiani ad demetrianuʒ de opificio dei seu formatione hominis.

Prohemiale Ca. ad Demetrianū in quo narrat cur hoc opus assumpsit:

Quam minime sim q̄etus, & in summis necessitatibus ex hoc libello poteris existimare: quē ad te, rudib⁹ pene uerbis ꝓut ingenii mediocritas tulit, Demetriane ꝑscripsi: ut & quotidianū studium meū nosces & nō deesseʒ tibi prȩceptor etiā nūc: sed honestioris rei: meliorisq; doctrinȩ. Nam si te in litteris nihil aliud q̄ linguam instruentib⁹ auditorem satis strēnuum prȩbuisti: q̄to magis in his ueris & ad uitam ptinētib⁹ docilior esse debebis: apud quē nūc profiteor nulla me necessitate uel rei uel tp̄is impediri: quo minus aliq̄d excudā: quo philosophi nostrȩ sectȩ, quā tuemur, instructiores doctioresq; in posterū fiēt: q̄uis nūc me audiāt, castigentq; uulgo: q; aliter, q̄ sapiētib⁹ cōuenit, uiuāt, & uicia sub obtētu noīs celēt: q̄bus aut mederi oportuit: aut ea prorsus effugere: ut beatū atq; incorruptū sapientiȩ nomē: uita ipsa cū prȩceptis cōgruēte prȩstarent. Ego tn̄ ut nos ipsos sil' & cȩteros instruā: nullū laborē recuso: neq; enī possuʒ obliuisci mei: tū prȩsertim cū maxime opus sit meminisse: sic ne tu q̄deʒ tui, ut spero & opto. Nā licet te publicȩ rei necessitas a ueris & iustis operibus auertat: tn̄ fieri nō potest: quin subinde in cȩlum aspiciat mens sibi cōscia recti. Ego q̄dem lȩtor: omnia tibi, quȩ ꝓ bonis habent, prospere fluere: sʒ ita, si nihil de statu mētis immutēt. Vereor enim ne paulatim cōsuetudo & iocūditas earuʒ rerū (sicut fieri solet) in animū tuū repat. Ideoq; te moneo: & repetēs iterū iterūq; monebo: ne oblectamēta ista terrȩ, ꝓ magnis ac ueris bonis habere te credas: q̄ sunt nō tm̄ fallacia q; dubia: uerū etiā insidiosa: q; dulcia. Nam & ille colluctator & aduersarius noster scis q̄ sit astut⁹: & idē ipse uiolētus sicuti nūc uidem⁹. Is hȩc omnia quȩ illicere possunt, pro laqueis habet: & quidem tam subtilib⁹: ut oculos mentis effugiant: ne possint hominis ꝓuisione uitari. Sūma ergo prudentia est pedetentim ire: quoniā ntrobiq; saltus insidet: & offensacula pedib⁹ latenter opponit. Itaq; res tuas ꝓprias in q̄bus nūc agis suadeo: ut pro tua uirtute

aut contēnas si potes: aut non magnopere mireris. Memento & ueri parentis tui: & in qua ciuitate nomen dederis: & cuius ordinis fueris. Intelligis ꝑfecto qd loquar. Nec enī te supbię arguo: cuius in te ne suspicio qd ulla est: sed ea quę dico ad mentē referenda sunt nō ad corpus: cuius oīs ratio ideo compata est: ut animo tanq̄ dño seruiat & regat̃ nutu eius. Vas est eni; quodāmō fictile quo animus: idest homo ipse uerus cōtinet̃: & quidē non a Prometheo fictu;(ut poetę loquunt̃) sed a summo illo rerum conditore ac artifice deo: cuius diuinam prouidentiā perfectissimamq; uirtutē nec sensu cōprehēdere: nec uerbo enarrare possibile est. Tētabo tñ quoniā corporis & animi facta mentio est: utriusq; rationem, q̄tum pusillitas intelligentię meę peruidet, explicare: qd̕ officium hac de causa maxime suscipiendū puto: qd̕ Marcus Tullius uir ingenij singularis in quarto de republica libro cū id facere tētasset: nihil prorsus effecit: materiā late patentem angustis finibus terminauit: leuiter summa quęq; decerpēs. Ac ne ulla esset excusatio: cur eum locum nō fuerit executus, ipse testatus est: nec uoluntatē sibi defuisse nec curam. In libro enim de legibus primo: cū hęc idem summatim stringeret sic ait. Hūc locu; satis (ut mihi uidet̃) in his libris quos legistis, expressit Scipio. Postea tamen in libro de natura deorū secundo: hoc idem latius exequi conatus. Sed quoniā nec ibi quidem satis expressit, aggrediar hoc munus & sumā mihi audacter explicandū: q; homo disertissimus pene omisit intactum. Forsitan reprehendas q; in rebus obscuris, coner aliquid disputare: cum uideas tanta temeritate hoīes extitisse: qui uulgo philosophi nominantur: ut ea quę obscura prorsus atq; abdita deus esse uoluit, scrutarentur: ac naturam rerū cęlestium terrenarūq; cōquirerēt: quę a nobis longe remotę, neq; oculis contrectari: neq; tangi manu: neq; ꝑcipi sensibus possunt. Et tamen de illarū omniū ratione sic disputant: ut ea quę afferūt, ꝓbata & cognita uidere uelint. Quid est tandem cur nobis inuidiosum qsq̄ putet: si rationem corporis nostri inspicere & contemplari uelimus? Quę plane obscura nō est: q; ex ipsis mēbroꝝ officijs, & usibus partiū singularum, quanta ui prouidentię qsq; factus sit, intelligere nobis licet.

Capitulū. ij. quę de⁹ homini: & quę cęteris animalib⁹ dedit.

D Edit enī homini artifex ille noster ac parēs de⁹ sensu; atq; rōe;: ut ex eo appareret nos ab eo esse generatos: q̄ ipse intelligentia: ipse sensus ac ratio est. Cęteris animantibus quoniam rationalem istam uitam non attribuit: quemadmodū tamē uita eorum tutior esset, ante prouidit. Omnes enī suis ex se pellibus texit: quo facilius possent uim pruinarū, ac frigora sustinere. Singulis autem generibus ad propulsandos impetus externos sua ꝓpria munimēta cōstituit: ut aut naturalibus telis repugnēt fortioribus: aut quę sunt imbecilliora subtrahāt se periculis pernicitate fugiendi: aut quę simul & uiribus & celeritate indigēt: astu se protegāt: aut latibulis sepiant. Itaq; alia eoꝝ uel plumis leuibus in sublime suspensa sunt: uel suffulta ungulis: uel īstructa cornibus: q̄busdā; in ore arma sunt dentes: aut in pedibus adunci ungues: nulliq; munimentū ad tutelā sui deest. Si qua uero in prędā; maioribus cedunt: ne tñ stirps eorū funditus interiret: aut in ea sunt relegata regione ubi maiora esse nō possunt: aut acceperūt uberē generādi facultatē: ut & bestijs quę sangnine alūt uictus suppeteret ex illis: & illatam tamen cladem, ad conseruationē; generis multitudo ipsa superaret. Hominē autem ratione concessa, & uirtute sentiendi: atq; eloquendi data: eorū quę cęteris animalibus attributa sunt: fecit expertem: quia sapientia reddere poterat quę illi naturę conditio denegasset: statuit nudum & inermē: quia & ingenio poterat armari: & ratione uestiri. Ea uero ipsa quę mutis data, & homini denegata sunt: q̄ mirabilit̄ homini ad pulchritudinem faciāt, exprimi non pōt. Nam si homini ferinos dentes aut cornua: aut ungues: aut ungulas: aut caudam: aut uarij coloris pilos addidisset: q̄s non sentiat q̄ turpe animal esset futurū;: sicut muta si nuda & inermia fingerentur! Quibus si detrahas uel naturalē sui corporis uestē: uel ea q̄b⁹ ex se armant̄: nec speciosa poterūt esse, nec tuta: ut mirabiliter, si utilitatem cogites, instructa: si speciē;: ornata uideant̄. Adeo miro modo cōsentit utilitas cum decore: hominem uero quē; ęternū; animal atq; immortale fingebat: nō forinsecus ut cętera: sed interius armauit: nec munimentū eius in corpore: sed in aīo posuit: quoniam supuacuū fuit, cū illi quod erat maximū tribuissz;, corporalibus eū tegere munimētis: cū pręsertim pulchritudinē humani corporis impedirent.

Capi.iij.Cōtra Epicuros disputat,qui opera naturę dānabāt: & pręcipue q̄ hō cęteris animātibus imbecillior oriatur.

Vnde ego philosophoꝝ,q Epicurū sequunť,amētiā soleo mirari,q naturę opa reprehēderēt:ut ostēdāt nulla ꝓuidētia instructū esse ac regi mūdū:s; originē rerū insecabilib⁹ ac solidis corporib⁹ assignāt:quoꝝ fortuitis concursiōib⁹: uniuersa nascanť & nata sint.Pręterea quę ad ipsum mūdū uicio dāt: in quo ridicule ī saniūt:id sumo,qđ ad rē de qua nūc agim⁹ ꝑtinet. Queruntť hoīem nimis imbecillū & fragilē nasci: q̄ cętera aīalia nascūť:quę ut sunt edita ex utero:ꝓtinus in pedes suos erigi: & gestire discursib⁹:statimq; aerē tolerādo idonea esse:q̄ in luce; naturalib⁹ indumētis munita ꝓcesserint.Hominē ecōtra nudu; & inermē tanq̄ ex naufragio in hui⁹ uitę miserias proÿci,& expelli:q neq; mouere se loco:ubi effusus est possit,ne alimētum lactis appetere:nec iniuriā tpis ferre.Itaq; naturā nō matrē esse humani generis:s; nouercā:quę cū mutis tam liberaliť gesserit: hominē uero sic effuderit:ut inops & infirm⁹:& omni auxilio indigēs:nihil aliud possit q̄ fragilitatis suę conditōem ꝓloratu ac fletib⁹ ominari:scilicet cui tantū in uita restet transire maloru;. Quę cū dicūt:uehementer sapere credunť: ꝓpterea q̄ unusq;q; incōsiderate suę conditionis ingratus est.Ego uero illos nunq̄ magis desipere contendo:q̄ cum hoc loquunť.Cōsiderās enim conditionem rerum:intelligo nihil fieri aliter debuisse: ut non dicam potuisse:quia deus potest oīa:sed necesse est:q̄ illa prouidentissima maiestas id effecerit:quod erat melius & rectius.Libet igiť interrogare istos diuinorū operū reprehēsores: quid in homīe deesset q̄ imbecillior nasciť credant. Num iccirco min⁹ educenť hoīes:num minus ad summū robur ętatis prouehanť: num imbecillitas:aut incrementū impediat ad salutē: quoniam quę desunt ratio depēdit? At hoīs,inquiūt,educatio maximis laboribus constat:pecudum scilicet conditio melior: q̄ hę omnes cū foetum ediderint:non nisi pastus sui cura; gerūt: ex quo efficitur ut uberibus sua sponte distentis alimentum lactis foetibus ministreť:& id cogente natura sine solicitudine appetant. Quid aues:quarum ratio diuersa est?nōne maximos suscipiūt in educando labores:ut interdum aliquid humanę intelligentię

quid in homine deest quia imbecillior nasci credāt

habere uideanť? Nidos enim aut luto ędificant: aut uirgultis &
frōdib⁹ cōstruūt: & ciboꝝ expertes incubāt ouis: & qm̄ foetus
de suis corporib⁹ alere nō datū est: cibos cōuehūt: & totos dies
in huiusmodi discursatōe cōsumūt: noctib⁹ uero defendūt: fo-
uent: ꝓtegunt. Quid ampli⁹ facere hoīes possunt: nisi hoc solū
fortasse: ꝙ nō expellūt adultos: sed ꝑpetua necessitudine ac uin-
culo charitatis adiūctos habent? Quid ꝙ auium foet⁹ multo fra
gilior est q̄ hoīs? Quia nō materno corpore ipsum aīal edūt: sed
id qđ materni corporis foetu & calore tepefactū aīal efficiat: qđ
tñ cū spiritu fuerit animatū: id uero implume ac teneꝝ non mō
uolandi: sed ambulandi quoq; usu caret. Non ergo modo inep
tissimus sit: si qs putet male cum uolucribus egisse naturā: ꝑmū
ꝙ bis nascunť: deinde ꝙ tam infirme: ut sint quęsitis ꝑ laborem
cibis a parentibus nutriēdę. Sed illi fortiora eligūt imbecilliora
pręteriūt. Quęro igiť ab his qui conditionē pecudum suę pręfe
runt: quid eligant si deus his deferat optionē: utrum malint hu-
manā sapientiam cum imbecillitate: an pecudum firmitatem cu;
illarum natura? Scilicet non tam pecudes sunt ut non malint uel
fragiliorem multo: q̄ nunc est: dummodo humanā: q̄ illam irra-
tionabilē firmitatem. Sed uidelicet prudentes uiri: neq; homīs
rationem uolunt cum fragilitate: neq; mutorum firmitate; sine
ratione. Quod nihil est tam repugnās tāq; cōtrariū q̄ unūqđq;
animal: aut ratio instruat necesse est: aut cōditio naturę. Si natu
ralibus munimentis instruatur: superuacua ratio est? Quid eni;
excogitabit: quid faciet: quid molietur? Aut in quo lumen illud
ingenīi ostendet: cū ea quę possunt esse rationis: ultro natura cō
cedat? Si autem ratione sit pręditum: quid opus erit sepimentis
corporis: cū semel cōcessa ratio naturę munus possit implere?
Quę quidem tantum ualet ad ornādum tuendumq; hominem
ut nihil potuerit maius ac melius a deo dari. Deniq; cum & cor
poris non magni homo: & exiguarum uiriū: & ualitudinis sic
infirmę: tamen qm̄ id quod est maius accępit: & instructior est
cęteris animalibus & ornatior. Nam cum fragilis imbecillusq;
nascatur: tamē & a mutis omnibus tut⁹ est: & ea omnia quę fir-
miora nascuntur: etiam si uim cęli fortiter patiunť: ab homine
tñ tuta esse nō possunt. Ita fit ut plus homini cōferat ratio: q̄ na
tura mutis: quonia; in illis neq; magnitudo uiriū: neq; firmitas

corporis efficere pōt: quo min⁹ aut opprimant a nobis: aut nrę ſbieċta ſint ptāti. Pōt ne igit aliqs cum uideat etiā boues: uaccas aut equos cū immaniſſimis corporib⁹ ac uirib⁹ ſeruire homini: queri de opifice reꝝ deo: ꝙ modicas uires ꝙ paruū corp⁹ accępe rit: nec bñficia ī ſe diuina p merito ęſtimat: qđ ē īgrati: aut ueri⁹ loquar īſani? Meli⁹ igit Plato ut hos credo īngtos refelleret, natu rę grās egit: ꝙ hō nat⁹ eēt. Qđ & ipm q̄le ſit, nō ē h⁹ materię pō derare. Quāto meli⁹ & ſani⁹ q ſenſit cōditōe; hoīs eē meliorē: q̄ iſti q ſe pecudes natos eē maluerūt. Quos ſi de⁹ in ea forte cōuer terit aīalia: quoꝝ ſortē pręferūt ſuę: iā pfecto cupiant remigrare magniſq; clamoribus conditionem priſtinam flagitent: ꝙ non eſt tanti robur ac firmitas corporis: ut officio linguę careas: aut auiū p aerē libera diſcurſatio, ut manib⁹ indigeas. Plus enī man⁹ pſtāt: q̄ leuitas pēnaꝝ: pl⁹ lingua q̄ toti⁹ corpis fortitudo. Quę igitur amentia eſt ea pręferre: quę ſi data ſint: accipere detreċtes?

Capi. iiij. Cōtra epicuros cōquęrētes hoīes morbis & imma turę morti ſubieċtos.

Idē querunt hoīe; morbis & īmaturę morti eē ſubieċtu;. Indignant uidelicet, nō deos ſe eē natos. Minime, inqūt: ſi; ex hoc oſtēdim⁹ hoīe; nulla puidētia, eſſe factū: qđ aliter fieri de buit. Quid ſi oſtēdero id ipm magna rōe puiſū eſſe: ut a mor bis uexari poſſet: & uita ſua ī medio curſus ſui ſpacio rūperet? Cū enī de⁹ aīal qđ fecerat, ſua ſpōte ad mortē trāſire cognouiſſ;: ut mortē ipa; quę eſt diſſolutio naturę capere poſſ;: dedit ei fra gilitatē: quę morti aditū, ad diſſoluendū aīal inueniret. Nā ſi ei⁹ roboris fieret: ut ad eū morbus & ęgritudo adire nō poſſet: ne mors quidem poſſet, qm̄ mors ſequela morborū eſt. Immatura uero mors quomodo abeſſet ab eo: cui eſſet conſtituta natura? Nempe nullum hominem mori uolunt niſi cū centeſimū ętatis compleuerit annum. Quomodo illis in tanta repugnantia rerū ratio poterit conſtare? Vt enim ante annos centum mori quiſq; non poſſit: aliquid illi roboris: quod ſit immortale tribuendu; eſt. Quo cōceſſo: neceſſe eſt conditionē mortis excludi. Id aūt ipſum cuiuſmodi poteſt eſſe: quod hominem cōtra morbos & ictus extraneos: ſolidum atq; inexpugnabilē faciat? Cum enim conſtet ex oſſibus & neruis: & uiſceribus & ſanguine: qđ horū

potest esse tam firmũ: ut fragilitatẽ repellat ac mortẽ? Ut igiť homo indissolubilis sit ante illud tempus: quod illi putãt oportuisse cõstitui: ex qua ei materia corpus attribuãt? Fragilia sũt omnia quę uideri ac tangi possũt. Supest: ut aliquid ex cęlo petant: quoniam in terra nihil est: quod nõ sit infirmu3. Cum ergo sic homo formandus esset a deo: ut mortalis esset: aliquãdo & p seipsum mobilis semp res ipa exigebat: ut terreno & fragili corpore fingereť. Necesse est igitur: ut mortẽ recipiat quãdolibet: quoniã corporalis. Corpus enĩ quodlibet solubile atq3 mortale est. Stultissimi ergo sunt qui de morte ĩmatura queruntť: quoniã naturę cõditio locũ illi facit: Ita cõsequẽs erit ut morbis quoq3 subiectus sit. Neq3 enĩ patiť natura: ut abesse possit infirmitas ab eo corpe: qđ iccirco nõ solidũ firmũq3 natũ est: ut aliquãdo soluẽdũ sit. Sed putemus fieri posse queãdmodũ uolũt ut homo non ea cõditiõe nascať: qua morbo mortiue subiectus sit: nisi peracto ętatis suę spacio ad ultimã processerit senectutẽ. Nõ igiť uidẽt si ita sit cõstitutũ quid sequať: homini utiq3 certo tempore mori nullo mõ posse sed si prohiberi ab altero uictu potest: mori poterit. Res igitur exigit: ut homini: qui ante certũ diẽ mori nõ potest: cibo ꝫ alimentis q̃ subtrahi possũt opus non sit: si opus cibo nõ erit: iã non homo ille: sed deus fiet. Ergo ut superius dixi: qui de fragilitate hominis querũť: quod id potissimũ querũť q̃ nõ immortales sempiterniq3 sint nati. Nemo enĩ nisi senex mori debet. Nẽpe ideo mori debet: quia deus non est. Atqui mortalitas non potest cum immortalitate coniungi. Si enĩ mortalis est in senectute immortalis esse in adolescẽtia nõ potest. Nec est ab eo cõditio mortis aliena: qui quãdoq3 moriturus est: nec ulla ĩmortalitas est cui sit terminus cõstitutus. Ita fit: ut & ĩmortalitas exclusa imperpetum: & ad tẽpus recepta mortalitas: hominẽ cõstituat in ea conditione: ut sit in qualibet ętate mortalis. Quadrat igiť necessitas undiq3: nec debuisse aliter nec fas fuisse: sed isti rationẽ sequẽtiũ nõ uidẽt: q̃ semel errauerũt in ipsa summa. Exclusa enĩ de rebus humanis diuina puidentia: necessario sequebať: ut omnia sua spõte sint nata. Hinc inuenerũt illas minutorũ seminũ plagas: & cõcursiones fortuitas: quia rerũ originem nõ uidebant. In quas se angustias cũ cõiecissent: iam cogebat eos necessitas existimare animas cũ corporibus nasci: & item cũ corporibus extingui. Assũpserãt

eni nihil fieri mente diuina. quod ipsũ nõ aliter ꝓbare poterant: q̃ si ostenderent esse aliq̃, in qbus uidereť ꝓuidẽtię ratio claudicare. Reprehenderũt igiť ea: in quibus uel maxime diuinitatẽ suã: ꝓuidentia mirabiliter expressit: ut illa quę retuli de morbis & ĩmatura morte cũ debuerint cogitare: his assũptis quę necessario sequerenť. Sequũť autẽ illa: quę dixi. si morbũ nõ reciperẽt: neq; tectis: neq; uestibus indigerẽt. Quid enĩ nentos: aut hymbres: aut frigora metueret: quorũ uis in eo est: ut morbos afferãt? Iccirco enĩ accepit sapientiã: ut aduersus nocẽtia, fragilitatẽ suã muniat. Sequitur, necesse est: ut quoniã retinẽdę rationis causa morbos capit: etiam mortẽ semp accipiat: qa his ad quem mors nõ uenit: firmus sit necesse est. Infirmitas autẽ habet in se mortis cõditionem. Firmitas uero ubi fuerit: nec senectus locũ potest habere: nec mors q̃ seqť senectutẽ. Pręterea si mors certę cõstituta esset ętati: fieret homo insolẽtissimus: & humanitate omni carẽt. Nã fere iura omnia humanitatis: qbus inter nos cohęrem⁹ ex metu & cõsciẽtia fragilitatis oriunť. Deniq; imbecilliora & timidiora quęq; animalia congreganť: ut quoniã uirib⁹ tueri se nequeũt: multitudine tueantur. Fortiora ṽo solitudĩes appetũt quoniã robore uiribusq; cõfidũt. Homo quoq; si eodẽ mõ habẽt ad ꝓpulsanda ꝑicula suppetẽs robur: nec ullius alterius auxilio indigeret: q̃ societas esset? q̃ reuerentia inť se? quis ordo? queue ratio? q̃ humanitas? Aut quid esset deteri⁹ homine? qd efferacius? qd ĩmani⁹? Sed quoniã imbecillis est nec ꝑ se põt sine hoĩe uiuẽ: societatem appetit: ut uita cõmunis & ornatior fiat & tutior. Vides igiť oẽm hoĩs rationẽ in eo maxĩe stare: ꝙ nud⁹ fragilisq; nasciť: ꝙ morbis afficiť: ꝙ ĩmatura morte mulctať. Quę si homini detrahãť: rationẽ quoq; ac sapientiã detrahi necesse est. Sed nimis diu de rebus apertis disputo: cũ sit liquidum: nihil sine prouidẽtia nec factum esse unq̃: nec fieri potuisse. De cui⁹ opibus uniuersis si nũc libeat disputare ꝑ ordinẽ infinita materia est. Sed ego de uno corpe hoĩs tãtũ institui dicere, ut ĩ eo diuinę ꝓuidẽtię potestatẽ quãta fuerit: ostendã: his dũtaxat in rebus: quę sũt cõprehensibiles & apertę. Nã illa quę sũt animi: nec subĩjci oculis nec cõprehendi queũt. Nunc de ipso uase hominis loquimur quod uidemus.

quis enim uentos

s. ut statui dicere

¶ Capitulum. v. De differentia creationis animaliũ brutorum & hominis ſm corpus.

IN principio cum deus fingeret animalia: noluit ea in rotundam formę speciē conglobare atq; colligere: ut & moueri ad ambulandū: & flectere se in qualibet partē facile possent: sed ex ipsa corporis sūma produxit caput. Itē produxit mēbra q̄daʒ longius: que uocanť pedes: ut alternis motibus solo fixa ꝑducerent animal quo mens tulisset: aut quo petendi cibi necessitas ꝓuocasset. Ex ipso autē uasculo corporis quatuor fecit extantia bina posterius: quę sūt ī omnibus pedes. Item bina capiti & collo ꝓxima: quę uarios animātibus usus ꝓbēt. In pecudibus enī ac feris sunt posterioribus pedes similes. In homine autē manus: quę nō ad ambulandū: sed ad faciendū temperādūq; sūt natę. Est & tertium genus: in quo priora illa neq; pedes: neq; manus sūt: sed alę: in quibus pennę per ordinē fixę uolādi exibēt usū. Ita una fictio diuersas species & usus habet. Atq; ut ipsam corporis crassitudinem firmiter cōprehenderet: maioribus & breuibus ossibus inuicem colligatis: quasi carinā compegit: quā nos dicimus spinam. Eamq; noluit ex uno perpetuoq; osse formare: ne gradiendi: flectendiq; se facultatē animal nō habēt. Ex eius parte quasi media: costas id est transuersa & plana ossa porrexit in diuersū: quibus clementer curuatis: & in se uelut in circulū pene cōductis: interna uiscera conteganť: ut ea quę mollia & minus ualida fieri op⁹ erat: illius solidę ętatis amplexu possent esse munita. In sūma ūo constructiōis eius quā similē nauis carinę diximus: caput collocauit: in quo esset regimen totius animantis. Datumq; illi hoc nomē est. Vt quidē Varro ad Ciceronē scribit: ꝙ hinc capiant initium sensus ac nerui. Ea uero quę diximus de corpore uel ambulandi: uel faciendi: uel uolādi causa esse producta: neq; nimiū longius propter celerem mobilitatē neq; nimiū breuibus ꝑpter firmitatē: sed & paucis & magnis ossibus constare uoluit. Aut enī bina sūt ut ī homine: aut qua terna: ut in quadrupede: quę tamē nō fecit solida, ne in gradiendo pigritia & grauitas retardaret: sed cauata & ad uigorē corporis conseruandū medullis intrinsecus plena eaq; rursus nō ęqualiter porrecta finiuit: sed sūmas eorū partes crassioribus nodis cōglobauit: ut & substringi neruis facili⁹ & uerti tuti⁹ possent, unde sūt uertibula noīata. Eos nodos firmiť solidatos leui quodā operculo texit: quod diciť cartilago scilicz ut sine atritu & sine sensu doloris aliquo flecterenť: eosdem tamē nō in unum

carina est pars media nauis.

solidatatis.

modū informauit. Alios enī fecit simplices & in orbē rotondos in his duntaxat articulis : in qbus moueri mēbra in omnes partes oportebat, ut in scapulis: quoniā manus utrūlibet agitari & cōtorqueri necessariū est. Alios autē latos & ęquales & in unā ptē rotūdos: & ī his utiq3 locis ubi tm̄modo curuari mēbra ī omnes ptes oportebat: ut in genibus: & in cubitis: & in manibus ipsis. Nam sicut manus ex eo loco unde oriūť a corpore ubiq3 uersus moueri speciosū simul & utile fuit: sic pfecto si h̃ idē etiā cubitis accideret: & supuacuus esset eiusmodi motus & turpis. Iam enī manus amissa dignitate quā nūc habet : mobilitate nimia pmuscidis similis mirabiliter uidereť: essetq3 homo plane anguiman9. Quod genus in illa īmanissima belua mirabiliter effectū est. Deus enī q puidentiā & potestatē suā, multa℞ rerū mirabili uarietate, uoluit ostendere: quoniā caput ei9 animalis nō tā lōge porrexerat: ut trā posset ore contingē: quod erat futurū horribile atq3 tetrū: & quia os ipsū profusis dentibus sic armauerat: ut etiam si cōtingeret pascendi tamē facultatē dentes adimerent. Produxit inter eos a summa frōte molle ac flexibile membrū: quo prendere: quo tenē qđlibet posset: ut rationem uictus capiendi uel dentium prominens magnitudo: uel ceruicis breuitas non impediret.

promuscida, idem est qd proboscida, hoc est rostrum elephātis

Capitulum. vi. Contra Epicurū: qui ex athomis fortuito coucurrentibus compactū fabricatūq3 hominē disputauit.

NOn possum hoc loco teneri: quo minus Epicuri stulticiam coarguā. Illius enī sūt omnia: quę delirat Lucretius. Qui ut ostenderet animalia non artificio aliquo diuinę mentis: sed ut solet, fortuito esse nata: dixit, in principio mūdi alias quasdā īnumerabiles animātes miranda specie & magnitudine fuisse natas: sed eas permanere nō potuisse q̃ illas aut sumendi cibi facultas: aut coeundi generandiq3 ratio defecisset. Videlicet, ut & athomis suis locū faceret, p infinitū & mane uolitātib9, diuinā puidētiā uoluit excludere. Sed cū uideret in omnibus: quę spirant: mirabilē puidentię inesse rationē: quod malū uanitatis erat dicē fuisse animalia prodigiosa in quibus ratio cessasset. Quoniā igiť omnia quę uidemus cum ratione nata sunt : id enim ipsum nasci efficere nisi ratio non potest : manifestum est nihil omnino rationis expers

potuisse generari. Ante enī prouisū est in singulis qbusq; fingen dis quatenus & ministerio mēbrorū ad necessaria uitę uterent: & quatenus adiugatis corpibus elata soboles: uniuersas generatim cōseruaret animātes. Nā si peritus architectus cū magnū aliquod ędificiū facere cōstituit: primo omniū cogitat quę sūma pfecti ędificij futura sit: & ante emetiatur quē locū leue pōdus expectet, ubi magni operis statura sit moles: quę colūnarū interualla: q aut ubi aquarū cadētiū decursus & exitus & receptacula. Hoc inquā prius pręuidet: ut quęcunq; sunt perfecto operi iam necessaria: cū ipsis fundamentis pariter ordinat. Cum deum quis q̄ putet in ma chinandis animab⁹ nō ante prouidisse: quę ad uiuendū necessaria essent: q̄ ipsam uitā daret? Quę utiq; cōstare nō possent: nisi pri⁹ effecta essent qbus constat. Videbat igit Epicurus in corporib⁹ animaliū diuinę rationis solertiā: sed ut efficeret quod ante īpru denter assumpserat: adiecit aliud deliramētū superiori congruēs. Dixit enī neq; oculos ad uidendū esse natos: neq; aures ad audien dum: neq; pedes ad ambulādū: quoniā mēbra hęc prius nata sūt: q̄ esset usus uidendi: & audiēdi: & ambulādi: sed horū omniū officia ex natis extitisse. Vereor ne huiusmodi portēta & ridicu la refutare: nō minus ineptū esse uideat. Sed libet ineptire: quoniā cum inepto agimus: ne se ille nimis argutum putet. Quid ais Epi cure? Non sūt ad uidendū oculi nati? Cur igitur uidēt? Postea in quit usus eorū apparuit. Videndi ergo causa nati sunt: siquidem nihil possunt aliud q̄ uidere. Itē mēbra cętera: cuius rei causa nata sunt ipse usus ostendit. Qui utiq; nullo modo posset existere: ni si essent membra omnia: tam ordinata tam prouidēter effecta, ut usum possent habere. Quid si enī dicas aues non ad uolandū esse natas: neq; feras ad sęuiendum: neq; pisces ad natandum neq; ho mines ad sapiendum: cum appareat ei naturę officioq; seruire ani mantes: ad quod est quęq; generata: Sed uidelicet qui sūmā ipsā ueritatis amisit: semper erret necesse est. Si enī non prouidētia sed fortuitis athomorum concursionibus nascuntur omnia: cur nūq̄ fortuito accidit sic coire illa principia: ut efficerent animal eius modi: quod naribus potius audiret: aut odoraret oculis: auribus cerneret. Si enim primordia nullum genus positionis in expertū relinquunt: oportuit eiusmodi quotidie monstra generari in qui bus & mēbrorū ordo pręposterus: & usus longe diuersus existēt:

Cum uero uniuersa genera & uniuersa quoq; mēbra: leges suas & ordines & usus sibi attributos tueāt: manifestū est nihil fortuito esse factū: quoniā diuinę rationis dispositio ppetua seruat. Verū alias refellem⁹ Epicurū nūc de ꝓuidētia ut coepimus disseram⁹.

Capitulum. vii. De dei prouidentia circa uniuersalē hominis fabricam.

Deus igit solidamēta corporis: quę ossa dicunt: nodata & adiuncta inuicem neruis alligauit atq; constrinxit. Quibus mens si excurrere aut resistere uelit: tanq̄ retinaculis uteret & qdē nullo labore nulloq; conatu: sed minimo nutu toti⁹ coporis molem temperaret ac flecteret. Hęc autē uisceribꝰ operuit: ut quęcūq; locū decebat: ut quę solida ossa conclusa regerent. Itē uisceribus ipsis uenas admiscuit: quasi riuos p corp⁹ omne diuisos p quas discurrens humor & sanguis: uniuersa mēbra succis uitalibus irrigaret: & ea uiscera formata in eū modū: q unicuiq; generi ac loco apt⁹ fuerit: supiecta pelle cōtexit. Quā uel sola pulchritudine decorauit: uel setis adoperuit, uel squamis muniuit: uel plumis insignibus adornauit. Illud uero cōmentū dei mirabile: quod una dispositio & unus habitus, innumerabiles animantiū perferat uarietates. Nam in omnibus fere quę spirant: eadem series & ordo mēbrorum est. Primū enī caput & huic annexa ceruix. Item collo pectus adiūctū: & ex eo prominentes armi: adhęrens pectori uent. Item uētri subnexa genitalia. Vltimo loco femora pedesq;. Nec solum membra suū tenorē: ac situm in omnibus seruāt: sed etiam partes mēbrorum. Nam in uno capite ipso certā sedem possidēt aures: certam oculi: nares item: os quoq; & in ore dentes & lingua. Quę omnia cum sint eadem in omnibus animantibus: tamen infinita & multiplex diuersitas figuratorum est: ꝙ ea quę dixi: aut productiora: aut contractiora liniamentis uarię differentibus cōprehensa sunt. Quid illud: nonne diuinum quod in tanta uiuentium multitudine: unumquodq; animal in suo genere & specie pulcherrimum est? Vt si quid uicissim de altero in alterum transferatur: nihil impeditius ad utilitatem: nihil deformius ad aspectum uideri necesse sit. Vt si eliphāto ceruicē prolixam tribuas aut camelo breuem: uel si serpentibus pedes: aut pilos addas in q bus porrecti ęqualiter: corporis longitudo nihil aliud exhibeat,

nisi ut maculis terga distincti & squamarũ leuitate suffulti, in lubricos tractus sinuosis flexibus laberent̃. In quadrupedibus autẽ idem opifex contextum spinę: aut sũmo capite deductũ: longi⁹ extra corpus eduxit: & accuminauit in caudã: ut obscoenę corpis partes: uel ꝑpter foeditatẽ tegerent̃: uel ꝑpter teneritudinẽ munirent̃, nt animalia quędam minuta, & nocentia, motus eius arcerẽt a corpore. Quod membrũ si detrahas imꝑfectũ fit animal ac debile. Vbi autẽ ratio & manus est: tamẽ nõ est id necessarium, q̃ indumentũ pilorũ. Adeo in suo quoq; genere aptissime cõgruunt. ut neq; nudo quadrupede: neq; homine tecto excogitari quicq̃ turpius possit. Cum tamen ipsa nuditas hominũ mire ad pulchritudinẽ ualeat, nõ tamẽ etiã capiti cõgruebat. Texit ergo illud pilo. Et quia in summo futurũ erat: quasi sũmũ ędificii culmẽ ornauit. Qui ornatus non est in orbem coactus: aut in figuram pilei teres factus: ne quibusdam partibus nudis esset informis: sed alibi infusus: alibi retractus: pro cuiuslibet loci decentia. Frons ergo uallata per circuitum: & a temporibus effusi ante aures capilli, & eaꝝ summę partes in coronę modum, cinctę: & occipitium omne cõtectum: speciem miri decoris ostentat. Iam barbe ratio incredibile est: quantum conferat ad dignoscendam corporum maturitatẽ uel ad differentiam sexus: uel ad decorem uirilitatis ac roboris: ut uideatur omnino non constatura fuisse totius operis ratio: si quicq̃ aliter esset effectum.

Capitulũ. viii. De forma hominis & omniũ membrorũ habitudine: sed specialiter de auribus & oculis.

NVnc rationem totius hominis ostendam: singulorũq; mẽbrorum: quę in corpore aperta: aut operta sunt: utilitates & habitus explicabo. Cum igit̃ statuisset deus ex omnibus animalibus solum hominẽ facere cęlestem & cętera uniuersa terręna. Hũc ad cęli contemplationem rigidum erexit: bipedemq; constituit, scilicet ut eadem spectaret unde illi origo est. Illa uero depressit ad terram: ut quia nulla his immortalitatis expectatio est: toto corpore in humum proiecta: neutri pabuloq; seruirent. Hominis itaq; solius recta ratio: & sublimis status: & uultus deo patri cõmunis ac proximus: orginem suam fictoremq; testat̃. Eius prope

diuina mens: quia nõ tm̄ animãtiũ quę ſunt in terra ſed etiam ſui corporis eſt ſortita dominatũ: ĩ ſummo capite collocata tanq̄ in arce ſublimis ſpeculatur omnia: & contuet̃. Hanc eius aulam de⁹ non obductam porrectamq̧ formauit: ut in mutis animalibus: ſʒ orbi & globo ſimilem: ꝙ orbis rotunditas perfectę rationis eſt ac figurę. Eo igitur mens: & ignis ille diuinus tanq̄ cęlo tegitur. Cuius cum ſummũ faſtigiũ naturali ueſte texiſſet, priorem ꝑtem quę dicitur facies, neceſſariis membroruʒ miniſteriis: & inſtruxit pariter & ornauit. Ac primũ oculorum orbes concauis foraminibus concluſit: a quo foratu frontem nominatam Varro exiſtimauit: & eos neq̧ minus neq̧ amplius q̄ duos eſſe uoluit: ꝙ ad ſpeciem nullus eſt ꝑfectior numerus q̄ duorum: ſicut & aures duas quarum duplicitas incredibile eſt quãtam pulchritudinẽ pręferat. ꝙ tum pars utraq̧ ſimilitudine ornata eſt: tum ut uenientes altrinſecus uoces facilius colligant̃. Nam & forma ipſa mirandumim modum ficta: ꝙ earum foramina uoluit eſſe nuda & inobſepta: quod & minus decorũ & minus utile fuiſſet: quoniã ſimpliciuʒ cauernarum anguſtias pręteruolare uox poſſet & ſpergi: niſi perceptam per cauos ſinus: & repercuſſu retentam foramina ipſa conueherent: illis ſimilia uaſculis: q̄bus impoſitis ſolent anguſtiora uaſa compleri. Eas igitur aures quibus eſt inductum nomen a uocibus hauriendis. Vnde Virgilius. Vocemq̧ his auribus hauſi quia uocem ipſam greci ἀκουν uocant ab auditu per immutationem litterę: aures uelut audes ſũt nominatę. Noluit deus artifex mollibus pelliculis informare, quę pulchritudinẽ demerẽt: pendulas atq̧ flectentes: neq̧ duris ac ſolidis oſſibus: ne ad uſum inhabiles eſſent: ĩmobiles ac rigentes: ſed ꝙ eſſet horũ mediũ excogitauit: ut eas cartilago mollior alligaret: & habe͠t aptã ſimul & flexibilem firmitatẽ. In his audiendi tm̄ officiũ conſtitutũ eſt: ſicut in oculis uidendi. Quorũ pręcipue inexplicabilis eſt: ac mira ſubtilitas: quia eorum orbes gemmarum ſimilitudinẽ pręferentes ab ea parte qua uidendũ fuit: membranis perlucentibus texit: ut imagines rerum contrapoſitarũ tanq̄ in ſpeculo refulgentes: ad ſenſũ intimum penetrarent. Per eas igitur membranas ſenſus ille qui dicitur mens, ea quę ſunt foris tranſpicit: ne forte exiſtimes: aut imaginum incurſione nos cernere: ut philoſophi dixerunt: quoniam uidendi officium in eo debet eſſe quod uidet, non in eo quod

[Marginal note, handwritten:] x mens est pars animę prestantior a qua intelligentia procedit, unde ipse homo secundum mentem imago dei dicitur. hęc omnia anima, animus, mens, ratio, spūs & sensus ita coniuncta sūt ut una res sit. pro efficientiis causarum diversa nomina sortiuntur. aīa est dum corpus vivificat, animus dum vult, mens dum scit, ratio dum rectum iudicat, spūs dum spirat, sensus dum sentit.

[Marginal note, handwritten, beside "ſpergi":] forte supergredi

[Interlinear, handwritten, above "& minus decorũ":] aliter

uidetur: aut intentõe aeris cũ acie: aut effusione radiorũ, quoniã si ita esset: radiũ quẽ oculis aduertim⁹, uiderem⁹, donec intentus aer cũ acie, aut effusi radij ad id qđ uidendũ esset puenirẽt. Cum autẽ uideam⁹ eodẽ momento tẽporis, plerũq; uero aliud agẽtes: nihilomin⁹ tamẽ uniuersa quę cõtra sunt posita intueamur. Verius & manifesti⁹ est mentẽ esse: quę p oculos ea quę sunt opposita trãspiciat: q̃ p fenestras lucente uitro: aut speculari lapide obductas. Et idcirco mẽs & uoluntas ex oculis sępe dinoscit̃. Qđ qdem ut refelleret Lucretius: ineptissimo usus est argumento. Si enim mens, inquit, p oculos uidet: erutis & effossis oculis magis uideret, quoniã euulsę cũ postib⁹ fores: plus inferũt luminis: q̃ si fuerint obductę. Nimiꝝ ipsi, uel poti⁹ Epicuro qui eũ docuit: effossi oculi erãt, ne uiderẽt effusos orbes: & ruptas oculoꝝ fibras: & fluentẽ p uenas sanguinẽ, & crescentes & uulneribus carnes: & obductas ad ultimũ. Cicatrices nihil posse lucis admittere: nisi forte oculos narib⁹ similes nasci uolebat: ut non tam oculis q̃ foraminib⁹ cernerem⁹: quo nihil ad speciem fedius: ad uisũ inutilius fieri potest. Quãtulũ enim uidere possemus: si mens ab intimis penetrabilib⁹ capitis, p exiguas cauernarũ rimulas attẽderet: ut si quis uellet transpicere p cicutã: non plus profecto cernat, q̃ cicutę ipsius capacitas cõprehendat. Itaq; ad uidẽdũ mẽbris potius in orbem cõglobatis opus fuit, ut uisus in latum spargeret: & quę in primori facie adhęrerẽt: ut libere possint omnia cõtueri. Ergo ineffabilis diuinę prouidẽtię uirtus fecit duos simillimos orbes: eosq; ita deuinxit: ut non totũ cõuerti: sed moueri tamen ac flecti cũ modo possent. Orbes autẽ ipos humoris puri ac liqdi plenos esse uoluit: i quoꝝ media pte scintillę luminũ cõclusę tenerentur: quas pupillas nuncupamus: in qbus puris ac subtilib⁹ cernendi sensus ac ratio continetur. Per eos igitur orbes seipsam mens intendit ut uideat: miraq; ratione in unum miscetur: & cõiungitur amborũ luminum uisus.

fibra est folliculus per quem sanguis discurrit

primori

Capi. ix. Contra eos qui sensus falsos esse contendunt.

Libet hoc loco illorũ reprehẽdere uanitatẽ: qui dum uolũt ostẽdere sensus falsos esse: multa colligũt in quibus oculi fallant̃ inter quę, illud etiã qđ furiosis & ebrijs: omnia duplicia

uideāt. Quasi uero ei⁹ erroris obscura sit cā. Ideo enī fit ꝙ duo sūt oculi. Sꝫ q̄uo id fiat accipe. Visus oculoꝝ intētōne animi cōstat. Itaqꝫ q̄m mens (ut supra dictū est) oculis tanꝗ̄ fenestris utit̄: nō tantū hoc ebriis aut insanis accidit: sꝫ etiā sanis & sobriis. Nā si aliqd nimis ꝓpius admoueas duplex uidebit̄. Certū est enī interuallū ac spaciū: quo acies oculoꝝ coit. Itē si retrorsum auoces animū: q̄si ad cogitādū: & intētionē mētis relaxes: cū acies oculi utriusqꝫ deducit̄: tūc singuli uidere incipiūt sepatim. Si autem rursus ītēderis: acieqꝫ direxeris: coit̄ī unū q̄cq̄d duplex uidebat̄. Quid ergo miꝝ si mēs ueneno ac potētia uini dissoluta dirigere se nō pōt ad uidēdū: sicut nec pedes q̄dē ad ambulādū neruis stupescētibus debiles: aut si uis furoris in cerebrū seuiēs cōcordiam disiūgit oculoꝝ? Quod adeo uerū est: ut luscis hominibus: si aut insani aut ebrii fiant: nullo mō possit accidere ut aliq̄d duplex uideāt. Quare si ratio apparet cur oculi fallunt̄: manifestum est nō esse falsos sensus: q̄ aut nō fallunt̄: si sint puri & ītegri: aut si fallunt̄: mēs tamē nō fallit̄ quę illorum nouit errorem.

¶ Capi. x. Ad oculoꝝ fabricā redit & oīuꝫ mēbroꝝ habitudinē sꝫ spēaliter quę usqꝫ ad uentrē ꝑ cutē apparēt.

SEd nos ad dei opa reuertamur. Vt igitur oculi munitiores essent ab iniuria: eos cilioꝝ tegmib⁹ oculuit: unde oculos dictos eē Varroni placet. Nā & ipsę palpebrę q̄b⁹ mobilitas inest: palpitatio uocabulū tribuit: pilis ī ordīe stātib⁹ uallatę septū oculis decētissimū ꝓbent. Quaꝝ mot⁹ assiduus incōprehēsibili celeritate cōcurrēs: & uidēdi tenorē nō īpedit: & reficit obtutum. Acies enī idest mēbrana illa plucēs: quā siccari & obarescere non oportet: nisi humore assiduo tersa pure niteat, obsolescit. Quid ipa supciliorū fastigia pilis breuib⁹ adornata? Nonne q̄si aggeribus: & munimētū oculis ne q̄d supne incidat: & speciē siml' pręstant? Ex quoꝝ cōfinio nasus exoriēs: & ueluti ęquali porrectus iugo: utrāqꝫ aciē simul & discernit & munit. Inferi⁹ quoqꝫ genarū nō indecēs tumor: in similitudinē colliū leniter exurgens: ab omni pte oculos efficit tutiores: ꝓuisumqꝫ est ab artifice sūmo: ut si q̄s forte uehemētior ictus extiterit: eminētib⁹ repellat̄. Nasi uero ps superior usqꝫ ad mediū solida formata est. Inferior autē

cartilagine cartaligine adhęret mollita:ut ad usū digitoꝝ possit esse tracta
bilis. In hoc autē quāuis simplici mēbro tria sunt officia cōstitu
ta. Vnū ducēdi spirit⁹. Alterū capiēdi odoris. Terciū ut ꝑ eius tres usus naris
cauernas purgamēta cerebri defluāt. Quas ipse de⁹: ꝙ mirabili: ꝙ
diuina ratione molit⁹ est: ut tamē hiat⁹ ipse nasi oris speciē non
deformaret: quod erat plane futuꝝ si simplex foramē pateret. At
id uelut pariete ꝑ mediū ducto ītersepsit atq; diuisit: fecitq; ipsa
duplicitate pulcherrimū. Ex quo intelligim⁹ quātum dualis nu
mer⁹ una & simplici cōpage solidat⁹, ad rerum ualeat ꝑfectionē.
Nam cum sit corpus unum: tamen totum ex simplicib⁹ mēbris
cōstare nō poterat, nisi ut essent ꝑtes uel dextrę: uel sinistrę. Itaq;
ut pedes duo: & itē manus: nō tantū ad utilitatē aliquā: usumq;
uel gradiēdi uel faciēdi ualent: sed & habitū decorēq; admirabi
lem cōferūt: sic in capite quod toti⁹ diuini operis ꝙsi culmē est:
& auditus in duas aures: & uisus in duas acies: & odoratio ī du
as nares a summo artifice diuisa est: quia cerebrū in quo sentiēdi
ratio est, ꝙuis sit unū: tamē in duas ꝑtes mēbrana interueniēte di
scretum est: sed & cor quod sapientię domicilium videtur: lictt licet
sit unum: duos tamen intrinsecus sinus habet: quibus fontes vi
ui sanguinis continētur: septo intercedente diuisi: ut sicut in ipo
mundo summa rerum, uel de simplici duplex: uł de duplici sim
plex: & gubernat & continet totum: ita in corpore de duob⁹ uni
uersa cōpacta indissociabilem prętenderent unitatē. Oris quoq;
species, & rict⁹ ex transuerso patefactus: ꝙ utilis: ꝙ decēs sit enar
rari non potest: cuius usus in duobus constat officijs sumendi ui oris usus.
ctus, & eloquendi. Lingua intus inclusa: quę uocem motibus su
is, in uerba discernit: & est interpres animi. Nec tamē sola potest
per se eloquendi munus implere: nisi acumen suum palato illise
rit: nisi adiuta uel offensione dentium: uel compressione labioꝝ.
dentes tamen plus conferunt ad loquendum: Nā & infantes nō
ante incipiunt fari: ꝙ dentes habuerint: & senes amissis dentibus
ita balbutiūt: ut ad infantiā reuoluti denuo esse audiantur. Sed videantur
hęc ad hominem solum pertinent: aut ad aues in quibus acumi
nata & uibrata certis motibus lingua innumerabiles cantuū flexi
ones & sonorum uarios modos exprimit. Habet pręterea & ali
ud officium: quo in omnibus: sed tamen solū in mutis utitur: q; quo non in omnibus sed solum
cōtritos & cōmolitos dētib⁹ cibos colligit: & cōglobatos ui sua

deprimit & trāſmittit ad uentrē. Itaq; Varro a ligando cibo pu tat linguę nomen impoſitū. Beſtias etiā potu adiuuat: protenta enim cauataq; hauriūt aquā: eāq; cōprehēſa; linguę ſinu: ne tardi tate ac mora effluat: ad palatu; celeri mobilitate complodūt. Hęc itaq; palati cōcauo, tāꝗ teſtudine tegit̃: eāq; dentiū ordine ſeptis, septam de⁹ ꝗſi muro circūuallauit: dentes autē ipſos ne nudi, ac reſtricti, magis horrori ꝗ ornamēto eſſent, gingiuis mollib⁹: quę a gignē dis dētib⁹ nominant̃: ac deinde labioꝝ tegminibus honeſtauit. Quoꝝ duricies ſicut in molari lapide maior eſt & aſperior ꝗ in cęteris oſſibus: ut ad cōterēdos cibos pabulūq; ſufficerēt. Labra ipſa quę ꝗſi antea cohęrebāt ꝗ decēter intercidit: quorū ſuperius ſb ipā medietate nariū lacuna ꝗda; leui, ꝗſi ualle ſignauit: inferi⁹ honeſtatis gratia, foras molliter explicauit. Nam qd attinet ad ſa porē capiendū, fallit̃ qſquis hūc ſenſum palato ineſſe arbitratur. Lingua eſt enim qua ſapores ſentiunt̃: nec tamē tota. Nam partes eius quę ſunt ab utroq; latere teneriores: ſaporē ſubtiliſſimis ſen ſibus trahūt. Et cū neq; ex cibo quicꝗ: neq; ex potione minuatur tamē inenarrabili modo penetrat ad ſenſum ſapor, eade; ratione: qua nihil de quacunque materia odoris decepit: cętera ꝗ decora uix exprimi poteſt. Deductum clementer a genis mentum & ita inferius concluſum: ut acumen eius extremum ſignare uideatur leniter impreſſa diuiſio. Rigidum ac teres collum, ſcapulę uelut mollibus iugis a ceruice dimiſſę: ualida & ſubſtricta neruis ad fortitudinem brachia, inſignis toris extintum: lacertorum ingēs robur, utilis ac decens flexura cubitorum. Quid dicam de mani bus rationis ac ſapientię miniſtris! Quas ſolertiſſim⁹ artifex pla no ac modice cōcauo ſinu fictas: ut ſiquid tenēdum ſit apte poſ ſit incidere in digitos terminauit: in qbus difficile eſt expedire utrū ne ſpecies an utilitas maior ſit. Na; & numerus pfectus ac plenus: & ordo: ac gradus decentiſſimus: & articuloru; parium curuatura flexibilis: & forma unguiū rotunda concauis tegmini bus digitorū: faſtigia cōprehendēs atq; firmās ne mollitudo car nis intenēdo cederet: magnū pręhet ornatū. Illud uero ad uſum miris modis habile: ꝙ unus a cęteris ſeparat⁹ cū ipſa manu orit̃: & in diuerſu; maturius finditur: q ſe uelut obuiū cęteris pręhēs oēm tenendi faciēdiq; rōem: uel ſolus uel pręcipue poſſidet tanꝗ rector ōniū atq; moderator. Vnde etiā pollicis nomē accepit: ꝙ

ui & potestate inť cęteros polleat. Duos quidē articulos extantes habet,nō ut aliĳ trinos: sed unus ad manus carnē nectiť pulchritu-dinis gratia. Si enī fuisset trib9 articulis & ipse discretus foeda & indecora species ademisset manib9 honestatē. Nā pectoris latitudo sublimis: & exposita oculis mirabilē pręse fert habitus sui dignitatē. Cui9 hęc causa est ꝙ uideť hominē solū deus: ueluti supinū formasse. Nā fere nullū animal iacere intergū pōt: mutas autē animātes q̄si altno lateri iacentes finxisse atq; ad terrā cōpressisse. Iccirco illis angustū pectus & ab aspectu remotū: & ad terrā uersus abiectū: hoīs autē patēs & rectū,quia plenū rationis a cęlo datū humile aut indecens esse nō debuit. Papillę quoq; leuiter eminentes: & fusioribus: ac paruis orbib9 coronatę: non nihil addūt uenustatis,foeminis ad alendos foetus datę,marib9 ad solū dec9: ne informe pectus & quasi inutile uidereť. Huic subdita est planicies uentris: quā mediā fere umblicus nō indecenti nota signat ad hoc factus: ut eū foetus dū ē in utero nutriať.

Cap.xi. De uisceribus & intestinis usq; ad mēbra genitalia.

Sequitur necessario ut de internis quoq; uisceribus diců incipiā: q̄bus nō pulchritudo q̄a sunt abdita: sed utilitas incredibilis attributa ē: quoniā op9 fuerat ut terrenū hoc corp9 succo aliq̄ de cibis ac potib9 aleret,sicut terra ipsa imbribus ac pruinis. Prouidētissim9 artifex in medio ei9 receptaculū cibis fecit: q̄bus cōcoctis & liq̄factis: uitales succ9 mēbris oīb9 dispтiret. Sed cu; hō cōstet ex corpe atq; aīa: illud qđ supra dixi receptaculum soli corpi p̄stat alimētū: aīę ꝟo aliā sedē dedit. Fecit enī gen9 quoddā uiscerū molle atq; rarū: qđ pulmonē uocam9 in qđ sp̄ūs reciproca uicissitudine cōmearet: eūq; nō in uteri modū finxit ne effūdereť simul sp̄ūs aut inflareť insimul. Ideoq; plenū q̄dē uiscus effecit sed inflabile atq; aeris capax ut paulatī spiritum reciperet: dū uitalis uentus per illam spargitur raritatē: & eundē rursus paulatī reddēt: dū se ex illo explicat. Ipa enī uicissitudo flādi & spirādi respirandiq; tractus uitam sustentat in corpore. Quoniam ergo duo sunt in homine receptacula: unum aeris: quod alit animam: alterum ciborum: quod alit corpus: ut flecti ceruix ac moueri facile possit,duas esse per collum fistulas necesse est: cibalem ac

ſpiritalem: quarū ſuperior ab ore ad uentrem ferat: inferior a naribus ad pulmonē: quarum ratio & natura diuerſa eſt. Ille enī qui ē ab ore tranſitus mollis effectus eſt: & qui ſemp clauſus cohęreat ſibi ſicut os ipſū: quoniā potus & cibus dimota & patefacta gula: quia corporales ſunt ſpaciū ſibi traſmeandi faciūt. Spiritus cōtra qui eſt incorporalis ac tenuis, qa ſpaciū ſibi facere non poterat accepit uiam patentē: quę uocatur gurgulio. Is conſtat ex oſſibus flexuoſis ac mollibus quaſi ex anulis in ācutę modū inuicē cōpactis & cohęrentibus: patetq; ſemp hic tranſitus. Nulla; enī requiē meādi habere ſpiritus poteſt: quia his qui ſemp cōmeat: demiſſa utiliter de cerebro mēbri portione cui uua nomen eſt: uelut occurſu quodā refrenat: ne aut teneritudinem domicilii cum impetu ueniens attracta peſtilenti aura corrumpat: aut totā nocendi uiolētiā internis receptaculis perferat. Ideoq; etiā nares breuiter ſūt apertę: quę iccirco ſic nomināt: quia per eas uel odor uel ſpiritus nare nō deſinit. Tamen hęc fiſtula ſpiritales non tm̄ ad nares: uerū quoq; ad os iter patet in extremis palati regionibus: ubi ſe colles fauciū ſpectantes uuā tollere incipiūt in tumorē: cuius rei cauſa & ratio non obſcura ē. Loquendi enī facultatē non haberem⁹: ſed ſicut gulę iter ad os tm̄: ita gurgulio ad nares tm̄ pateret. Aperuit igit uiā uoci diuina ſolertia ex illa fiſtula ſpiritali: ut poſſet līgua miniſterio ſuo fungi: & uocis ipſius inoffenſum tenorem: pulſibus ſuis in uerba concidere. Qui meatus ſi aliquo modo interceptus ſit: mutum faciat neceſſe eſt. Errat enī profecto quiſqs aliam cauſam putat: cur homines muti ſint. Non enī uulgo ut creditur uīctam gerunt linguam: ſed hi uocalem illum ſpiritū per nares quaſi mugientes ꝓfundūt: q uoci tranſitus ad os: aut nullus omnino ē: aut non ſic patens: ut plenam uocem poſſit emittere. Quod plerūq; natura fit: aliquādo etiā caſu fit: uel accidit: ut morbo aliquo hic aditus obſeptus uocem non tranſmittat ad linguam: faciatq; de loquētibus mutos. Quod cum acciderit auditum quoq; obſtrui neceſſe eſt: ut quia uocem emittere non poteſt: ne admittere quidem poſſit. Loquendi ergo cauſa patefactus eſt hic meatus. Illud quoq; pręſtat: ut in lauacris celebrandis: quia nares calorem ferre non poſſunt: aer feruens ore ducatur. Item ſi forte ſpiramenta narium frigoris pituita pręcluſerit: per os auram trahere poſſumus: ne obſtructa meandi facultate ſpiritus ſtranguletur.

Cibi uero in aluū recepti: & cum humore potus permixti: cū iaꝫ calore percocti fuerint: eorum succus inenarrabili modo ꝑ mēbra diffusus irrigat uniuersum corpus & uegetat. Intestinorū quoqꝫ multiplices spirę: ac longitudo in se cōuoluta: & uno tamen sub stricta uinculo q̄ mirificū dei opus est. Nam ubi maceratos ex se cibos aluus emiserit: paulatī per illos internorū anfractus extru duntur: ut quicqd ipsis inest succi, quo corpus alit, mēbris oībus diuidat. Et tamē ne ubi forte oberrent ac resistant quod fieri pote rat propter ipsoꝝ uoluminū flexiones in se sępe redeūtes & fieri sine pernicie nō poterat. Oppleuit ea intrinsecus crassiore succo: ut purgamenta illa uentris ad exitus suos facilius ꝑ lubricū niterent. Illa quoqꝫ ratio subtilissima est ꝙ uesica, cuius usuꝫ uolucres non habēt, cū sit ab intestinis sepata nec ullam habeat fistulā: q̄ ex illis urinā trahat: cōplet tamē & humore distendit. Id quomō fiat nō est difficile peruidere. Intestinorū enī partes quę ab aluo cibū po tūqꝫ suscipiūt patētiores sunt: q̄ cęterę spirę & multo tenuiores. Hę uesicā circūplectūt & continēt. Ad quas partes cū pot⁹ & ci bus mixta peruenerint: fimū quidem crassius fit: & transmeat: hu mor autē omnis per illā teneritudinē percolatur: eūqꝫ uesica cuius equę tenuis subtilisqꝫ membrana est: absorbet & colligit ut foras qua natura exitum patefecit: emittat.

¶ Capitulū. xii. De membris conceptionis & ipsius concept⁹ physica ratione.

De utero quoqꝫ & cōceptione quoniam de internis loquimur, dic necesse est: ne quid preterisse uideamur. Quę q̄q̄ ī opto latent: sensus tamen atqꝫ intelligentiam latere non possunt. Vena in maribus quę seminū rationē cōtinet duplex ē, paulo interior q̄ illud humoris obscoeni receptaculū. Sicut enī renes duo sūt: iteqꝫ testes: ita & uenę seminales duę in una tm̄ compage cohęrentes, quod uidemus in corporibus animalū: cum interfecta patefiunt. Sed illa dexterior masculinū continet semen: sinisterior foemini nū. Et ideo ī toto corpore pars dextera masculina est: sinistra ℣o foeminina. Ipsum semen quidem aiunt, ex omni corpe ad uenam genitalem confluere ibiqꝫ concrescere. Sed hoc humana mēs quo modo fiat nō potest cōprehēdē. Item in foeminis uterus in duas se diuidit partes: quę in diuersum diffusę ac reflexę: circūplicant

ſicut arietis cornua. Quę pars in dextrā retorquet: maſculina eſt: quę in ſiniſtrā foeminina. Cōceptū igit Varro & Ariſtoteles ſic fieri arbitrant. Aiunt nō tm̄ marib⁹ ineſſe ſemē uerū etiā foemis: & inde plerūq3 matrib⁹ ſimiles ꝓcreari: ſed earū ſemē ſanguine eſſe purgatū. Quod ſi recte cū uirili mixtū ſit: utraq3 concreata: & ſimul coagulata informari. Et primū qdē cor hominis confingi qꝛ in eo ſit & uita hominis & ſapientia. Deniq3 totū opus quadrageſimo die cōſummari. Ex abortiōibus hęc fortaſſe collecta ſunt. In auiū tamē foetibus: primū oculos fingi dubiū nō eſt: qd' in ouis ſępe deꝓhendim⁹. Vnde fieri nō poſſe arbitror qn fictio a capite ſumat exordiū. Similitudines autē in corporib⁹ filioru3 ſic fieri putant. Cū ſemīa inter ſe ꝑmixta coaleſcūt: ſi uirile ſupauerit: patri ſimilē: prouehi ſiue marē ſeu foeminā: ſi muliebre ꝑualuerit ꝓgeniē cuiuſq3 ſexus ad imaginē reſpondere maternam. Id autē pręualet e duobus quod fuerit uberius. Alteꝝ enī quodāmō amplectit ac cludit. Hinc plerūq3 fieri ſolet: ut unius tm̄ liniamēta pretendat. Si uero ęqua fuerit ex pari ſemine permixtio: figuraſ quoq3 miſceri: ut ſoboles illa cōmunis: aut neutrū referre uideat: quia totū ex altero nō habet: aut utrūq3: qa partem de ſingulis mutuata eſt. Nam in corporibus animaliū uidem⁹ aut confundi parentum colores: ac fieri tertiū neutri generātiū ſimile: aut utriuſq3 ſic exprimi: ut diſcoloribus mēbris per omne corpus concors mixtura uarietur. Diſpares quoq3 naturę hoc modo fieri putant: cu3 forte in leuam uteri partem maſculinę ſtirpis ſemen inciderit: marem qdem gigni opinatio eſt: ſed qa ſit in foeminina parte conceptus: aliquid in ſe haberet foemineū: ſupra quā dec⁹ uirile patiat: uel formā inſignē: uel nimiū candorem: uel corporis lenitatē: uel artus delicatos: uel ſtaturam breuem: ul' uocē gracilem: uel animū imbecillum: uel ex his plura. Item ſi partem in dextram ſemē foeminini ſexus influxerit fominā quidem procreari: ſed quoniam in maſculina parte concepta ſit: habere in ſe aliquid uirilitatis: ulſ q̄ ſexus ratio permittat: aut ualida membra: aut immoderatā longitudinem: aut fuſcum colorem: aut hyſpidam faciem: aut uultū indecorem: aut uocem robuſtam: aut animū audacem: aut ex his plura. Si uero maſculinum in dextram: foemininū in ſiniſtram ꝑuenerit: utroſq3 foetus recte prouenire: ut & foeminis per omnia naturę ſuę decus conſtet: & maribus tam mente q̄ corpore robur

uirile seruet. Illud uero ipsū q̄ mirabile constitutū dei: quod ad conseruationē generū singulorū duos sexus: maris: ac foemīę ma chinatus est: q̄bus inter se p̄ uoluptates illecebras copulatis, succes siua soboles pareret: ne omne genus uiuentiū conditio mortalita tis extinguēt. Sed plus roboris maribus attributū est, quo facilius ad patientiā iugi maritalis foeminę cogerent. Vir itaq; noīat⁹ est q᷑ maior in eo uis est q̄ in foemina: & hinc uirtus nomen accepit. Itē mulier ut Varro interpretat̄ a mollicie ē dicta īmutata & de tracta littera uelut molier. Cui suscepto foetu cū partus appropin quare iā coepit: turgescētes iā mām̄ę dulcib⁹ succis distēdunt: & ad nutrimēta nascētis: fontibus lacteis foecūdū pectus exuberat. Nec enī dicebat aliud q̄ ut sapiēs animal a corde alimoniā ducēt. Idq; ipsū solertissime cōparatū est: ut candēs ac pinguis humor teneritudinē noui corporis irrigaret: donec ad capiēdos fortiores cibos: & dentib⁹ instruat̄ & uirib⁹ roboret̄. Sed redeam⁹ ad p̄po situm: ut cętera quę supsunt breuiter explicem⁹.

¶ Capitulum. xiii. Contra illos qui p̄ uoluptatē, mēbris genitali bus abutunt̄: & subditorū membrorū forma.

POterā nūc ego ipsoꝝ quoq; genitaliū mēbrorū mirificam rationē tibi exponē: nisi me pudor ab huiusmodi sermone reuocaret. Itaq; a nobis indumēto uerecūdię: quę sūt pudenda ue lentur. Quod ad hāc rē attinet queri: satis est homines impios ac prophanos sūmū nefas admittere: qui diuinū & admirabile dei opus ad p̄pagandū successionē inexcogitabili ratiōe prouisū: & ad effect⁹: uel ad turpissimos quęstus: uel ad obscoenę libidinis pudenda opera cōuertūt: ut iā nihil aliud re sanctissima petant: q̄ inanē & sterilē uoluptatē. Quid reliquę corpis partes nō carēt ra tione ac pulchritudine. Conglobata in nates caro q̄ sedēdi officio apta: & eadē firmior q̄ ī cęteris mēbris ne premēte corporis mole ossibus cedēt. Itē foeminū deducta & latioribus thoris: ualida lōgitudo quo facilius onus corpis sustinēt: quā paulatim deficiē tem in Augustū genua determināt: quorū decētes nodi flexurā ī pedibus ad gradiendum: sedendumq; aptissimam prębēt. Item crura non ęquali modo ducta: ne indecēs habitudo deformaret pedes: sed teretibus suris clęmenter extantibus sensimq; tenuatis

& firmata sunt & ornata. In plantis uero eadē q̄dē: sed tamē lōge dispar q̄ in manibus ratio ē. Quę quoniā totius opis q̄si fūdamēta sūt: mirificus, eas, artifex non rotunda specie, ne homo stare non posset: aut alijs ad stādū pedibus indigēt, sicut quadrupedes: sed porrectiores: longioresq; formauit ut stabile corpus efficerēt planicie sua: unde illis inditū nomē ē: digiti ęque totidē quod ī manibus: speciē magisq; usū maiorem pręferentes: ideoq; & iuncti & breues & gradati cōpositi. Quorū q est maxim⁹ quoniā illuz sicut in manu discerni a cęteris opus nō erat: ita in ordinē redact⁹ ē ut tamē ab alijs magnitudine ac modico intuallo distare uideat. Hęc eorū speciosa germanitas nō leui adiumēto nixū pedum firmat. Concitari enī ad cursū nō possum⁹ nisi digitis in humū p̄ssis: solo nitētibus impetū saltūq; capiam⁹. Explicasse uideor oīa quorū ratio intelligi pōt. Nūc ad ea uenio q̄ uel dubia uel obscura sunt.

¶ Cap. xiiij. Q; de multis quę sūt in corpore ratio sciri nequit.

MVlta esse cōstat in corpe quorū uim rationēq; p̄spicere nemo nisi q fecit pōt. An aliq̄s enarrare se putat posse: q̄d utilitatis, q̄d effect⁹ habeat: tenuis mēbrana illa plucēs q̄ circūnectit aluus ac tegit. Quid renū gemina similitudo? Quos ait Varro ita dictos: quasi riui ab his obscoeni humoris oriant, q̄d est lōge secus: q̄a spinę altrisecus supini cohęrēt: & sūt ab intestinis sepati Quid splen? Quid iecur? Quę uiscera q̄si ex cōturbato sanguīe uident esse cōcreta. Quid fellis amarissim⁹ liquor? Quid glob⁹ cordis qui unus sanguinis fons est? Nisi forte illis credendū putabimus, q effectū iracūdię in felle cōstitutū putāt: pauoris ī corde, lęticię in splene. Ipsius autē iecoris officium uolūt esse ut cibos ī aluo cōcoquat: amplexu & calefactu suo: q̄uidā libidines rerū uenerearū in iecore cōtineri arbitrantur. Primū ista p̄spicete acumē humani sensus non pōt: q̄a horū officia in operto latent: nec usus suus patefacta demōstrāt. Nā si ita eēt fortasse placidiora quęq; animalia uel nihil fellis omnino, ul' minus haberēt q̄ ferę: timidiora plus cordis: salatiora plus iecoris, lasciuiora plus splenis habuissent. Sicuti igitur nos sentimus: audire auribus: oculis cernere: naribus odorare: ita profecto sentiremus nos felle irasci: iecore cupere: splene gaudere. Cum autem unde affectus isti ueniant

perspicere

minime sentiam? fieri potest:ut aliunde ueniant: & aliud uiscera illa q̄ suspicamur efficiāt. Nec tamē cōuincē possum? falsa illos qui hęc disputāt dicere. Sed oīa quę ad mot⁹ animi, animęq; pertineant: tā obscurę altęq; rationis esse arbitror, ut supra hominem sit, ea liq̄do peruidere. Id tamē certū & indubitatū esse debet: res tot: tanta uiscerū genera: unū & idē habē officiū: ut animā contineant in corpore. Sed quid ꝓprie singulis neruis sit iniūctū: quis scire nisi artifex potest: cui soli opus suū notum est.

Capitulum. xv. De obscura uocis ratione.

DE uoce autē quā rationē reddere possumus? Grāmatici q̄dē ac philosophi uocē esse diffiniūt: aerem spiritu uerberatu3. Vnde uerba sūt nūcupata: quod perspicue falsū est. Nō enī uox extra os gignit̃ sed intra. Et ideo uerisimilior est illa sententia: stipatū spiritū, cū obstantia faucium fuerit illisus: sonū uocis exprimere: ueluti cū in patentē cicutā labroq; subiectā dimittim⁹ spiritū: & is cicutę concauo repercussus: ac reuolutus a fundo: dū descendentē occursu suo reddit: ad exitū nitens sonū gignit: & in uocalem spiritū resiliēs per se uentus animat̃. Quod quidem an uerū sit deus artifex uiderit. Videt̃ enī non ab ore sed ab intimo pectore uox oriri. Deniq; & ore clauso ex naribus emittit̃ sonus qualis potest. Pręterea ex maximo spiritu quo anhelam⁹ uox nō efficit̃: & leui & nō coartato spiritu quotiēs uolum⁹ efficit̃. Nō est igit̃ cōprehensū quomō fiat: aut q̄d sit omnino. Nec me nūc in Achademię sententiā delabi putes: q̄a nō omnia sunt incōprehensibilia. Vt enī fatendū est multa nesciri: quę uoluit deus intelligentiā hominis excedē: sic tamē multa esse quę possint: & sensibus percipi: & ratione comꝓhendi. Sed erit nobis cōtra philosophos disputatio: Cōficiam⁹ igit̃ spaciū quo nūc decurrimus.

Cap. xvi. Vbi sit mentis sedes: & qua ratiōe corpi cōiungat̃.

MEntis quoq; rationē incomꝓhensibilē esse quis nesciat: nisi qui omnino illam non habet: cum ipsa mens quo loco sit, aut cuiusmodi nesciatur. Varia ergo a philosophis de natura ei⁹ ac loco disputata sunt. Ac ego non dissimulabo: q̄d ipse sentiā,

non quia sic esse affirmem: quod est insipientis in re dubia facere:
sed ut exposita rei difficultate, intelligas quanta sit diuinorũ ope
rum magnitudo. Quidã sedem mẽtis in pectore esse uoluerunt.
Quod si ita est: quãto tandẽ miraculo dignũ esse rẽ in obscuro:
ac tenebroso habitaculo sitã: ui tanta rationis atq; intelligentię lu
ce uersari: tũ ꝙ ad eã sensus ex omni corporis parte conueniũt: ut
in qualibet regiõe mẽbrorũ pręsens esse uideaẽ. Alij sedẽ eius ĩ ce
rebro esse dixerũt. Et sane argumentis probabilibus usi sũt: opor
tuisse scilicet, ꝙ totius corpis regimẽ habẽt, potius in sũmo tanq̃
in arce corporis habitare: nec quicq̃ esse sublimius: q̃ id quod uni
uersũ ratione modereẽ: sicut ipse mũdi domin⁹ & rector ĩ sũmo
est. Deinde ꝙ sensus omnis: id est audiendi & uidẽdi: & odorã
di ministra mẽbra in capite sunt locata: quorũ omniũ uię non ad
pectus: sed ad cerebrũ ferãt: alioqn necesse nos esset, tardius senti
re: donec sentiendi facultas longo itinere ꝑ colluʒ ad pectus usq;
descendẽt. Hi uero: aut nõ multũ: aut fortasse nõ errant. Videtur
enĩ mens: quę dominatũ corpis tenet, in sũmo capite constituta:
tanq̃ in cęlo deus: sed cum in aliqua sit cogitatione cõmeare ad pe
ctus & quasi ad secretum aliquod penetrale secedere: ut consiliũ
tanq̃ ex thesauro recondito eliciat, ac proferat. Ideoq; cum intẽti
ad cogitandũ sumus: & cũ mens occupata in altũ se abdiderit:
neq; audire quę circũsonãt: neq; uidere quę obstant solemus. Id
uero siue ita est: admirãdũ ꝓfecto est quomodo id fiat: cum ad
pectus ex cerebro nullũ iter pateat: sin autẽ nõ: nec tamẽ nihilomi
nus admirandũ est: ꝙ diuina nescio qua ratione fiat: ut ita esse ui
deatur. An potest aliqs non admirari ꝙ sensus ille uiuus, atq; cęle
stis, qui mens uel animus nũcupaẽ, tantę mobilitatis est: ut ne tum
quidẽ cũ sopitus est, conquiescat: tantę celeritatis, ut uno temporis
pũcto, cęlũ omne collustret, si uelit: maria ꝑuolet: terras & urbes
ꝑagret. Omnia deniq; quę libuerit q̃uis lõge lateq; submota sint,
in conspectu sibi ipsi constituat. Et miratur aliqs, si diuina mens
dei, per uniuersas mundi partes intenta discurrit: & omnia regit
omnia moderatur: ubiq; pręsens: ubiq; diffusa: cum tanta sit uis
ac potestas mentis humanę, inter mortale corpus inclusę: ut ne se
ptis quidem grauis huius ac pigri corporis, cui illigata est, coerce
ri nullo pacto possit: quo minus sibi liberam uagandi facultateʒ,
quietis impatiens largiatur. Siue igitur in capite mens habitat

quod qui totius est habitaret

siue in pectore

siue in pectore: potest ne aliquis comprehēdere: quę uis rationis efficiat: ut sensus ille cōprehensibilis: aut in medulla cerebri hęreat, aut in nullo sanguine bipartito, qui inclusus est in corde, ac non ex eo ipso colligat quāta sit dei potestas: quod anim⁹ seipsum nō uideat: aut qualis: aut ubi sit: nec si uideat tamē pspicere possit quo pacto rei corpali: res incorpalis adiuncta sit? Siue etiā mētis loc⁹ nullus est: sed p totū corp⁹ sparsa discurrit: & quod etiā fieri pōt, & a Xenocrate Platonis discipulo, disputatū ē. Siqdem sensus ī qlibet parte corpis psto est: nec qd sit mens nec qualis ītelligi pōt, cū sit natura eius tā subtilis ac tenuis: ut solidis uiscerib⁹ infusa: uiuo & qsi ardenti sensu mēbris oībus misceat. Illud autē caue: ne unq̄ simile ueri putaueris: quod Aristoxen⁹ dixit: mentē oīno nullā esse: sed qsi armoniā in fidibus: ex constructione corpis & cōpagibus uiscerū: uim sentiendi existere. Musici enī intentionē cōcentūq; neruoꝝ in integros modos: sine ulla offensiōe cōsonātiū armoniā uocāt. Volūt igit animū simili rōne constare in hōminē: q̄ cōcors modulatio cōstat in fidibus: scilicet ut singularū corpis partiū firma cōiunctio mēbrorūq; omniū consentiens in unū: uigor, motū illū sensibilē faciat animūq; cōcinnet: sicut sūt nerui bene intenti ad conspirantem sonū. Et sicuti in fidibus cū aliquid aut interceptū: aut relaxatum est: omnis canendi ratio turbatur & soluitur. ita in corpe cum pars aliqua mēbrorū duxerit uiciū: destrui uniuersa: corruptisq; omnibus atq; turbatis: occidē sensum: eamq; mortē uocari. Verū ille si quicq̄ mentis habuisset non armoniā de fidibus ad hominē transtulisset. Non enī canere sua, fides, sponte possunt: ut sit ulla in his comparatio ac similitudo uiuentis. animus autē sua spōte & cogitat & mouet. Quod si quid in nobis esset armonię simile, ictu moueret externo: sicut nerui manib⁹: qui sine tractu artificis pulsuq; digitorū: muti atq; inertes iacent. Sed nimirū pulsandus ille manu fuit: ut aliquando sentiret: quia mens eius, ex membris male compacta torpebat.

Cap. xvii. Q̄ anima sit eterna: & quid sit fm philosophorum uarias opiniones.

SVperest de anima dicere: q̄q̄ percipi ratio eius & natura nō possit. Nec ideo tamē imortalē esse animā nō intelligim⁹:

quoniã quicquid uiget mouetur〈q〉 p se semper: nec uideri aut tangi potest: ẹternũ sit necesse est. Quid autẽ sit anima: nondũ inter philosophos conuenit: nec unq̃ fortasse cõueniet. Et alii sanguinẽ esse dixerũt: alii ignem: alii uentũ unde anima uel animus nomen accepit: quod grece uentus. ἄνεμος. dicit: nec illorũ tamen q̃s q̃ dixisse aliqd uidet. Non eni si anima sanguine: aut p uulnus effuso: aut febriũ calore consumpto, uidet extingui: continuo in materia sanguinis animẹ ratio ponenda est. ueluti si ueniant in q̃stionem: lumen quo utimur quid sit. & respondeat: oleum esse: quoniam consũpto illo: lumen extinguit: cum sint utiq̃ diuersa: sed alterũ sit alterius alimẽtũ. Videt ergo anima similis esse lumini: quẹ non ipsa sit sanguis: sed humore sanguinis alitur: ut lumen oleo. Qui autẽ ignẽ putauerũt: hoc usi sũt argumẽto: q̃ prẹsente anima corpus caleat: recedẽte frigescat. Sed ignis & sensu indiget & ui & tactu comburit. Anima uero & sensu aucta est: & uideri nõ potest: & nõ adurit. Vnde apparet animã nescio q̃d esse deo similẽ. At illi qui uentũ putant: hoc fallunt: q̃ ex aere spiritũ ducentes uiuere uidemur. Varro itaq̃ diffinit. Anima est aer conceptus ore, deferuefactus in pulmone: temperatus in corde: diffusus in corpus. Hẹc apertissime falsa sũt. neq̃ eni tã obscurã nobis huius modi rerũ, dico esse rationẽ: ut ne hoc quidem intelligmus: quid uerũ esse non possit. An si mihi quis dixerit ẹneum esse cẹlum aut uitreũ (ut Empedocles ait aerem) glaciatũ: statim ne assentiar quia celum ex qua materia sit ignorem? Sicut enim hoc nescio: ita illud scio. Anima ergo non est aer ore conceptus: quia multo prius gignitur anima: q̃ concipi aer non possit. Non enim post partum insinuatur in corpus: ut quibusdã philosophis uidetur: sed post cõceptum, protinus cum foetum in utero necessitas diuina formauit: q̃a adeo uiuit intra uiscera genitricis: ut & incremẽto augeat: & crebris pulsibus gestiat emicare. Deniq̃ abortum fieri necesse est: si fuerit animal intus extinctum. Cẹterẹ diffinitiõis partes eo spectant: ut illis nouẽ mensibus quibus in utero fuimus: mortui fuisse uideamur. Nulla ergo ex his tribus uera sententia est. Nec tamen in tantũ falsos esse dicendum est: qui hẹc senserũt: ut oĩno nihil dixerint. Nam & sanguine simul & calore & spiritu uiuimus. Sed cum constet anima in corpore his oĩbus adunatis nõ expresserũt, pprie quid esset: quia tam non potest exprimi q̃ uideri.

Capitulum. xviii. Vtrum animus & anima sint idem.

SEquitur alia & ipsa inextricabilis quęstio: idē ne sit anima & animus: an uero aliud sit illud quo uiuimus: aliud autē quo sentimus, & sapimus. Nō desūt argumenta in utrāq; partem. Qui enī unū esse dicūt hāc rationē sequūt: q̄ neq; uiui sine sensu possit: nec sentiri sine uita: ideoq; esse nō posse diuersū, id quod nō potest separari: sed quicq̄d est: illud & uidendi officiū & sentiendi habē rationē: iccirco animū & animā indifferent' appellāt duo Epicurei poetę. Qui autē dicūt esse diuersa: sic argumētant, ex eo posse intelligi aliud esse mentē, aliud esse animā: q̄a incolumi anima, mens possit extingui: quod accidere soleat in sanis. Itē q̄ anima morte sopiat: animus somno, & quidē sic: ut nō tantum q̄d fiat: aut ubi sit ignoret: sed etiā rerū falsarū contemplatione fallat. Quod quomō ipsū fiat: non pōt peruideri: cur fiat: potest. Nam requiescere nullo pacto possumus: nisi mēs uisionū imaginibus occupata teneat. Latet autē mēs oppressa somno: tāq̄ ignis obducto cinē sopitus: quē si paululū cōmoueris: rursus ardescit: & q̄si euigilat. Auocat ergo simulacbris: donec mēbra sopore irrigata uegetent. Corp' enī uigilāte sensu licet iaceat īmobile: tam̄ non est quietū: q̄a flagrat in eo sensus & uibrat ut flāma: & artus omnes ad se astrictos tenet. Sed postq̄ mens ad contēplādas imagines: ab intentione traducta est: tunc demum corpus omne resoluitur in quietem. Traducitur autem mens cogitatione cęca: cum cogentibus tenebris, secū tm̄modo esse coeperit: dum intenta est in ea de quibus cogitat: repente somnus obrepit: & in species proximas sensum ipsa cogitatio declinat. Sic ea quę sibi ante oculos posuerat: uidere quoq; incipit: deinde p̄cedit ulterius: & sibi auocamenta inuenit: ne saluberrimam quietem corporis interrumpat. Nam aut mens p̄ diē ueris uisionib' auocatur: ne obdormiat ita falsis: ne excitet. Nam si nullas imagines cernat: aut uigilare illa; necesse ē: aut p̄petua morte sopiri. Dormiendi ergo causa, tributa est a deo, ratio somniandi: & quide; in cōmune uniuersis animātibus: sed illud homini precipue: q̄ cū eā rationē deus, q̄etis causa daret: facultatē sibi reliquit docendi hominem futura p̄ somniū. Nam & historię sępe testantur, extitisse somnia quoru; pręsens & admirabilis fuerit euentus, & responsa uatū nostrorū ex parte

somniis constiterunt. Quare neq; semp uera sunt neq; semp falsa: Virgilio teste: qui duas partes uoluit esse somniorum. Sed quę falsa sunt dormiendi causa uidentur: quę uero immittunť a deo ut imminens bonũ: aut malũ: hac reuelatione discamus.

Capitulum. xix. De origine animę & an sit.

Illud quoq; in quęstionẽ uenire potest: utrũ ne anima ex patre: an potius ex matre: an uero ex utroq; generetur. Sed ego id meo iure ab ancipiti uindico. Nihil enĩ ex his tribus uerũ est: qa neq; ex utroq;: neq; ex alterutro ferunť animę. Corpus enim ex corporibus nasci potest: quoniã cõferť aliqd ex utroq;: de animis anima nõ potest: qa ex re tenui & incõprehẽsibili: nihil potest decidere. Itaq; serendarum animarũ ratio: uni ac soli deo subiacet. Deniq; cęlesti sumus omnes semine oriundi: omnib⁹ idẽ ille pať est, ut ait Lucretius. Nam de mortalibus non potest qcq̃: nisi mortale generari. Nec putari pater debet qui trãsfudisse: aut inspirasse animã de suo nullo modo sentit, nec si sentiat: quãdo tamen: aut quomodo id fiat: habeat animo cõprehensũ. Ex quo apparet nõ a parentibus dari animas: sed ab uno eodẽq; omniũ deo patre: q legem rationẽq; nascendi tenet solus: siqdem solus efficit. Nam terręni parentis nihil est: nisi ut humorẽ corporis: in quo ẽ mať ia nascendi cũ sensu uoluptatis emittat, uel recipiat: & circa hoc etiã opus humoris istius homo resistit: nec amplius qcq̃ potest. Ideo nasci sibi filios optant: quia non ipsi faciunt. Cętera iam dei sunt omnia: scilicet conceptus ipse, & corporis informatio: & inspiratio animę: & partus incolumis: & quęcũq; deinceps ad hominẽ conseruandum ualent. Illius munus est: ꝙ spiramus: ꝙ uiuimus: ꝙ uigemus. Nam pręterq̃ ꝙ ipsius beneficio incolumes sum⁹ corpore: & ꝙ uictum nobis ex uariis rebus subministrat: sapientiam quoq; homini tribuit: quã terręn⁹ pater nullo modo dare potest. Ideoq; & de sapientibus stulti: & de stultis sapiẽtes sępe nascũť: quod quidã fato ac sideribus assignant. Sed nõ est nũc locus de fato disserendi. Hoc dicere satis est: ꝙ etiam si astra efficientiã rerum continẽt: nihilominus omnia a deo fieri: qui astra ipsa & fecit & ordinauit. Inepti ergo: qui hanc potestatem deo detrahunt, & operi eius attribuũt. Hoc igiť dei munere cęlesti atq; pręclaro

r xr by

an'utamur:an nō utamur: in nostra uoluit esse potestate. Hoc enī concesso: ipsum hominē uirtutis sacramentis religauit: quo uitaꝫ posset adipisci: dedit ei & constituit aduersarium nequissimum & fallacissimū spiritū: cum quo in hac terrestri uita: sine ulla securitatis requie dimicaret. Cur autem deus hūc uexatorem generi hominū constituerit: breuiter exponam.

Capitulum.xx. Cur deus dedit spiritum tentatorem.

ANte omnia diuersitatem uoluit esse: ideoq̃ uulgo nō aperuit ueritatē: sꝫ eaꝫ paucissimis reuelauit: q̄ diuersitas omne arcanū mūdi cōtinet. Hęc est enī: quę facit esse uirtutē: quę scilicꝫ non mō esse: sed ne apparere quideꝫ: qa uirtus esse nō poterit: nisi fuerit cōpar aliqs in quo superādo uim suā: uel excerceat uel ostēdat. Nam ut uictoria constare sine certamine nō potest: sic nec uirtus qdē ipa sine hoste. Itaq̃ quoniā uirtutē dedit homini: statuit illi e cōtrario inimicū: ne uirtus ocio torpens: naturā suā perderet, cuius omnis ratio in ea est ut concussa & labefacta firmet̃: nec alit̃ ad sūmū fastigiū possit pṽenire nisi prudēti manu semꝑ agitata: se ad salutē suā tenore dimicandi fundauerit. Noluit enī deus hominē ad īmortalē illā beatitudinē delicato itinere peruenire. Daturus ergo uirtutē: dedit hostē prius: qui animis hominū cupiditates & uicia īmitteret: q esset auctor errorū: malorūq̃ oīuꝫ machinator: ut quoniā deus hominē ad uitā uocat: ille cōtra: ut rapiat. & traducat ad mortē. Hic est: qui aut inducit aut decipit eos: qui ueritati student aut si dolo & studijs nō quiuerit: uirilem gerit animā qua sublimiū uigorē labefactare conet̃: īfanda dictu & execrabilia moliēs: uexat: & interficit. Et tamen ut ꝓsternit multos: sic a multis uictus prostratusq̃ discedit. Magna est enī uis hominis: magna ratio: magnū sacramentū. A quo si quis nō defecerit: nec fidē suā deuotionēq̃ ꝑdiderit: hic beat⁹: hic deniq̃ ut breuit̃ finiā: similis deo sit necesse est. Errat enī qsqs hominē carne metitur. Nam hoc corpusculū quo induti sum⁹ hominis receptaculū est. Nam ipse homo neq̃ tangi: neq̃ aspici: neq̃ cōprehendi pōt: qa latet intra hoc quod uidet̃. Qui si delicatus ac tener in hac uita fuerit: q̄ ratio eius exposcit: si uirtute contempta desiderijs se carnis addixerit: cadet & ꝑmet̃ in terrā. Si autē ut debet statū suum:

3 z°

quę rectū recte sortit⁹ ē: & ꝓmpte cōstanterq; defenderit: si terrę quā calcare ac uincē debet, nō seruierit: uitā merebit̄ sempiternā.

Cap. xxi. Operis conclusio: & ueritatē supari nō posse.

Haec ad te Demetriane iterim paucis & obscurius fortasse q̄ decuit: pro rerum ac tēporis necessitate poraui: quib⁹ contē tus esse debeas. Plura & meliora laturus: si nobis indulgētia cęli tus uenerit: tūc & ego te ad uerę philosophię doctrinā & plani⁹ & uerius cohortabor. Statui enī q̄ multa potero, litteris tradere: q̄ ad uitę beatę statū spectent: & quidē cōtra philosophos: quoniā sunt ad perturbandā ueritatē perniciosi & graues. Incredibilis est enī uis eloquentię: & argumentandi disserendiq; subtilitas: q̄uis facile deceperat: quos partim nostris armis: partim uero ex ipsoꝝ inter se concertatione sūptis reuincemus: ut appareat eos īduxisse potius errorē q̄ sustulisse. Fortasse mireris q tantū facinus audeā. Patiemur ne igit̄ extingui? Aut opprimi ueritatē? Ego ꝟo libēti⁹ uel sub hoc onere defecerim. Nā si Marc⁹ Tulli⁹ eloquētię ipsi⁹ unicū exemplar, ab indoctis & ineloquētib⁹: qa tamē ꝓ uero nite bant̄: sępe supatus est. Cur desperem⁹ ueritatē ipsam cōtra fallacē captiosamq; facūdiā: sua ꝓpria ui & claritate ualiturā? Illi quidē sese patronos ueritatis profiteri solēt. Sed qs potest eā rem defen dere: quā nō didicit? Aut illustrare apud alios: quę ipse nō nouit? Magnū uideor polliceri: sed cęlesti opus est munere: ut nobis fa cultas & temp⁹ ad ꝓposita prosequēda tribuat̄. Quod si uita est optanda sapienti: profecto nullā aliam ob causam uiuē optauerī: q̄ ut aliqd efficiā: quod uita dignū sit: & quod utilitatē legētib⁹ & si nō ad eloquentiā: qa tenuis in nobis facundię riuus est: ad ui uendū tamē afferat: quod est maxime necessariū. Quo ꝑspecto: satis me uixisse arbitror: & officium hominis implesse: si labor meus aliquos homines ab erroribus liberatos: ad iter cęleste dire xerit. Domino Iesu gratias.

Est locus in primo foelix oriente remotus
Qua patet ęterni maxima porta poli.
Nec tantū ęstiuos hiemisq; propinquus ad ortus:
In quo sol uerno fundit ab axe diem.
Illic planicies tractus diffundit apertos.

ut potui, l. cum potero.

tamen legendum non tantum nihil enim facit ad sensum.

Nec tumulus crescit: nec caua uallis hiat.
Sed nostros montes: quorum iuga celsa putantur:
Per bis sex ulnas eminet ille locus.
Hic solis nemus est: & consitus arbore multa
Lucus: perpetuę frondis honore uirens:
Cum phoetonteis flagrasset ab ignibus axis:
Ille locus flammis inuiolatus erat.
Et cum diluuium mersisset fluctibus orbem.
Deucalioneas exuperauit aquas.
Non hunc exangues morbi: non ęgra senectus.
Nec mors crudelis: nec metus asper adit.
Nec scelus infandum: nec opum uesana cupido.
Aut metus: aut ardens cedit amore furor.
Luctus acerbus abest: & egestas obsita pannis.
Et curę insomnes: & uiolenta fames.
Non ibi tempestas: nec uis furit horrida uenti.
Nec gelida terram rore pruina tegit.
Nulla super campos tendit sua uellera nubes.
Nec cadit ex alto turbidus humor aquę.
Sed fons in medio est: quem uiuum nomine dicunt
Perspicuus lucens: dulcibus uber aquis.
Qui semel erumpens: per singula tempora mensum
Duodecies undis irrigat omne nemus.
Hic genus arboreum procero stipite surgens:
Non lapsura solo mitia poma gerit.
Hoc nemus: hos lucos: auis incolit unica phoenix
Vnica sic uiuit: morte refecta sua.
Paret: & obsequitur phoebi memoranda satellas. satelles
Hoc natura parens munus habere dedit.
Lutea cum primum: surgens aurora rubescit.
Cum primum rosea sidera luce fugat:
Ter quater illa pias immergit corpus in undas.
Ter quater e uiuo gurgite libat aquam.
Tollitur: ac summo consedit in arboris altę
Vertice: quę totum despicit una nemus.
Et conuersa nouos phoebi nascentis ad ortus:
Expectat radios: & iubar exoriens.
Ast ubi sol pepulit fulgentis lumina portę:

Et primum emicuit luminis aura leuis:
Incipit illa sacri modulamina fundere cantus:
Et mira lucem uoce ciere nouam.
Quam nec iulęę uoces:nec tibea possit
Musica:cirrhęis assimilare modis:
Sed neq; olor moriens imitari posse putatur.
Nec cillenęę fila canora lirę.
Postq̃ phoebus ęquos in aperta refudit olympi:
Atq; orbem totum pertulit atq; means: forte usq; means.
Illa ter alarum repetito uerbere plaudit:
Non errabilibus nocte dieq; sonis. narrabilibus legendum, alioqui absurdus est sensus.
Atq; eadem celeres etiam discriminat horas:
Igniferumq; caput ter uenerata:silet.
Antistes nemorum:luce ueneranda sacerdos:
Et sola arcanis conscia phoebe tuis.
Quę postq̃ uitę iam mille peregerit annos:
Ac se reddiderint tempora longa grauem:
Vt reparet lassum spatiis urgentibus ęuum.
Assueti nemoris dulce cubile fugit.
Cūq; renascendi studio:loca sancta reliquit:
Tunc petit hunc orbem:mors ubi regna tenet.
Dirigit in syriam celeres longęua uolatus.
Phoenicis nomen cui dedit ipsa uetus.
Secretosq; petit:deserta per auia lucos:
Hic ubi per saltus silua remota latet.
Tum legit aereo sublimem uertice palmam:
Quę gratum phoenix ex aue nomen habet.
Quam nec dente nocens animal perrumpere possit.
Lubricus aut serpens:aut auis ulla rapax.
Tum uentos claudit pendentibus ęolus antris.
Ne uiolent flabris aera purpureum.
Neu concreta noto nubes per inania cęli:
Submoueat radios solis:& obsit aui.
Construit inde sibi:seu nidum:siue sepulchrum:
Nam perit:ut uiuat:se tamen ipsa creat.
Colligit hinc succos:& odores:diuite silua.
Quos legit assyrius:quos opulentus arabs.
Quos aut pigmęę gentes:aut india carpit.

Aut molli generat terra sabęa sinu.
Cinnama de hinc:auráq; procul spirantis ãmomi.
Congerit:& mixta balsama cum folio:
Non casię mitis:nec olentis uimen achanti:
Nec thuris lachrymę:guttaq; pinguis:abest.
His addit teneras nardi pubentis aristas.
Et sociat myrrhę pascua grata nimis.
Protinus instrato corpus mutabile nido.
Vitaliq; thoro membra quieta locat.
Oreq; dehinc succos membris:supraq; circũq;:
Inijcit:exequijs immoritura suis.
Tunc inter uarios animam cõmendat odores:
Depositi tanti nec timet illa fidem.
Interea corpus genitali morte peremptum
Aestuat:flammas protulit ipse calor.
Aereoq; procul de lumine concipit ignem.
Flagrat:& ambustum soluitur in cinerem.
Hos uelut in massam cineres:in morte coactos.
Conflat:& effectum seminis instar habet.
Hinc animal primũ sine membris fertur oriri.
Sed fertur uermis lacteus esse color.
Creuerit immensum subito:cum tempore certo.
ὕστερον πρότερον .i. ordo inuersus. est.n. ordinanda oratio, cum tempore certo creuerit immensum, sese col et cetera.
sese Seq; oui teretis colligit in speciem.
Inde reformatur qualis fuit ante figura.
Et phoenix ruptis pullulat exuuijs.
Ac uelut agrestes cum filo ad saxa tenentur
Mutari pennę papilione solent.
Non illi cibus est nostro concessus in orbe
implumem Nec cuiq̃ impulmem pascere cura subest
Ambrosios libat cęlesti nectare:rores.
stellifero Stelliferi teneri qui cecidere polo.
Hos legit:his alitur medijs in odoribus ales.
Donec maturam proferat effigiem.
Ast ubi primęua coepit florere iuuenta:
Euolat:ad patrias iam reditura domos.
Ante tamen proprio quicquid de corpore restat:
Ossaq; uel cineres:exuuiasq; suas:
Vnguine balsameo myrrhaq; & thure soluto

Condit & in formam conglobat ore pio:
Quam pedibus gestans contendit solis ad ortus.
Inqꝫ ara residens promit in ęde sacra.
Mirandam sese pręstat: prębetqꝫ uebenti.
Tantus ibi decor est: tantus abundat bonor.
Principio color est: qualis sub sidere cęli
Mitia quē croceo punica grana legunt.
Qualis inest foliis: que fert agreste papauer
Cum pendens uestit sole rubente polus.
Hoc bumeri pectusqꝫ decens: uelamine fulgent.
Hoc caput: boc ceruix: summaqꝫ terga nitent.
Caudaqꝫ porrigitur fuluo distincta metallo.
In cuius maculis purpura mixta rubet.
Clarum inter pennas insigne desuper: iris
Pingere ceu nubem desuper alta solet.
Albicat insignis mixto uiridante smaragdo:
Et puro cornu gemmea cuspis biat.
Ingentes oculos credas geminosqꝫ biacynthos:
Quorum de medio lucida flamma micat:
Aequata toto capiti radiata corona
Phoebei referens uerticis alta decus.
Crura tegunt squamę flauo distincta metallo.
Ast ungues roseus pingit bonore color.
Effigies inter pauonis mixta figuram
Cernitur, & mixtam phasidis inter auem.
Magniciem: terris arabum quę gignitur: ales
Vix ęquare potest: seu uera: seu sit auis.
Non tamen est tarda: ut uolucres: quę corpore magno
Incessus pigros per graue pondus babent.
Sed leuis: & uelox regali plena decore.
Talis in aspectu se prębet usqꝫ bominum.
Conuenit ęgyptus tanti ad miracula uisus.
Et raram uolucrem turba salutat ouans.
Protinus insculpunt sacrato in marmore formam.
Et signant titulo: remqꝫ diemqꝫ nouo.
Contrabit in coetum sese genus omne uolātum.
Nec prędę memor est ulla: nec ulla metus.
Alitium stipata cboro uolat illa per altum.

Turbaq; persequitur munere lęta pio.
Sed postq̃ puri peruenit ad ętheris auras.
Mox redit ista: suis conditor illa locis. conditur
Hęc fortunatę sortis: natisq; uolucris:
Cui de se nasci pręstitit ipse deus:
Foemina sit: uel masculus hęc: seu forteq; neutrum.
Foelix quę ueneris foedera nulla colit.
Mors illi uenus est. sola est in morte uoluptas.
Vt possit nasci: hęc appetit ante mori.
Ipsa sibi proles: suus est pater: & suus hęres.
Nutrix ipsa sui: semper alumna sibi.
Ipsa quidem: sed non eadem quia est ipsa: nec ipsa est.
Aeternam uitam mortis adepta bono.

Ouidius metbamorphoseos.

HEc tamen ex aliis generis primordia ducit.
Vna est: quę reparet: seq; ipsa reseminet ales
Assyrii phoenica uocant: non fruge: nec herbis:
Sed lachrymis thuris: & succo uiuit amomi.
Hęc ubi qnq; suę compleuit secula uitę:
Illicis in ramis: tremuleq; cacumine palmę:
Vnguibus ac puro nidum sibi construit ore.
Quo simulac casias: & nardi leuis aristas:
Quassaq; cum fulua substrauit cynama myrrha
Se super imponit: finitq; in odoribus ęuum.
Inde ferunt totidem: quę uiuere debeat annos
Corpore de primo uolucrem phoenica renasci.

Dantes.

POssi per li gran saui se confessa.
Chella phoenice muore. e poi renasce
Che al cinq; centeno ãno se apressa.
Herbę. ne biado in sua uita non pasce.
Ma sol de incenso: lachrymę: & amomo.
E nardo. e myrrha. son le ultime phasce.

SAlue festa dies toto uenerabilis ęuo.
Qua deus infernum uicit: & astra tenet.
Tempora florigero rutilant distincta sereno:
Et maiore poli lumine porta patet.
Altius ignifomum solem cęli orbita ducit.

Qui uagus oceanas exit: & intrat aquas:
Armatus radiis elementa liquentia lustrans
Hac in nocte breui tendit in orbe diem.
Splendida sincero producunt ęthera uultu:
Lęticiamq; suam sidera clara probant.
Terra ferax uario fundit munuscula cultu.
Cum bene uernarit: reddit & annus opes.
Mollia purpureum pingunt uiolaria campum.
Prata uirent herbis: & micat herba comis.
Paulatim subeunt stellantia lumina florum.
Floribus arrident gramina cuncta suis.
Semine deposito late seges exilit aruis:
Spondens agricolę uincere posse famem:
Caudice desecto lachrymat sua gaudia palmes:
Vnde merum tribuat: dat modo uitis aquam:
Cortice de matris tenera lanugine surgens
Prępara t ad partum turgida gemma sinum.
Subq; hiemis tempus foliorum crine refuso:
Iam raparat uiridens frondea tecta nemus.
Mixta salix: abies: corylus: siler: ulmus: acer: nux.
Plaudit quęq; suis arbor amoenia comis.
Constructura fauos apis hinc aluearia linquens
Floribus instrepitans poplite mella rapit.
Ad cantus reuocatur auis: quę carmine clauso:
Pigrior hiberno frigore muta fuit.
Hinc phylomena suis attemperat organa cannis.
Fitq; repercusso dulcior aura melo.
Ecce renascentis testatur gratia mundi:
Omnia cum domino dona redisse suo.
Nanq; triumphanti post tristia tartara christo
Vndiq; fronde nemus: gramina flore fauent.
Legibus inferni oppressis: super astra meantem
Laudant rite deum: lux: polus: arua: fretum.
Qui crucifixus erat: deus ecce per omnia regnat.
Dantq; creatori cuncta creata precem.
Mobilitas anni: mensum: lux alma dierum:
Horarum splendor: stridula cuncta fauent.

Hinc tibi silua comis: plaudit quoq; campus aristis.
Hinc grates tacito palmite uitis agit.
Hinc tibi nũc auium resonant uirgulta susurro
Has inter nimio passer amore canit.
Christe salus rerum: bone conditor: atq; redemptor:
Vnica progenies ex deitate patris:
Irrecitabiliter manans de corde parentis:
Verbum subsistens: & patris ore potens.
Aequalis: concors: sociꝙs cum patre coęuus:
Quo sumpsit mundus principe: principium:
Aethera suspendis: sola cõgeris: ęquora fundis:
Quęq; locis habitant: quę moderata uigent.
Qui genus humanũ cernens mersisse profundo:
Vtq; hominem eriperes: es quoq; factus homo:
Nec nostro tantum uoluisti e corpore nasci.
Sed caro quę nasci pertulit atq; mori.
Funeris exequias pateris nouus auctor & orbis.
Intra mortis iter dando salutis opem.
Tristia cessarunt infernę uincula legis.
Expauitq; chaos luminis ore premi.
Depereunt tenebrę christi fulgore fugatę.
Aeternę noctis pallia crassa cadunt.
Sollicitam: sed redde fidem: precor alma potestas.
Tertia lux rediit: surge sepulte meus.
Non decet ut uili tumulo tua membra tegantur.
Non precium mundi uilia saxa premant.
Indignum est cuius claudunẽ cuncta pugillo:
Vt tegat inclusum rupe uetante lapis.
Lintea tolle precor: sudaria linque sepulchro.
Tu satis es nobis: & sine te nihil est.
Solue cathenatas inferni carceris umbras.
Et reuoca sursum quicquid ad ima ruit.
Redde tuam faciem: uideant ut sęcula lumen.
Redde diem: qui nos te moriente fugit.
Sed plane implesti remeans pie uictor olimpi.
Tartara pressa iacent: nec sua iura tenent.
Inferus insaturabiliter caua guttura pandens

Qui raperet semper: sit tua prȩda deus.
Eripis innumerum populum de carcere mortis:
Et sequitur liber quo suus auctor abis.
Euomit absorptam pauide fera belua plebem.
Et de fauce lupi subtrahit agnus oues.
Hinc tumulum repetens post tartara carne resumpta:
Belliger ad cȩlos ampla trophȩa refers.
Quos habuit penale chaos: iam reddidit iste:
Et quos mors peteret: hos noua uita tenet.
Rex sacer ecce tui radiat pars magna trophȩi:
Cum puras animas sacra lauacra beant.
Candidus egreditur nitidis exercitus undis.
Atq; uetus uicium purgat in amne nouo.
Fulgentes animas uestis quoq; candida signat.
Et grege de niueo gaudia pastor habet.
Additur hac foelix concors mercede sacerdos:
Qui dare uult domino dupla talenta suo.
Ad meliora trahens gentili errore uagantes:
Bestia ne raperet munit ouile dei
Quos prius eua nocens infecerat: hos modo reddit.
Ecclesiȩ pastor ubere lacte sinu.

Impressum est hoc opus Venetiis impendio ꝓuidorū uirorū Iohis de Colonia: Iohisq; Māthen de Gheretzem sociorum Anno salutis dominicȩ. M. CCCC. LXXVIII. xxvij. Augusti. Laus Deo.

Arguit hic hominū sectas Lactantius omnes
Septeno falsas codice uera docens.
Siue deum tangat: turbato lumine cernens
Ira furor: gemino pernotat inde libro.
Et uolucrum uersu phoenix comprehenditur una:
Quȩ nostro nunq̄ pascitur alma solo.
Hincq; redemptoris nostri non carmina desunt:
Quȩ positum e tumulo dulce canendo uocant.
Presserat hunc primo mundi caput inclyta Roma.
Post regina premit quippe colenda maris.

hoc est summa vel epilogus superiorum.

Nephythomon Lactantij Firmiani incipit.

NAm si iusticia est ueri dei cultus: quid enim tam iustum ad equitatem: tam pium ad honorẽ: tam necessarium ad salutem: q̃ deum cognoscere ut parentem: uenerari ut dominum: eiusq; legi aut preceptis obtemperare? Nescierunt ergo iusticiã philosophi: quia nec ipsum deum agnouerunt: & ideo refelli potuerunt a Carneade: cui⁹ hec fuit disputatio nullum esse ius naturale. Itaq; omnes animantes: ipsa ducente natura, commoda sua defendere: et ideo iusticia, si alienis utilitatibus cõsulet: suas negliget, stulticiam esse dicendam. Q, si omnes populi penes quos sit imperium: ipsique Romani: qui orbem totum possedere: iusticiam sequi uelint, ac suum cuiq; restituere: quod ui & armis occupauerunt, ad casas & egestatem reuertentur. Qđ si fecerint: iustos dicemus equidem: sed tamẽ stultos iudicare necesse est: qui ut aliis prosint: sibi nocere contendant. Deinde si reperiat aliquis hominem: qui aut aurum pro auricalco: aut argẽtũ pro plumbo uendat per errorem: atq; id emere necessitas cogit: utrum dissimulabit, & emet paruo: an potius iudicabitur? iustus utiq; dicet̃: quia nõ fefellit: sed idẽ stultus: qui alteri fecerit lucrũ: sibi dãnum: sed facile de damno est. Quid si uita eius in periculum ueniet: ut eũ aliquando necesse sit aut occidere: aut mori: qđ faciet? Potest hoc euenire: ut naufragio facto inueniat aliquem imbecillem tabule inherentem: aut uicto exercitu fugiẽs reperiet aliquem uulneratum equo insidentem: utrum ne aut illum tabula: aut hunc equo deturbabit: ut ipse possit euadere? Si uolet iustus esse, nõ faciet: sed idẽ stult⁹ iudicabit̃: q dũ alteri⁹ uite parcit: suã perdet. Si faciet qdẽ: sapiens uidebit̃: quia sibi cõsulet: sed & idẽ malus: q nocebit. Acuta ista sane: sed respondere ad ea facile possumus. Imitatio enĩ nominũ facit: ut sic eẽ uideat̃. Nã & iusticia imaginẽ habet stulticie: non tñ est stulticia. Et malicia imaginẽ sapientie: non tamen sapientia est. Sed sicut malicia ista in conseruãdis utilitatibus suis intelligens redargui uidetur: quia non sapiẽtia: sed calliditas & astutia est: ita & iusticia non debet stulticia: sed innocentia nominari: quia necesse est iustum esse sapientem: & eum qui sit stultus: iniustum. Nam neq; ratio: neq; natura ipsa

indicabit?

reperiat

sapiens quidem legendum.

permittit:ut is qui iustus est:sapiens nō sit:quoniam iustus nihil utiq; facit:nisi quod rectum & bonum est:prauum & malū sem per fugit. Quis autem discernere bonū & malum:prauum & re ctum poterit:nisi qui sapiens fuerit? Stult⁹ autem malefacit: quia bonum & malum quid sit ignorat:ideo peccat : quia non potest praua & recta discernere. Igitur neque stulto iusticiam: neque in iusto sapientiam conuenire. Ergo stultus non est : qui nec tabula naufragum:nec equo saucium deiecerit:quia se abstinuit a nocen do:quod est peccatum:peccatum autem uitare sapientis est . Sed ut stultus prima facie uideatur:illa res efficit, qui extingui animā cum corpore existimant:iccirco omne commodum ad hanc uitā referunt. Si enim post mortem nihil est:utiq; stulte facit:qui alte rius animę parcit cū dispendio suę:aut qui alterius lucro magis q̃ suo consuleret:si mors animam delet. Danda est opera: quo iu stius cōmodiusq; uiuamus. Si autem uita post mortem superest ęterna & beata:hanc utiq; corporalem cum omnibus terrę bonis iustus ac sapiens contemnet : quia sciet, quale a deo sit pręmium recępturus. Teneamus igitur innocentiam: teneamus iusticiam : subeamus imaginem stulticię:ut ueram sapientiam tenere possi mus. Et si hominibus uidetur ineptum ac stultū torqueri: & mo ri uellet:q̃ liberā discet abire sine noxa. Nos tamen omni uirtute omniq; patientia, fidem deo exhibere nitamur. Nō mors terreat nec dolor flagrat:quominus uigor animi:et constantia inconcus sa seruetur. Stultos notent: dummodo ipsi stultissimi sint: & cę ci: & bebetes: & pecudibus ęquales:qui non intelligunt esse mor tiferum:relicto deo uiuo prosternere se:atq; adorare terręna:qui nesciunt ex illis ęternam poenam manere:qui figmenta insensibi lia fuerint uenerati: & eos qui nec tormenta:nec mortem pro cul tu: & honore ueri dei recusauerint:uitam perpetuam consecutu ros. Hęc est fidelissima: hęc est uera sapiētia: hęc perfecta iusticia. Nihil ad nos attinet:quid iudicent stulti : quid homunculi senti ant. Nos iudiciū dei expectare debemus :ut quos postmodum : qui de nobis iudicauerunt:iudicemus. Dixi de iusticia:quid eēt. Sequitur ut ostendam quid sit uerum sacrificium dei: quis iustis simus ritus colendi:ne quis arbitretur:aut uictimas: aut odores: aut dona p̄sentia desiderari a deo:a quo si fames: si sitis: si algor: si omnium rerum terręnarum cupiditas abest :non ergo utit̄ his

omnibus:quę templis:aliisq; fictilibus inferuntur: sed sicut cor/
poralibus corporale:sicutiq; incorporalibus incorporale sacrifi
cium necessarium est. Illis quę in usum tribuit homini deus:ipse
non indiget. Est omnis terra ipsius sb potestate:non indiget tem
plo:cuius domicilium mundus est:non indiget simulachro:qui
est & oculis & mente incomprehensibilis:nō indiget terrenis lu
minibus:qui solem cum cęteris astris in usum hominibus potuit
accendere. Quid igitur ab homine desiderat deus:nisi cultū mē
tis:qui est primus & sanctus? Nam illa quę aut digitis fiunt :aut
extra hominem sunt:hoc sacrificium uerum non est:nec quod ex
arca:sed quod ex corde pfertur:non quod manu:sed quod men
te libatur. Hęc acceptabilis uictima est:quā de seipso anim⁹ imō
lat. Nam quid hostię?quid thura?quid uestes?quid aurum? quid
argentum?quid preciosi lapides conferunt:si colentis pura mētis mens
non est? Sola ergo iusticia est:quam deus expetit. In hac sacrificiū
in hac dei cultus est:de quo nunc mihi differendū est:docendūq;
in quibus operibus iusticia necesse sit contineri.

DVas esse humanę uitę uias:nec philosophis ignotum fuit:
nec poetis sed eas utiq; diuerso modo induxerunt philoso
phi. Alteram industrię,alteram inertię esse uoluere:sed hoc min⁹
recte:quum eas ad solius uitę cōmoda rettulerunt. meli⁹ poetę:q
alteram iustorum:alteram impiorum esse dixerūt. Sed in eo pec
cant:qui eas non in hac uita:sed apud inferos esse aiūt. Nos utiq;
rectius:qui alteram uitę:alteram mortis:et hic tamē has uias esse
dexterior diximus. Sed illa exterior:qua iusti sunt gradientes:non in elysi
um ferre:sed in cęlum. Immortales enim fiunt. Sinisterior ad tar
tarum:ęternis enim cruciatibus abducuntur iusti. Veneranda est
a nobis iusticię uia:quę ducit ad uitam. Primum autem iusticię
officium est deum cognoscere ut parentem : eumque metuere ut
dominum:diligere ut patrem. Is est enim:qui nos genuit:qui ui
tali spiritu animauit:qui alit: qui saluos facit. Habet in nos non
modo ut pater:uerum etiam ut dominus,licentiam uerberandi :
& uitę ac necis potestatem:unde illi ab homine duplex honos .i.
amor cum timore debetur. Secundum iusticię officium est homi
nem agnoscere:uelut fratrem. Si enim idem deus fecit:& uniuer/
sos ad iusticiam:& ad uitam ęternam pari cōditione generauit.
Fraterna utiq; necessitudine cohęremus:quam qui non agnoscit

iniustus est. Sed origo huius mali: quo societas inter se homiuum: quo necessitudinis uinculum dissoluitur: est q ab ignorantia ue ri dei nascatur. Qui enim fontem illum benignitatis ignorat: bo nus esse nullo modo potest. Inde est q ex eo tempore: quo mul ti dii consecrari ab hominib⁹ coliq coeperunt: fugata est (sicut po etę aiunt) iusticia: sic direptum est omne foedus: direpta societas iuris humani: cum sibi quisq consulere: ius in iuribus computa re: nocere inuicem: fraudibus aggredi: dolis circūscribere: cómo da, aliorum incommodis adaugere: non cognatis: non liberis nec parentibus parcere: ad necem hominum pocula temperare: obsi dere cum ferro uias: mari consestare: libidini autem, quo furore duxerit, frena lassare: nihil deniq sancti habere: quod cupiditas ī fanda nō uiolaret. Quum hęc fierent: tum leges sibi homines cō diderunt pro utilitate communi: ut se īterim tutos ab iniuriis fa cerent. Sed metus legum non scelera comprimebat: sed licentiam submouebat. Poterant enim leges delicta punire: conscientiam munire non poterant. Itaq quę ante palam fiebant: clam fieri coe perunt. Circūscribi etiam iura siquidem ipsi pręsides legum prę mijs muneribusq corrupti: uel in remuneratione malorum: uel p nicie iustorum sententias uendicabant. His accedebant dissensio nes & bella: & mutuę deprędationes: & oppressis legibus sęuien di potestas licenter assumpta. In hoc statu cu; essent humanę res: misertus est nostri deus. Reuelauit se nobis: & ostēdit: ut in ipo religionem: fidem, castitatem: misericordiam disceremus: legēq diuinam: quę humana cum cęlestibus copulat: tradente ipso dño sumeremus: qua lege uniuersi: quibus irretiti sumus: errores cum uanis & impiis superstitionibus tollerentur. Quid enim homi ni debeamus: eadem illa lex pręscribit: quę docet: quicqd homi ni pręstiteris: deo pręstare. Sed radix iusticię: & omne fundamē tum ęquitatis ē illud. Vnde ut ne facias ulli: quod pati nolis: sed alterius animum de tuo metieris: si acerbum est iniuriam ferre: et qui eam fecerit uidetur iniustus. Transfer in alterius personā qd in te sentis: & in tuam quod de altero iudicas: & intelligis tam te iniuste facere: si alteri noceas: q̄ si alterum: si tibi. Hęc si mēte uol uemus: innocentiam tenebimus: in qua iusticia uelut in pmo gra du consistit. Primus est enim non nocere proximo: sed officere: prodesse. Et sicut in rudibus agris, prius q̄ serere incipias: euulsis

laxare

furor

non

sed

ſentibus: & omnium ſtirpium radicibus amputatis, arua purgā da: ſic de noſtris animis prius uicia detrahenda: & tūc demu; uirtutes inſerendę: de quib⁹ ſeminatę per uerbū dei fruges īmortalitatis oriātur. Tres affect⁹ uel (ut ita dicā) tres furcę ſunt: q̄ in animis hominū tantas perturbationes ciunt: & īterdū cogunt ita delinquere: ut nec famę: nec periculi ſui reſpectū: tutā habere permittant: circa q̄ uindictam cupit: ꝯ natura tq̄ deſiderat opes: libido: q̄ appetit uoluptates. His uiciis reſiſtēdum eſt: hę ſtirpes eruendę: ut uirtutes ſeri poſſint. Hos affect⁹ ſtoici amputādos: peripatetici tēperādos putāt. Neutri eoꝝ recte: q neq; detrahi poſſunt. Siquidē natura inſiti: habēt certam magnāq; rationem: neq; bonu; quoniam ſi malꝝ ſunt: carendum eſt: etiā tēperādꝝ mediocribus: ſi bonꝝ integris adutendū eſt. Nos uero neq; detrahendos: neq; minuendos eē dicimus. Nō enī per ſe mala ſunt: q̄ deus homini rationabiliter cōſeruat: ſed quum ſint utiq; natura bona: quoniā ad tuendam uitam ſunt attributa: male utendo fiant mala: ſicut ſi fortiſſime pro patria dimices: bonum eſt: ſi cōtī patriā malū. Sic et affect⁹ ſi ad uſus bonos habeas: uirtutes erūt: ſi ad malos: uicia dicentur. Ira igiť ad cohertionem peccatoꝝ .i. ad regendā ſubiectoꝝ diſciplinā, data eſt a deo: ut metus licentiam comprimat: & cōpeſcat audaciam. Et qui terminos eius ignorat: iraſciť paribus aut fortioribus. Inde ad īmania facinora proſiliť: inde ad cędes: inde ad bella cōſurgitur. Cupiditas ad deſideranda: & conquirēda uitę neceſſaria tributa eſt. Sed qui neſciunt fines eius: inſatiabiliter opes congerere nituntur. Hinc uenena: hinc circūſcriptōnes: hinc falſa teſtimonia: hinc omniū fraudum genera erūpēt. Libidinis aūt affectus, ad procreandos filios inſitus & natus eſt: ſed q limites ei⁹ animo non tenent: utuntur eo ad ſolam uoluptatem Inde illicitę iam opes: inde adulteria & ſtupra: inde omnes corruptelę oriunť. Redigendi ergo ſunt iſti affect⁹ intra fines ſuos: & in uiam rectā redigendi: in qua & ſi ſunt uehemētes: culpam tamen habere non poſſunt.

Cohibenda eſt ira: quum patimur iniuriam: & ut malum cōprimať: q̄d ex certamine īpēdet: et duas maximas uirtutes: īnocentiam: patientiam teneamus. ꝯ natura frangitur: quū habemus quod ſatis eſt. Quis enim furor eſt in his congerendis liborare: quę aut latrocinio: aut furore: aut proſcriptione: aut morte

ad alios accersit puenire. Libido externa legitimũ toꝝ nõ euaget: sed creandis liberis seruiat. Appetentia enim nimia uoluptatis & periculum parit: et insaniam generat. Et (quod est maxime cauendum) mortẽ accurrit ęternam. Nihil est enim tam inuisum deo: q̃ mens incesta & animus impurus. Nec hac sola uoluptate abstinendum sibi putet: quę capitur ex foeminei corporis copulatiõe, sed & cęteris uoluptatibus sensuum reliquorum: quia et ipsę sũt uiciosę: & eiusdem uirtutis est eas contemnere. Oculorum uoluptas percipit̃ ex rerum pulchritudine. Aurium de uocibus canoris: & suasionibus. Narium de odore iocundo. Saporis de cibis dulcioribus: quibus his omnibus uirtus repugnare fortiter debet ne his illecebris irretitus animus a cęlestibꝰ ad terręna: ab ęternis ad temporalia: a uita immortali ad perpetuam poenam deprimatur. In saporis & odoris uoluptate hoc periculum est: quod trahere ad luxuriam poterit. Qui enim fuerit his deditus: aut nõ habebit ullam rem familiarem: aut si habuerit: assumet: & aget postmodum uitam detestabilem. Qui autem rapitur auditu: ut taceã de cantibus: qui sensus ita sępe deliniunt: ut etiam status mentis furore perturbentur: compositis cęteris orationibꝰ: numerosisq́ carminibus: aut argutis disputationibus ad impios cultus facile traduntur. Inde est ꝙ scriptis cęlestibus: quia uidentur incompta non facile creduntur: quia aut ipsi sunt diserti: aut diserta legere uolunt: non quęrunt uera: sed dubia: immo illis hęc uidentur uerissima esse: quę auribus blandiuntur: ita respuunt ueritatem: dũ sermonis uarietate capiuntur. Voluptas uero: quę spectat ad uisum multiformis est. Nam quę percipitur ex rerum preciosaruꝫ pulchritudine, auariciam concitat: quę aliena esse debet a sapiente atq́ iusto. Quę autem capitur de specie mulierum: in alteram capit uoluptatem: de qua iam superius locuti sumus.

SVperest de spectaculis dicere: quę quoniam potentia sunt ad corrumpendos animos: uitanda sapientibus: & contẽpnenda sunt taliter: ꝙ ad celebrandos deorum honores ĩuenta memorantur. Nam muneruꝫ additiones Saturno factę sunt. Scoena Liberi patris est. Ludi uero circenses Neptuno dicati putantur: ut iam qui spectat: uel interest, relicto dei cultu: ad ꝓfanos ritus trãsisse uideatur. Sed ego de re malo dicere: q̃ de origine. Quid tam horribile: tam tetrum: q̃ hominis trucidatio? Ideo seuerissimis

legibus uita nostra mulctatur. Ideo bella execrabilia sunt inuenta: tamen consuetudo quatenus homicidium sine bello: ac sine legibus faciant: & hoc ut scelus indicat. Q, si iteresse homicidio sceleris conscientia est: et eodem facinore spectator obstrictus e: cui & admissor: ergo & is gladiato scelerib' non minus cruore perfunditur: qui spectat q ille qui facit: nec potest esse immunis a sanguine: qui uoluit effundi: aut uideri non interfecisse: q interfectori & fauet: & premium postulauit. Quid scoena? num sanctior? in qua comoedia de stupris & amoribus. Tragoedia de incestis & parricidiis fabulatur. Istrionici etia impudici gestus: quibus infames foeminas imitantur, libidines: quas saltando exprimunt: docent: non minus corruptelarum disciplinarum est: in quo fiut per imaginem: que no sunt: ut fiant sine pudore q uera sunt. Spectant hec adolescetes: quorum lubrica etas: que frenari ac regi debet: ad uicia & peccata his imaginibus eruditur. Circus non innocentior estimatur: sed maior hic furor est: siquidem mentes spectantium tanta feruntur insania: ut non modo in conuicia: sed etiam in rixas: necnon & in prelia: & contentiones sepe consurgat. Fugieda igitur omnia spectacula: ut tranquillum mentis statum tenere possimus. Renunciandum noxiis uoluptatibus: ne deliniti suauitate pestifera in mortis laqueos incidamus. Placet sola uirtus: cuius merces imortalis est: quum uicerit uoluptatem. Suppositis autem affectibus: & perdomitis uoluptatibus: facilis in copmendis ceteris labor est ei: qui sit dei ueritatisq sectaturus: non maledicit unq: qui spectabit a deo benedictionem. Hinc iurabit, ne deum ludibrio habeat: sed ne iurabit quidem: ne quando uel necessitate: uel consuetudine in periurium cadat. Nihil subdole: nihil dissimulater loquatur: neq abnegabit quod spoponderat: neq pmittet: quod facere non posset: non inuidebit cuiq qui de suo contentus: nec detrahet: aut male alteri uolet: in que forsitan beneficia dei, proniora sunt: non furabitur: nec omnino quicq cocupiscet alienum: non dabit in usura pecuniam. Hoc est enim de alienis malis lucra captare: nec tamen negabit: si quem necessitas cogit mutuari. No erit asper in filium: nec in seruum, meminerit: q ipse patrem habeat: ac dominum. Ita cum his aget: queadmodum secum agi uellet. Munera superabundantia non recipiet a tenuioribus: nec enim iustum est augeri patrimonia locupletum p

4

damna miserorum. Vetus preceptum est non occidere: quod sic accipi debet: non tanq̄ iubeamur ab homicidio tantum (qđ etiam legibus publicis uindicetur) manus abstinere: nec iussione iterposita: nec uerbo licebit periculum inferre: nec infantem necare: aut exponere: nec seipsum uoluntaria morte damnare. Item nō adulterare: sed hoc pcepto non solum corrumpere alienum matrimonium prohibetur: quod etiam communi gentium iure damnat: uerum etiam prostitutis corporibus abstinere. Supra leges lex. n. dei est: ea quoq; que pro licitis habentur uetat: ut iusticiam consumet. Eiusdem legis est falsum testimonium non dicere: quod & ipsū latius patet: si falsū testimoniū mendacio nocet ei: coñ quē dicit: & fallit eū: apud quē dr. Nunq̄ igit mētiendū est: quia mēdaciū semp aut fallit: aut nocet. Nō est uir iustus: q nō sine noxa uicioso sermone mentitur. Hic uero nec adulari licet: perniciosa est enim ac deceptrix adulatio: sed ubiq; custodiat ueritatem: que licet ad presens sit insuauis: tamen quum fructus eius atq; utilitas apparuerit: non odium pariet (ut ait poeta) sed gratiam.

Dixi de his que uetantur: dicam nunc breuiter que iubentur. Innocentia pxima est misericordie. Illa enim malum non facit: et hec bonum operatur. Illa incohoat iusticiam: hec complet. Nam quum imbecillior sit hominum natura: q̄ ceterarū animantium: quas deus & instructas ad inferendam: & munitas ad uim repellendam figurat: affectu; nobis misericordie dedit: ut omne presidium uite nostre in mutuis auxiliis poneremus. Si enim facti ab uno deo: & orti ab uno homine consanguinitatis iure sociamur. Omnem igitur hominem diligere debemus. Itaq; non tantum inferre iniuriam non oportet: sed ne illatam quidem uindicare: ut sit in nobis perfecta innocentia. Ideo iubet nos deus etia; pro inimicis pcem facere semper. Ergo animal commune atq; cōsors esse debemus: ut nos inuicem prestandis recipiendisq; auxiliis muniamus. In mltis enim casibus, & incommodis fragilitas nostra subiecta est. Speres tibi accidere: quod alteri accidit. Ita demum excitaberis ad opem ferendam: si sumpseris eius animum: qui opem tamen in malis constitutus implorat. Si quis uictu īdiget: impartiamur. Si quis a potentiori iniuriā sustinet: eruamus. Pateat domicilium nostrū: uel peregrinis: uel indigentib⁹ tecto. Pupillis defensio: uiduis tutela nostra non desit. Redimere ab

bo ste captiuos magnũ numine opus est. Aegros pauperes uisitare: atq3 fouere inopes: aut pauperes (si obierit) nõ patiamur isepultos iacere. Hęc sint opera: hęc officia misericordię: q̃ si qs pfecerit: ue₄ et acceptũ sacrificiũ deo imolabit. Hęc lętabilior uictima ẽ apud deũ: q nõ pecudũ sãguine: s3 hoĩs pietate placat̃: quẽ deũ (q̄ iust⁹ ẽ) suã & ipm lege sua & cõditiõe psequit̃: miseret̃ ei: quem uiderit misericordẽ. Inexorabilis ẽ ei: quẽ peccãtib⁹ cernit imitẽ. Ergo ut hęc oĩa: q̃ deo placẽt: facẽ possim⁹: cõtẽnenda ẽ pecunia: & ad cęlestes tñsferẽda thesauros: ubi fur nõ effodiat: nec rubigo cõsumet: nec tyrãn⁹ eripiat. Sed nobis ad ęternã opulentiam deo custode seruetur.

Fides quoq3 magna iusticię pars ẽ: q̃ maxĩe a nobis: q nomẽ fidei gerim⁹ cõseruãda ẽ, pcipue ĩ religionẽ: q̄ de⁹ p̄or ẽ & potẽtior q̃ hõ. Et si est gloriosus p amicis: p parẽtibus: p liberis .i. p homine suscipere mortẽ: & q h̃ fecerit: diuturnã memoria3 laudẽq3 cõsequit̃: q̃to magis p deo: q potest ęternã uitã pro temporali morte pstare? Itaq3 quũ iciderit eiusmodi necessitas: ut discedẽ a deo: atq3 ad rit⁹ gẽtiũ tñsire cogamur: null⁹ nos met⁹: nullus terror iflectat: quomin⁹ tradit amico: his fidẽ custodiam⁹. Deus sit añ oculos: sit ĩ corde: cui⁹ iterno auxilio, dolor uisce₄: et adhibita corpori tormẽta supent̃. Nihil tũc aliqd q̃ uitę imortal' p̄mia cogitem⁹. Ita facile & dissipãdi: aut utẽdi art⁹ fuerit: tolerabim⁹ q̃ i nos tyrãnicę dñatiõis amẽtia moliet̃. Postremo ipsam mortẽ nõ iuiti, aut timidi: s3 libẽt̃ & interriti sbire, nitamur: ut sciam⁹ q̃li apud deũ gloria sum⁹ futuri: triũphato sęculo ad pmissa ueniẽtes. Quib⁹ bonis, quãta beatitudine, breuia hęc poenarum mala & hu⁹ uitę dãna pẽsem⁹. Q, si facultas hu⁹ glorię deerit: habebit fides etiã ĩ pace mercedẽ. Teneat̃ g̃ in oĩb⁹ uitę officiis: teneat̃ ĩ matrimonio. Nõ n. satis ẽ: si aut alieno toro: aut lupanari abstineas. Qui h3 cõiugẽ: nihil q̃rat extriñsecus: s3 cõtẽt⁹ ea sola castiget. Inuiolati cubilis sacramẽta custodiat. Adult̃ enĩ deo & p icestus: q abiecto iugo uel in liberã: uel seruã, peregrina uoluptate luxuriat. S3 sic foemina, castitate uĩcul' obligata ẽ: & ne aliud cõcupiscat: ita uir eadẽ lege teneat̃: quo de⁹ ex uiro uxorẽ uni⁹ corporis cõpage solidauit. Iõ pcępit nõ dimitti uxorẽ: nisi crimĩe adulterii deuictã: et nũq̃ cõiugal' foederis uĩculũ: nisi ruperit resoluat̃. Illd̃ q̃q3 ad ꝯsũmãdã pudicitiã iũgit̃: ut ñ mõ peccatũ absit: ue₄

mendum credo subesse

urendi

interitum

castitatis

etiam cogitatio. Pollui enim mẽtem: quãuis inani cupiditate manifestum est. Itaq; iustũ hominem: qui scit se nec facere oportere: nec uelle. Purganda est igitur conscientia: quam deus peruidet: q falli non potest. Euacuetur omni labe pectus: ut templum dei esse possit: quod non auri: nec eboris nitor: sed fidei & castitatis fulgor illustrat. Sed enim hęc omnia difficilia sunt homini: nec patitur conditio fragilitatis naturę quẽq̃ siñ macula. Vltimũ ergo remediũ illud est: ut confugiamus ad poenitentiã: quę non minimum locum inter uirtutes habet: quia sui correptio est: ut quum forte aut re aut uerbo lapsi fuerimus: statim resipiscamus: ac nos deliquisse fateamur: oremusq; a deo ueniam: quam pro sua misericordia non negabit: nisi perseuerabimus in errore. Magnum ẽ poenitencię auxilium: magnum solatium. Illa est uulnerum peccatorumq; sanatio: illa spes: illa portus salutis: quam qui tollit: uiam uitę sibi amputat: quia nemo esse tam iustus potest: ut nunq̃ sit ei poenitentia necessaria. Nos uero & si nullum sit peccatum: confiteri noñ debemus: & pro debitis nostris idẽtidem deprecari: gratias agere etiam in malis: hoc enim semper obsequium domino deferamus.

HVmilitas enĩ chara & amabilis deo ẽ: q cũ magis suscipiat peccatorẽ cõfitẽtẽ: quẽ ĩ regnis cęlestib⁹ faciet ꝓ humilitate sblimari. Hęc sũt: q̃ debet cultor dei exhibẽ. Hę sunt uictimę: hꝰ sacrificiu; placabile. Hic uer⁹ ẽ cultus: quũ hõ mẽtis suę pignora ĩ arã dei cõfert: sũma illa maiestas hꝰ cultore lętať. Hunc ut filiũ suscipit sibi: q; domũ ĩmortalitatis ĩpartiť: de q̃ nũc mihi disserendũ ẽ: & arguẽda ẽ ꝑsuasio eoꝝ: q extĩgui animos cũ corporibus putauerunt: q q; nec dũ sciebãt: nec arcanum mũdi perspicere poterant: ne hominis q̄dem animę q̃rõnem cõprehenderint. Qũo enĩ possent sapiẽtiã ꝓuidere: q sciẽtiã nullo mõ habent? Negantes ergo nullam ꝓuidẽtiã, utiq; deũ: q fons & caput eorum est: negauerunt: sequebatur: ut ea quę sunt: aut semꝑ fuisse dicerent: aut sua spõte eẽ nata: aut minutorũ seminũ cõglobatõe cõcreta semꝑ fuisse dici põt: q; testes ui subiacent: quia ipm enĩ esse sine aliquo initio nõ põt sua sponte: aut in his nasci põt: quia nulla ẽ sine rõe natura. Semina enĩ ꝑ̃ncipalia qũo esse potuerũt: quum & semina exordiis orianť: & uicissim res ex seminib⁹? Nullũ igiť semen ẽ: quod originẽ nõ habet. Sic factũ ẽ: ut quũ putarẽt mundũ nulla

prouidētia factū: ne hominē q̄dē putarent aliqua rōne generari. Q, si nulla eēt in fingēdo homine rō uersata: īmortalē igit̄ aīam eē posse. Alii uero ex aduerso & deū esse unū: & ab eo mūdū factum: & hominē eū factū: & aīas eē īmortales existimauere. Sed quum ea senserūt huiusmodi: nō tanti diuini operis atq; consilii nec causas nec rōes nec exitus p̄spexerūt: ut oē ueritatis arcanū cōsūmarēt: atq; ueluti fine cōcluderēt. Sed q̄ illi facere nō potuerūt q̄ ueritatē perpetuo nō tenebāt: nobis faciendum est: q eā cognouimus: deo annunciante. Cōsiderem⁹ igit̄ q̄ rō fuerit huius tanti, tanq̄ īmensi operis fabricādi. Fecit deus mundū: sicut Plato existimauit: sed cur fecit nō ostēdit: q̄ bon⁹, inq̄t: & īuidens nulli, fecit, q̄ bona sūt. At quū uidem⁹ in re⁊ natura & bona eē & mala, Pōt ergo existere p̄uersus aliq̄s qualis fuerit Atheus ille & Theodorus: & Platoni respōdere: īmo q̄ malus ē: fecit quę mala sunt. Qūo illū redarguet: si quę bona sunt, defecit! Vnde igit̄ in mala eruperūt: quę plerūq; etiā bonis p̄ualent? in materia, inquit, cōtinebant̄. Si mala: igit̄ & mala ut aut nihil fecerit de⁹: aut si bona tātū fecit: ęterniora sunt mala: q̄ facta nō sūt: q̄ bona: q̄ habuerūt exordiū. Finē igit̄ habebūt quę aliq̄n coeperunt: & permanebūt quę semp̄ fuerūt. Mala igit̄ potiora sunt. Si aūt potiora esse non possunt: ne ęterniora q̄dē possunt. Ergo aut utraq; semp̄ fuerūt: aut deus ociosus: aut utraq; ex uno fōte fluxerūt. Est enī cōueniēs: ut deus oīa fecerit poti⁹: q nihil ergo secūdū sn̄iam Platonis: ideo de⁹ & bonus ē: q̄ bona fecit: & malus: q̄ mala. Q, si fieri nō pōt apparet nō iō factū esse a deo mundū: quia mūdus bon⁹ est: quoniam enī cōplexus & bona & mala: nec fecit p̄pter se quicquā: sed p̄pter aliud. Domus enī ędificat̄ nō ad hoc solū: ut sit domus: s; ut suscipiat & tueat̄ habitantē. Itē nauis fabricat̄ non ad hoc ut nauis uideat̄: sed ut in ea possint homines nauigare. Vasa autem fiunt: nō ut uasa sint solū: sed ut capiant q̄ sunt usui necessaria. Sic & mūdū deus ad usū aliquem fecerit, necesse est. Stoici aūt, causa hominū factū eē: & recte. Homines enī ferunt̄ his omnib⁹ bonis quę mūdus in se continet: sed ipsi hoīes cur facti sunt: aut q̄d in illis habeat illa fabricatrix p̄uidentia nō explicat. Immortales eē aīas: idē Plato affirmat: sed cur aut q̄n: aut quomodo: aut p̄ quē īmortalitatem assequantur: aut quid nō tantū illud mysteriū cur ii: q sūt īmortales futuri: p̄us mortales nascant̄. Deinde decu...

mortalem animam esse posset.

quos

fruuntur

temporis uitę ſpatio:atq; abiectis fragilium corporum exuuiis ad ęternam illam beatitudinem tranſferantur: non comprehēdit. deniq; nec iudicium dei:nec diſcrimen iuſti & iniuſti explicauit: ſed animas q̄ ſe ſceleribus immerſerint:hactenus cōdemnare putauit:ut in pecudibus renaſcantur:& ita peccatorum ſuorum luē poenas:donec rurſus ad figuras hominū reuertātur. Et hoc fieri ſemper nec circa finem tranſmeandi, ludum mihi neſcio quem inducit ſomnio ſimilem:cui nec ratio ulla:nec dei gubernatio: nec conſilium aliquod ineſſe uidetur.

Dicam nunc quę ſit illa ſententia:quam nec ii quidem:qui uera dixerunt:collatis in unum cauſis atq; factionibus connectere potuerunt. Factus a deo mundus:ut homines naſcerentur. Naſcuntur autem homines:ut deum parentem agnoſcant: ut colant in quo iuſticia eſt. Colunt ut mercedem immortalitatis accipiant. Accipiunt immortalitatem:ut ięternum deo ſeruiant. Vides ne quēadmodum ſibi connexa ſint:& prima cum mediis:& media cum extremis? Inſpiciantur ſingula:& uidemus utrum ne illis ratio quoque ſubſiſtat. Fecit ergo deus mūdum propter hominem. Hoc qui non uidet nō multum diſtat a pecude. Quis cęlum ſuſcipit:niſi homo? quis ſolem? quis aſtra? quis opera dei miratur niſi homo? quis colit terram? quis ex ea fructum capit? quis nauigat mare? quis piſces? quis uolatilia? quis quadrupedes habet in poteſtate niſi homo? Cuncta igitur propter hominem deus fecit:quia uſui hominum cuncta ceſſere. Recto ergo uiderunt philoſophi:ſed illud quod ſequitur non uiderunt: ꝙ ipſum hominem propter ſe fecerit. Erat enim conſequens & neceſſarium:& pium:& quum hominis circa tantam operam molitus ſit:quum tantum illi honoris:tantum illi poteſtatis:ut dominetur mūdo: & homo agnoſceret dn̄m tantorum bn̄ficiorum auctorē, fecit: et mūdū propter ipſum:& ei cultū et honorem debitū redderet. Hęc Plato aberrauit:hic perdidit ꝙ primum arripuerit ueritatē: quum de cultu eius dei:quem conditorem rerum ac parētē fatebat̄: obticuit:nec intellexit hominē deo poteſtatis uinculis eē religatū, unde ipſa religio notat̄. Et hoc eſt ſolū: ꝑpter qđ immortales aīę fiant. Senſit tamen ęternas eē:ſed nō ꝑ gradus ad eam ſententiam aſcendit. Amputatis enī mediis incidit toti' ī ueritatē: quaſi ꝑ abruptum aliqđ precipitium:nec ulteri' progreſſus ē: quoniam

casu ad eam: non ratione puenerat. Colendus est igit deus: ut p re
ligionē quę eadē iusticia est: accipiat homo a deo īmortalitatem:
nec est ullū aliud pmium pię mētis: q̄ si est inuisibilis: nō pōt ab
inuisibili deo: nisi inuisibili mercede donari. Plurimis uero ar-
gumentis colligi potest ęternas esse animas. Plato ait quod p se
ipsum semper mouetur: neq3 principium motus: neque finem nō
habere. Animum autem hominis per se semper moueri: quia sit
ad cogitandum mobilis: ad inueniendum solers: ad percipiendū
facilis: ad discendū capax: & qui preterita teneat: pręsentia com-
prehendat: futura prospiciat: multarumq3 rerum & artiū sciētia3
cōplectat. Immortalē esse siquidem nihil habeat in se de terręni
ponderis labe concretum. Pręterea ex uirtute: aut uoluptate intel
ligit ęternitas animę: uoluptas oīs cōis animalibus. Virtus soli9
est hominis. Illa uiciosa est: hęc honesta. Illa secūdu3 naturā: hęc
aduersa naturę. Nisi aīa īmortalis est: uirtus enī p fide: pro iusti
cia: nec egestatē timet: nec exiliū metuit: nec carcerē perhorrescit:
nec dolorē reformidat: nec mortē recusat. Quę quia natura cōtra
ria sunt: aut stulticia est uirt9: si & cōmoda īpedit & uitę nocet,
Aut si stulticia nō ē: ergo aīa īmortalis ē: & iō psentia bona contē
nit: alia: quia sunt alia potiora: q̄ post dissolutionē sui corporis
assequat. Illud aūt maximū argumētū īmortalitatis: quo deum
solus hō agnoscit. In mutis nulla suspitio religionis: q3 terręna p
spiciūt. Hō iō rectus cęlum aspicit: ut deū q̄rat. An pōt ergo esse
mortalis q īmortalē desiderat? Nō pōt esse solubilis: q cū deo &
uultu & mente cōmunis est. Deiq3 cęlesti elemento: qd est ignis:
hō solus utitur. Si enī lux per ignē: uita per lucem: apparet eum q
usum ignis habet: non esse mortalē: quoniam id illi proximum:
id familiare est: sine quo nō pōt nec lux: nec uita constare. Sed qd
argumētis colligim9 ęternas esse aīas: quum habemus testimonia
diuina? Id enim sacrę litterę: ac uoces prophetarum docent. Qd
si cui parū uideat: legat carmina sybillaru3. Apollinis quoq3 Mi-
lesii respōsa cōsideret: ut ītelligat delirasse Democritū et Epicurū
et Dicearcū: q soli omniū mortaliū: qd est euidēs negauerūt. Cō
firmata īmortalitate superest dicere a quo ei tribuatur: quum cęte
ra et cōstituta diuinit9 tempora cōpleri coeperint: īteritū & cōsū
mationē rerū fieri necesse est: ut innouetur a deo mūdus. Id uero
tēpore in proximo est: quātū de numero ānorū: deq3 signis. q p

nam si

dicta sūt a philosophis colligi pōt. Sꝫ quum sint īnumerabilia q̄ de fine sęculi & cōsūmatiōe tempoꝝ dicta sūt: ea ipa q̄ dicuntur nuda ponēda sunt: qm̄ (ut testimoniis utamur) īmensuꝫ est: si qs illa desiderat: aut nobis minus credit: adeat ad sacrariū cęlestiū litteraꝝ: quaꝝ fide instructior errasse philosophos sentiat: q aut ęternū esse hunc mundū: aut infinita eē annoꝝ millia putauerūt. ex quo fuerit instructus. Nondum enī sex millia cōpleta sūt: quo numero cōsūmato: tū demū malū omne tolleť: ut regnet sola iusticia: quod quatenus euenturum sit: paucis explicabo.

ex quibus libris qui fuerit instructus intelliget nōdum esse

caute lege hoc cap.

HAec aūt ꝓbatis ~~sed~~ a uatib⁹ futura dicunť: quū cęperit mūdo finis ultim⁹ ꝓpīquāre, malicia īualescet: oīa uiciorum & fraudū genera crebrescēt. Iusticia īteribit: fides: pax: mīa: pudor: ueritas nō erit. Vis & audacia ꝑualebit. Nemo qc̄q̄ hꝫ: nisi male partū: manuqꝫ defēsuꝫ. Si q erūt boni: pdę ac ~~di~~lubrio habebunť. habebit Nemo pietatē parentibus exhibebit. Nemo infantis aut senis miserebiť: auaritia: libido: uniuersa corrūpent. Erūt cędes & sāguinis effusiones. Erūt bella nō mō externa & finitima: ueꝝ etiā intestina. Ciuitates īter se belligerabūt. Oīs sexus & oīs ętas arma tractabūt. Nō īperii dignitas cōseruabiť. Nō milicię disciplina: sed more latrocinii depdatio & uastatio fiet. Regnū multiplicabiť, & decem uiri occupabūt orbē: & pātieť: & uorabūt: & existet lōge potētior ac neqor. Qui trib⁹ deletis Asiā possidebit: cęteris ī ptāte sua redactis: et asciltis: uorabit oēm terrā: leges nouas statuet: ueteres abrogabit. Rempubli. suā faciet: nomē īperii sedemqꝫ mutabit. Tūc erit tp̄us īfandū & execrabile: q̄ nemini libeat uiuē. Deniqꝫ in eū statū res cadet: ut oēs uiuos lamētatio: mortuos gratulatio sequať. Ciuitates & oppida īteribūt mō ferro et igni: mō terręmotib⁹ crebris: mō aquaꝝ īundatiōe: mō pestilētia & fame. Terra nihil feret aut frigorib⁹ nimiis: aut caloribus sterilis. Aqua oīs partim mutabiť in cruorē, partim in amaritudine uiciabiť: ut nihil sit nec ad cibos utile: nec ad potū salubre. His malis accidēt ꝓdigia hominib⁹ ad timorē. Cometę crebro apparebūt. Sol perpetuo squalore fuscabiť. Lunā color sāguīs obūbrabit: nec amissę lucis dāna reparabit. Stellę oēs decidēt: nec tēporib⁹ sua rō cōstabit: hyeme ac ęstate cōfusis. Tūc & ānus & mensis & dies breuiabiť: & hāc eē mūdi senectutē & defectionē Trismegystus elocutus est: quę quum uenerit, adesse tempus sciēdū ē: quo deus ad

commutandum sęculum reuertatur. Inter autem hęc mala surget rex impius non modo generi hominum: sed etiam deo inimic⁹. Hic reliquias illius prioris tyranni conteret: cruciabit: uexabit: interimet. Tunc etiam lachrymę: luges: & gemitus prępotes: & ad eum cassę preces: nulla requies ad formidinem: & somnus ad quietem. Dies cladem: nox metus augebit semper. Sic orbis terrarum pene ad solitudinem hominum redigetur. Tunc impius iustos homines: ac diuites deo duobus & quadraginta mensibus persequetur: & se coli iubebit ut deus. Se enim dicet esse deum: quū sit antichristus: qui ut erit aduersarius: & ut ei possit, accipiet potestatē mirabilia faciendi: ut ignis descendat de cęlo: ut sol resistat a cursu: ut imago quam posuerit loquatur. Quibus prodigiis alliciet multos: ut adorent eum: signumq; eius in manu aut fronte suscipiant. Et qui nō adorauerit signumq; suscęperit: exquisitis cruciatibus morietur. Ita fere duas partes exterminabit. Tertia in desertas solitudines fugiet. Sed ille uetere uia implicabili furens adducet exercitum: & obsidebit montem: quo iusti cōfugerint. Qui quum se uiderint circūfossos: implorabunt auxilium dei uoce magna: & exaudiet eos deus: & mittet eis liberatorem. Tūc cęlum in tempesta nocte patefiet: & descendet Christus in uirtute magna: & antecedet eum claritas ignea: & uirtus inęstimabilis angelorum: & extinguetur omnis illa multitudo impiorum: & torrentes sanguinis current: & ipse ductor effugiet: atq; exercitu sępe reparato quartum prelium faciet: quo captus cum ceteris tyrannis tradetur exustioni. Sed & ipse demonum pnceps auctor & machinator malorum cathenis igneis alligatus custodię dabitur: ut pacem mundus accipiat: ut uexata seculis terra requiescat. Pace igit̃ parta: cōpressoq; oī malo: rex ille iust⁹ et uictor iudiciū magnū de uiuis & mortuis faciet sup terrā: & uiuentibus qdem iustis tradet in seruitutē gētes uniuersas. Mortuos aūt ad ęternā uitam suscitabit: & ī terra cū his ipse regnabit: & cōdet sanctā ciuitatē. Et erit regnū iustoꝝ mille ānis. Per idē tp̄s stellę candidiores erūt: & claritas solis augebit̃: & luna nō patiet̃ diminutiōem. Tūc descēdet a deo pluuia bn̄dictionis matutina & uespertina: & oēm frugē t̃ra siñ labore hominū ꝓcreabit. Stillabūt mella de rupib⁹: lactis et uini fōtes exuberabūt. Bestię deposita feritate mā suescēt. Lupus īter pecudes errabit īnoxi⁹. Vitul⁹ cū leone pascet̃

Columba cum accipitre congregabiť. Serpens uirus non habebit, Nullum animal uiuet ex sanguine. Omnibus enī deus copiosū atq; innocentem uictum dabit. Peractis uero mille annis: ac resoluto dęmonū pncipe: rebellabit gentes aduersus iustos: & ueniet innumerabilis multitudo ad expugnādā delēdamq; sanctorum gentē. Cōcutiet enī a fūdamētis suis terrā: & corruēt ciuitates: & pluet sup ipsos ignē cū sulfure & grādine: & ardebūt: & se iuicē trucidabūt. Iusti uero paulisper sb terra latebūt: donec perditio fiat gētiū: & exibūt post diē tertiū: & uidebūt campos cadaueribus opertos. Tūc fiēt terręmot⁹: & scidēt se mōtes: & sbsidēt in altitudine uallis pfundę: & cōgerenť in ea corpora mortuoꝝ: & uocabiť nomē ei⁹ polyandꝝ. Post hęc renouabit mundū: & trāsformabit iustos in figurā angeloꝝ: ut imortalitatis ueste donati seruiāt deo in sempiternū. Tūc enī ipii resurgēt nō ad uitā: sꝫ ad poenā: eisq; secūda resurrectio facta deū excitabit: ut ad ppetua tormēta damnet: ęternis ignibus traditi merita p sceleribus suis soluāt. Hęc oīa uera: omniū cōsona administratōe pdicta: quom eadē Trismegystus: eadē Idaspes: eadē Sibyllę cōcinerūt: dubitari nō pōt. Curę, spes oēs uitęq; ac salutis in sola religiōe dei sit posita. Itaq; nisi hō susceperit: quē deus ad liberati onē misit: q missus ē: nisi sūmū deū p eū cognouerit mādata ei⁹: legēq; seruauerit: in eas icidet poenas: de qb⁹ locuti sum⁹. Proinde fragilia contemnenda sunt: ut solida cōsequamur. Spernēda terręna: ut cęlestib⁹ honoremur. Tēporalia fugiēda: ut ad ęterna ueniam⁹. Erudiat se quisq; ad iusticiā: firmet ad cōtinētiā: pręparet ad agonē: instruat ad uirtutē: ut si forte aduersarius indixerit bellum: nulla ui: nullo terrore: nullis cruciatibus, a recto & bono diuellatur. Non se substernat insensibilibus figmentis: sed uerum & solum deum rectus cognoscat. Abiiciat uoluptates: quarum illecebris anima sublimis deprimitur ad terram. Teneat innocentiam. Prosit quamplurimis. Incorruptibiles sibi thesauros bonis operib⁹ acquirat: ut possit deo iudice pro uirtutis suę meritis uel coronā fidei uel pręmium immortalitatis adipisci. τεγωσ. τελ

Lactantii Firmiani in Ephythomon tractatus finit.